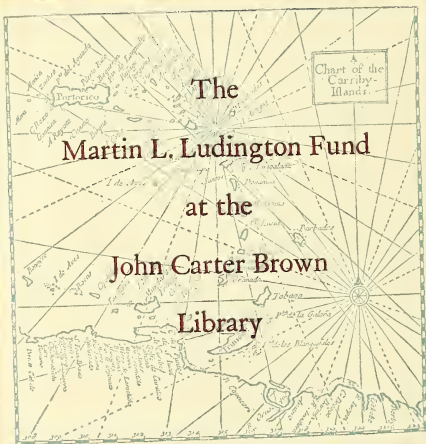

JOHN CARTER BROWN
LIBRARY

Purchased from the
Trust Fund of
Lathrop Colgate Harper
LITT. D.

Historie Naturael en Mozael van de Westersche Indien.

Waer inne ghehandelt wort van de merckelijckste dinghen
des Hemels/Elementen/Metalen/Planten ende Gedierten
van dien: Als oock de Manieren/Ceremonien/Wetten/
Regeringen/ende Oozlogen der Indianen.

Ghecomponeert door Iosephum de Acoſta, der
Jesuyscher Ooyden :

Wt den Spaenschen in onse Nederduytsche tale overgheset :
Door Jan Huyghen van Linschoten. De tweede Editie.

AMSTERDAM,

Voor Hendrick Laurensz. Boeck-vercooper op't Water
in't Schrijf-Boeck, Anno 1624.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RECEIVED

APR 15 1964

PHYSICS DEPARTMENT

Blank area for a drawing or photograph.

MAILED

APR 15 1964

RPJCB

Achtbaren, Wijfen, Discreten en-

de seer Voorfienighen Heeren, Mijn Heeren *Pieter Cornelisz. Keyser. Schoult, V. Willem Cornelisz. de Jonge, Meynert Symonsz Simeins, Lucas Gerritsz. ende Jacob Sivertsz. Schipper, Burghe-meesteren: midsgaders de Vroefchappe ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeeftaet Enckwysen, mijn grootgunftighe ende gebiedende Heeren.*

Oevvel ick, achtbare seer vvijsse Heeren, geerne beken my seer aengenaem te zijn, te verstaen het verhael, t'welcke wy van de Oost-Indische Landen ende Vaert, hebben t'voorleden Iaer uyt den Druck laten gaen, niet alleen wel ghetrocken, maer (dat my noch veel heuchlijcker geweest is om hooren) door de naevolgende ervarentheyt, bevonden te zijn met de waerheydt over een te draghen, niet min verseeckert van de beschrijvinge van gantsch West-Indien, die wy, door hulpe des Hoogh-Geleerden *Doctoris Plaudani*, daer by gevoegt hebben: Soo heb ick my nochtans, int mijne selfs, so niet connen vernoegen, als wel, in de tegenwoordige verclaringe, van de naestgheseyde Landen, die wy V. E. hier mede seer danckelijcken voordraghen, bemerckende in alle stucken des Schrijvers voornemen in dien hooger ghenomen, cierlijcker vervaet, ende scherpsinniger uytgevoert te zijn, dan mijn oeffeninge ende geringh verstant bedroech, ofte noch soude bedraghen, want hem niet ghenoech heeft laten zijn, aengemerckt, ende achtervolgens gestelt te hebben, alle de bysonderheden, die haer, so in de
lucht

lucht en 'twater, als ooc onder en op der aerde der voor-
schrevē landē opdoē, maer heeft tot voorder verclarin-
ge, seer cloeckelijcken getracht, om wt de natuerlijcke
wetenschap (daer hy hem vertoont veel in geoeffent en
wel ervaren geweest te zijn) vā elcker dien, eygentlijcke
reden ende bescheyt te geven, gebruyckende een en ge-
lijcke voet, op het verhalen van haer *Huyshoudinge, Zeden,*
Borgherlijcke VVetten, Godsdiensten ende Oorloghen, als wy in 't
verhandelen, van soodanige saken, veel-mael bevinden,
der geleerde Mannen, wijse ende gebruyck niet te zyn,
naecktelijck voor te stellen, die wonderbaerlijckheydt
des Werelts, maer daer benevens, t'ondersoecken, haer
oorspronck ende beginselen, ende die uyt het vervolgh
van de natuere, self te bewijzen, t'welcke alleen by den
verstandighen, onghetwijffelt ghehouden wort te zyn,
het leven en ziel (in maniere van spreken) van een wel-
ghestelde reden, ende een yeghelijck by hem selfs, niet
alleen gevoelt, maer bekennen moet, te zyn een byson-
dere vermakelyckheydt: Want wat is een redelyck ver-
stant heughelycker op Aerden, dan wetenschap? wat de
wetenschap eygenter ende ghevoeghlycker, dan reden
en bewijs? welcke, of wy schoon alle niet evenwel con-
nen begrypen of waerden, scheidt niet te min, een ye-
ghelyck daer syn ghenoege ende lust uyt, nae de mate
des verstandts, daer hy van den Heere hier boven mede
begaeft is. Ick weet seer wel, dat my ooc niet toe en staet
noch in my is, om t'onderscheiden, ofte oordeelen, hoe
onse Schrijver, int overloopen van soe diepsinnighe re-
den, hem ghedraghen mach hebben: Maer het zy dan
myn behagelycheyt, ofte t'goet vertrouwē, op de heer-
lycke ge-

lycke getuygenisse, die hun des verstaende, daer over ge-
ven, so laet ic my vastelycken voorstaen, dat syn vernuft
en wetenschap, ooc voor cloecke en wel geoeffende sinnē
van Nederlant, sal mogen strecken tot eerlicke verma-
kelycheyt ende onderrechingē van vele sakē, die in de
geheymenisse van de natuere verborgen zijn. Voor my
hebbe ic altoos sulcke lust en vernoegen daer in gevon-
den, dat ic nauwelijcx soude connen leggen, of my voor
het eerste heugelijcker zy gheweest het over ende weer
over te lesen, dan namaels het over te settē in onse sprake,
daer ic, Godt zy geloofst, wel tijt toe ghehadt hebbe,
ende sonderlingh zynde op de Reyse om t'ondersoeckē
de engte van *Nassau*, daer V.E. ende myn Heere *D. Mael-
son*, voortijts van hooghloflijcker gedachtenisse, nu van
syn Excellentie als een getrouwen Achaes, Raet ordi-
naris, my haer goetgunsticheyt in hebbe bewesen, wel-
ke oorsake my nu wel behoorde alleen genoegsaem te
zyn, om myn Erntf. ende Erf. Heeren, hier inne met
gehoorsame eerbiedicheyt te erkennen, nademael my
noch dese weldaet, ende veel min de eer, gunst en voor-
deel die my oock naderhant haer Eerfaemheden meer-
der ende grooter bewesen hebben, ende ic noch daghe-
lijcx in een eerlicke staet by haer geniete, anders onmo-
gelyck zijn te verschuldigen, dan met myn getrouwen
dienst ende danckaerlijc nadencken, t welcke of schoon
ic niet dadelijc sal connen ofte mogē nacomen, verho-
pe doch onder V.E. goedertierenthey, danckbaerlijck
te doen blijcken, met hulpe des Heeren, dat het my aen
de goede wille geensins gebrokē sal hebben. Bidde der-
halven onderdanichlycken, haer sal gelieven myn gerin-

gen arbeyt te laten zyn een gedenck-teycken van myn dienstwillich gemoet ende danckaerheyt, haer lofsijcke naem ende dese Stadts vermaertheyt, tot becleedinghe van myn onbevroede lust ende yver, die ic wel bevinde in my crachtiger geweest te zyn, alst meer gebeurt, dan des verstants oeffeninge ende wetenschap: doch verhoep ic soo niet, of sullen, die geerne het verstant oeffenen in redelijcke wetenschap, derhalven niet te min verstaen (hoewel niet in gelijcke fraeyicheyt van sprake) welke de oorspronc en natuerlic vervolgh zy, van so wonderbaerlijcke geschichten, als in de voorseyde landen haer dagelicx vertoonen, bycans tegens het beloop vā desen deele des werelts, ende (dat in dese landen te voren noyt gehoort is geweest) wat onder so grooten, en voortijts, gantsch onbekenden volc van veel laren herwaerts, gendencweerdich gheschiet zy, t welcke so ic uyt myn sinelijcheyt mochte oordeelen) myn E. Heeren ooc niet ongenoeglijc sal syn, by ledige tijt, loopens wyse te doorsien, waer door ic weder veroorsaect sal zyn, om andere diergelijcke dingen (met Godes toelaringe) by der hant te nemen, ende onse Natie mede te deelen. En nu myn voornemen in desen tot geen ander eynde gericht, dan om, neffens myn onderdanich ende dienstwillich gemoet, met alle eerbiedinge, V. E. te bidden, dat haer gelieve tselve wel te late gevallen en int goede aente nemē.

Biddende hier mede den oppersten ende Almogenden Heere, V. E. te sparen in langhduerige gesontheyt ende gelucksalige Regeeringe. T' Enchuyfen desen eersten May, 1598.

V. E. onderdanighen Dienaer,
Jan Huyghen van Linckoten.

Voorreden des Auheurs tot den Leser.

VAn de nieuwe Werelt, ende West-Indien, hebben veel Autheuren
 geschreven verscheiden Boecken ende Tractaten, waerinne sy te kennen geven,
 nieuwe ende vreemde dingen, die men in de selfde contreyen ontdeckt heeft, als
 oock van de daden ende gheschiedenissen der Spagnaerden, die se overwonnen
 ende bewoont hebben: maer tot noch toe en hebbe gheen Autheur ghesien, die han-
 delende is, om d'oorsaken ende redenen van sulcken vreemde nieuwicheden der Natuere
 te verklaren, noch die daer van discouereert, ofte dies aengaende ondersoek doet: Ende heb-
 be oock noch veel weynigher ghemoet, eenich Boeck, welcker argument inhoudende is, de
 daden ende Historie der selfder oude Indianen ende ingheboren bewoonders der nieuwe
 Werelt. Beyde dese materien en hebben voorwaer gheen cleynen swaricheyt: Eerstelijcken,
 om dat het dinghen zijn der eygenschappen die uyt de *Philosophie* haren oorspronck hebben,
 in voortijden vergemeenschap ende aenghenomen, ghelijck als daer is de Geweste die men
 noemt de seer vrochlige *Torrida*, ende de contreyen die seer gtempert zijn, als oock van dat
 het daer regent als de Sonne daer naest by is, ende andere dergelijcke dingen. De gene die
 van West-Indien geschreven hebben, en hebben geen professie gedaen van soo veel Philo-
 sophie: Ende dat noch meer is, soo hebben de meesten hoop der selven op sulcke dingen niet
 verdacht ge weest. Ten anderen, het tracteren van de daden ende eyghen Historie der In-
 dianen, behoef veel ghemeynshaps ende ondersochtheyt by den selven Indianen, t'welcke
 de meesten deel (die van Indien geschreven hebben) zebroken heeft: ter eender, om dat se hare
 tael niet en wist, oft om dat se niet getracht noch onderstaet hebben yet van harer Ouder-
 dommen, te weten, in voegen datse alleenlijcken te vreden ge weest zijn, te verhalen sommig-
 ge van haerder dingen die uytmuntende waren. Nu ick dan, begeerich wesende om meer
 ende by sondere kennisse te hebben van haerder dingen ende eyghen happen, hebbe neersit-
 cheyt gedaen met lieden die in sulcke materien ervaren ende geveert waren, van wel-
 ker onderichtighe ende volcomen verclaringe ick genomen hebbe t'ghene my ghedocht
 heeft, genoch te voldoen, om notitie ende kennisse te gheven van de manieren ende daden
 der selver lieden: ende int *Naturael*, van de Landen ende hare eyghen happen, met d'er-
 rentheyt van vele laren, ende neersitcheyt van t'ondersoecken, discoueren ende vergemeen-
 schappen met wijse ende experte personen. Van gelijcken, soo duncken my voorgewent
 te zijn sommige waerschouwingen, de welke dienstelijck ende profijtelijck souden mogen
 wesen, aen andere ende beter vernuften, om de waerheit t'ontdecke: ofte soo't hen goet
 dunckt, t'ghene datse hier vinden, voorder te passeren. Daeromme, hoe wel dat de nieuwe
 Werelt niet meer nieu, maer out is, nae't vele datter van geseyt ende geschreven is, so dunckt
 my nochtans, dat men dese *Historie* eenichsins voor nieu mach houden, om dat het ghelijcke-
 lijcken een Historie, ende eensdeels *Philosophie* is, zijnde niet alleenlijck van de wercken der
 natuere, maer ooc ongelijcx van den vryen wille, t'welcke syn daden ende constuyten der
 lieden, door alle t'welcke my goet ghedocht heeft, t' selfde eenen naem te gheven van een
Historie Naturael ende *Morael* van West-Indien, omvanghende met dese intentie beyde den
 dingen te samen. In de twee eerste Boecken wort ghandel, t'gene dat den Hemel de ghe-
 tempertheyte ende habitatie der lucht aengaende is, welke Boecken ick eerst int Latijn ghe-
 schreven hadde, ende naemaels overgeset, gebruyckende meer de vryheyt van een Autheur,
 als d'obligatie van een Overfetter, om my beter te voeghen voor de gene aen wien dat het
 in de gemeyne tale gheschreven wort. In d'ander twee Boecken daer aen volghende, wort
 getraecteert, het ghene dat van de Elementen ende natuerlijke *Mecten* ofte *Compositi* n. (dat
 zijn Metalen Planten ende Gedierten) in Indien schijnt notabel te wesen. Van de lieden er-
 de hare daden (ick wil seggen der selfder Indien) hare Costuyten, Manieren, Regeeringhe
 Oorloghe ende geschiedenisse, syn t'meeftendeel van dese Boecken ofte *Historie* verclarende,
 het ghene

Voorreden.

het gheue men heeft connen ondervinden ende weerdich schijnt te wesen om verhalen. Hoe dat men heeft connen weten de geschiedenissen ende oude daden der Indianen, (dewyle datse gheen schariften, als wy lieden gehadt hebben) sal in de selue Historie gheseyt worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder abelheyt, te hebben moghen ende connen conserveren ende onthouden hare Antiquiteyten ofte Ouderdommen, sonder te weten ofte te hebben eenige geschriften ofte letteren. Het cynde van desen arbeyt (die den Autheur, door de notitie der natuerlijke wercken, so wijselijcken van alle naturele dingen gedaen heeft) is, dat men d'eere ende glorie daer van, wil geven den alder-oppersten Heere, die op allen plaetsen wonderbaerlijcken is, ende door de kennisse der manieren ende eygen dingen der Indianen, datse geholpen worden, te mogen achtervolgen ende volstandich blyven, in de genade der hoogher beoepinghe des heyligen Euangeliums, to- het welcke belieft heeft de gheue die van de hoogste Berghen verlichtende is, sulcken verblinden volcke, te brengen, in desen laetsten tijden. Boven dien so mach noch een yeder voor syn selfs, daer van ghelijcken, eenige vruchten uyt rapen: Want hoe onweert dat het subjeet van dien is, soo cander den Wijfen nochtans wijsheyd uyt nemen, ende van de onnutte ende cleynste Dierkens can men een diepe ende hooge aenmerckinghe, ende een seer oorboorlijcke Philosophie trecken. Restteert alleenlijc den Leser te waerschouwen, dat die twee eerste Boecken, van dese Historie ofte Discours, gheschreven zijn, wesende in Peru: Ende d'ander vijf aenvolgende in Europa, om dat my de gehoorfaemheyt verobligeert hadde, weder her waerts te keeren, waer door d'eene handelende zijn, als van tegenwoordighen dingen, ende d'ander, als van dinghen van der hant absente wesende, op dat dese verscheydenheydt niemant en mochte misghen, heeft my goet ghedocht t'selue alhier t'adverteren.

Het eerste Boeck der Historie Naturael ende Morael, van West-Indien.

Het 1. Capittel. Van d'opinie die sommighe Autheuren gehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Weerelt.

Enderen hebben soo verre uyt den wegh gelueft te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilden gelooben/ dat men aen dese zijde lant hadde/ sae dat meer te verwonderen is/ so en zijnde oock niet gheboecken/ de gheene die ontkenden/ dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelyck wy sien) was: Want alhoewel het waer is/ dat de meeste ende de beste van de Philosophen geboelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was/ ghelyck alse in effect is/ zijnde alsoo t'werderijck van alle canten ouringht ende binnen in besloten/ niet teghenslaende soo zijn daer nochtans sommigen (ende niet wepnich/ noch vande minste auctoyteyt) onder de gewijdde Doctoren gheueest/ van verseyden gheboelen/ versterende t'maetsel der Weerelt/ in de gedaente van een huys/ in t'welcke t'daech dat alleenlijcken van boven is omsingelen/ sonder van alle canten te besluyten/ gheuende daer toe dese reden/ dat het Werelijck anders int midden der lucht moeste hangen/ het welcke een bzeemt d'ack/ ende buyten alle reden schijnt te wesen/ t'insghelijck dat wy oock in alle edificien ofte ghestichten sien/ hoe dat het fundament ende de bloer/ ter eenen van onder/ ende het dach daerenteghen/ ter anderet/ van boven comt/ daeromme nae reden ende uytwijzen van goeder aenmerckinge/ soo souden in dit groot Edificie der Werelt/ den gantchen Hemel ofte lucht wesen/ het eene deel van boven/ ende het geheele Werelijck daer en teghen van onder/ t'ander deel. De glorieuse Chrystomus (ghelijck als een die hem meer berontleebicht hadde/ in de studie der W. Schijfuere/ als in de Wereltlijcke constien) bewijst te wesen van dese opinie/ houdende zijnen spot (in zijn Commentarien op d'Epistel tot den Hebreen) met den ghenen die bevestighen dat alle de Werelt rondt is. Het schijnt dat de Schijfuere wat anders wil te verstaen geben/ noemende den Hemel een Tabernakel ende Tente die Godt ghestelt heeft. Daer en boven passeert by het selve den hepligen Man noch verder/ ende seyt/ dat het niet en is den Hemel die hem verroert ende ondraept/ maer dat het zijn/ de Son/ de Maen ende de Sterren die haer aen den Hemel verroeren/ in sulcker voegen ghelijck als haer de Dogghelen des luchts omfwerpen/ ende niet gelijck als de Philosophen meynen/ datse met den

Chryst.
Homil. 17.
S. 7. in E-
pist. ad Hebr.
Hebr. 8.
Idem Chri-
st. Homil.
108.

met den selven Hemel omgaen/gelijck als de stralen met het radt doen. *Wat dese me-
ninge van Chrysofomus houdt het oock Theodoretus, een treffelijck Auteurs / ende
Genes. 6. & 13. in* Theophilactus, ghelijck als hy oock byna in alles doet. *Ende Lactantius Firmianus is
Homil. 12.* het selve / boven alle de voorgaende geboelende: *Hy en versadicht hem niet te lachen
ad Pop.* ende te spotten met de opinie van de Peripateticis ende Academicis, die de Werelt een
Theodoret. ronde figure gheben / ende het Kertrijck int midden stellen. *Want het schijnt haer
in Theoph. bil.* te wesen een dinc om te lachen / dat het Kertrijck (ghelijck als geseyt is) in de lucht
in cap. 8. ad Hebr.. sude hanghen: waer dooz hy hem meer comt te verghelijcken met de meyninge van
Epicurus, de welcke septe / datter van d'ander zijde der Werelt anderen niet en was/
Lactant. dan een Chaos, ende een onepndelijcken afgront. *Het schijnt eenighe ghelijckenisse te
lib. 3. divine hebben met het gene S. Hieronymus septe / daer hy is schryvende op d' Epistel tot den
Instr. cap. 24.* diepmiticheyt de hooghte van den Hemel / ende in de diepten des Kertrijck ende af-
gront vint hy een onmetelijcke ledicheydt. *Daer woet van Procopius verhaelt (hoz
Hierom. in d' opinie van Aristoteles (belanghende de ghedaente ende t'omloopen des Hemels) te-
Epist. ad E- gens de heplige Schryfuere te scrijben. Doch dat de voorspde Auteurs bier gelijcke
ph. lib. 2. dingen ineynen ende segghen / en hebben wy ons niet te verwonderen / want het
Cap. 2. genoech bekent is / sy haer soo seer niet geoeffent te hebben in de Consten ende bebep-
Sixtus Senen dinghe der Philosophie / trachtende naer andere Studien van meerder wijscheyt.
fis. lib. 5. Bi- Het gene meer te verwonderen is / is dat / wesen de S. Augustijn so wpmantende in alle
blot. avart. 3. natuerlijcke Consten/ende zijnde in de Astronomie ende Physica so erbaren / is niet
teghensstaende altoos twijfelachtich geweest /sonder hem te resolveren / ofdoen Hemel
Angust. lib. d' Kertrijck van alle canten omringende was / ofte niet. *Wat bzaegh ick daer nae /
2. de Genes. (sept hy) dat wy dencken / dat den Hemel (als een cloot) het Kertrijck van d' een zijde
ad Lit. ca. 9. alleen bedeckende is / ghelijck als een groote schotel die daer boven ober comt. Op de
selve plaets daer hy dit verhalende is / gheeft oock te verstaen / ende septe het daerijcke
Angust. in ken wt / dat daer gheen bewijs asen is / dan alleenlijck gissinge / om te bevestigen / dat
Psal. 135. den Hemel van een ronde figure is. *Aldaer / als oock op ander plaetsen / woet het
dooz een twijfelachtich dinc ghehouden / dat haer de Hemelen omzaypen. Men en
sal hier in niemant achterhalen / noch de gewijde Doctoren der kerke in min houden /
soo die in eenighe puncten der Philosophie ende natuerlijcke consten een ander gebae-
ten hebben / dan het wel meest dooz goede Philosophie aenghenomen ende geappo-
beert is: want alle hare sunderinghe was alleenlijck om den Schepper te kennen / te
dien en ende te prediken / waer inne sy groote waerdicheyt hadden. *Ende dewijle datse
gantschelijcken hier in geinploeyert ende besich waren / (welcke ons noodichste is)
so en ist niet veel in de sunderinghe ende kennisse der Schepelen / niet altoos volco-
melijcken ghetrest te hebben. *Weel meer zijn dooz secker te berispen / de Gheleerden
en pdele Philosophen van desen tijden / die kennisse en wetenschap vercregen hebben
de / van twyfen ende onnoantie deser Schepelen / ende van de courfen ende t'omlo-
open der Hemelen / dat die arme ongelukkighe Menschken niet gecomen en zijn tot ken-
nisse der gener die alle selsbe gheschepen ende ghemackcht heeft: ende zijn hun alte-
mael berongledigende in dese maerkels ende wercken van soo grooten weerlicheyt /
sonder eens hare ghedachten te verheffen / om te ontdekken den oppersten Auteurs /
ghelijck als sulcker de Goddelijcke wijs hept genoech verclarende / is / segghende / of sy al
schoon den Schepper ende Heere van alles gheken hebben / en hebben hem niet ghe-
dient noch ghebeert alsoo sy schuldich waren / d'crpelt wesen met harer bonden /
welcke hen van den Apostel soo gerechtelijcken ver waten ende aengetijghyt woet.*****

Zap. 13.

Rom. 1.

Het 2. Capittel. Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is.

Mer comende op onsen propooste/soo en is aen't ge-
 ne dat Aristoteles, ende d'ander Peripatetici, ghehijckelijcken met die
 Stoicijns gheboelden/ geen twijffel aen/ van dat den Hemel gant'he-
 lijcken van een ronde figuer soude wesen / doende haer mobement
 ofte onloop int ronde/ twelcke eygentlijck so warachtich is dat wy t
 met onsen ooghen aensien: Jae wy die hier in Peru woonen / sien't
 beel cogenschijnlijck/ deos d'er barentheyt/ van het ons door eenige
 reben ofte Philosophische bewysinghe vertoont soude moghen werden. Ende om te
 weten of den Hemel gant'heijckelcken ront / ende het Aerdrick van alle canten om-
 vanghen is/sonder daer twijffel aen te stellen / soo ist alleen ghenoech t'aenschouwen
 van dese Hemispherio, nae de plaetse ende Gheveste des Hemels die t'Aertrick om-
 vangt/ twelcke van d' Ouberen noyt gesien ghe weest is: ende is oock genoech ghe-
 sien/ende g' enotert te hebben/ bepde de Polen/ daer den Hemel/ als op een spit/ op om
 bzayende is/ te weten/ den Polus Arcticus, ofte van't Noorden / welcke die van Europa
 sien: ende dese andere Antartico, ofte van't Zuyden/ daer S. Augustijn aen twijffelt/
 die wy a' hier in Peru (de Linea ghepasseert weseude) met de Noordt-sterre verwisse-
 len. Eyndlijcken is ghenoech ghebaren te hebben meer dan t'festich graden van't
 Noorden nae het Zuyden/ te weten veertich van d'eene / ende vy-en- / twintich van
 d'ander zijde/ der Linea: achter-latende booz dese repse 'tghetuygenisse van anderen/
 die op veel meer hooghten gebaren ende gecomen zijn/ bnaect op de t'festich graden
 aen't Zuyden. Wie soude segghen dat het Schip Victoria (werdich booz/ secker eeu-
 wigter ghedachtenisse) niet ghetommen heeft de victorie/ ende getrumpheert van de
 soudicheyt der Werelt: Als oock niet minder van die soo pdele ledicheyt ende onre-
 delijcke Chaos, die d'ander Philosophen/ onder t'Aertrick stelden/ want heeft de We-
 relt omghebaren/ omloopende die onmetelijcke groote Zee Ocean. Wie en sal't niet
 sehjnen/ met dese daet bewesen te hebben / dat alle de grootte van't Aerdrick (hoe
 groot dat men die oock afbeelt) de Doeten van een Mensche onder wozen zijn / de
 wijle datse die gemeten hebben: Waer aen sonder twijffel blyckende is / den Hemel
 haer een ronde ende perfecte figuer te wesen / zijnde t'Aerdrick met het Water om-
 vanghende/ makende alsoo een Globus ofte ronden vloot / hebbende haren oorspronck
 upt de twee Elementen/ die hare palen met de ronde ende grootte bestemt hebben:
 'twelck men genoech p'oberen ende vertoonen can door Philosophische ende Astro-
 nomische rebenen / ende achterlatende de subthlyheden die men ghemeynlijcken alle-
 geert/ van dat men het volmaectste Aeschaem ('twelck den Hemel is) de perfecteste Fi-
 guere behoort te gheben/ welcke sonder twijffel de ronde is. Hier upt volghet het dat
 die omloopende verroeringhe/ niet gelijck noch ghestadich can wesen/ zijnde op som-
 mige plaetsen ober dwers/ haer bzayende gelijc als het noodichst berpicht / dewijle
 dat de Son/ Maen/ ende Sterren niet eben gelijck noch eemparich/ rontsom loopen.
 Waer dit achter geladen/ soo dunkt my, dat de Maen alleelijcken ghenoech kan be-
 staen/ in dese sake als een ghetrouwe ghetuyghe in den Hemel/ overmits dat sy haer
 van alleelijck verduckert ende Eclipses woedt / ten tijden dat de rondigheyt van't
 Aerdrick/ ex diametro, tusschen haer ende de Son, in den wegh comt/ ende alsoe de pas-
 sagie van de stralen der Sonne belettende is: 'twelck boozwaer niet en soude mogen
 gheschieden/ soo't Aerdrick niet en stonde in't midden der Werelt / omringht zijde
 van alle

*Plutarch. de
 placit. phil.
 lib. 2. Cap. 2.*

*August. lib.
 de Genes. ap
 lit. cap. 10.*

August.
Epist. 100.
ad Iamuari.
us, cap. 4.

van alle canten der Hemelscher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenstaende gebou-
ken zijn/ de ghene die twijfelinghe stellen/ of de claricheyt van de Maen/ haer van t'
licht der Sonne mede gedeelt wordt/ oft niet. Maer dit is al te veel ghetwijfelt/ nade-
mael men anders gheen redelijcke oorzaken en can vinden/ van de Eclipsen/ volle ende
quartieren der Maen/ van de ghemeenschappen ende deelachticheyt van t' licht der
Sonne. Sullen van gelijcken bevinde (soo wt t' willen tusien) dat den nacht anders
geen d'rick en is/ dan de donckerheyt/ die beroozsaecht wordt dooz de schaduw van t'
Aertrijck/ om die wille dat de Son dan aen d' ander syde is passerende. Soo dan nu
de Son aen d' ander syde van het Aertrijck niet en comt/ maer datse ten tijden van t'
ondergaen wederom keert/ aen de cant henen loopende/ t'welcke toe laten moet den
genen die sept/ dat de Werelt niet ront en is/ dan datse gelijck een Schotel d'aenschijn
van t' Aertrijck is bedeckende/ soo moet daer noot we adich upt volgen/ dat het niet en
mach maken de verschepdenheyt die wy sien aen de daghen ende nachten die op som-
migen plaetsen der Werelt (op spnen tijt) lauck ende cozt zijn/ ende op ander con-
trepen eerwils even lauck/ ende in eenen doen. Het ghene S. Augustijn schryft op de
Boecken van Genesis, ad literam, dat men wel mach bevyiden alle d'oppositien, conver-
sition, elevation, verballinghe ende andere Aspecten ende dispoition der Planeten ende
Sterren/ om daer by te verstaen/ datse haer beroeren/ staende den selven Hemel stil/
sonder ondraepen/ is ny lichtelijck genoegh te verstaen/ gelijck als het oock sal wesen
vooz een pegelijck; oozlof hebbe ende te versieren het gene ons vooz ooggen comt. Want
soo wy by ghelijckensse stellen/ dat elcke Sterre ende Planeten een Lichaem op spn
selven is/ wordende van een Enghel gheboert ende voort gedreven/ in sulcker boegen
als hy Habacuc in Babilonien woerde. Die sal soo blindt wesen/ dat hy niet en soude
sien/ dat alle die verschepdenheyt (die daer van Aspecten ende Sterren blyckende is)
niet en comt te p'cederen/ dooz de differentie der veroeringe: Ende dat de gene die se
herroerende is/ haer dat willems gheeft. Nochtans soo en gheeft de goede reden geen
plaetse/ dat de spatie ende Gheweste (alwaer men versiert de Sterren te gaen of te
vliegen) mach laten te wesen Elements gewijs ende verderslijck/ bewijle dat het hun
verdeelt ende afschept als sper dooz passeren/ want en passeren vooz seker dooz gheen
ledicheyt. Ende soo de Geweste daer haer de Sterren ende Planeten in moberen/ de
cozruptie onderwozen is/ soo moet het vooz ghewis zijn/ dat sp' self de upt de natue-
re oock zijn: Ende volghet consequentelijcken/ datse moeten veranderen ende op t'
eynde vergaen: Want natuerlijcker wijse/ soo en can t' ingehouden niet buertiger we-
sen als t' inhoudsel. Soo men dan sept/ dat de Hemelsche Lichamen verderselijck zijn/
(t'welcke niet ober een comt met t' ghene dat de Schryftuere inde Psalmen verhaelt:
Al waert sept die/ datse Godt vooz altoos gemaecht heeft) soo en accordeert het oock
niet wel met d' ordonantie ende onderhoudinghe van desen Orbis ofte Werelt: segge/
om dese waerheyt te bevestigen/ moch meer/ van dat de self del Hemelen de ghene zijn/
die haer beroeren/ ende dat de Sterren haer daer in ondraepen/ mogen wy allegeren
met het ghesicht: Want wy sien ooghenschijnlijcken dat haer niet alleenlijcken de
Sterren beroeren/ maer oock plaetsen ende ghehele Ghewesten des Hemels: Ick
en sp'ke niet al een van de blinkende ende licht- schijnende plaetsen/ gelijck als daer
is de ghene die men noemt Via lactea, in onse gemeyne Cale/ den wegh naer S. Jacob.
gheheten/ dan oock noch van veel andere meer/ wil dit segghen by andere donckere
ende swarte plaetsen die aen den Hemel zijn: Want men siet daer in der waerheyt
dinghen in/ als blacken/ die seer merckelijck zijn/ de welke ick na mijn onthouden (in
Europa weseude) noot aen den Hemel ghesien hebbe/ ende alhier in dese ander He-
mispherio hebbe seer bescheydelijcken aengemerckt. Dese Blacken zijn van coleur ende
ghedacante:

August.
lib. 2. de
Censadit.
cap. 100.

Dav. 14.

Psal. 148.

ghedaente/ghelijck als het deel der gheclijpde erde Maen/zijnde den anderen in de selve swarighet ende schaduwge ghelijck/gaen altoos dicht aen de selfde Sterren / in een ghedaente ende grootte/gelijck als wy 't met clare ende oogenschijnlijcke onderlicht- heyt ghesien ende ghenoteert hebben. 't sal misschien sommighe een nieu dinc schij- nen te wesen/ende jullen moghen vraghen/waer van soodanige generatte van Wla- ken aen den Hemel procederen mogen: 't welcke ick vooz't eerste tot noch toe niet heb- be comen begripen/van alleenlijcken te dencken/dat (gelijck als de Via lactea, soo de Philosophen segghen) sulckx comende is / dat het op eenighe plaetsen van den Hemel dicker ende dichtcr is/ ende daerom meer licht in haer verbaeten/hebbende oock al ooc/ in 't contrarie/andere seer dun ende doozschijnende plaetsen: ende dooz'dien dat de self- de minder licht ontfanghen/soo schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit selfde d'oozake is/oft niet/en hebbe geen sekerheyt van om te bevestighen niet tegenfaen- de datter in der daet de selfde Wlaeken aen den Hemel zijn/ (ghesien dat se sonder ber- minderinghe/met het selfde Compas/ als de Sterren verroeren) is een seker expe- rientie/ende is dick wils willens op gelet: Waer uyt men van alle dat gheseyt is/be- sluyten mach/dat de Hemelen sonder twijffel/'t Aerdtrijck van alle canten in haer om- vanghende zijn/haer met enen ghestadighen looy daer constom mooverende/ sonder dat het noodich is/sulckx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel. Dat de heylige Schrift ons te verstaen gheeft, het Aerdtrijck in't midden van der Werelt te wesen.

Al ist dat Procopius Gaseus, ende andere van sijn op- nie/humlaten duicken dat het tegens de heylighe Schijtuere strijden- de is. 't Aerdtrijck in't midden van de Werelt te stellen/ende den Hemel booz- gheheel ront te houden/soo en ist boozwaer nochtans geen leere die booz- teghens strijdt/maer is eer seer gelijckformich/ met het gene dat ons den Tert van de Schijtuere leert: Want achter-ghelaten van dat de selve Schijtuere dicwils dese mantere van sprecken/van de rondicheyt der Werelt ghebruyckende/ende op een ander plaetse aenwijfende is / dat alle het ghene dat lichamelijcken is/ van den Hemel omringht/ende als met sijn rondicheyt ombanghen te wesen: soo en can men ten minsten dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te verstaen/ daer hy aldus seyt: *Hesler 13. Sap. 1. 2. 7. 11. 18. Psal. 9. 17. 23. 39. 97. Job. 37. Eccles. 1.* De Son rijst op/ende gaet onder/ende keert weder op sijn plaetse/ende van daer comt hy weder op te staen/loopende nae den Middach/ ende alsoo weder nae 't Noorden/ omloopende alle dinghen: alsoo swerft de Gheest rondson/ende keert weder op sijn bestemde plaetse. Op dese passagie soo seyt de Paraphrasis ende uplegginge van Grego- rio Neocesariense, ofte Nazianzeno albus: De Son hebben de 't ghehele Aerdtrijck ge- ronnen/keert weder/ghelijck van een omloop/ tot sijn bestemde plaetse ende besterck. Het ghene dat hier van Salomone gheseyt/ende van Gregorio verclaert woxt/en const- bercker niet bestaen / soo men eenighe plaetsen van 't Aerdtrijck hadde/ die van den He- mel niet ombanghen waren. Het selve woxt gock alsoo verstaen van S. Hieronymo, schrijvende op d' Epistel tot den Ephesen/op dese mantere: De meeste bebestinghen ghemepnlijcken/ (comende met Ecclesiastes ober een) dat den Hemel rond is / doerde haeren omloop in 't runde/gelijck als een doot: 't welck een slecht dinc is/ delwijle dat gheenighe runde figure hebben mach/ breedde/ lenghde/hooghde/noch diepte / ghesien: dat het van alle wegen eben gelijck ende effen is/ etc. Du soo en is van / nae S. Hiero- nymus seggen/ 't gene d' andere van den Hemel houden/dat se rond is: niet tegens de

Bislio.
Eo. mil. r.
Hexame.
pro pe. sine m.
Ambros.
lib. r.
Hexame.
cap. 5.

Job. 9. Cap. 26
Hebr. r.
Psal. 13. 23.

Augustin.
Psal. 135.

Job. 26.

Schijfzuere/maer comter eer seer mede oer een: want al-hoe-wel dat Hen S. Basilius ende S. Ambrosius (die hem gemeynlijcken/in de Boeckien ghenaeint Hexameron,boek ghen) in dit punct een wepnich twyffelachtich houden/so buyghen sy hen nochtans in't eynde meest in't toegeben van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer/dat S. Ambrosius niet wel oer een en comt/met de vyfste Substantie die Aristoteles den Hemel toe-epgent. Van de plaet/en des Aerdrtryck/ende van syn vastigheyt/is een binc om sien/hoe frap/ende mer wat een aerdbigheyt/dat de Schijfzuere daer van verhaelt/om ons verwondert te maken/ende niet minder lust te geven van de onepndelijcke macht ende Wijsheyt des Scheppers: Want ter eer der/soo verhaelt ons Godt/dat sy is gheveest den genen die ghejet heeft de Columnen die t Aerdrtryck op-houden/ons te verstaen ghebende (gelijck als S. Ambrosius te recht verclaert) dat het onmenschelijcke ghewicht des gantschen Aerdt-bodems gejustineert ende op gehouden wort/ dooz de handen des Goddelijcken crachtis/dat de Schijfzuere op deser maniere gebuyplat/te noemen Columnen des Hemels/ende van t Aertrijck: en zyn boozwaer niet ghelijck als d'andere van Atlants, die de Poeten versiert hebben/ maer andere epghen booztge comen upt het eeuwige woort Godes/twelcke met spner deucht de Hemelen ende Aerde onderhoudende is. Maer noch soo seyt de selve Goddelijcke Schijfzuere seer frap op een ander plaetse/om ons te beduyden/dat het Aertrijck vast/ende tmeestendeel niet het Element van t Water omvaughen is: Dat Godt het Aerdrtryck gestelt heeft op den Wateren. Ende op een ander: Dat sy de rondicheyt des Aerdt bodems op den Zee ghefondecert heeft: alhoe wel dat S. Augustijn niet ghedooogen wil/dat men dese passazie/als een sententie des gheloofs/aemmen sal/van dat het Aertrijck ende t Water (in t midden der Werelt) een Globus maken/ soekende alsoo de booztge woorden des Psalms eenen anderen sin ofse uplegginghe te geven. Doch het eenvoudich ghevoelen is sonder twyffel/ tghene dat gheseyt is/dat is/ons te verstaen geende/niet van doen te wesen andere fondamenten noch steunfels van t Aertrijck te versieren/van t Water/twelcke (alhoewel dat het soo lichtveerdich ende ver-anderlijck is) van den oppersten Confinaer alsoo veroyndeert is/dat het in hem dese onneterlijcke Machinam des Aerdrtryck ophoudende ende besluptende is: waerom geseyt wort het Aerdrtryck gefondeert ende opgehouden te wesen op de Wateren ende Zee: zij ide waerachtich/dat het Aerdrtryck eer onder Water/als daer boven op/son plaetse heeft: want nae onse inbeeldinghe ende gedachten/in t ghene dat aen d'and-er zyde des Aerdt-bodems (twelcke wy bewoonen) gevonden wort/laen wy ons vooytaen/onder den Aerdt-bodem te wesen. Alsoo imaginieren wy van ghelijcken de Zee ende Wateren/die t Lant aen d'ander syde omringen van onderen/ ende t Lant daer boven op te comen: Doch de waerheyt is/dat het ghene dat epgentlijcke onder is/alsoo het ghene dat aldermeest te rudde-weghen der Werelt staet: Maer de Schijfzuere spreekt nae onse maniere ende gebuyck van dencken ende spreken. Ve-mant soude mogen wagen/Dewijle dat het Aerdrtryck op de Wateren/gelijck als de Schijft seyt) syn vastigheyt heeft/waer op zyn dan de selve Wateren rustende/ ofse wat steunfel sullen die hebben? Ende soo t Aertrijck ende de Wateren een ronde Globus maken/waer mach haer dan alle dese verschuyckelijcke Machina op onderhouden? Dit selve wort ons op een ander plaetse van de heylige Schijft holdaen/gebende ooz-saecke tot inceder verwonderinghe van de macht des Scheppers/ segghende: Den Aquilon ofse t Noozden sryet haer upt op de ledicheyt/ en heeft het Aertrijck op niet ghesanghen. Heeft het sekerlijcken heerlijcken verlaert: Want t ghelijck boozwaer/dat de Machina ofse tmaerksel des Aerdrtryck/ende t Water op niet hanghende is/te weten/als men hem inbeeldt die in t midden van de Lucht te staen/ gelijck als in effect

effert staet. Dese vzeemdigheyt daer hen de Menschen so seer van betwonderen/wozo van Goot noch meer verheyt/vragende den selven Job: Wie heeft den Lijn gescheeren van de stichtinge der Werelt? Segt my dat/soo ghy't ghebocht hebt. Ofte in wat siment ende materie zijn de fondamenten versterkt? Eyndeelijcken / op dat men vol-
Psal. 38.
 epnde te verstaen den treyn van dit wonderbaerlijck maerckel der Werelt/soo seyt den Propheet David (een groot verheffer ende sanger der wercken Gods) in een Psalm/ die hy op desen Propheet gemaeckt heeft aldus: Ghy die het Aerdrijck op sin eygen basistheyt gefondeert hebt/sonder tot eenige tijde te wanclelen ofte om te storten. Hy wil seggen dat d'oorfakē van dat het Aerdrijck (gestelt zijnde in't midden der Lucht) niet en valt noch waggfelt/ is om dies wille dat het sekere fondamenten heeft van sin natuerlijcke basistheyt/ die hem gegeven zijn van d' alderwijste Schepper/ op dat het hem in syn selven mach ophouden/ sonder eenige andere steunfels ofte stutten van doe te wesen. Alhier soo bedyecht hem dan het Menschelijcke vernuft/ soeckende andere fondamenten van't Aerdrijck/welc beooych spruytende is van te willen meten en ver-
Psal. 103.
 gen. Icken Gevea wercken met de wercken der Menschen/ alsoo datter niet te vzeefen en is (alst schoon dat het hem noch so beel laet schijnen dese Machma aen te licht te hangen) datse balken ofte omstorten sal. Met rebenē so boechtter (boozwaer) David noch by (nae dat hy van de wonder wercken God's geconatempleert ende gesonghen hadde) seggende: De Heere sal hem in sin wercken verheugen. Ende daer na: O hoe groot badich zijn u wercken Heere/het schijnt wel/datse altesamen uyt u wetenschap geromen zijn. Boozwaer/soo ick mijn geboelen seggen sal/van'tgene dies behoerende is/verclare dat/van d'ibet sijn reysen/ dat ick de groote Golfse der Oceaenscher Zee gepasseert hebbe/varende na dese contreye (van so vzeemde Landen) toe/hebbe my gestelt aenschouwenende bemerkien de grootmoghende vzeemdigheyt van dese God's wercken en conde niet laten te gheboelen een uytneemende verheuginghe/met obern denkinge van d' alder-oyverste Wysheyt ende grootheyt des Scheppers/die in dese spne wercken so beel verchijnende zijn: so dat my/in comparatie van dien/alle Dallespen der Coningen ende Menschelijcke bonden/een cleynicheyt en van gheener wercken duncken te wesen. Hoe dicwils is my in gedachtenis ende in den mont gerginen/ dat van den Psalm/daer hy seyt: Groot vermaken hebt ghy my/Heere/gegeven met u wercken/ende ick en sal niet naelaten my te verheugen in't aenschouwen der wercken uwer handen. Boozwaer de wercken van Gods Hant-werck hebben/it en weet niet hoe/en soodanigen gratie ende waerheyt/door de hemelijcke verhooghentheyt/dat al ist schoon/dat men die eens andermael/ende veel reysen/cont te sien/gheben altoos een nieuwe oorfakē van verheuginge/recht t'contrarie van de werckē der Menschen. Want al ist sake dat de selve gemaeckt zijn met veel conste ende subtylheyt/soo men daer een gewooneheyt af heeft/die te besien/so en acht men se niet/sa men crighter bynaest ren misshagen ofte walginghe af: gelijck als daer zijn/schoone Lust-Hoven/ Dallespen/Heerlijcke Tempels/Wurgen van uytneemende gestichten ende sabijckhe: latet wesen Schilderijen/uytgehouden wercken/Gestelijcke indente ende maerckel/laetse hebben alle de weerddicheyt die mogelijcken is te bedencken/soo ist niet tegenstaende een sekere ende gewisse sake/dat sicnde de selve twee ofte dyp maels/so sal men qualijcken d' ooghen daer weder recht op mogen nae toe slaen/dan sulen haer terstont verbrapen ander dinghen te beschijghen/als versadicht van't eerste schoufel. Maer so ghy de Zee siet/ ofte u ooghen slaet op een hooge steenrotse ofte Clippe/ die hem op een vzeemde maniere vertoonende is: ofte het Velt/wanneer't met sin eygen natuerlijcke groenigheyt ende Bloemen bekleedt is: ofte de stroomen van een loopen-
Psal. 91.
 de Riviere/die sonder cessen te ghengens de steenrotsen aen-slaet/ als verholghen in sin aenwerck-

aenbechtige: En eyndelijken/eenige andere werken der nature/hoor meermaels dat men se niet/so veroozjaechen se altoos een nieuwe vuerche en vermakelijcheit/sonder tgesichte eenichsins te verabigē (so dat het sonder ewijfel schijnt te wesen/als een overbloedich ende magnifich bantket der Goddelijcker wijsheyt/die albaer stil-wijghende (sonder opt moede te werden) onser aenmerckinge is wepde ende vermakende.

Het 4. Capittel. Antwoort op het ghene dat uyt de Schrifteure gheallegeert wert, teghens de rondicheyt des Hemels.

Mer keerende tot de Hemelsche Figuren/so en weet ick niet met wat aushorizonte der Schrifteure men heeft mogen by brengen/die niet ront te wesen/ende sijn verroeringe in t ront te doen: want van dat S. Paulo den Hemel een Tabernakel ofte Tentē noemt/die Godt (ende niet den Menschē) gestelt heeft/so en sullen wy daer uyt niet verstaē/het Werck een deels (als met een verhemelt) beoort te wesen/ende also staende blyft/sonder verroeren/gelijc als schijnt, dat van sommige verstaen wort. Den Apostel handelt een ghelijckenis van t Tabernakel der ouder Wet/op welke propoost hy seide, dat het Tabernakel der nieuwer Wet van genaden den Hemel is/alwaer den oppersten Meester Iesus Christus, hoor eenmael door sijn Bloet ingegaen is: En hier uyt wil hy segghen dat daer so veel hoordeels is van t nieuwe Tabernakel tot het oude/ alser is van verchil tusschen den Aughteur van t nieuwe (welcke is Godt) en den werck-man van t oude/ twelcke een mensche was: alsoe wel waer is dat het oude Tabernakel ooc door Gods wijsheyt geordonneert is geweest/ zijnde sijn Meester Beseleel daer van onderwelen. Ten is ooc iet moedich in de ghelijckenisse eenighe parabolē ofte allegorien te soecken/die in alleg/ē niet alle dingen (daer men sien toe neemt) dienstich zijn: gelijc als den Godsaligē Chrysostronus dat op een ander propoost wonder wel te pas brengt. V ander aushorizonte die S. Augustijn by brengt/welcke van etlijche geslegert wert/ om te yce beren dat de Werelt niet ront en is/ segghende: De Hemel streck hem uyt/ als eē vel waer uyt sy nemen/ dat sy niet ront dan plat bobē op is. Maer hier op antwoort ons den seluen heyligen Doctoer seer lichtelijcken en wel dat men ons in dese woorden vanden Psalm niet te verstaen en geest/ de Figuren des Hemels: dan hoe lichtelijcken dat Godt er in so grooten Hemel gemaect heeft/ alsoe en wast ooc God niet te onmogelijcker een so onmetelijcke overdeels des Hemels daer ober te trecken/ gelijc als ons soude mogen wesen een gebouwen Wel t ontbouwē. Ofte heeft missechten gesocht/ ons te kinnen te geben Godts groote Masesheyt en Heerlijcheit/ het welcke den Hemel/ so groot ende schoon dienende is/ gelijc als onslieben in t belt een verhemelt ofte Tentē van bellen ten dienste comt: Twelcke van een Poëet seer aerdich verclaert werdt/ daer hy t noemende is/ het Babiloen des claren Hemels. Het ander van Esaiaē, daer hy seyt: Den Hemel is mijnen Stoel/ ende d' Erde dient mij als een Schabel hoor Gods Doeten. Wy alsoe verre als wy in de dwalinge der Antropomorphiten waren/ de welke God/ naer sijn Godsheyt/ lichamelijcke leden toeschreuen/ so mocht het ons wat te doē geben om te verclaren hoe het mogelijc soude wesen/ het Werck een Schabel hoor Godts Doeten te zijn/ staende in t midden der Werelt/ de wijle dat hy alle de Werelt herbullende is/ want moeste als van voeten van alle zijden/ ende ront/ in beel hoofden hebben/ twelc een dinc om lachen ende mede te spotte is. So is het van genoch te weten/ dat wy inde heylige Schrifteure niet en sullen volgen de letter/ de welke boodet/ maer den Geest die t leven gheeft/ gelijc als ons van S. Paulus gheleert wort.

Exod. 36.

Chrysost. 20. rap.

Isal 103.
August. 2.
de Ge esis
ad litt. cap. 9

Isai. 66.

Het 5. Capittel. Van't Schepsel ende ghedaente des Hemels der
nieuwe Werelt.

Hoe dat de ghedaente ende t'maecksel van desen He-
mel (die aen de Zuytzijde staet) is / woyn in Europa van belen gezaecht:
want men in de oude Schrybenten niet seckerz daer van lesen can / hoe
wel datse besluypt een Hemel aen dese zijde der Werelt te wesen: doch
wat maecksel ende ghedaente de selve heeft/en hebben sp niet connen be-
grijpen/ban dat sp veel handelende zyn van een groote ende schoone Sterre (die wy
alhier sien) van hen Canope geseeten. De gene die van nieuws nae dese contreye va-
ren/plaeten wonderlijcke dingē van desen Hemel te schryben/te weten/dat sp seer claer
blinckende is/zijnde van veel ende seer groote Sterren. In effect/ de dingen die verre
van der hant zyn/worden altoos grooter gemaect als sp zyn: Ick en sie alhier geen
Sterren/die de Vastyn ende de Waghen te boven gaen. 't is wel waer/dat de Cru-
sro ofte Crups Sterre ban hier/schoon ende van een rierlijck ghesicht is. Crusro sje-
ten wy/bier merckelijcke Sterren/gheselt in goeder proportie ende ordene van ghe-
lijckheyt/die onder haer een forme van een Crups maken. Onverstandighe geoo-
den / dat dese Crusro de Zupder Pool is / om dies wille dat sp de Zee-Lieben alhier
de hoogte daer ban sien nemen/gelije als men aldaer de Hooyt-Sterre plach te doen/
maer sp beziegen hen daer in. De redenen waerom dat de Zee-Lieden de selve alhier
gebuycken is/om dat men aen dese zijde gheen vaste Sterre en heeft/die den Pool
vertoonende is/ghelijck als aldaer de Hooytsterre doet. Hierom ist/datse de hooghte
van de sterre (te weten/de boet van den Crusro) nemē/de welke van de rechte/waer-
sichtighe ende vaste Pool/der tich graden verscheyden is / ghelijck als de Hooytsterre
aldaer maer drie graden ofte wat meer/ban de Pool af staet/ dooz her welke men al-
hier de hoogten qualijcker nemen can: Want de hooysepe Sterre/ofte boet der Cru-
sro,moet recht overeynt staen / t'welcke alleen op een sekeren stont des nachts te pas
comt/zijnde op diverse tijden ban't Jaer op verscheyden uren/ende comt een lange
wijl ban't Jaer/bande gheele nacht niet recht ober eynt te staen / t'welck een moep-
lijck dinc is/om de hooghte te peplen: Ende daerom/ soo en woyn daer oock van de
beste Ster-lieden niet veel op den Crusro gepast/maer behelpen hen met den Astro-
labio de Sontē nemen/om de hooghte (daer sp op zyn) t'ondersoecken/waer inne ghe-
meynlijcken de Doytgeesen d'ander te boven gaen / als de gene die de Dabtgate ver-
der (als eenighe ander Patien ter Werelt) cursende zyn. Men heeft oock aen dese
Zuytzijde andere Sterren die met de Hooyt-Sterre eenighe ghelijckenisse hebben.
De plaetse die men noemt Via lactea, streckt aen dese zijde seer verbe ende claer blin-
ckende/ende men siet daer die wonderlijcke swarte blacken in/daer hier hoopen menite
of ghemaect is. Andere bysonderheden moghen van anderen met meerder particu-
lariteyts ende soghe verclaert worden / is ons hoor dese mael ghenoech/wepnich dat
wy daer van verhaelt hebben.

Plin lib. 6.
Cap. 22.

Het 6. Capittel. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen,
Landt ende Zee heeft,

En is niet wepnich gedaen/de wijle wy een uytrom-
ste ghemaeckt hebben / ban dat wy alhier van ghelijcken eenen Hemel
hebben/die ons (als die van Europa, Asia ende Africa) overdeckenē is/
met deser aemmerckinge behelpen wy ons altemets / wannēer dat som-
wighe/oft t'meeste deel van die van herwaerts ober / met suchten ende
wenschen

toenschen na Spagnien verlangende zijn/sonder datse yet anders weten te spreken/
 dan van haer Lant. Sy verwonderen hen ja worden dierwils te gens ons verstoort/
 in te dencken/dat het ons vergeten is/ ende dat wy wepinelij werct van onse ghemey-
 ne Daders lant maken: De welcke van ons beantwoort worden/dat onse begheerten
 ende verlanghen ons niet quellende is/ weder nae Spagnien te keere:/om die wil-
 le dat wy bebinden/den Hemel ons soo nae in Peru te wesen/als in Spagnien: Waer-
 om te recht verhaelt wert van S. Hieronymo . schryvende aen Paulnam, daer hy seyt:
 De Poozte des Hemels is soo nae Bretagnien, als Ierusalem, maer naedemaal dat den
 Hemel de Werelt van alle canten int midden besluptende is/ soo moet men verstaen/
 dat daer uyt moet volghen/van alle canten der Werelt/Lant te wesen. Want soo't
 waer is/dat de twee Elementen van Water ende Lant een Globus ofte ronden Cloot
 maken/ghelijck als de meesten ende besten der Ouderen/naer't bewijs van Plutarcho)
 ghevoelt/ende met sekere argumenten bewesen hebben/soo soude men moghen den-
 ken/dat de Zee de gantsche contreppe van onder den Pool Antartico (ofte van't Zuy-
 den) in sulcker boeghen beslaende is/dat die t'Land aen de selve zijde gantsch gheen
 plaetse en geeft: ghelijck als t' selfe van S. Augustijn wijselijcken geargueert wert/
 teghens de ghene die d'Antipodes siellen. Sp en aenmercken niet/seyt hy/dat /al hoe
 wel men gelooft ofte bewijst/de Werelt van een ronde Figure (gelijck als een Cloot)
 te wesen/soo en is het daerom terstondt niet seker/dat het Lant van d'ander zijde der
 Werelt/ontdect ende boven water is. S. Augustijn seyt sonder twijffel/hier seer wel in:
 doch soo en volght oock daer uyt niet/dat het selfe int contrarie bewesen woort te we-
 sten/van datter gheen Landt by de Pool Antartico ontdekt souden wesen / t'welck
 d'experientie ende erbarentheyt ons al vooz oogen ghesiet heeft alsoo te zijn/ ende dat
 men dat in effect daer heeft. Want al ist schoon/dat het meestendeel der werelt (t'wel-
 ke onder de voozij. Pool valt) met Zee beslegghen is: soo en ist nochtans daerom al te
 samen gheen Zee/maer heeft oock Lant: In boeghen dat het Lant ende t'Water op
 allen plaetse der Werelt onder een vermenght ende omvanghen is/ gebende den an-
 deren in ende uptcomste: t'welcke voozwaer een d'ack van grooter verwonderinge/
 als oock streckende is/tot grootmakinge der wercken des oppersten Scheppers. Nu
 soo weten wy van uyt de heylighe Schryft / hoe dat int beginfel der Werelt de Wate-
 ren op een plaetse by een vergadert waren/zijnde t'Wetrijck daer dooz ontdekt/van
 ghelijcken/soo leert ons de selve heylighe Schryftuere / dat dese by een vergaderinghe
 der Wateren/ghenaemt worde/de Zee: Ende bewijle datter veel zijn/soo moet het
 nootwendich volghen/dat men veel Zeen heeft. Ende men en heeft niet alleenlijcken
 dese verscheydenheyt van Zeen in de Middellantsche Zeen/noemede d'ee ne van Euxi-
 no, d'ander van Caspio, de derde Erithreo, ofte Kooode Zee: de vierde van Perse, d'ander
 van Italien, ende veel meer andere alsoo. Waer van ghelijcken den voozsepen grooten
 Ocean, (die men in de heylighe Schryft een afgront plaet te noemen / al hoe wel
 die in der wachtheit een is) is oock niet teghenslaende in veel verscheydenheyt ende
 manieren verdelit/als in respect van dit Lant van Peru, ende geheel America, is d'ee ne
 die men hiet de Poozder, ende d'ander de Zuyder Zee: Ende in Oost-Indien d'ee ne
 is de Zee van Indien, ende d'ander van China, t'welcke ick alsoo geuaer ben geuo-
 den/int ghene ick ghebaren / als oock van anderen verstaen hebbe/ ende dat hem de
 Zee nimmermeer van t'Landt boven de d'uyfent Wjlen verscheypt/ende hoe verre dat
 oock den selven Ocean soude moghen strecken / soo en passerte boven de voozsepe
 distantie niet. Wjlen seggen en is niet / dat men niet meer als d'uyfent Wjlen de Zee
 Ocean bevaeren can t'welcke een groote beu'einghe soude wesen: Want wy weten/
 dat de Doortgheche Schepen hiermaels soo verre ende meer varen / ende dat men
 daer en

Plutarch.
 lib. 3. de
 placitis Phi-
 los. Cap. 9.
 Cap. 11.
 August. lib.
 16. de Civi-
 tat. Cap. 9.

Genesi. 1.

daer en boben de gheheele Werelt ter Zee int ronde mach omseplen/ ghelijck als wy t by onsen tijden gelien hebben/ sonder datter aen te twijffelen is: Maer het gheene dat ick segge ende bevelijghe is/ dat van het ghene tot noch toe ontdeckt is/ geeneich Lant so vast Lant/ ofte Eplanden/ te weten/ op een rechte streck oft courc boben de hoogscheyden dup ent mijlen van den anderen herscheydenlept/ ende dat men also tusseken t' een ende t' ander Lant inimmer meer meerder spatie van Zee en heeft/ het selve metende ter plaetsen daer t' Lant aldernaest aen ben anderen ghelegghen is: Want van t' eynde van Europa ende Africa, met haeren Costen, soo en liggen d' Eplanden in Canariën, als oock die van Açores, ofte Vlaemische Eplanden/ met die van Cabo verde, ende d' andere van die Contrepe/ niet mer dan d'ye ofte vier hondert mijlen ten hoogsten van t' vaste Lant herscheyden: Dem ende van de selve Eplanden af/ spien courc nae West-Indien toe/ so heeft men nauwelijcken negghen hondert mijlen tot by d' Eplanden (die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maerschden/ Beata, dat is Godesalighe/ ende d' anderen/ de welke streckende zijn op een rechte tot de gene die men heet de Barlovento, dat is vante Loefwaert/ welke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Lant toe/ heeft men schaers twee hondert ofte d'ye hondert mijlen/ ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Lant streckt een onepntlijck d'rick heen/ van t' Lant van Florida af/ tot het Lant der Paragone, ende van d' ander zijde by Zuyden/ de Straet van Magallanes af/ tot de Cabo de Mendosino, loopt een wpt der maten lanck streckende Lant/ maer niet te vyeet: Ende daert a' hier in Peru op spn broeste is/ te weten/ ter plaetsen daer aen Brasilien grenst/ heeft het ontrent dupcent mijlen. In dese hoogsepde Zuyder Zee/ hoe wel dat men daer Westwaert aengheeen eyndt afen woert/ soo en ist noch tans niet langh gheleden/ dat men d' Eplanden (dese van Salomon gheenoemt hebben) ontdeckt heeft/ die veel ende seer groot zijn/ ende legghen herscheyden van Peru ontrent acht hondert mijlen. Ende om dese wille datmen te geobferbeert ende alsoo bedonden heeft/ dat alwaer veel ende groote Eplanden ligghen/ men ghemeynlijcken niet verre van daer vast Landt vint. Soo zynder veel/ ende ick niet hen/ van opinie/ datter by d' Eplanden van Salomon een geweldich groot vast Landt moet liggen/ twelck aen de West zijde/ tegens onse America overcomt: Ende t' mocht misschien wel moghelijck wesen / dat het streckende is/ Zuyden aen/ nae de Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het Lant van nieu Guinea verstaet men vast Lant te wesen/ ende wozt van sommit zjhe gheleerden/ dicht by d' Eplanden van Salomon gestelt/ alsoo dat het met den reden seer ober een comt / datter noch een groot deel der Werelt t' ontdecken staet/ dewij'e dat onstieden van ghelijcken dese Zuyder Zee nae China ende Philippinas toeseplende zijn/ ende en segghen niet/ datse int gints baren/ te weten van hier derwaerts/ lang her wegh passeren / als van Spagien nae dese Indien toe. Maer ter plaetsen daer d' eene Oceanische Zee met d' ander aen een comen / ende haer vermengghende zijn/ ick meyne de Zuyder met de Noorder Zee / in de contrepe der Polus Antarticus, is ghenoech bekenit / te weten/ booz de vermaerde Straet van Magallanes, ghelegen op hooghte van 51. graden. Ende by soo verre als d' ander zijde der Werelt in de Contrepe der Polus Arcticus, ofte van by Noorden / de boozsepde twee Zeen van gelijcken continueren / ende in een woopen/ soo ist boozwoeren een groot saecke/ t' welke van belen ondersocht/ maer van niemant (nae mijn weten/ schap) tot noch toe onderbonden is/ alleenlijcke dat door gissinghe/ ende ick en weet wat tepcken/ van sommighe bebesticht wozt/ datter aen de Noortzijde een Straet moet wesen/ ghelijcherwijs die van Magallanes. Nu om te comen tot onse boozgeuomen Intentie/ soo ist ghenoech booz dese reys/ booz seker te weten/ dat men aen dese Zuytzijde Lant heeft/ jaeeen Lant soo groot als gheheel Europa, Asia ende Africa te samen/ ende dat

Dese be-
menginghe
ende by een
comste der
Oceanische
Zee/ hebben
wy van ghe-
lijcke onbet
ontdecken Pa-
lus Arcticus.
ofte aen de
Noort-zijde
door de Straet
van Nassau-
wen, ghelijck
als ick hee
selfs sichten
he onderbou

den hebbe /
Mino 1594
ende 1595
als op een
ander boor-
der aen ghe-
amorcees
boor.

men onder bejde de Polen der Werelt / Zeen ende Landt vindt / onder den anderen
omhanghen / in het welcke d' Ouderen (als de gene die d' experientie gebjack) eenighen
twijfel mochten stellen / ende daer teghen segghen.

Het 7. Capittel. Waer inne wederleydt werdt , d'opinie van
Lactantio , de welke seyde , datter gheen Antipodes en waren.

Nan / dewijle wy weten / datter onder den Polus
Antarcticus, ofte van 't Zuiden / Ant ghelegen is / soo resteerter te we-
ten / of daer oock Wolck is / die t bewoonen / t welck in booleben tijden
een questie was / daer veel om gheargueert werde. Lactantius Firmianus
ende S. Augustijn houdent boor een groote cluchte / en dijffen hare spoot
met den genen die bebesige datter Antipodes zijn (dat is geseyt) lieden die met de boes-
te tegens ons aen gaen. Doch al hoe wel datment dese twee Auteurs toe mach late /
dat boor een spottnerije te houden / so gaen sy noch ebenwel in de reden en bewysinge
van hare opinie / op verseyden wegen / geijck als sy ooc in t vernuft seer verschillende
waren. Lactantius hout het met den ghemeynen / Van hem laten dunckende / dat het
een dunck om te lachten is / te segghen / den Hemel van alle canten rontsom d' Aertrijck
te comen / ende dat het Aertrijck int midden / van alle weghen / ghelijck een Bal / daer
in besloten soude wesen / waerom sy albus schijvende is: Dat wegh (seyt sy) houden
de sommigen / die seggen willen / datter Antipodes zijn / die haer voetschappen int con-
trarie van d' onse setten. Zinder by avonture lieden soo upsinick / die ghelooben
datter volck is / die met de voeten om hoogh / ende t hooft om legh gaen / ende dat de
boomen ende t koozn albaer neder waerts wassen / ende dat den reghen / t sieu / ende
den hagel opwaerts nae t Aertrijck toerlinnende is. Ende naer meer andere wooz-
den / soo woeghter Lactantius noch meer by / segghende : Te versieren / dat den Hemel
ront is / is oorzake geweest / dat dese lieden de boorsz. Antipodes (die in de lucht hangen)
geintendeert hebben : Waerom ick van dus danighe Philo'sophen niet meer te seggen
hebbe / dan dat de gene die eens comen te dwalen / bigden in hare verwarthept altoos
weder / pannick / susinerende reene met het ander. Tot hier toe zijn woorden van
Lactantio : Maer boor meer / dat sy sept / soo zijn wy / alhier teghentwoordich wesen-
de / in de contrere der werelt / die int contrarie van Asia respondeert / hen lieder Antictonos,
ghelijck als de Cosmographen segghen / ende wy en sien ons niet eens gaen hangende /
noch dat wy met de hoofden neder waerts / ende de voeten opwaerts gaen. T is boor
waer een wonderlijck dunck te bedencken / twelcke eens deels van t menschelijcke ver-
stant (nae de waerhept) niet moghelijck is t ontfangen ende te begripen / sonder te ge-
bruycken inbeeldinghen ofte ghedachten. Ende ten anderen / soo en ist oock niet mo-
ghelijck te wesen sonder dwalen / soo men in alles d' imaginatie ofte ghedachten wil
boeghen. Wy en connen niet te verstaen comen / den Hemel ront te wesen / (ghelijck
sy in effect is) ende dat het Aertrijck int midden staet / dan boor inbeeldinge : maer soo
dese selve inbeeldinghen van de reden / niet gecoorigeert ende geresmeert woord / dan
dat het verstant haer daer van laet verboeren / soo sullen wy ghewisselijcken d' walen /
ende bedayghen upt comen / upt welcke wy / met openbare experientie verstaen
moghen / datter in onse Zielen een secker Hemels licht is / waer mede wy sien
ende oordeelen. Oock mede soo worden de selve ghedachten ende innerlijcke inpiri-
tinghe / (die ons te boogen comen om te verstaen) met het selve inwendige licht / van 's
ghene se

Lactant. lib.
7. Divini
Instit. Cap.
23.
August.
lib. 16. de
Civitat.
cap. 1.

ghene sy ons onderwijzen/ bevesticht/ ofte te niet ghebdaen. *Wp dit/ siet men claerlijck*
ken/ hoe dat de redelijcke Ziele/ alle Aichamelijcke natuere te boben gaet/ ghelijck als
de cracht ende eeuwighge drucht der waerheyt/ in de opperste plaetse des Menschheyt/
syn residentie houdt. Ende men siet het blijckelijck/ ghelijck als hem ghenoech ver-
soont ende verclarede is/ dat dit so wel gepureert licht/ van dat opperste en eerselicheit
deelachtich is. Ende die dit niet en weet/ ofte hier aen twijffele/ moghen wy niet recht
wel segghen/ dat sy niet en weet/ ofte twijffelt/ dat sy een Mensch is: In voeghen/
dat soo wy onse gedachten byaghen/ wat haer dunct van de rondicheyt der Werelt/
en sullen ons boozwaer niet anders segghen/ dan het ghene dat sy Lactantio booz oo-
gen seken/ te wten/ dat soo den Hemel ront is/ soo sullen de Son ende Sterren/ alse
ondergaen/ moeten ballen: Ende alse nae den Middach opstijghen/ moeten clim-
men/ ende dat d'aerde in de lucht hangende is/ ende dat de sieben/ die aen d'ander zijde
der Werelt woonen/ niet de hoofden nederwaerts/ ende voeten opwaerts moeten
gaen/ ende dat den regen alt aer niet en valt van boben nederwaerts/ maer dat/ er een
van onder opwaerts sijt/ ende meer andere dus danighe waenshapan dinghen/ die
welcke allen te verhaelen tot lachen verwerken souben: Maer soo men de cracht der
reden beracht/ so sal men van alle dese pdele Schilderijde werplich werck maken/ ende
en sullen d' inbeeldinge niet meer lusten als van een oude Sottinne/ antwoozden/
dat het een groot bezoch is/ de gheheele Werelt in onse ghedachten te willen timme-
ren/ ghelijck als een Waps/ van t'welcke t' nederste aertreick het fondament/ ende t'bo-
venste dach den Hemel is: ende sullen oock segghen/ dat soo ghelijck als in de Crea-
tueren het hoofd altoos het bobenste/ ende t' opperste van t' ghedierte is: hoe wel dat
juyt alle Creatueren t' hoofd niet op een maniere en hebben/ want d' eene hebben t'
hoofd opwaerts als de Menschen/ andere ober dweers als t' Bee/ etlijcke int midden
als de Spinnen/ ende diertghelijcken: Alsoo is van ghelijcken den Hemel/ t' zy waer
dat het soube moghen wesen/ altoos boben/ ende t' Aertreick noch min noch meer be-
neden. Want wesenbe warachtich/ dat onse ghedachten aen den tijt ende plaetse ghe-
hecht sijn soo count het/ dat het van den selben tijt ende plaetsen niet ober al gemerck
wert/ dan alst in bysonder gespeculeert ende overdacht wert. Hier upt ist/ dat so wan-
neer wy de selve opheffen om t'aenmercken/ ofte eenighe dinghent overdencken/ die
den tijt ende bekende plaetse eprederen ende te boben gaen/ soo ballense t'erfont neder:
Ende soo sy van de redenen niet weder opgeheben ende staende gehouden wer-
den/ soo en connense niet een Ogghenbick ober epnt blijven: Alsoo sien wy oock/ dat
onse gedachten/ wannmeer men handelende is van de Scheppinghe der Werelt/ altoos
loopen/ tijt soeckende booz des Werelts Scheppinghe: Ende om de Werelt te hou-
wen/ soo ordonnerense oock plaetsen/ sonder te voleyndigen ofte uptcomste te binden/
dat men de Werelt op een ander maniere maken mochte/ wesenbe de waerheyt/ (soo
ong booz reden blijckelijck dertoont wert) geenen tijt booz de verroeringhe te wesen/
wiens mate den selben tijt is/ noch dar en was gantich geē plaetse booz de selve Orbis,
de welcke alle Ghewesten in hem besluptende is. Waerom dit argument/ dat men
teghens de plaetsen des Aertreick/ ghencomen upt de maniere van onser ghedachten
ofte inbeeldinghe/ makende is/ van den excellenten Philosophy Aristoteles/ wel claer ende
delicelijcken volbaen wort/ seggende met grooter waerheyt/ dat de selve plaetsen
int midden ende benedenste der Werelt staen/ ende hoe een dinc meer int midden
count/ hoe dat het meer beneden is. Welcke antwoozt allegherende Lactantius Firmia-
nus/ sonder te wederlegghen is/ het met eenighe ander reden booz sy staende/ seggen-
de/ dat sy hem niet en mach verontledighen om sulc te wederlegghen/ booz de haest
die sy heeft tot ander dinghen.

Aristor. de
celo. cap. 3.

Het 8. Capittel. Van d'opinie die S. Augustijn hadde, om d'Antipodes Pontkennen.

August. lib.
Categoriarum,
cap. 10
Tom. 1.

Er anders waren de reden die S. Augustijn ghemoe-
beert hebben om d'Antipodes t'ontkennen / ghelijck als een soo diepsin-
nighen vernuft betaende : Want de reden booren verhaelt (van dat
d'Antipodes souden verkeert gaen) worden van den selven Heylighen
Doctoor wederlept in sin Boeck der Predicatten : Ouderen (sept hy)
bevestighen / dat het Aertrijck op alle plaetsen omleegh / ende den Hemel om hoogh
is / soo moeten dan / naer uytwijzen van t' selfde d'Antipodes ghelijck men sept / tegenst
ons aen gaen / hebbende in ghelijck den Hemel boven t' hooft. Nu dewijle dan / dat
S. Augustijn dit also verstant naer reden van goeder Philosophie / wat reden moghent
dan wesen / die een soo Geleeder Man ghemoebeert hebben / van een contrarie opinie
te wesen / t'welcke sekerlijcke den sin ghelueest is / die hy ghemomen heeft uyt het in-
nerste der Heyligher Theologie, naer welcker uytwijzen / ons van de heylighe Schrif-
ture ghelceert wert / alle Menschenen der Werelt van eenen eersien Menschse (t'welcke
was Adam) hare afkomst te hebben. Hier door dan / scheynt een ongelooftich dinc /
ende een rechte beuselinghe te wesen / te segghen / dat de Aeden in de nieuwe Werelt
hebben moghen passeren / oberbar ende die oneptrlijcke diepten der Oceansencher Zee.
Ende hoop waer / soo ons de tastelijcke ende ondersocht ervarantsept / van dat wy in
onsen tijden ghesien hebben / niet en versekerde / men soude t' selve / tot desen huydigen
dach toe / noch hoor een onseker sake houden. Ende al hoe wel wy weten / de selve
reden niet en sluyten om w' ierachtich te zyn / so blyst ons nochtans genoegh te doen /
om daer op t' antwoorden / ick wil segghen / om te verclaren op wat maniere / ende door
wat wegh t' Menschelijcke gheslacht alhier ghecomen mach wesen / ofte hoe ende
waer over datse gecomen zyn / om dit Lant van Indien te bewoonen : Maer om dat
wy t' selve hier nae met redenen sullen verclaren / so laet ons nu besien wat dat van den
heylighen Doctoor in dese materie (in de Boecken van de Stadt Gods) gedijsputert
wert / t'welck aldus luydenbe is : Het gene dat van sommighe geargureert wort / dat
der Antipodes zyn / (dat zyn lieden die van d' ander zijde der Werelt woonen / alwaer
de Son oprijst / ten tijden datse by ons onder gaet) ende dat de hoestappen des selven
recht in t' contrarie van d' onse aencomen / bit en is gheen dinc om te gheloozen / de
wijle dat sy t' niet en bevestigen met ondersochte redenen / dan alleenlijck met een Phi-
losophische bewijs / die sy hier van maken / waer mede sy beslupte / (dat wesende d' aert-
rijck int midden der Werelt / zynde van alle canten eben naer van den Hemel ombar-
gen) ghewisselijcken de benedenste plaetse te wesen / het ghene dat aldermiddelft van
de Werelt is. Doeghter daer nae noch by / segghende : De heylighe Schrifte en be-
drieght gheen sijn / welcker waerheyt / van de ghechiedenissen die daer in verhaelt
worden / ghenoech vertoonende is / hoe volcomelijcken de Prophepen der tocomen-
de dinghen ghebeurende zyn / ende is een beuselinghe / te segghen / dat van dese zijde
der Werelt lieden ghecomen souden moghen wesen in d' ander nieuwe Werelt / passe-
rende die onmetelijcke Zee van Ocean, want anders niet mogelijc en is / albaer Men-
schen te zyn waerachtich wesende / dat alle Menschenen van dien eersien Menschse af-
stomen. Maer dat dit uytwijsende is / so en is alle beswaricheyt van S. Augustijn anders
niet geweest / dan die onuytspreekelijcke grootte der Zee Ocean. Van de selve meyninge
was oock

Lib. 10 cap.
90.

was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmierende (als een ontwijffelijck dinc) dat pas-
 serende de Straet ofte Enghte van Gibraltar, onmoghelijcken was/ de Zee woorder
 aen te moghen passeren/ in een van syn Epistelen/ sept hy op dese propoof alous: Het
 bejaegt my seer wel/ het gene van Pindaro geseyt woort/ dat boozby Cales, de Zee/ booz
 de Menschen onbaerbaer is. Ende int Gebedt der oberledenen/ welck hy S. Basilio
 toe eyghenende/ seyd ten selven eynde/ dat het niemant toeghelaten was/ de Straet
 van Gibraltar t'Zeewaerts aen te passeren. Ende al hoe wel dat men dat van den
 Doet Pindaro, booz een spreck-woort neemt/ daer hy sept/ dat het soo wel den wijfen
 als d'ontwijfen verboden is/ t'onderstaen wat boozby de Straet ofte Enghte gelegen
 is. Doch den oorspronck van dit spreck-woort gheeft ghenoech te versien/ hoe vast
 dat d'Oudren in de selve opinie ghegronden waren. Van ghelijcken/ soo bint men
 by de Boecken der Poeten ende Historij-Schrybers/ als oock onder d'oude Cosmo-
 graphen/ dat het eynde ende laetste terminus des Aertbodems in Cales van Spaghen
 gesiet woort/ ende aldaer werden de Columnnen van Hercules ongherecht/ zynde al-
 daer t'beslyt der ypperste palen van t'Roemische Keysers-Rijck/ aldaer schijder men
 van ghelijcken/ d'eynden der Werelt/ welcke niet alleen van de Heydensche geschif-
 ten/ maer oock van de Ghewijde/ op de selve maniere bemaelt woort/ haer voeghende
 nae onse Cale: Gelyck als daer gheeyt woort/ dat het Elicet ofte Placaet van Augusto
 Cesare vercondicht ende uytgheroepen is/ op dat men alle de Werelt souden laten be-
 schryben. Ende van Alexander de groote/ die syn Rijcke verbypde tot die eynden
 des Aertbodems. Ende op een ander plaetse woort gheseyt/ het Euangelium aenge-
 wassen te wesen/ hebbende over de gantsche Werelt vruchten ghegeven: Want door
 de ghewoonlycke sijn/ soo noemt de Schysuere de gantsche Werelt/ het meesten deel
 der Werelt/ dat doen ter tijden ontdeert ende bekent was. Want d'Ouderen en men-
 den niet/ dat men d'ander Zee van Ost-Indien/ noch dese van West-Indien beba-
 re mochte/ waerom sy int generael over een quamen. Hieromme ist dat van Plinio (als
 een slecht ende seker dinc) gheschryuen woort/ dat de Zee/ die t'Landt asinijden/ ons
 de helft van t'woonbaer Landt benemende zyn: Want men en can (sept hy) van hier
 niet de waerts passeren/ noch te van daer alhier comen. Dit selve waren oock ghe-
 boelende Tullius, Macrobius, ende Pomponius Mela, ende was eyntlijcken het gemeen-
 ne goetduncken der ouder Schrybenten.

Luc. 2.

1. Mach. 1.

Coloff. 1.

Plinius.

lib. 1. cap. 9.

Het 9. Capitel. Van de opinie die Aristoteles hadde, beroerende
 de nieuwe Werelt, en welcke d'oorkake was, die hem bedroog om sulck t'ontkennē.

Behalven de boozseyde/ soo wasser oock noch een an-
 der reden/ waerom dat d'Ouders ghemobeert waren/ te ghelooben on-
 moghelijck te wesen/ de lieden van daer in dese nieuwe Werelt te passe-
 ren/ seggende/ dat behalven die overgrootheyt der Ocean, so was de hit-
 te/ van de Regioen ofte Gheweste die men noemt Torrida, ofte verbrant)
 soo uyt der maten/ dat se de lieden te Water noch te Lande niet en gheboogde (hoe
 stout die oock mochten wesen) van den eenen Pool tot den anderen te moghen passe-
 ren: Want de selve Philosophen/ van de welcke geaffirmeert wert/ de Werelt ront te
 wesen/ ghelijck sy in effect is/ ende dat men onder beyde de Polen der Werelt woon-
 baer Landt heeft. Ontkenden/ niet te ghenstrende dat de middelste Regioen ofte Ghe-
 weste van t'Menschelijcke gheslachte niet bewoont en mochte werden/ te weten/
 t'ghene dat tusschen de twee Tropicos begrepen wert/ t'welcke de grootste bande hys

Zonas ofte Regioenen is/daer de Cosmographen ende Astronomiens de Werelt met af-
 deelt. De reede die sy gabe/dat dese Zona Torrida onwoonbaer was/was dat de groote
 hitte der Sonne/die daer altoos soo dicht by/ hoven obergaeet/de gheleete Regioen ont-
 stekende ende versenghende was/makende t' selve/volghens onvrychtbaer/ende ghe-
 bychtelighen van water ende weyden. Van dese opyne schein oock te wesen Aristote-
 les, al hoe wel dat hy een soo grooten Philosoph was/ niet tegenstaende bedroogh
 hem seluen in dese saecke/tot welcker berstant het goet wesen sal/ te verhalen/ in wat
 sake hy met met syn discours wel geprocedeert/ende waer inne dat hy gedwaelt heeft.
 Nu dan/disputerende den Philosoph van den Abrego, ofte Zupder Wint/ om/ of wy
 verstaen sullen / den seluen wpt den Middach boort te comen / ofte van den anderen
 Pool contrarie het Noorden af/schijft op de e maniere/seggende: De reden leert ons/
 dat de Latitudo ofte breedde van het Kertrijck bewoont woxt/ hebben de syn limiten:
 Doch alle dit woonbaer Lant en mach niet aen een continueren / om dies wille dat
 het middelste deel niet getempert en is: Want het booyecker is/dat het in syn Lon-
 gitud o ofte lenghte / van Oost ende West / gheen oberbloedighhe hitte noch coude en
 heeft/maer wel in syn Latitudine ofte breedde / t'welcke is van den Pool tot de Linea
 Equinoctial, en op dese maniere soude men sonder twijffel t' gheele Kertrijck op syn leng-
 te rontfomme moghen gaen/soo't op sonninghe plaetsen van de grootte der Zee niet
 helet ende afghesieden worde. Booywaer / soo en isser tot hier toe/ (int ghene dat
 Aristoteles seyt) niet meer te bereytschen: Ende heeft groote reden/dat het Lant op
 syn lenghte (dat is van Oost ende West) ghelijcker ende ghereffelijcker streckende is/
 tot het leven ende onthoudinge der Menschen/dan t' op syn Latitudo ofte breedde (van
 Zupden ende Noorden) doet. Dit is alsoo/niet alleenlijcken door de reden die Aristo-
 les verhaelt (van dat men daer altoos een ghelijcke ghetempertheyt des Hemels van
 Oost ende West heeft/want is in ghelijcker distantie van de coude wpt het Noorden/
 ende de hitte van den Middach)maer oock door een ander reden: Want reysende op
 de lenghte/ heeft men altoos de dagen ende nachten in een consequentie, t'welck gaen-
 de op de Latitudo ofte breedde/niet wesen en can: Want men moet nootwendich in de
 Regioen van den Pool comen/daer men d' eene helst van t' Jaer (te weten ses Maen-
 den)altoos nacht heeft t'welcke een groot ongerie ofte helet boort menschelijcke le-
 ven is. Den seluen Philosoph passeert noch verder/berispende de Geographen, die in
 synen tijt d' Eplanden wptwerpen/met dese woorde: Het ghene ick gheseyt hebbe/
 mach men bemercken op de reysen van ober Lant/ende op de navigatien die men ter
 Zee doet: Want daer is een groot verskil van de lenghte tot syn breedde / ende de
 spatie die men heeft van Hercules Columnen af/ (t'welcke is Gibraltar) tot Oost-Indi-
 die a toe/credeert/oste is in de proportie/verschillende meer dan vijf op drie/in de spa-
 tie die men heeft van Ethiopie tot het Lac ofte Meey van Meccis en wpterste part van
 Scitien. Dit selve woxt behouden by de rekeninghe der dach-reysen ende navigatien/
 soo veel als men tot noch toe met d' erbarentheyt heeft comen te verstaen comen/ende
 wy hebben notitie van de bewoonde Torrida, tot soo verre datse niet meer bewoont
 en woort/ t'welck men in desen deele Aristoteles ten besten mach houden: Want in
 synen tijt niet meer ontdeckt en was/als d'eerste Ethiopie, welke palende is met Ara-
 bie/ende Africa. Van de ander Ethiopie interior, ofte binnenste / en wist men in synen
 daer men nu de Landen van Paep-Jan heeft / ende noch veel minder van alle t' an-
 der Lant/t'welcke gheleggen is onder den Equinoctial, streckende tot ober den Tropi-
 cum Capricorni, wyleynde aen dse soo vermaerde en welbekende Cabo de bona Es-
 peranca, door de navigatie der Portugaloysers, van welke Cabo af tot ober Scitien ende
 Tartarien,

Aristot. 2.
 meteor. cap. 5

Tartarien, men sonder twijffel (soo men t' Lant comt te meten) so grooten spatie ende breedde heeft/ als de lenghte ende spatie die daer is van Gibraltar tot Oost-Indien toe. 'T is een slegt dinct / dat d' Ouderen den oorspronck van den Nilus, ende d' uytterste van Ethiopie onbekent geweest is. Waerom Lucanus de curcusheyt van Iulio Casare (van te willen ondersoeken het beginsel der Nilus) verseynde is/ seggende in syn Versen: Wat hebt ghy Romeyn te stellen / om t' ondersoerken den oorspronck des Nijls? Ende sprekende den seluen Doet tot de boosseyde Nijl, sept: Want u oorspronck soo verborgt is/ dat het de geheele Werelt onbekent is/ waer ghy van daen zyt. Maer naer uptwysen der heyliger Schryfse/ soo can men wel verstaen het selfe Lant woonbaer te wesen/ want anders en soude de Propheet Saphanias niet geseyt hebben / spre-
 kende van de beroepinge des seluen volcke tot het Evangelium seggende van ginder: Doozp de scrijveren van Ethiopien sullen inp van de striderea van mijn verstroyde/ presenten gebracht worden: want alsoo noemt hy d' Apostelen. Maer als gheseyt is/ soo is behooyghen datmen tselve den Philosoph ten besten houdt/ om dat hy de Historie- schryvers ende Cosmograaphen van sonen tijt ghelooft gaf. Laet ons nu examineren het ghene datter volght: Het eene deel der Werelt (sept hy) te wesen/ het Septentrionael, ghelegghen naet Doozden/ doozp de gheteimperde Zona, dat is onwoonbaer/ dooz die over-groote coude. Het ander deel/ twelck lept naer den Middach/ passerende over den Tropicum, is oock onwoonbaer dooz d' overbadighe hitte: Maer de ghedeelten der Werelt/ welke streckende zyn aen d' eene zyde als men Indien ghepafert is. Ende aen d' ander zyde is passerende de Columnen van Hercules/ is seker niet aen een te comen/ om dieswille dat haer sulck dooz de groote Zee Ocean belet wert. In dit laeste heeft hy groot ghelijck/ ende voeghter dan tersfont noch by/ segghende: Om dat het nootwendich moet volghen/ dat het Lant/ aen d' ander syde der Werelt/ de selve propozite (met faren Polo Antarcticico) moet hebben/ ghelijck als dese onse bewoonde ghebede/ met den hare (dat is de Doozde-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/ van dat het met d' ander Werelt in alles moet procedere/ als dese van hier in alle d' ander dinghen / namelijk in t' hercomen ende ordonnanctie der Winden. Ende naer andere reden/ die in dese materie niet te pas en comen/ beslypt het Aristoteles aldus/ segghende: Wy moeten willens bekiane. / dat den Abrego ofte Zupden Wind/ de ghene is/ die wyt de Regioen ofte Ghemeste (die hem van de hitte verbrant) blaft. die is/ welcker Regioen, dooz de nabijheyt der Sonne/ omver sien ende ghebedelich van Water ende Wyden is. Dit is d' opinie van Aristoteles. Ende dooz waer so en can de Menschelijcke gissinge nauwelijcken yet meer comen te versinnen. Hier wyt wt/ dat ick die wils (als ick het Chyischelicken overdencke) come te aemnercken/ hoe swach ende broos dat de Philosophij der Wyden/ ten desen tijden/ in de Goddelijcke dinghen is: Jae dat men t' en weten somtijts in de Wereltse dingen (daer sy hen laten duncken soo dapper in bedeyden te wesen) geen uytcom te te geven. Aristoteles gheboelen is/ ghelijck als hy oock bevesticht / dat het Land/ twelcke na dese Zupt-Pool woonbaer is/ nae spulenghte (dat is van Oost ende West) uyttaemende groot is/ zijnde in syn breedde (dat is van den Zupper-Pool na den Equinoctial) toe seer cort. Dit selve strejt soo seer tegens de waerheyt/ dat hy naest alle de habitatie die men aen dese syde van den Polus Antarcticus heeft / streckende is nae de Latitudo ofte breedde/ te wesen van den Pool na de Linea toe / zijnde op de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo weynich/ dat de Latitudo alhier in dese nieuwe Werelt de Longitudo so veel te boven gaet/ als hy sept/ tuerseyl van tot d' yde/ ende noch meer te wesen. Het ander/ van dat hy bevesticht de middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona, gantsch onwoonbaer te wesen/ dooz die overbadighe hitte / om oorsake van de nabijheyt der

Lucanus
10. Phais.

Saphan. 3.

heyt der Sonne zijnde daerom gebzeckelijcken van Water ende Weyden/ is altemael in 't contrarie: Want het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer abundant van Menschen ende Ghedierten. Ende dese contreppe van tusschen de twee Tropicos, (geleghen in de selve Torrida Zona) is een Regio on abundant ende oberbloedigher van Weyden ende Wateren/ als eenighe contreppe der gantscher Werelt/ zijnde 't meesten deel van die een seer getempert en bequaem Lant: Waer by men sien mach/ dat God noch in dese natuurlijke dinghen/ de wijs heyt van desen tijdt onwetende ghemaccht heeft. Beslupte hier mede van/ dat de Torrida Zona woonbaer is/ ende in grooter menichte bewoont woyt/ hoe wel dat het selve vā d'Ouderē dooz onmogelijc gehouden was. Maer d'ander Zona ofte Regioen, welcke streckende is tusschen de Torrida, nae de Supder- Pool toe (hoe wel de selve dooz sijn gheleghentheyt bequaem genoegh is dooz 't sinenschijck leben) woyt niet tegenstaende weynich bewoont: Want men weet qualijcken van eenich ander quactier/ dan van 't Conincrijck van Chyle, ende een stuck- weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca zijnde de reise van de Zee Ocean beslaghen/ hoe wel datter veel van optime sijn. Ende ick bekenne van gelijcken niet verre van haer goetduncken te wesen/ datter veel meer Lants 't ontdekken staet/ dan daer ontdeckt is/ ende dat het Lant gheleghen teghen 't Lant van Chyle ober/ vast Landt moet wesen/ ende hem streckende is Supdtwaerts aen / tog booz by den Circkel van Capricorno, 'twelcke (so het albaer leyt) sonder twijffel een Lant van excellentie conbitie wesen moet/ dooz dien dat het ghelegen is in 't midden van de twee uptnemende Zonas ofte Regioenen, op de selve gheleghentheyt ende ghestaltenis / als het beste van Europa. Ende soo veel als sulckx belanghende is / heeft Aristoteles een goet ende oorecht gheboeden van gheschadt: maer tracterende van 't gene dat tot noch toe ontdeckt ende in die contreppe ghebonden woyt/ is het seer weynich Landts/ naer dat het ontder de Torrida Zona seer veel ende dapper bewoont is.

Het 10. Capittel. Dat Plinius ende d'Ouderen oock het selfde van Aristoteles ghevoelende waren.

Plin. lib. 2.
cap. 26.

De meyninghe van Aristotele heeft Plinius gantsche-lijcken gebolcht / den welcken aldus seyt: De qualiteyt van de middelste Zona ofte Regioen der Werelt / booz welcken de Son continuelijcken passeert / is als van een byer dat nae by is onsteken / gantsch verbrandt ende ghelijck als roockende. By dese middelste sijn ander twee Regioenen ofte Gewesten aen weder zijden/ de welcke (om datse comen te vallen tusschen de hitte van dese/ ende d'onverdragelijcke coude van d'ander) twee extremen ofte uptnemende/ soo zijns ghetempert/ ende moghen onder den anderen gheen gemepnschap hebben/ dooz d'oberbloedighe hitte des Hemels. Dit selve was oock d'optime van d'ander Ouderen/ 'twelcke van den Poët seer aerdich in sijn Deesen ghecelebeert woyt/ segghende:

Virgil. in Ge-
orgics.

Den Hemel heel, werdt omgordt met vijf Banden
Van dees, heeft d'een, stadich des Sons verbranden,
En door den brandt, d'Aerde ros van couleur.

Den selven Poet noch op een ander plaetse :

Verneemt of oock yemant ten plaetsen woont,
Daer 't Aerdtriick haer, op het breedste vertoont,
'Twelcke de Son fengt in 't middenste van vieren.

7. *Reverdo*Ende van een ander Poet wort het selve noch clae-
der gheseyt :

Des Aerdtrijckx zijn, des Hemels in ghetal
Banden ghelijck, onder welcke van vijven
De middelste is door de hitte over al
Niet woonbaer.

Ovid. 1.
Meteor.

Dese ghemeyne opinie vande Ouderen was gegrondet in een reden/ de welke hen docht seker ende onberwintlijck te wesen : saghen dat hoe men naerder den Middach genaechten/ hoe dat den Regioen heeter was. 'Twelcke alsoo waerachtich is : Want men bevint dooz/ de selve reden in een Probinde van Italen/ het Landt van Apulien heeter te wesen/ dan Toscana. Ende om de selve oorsaecke/ soo heeft men in Spaguien in Andalusien meer hitte als in Biscayen : zijnde dit selve soo veel vershillende/ dat wesende de differentie noch gheen volcomen acht graden/ hout men het eene Landt hoog seer heet/ ende d' ander hoog seer cout. Hier wyl namen sy met goeber consequentie/ dat de Regioen die den Middach soo seer ghenakende was / ende de Son boven 'thoost hadde/ nootwendich een wyl der maten ende ewighe hitte moeste gevoelen/ besawen dat/ soo vermercktense oock noch/ dat alle de differentien van 't Jaer / als van de Lenten/ Somers/ Herst/ ende Winter/ procederende zijn van 't genaken ofte af-wycken der Sonne. Ende acht nemende/ dat sy/ die noch soo verre van den Tropice (daer de Son des Somers op-comt) bersegheden waren des Somers / dooyt ghenaken der Sonne een onberwintlijcke hitte ghevoelende/ maecten haer reekeninge/ dat soo sy de Son soo nae by hen/ ende boven 'thoost hadden/ ende dat noch 't gheheele Jaer dooyt/ dat de hitte soo onlijdelijcken soude moeten wesen/ dat de menschen sonder twyfel souden moeten berdwijnen ende verbanden. Dit waren de reden/ die d' Ouderen moederden de middelste Zona oft Regioen hoog onwoonbaer te achten : Daerom sy die noemden *Torrída Zona*. dat is de verbande Zona, Regioen ofte Gheveste. Ende hooywaer/ soo ons de erbarentheyt niet ooghschijnlijck bersekert en hadde/ wy souden noch hebens daeghs al te samen gheseyt hebben / dat het een Mathematike ende besloten reden geweest hadde : waer by wy sien mogen/ hoe swack dat noch ons berstant is/ om dese natuerlijcke dingen te begrijpen. Daerom soo mogen wy met recht wel seggen/ dat ter goeber ghelucke ons in desen tijden die twee groote wonderen ten deele gevallen zijn/ te weten/ t'ebaren van de groote Zee Ocean, met soo grooter sichtigheyt/ ende de kennisse van dat de Menschen in den *Torrída* genietende zijn een seer bequame getenvertheyt/ twelcke dingen zijn die d' Ouderen noyt en konden begrijpen. Van dese twee wonderen/ te weten/ van de habitatie ende qualteyt der *Torrída Zona* sullen wy met Gods hulpe in 't nabolgende Boeck byedelijcken handelen. Ooc soo sal van ghelijcken goet wesen/ in dit te verclaren de maniere van der Oceanischer

Zee te bevaren/om dat sulck seer noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit werck voozghenomen hebben) te comen: Maer alcer wy op dit besteck comen/soo ist noodich te seggen/wat dat d'Ouberen van dese nieuwe lieben/die wy Indosanen noemen/gheboelt hebben.

Het 11. Capittel. Hoe datter onder de Voor-Ouderen eenige kennisse van dese nieuwe Werelt ghevonden is.

Plutar. 3.
de placitis
Philos. Cap.
11.

Beschuytende t'ghene dat ghelept is / rekeert noch / dat d'Ouberen niet en gheloofden/datter Menschen over den Tropico van Cancer waren/als S. Augustijn en Lactantius gevoelden: En so daer menschen waren/so en wouden sy ten minsten niet geloofde tusschen den Tropico: te wesen: Gelijc als Aristoteles, Plinius, ende vooz al/ den Philosophy Parmenides affmerende dat het een en t'ander t'contrarie is/ is genoeg bewezen: eben wel so woijt niet tegenstaende van veel liebe dooz curieus hept/gebraecht/ of men van dese waerhept/die in onsen tijden so openbaer en beken is/ ooc in voortijden eenighe notitie af ghehabt heeft: want het schijnt voozwaer een seer vzeemt dinc te wesen/dat wesende dese nieuwe Werelt soo groot als wy met onsen Ooghen sien/dat men daer / in soo langhen voozleeden tijden by d'Oubers niet af gheheten heeft/waer dooz sommighe by avontueren ghesocht hebben den voozspoet van desen onsen tijt in dat ras te verminderen/d'eere ende glorie van onse Natie te verdonckeren: ondersaende te bewijzen / dat dese nieuwe Werelt by d'Ouberen beken is gheweest. Doch men en cant voozsecker niet ontkennen/hier van eenich spooz geweest te zyn. S. Hieronymus schrijft oy d'Epistel tot den Ephezen/segghende: Met reden vzaghen wy/wat d'Apstel wil segghen met dese woorden / daer hy seyt: In welke ghyp een tijt ghewandelt hebt/maer de ghelegentheyt van dese Werelt: Of hy by avontuere te verstaen wil gheben/datter eenen anderen tijt is/die dese Werelt niet aen en gaet/maer andere Werelden/van t'welcke Clemens in syn Epistel aldus schrijft/segghende: Den Ocean ende de Werelden die men over den Ocean heeft. Dus verre van S. Hieronymo. Ick en can voozwaer niet vermoeden / wat Epistel van Clemens dit wesen mach/die S. Hieronymus alhier by vzeught: Doch en twijffelt niet/alsoo van S. Clemens gheschreben te wesen/dewyle t'selue van S. Hieronymo geallegerd woijt: Zynde claerlijcken van S. Clemente verhaelt / dat men over de Zee/Ocean noch een ander Werelt/jae Werelden heeft: Ghelijc als het in effect met de waerheyt bijlat/nabemael dat men soo uptnemende groote distantie van d'rene Werelt tot d'ander heeft: Ick wil segghen / van dit Peru ende West-Indien tot Oost-Indien ende China. Van gheijcken soo verhaelt Plinius: die soo uptnemende was / om vzeemde wondere dinghen t'ondersoeken) in syn natuerlijcke Historie/dat Hannon, Capiteyn der Carthaginesers/ gebaren heeft van Gibraltar af/langhs de Cuse heen tot aen d'uptterste grensen van Arabien, hebbende dese sijnre Natigatte by geschrijft nagelaten: So dit alsoo is/als Plinius seyt/soo volghet daer beschepelijcken upt/den selben Hannon ghebaren te hebben/alle het ghene dat hyndigen daeghs de Portugalsers bebarende zyn/passerende twermaels de Linea Equinoctial, t'welcke voozwaer een dinc is/om te verwonderen: Ende nae dat van den selben Plinius geallegeert wert upt Cornelio Nepote, een seer gheacht Auteur/soo souden de selve spatie ghebaren gheeweest zyn van eenen anderen Eudoxus gheheten/Hoe wel eenen contrarie wegh/want bliedende den selben

Hieron. super
cap. 2. ad
Ephes.

Plin. lib. 2.
cap. 67.

Idem ibid.

selben Eudoxus bandē Coninck der Laryres, is gebaren dooz t'Roode Meer af tot inde Oceanische Zeeen/vervolgende also de Custe / is gecomen tot die Engte van Gibraltar, twelcke bandē selbē Cornelio Nepote behesticht woxt / in snē tijt geschiet te zijn. Daer woxt van gelijcken geschieden / van geachte Aetheuren / dat een Schip van Carthago, gedwongen wesende van te eer ende Wint / dooz de Zee Ocean gesaecht zijnde / is comen te sien ende berkennen een Landt / t'welcke tot dien tijdt noyt te hoopen be kent was gheweest : Ende weder ghecomen zijnde tot Carthaginem met de tijdinghe / verwechte ten Carthaginesers tot een groote lust ende begeerten / om t' selve lant t'ontdecken ende te bewoonen. Dit verstaende de Senatoren ofte Magistraten / hebben de selve Nabigatie met een rigoreus ende swaer Edict, op lijf straf verboden / sozghende dat de begeertelijchheyt ende lust tot de nieuwe Landen / ein afzueck ende verballinge van haer Vaders-lant souden beroozaken. Adt alle t'welcke men ghenoech colligeren ofte vermercken mach / dat men onder d'Guderen eenighe kennisse van de nieuwe Werelt ghehad heeft / al hoe wel dat men int bysonder van de onse America, ende t'gantsche West-Indien, qualijcken eenighe verkerthheyt in de Boecken der oude Schrybenten vinden can / doch wel van Oost-Indien : Niet alleenlijcken van dres / maer oock van ghene zijde. T'welck in boozighen tijden d'upterste kennisse was / dooz die datment doe ter tijdt in contrarie van nu berepente was / segghe dat men daer mentie afvint / ende dat niet wepnich noch dupster. Want en is het niet lichtelijcken ghenoech onder d'Guderen te vinden / Mallacka, t'welcke sy noemden Auream Cherlonelam, ende de Cabo de Comorijn, die sy hieten Promontorium Corij, als oock t'groote ende bernaerde Eylant van Samatra, dooz die soo oude ende geeclzbeerde naem van Taprobana : Wat sullen wy seggen van de twee Ethiopien, van de Bragmanes, van t'groote Landt van Chynen / Die stelt in de Boecken der Guderen eenighen twijff. I. / de welke niet wepnich van dese dinghen handelende zijn : Waer van de Westersche-Indien en bevindē in Plinio niet / in dese Nabigatie / d'Eylanden van Cana- Plin. lib. 6. rien (die sy Fortunata, noemt) gepasseert te hebben : Waer van het ysticpaelsten (nae cap. 31. syn segghen / Canariē gheheeten soude hebben / ende dat / dooz de menschte der Honden die daer op waren. Dooz by Canariē heeft men nauwelijcken eenich spooz af by d'Guderen (beroerenden de Nabigatie die n en hedens daeghs doet over die groote Gollfe, die met recht groot ghenaeint woxt) comen vinden : Nochtans zijnder veel die hen laten duncken / dat de Tragsche Seneca van dese Westersche-Indien gepropheetert heeft / te weten / int ghene dat wy in syn Tragedie Medea, in syn Anapestische beerselenende zijn / de welke gereduceert in Nederlandsche rijm / aldus luyden :

Comen sal noch, nae langhe Iaren
Een nieuwen gheluckighen tijt,
Datt' Oceaan, sal breedt en wijt
Buyten haer perck, strecken de baren.

Seneca in
Medea actu.
2. in fine.

Ontdeekt sullen noch groote Landen
Een nieuwe Werelt werden ghesien.
Door des woeste dieps bespien
Datse nu deylt van onse stranden.

Thule hier eynd' des Werelts te zijne,
By yghelijck altoos vermaert

Sal wesen, door soo groote vaert,
Dat t' ons seer nae te ligghen schijne.

Dit wort aldus van Seneca in sijn beersien ghesonghen / ende wy en moghen niet ontkennen / t' selve alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen: Want de langhe Jaren dien hy sept / somen se telt van den tijt der Tragico af / zyn by de duysent vier hondert: ende wesende van die van Medea af / zyn meer dan twee duysent. Nu van dat de gheadt Zee Ocean den wegh gheopent heeft / die te boozen ghesloten was / ende dat men ontdeckt heeft / een groot Lant / meerder als gantsch Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt bewoonende is / sien wy booz onsen oogen volbracht te wesen / sonder dat hier in eenigen twijfel is / t' ghene dat met reden wesen mach / is te denken of het Seneca gheraden heeft / van of hy onbedocht in dese sijn Poesie gevallen is. Ma gheboelen hier van is / t' selve geraden te hebben / in sulcker boegen als de wijse ende dooz traptelieden per plachten te gissen / heeft ghesien / dat men al in sponen tijt nieuwe Navigatien ende Waerden t' Zee waert begonst t' attenteren: Ende hy wist oock wel als een Philosoph / datter een ander teghen-landt Antichtona ghenaemt / van de selve ghedaente moeste wesen. Met dese gront const hy ghenoech bemerkten / dat de stouticheyt ende aelhepdt der Menschen noch int epnde de Zee Ocean souden comen te passeren: Ende die passierende / andere nieuwe Landen ende Werelt ontdekken. Hoe veel te meer / dat de gheschiedenissen van de Schipwaerden / van Plinio verhaelt / waer mede de groote Zee Ocean ghepasseert worden. Al in den tijt van Seneca een bekent dinck was / dat dit d' intentie van Senecas Professie gheveest is / schijnt ghenoech te herstaen gheben dese naer volghende beersien / alwaer / nae dat hy de gherustheyt ende t' leben der Ouderen / van weynich onderwings / vollepnt hadde / aldus sept:

T' is een aer tijt, en de Zeebaren
Sullen willich, of met ghewelt
Doorganck gheven den stouten Helt,
En t' is gheneucht daer door te varen.

De diepe Zee, woest en ongrondich
Derf alree yeder Schip bestaen,
Alle reysen zijn licht ghedaen
Door den Zeeman cloeck, ende vondich.

Noch Lant en is, noch Coninckrijcke
Te winnen meer, die veylich wil
Bewaren t' sijn, dat bouwe stil
Een nieuwen Burch, daer hy op wijcke,

T' is al verkeert, en om gheftoeten,
En op sijn plaets ghebleven niet?
Noch in de Werelt, ghebleven yet
Dat door t' verfoeck, niet zy ontsloten.

D' Indiaen drinkt uyt de ghevoren
Alexis, en de Perliaen,
Om op de Ely*, en Rijn te baen
(Couder dan Ys) laet hem bekoren.

Wt dese soo vermete stouticheyt der Menschen / comt Seneca te conjectureren of te vermoeden / het gene hy t' sijn tijt stelt / als d' uysterste daer t' op comen souden / seggende nae langhe Jaren sal comen / als verhaelt is.

Het 12. Capittel. Wat Platonis ghevoelen was, van dese Westersche Indien.

Mer soo daer yemandt was / die meer int bysonder van dese Westersche Indien gheroert heeft / soo schijnt het / dat men Platonis dese eere schuldich is / den welcken in sijn Timæo aldus schryft: Indien tijden en heeft men de Goltte niet mogen bebaren / sprekende van de Zee Atlático, die sijn beginsel neemt / comende buyten de Straet ofte Engte van Gibraltár / om dies wille dat de passagie des selven aen den mont van Hercules Columnen / gheleijck als men die vlacht te noemen / ghesloten was / (t welcke de hoorsepde Straet van Gibraltár is) ende was het Epland / dat doe ter tijdt dicht by de hoorsepde Mont leyde / zijnde van alreicken grootte / dat het gheheel Africa, met Asia daer by te hohem giuck. Ouer dese Eplanden heen / was doe ter tijdt (hoor de ghene die daer wesen wilden) eenen wegh nae ander Eplanden / ende van daer giuck men aen alle het baste Landt / dat daer recht teghens over lach / omringht weseude met die oprechte Zee. Dit woijt aldus vertelt van Cirica in Platone. Ende de ghene die hen laten duncken / dese verhainghe van Platone een waerachtighe Wiltoxe te wesen / legghense op dese maniere uyt / segghende: Dat het hoorsepde grote Epland / Atlantis ghenaemt / t welcke int groote Africa, gheleijckelijck met Asia, te hohem giuck / alsoe het meestendeel der Zee Ocean van Atlentico (die al nu de Spagniarcken bebaren) bestaende was / ende dat die ander Eplanden dien hy seyt by dit groote Epland te ligghen / gheweest zijn / de gene die men heden daeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loef waert) als daer is Cuba, Española, S. Iuan de Puerto Rico, Iamaica ende andere van die contreye: Ende dat het baste Landt daer hy van verhaelt / soude wesen het gene van onsliede n heden daegs het baste landt Peru ende America ghenaemt woijt. De oprechte Zee dien hy seyt t selue baste landt / omringhen / menpen dese Zuyder Zee te wesen: Ende dat die een waerachtighe Zee genoemt woijt / is / om dat / in comparatie van hare oneyndlijcke grootte / d'ander indelantische Zee / als ooc de selue Atlanticus, als d'ander Zee daer by te bergelijcken zijn / niet een seker ende delicaet vernust / woijt hier e Beschrybinghe van Platonis, d ooc de hoorsepde curieuse Nutsheuren / verclaert ende uytgelept. Hoe waerachtich ende seker t selue is / sal op een ander ghehandelt worden.

Het 13. Capittel. Dat sommighe geloof hebben, hoe dat Ophir, in de heylighe Schrift, dit ons Peru beduydende is.

Der en gebreken ooc geen / die hun laten duncken / datter in de H. Schrift mentie gemaecht wert van dese Westersche Indien / verstaende dat van Ophir (t welcke so seer gecelebzeert woijt) dit ons Peru te wesen. Robertus Srephanus, ofte om beter te seggen / Franciscus Vatablus, (ren die in de Hebreusche tale seer erbaren is / gelijck alsi hem van onsen Meester / die sijn discipel gheweest is / naegegeven woijt) sepe in de Scholen / uytlegghende het 9. Capittel van t eerste Boeck der Continghen / het Epland genaemt la Española, (van Christoffel Colon eerst ghevonden ende ontdeckt) Ophir te wesen / van waer Salomon de vier hondert ende twintich / ofte vier hondert bijschick talenten sijn Goudt ghezacht worden: Want soodanich is het Goudt van Cibao, t welck d'onse van t Epland Española brenghen. Daer en ghebreken oock gheen Gheleerde Nutsheuren / welcke bevestighen dit ons Peru Ophir

In r. Reg. cap. 9.

Arias
Montanus
in Aparat.
in Paleg.
cap. 9.
1. Palag. 9.
2. Regu. 10.
2. Paral. 8.
1. Reg. 22.
1. Reg. 9.

Ophir te wesen/bergheijkende den eenen naem met den anderen: ghelooobende / dat ten tijden/alsf Boeck van Paralipomenon ghescheyden wyde/ t'Landt van Peru den selven naem hadde/als in u heeft. Waer gront-red:n nemende/van dat de Schyft bewijfende is/dat men van Ophir was byengende seer sijn Gout / costelijcke Gheskeenten/ ende seer uptghelesen Hout/van alle twelcke (nae t'eggen van dese Auteursen) Peru grooten overbloet heeft. Maer nae mijn goet-duncken/soo ist seer verre/van dat Peru soude wesen t' Ophir, dat van de Schyftuere ghecelebzeert werdt: Want hoewel dat men daer abundantie van Gout in heeft/en is niet tegenstaende, in sulken menichte niet/dat het in dit cas/de saem ende rijkdom/die Oost-Indien in ouden tijden hadde/te boven gaet/die soo seer costelijcke Gheskeenten/ende t' excellent Hout/twelcker ghelijckentis in Ierusalem noyt ghesien was/en canicker booz/waer niet sien: want alhoe wel men daer uptghelesen Elmrauden ende sommige Boomen van hart ende wel-eckent Hout heeft/niet tegenstaende/soo en vinde ick alhier geen dinghen/ die soo waerdich zijn te houden/als in de Schyftuere wel gestelt word. Ten anderen / so dunct my geen goede consequentie te wesen/te dencken/dat Salomon dat over-rijcke Oost-Indien soude laten blijven/om sijn Bloten te seyn den nae dit uiterste Land. Ende soo die hier soo dickwils ghecomen waren/ soo souvent ten minsten door eenighe redenen bijelken/daer men daer eenich spooz/ofte tepcken van vinde en soude. Maer d' uytlegginghe ende beduydinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde ick booz een sake van weynich substantie/wesende ghelijck als het seker is/dat den naem van Peru, van dit gehele Landt/soo out noch soo ghemenich niet en is. Cis een ordinaris gebruyck gheweest in de ontdeckinghe der nieuwe Werelt/de namen van de Landen ende Habens te st. Ken/nae d'oorzaken die hen bejegenten. Ende alsoo verstaet men oock gepasseert te wesen/met dit rijcke van Peru te noemen. Alhier is een opinie dat van een tribuere daer de Spagniaerden by ghewake aen quamen/die van de Ynghebozen/Piru ghe-naemt w:rdt/dese gh'heele Landtschappe den naem van Piru ghegheben is: upt het welke men een argument heeft/dat d'ingebozen Indianen van Peru van soodanigen naem van haer Landt/niet en weten noch gebruycken. Op de selve wijze schijnt het/ in u affermeren wil/dat Sopher in de Schyftuere/dese Andes (twelcke overhooge geberechten van Peru zijn) souden wesen. Ten is niet ghewoech/eenighe gelijckentis van Dorabulen ofte Woorden te hebben/want op sulcker voegen souden wy oock mogen segghen/dat Iccaran soude wesen/tghene dat de Schyftuere Iccan noemt. Oock mede/soo en dat men niet dencken/dat de namen van Tiro ende Paulo, die de Coninghen Ingas van Peru gheboert hebben/hen van de K:meperna ofte Christenen aen gheeft zijn: twelcke een al te lichtwerdigen ondersoeckinge soude wesen/om soo groote dinghen te bedeytighen. Het ghene dat sommige schryben/dat Tharlis ende Ophir in geen een Probincte mochte Nabigatie en was/siet men bescherpdelijcken/dooz t' inhoudt der Schyftuere/sulx contractie vertoont te worden: bergheijkende het 22. Capittel van het vierde Boeck der Coninghen/ met het 20. Capittel van het tweede Boeck van Paralipomenon. Want het gene dat in t' Boeck der Coninghen gheseyt wordt/dat Isaphat in A:con Gaber de Bloten toeruse op de Daert nae Ophir, om Gout te halen/woz van ghelijcken verhaelt in t' Boeck Paralipomenon, hoe dat men de selve Doot toe genaect heeft/om nae Tharlis te varen: Waer upt menclerlijcken gevoocht/dat de Schyft Tharlis ende Ophir (in dit cas) booz een ghenomen heeft. Hier upt mochte my penant byghen wat Gewelte ofte Probincte van / dit Ophir (daer de Blote van Salomon) met de Schyft-licken van Hiran, Coninck van Tiro ende Sidon/om t' Gout te byenghen) gh'wese is: alwaer van ghelijcken onderfont te varen/de Blote des Coninck Salapaz, de welke/nae de Schyftuere vermeldt/in A:con Gaber met onweder berguick.

1. Reg. 9.
1. Reg. 22.

berginck. Wat mijns belangende is / houde my hier in alderleefft / met d' opinie die Iosephus in de Boecken der Antiquiteyten verhaelende is / alwaer hy seyt / tselve een Provincie van Oost-Indien te wesen zijnde ghesticht / door dien Ophir, Sone van Iectan, waer van in Genesis mentie gemaeckt wort / welcke Provincie oberbloedich van oberfijn Gout was : waer upt ghespnoten is / dat men het Gout van Ophir, ofte Ophas, soos seer plaech te celebieren. Ende nae dat sommige willen segghen / so soudn het Obrizo wesen / gelijk alst Ophirzo : want hebbende seben soorten van Gout / gelijk als S. Hieronymus verhaelt / so was dat van Ophir gehouden voozt alder fijnste / gelijk als wy alhier het Gout van Valdivia ofte van Caravaya celebierende zyn. De ynnrijaelste reden die my inoveren te dencken / dat Ophir in Oost / ende niet in dit West-Indien gheseggen is / is daerom / dat de Vlote van Salomon alhier noyt ghecomen const / sonder eerst te passeren voozt gantich Oost-Indien, China, ende een ander onepndeliche spactie der Zee. Ende ten seijnt niet waerachtelijken / dat se de gheheele Werelt duere over gheloopt soudn hebben / om t'Gout alhier te comen soecken : hoe veel te meer / zijnde dit soodanighen Landt / dat men daer te Landt waer is geen notitie af en conste hebben : Oock mede so sullen wy hier nae bewijzen / dat d' Ouderen de conste der Navigatie (die men nu ghebruyckende is) niet gheweten / noch bercegen hebben / sonder het welcke se hen soo diep in de Zee niet en mochten begheben. Epndelijken so men in dese dinghen anders gheen sekerheyt en heeft / dan vermoeden ende lichtbaerdighe gissinghe / so en is men oock niet ghehouden meer te ghelooven / dan een peder hem goet dunct.

Het 14. Capittel. Wat dat *Tharxis* ende *Ophir* in de Schriftuer beduydende zyn.

Soo daer gissingen ende vermoeden gelden / soo zyn de mijne / dat de Vocabelen van Ophir ende Tharxis, in de heplige Schriftuer / niet altoos bestemde plaetsen beduydende zyn / van dat de selve beduydinge onder de Hebreen ghemeen is / gelijk als in onse ghemeen Tale generalijken twoozt van Indien luydende is. Want Indien is in onse usantie ende sprake soo veel te segghen / als eenige Landen die seer verre vander hant / seer rijk / ende seer vryent van den onsen zyn. Ende wy Spagniaerden / noemen van ghelijken Indien / de Landen van Peru, Mexico, t'Land van China, Malacca, Brasilien. Ende t'z van wat plaetsen datter van dese verhaelbe contreyen / vrieden comen / segghen wy / vrieden van Indien te wesen : zijnde niet tegghenstaende / de voozsepde Landen ende rijcken een onmeteliche distantie ende verscheppenheyt van den anderen ghelegen. Welwel dat wy oock niet en moghen ontkenen / den naem van Indien / van Oost-Indien genomen te hebben / want by d' Ouderen / (soo worden Oost-Indien ghecelebreert voozt een Landt over-herre vander hant gelegen : waer upt ghespnoten is / dat dese ander soo verscheppen Landen / in de eerste ontdekkinghe / mede Indien ghesheeten worden / om dieswille dat het soo verscheppen / als oock voozt het eynde der Werelt ghehouden worde : Alsoo dat men Indianen noemende is / de gheen die op t'eynde der Werelt woenen. In ghelijcker voeghen / soo dunct my / dat Tharxis de meeste veyen in de heplige Schrift / gheen bestemde ofte uptgesonderde plaets te hebben is / dan eenighe herre ende verscheppen Ghewesten ofte Regioenen, ende nae t'oordeel der Menichen / seer vryent ende rijk. Want het gene dat Iosephus ende sommige willen segghen / dat Tharxis ende Tharso in de Schriftuer een dinct is / wort nae mijn

nae mijn goet-duicken van S. Hieronymo met recht ende redenen weberlept: niet alleenlijck omt dat men de voorszeyden Vocabelen met diuersche Letteren schijft/ hebbende d'eene een aspiratie ende d'ander niet. Dan oock daerom dat seer veel dinghen diemen van Tharfis schijvende is/ niet wel met Tharfo (een Stadt van Cicien) mogen over een comen. Het is wel waer/ dat de Schijfuere op sommighe plaatsen aenwijsinghe doet/ van dat Tharfis in Cicien gheleghen is: want daer woort gheseyt van Holoferne/ in t'Woerk van Iudith, aldus: Ende gepasseert zijnde de Palen van Assyrien/ is gecomen by het geberghte van Ange, (dat by avontuure Taurus is) welcke geberghten palende zyn/ aen de slinckter zijde van Cicien, ende heeft alle hare Casteelen ende Sterckten ingenomen ende overwonnen/ verdestruerende de vermaerde Stadt van Meloth, ende beroovende alle de kinderen van Tharfis ende van Ismael, die teghens de Woestijne over woonden/ als oock de ghene die na den Middarsh/ na t'Land van Cellion waren/ passerende over d'Euphrates, etc. Maer gelijk als ich geseyt heb/ soo past het weynichmaels op de Stadt van Tarfo, het ghene dat men van Tharfes verhalen is. Theodoritus ende andere/ volghende d'uytlegginghe van de t'seventich Oversetters/ stellen Tharfes op sommighe plaatsen in Africa, ende willen seggen/ t'selbe te wesen dat eerste tijds Carthago, ende teghenwoordich t'Coninckrijck van Thunes is: het schijnt dat S. Hieronymus gevoelende is. Ick en bezeeer hoog dese reyse dese opinie niet tegens te staen/ dan bevestighe allenlijck dat het niet altoos een besette Regioen ofte Gheteste der Werelt bedieden wil. De Wijzen/ wie Christus quamen aenbidenden / is altoos voorszeker/ van upt den Oosten te wesen: Ende men is oock upt de Schijfuere vermoedende/ dat se van Saba, Epha ende van Madian waren. Ende sommighe gheleerde Liedengheboelen / die upt Ethiopien, Arabien ende Perfen te wesen. Hier van soo singt den Psalm der kercke: De Coningen van Tharfis fullen pefenten brenghen. Laet ons van met S. Hieronymo houden/ dat Tharfis in de Schijfuere een Vocabel is/ van veelderlep beduydinge / ende dat het somtijts verstaen wordt hoog de Gheskeente Christolitus oft Iacintus, by wijlen hoog een sekere Regioen ofte Gheteste van Indien: altemets hoog de Zee / welcke de colour van een Iacint heeft / te weten/ alse door de hitte der Sonne ontfeken is. Maer de selve heylighe Doctoor onthent het/ met veel redenen/ dat Tharfis (alwaer Jonas nae toe vloot) een Regioen van Indien was. Want de wijle dat hy was scheidende upt Ioppe, soo waest oock onmogelijcken/ dat men op die Zee nae Indien soude moghen varen / want Ioppe (heden daerhs Iapha genoemt) geen Haven van t'Roode Meyns / (welcke hem met d'Oost-Indische Zee vermenght) dan van de Middellantsche Zee / die in de Oost-Indische Zee niet upt en comt. Waer upt men daerlijcken bemerket/ dat de Nabigatie die de vloot van Salomon wt Afeon Gaber (daer haer de Scheypen van Iosaphat verlozen) deden/ hoog de Roode Zee naer Ophir ende Tharfis liepen/ so dat de Schijfuere erpesselijcken bevestigghende is/ dat het reene ende t'ander seer herscheyden gheweest is/ van den wegh die Jonas nae Tharfis meynde te doen. Want Afeon Gaber is een Haven van een Stadt in Idumea, ghelegen in de Straet ofte Enghte / alwaer hem t'Roode Meyn met de groote Zee Ocean vermengende is. Van dat Ophir ende Tharfis woorden Salomon ghetracht/ Gout/ Silber/ Wooren-been/ Apen ende Paulwen / met een seer mocoepelijche Daert van dype Taren: alle twelcke/ sonder twijffel / van Oost-Indien was / twelcke van alle dese dinghen oberbloedich is/ ghelijck het ons van Plinio bevestigghende onderrecht / ende by dese onse tijden ghenoech onderhouden worde. Van dit ons Peru

Legs Plin.
Lib. 5.
cap. 27.

Theodor. in
1. Ioan.
Aras
Mont. ibide,
Es in Al-
phabero ap-
paratus.
Hieron. ad
Marcellum.

Esai. 60.
Esai. 25.

1. Reg. 22.
1. Paral. 9.
3. Reg. 10.

Twelcke al-
soo de waer-
heyt best ge-
ijckende is.

ons Peru en confinen gheen Proven-been brengen/bewijle dat men alhier geen me-
moze van Olyphanten en heeft: Gout/Silber/ende srape Wyen mocht men daer wel
van daen ghebracht hebben: maer mijn goet-duncken is eyndelijcken / dat men in de
Schryftuere/vooz Thar'is gemeynlijcken verstaende is/de groote Zee/ofte ober-verre
berseheyden Regi'onen ende seer vzeemde Ghewesten: Ende alsoo is mijn verstant
dat men de Prophecie die van Thar'is sprekende zyn/ (dewijle de Gheest der Pro-
phete die dat altemael verbatende is) dickwils wel voeghen mach tot de dinghen der
nieuwe Werelt.

Abat it in
mijn bove-
gie van Oost
Indien ee-
nichius heb-
be comen
bemercken:

Het 15 Capittel. Van de Prophecije van Obadia, die van sommi-
ghe op dese Indien beduydt ende nytgheleyt worden.

Der en ghebreken oock niet/ de gene die segghen ende
bevestighen in de heplighe Schryftuere langhe vooz heen ghepropheeteert
te wesen/dat dese nieuwe Werelt/vooz de Spaensche Partie/ tot Christus
bekeert souden werden. Tot desen propoost / hveeghen 'tbesluit van de

Guid: Bode-
riam, in E-
pist. ad Phil.
Cath. l.

Propheerjen van Obadia by / 'welcke aldus luydende is: Ende die ver-
dreyenen des Heys der kinderen Ismaels alle de dinghen der
ta toe: Ende die verdreyenen van Jerusalem die in Bosphoro zyn/ sullen de Steden
van 't Zuyden besitzen: Ende de Heplanden ofte Salichmakers sullen op den Bergh
van Span climmen / om te oordeelen den Bergh van Elau, ende 't Continckrijcke sal
vooz de Heere wesen. Dit is ghestelt in onse gemeyne tale naden Text: de voorszey-
den Antiquen lesent wpt het Wezenlijche op dese maniere: Ende die verdreyenen
van dit Heys der kinderen Israels, Chananiters tot Saphar, (dat is Byzantijck) ende
die verdreyenen van Jerusalem, welke zyn in Sapharad, (dat is Spagnien) sullen vooz
ende erf deel besitzen de Steden van 't zuyden: Ende de ghene die de saligheyt van den
Bergh Zion soeckende zyn/sullen op climmen om den Bergh van Elau te oordeelen/
ende het Continckrijcke sal vooz de Heere wesen. Maer om dat Sapharad van S Hiero-
nymo vooz de Bosphoro ofte Engte/ende van de tseventich Oversetters/vooz Euphra-
ta ('welcke Spagnien beduydt) verstaen wozyt/soo en werden van sommige/de ge-
tuogenissen der Ouderen niet gheallegeert/noch reden die daer toe beweeghen/dan al-
lezijnijcken dat het hen alsoo du'ckende is. Andere allegeren de Chaldeeusche Para-
phras, die't alsoo gheboelende is. Oude Nabijnen ofte Gheleerden berclarent op dese
maniere/te weten dat Sapharad ('welcke in onse ghemeyne tale/ende van de tsevent-
ich Oversetters) Sarepta genaemt is/vooz Byzantijck verstaen wozyt. Maer ach-
terlatende dese disputatie / de welke de berseheydenheyt der spraken herocrende is/
wat obligatie isser/om dooz de Steden van 't Zuyden/ofte van Nageb (als de tsevent-
ich stellen) te moeten verstaen/de Lieden der nieuwe Werelt: Ende wat is men oock
ghehouden/om thoick van Spagnien te moeten verstaen/vooz de verdreyenen van
Jerusalem in Sapharad, ten ware dat wy Jerusalem nae den Gheest (ende daer dooz de
kercke) verstaende waren/in sulcker voeghen/dat den hepligen Gheest/vooz de ver-
dreyenen van Jerusalem, die in Sapharad zyn/ons beduydende is/de kinderen der hep-
liger kercke/die op d'eynden des Aerdtbodens/ofte aen de Habens van dien / wo-
nende zyn: Want Sapharad is sulck in de Siriaeckche tale beduydende: 'welcke met
onse Spagnien seer wel ober een comt / om dat het / nae d' Ouders opnie'tuytse
van't Aertrijck is: zijnde 'tselc de bynae't eenen mael met de zee omvanghen. Dooz de
Steden van Austro, ofte van 't zuyden mach men verstaen dese Landen van Indiar:
want

in s. Com.
Sac. Bibl.
Sum arez
in Hispani-
ca Hisp.
Obad. r.
Lodovicus,
Leo, Augu-
stinus in
Comment.
super Abdi-
am.

want het meesten deel der nieuwe Werelt is aen de Zuydt-zijde/ ofte nae den Midd-
dach ghelegen. Na dat meer is/ soo is het meesten deel van dien de Zuyder-Pool aen-
schouweide. Nu 't ghene dat volghet/ van dat de gene die de saligheyt van den Bergh
Sion soeckende zijn/ op sullen klimmen / om den Bergh van Esau te oordeelen/ en is
niet swaer uyt te legghen/ segghende/ datse hen tot d' onderwijfinghe ende cracht der
hepliger Kercke begheben/ de ghene die hen onderwinde de misghycken/ ende dwa-
lingen der Heydenen uyt te roepen. 'Twelcke 'beduytsel is / van den Bergh Esaus
t'oordeelen/ ende volghet seer wel/ dat alst an het Continck niet en sal wesen vooz die
van Spagnien/ ofte vooz die van Europa, van vooz onsen Heere Christus De gene die
de Propheete van Obadia op dese maniere begeert uyt te legghen/ en behoortse niet te
berwerpen/ dewijle het vdozeker is/ dat den heplighen Gheest / alle de herborgenthe-
den soo lange van te bozen gheweten heeft. Ende het schijnt een seer redelijck dinct
te wesen/ dat men van een soo grooten sake (als daer is d' ontdeckinge ende bekeer-
inghe der nieuwe Werelt tot het Christen gheloof) eenige mentie in de heplige Schrift
af behoort te hebben. Esaias is oock verhalende/ van de Bleughelen der Scheyen die
aen d' ander zijde van Ethiopien heen varen. 'Tself de Capittel wordt altemael van ge-
leerde Nuthuren op Indien beduydt/ op welckes my referere. Den selven Propheet
seft noch op een ander/ dat de ghene die uyt Israel salich zijn / seer verre naer Tharsis
ende verre-lyggende Eplanden gaen sullen/ bekeerende veel ende verscheppen lieben
vooz de Heere : alwaer hy noemende is Griecken-lant/ Italien/ Africa, ende veel an-
der Partien : 'twelcke men/ sonder twijffel/ oock wel mach applicieren tot de bekeer-
inghe der lieden van dese Indien. Want het gene dat ons van den Salichmaker met so
veel lasts bevesticht wert/ dat men het Evangelie dooz de geheele Werelt sal predicken/
ende dat als dan het eynde comen sal/ is ons voozeker vertoouende/ dat soo lan ghe als
de Werelt saet/ soo sal daer niet tegenstaende/ noch altoos Volk wesen/ die Christus
oft syn Evangelie niet vercondicht en is. Hier uyt mogen wy bemerken / dat d' Oude-
ren een groot deel onbekent gebleven is/ ende dat ons- lieben noch hedens/ daeghs niet
weynich ende niets te cleynen deel der Werelt bedeckt ende herborgghen is.

Esai. 18.
juxta. 70.
Interpre.
Esai. 66.

Matth. 24.

Het 16. Capittel. In wat manieren dat d'eerste Menschen in In-
dien ghecomen moghen. wesen, ende datse nae dese contreyen met gheen opferte
wille ghevaren zijn.

N is het tijt te antwoorzen de ghene die segghen dat
ter gheen Antipoden en zijn / ende dat men dese Region ofte Gheveste
(daer wy woonen) niet bewoonen mach. Het was vooz S. Augustijn een
grote verwonderinge te dencken/ dat het Menschelijche Geslachte in
dese nieuwe Werelt ghepassert soude wesen/ vooz die onmetelijcheyt
der Zee Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voozeker weten/ dat men van ober
langhe menigge Yaren/ Menschen in dese Contreye ghehad heeft: Als oock ten an-
deren/ soo en mogen wy niet misfaken/ het ghene ons de Schijtuere claerlijcken lee-
rende is/ alle Menschen van een eerste Mensch af ghecomen te wesen: Soo blijven
wy van/ sonder twijffel/ gehouden te bekennen/ dat de Menschen alhier/ daer van uyt
Europa, Asia, ende Africa eerst ghecomen zijn: maer hoe/ ende dooz wat wegen sy haer
passagie ghenomen hebben/ zijn wy noch ondersoeckende/ ende begeerich om te we-
ten. Ten is voozwaer niet te dencken/ datter een ander Arcke van Noe ghemest is/
waer:

maer mede de Menschen in Indien ghebracht zijn: Doch veel minder / dat eenighen Enghel / d' eerste bewoonders van dese nieuwe Werelt / by den hape (als de Propheet Habacuc) albaer geoert heeft. Want men en handelt niet van 't gene dat Godt doen mochte / maer van 't ghene dat met de reden / ende naer der Menschen beloop ende sijl sver een comende is. Ende alsoo behooyt men booywaer beyde dese dingen booy wonden ende epgen verboogentheden Godts te houden / te weten / het eene / van dat het Menschelijcke gheslachte / soo onmetelijcke grootte van Zee ende Landen heeft moghen passeren: ende t'ander / dat wesende / alhier soo ontallijcke veel volcx / hoe datse soo langhen tijt booy den onsen verbooghen geweest mogen hebben. Hierom is de vrag / met wat booyne men / met wat herauft / ende met wat geweld dat d' Indiaensche Nationen al sulcken ober-groote Zee ghepasseert zijn. Wie mach den Adventeur ende aenlocker van so vzeemden wegh geweest hebben? Ick hebbe booywaer die wils by mij selven / ende met anderen / van dese sake gedi / souereert / mer en can daer nimmer meer eenighe upcomste ofte sekerheyt van vinden / die mij vordoude is. Ebenwel soo sal ick epndelijcken segghen / het ghene mij te voren comt. Ende dewyle dat mij ghetuygen ghebrekende zijn / om te volgen / so sal ick mij laten leypden by den daet (alhoewel dun ghesponnen) der rebenen / tot datse mij t'eenemael upt den oogen verduwt. 'Tis een seker dinc / dat d' eerste Indianen in 't Lant van Peru gecomen zijn / op ten ban dype manieren: want oft sy zyn gecomen ober Zee / ofte te Lande: ende so sy te Water gecomen zijn / soo ist gheweest by geballe / ofte met opsette wille: Segge by gheballe verstenken wesende / booy eenich ghewelt van ontweder ende teyngeest / alst wel ghebeurende is / met contrarie ende verbolgen weer: Segghe / met opsette wille / dat sy booyghenomen hadden te baren om nieuwe Landen t'ondersoecken. Wegeuomen dese dype manieren / soo en can ick anders gheen versinnen / die mogelijcken schijnen te wesen / soo wy naer beloop der Wereltse dinghen sullen sychen / ende dat wy niet en willen stellen / eenighe dicht / sals van Factien ende Poetische fabulen: ofte ten waet / dat hem pemant booyliet / saen / eener anderen Trent te soecken / als die van Ganimedes / ofte eenich Beert met vleughelen / als dat van Persico, om d' Indianen daer mede booy de Lucht hen te voeren: ofte dat het hen by gheballe aenstaet / eenighe Depmintnen ende Nicolaiten toe te rusten / om haer ober Zee te brenghen. Nu dan / alle schimw-redenen aen d' een zijde stellende / laet ons eens elck een van de dype manieren (die wy ghestelt hebben) op sijn selven examineren / by abontuere soo sal dese ondersoekinghe noch eenich profijt ofte vermakelijcheyt mede brenghen. In den ersten / so schijnt het / dat wy de redenen souden moghen vercozen / met te segghen / dat op sulcker boeghen / ghelijck als wy nu in Indien comen / met de Stuyplieden / die haren wegh nemen / ende zyn / by de hooghte ende kennisse van 't Firmament des Hemels / ende met de wetenschap om de zeplen te regeeren / nae den tijdt ende tweber / sulcx berepsschen / de is: Dat alsoo oock / d' oude bewoonders van dese Indien gheromen zijn / ende dese Landen ontdeckt ende bewoont hebben. Waerom niet: heeft men alleen t'onzen tijden / ende by onse Liedren / dit secreet van ober de Zee Ocean te baren / eerst herrengen? Wy sien / dat men in onse tijden den Ocean bebarende is / om nieuwe Landen te ontdekken / ghelijck als weynich Taren voozledt in gedaen heeft Alvarus Mendanam ende sijn metghesellen: loopende upt de Haven van Lyma (welcke in Peru is) nae t' Westen toe / om te berepsschen het Lant dat met Peru (Oost ende West) ober een comt. Ende hebben in dype Maenden d' Eplanden (die sy van Salomon noemden) gebonden / die veel ende groot zijn. Ende is ten baste opinie / datse dicht by t' nieuwe Guinea gheliegen zijn / ofte hebben ten minsten eenich vast Lant daer ontrent. Ende wy sien / behav / daeghs / dat men handelende is / dooyt beschicken des Coninghs ende sijnen

2. Paral. 9.
3. Reg. 10.

staet/om nae de selve Eylanden een nieuwe Vaert te maken. Nu' dewijse dat dit al dus toe gaet/waerom en sullen wy niet seggen dat d'Ouderen niet dese intentie ende begeerten/van't ontdecken/t Landt (dat men Antichona hiet) 'welcke thare tegens stont? Ende datter naer goeuer Philosoph' hie moeste wesen/ eenen moet ghegreuen hebben/om de Nabigatie ter Zee t'ond'rstaeln/ende niet te rusten/hoor al eer/datse de Landen/diese sochten/aen boozt'creghen? Doorwaer daer en is gantsch geenen upt'wegh/te denken/battet in boozt'ghen tijden oock al/oo niet gheschiedt en soude wesen/ghelijck als het nu gebeurt is: Hoe veel te meer, dat de heplige Schrijfture verhaelen de is/dat Salomon van Tito ende Sidon, Schippers ende Stuypluden gefonden wozden/die seer expert ende bedreben ter Zee waren / met de welcke men de Nabigatie van dype Zaren doende was! Tot wat propooste woydt de wetenschap van de Zee-lieben/ende hare consten/so seer verheben/ende die so moepsijche langh-duertige reyse van dype Zaren verhaelt/soo't niet en waer om daer mede te kennen te gheben / dat men den grooten Ocean, met de Dote van Salomon beharende was? Daer en zijnder niet wepinich die dit aldus gheboelen/ende hun noch laten duncken / dat S. Augustijn wepinich reden hadde/hem te verwonderen/ende te verw'aren met d'oneyndlichheyt der Zee Ocean, hadmael hy wel mochte bemerckit hebben by de verhaelde Nabigatie van Salomon, dat het soo ondoenbaer niet en was/de selve te bebaren. Daer om de waerheyt te segghen/soo ben ick van een seer ander opinie/ende en can my niet laten br'weggen dat d'eerste Indianen in dese nieuwe Werelt ghecomen zijn/ met een boozt'ghenomen Vaert/die niet opsette wille ghebaen is: Ende dat meer is/so en can ick coek niet toelaten/dat d'Ouderen in't baren soo bedreben waren/ge'lyck als de Ieden t'eerst daeghs der Zee Ocean gebuyckerde zijn: barende van waer dat het soude moghen li' en / naer eenighe andere plaetse daer't hen int' hooft schiet: twelcke sy boozt'enghen met een ongeloofliche boozt'hoet ende schierheyt. Want van soodant'ghe m' rchelijcke ende groete dinghen / en vinden onder alle d' Antiquiteyten gantsch gheen spoor, nechte teycken. Ousanitie des Sepl-steens ender Zee-Compas en hebbe onder d'Ouderen noyt ghemoot: noch en gheloope oock niet / dat sy daer notitie af ghehad't hebben. Ende sonder de kennisse van't Zee-Compas / is wel ghenoech te volen/omnogelijken te wesen/over de Zee Ocean te moghen passeren. De gene die eenige cordschap der Zee-vaert hebben die verstaen wel wat ick segge: Want is also te denken/ dat wesen deden Zee-man midden in de Zee/weet syn Schip te wenden/waer nae te e dat sy wil. Ende so hem't Zee-Compas ontz'ckende is/te te denken/ghelijck als een die sonder ooghen niet de vingher wijende is/ tghene dat nae by is/ende t'gene dat ginder bere in een geberghte staet. 'Tis een dinc om veru onderen/ dat die soo heerlijcke epgenschappe des Sepl-steens by de Ouderen soo langhen tijt upt de kennisse gheweert is/ende dat mense by de Mod'nen ofte de Jongen eerst ontdeckt heeft. Van dats d'Ouderen niet ghekent hebben/verstaet men claerlijcken upt cap. 6. & lib. Plinio: Want alhoewel dat sy soo curieuse Historie-schijver gheweest is / van de 34. cap. 14. natuerlijcke dinghen/vertellen: e soo veel wonders van den Sepl-steen: niet tegher- cap. 7. staende/soo en verhaelt sy niet een woort van dese dencht en de cracht/die d'ader wonder-berbaerijste is/van te doen trecken nae't Noorden het Yser datter mede ghescreken cap. 4. is. Van ghelijcken/soo en heeft Aristoteles coek niet eens af gheroert / noch Theo- Diofor. lib. phrastus, noch Discordes, noch Lucretius, noch eenige ander Historie-schijvers/oste na- 5. cap. 10. tuerlijcke Philosophen die ick ghesien hebbe: hoe wel datsie niet tegghenlaende banden Lucratius, Sepl-steen handelende zijn. Coek mede/soo en maectert S. Augustijn niet eens men- lib. 6. te af: schrijvende andersins veelende wonderlijcke excellenctien van den Sepl-steen/ Aug. lib. 21. De Circuitat. in de Boecken van de Stadt Gods. Ende is boozt' seker/dat/al vertell men noch soo veel woon-

heel wonderen van desen Steen soo bijhen die altemael niet te wesen / in comparatie van dese soo vzeemde epgghenschappe / van altoos nae 't Noordente wijzen / ^{cap. 4. vbi} ^{multa de} ^{Magnete. 5.} ^{Plin. 7. lib.} ^{cap. 56.} welke boozwaer een groot miracul der natuere is. Daer is oock noch een ander argument / ende is / dat tracterende Plinius van d'eerste vinders der Navigatie. Ende verhalende aldaer van de andere Instrumenten ende toebehooren / en sept niet een woorz van 't Zee-Compass / noch van de Sep-steen : daa sept alleenlijcken / dat de kennisse der Sterren te noteren / in de Navigatien / ghesproten is / vpt die van Phenicien. Daer en is gheen twijffel aen / dan dat het ghene d'Ouderen van de kennisse der Navigatie verreeghen hebben / is altemael gheueest in de Sterren te besien / ende te merken op de ghelegentheit der stranden / hoerken / ende verscheydenheit der Landen. Ende soo sy hen bonden 't Zeeuwaerts / hebbende van alle wegen 't Landt vpt het ghesicht verlorren / en wisten het Schip niet anders gheen bewijs op sijn cours te wonden / dan by de Sterren / Son / ende Maene. Als dit ghebrack / gelijck alst niet een duppier weder ende mistighen tijdt ghebeurt / bi helpen hen niet de qualiteit vanden Wind / ende gissinge vanden wegh diese ghebaen hadden. Eyndlijcken boeren op gissinghe aen / gheelijck als in dese Indien d'Indianen van gheelijcken groote weggen 't Zeeuwaerts varen / zijnde alleenlijck ghesjuert dooz d'ervarentheit ende experientie van haer gissinghe. Comt seer wel op desen propoost te pas / het ghene ^{Plinius schryft van die van t} ^{Eplandt Taprobana, alsinu samatra gheheeten / beroerende der const ende wetenschap /} daer sy mede plachten te varen / schryuende op dese maniere : Die van Taprobana (seft sy) en sien gheen Noort-Sterre / daerom als sy varen willen / soo holdoense dit gebiet is aldus : Nemen met hen seckere Dogghels / van de welke sy alt nets een laten vlieghen. Ende om dies wille dat de Dogghelen / van de natuer onderwesen sijn / altoos nae 't Landt toe trecken / soo nemen de Zee-lieden / in haer Navigatie / daer acht op / ende wonden 't Schip nae 't vltighen van de selfde Dogghelen. Wie twijffelt / soo dese eenighe notitie van 't Compass gadden / en souden boozwaer de Dogghelen booz gheen wegh wijfers ghebypcken / om daer dooz 't Landt te binden. Nu dan beslypende / soo sft ghenoech niet reden te verstaen / dat d'Ouderen dit secreet van den Sep-steen niet en hebben comen te weten / dewijle dat men van soo merckelijcke dinghen / als daer is 't Compass van de Zee vaert) gantsch gheen vorabel en vint in 't Latijn / Griekch / noch Hebreus / souden sonder twijffel eenighen naem in dese Tale hebben / soo sy't gekent hadden / naedemael het een dinc is van soo grooter importantien / waer vpt men d'oorzaecke sien mach : Want om de Stuyplieden nu te ghebieden den ghenen die aen't Roer staet / wat cours dat sy aen seplen sal / soo sittense achter op't Schip / welke is / om van daer te sien 't Compass. Ende in boozighen rijden soo satense booz op 't Schip / om t'aenschouwen de differentie ende verscheydenheit van't Water / ende 't Landt te verkenmen / ende daer af ghebodense de cours aen te setten / gheelijck aemmen't insghelijck nu oock dich wils doet / in't in ofte vpt varen van de Habens ofte gaten. Ende daerom soo worden de Stuypliden van de Grieken / Pronitas ghe-naemt / om datse altoos op de Proa, dat is / op't boozte van't Schip saten.

Het 17. Capittel. Van de eygenschappen ende wonderbaerlijcke deucht des Scyl-steens, om met te varen: ende hoe datse d'Ouderen niet ghekent hebben.

VAn 'tgene gelept is/mach men verstaen/ dat men de Sepel-steen behoort te geven/ende oock schuldich is/de eere der Davigatie van Indien/die men soo licht / ende met soo grooten sekerheyt doende is. Want men bint heden/daeghs veel Personen/die ghebaren hebben van Lifbonnen nae Goa,ende van Sivilien na Mexico, Panama, ende in dese ander Zuyder-Zee/tot China,ende tot de Straet van Magellans: toe/ende dit so lichtelicken/als den Bouman wt sijn Doop nae de Stadt gaet. Wy hebben lie den gesien/die vyfhtien/jae achthien Keysers/ nae Indien gedaen hebben. Van anderen hebben wy gehoort/die meer als twintich maels de Zee Ocean oter ende weder gepasseert hebben/in de welke sy boozwaer gheen spooz en binden/van die daer dooz gerepst zyn: noch en gemoeten oock geen reys hare lieden / om den wegh te vercypfchen. Want gelijck als den Wyfen-Man seyt: Het Schip opent ende doozsijnt de Zee ende sijn baren/sonder van daer het dooz passeert/noch in de Baren eenich spooz ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Sepel-steens / so wort den ontdecken wegh van de ghehele Ocean geopent/om dat den alderhoochsten Scheyper/hie soodanige deucht ghemeinsaem ghemaect heeft / dat alleenijcken dooz aenstrickinge/het Yser gestadich blijvende is/met vertooninge ende treckinghe nae het Doozden/sonder op eenige plaetsen der Werelt te saelgeren. Andere mogen disputeren ende voozake van dit wonder ondersoeken/bevestigende so veel alst haer gelieft/ en doet my gantsch gheen hinder: want 't is my meer vermaken/ dese wonderlijcheden t'aenschouwen/ende de macht ende voozienicheyt des oppersten Werckmans te loven: ghenietende met aenmerckinghe sijn uptnemende wercken. Comt doozwaer hier wel te pas/mer Salomon tot Godt te segghen: O Vader/wiens belept een hout regeerende is/ende daer in ghebende zyt / eenen sekieren wegh/dooz de Zee/ende een seer gewis padt dooz de vreeselijcke Baren/betwifsende gelijckelijcken/dat ghyse van alles sout mogen behynden/al waert schoon/datse sonder Schip dooz de Zee reys den. Maer om dat u merken niet en zyn sonder wijsheyt/daerom so betrouwen de lieden haer leven op een cleyn hout: ende overloopende de Zee/hebben 't'ijf gebergh in een Boot. Van gelijcken so comt dat van den Psalter hier oock wel te pas/daer sy seyt: De gene die in de Schepen t'Zee waerts afloopen/ende op de Wateren hare wercke doen zyn/de gene die Gods Hant-wercken ende sijne wonderen in den afgront ghesien hebben. 'Twelcke voozwaer niet van de minste wonderen Gods en zyn van dat de cracht van een so cleyn steenken de Zee gebiedende is/wingende die onepndlijcke afgront tot sijn onderdanigheyt/ende ordonnantie t'achtervolghen. Dit seif de om dat het dagelijck geschiet/ende een so gemeynen ende lichten dinc is/ soo en wort het van de Menschen niet verwondert/ende comt hen niet eens in de ghebachten. Ende om dat de menichten des selven so veel is/so wort het van den onduetende in minder ghehouden: maer de ghene die t wel insiet/wort van de reden verbonden/ Godts Wijsheyt te ghebenedijen/ende die van soo groote welbaet ende vrientlicheit dancsegginghe te gheben zijnde van den Hemel gerefolbeert/dat men d'Indiatische Dactien (die soo nientighe tijden verborghen gheweest hebben) ontdekken / ende dese Davigatie ghebuyctken souden / op dat soo veel Zielen tot de kernisse van Christe mochten

Sap. 5.

Sap. 14.

Psal. 106.

mochten comen / ende haer eenwtighe ghesontheyt berreyghen. Van gheslicken/ soo heeft men hem van den Hemel doopsien met een ghewisse Guide ofte Aepfman/ booz den ghenen die desen wegh bereyden t welcke is den Leptman van t Zee compas/ ende de deucht des Sepsteens. Van wat tijt af / dat dese conste van t Varen be- gonst/ ende in ghebruyc gheueest is/ en can men niet ghewis heyd niet wren/ maer van dat het gheen oude inuentie is/ houde ick booz oughe t wiffelt. Want beha- ven de redenen die int boozgaende Capittel gheoert zyn / soo en het be ick noyt in de Oude- ren gheselen/ onder de gene die han de Dierwercken handelende zyn / datse eenighe- mentie van de Sepsteen maerken/ wesen- de waerachtich/ dat het principaelste instru- ment (van de Sonne wijser die wy ghebruycen te vagen) is/ de naelde ofte het tong- ken die met de Sepsteen ghestrecken is. Daer wort van Edele Butheuren gescre- ven/ in de Histoye van Ost- Indien/ dat ten eersten die de selve Daeri (te Water) ont- deckten/ t welcke was Valco de Gama/ ghemoerten in de contreye van Moçambique/ sekere Mahometische Zelieden / die t Compas der Zee haer ghebruycen / dooz welker middel sp de Zee aldaer behoeren/ maer van wien dat sy de selve conste ghe- leert hadden/ en wort niet beschreuen. Ende eenighe van dese Schreueften / is seer bevestighende/ t ghene dat wy gheboelen/ dat d Ouderen gheen wetenschap han dit seruet ghehadt hebben. Daer ick sal noch een ander wonder verhalen / dat meer is/ van t Zee-Compas / t welcke men booz ongheloflijck soude moghen houden / soo ment niet ghesien ende met soo clare experientie onderbonden hadde / te weten / het wijser dat ghestrecken en gheraecht wort / met de Sepsteens/ die in syn was dom ofe Mine nae t Zuiden toe ghebonden wort / berreyght de cracht van altoos / t contra- rie/ teghent Noordn over/ recht nae t Zuiden te wijfen / t sy op wat plaetse dat het soude mogen wesen. Doch en wijst ooc just op alle contreye niet recht- strecks en si/ geijde als het van geijcke met het Noordē is/ want daer syn sekere besette plaetsen en climaten/ daer t recht- strecks (sonder varieren ofte veranderen) nae t Noordn wijst/ ende gantsch onbeweglijck/ daer nae toe staet. Maer daer onder han daen comende/ so wijcket altoos een wepnich nae t Oostē ofte na t Westē/ na dat men herre berreyghen- de ofte dichte by t boozeyde beset ofte Meridiael is. Dit is het gene dat de Zelieden noemen Noord-ooft/ ende Noord- westere/ t Noord- oosteren is/ wan neer dat het hest ofte waert na t Oosten/ en t Noord- westere/ alst nae t Westen wijckende is. Dese de- clinatie ofte waerkinghe der Nael de van het Compas/ is seer noodich te witen/ want al hoe wel dat het wepnich verstillende waer / souden nochtans (soo men daer in de Nabigatie geen acht op en staech) ander co- we doen/ dan haer gissinge en meyninge soude wesen. My is gheseyt ghe wesen/ haneen eerbaren Portugeesehe Stuyt- man/ dat men in de gantsche Werelt vier bestende plaetsen heeft / daer dz Naelde van het Compas met den Pool recht strecks/ sonder varieren ofte afwijcken/ ober een comt/ noemdense niet haer naemen/ de welcke my niet wel en ghebedenken. Een van dese plaetsen is de contreye van t Epland del Cuervo. by Tercera, ofte de Vlaem/ che Eplanden/ geijck alst genoegh oircon- t is. Ende passerende han daer af / op meerder hooghe/ soo Noordwestert het / ofte waeracht het nae t Westen / Maer loopende int contractie op minder hooghe/ te witen/ nae den Equinochial toe / soo Noordtoostert het/ ofte waert het nae t Oosten. Hoe heel/ en tot waer tse/ t selfoe geschiet/ mach van de meesters hā dese conste verclaert worden. Het gene dat ic hier toe segge/ is/ dat ic eens seer geerne soude vagen aen de Baccalauren, die hen laten duncken/ dat sy t al te mael wren/ datse my dese epgenschappe eens wilden verclaren/ van dat een stacken Aers ghestrecken zijnde met de Sepsteen/ terstondt soo grooten cracht ontfanghende is/ dat het daer booz altoos nae de Noord- Pool toe wijst : Ende bit niet so danghe raddichheyt/ dat het de climaten ende dwerche ghestalentsen der Werelt wren- de is/

Lib. 1. d.
Italia Illust.
Reg. 13. Plin
lib. 2. cap. 72
Et lib. 7. cap.
ultimo.
Oforius de-
rob. gef. E-
manus, lib 2

Van dese de-
clinatie ofte
waerkinghe
de Compas-
sen hebbe ick
obentlijcken
gehandelt in
mijn epges-
chuyften des
Nabigatten
van Ost-
Indien/ op wat
plaetsen/ en-
de hoe heel
dat de selve
zijn afwijc-
kenne op de
gantsche
Werelt van
Oost- Zu-
dien.
Dan ghe-
lijcken heeft
men dese o-
bereencomin-
ge by de Ca-
bo bona Es-
peranca aen
waert

den hoec de
laagulhas,
dat is / van
de Aeldesten
ofte compa-
sen / om de
selve ooy-
ke alsoo ghe-
naemt.

waer dat het hem recht strecks ende vast toonen sal / ende op wat plaetsen dat het hem sel inclineren / ende nae d' een ofte d' ander zijde toe wijcken of barieren / soo datter geen Philosoph noch Cosmographist en is / die daer een uytromste van weet te geven. Ende soo wy van dese dingen (die wy bagelick voozogen hebben) d' ooyaken niet en comen vinden / ende soude ons / sonder twijffel / een dinct hart om gelooven wesen / soo wy't soo oogghenschynlijck niet en saghen. Wie en soude niet bekennen / wat een onwetensheyt ende raserijse dat het is / ons selven vrechtens te maken om de Goddelijcke ende opperste dinghen onse redenen te willen onderwerpen. 'T is beter / ghelijck als Gregorius Theologus seyt / dat men de redenen t' geloof onderbaen maect / want niemant en can hem noch in syn epgghen hups ghenoech verstaen. Hier van is nu ghenoech gediscouereert / ende laet ons weder keeren op onse propoost / be sluytende dat d' Ouderen d' usantie van't Zee-Compass niet vercregen en hebben: Waer uyt men ghenoech verstaen mach / onmogghelijcken te wesen / de Padigatie van d' ander Werelt / hier nae toe / door den Ocean te mogghen doen te weten / met opsette wille om herwaerts te comen.

Het 18. Capittel. VVaer in gheantwoort werdt, den ghenen die ghevoelende zijn, dat men in voorghen tijden de Zee Oceanen bevaren heeft, ghelijck als heden daeghs.

De Daert
van Goa af
na d' Eplan-
dan van Ma-
lucio toe /
duert altoos
drie Jaren /
hoe wel dat
re t' hoven de
buplent mis-
sen niet en is /
om die wilke
datse door ge-
heel Oost-
Indien / mee-
ren baren
niet conjun-
tien ofte pas-
sagen van
tonden / die
op sekeren en-
de bestemde
tijden van
t' Jaer waer-
pen / ghelijck
als ick t' sel-
ve onberou-
den hebbe / waerom des Auheurs op inne / de waerheyt best ghelijck is. * Iona, 1.

Et ghene mit contrarie / van dat voorszeyt is / ghealle-
geert wort / van dat de Plote van Salomon drie jaren op de Keps was /
en is niet aen ghelegghen: Want de Schijftuere en bebesticht niet / datse
drie Jaren in de Keps ombzachten / van dat men se eens in drie Jaren
bede. Ende alwaert schoon datse drie jaren buerde / so mocht het wel we-
sen / ende heeft oock niet de waerheyt beter ghelijckernisse / dat varende de selfe Plote
nae Oost-Indien toe / datse hier ende daer onderwegghen in vercreyden Habens en-
de contrepren op hielden / om de selfe Landen t' ondercrecken ende te verhemmen / ghe-
lijck als men heden daegs de geheele Zuyder Zee (by naest van Chile af tot niet Spa-
gnien toe) bevarende is. Dese usantie van baren (al hoe wel t' si lve sekerder is / om dat
men altoos lanc t' landt heen loopt) is niet tegenstaent e seker moepelijc en verlancksaem /
door den grooten ombweg die sy niet willen doen moeten / om de streckinge der Costen
te volghen / als oock om datse in vercreyden Habens vertoebende zijn. Ick en vinde
hoorwaer ouder d' Ouders niet / datse haer diep t' Zee waerts in hebben begeven: noch
en dencke oock niet / datse hare Vaerden op een ander maniere ghebaen hebben / van
ghelijck als men se heden daeghs in de Middelanische Zee boeude is. Waer door hun
gheleerde lieden moberen t' gheleerden / dat men in voorighen tijden noyt sonder rie-
men gebaren heeft / gelijck als de altoos gene die langs t' landt heen liepen. Ende schijnt
oock / dat het de H. Schijftuere alsoo te verstaen geeft / in de herhalinge van de ver-
maerde Padigatie des Propheetes * Iona, daer sy seyt / dat zijnde de Schip-Lieden
ghedwaenghen door t' Onweder / nae t' Landt toeroepen.

Het 19. Capittel. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste be-
woonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, verstecken wese[n]de met onwederen-
de teghens haren wille.

Bewesen hebbende / dat het gheen schijnfel en gheeft/
te denken dat d'eerste Inwoonders van Indien aldaer gecomen zijn/
met opsette wille en boozneme[n]t/ om daer te baren/ maer can wel wesen/
dat soo sper te Water ghecomen zijn / mach gheschiedt wesen by gheval/
ofte dat sper door dwanc ban onweder verstecken zijn geweest: Welcke/
al hoe wel dat d'one[n]tlijckheyt der Zee Ocean noch so groot waer/ gheen onge-
lijk dinc en is: Want het alsoo ghebeurt is/ in d'ontdeckinghe van onsen tijden/ soo
wanneer dat den Zeeman wiens naem ons noch onbekent is/ op dat men soo groo-
sake/ anders niemant/ dan alleen de boozhenscheyt Gods toe en schijde/ dooz een o-
ber groote storm ende onweder verstecken zijnde/ kennisse van de nieuwe Werelt ge-
wegghen heeft/ latende booz betalinghe (van de goede Verberghen ende tractement) aen
Christoffel Colon. de notitie van een soo grooten saecke. Alsoo macht oock ghebeurt
zijn/ in boozigen tijden/ dat eenighe lieden van Europa ofte Africa, verstecken ende ghe-
dreeven wese[n]de/ dooz de herblijghentheyt des onweders/ gheworpen zijn/ aen onbe-
kende Landen/ ober de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent/ dat beel/ ende t' meestendeel
der landen/ die men in dese nieuwe werelt ontdeckt heeft/ geweest is / op dese maniere:
Soo dat men d'onberkinghe meer mach toeschrijven de cracht ende t' gewelt des on-
weders/ dan t' bermist der menschen van dese ontdeckt hebben. Ende op dat men
niet en denke / dat alle eenlijcken dusdanighe Daerden gheschiedt zijn by onsen tijden/
dooz de grootte der Schepen/ ende doerck noedicheyt van onse lieden / soo mach men
hem in dit cas t' selfe ghenoech laten ontlegghen / soo men lesen wil/ het ghene dat
van Plinio verhaelt werdt/ gheschiedt te wesen by veel van d'Ouderen/ ende schijft op
dese maniere / als Caius Cæsar, de Soon van Augusto, t' gheuet hadde in de Zee van
Arabien/ woxt van hem vertelt/ ghesien ende ghekent te hebben / seker te pckenien van
Syaensche Schepen/ die aldaer met onweder veriozen waren/ ende seyt daer na noch
meer aldus: Nepos verhaelt van den Omloop ofte Darrt van by Noorden om / hoe
datter ghebracht worden aen Quintum Metellum Celerem, een kundighel int Con-
sulaetschap van Caio Affranio, (wese[n]de den self den Metellus Proculius in Francrijk)
sonnighe Indianen/ ghesonden zijnde tot een present/ dooz den Coninck van Swe-
den/ welke Indianen / Warende upt Indien om haer traffijcke te doen / zijn dooz
dwanc des onweders ende tempeest / ghejaecht ende ghedreeben gheweest tot by
Duytflant toe. Dooz waer/ soo dit van Plinio waerachtlich is/ so en baren heden daega
de Portugaloisiers niet meer/ dan daer in de boozsepe twee Schipbreuckingen ghe-
baren is gheweest / d'eene van Spagnien af/ tot het Roode- Meer/ toe/ ende d'ander
van upt Oost-Indien tot Duytflant toe. In een ander Boeck woxt van den selven
Auteur verhaelt dat een Dienaer van Annio Plocanio (den welcken de Colken van t'
Roode- Meer/ ghepacht hadde) varende nae Arabien/ toe / worden oberballe[n] van soo
crachtighe Noorde-buven/ dat se (soopende booz by t' Lant van Carmanien) in vijftien
dagen tijts quamen tot Hippuris/ toe/ een Haven gheslaghen in Epland Taprobana
heden/ daeghs Samatra ghesheeten. Vertellen van ghelijcken/ dat een Schip van Car-
thago upt de Zee van Mauritaniën (dat is de Middellandsche Zee) met Brisas (dat zijn
winden van upt den Noorden) verstecken / ende met ghewelt ghejaeght woxt tot int
ghesichte

Plin lib. 2.
cap. 69.

Plin lib. 6.
cap. 22.

ghefichte der nieuwe Werelt / ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinck booz de ghene die eenig je erbarentheit der Zee hebben / van datter altemets geduerighe toynment ende te nyestten opstecken / sonder eens van haer verbolghentheit op te houden. 'T is ny selfs ghebeurt / (naer Indien varende) dat wyt eerste Landt / dat van de Spagniaerts bewoont is / q:amen te sien / nae dat wy maer vijftien daghen van Canarien af gheschepden waren : Ende soude sonder twyffel noch coeter reyse gebailen hebben / soo wy alle de zeplen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Bras wel opbliesen : Als dat het ny een seker dinck seijnt te wesen / datter in boozledentijden lieden in Indien ghecomen zijn / dooz d'waerck ende ghewelt van weder ende de wint / sonder siet opt in den sin ghehad te hebben. Men herft in Peru een groote ghegeughenisse van eitelijcke Reusen / die in de selue contreye ghecomen soude wesen / welcker ghebeente men noch hedens daeghs vertooneude is / by Manta , ende Puerto Viejo , ofte d'oude Haven / van een waensihapen grootte : Ende nae propotie des selben / so moesten de lieden meer dan byemaels grooter gheweest hebben / als d'Indianen teghenwoozdich zijn. Sp segghen dat de selue Reusen van ober Zee comende / doozloogh hoerden tegghens die van t Lant ende datse prachtighe ende heerlijcke ghesichten ghetimmert souden hebben / waer van sy hedens daeghs noch een steenen Hut wijfende zijn / van een schoon ende seer costelijck ghebou. Segghen daer noch meer by / dat om dies wille dat de selue lieden sehandelijcke souden / namelijk die van tegghens de natuere doende waren / sy daerom met byer / dat van den Hemel quam / verbrandt ende veruelt worden. Inghelijck soo vertellen d'Indianen van Yca ende Arica ; datse in boozledentijden plachten te varen nae sommighe Eplanden / Westwaert aen ghelegen / seer verre van daer verseyden / doende de selue Nabigatie met opgheblasen Zee-Wolfs veilen. In somma / datter gheen teykenen en ghebreken van dat de Zuyder Zee bevaren gheweest is / aler daer de Spagniaerden op ghecomen zijn : Waer upt men soude moghen herin reden / dat de nieuwe Werelt begonst is bewoont te worden / van de lieden / die dooz t Onweder ende tempeeste van de Noozde Winden aldaer aen-ghewozen zijn / ghelijck als men t selfe de eyntlijcken / in onsen tijden heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder dinck t aemercken / dat de natuerlijcke dinghen / ende wichtighe saecken / den meesten tijdt ghebonden geweest zijn / by gheval / ende sonder dat men daer op verbaecht geweest is : Ende niet dooz eenich vernust ofte neerlicheit der mensche. Het mee stendeel van de nutbaerste Cruyden / Besteenten / Planten / Metalen / Beerten / Gout / de Sepsteen / t Ambar / den Diamant / ende meer ander dierghelijcke dinghen / als oock hare eyghenschappen ende profyten / heeft men booz waer meer comen te kennen / dooz onberdachte gheschiedenissen / van booz eenighe wetenschap ofte Menschen vonden / op dat men daer dooz soude comen te sien / dat d'eere ende prijs van soodanighe wonderen / alleenlijck / de boozsienicheit der Scheppers / ende niet het vernust der Menschen / toe comt. Want het ghene dat / nae onser meyninghe / gheschiedende is / by gheval / t selve is al soo van Godt met seer goeder boozdacht veroyndert.

Nota.

Het 20. Capittel. Dat het niet teghenstaende meer gelijkenisse van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bewonders van Indien over Landt ghecomen zijn.

N Dan / beslytende niet te segghen / dat het wel te proberen waer te dencken / dat d'eerste lieben in Indien ghecomen zijn / dooz Schipbreuckinghe ende tempeeste der Zee : Maer alhier comt ny een swaricheyt te vooyen / die ny veel te doen gheeft / te weten / dat in gheballe het al schoon alsoo ware / dat de lieben / in so vzeemde ende bescheyden Landt / te Water ghecomen souden moghen wesen / ende dat van de selve boortghesproten / ende vermenichvuldicht zijn / de Natien die wy sien. Wat sullen wy dan segghen van de Beesten ende Georterten die de nieuwe Werelt voortbrengt / die seer heelen groot zijn / wante i weet niet hoe wy de ter sichep ende over Zee nae Indien toe sullen byenghen. De reden die ons verbint te segghen / dat de Menschen van Indien eerst van Europa ofte Asia ghecomen zijn / is / om de heylige Schryft niet te contrarieren / de welcke beduydelijcken leerende is / dat alle Menschen van Adam hare afcomste hebben / waerom wy d'Indianen anders gheen ooz spronck geben moghen. Ende dewijle ons de heylighe Schryft oock seggende is / dat alle de Beesten ende Ghebieren des Aertbodems vergaen zijn / uytgenomen de ghene die gereserveert ende bewaert worden tot restauratie van haer pyogenie in de Arcke van Noe / soo ist oock een nootwendige sake / de pyoreatie ofte voortteelinghe van alle de voozgedde Ghebieren te reduceren tot de gene die up d' Arcke ghecomen zijn / op den gheberghe van Ararat / alwaer sy stil staende bleef : In voeghen dat het ons noodich is / eenen wegh te soecken soo wel vooz de Menschen / als oock vooz de Beesten / dooz de welcke men van de oude in de nieuwe Werelt ghepaysert is. *Genef. 7.*

Cracterende S. Augustijn van dese questie / hoe dat men in sonnighe Eplanden bindende is / Wolven / Uygren / ende andere wilde wyede Beesten / die den Menschen gantsch niet nuttich en zijn. Want van de Opyhanten / Deerden Ossen / Honden / ende andere Ghebieren / daer hen de Menschen met dienen / en bint men gheenen uytwegh van / te dencken die dooz subtylsepdt der Menschen / met Schepen over Zee ghevoert te wesen : ghelijck als wy hedens daeghs sien / dat men de van Orienten nae Europa / ende van Europa nae Peru toe / met sulcke langhduerighe reysen byenghende is. Maer van de Ghebieren die nieuwers toe nut dan veel eer seer schadelijcken zijn / ghelijck als daer zijn Wolven / ende anderen / in wat maniere dat die op d' Eplanden hebben moghen comen / (waer zijnde / ghelijck alst in effect is / dat de Diluvie het gheheele Aertdriek bedecht heeft) oecht den voozichreben heyligen ende gheleerden Man / hem van dese swaricheyt te bevynden / met het seggen / dat al sulcke Beesten / al swimmende / op d' Eplanden gepaysert moeten wesen / ofte dat sy penant met luste van te Jagen ghevocht heeft : Ofse is gheweest een schickinghe Godts / dat se van t' Aertdriek voozgeroemen zijn / in sulcker voeghen ghelijck als Godt in de eerste Scheyppinghe sepd : t' Aertdriek byenghe leden de Zelen vooz / elck in sijn generatie / Paerden / hierboetige Ghebieren / ende wilde Beesten van t' heidt / een pder nae spnen aert. Maer voozwaer / soo wy dese ontbindinghe tot onsen pyopost willen boegen / soo salons dese sake noch meer bewaert blijben : Want beginnende bijn / dat sy laetste sepdt / soo en comt het niet met de schickinghe der natuere / noch met d'ordonnantie der kiegeeringhe / die Godt gheset heeft / niet over een. Want wat volmaecte Ghebieren zijnder *Genef. 1.*

Genes. 7.

(ghelyck als Leeuwen/Tygren/Wolven) die haer procreante van der Erden nemen/ sonder generatie? Op sulcken maniere werden gheporceert/ Dorschen/ Katten / ende andere diergelycke onbolnaecte Dieren. Waer tot wat propooste soude de Schipstuerere soo beduydelijck segghen / ghy sult nemen van alle Ghediertten ende Voghelen des Hems als seden paren Manneken ende Wyfhen / op dat hare generatie op der Erden bewaert ende behouden werde/ soo de Werelt soodanighe Ghediertten nae de Sundtbloet voortghebracht soude hebben / met een nieuwe maniere van generatie/ sonder toedoen van Manneken ende Wyfhen? Eben-wel/ soo blijfster dan noch een ander questie: Want soo alsulcke Ghediertten/ nae dese opinie/ van der Erden voort comen/ waerom en h' est mensche dan in alle de Landen ende Eplanden niet / bewijle dat men de schickinghe der Natuere van t' vermerckelijckdighen/ niet en wil aensien/ dan alleenlijck de mildicheyt des Scheppers? Dat men daer sommighe van soodanighe Ghediertten ghevoert heeft / met intentie van Jacht te hebben / is een ander andt-wooydt/ ende houde dat niet booz onghelooftijck/ bewijle wy darsent maels sien / dat de Princen ende groote Heeren/plachten alleenlijcken van groot' sept/ in Kluwen te hebben/ Leeuwen/ Bezen/ ende andere wyrede Beesten / namelijcken als mensche van verre Landen ghebracht hadde. Maer dat men t' self de sal ghelooiben van de Wolven/Dossen/ende andere soodanighe onnutte verachte Beesten / die niets goets en hebben/dan alleenlijck t' Dee te beschadighen / segghende dat mensche booz Jacht over Zee ghebracht soude hebben / is sekerlijck een ongheschiedte reden. Wie sal hem laten boozstaen/ dat men niet een soo onepndlijcken Daert/ lieben ghevonden heeft / die haer pijnlijcken/ ende neer schiept deden/ om in Peru Dossen te voeren / namelijcken van de ghene die men Ahas noemt / t' welke een van de wylste ende stinckenste generatie is/ die ick opt ghesien hebbe? Wie sal segghen/ dat men daer Leeuwen ende Tygren ghebracht heeft? T' is ghenoech/ ende noch meer als te veel/ dat de lieben hebben moghen behouden over comen/ met het lijf te bergghen in een soo moepelijcken ende langhduertighe reyse/ zijnde niet ontweder verseken/ als gheeyt is. Hoe veel te meer hen te vermoepen niet Dossen ende Wolven over te voeren / ende die op de Zee t' onderhouwen? T' is boozwaer een spottelijck dinc/ sulck alleen te denken. Ende soo dese Ghediertten te Water gheromen zyn/ soo refterter alleenlijck te vermoeden/ die al swemmende ghepassert te wesen. Dat dit moghelijck om doen is/ ghelijck als aen sommighe Eplanden/ die van den anderen/ ofte van t' harte Landt weynich verscheyden ligghe/ en moghen wy niet ontkennen/ booz de sekere erbare uytheyt/ (die wy hier van hebben) dat op wylen dese Ghediertten / booz eenighe wicthighe nootwendicheyt ghepoert zijnde/ gheheleedagghen ende nachten over swemmen/ ende int eynde al swemmende het lijf bergghen: Maer dit is te verstaen in klepne Goltten ofte Enghten. Want onsen Ocean soude synen spot met soodanighe swemmers houden / naedemael dat noch de Voghelen van grooter blucht/ de vlieghelen begheben / om soo grooten eysgrondt te passeren. Maen bindt wel Dooghelen die over de hondert Wylen vliegghen / ghelijck wy ghesien hebben / varende uitersehe reysen: Maer van de ghehele Zee Ocean over te vliegghen/ is onmoghelijck / ofte ten minsten seer swaerlijck om doen. Nu bewijle dat dit aldus is / waer sullen wy renen open wegh binden / om de wyrede Beesten ende Voghelen in Indien te passeren / ende in wat boegghen datse van d' een Werelt in d' ander gheromen zyn? Dit boosheyde distours gheeft wy een groot naedencken ende vermoeden / dat de nieuwe Werelt (die wy Indien noemen) niet soo gantelijcken van d' ander Werelt verscheyden noch afghedeelt is: Ende ommyn opinie te segghen / soo hebbe ick wy al over langhe laten boozstaen/ dat het rene Landt met het ander wy eenige plaetsen

plaetsen aen den anderen / ofte ten minsten / met weynich berchels by een comen moet : hoe wel dat men ten minsten tot noch toe gheen sekerheyt van t' contrarie en heeft : Want nae den Polus Arcticus, die men van t' Noorden hiet / en is alle de lenghte van t' Landt noch niet ontdeckt noch bekent. Ende daer zyn der veel die bevestighen / het Landt van Florida een groot stuck we eghe Noorden aen te strecken / t'welcke sy segghen by de Schittische Zee / ofte de Zee van Quatslant upt te comen. Andere boegghen daer by datter Schepengheweest zyn / die daer int voorby baren / relateren en ghesien te hebben / dat het Landt van Terre neuf, (dat is / Nova Francia) streckende was tot by naest d'uytterste eynde van Europa. Nu van gelijcken by de Cabo de Mendocino, aen de Zuyder Zee / soo en weet men oock niet tot hoe verre dat hem het Landt aldaer streckende is / dan datse al te mael segghen een onepadelijck stuck te wesen / het ghene dat het opwaerts aen streckt. Keerende tot d'ander Zuyder-POOL / soo en isser niemant die weet te segghen / waer dat het Landt ghelegghen aen d'ander zide van de Straet ofte Enghte van Magallanes, volcpende is. Eenighe van t' Schip des Wilschops van Placencien, t'welck hoorby de Straet opwaerts aenliep / vertelden altoos Landt ghesien te hebben. Tselve woxt oock verclaert van den Proot Hernando Lamer, die door Onweder twee ofte drie graden boven de Straet gheedjen was. Alsoo dat men gheen reden en bint / die int contrarie strijdende zyn / nochte ervarentheydt die t' wederlept. Wijn gissinghe ofte optnie is / dat alle t' Landt aen den anderen dast is / ende dat het op eenighe plaetsen vereenicht / ofte ten minsten dicht by een ghelegghen is. Soo dit waer is / ghelijck als het wy in effect schijnt te wesen / soo heeft de twijfelachtige questie (die wy geproponeert hebben / van hoe dat d'eerste bewoonders nae Indien ghecomen zyn) een lichte antwoort : Want men sal seggen / datse ghepasseert zyn / niet soo seer te Water varende / als reysende te Lande / doende desen wegh sonder eenighe voozachticheydt / veranderende allenghskens / Gewesten ende Landen / waer van eenighe van die ghehouden waren / bewoonden / soeckende andere nieuwe contreyen voorder aen / ende zyn alsoo by lanckheyt van tijden / over alle de Landen van Indien verseypt ende vermenichvuldicht / tot soo veelderleyp Nation / Volckeren ende Talen.

Het 21. Capittel. Op wat maniere dat de Beesten ende t' Vee, nae de Landen van Indien ghepasseert zyn.

Het is voozt voozseyde goetduncken / een groot behulp / de teykenen die men bezegghent / willende met curieusheyt de maniere van de habitatie der Indianen examinieren : want op wat plaetsen dat men Eylanden heeft seer verscheyden van t' vaste Landt / ghelijck als daer is La Bermuda) bint men gantschelijcken woest / ende sonder Volck te wesen. De reden daer van is / dat d' Ouderen in wooldeden tijden anders niet en boeren / dan nae Gederen ofte stranden die nae by laghen / ende by nae altoos dicht int ghesicht van by t' Landt heen. Tot dit woxt noch gheallegeert / dat men op gheerughe plaetsen van Indien / groote Schepen ghelijck als men behoevende is om groote Golfen ofte Wateren over te baren) ghehouden heeft. Tghene dat men daer vindt / zyn Ballas, Piraguas, ofte Canaas, de welke al te samen minder zyn als smack-seplen : Ende d'indighe Schepen waren d' Indianen alleenlijcken gebuyckende / niet de welke sy hun t' Zee waert in niet begeben mochten / sonder keulijcke ende ghewisse perijckel van te sneubelen. Ende al waert schoon datse holmarckte Schepen ghehabt hadden / om t' Zee waerts in te mogghen baren / soo en wisten sy doch ehenwel van t' Kompas Astrolabio, noch van t' Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien daghen ghelweest waren sonder Lan-

der Landt te sien / wass hen onmoghelijcken niet te berdwalen / ende yet te weten / waer datse waren. Op sien Eplanden die met oberbloet van Indianen bewoont / ende met haerder Navigatie seer ghemeynsaem zijn / maer het waren van die ick segge die d' Indianen met de Canoas ofte Piraguas, ende sonder Compas bebaren moeghten. Wannec d' Indianen van Tumbéz d' eerste repse onse Spagniaerden (die nae Peru hoeren) in t' ghesicht cregghen / ende de grootte van de up' ghescrechte zepen ende Schepen oberfaghen / bleben verwondert / sonder opt te comen begrijpen / dat het Schepen waren / om dat syse op sulcken maniere / ende soo groot / noyt ghesien en hadden / lieten hen voorsz. dat het rotsen ende clppen / sonder te sucken / bleben een lange wyl staen wesen: Ende siende datse ghene die upt haer selven ende gantsch verlust waren / tot der tijt toe / datse / nae by comende / vermerckende waren / ghebaerde Mans te wesen / die op de Schepen ginghen / ghelooften dat het eenighe Goden / ofte lieden die upt den Hemel quamen / moesten wesen. Waer upt men ghenoech verstaen ran / hoe byeen de dinghen dat het vooz d' Indianen was / groote Schepen te ghebuycken / iae eenighe notitie daer van te hebben. Daer is noch een ander dinc / die dese voorsz. yde opinie grootelijcken versterkt / ende is / dat men de Ghebieten (die wy gheseyt hebben /) te ghelooftich te wesen van Menschen nae Indien gescheept te zijn / vindaende is op de contreyen van t' baste Landt / ende op d' Eplanden die vier dach reysens van t' baste Landt verlijgh: yden liggghen / en heest mene niet. Ick hebbe neersticheyt ghedaen om t' selve t' ondersoecken / my laten duncende / een sake te wesen van grooter substantie / om my te resolberen in d' opinie die ick gheseyt hebbe / van dat het Landt van Indien / ende dat van Europa, Asia ende Africa ghemeynschap met den anderen heeft / ofte comten minsten op eenighe plaetsen / erghens dicht by den anderen. Men heeft in America ende Peru veel weede Beesten / ghelijck als daer zijn Leeuwen / hoe wel datse niet en zijn te vergelijcken in de grootte ende weedtheit / noch in de selve coleur / met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer zijn veel ende seer weede Cypren / hoe wel datse gemeynlic meer met d' Indianen zijn / als met de Spagniaerden. Men heeft t' oock Beeyen / even wel niet seer veel. Wilde Derckens zynder insghelijck / maer Dosschen ontalijcke veel. Soo wy eenich van alle dese soorten van Beesten wi den soecken in de Eplanden van Cuba, Española, Iamaica, Margarita, ofte in La Dominica, en sulcender niet een vinden. Hier upt comt het / dat de voorsz. zeben Eplanden (hoe groote vuchtbare die oock zijn) in voozighen tyden (alst de Spagniaerden eerst op quamen gantsch geen tanne noch proffijtelijcke Beesten en hadden / hebbende hebens daegghs ontalijcke hoopen van Beerden / Ossen / hoepen / Derckens ende Honden / ende zynder in soo groote menichte / dat het Wee van de st oepen ende Ossen / al t' hants gheen seckerere epgenaers en heeft / om datse soo seer vermenichvuldicht zijn: ende de ghene diese eerst op t' velt ofte gheberghte can crighen ende dooden / ist d' epgenaer. Welcke van de Inwoonders der voorsz. Eplanden ghedaen wort / om met de huppen haer proffijt ende handel te doen / latende t' bleef daer heen liggghen als onnut. De Honden zijn in sulcher menichte vermeerderd / datse met groote hoopen int wilt loopen als Wolven / doende groote schade ondert t' Wee / het welke een groote plaegh vooz die Eplanden is. Ende dese Eplanden en zijn niet alleenlic sonder wilde ende weede Beesten / maer oock ghebreckelijcken van t' meesten deel der vliegghende Vogghelen: Dagegaven zynder veel / ende zijn van een groot blucht / vliegghende met scharen ofte hoopen by den anderen. Men heeft oock ander Vogghelen / Maer wepich als gheseyt is. Van Patrysen ende ghedenckt wy niet daer ghesien te hebben / Noch en weet niet datse zijn / Ghelijck als in

als in Peru, ende noch heel min van de Beesten die men in Peru, Guancos, ende Vicunas hiet/welcke zijn gelijc als wilde Geytē seer lichtveerdich/ in welckers magē de Bezarenen ghebonden worden/die sommige in weerden houden/ zijnde somtijts grooter als ren Hinnen Ep Indiaensche Schapen/de welcke (behalben de Wol cū t' vleesch daer hen d' Indianen van ckeben ende mede onderhouden) van gelijcken dienen om alle goederen te dragen als Mupl-ezels/labende de halve last van een Mupl/ende doē haer Meesters wepnich onkosten/want en hebben noch Hoef-hers noch Albarden, (dat zijn Spaensche/van strop gemaekt/Ezels-salen) noch eenigge andere inspanseis van doen/noch Haber om t'eten alle 'twelcke haer de natuere om niet ghegeuen heeft/ willende hier in d'antre Indianen te daet comen. Van alle dese soorten van Beesten/ ende noch veel ander meer / die wy op sijn plaets sullen verhalten/ heeft het vaste Land van Jucien/groote menichte/zijnde d' Eplanden van alle 'tselfde gebaekelijck uptgesondert de gene die daer de Spagniaerts op gebracht hebben. 'Tis welk war, dat een van onse Woorders in sommighe Eplanden / Cygzen ghesen hebben/ naer dat hy ons vertelde, wesende in een Pelgrimage van een moerlijck Schip byuckinge. Waer ghevaerst wesende hoe verre dat de selve Eplanden van't vaste Landt laghen: seyde van ontrent seuen ofte acht mylen ten upersten/ Welcke spatie van water sonder d'uyffel van de Cygzen ober-geswommen moet wesen. Doer dese ende andere diergheijckhe teckenē, mach men bemercken / dat d' Indianen (om dit Landt te bewoonen) meer ghesaect zijn ober Landt/van te water: Ende soo sy eenigge Davigatte ghebaen hebben en is niets te groot noch moerlijck gewest/want hi efficiē so niet hem den ganschen Aerdbodem met den anderen bereenigen/ ofte ten minsten op eenigge contrepen seer dicht by een comen.

Het 22. Capittel. Hoe dat t' Indiaensche gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van *Atlantis*, ghelijck als sommighe meynen.

DAER en gebreect coek geen/ de welcke 'tgoet duncken van Plato (dat boezen verhaelt is) volghen/ seggende/dat de lieden gheschreck en sou en wesen upt Eriopa ofte Africa, naer dat vermaerde / wyltbroen deerde betoobert e Eplandt Atlantide, passeert: van daer / nae andere ende andere Eplanden, tot dat ygeren en zyn aent vaste Landt van Jucien om dat de Orictis van Plato in sijn Timeo, van alle 'tieve mentie makende is. Ende dewijle dat het Eplandt van Atlantide so groot/sae nederder was/ als g'heheel Asia ende Africate samen/nae Platonis geboelen/so moest daer willens upt volge / dat het de gehele Oceaneische Zee van Atlantide, bedecken moeste/ streckende tot bynaest d' Eplanden der nieuwe Werelt. Ende daer wort noch meer van den selven Plato bygelept van dat het selfe sijn Eplandt Atlantida niet een schijckelijcke Diluue t'ondergaan soude wesen/hebbende deerom de selve Zee onbaarbaer ghelaten / doer de veelhept der droochten/Sanden/Stubtzen/ende ander buytscheden / 'twelcke hy also seyde te wesen in sijnen tijdt/maer dat daer na (met der tijdt) d'oberlijvende beretsingens des selven verdrucken Eplands/befette plaetsen ende vastigheyt genomen hebben/ de/ plaets gaben om te moghen baren. Dit selve wort ghehandelt ende gheschuerert upt goeder ernst/ende met een puer van veruustighe ende verstantighe lieden/ zijnde dinghen/so men daer eenichsins op letten wil/om mede te spotten/hebbende meer ghelijckenisse van Spreucken ofte Ovidius Fabulen / van van een Historie ofte Philosophie weerdich om vertellen. Het meesten deel der uylleggheers / ende beduyders van Plato,

van Plato, bevestigghen een waerachtighe Historie te wesen/ alle het gene dat daer van soo veel vandenichepts/ ende den oorspronck des Eplands Atlantida vertellende is/ als oock van sijn groote wooyhoet ende wooyghen/ die/ die ban Europa ende Atlantida teghens den anderen ghehad hebben/ ende alle t'ander meer/ laten hen noch meer bevestigghen/ om t'selbe wooy een waerachtighe Historie te houden/ dooy de wooyden van Caeas, die van Plato geselt worden/ alwaer hy in sijn Timeo seggende is/ dat de redenen die hy tracteren wil/ zyn van veele dinghen dooy t'eenemaal waerachtich. Ander Schicpulen van Plato considerende de selve vertellinge meer schijnel te hebben van een Fabel/ dan van waerachtighe gheschiednisse / segghen dat men alle t'selbe wooy allegorien verstaen moet/ ende dat het haren Goddelijcken Philosoph also ghesocht heeft te doen. Van dese meyninge zyn gheueest/ Proclus, Porphirius als oock Origenes, de welke tot Platonem soo ghenegghen waren / dat sy sijn schriften in sulcken weerden hielden/ ghelijck oft het de Boecken Moysis, ofte van Eldras gewest hadden: In sulcker voegen/ dat soo waer dat de wooyden van Plato met de waerheyt niet wel over een en comen/ segghen terstont / dat men t'selue niet en allegorische sin verstaen moet/ ende dat het oock niet nauder en mach wesen. Ich/ om de waerheyt te segghen/ en houde Platonem in soo grooten eerwaerdigheyt niet / al noemense hem noch eens soo veel Goddelijck. Doch ten is my oock niet seer hardt te ghelooben/ dat hy alle de selve Fabel van t'Epland Atlantida vertelt soude hebben dooy een waerachtighe Historie: zynde noch evenwel/ daer en boven een seer sijne Fabel gheueest/ namelijk daer hy verhaect/ dat van Circias geleert te hebben/ hebbende t'selbe Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was) onder ander Liedden ghesongen. Het mach wesen soo t'wil/ ende Plato mocht wooy een Historie ofte Allegorie gheschreven hebben / het ghene dat wooy my slecht te verstaen is/ is dat men alle het gene hy van t'selue Epland handellende is/ beginnende in de t'samen-sprekinge van Timeo, ende der volgens in de Dialogus Circias wooy gheen waerheyt naer segghen mach/ dan tegens Jongens ende oude Wyben. Wie en souder wooy gheen Fabel houden/ te segghen / dat Neptunus op Clito verliest zijnde/ van haer genereerde vyf maels Tweelinghen van eender dacht/ ende dat hy van eenen Huidel by: ronde upt der Zee/ ende twee van der Herden op trock/ zijnde soo ghelijck ende effen/ datse schenen ghebract te wesen: Wat sullen wy seggen van dien Tempel van duysent treden lanc / ende vyf hondert byet / welcker mueren van buyten gantsch met Silber/ ende alle t'bovenste met Gout bebeckt was / zijnde van buyten gantsch oberwelft van ghewrocht Boiren-been / ende ondertusschen dooytogghen van Gout/ Silber/ Perlen? Ende in t'eynde/ van de duchtige reden daer hy t'in den Timeo met beslupt/ sept hy aldus: Ende op eenen dach ende nacht (valende een groote Diluue ofte Plas regen) zyn alle onse Soldaten by hoopen van der Herden versonden/ ende t'Epland Atlantida is in gelijcker manieren t'onder-gegaen/ ende in de Zee verdwonen/ is in der waerheyt soo wel getreff / t'selue altemael so haestlijcken te verdwijnen: Want wesende een Epland soo groot als geheel Asia ende Africa te samen/ ghemaeckt dooy de Conste van Nigromantie, wast goet dat het alsoo verdwonen ende te niet ginck/ ende is seer goet/ dat hy sept/ dat men d'oberblyffels ende teykenen van dit soo grooten Epland/ onder t'Water noch sien mach / ende dat de ghene die t'souden moghen comen te sien / (welcke zyn de gene die de Zee gebuycken) en moghen daer niet dooy baren. Ende boeghter dan noch aerlich by/ dat daerom tot den huidige dach toe/ de selve Zee niet bebaren wordt/ noch bebaren mach woeyden/ om dat het dooy de veelheyt van de Modder ende t'slijck/ die t'Epland (nae dat het verzwonken is) allenghs aenghegroeyt heeft/ belet wordt. Ich soude wel eens gheen willen draghen/ wat afgront datter groot gheuoerch gheueest soude moghen heb-

ghen hebben om soo over-grooten Landtschappe (welcke grooter was, als geheel Asia ende Africa te samen) ende dat tot aen Indien toe reykten) in te swelghen / heb-
bende selve soo gheheelijcken in ghe sloekt / datter teyken noch spoor van ghebleven
soude wesen. Dewijle het ghenoech bekend is, dat in de Zee / daer se seggen selve Ey-
landt gheweest te zyn, de Zee-lieden gantsch gheen gront en comen vinden / al wor-
pense noch soo veel bots upt, maer is een mis verstant ende onwetentheyt / te willen
disputeren van dinghen die men verrocken heeft om tijdt-verbijf: ofte soo men de
werdicheyt van Plato (als reden is) wil respecteren / soo moet men verstaen / selve
enckelijck gesept te wesen / om als in een Schilderije te vertoonen de prosperiteyt ende
voorspoet van een Stadt / ende overlies niet den onderganck des selven daer nae vol-
ghende. Het argument datse by brengen / om te proeben datter voorseker een Eylant
Atlantida gheweest is / is om dat de selve Zee noch heden daeghs / de Zee van Atlante
ghenoemt wert / welcke van wepntich importantie is: want wy weten / dat op het
uyterste epide van Mauritanien ghelegghen is den Bergh van Atlante, van de welcke
(nae Phinius ghevoelen) de Zee den naem van Atlantico behouden heeft / ende sonder
dat / soo wort van den selden Plinio verhaelt / dat men teghens over den voorszeyden
Bergh / een Eylant heeft / ghenaemt Atlantida, welcke hy seyt seer diep ende ooljck
te wesen.

Plin. lib. 6.
cap. 31.

Het 23. Capittel. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestigende
zijn, d'Indianen van't Joodsche gheslachte afte comen, valsch is.

Dewijle datmen over t'Eylant van Atlantida, geen
wegh en can openen / om d'Indianen in de nieuwe Werelt te passeren /
soo dunct het anderen / dat het moet wesen / den wegh die van Eldras int
vierde Boeck aengewesen wort / daer hy aldus seyt: Ende om dat ghy t'
ghesien hebt / dat hy tot hem halende was / eenen anderen vreedtsamen
grooten hoop / soo sulst ghy weten / dat dese zyn de thien Stammen die in siabernije ge-
hoert worden / ten tijden des Coninckr Olee, de welcken van Salmanasar, Coninck van
Assyrien, gebangen werch ghelept worden / hebbende de selve ghepasseert aen d'ander
zijde der Riviere / ende over geset aen een ander Landt. Maer sy maecten onder haer
een accoojt ende verdrach / de menichte der Heydenen te verlate / ende te passeren naer
een ander contrepe / berre vershepden / alwaer het Menschelijcke gheslachte noyt ge-
woont en hadde / om ten intasten aldaer hare Wet t'onderhouden / die sy in haer Lant
noyt onderhouden en hadden / togghen alsoo door die enge incomsten der Riviere Eu-
phrates heen. Ende den Alderhooghsten dede al / doe sijn wonder-wercken met hen /
houdende de stroomen op / ende den loop van't Water stil / tot datse gepasseert waren.
Want door de selve Landt / was den wegh seer sark / namelijcken van anderhalf
Jaer / ende dese Lantschappe worden gheheeten Arareth, al / doe woonden sy aldaer tot
op den laetsten tijden. Ende als sy nu sullen beginnen wederom te comen / soo sal den
Alderhooghsten wederom de stroomen ende loop der Riviere ophouden / op datse pas-
seren moghen / daerom hebt ghy den grooten hoop ghesien met vreden. Dese Schij-
tuere van Eldras willen sommighe op d'Indianen trecken / segghende / die van Godt
gheboert te wesen / ter plaetsen daer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont had-
de / zijnde het Landt / daer se in woonden / soo berre ghelegghen / dat den wegh anderhalf
Jaer reylens lanck is / om aldaer te comen / wesende dit Volck upt de natuere vrede-
saem. Dat d'Indianen van't Joodsche gheslachte af comen / houdt de ghemeens
Man

A. E. J. v. n.
cap. 13

Wan hoor een seker teeken, om dat de selve byesachtich/cleymmoedich/van beel cere-
 monien/scherpsinnich ende leughenachtich zijn. Beschalden dat (soo seggenes noch) dat
 hare Habbjen ende Cleederen de selve schijnen te wesen/die de Joden gebuycht heb-
 ben: want draeghen een Tunica ofte Hemdenken, ende een cleedt daer boven ober ghe-
 slaghen/gaen barre boots/ ofte haer schoenen zijn Soolen boven toe gheregghen, die sy
 Ojoras noemen. Ende dat dit de draecht der Hebreen gewest is/ segghen sy te bliken
 upt hare Historien/als oock by de oude Schilderjen daerse met dese draecht af gebeelt
 worden: ende oock dat de selve twee Habbjen / die d' Indianen alleenlyck draeghen/
 gheweest zijn/ de ghene die Samson in't werlt spel selben/ van de Schysuere Tunica
 ende bidonem geheeten/ twelcke zijn de ghene die d' Indianen Hemdenken ende
 Omflaech/ ofte Dec-mantel noemen: Maer alle dit selve zijn seer lichtveerbige gijun-
 gen/die haer veel meer tegens als met zijn. Wy wete/dat de Hebree schriften geuseert
 hebben/en datme daer onder d' Indianen noch Tacl noch tepraen af en heeft. Van-
 der waeren seer groote vrienden van Ghelt/ ende dese en draeghen daer niet een bint
 nae. De Joden/soose onbesneben waren/ en souden hen dooz gheen Joden houden.
 De Indianen en weten in't minste noch in't meeste van gheen Besneben te segghen/
 noch en hebben haer draeghen/soo banighe Ceremonien niet ghebyept/ ghelijck wel
 veel van Ethiopien ende Orienteen doen. Maer wat is het te vergelijcken/ dat wesen-
 de Joden soo groote vrienden van haerder Tale ende Antiquiteyten t'onderhouden/
 zijnde soo seer op alle plaetsen der Werelt (daerse hebens daeghs leden) van alle d'an-
 der Lieben verghellende/ ende souden alleenlyck in Joden/ hare Afcomste/ Wetten/
 Ceremonien/Messias, ende eyndlijcken alle hare Joodische dinghen bergeten hebben.
 Het ghene datse segghen/d' Indianen byesachtich/ suerestittus / scherpsinnich ende
 leughenachtich te wesen/en is (van dat het eerste belanght) onder hen allen niet ge-
 meyn: Want men heeft onder dese Barbate Nationen / die seer byemt van alle de selve
 besnebet zijn/ puncten zijn. Men bindt Nationen onder d' Indianen/die in alles seer cloeck ende stout-
 moedich zijn. Daer zijnder oock plompe ende grof van verstant. Van Ceremonien en-
 de Superstitien hebben de Hebreen altoos vrienden gheweest. Doozake waerom
 dat de draechten van hare Habbjen zijn/als verhaelt is/is dooz dien dat het t'ebhou-
 dichste/t'scherpste ende t'natuerlijckste bint der Werelt is: want daer is nau welghich-
 eenighe frapicheyt ofte const in ghelegghen/twelcke also in voozigen tijden gheimeyn
 was/niet alleenlycken onder de Hebreen/ maer oock onder veel ander Nationen. In
 Spaniaert
 dese of dier-
 gelijcke ha-
 bjen ende
 sechtre draech-
 te zijn altoos
 ghe weest/en
 noch bydes
 is de manie-
 re van Gof
 Indien/ ge-
 lijk als de
 Figuren in
 mijn Incline-
 ratio van
 Oment ver-
 toonde zyn.

van/belangende de Historie van Eldras, (soo men van de schriften Apocriphe werck sal
 maken) soo is de selve meer tegens haer intentie/dan daer mede: want is aldaer seg-
 ghende/dat de tshien stammen van de beheeyt der Hebreen af waken/ om hare Ce-
 remonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d' Indianen in't contrarie/zijn geneget
 tot alle die Afgoderjen der Werelt. In d' intonsien des Riviers Euphrates mogen de
 ghene die dit gheboelen/ghenoeyen / op wat maniere datse van daer in de nieuwe
 Werelt mogghen passeren ende hoe dat d' Indianen der waerts weder sullen oer co-
 men/ghelijck als in de voozepde plaetse gheseyt wort. Ick en weet niet/waerom dat
 men dese Lieben byesamich sal noemen mogen zijnde waerachtich datse mactande-
 ren niet doodlijcke byantschappen ende Oozlogghen berbolgh hebben. In conclusie
 ende beslyptinge/soo en sie ick niet dat d' Euphrates, Apocriphe van Eldras, de lieben een
 beter passagie nae de nieuwe Werelt ghevende is/ als t'beooverde ende t'fabuleuse
 Atlantida van Platone ghebaen heeft.

Het 24. Capittel. Door wat redenen men niet wel en can weten
d'origine ofte oorspronck der Indianen.

Mer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine
ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontbinden :
Want men onder d'Indianen gheenighe Schifftueren / noch eenighe se-
kerre Memorizalen vindende is / van haer eerste Dooz-Ouders ende be-
woonders. Ten anderen/soo en heeft men van gelijcken in de Boecken (van de ge-
ne die Schifften ghebruyck hebben) oock gaantich geen hoor noch reptken der nieu-
we Werelt ghebonden/dewijle dat hen veel van d'Ouderen lieten duncken / dat men
in dese contreye noch Liedden noch Lant/ jae dat meer is/noch Hemel en hadde. Hier
om en mach hy't niet ontgaen/voorz een epghefijnich ende bermeten Menschhe ghe-
houden te wesen/ den ghenen die hem bermet / de sekerheyt van de eerste incomste
ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben)
te betoonen : Maer wy moghent alsoo heen met een gissinge ende discretie (wt alle
het ghene dat hier booren ghehandelt is) vermoeden/het Menschelijcke gh. slachte
allenghs ghereyft te wesen / tot dat het in de nieuwe Werelt gheraect is / zijnde
hier van een groot behuld/ tgebueric verbolgh ofte Nabuerichschap der Landen/ ende
by tijden eenighe Nabigatiën/ende datse op bus danighe manieren aldaer gheromen
moghen wesen/ende niet van eenighe Blote toe-gherust te hebben met oplette wille/
ofte by ghevalle van eenighe Schipbreuckinghe : Alhoe wel dat hier van/opeenighe
plaetsen/wel yet van wesen mochte. Want dewijle dat dese Landen over-groot ende
wijtstreckende zijn/hebbende ontallijcke veel Parten van Delcke. Soo moghen wy
ooc wel gelooven/d'eeue op een/en d'ander op een ander maniere aldaer gearribeert
te wesen/ende t'elke alsoo bewoont hebben. Maer daer ick my eyntlijcken in resolbere
ende beslupte/is dat die vereeninghe/ofte ten minsten/de nae-ge egentheyt van In-
dien bewoont te worden : ende laet mo oock duncken/de nieuwe Werelt / ofte West-
Indien/noch niet veel bysent Jaren van Menschen bewoont gheweest is/ende dat
d'eerste die daer quamen/meer gelijckenisse ghehad moeten hebben/van wilde ende
onghetemde Menschen/van van lieden die gemeenschap ende Zoggerichheyt onder-
hielden/arribereende in de nieuwe Werelt / van haer Landt bersteken /ofte verduael-
zijnde/ofte datse haer benout ende benoedicht gebonden hebben/om nieuwe Landen
te soecken : ende t'elk de ghebonden hebbende/hebbent allenghs keus beghinnen te be-
woonen/ghen ander Wet onderhoudende / dan waer dat hen tweymich licht der na-
tuere (ende dat noch ghenoech verduystert) onderwijsende was. Ende soose al veel
ghehad hebben/mogen geweest zijn/eenighe ghebruycken/die hen van haer eerste Va-
ders-landt over-ghebleven zijn : alhoe wel het geen onghelooftich dinc te dencken
is/dat al waert schoon datse wt een Lant van Politie ende goede regeringhe gheco-
men waren / hen selbe t'eenemael/dooz lanckheyt van tijden/ende weymich wantie/
wel vergheten soude mogen wesen. Want is genoech bekend/dat in n heden/daeghs
noch wel in Spagnien ende Italien hoop werck van lieden vint / die niet anders van
Menschen en hebben/als alleen de gedaente ende t'wesen : In voegen/dat men dooz
sulcken wegh ende op deser maniere heeft comen te hebben een ontallijcke mensche
van Barbarische Partien in de nieuwe Werelt.

Het 25 Capittel. VVat d'Indianen te vertellen plachten van haer oor-spronck ende eerste op-comste oft beginfel.

Het gene dat de selve Indianen plachten te vertellen/ van haer beginfel ende eerste op- comste/ en is gheen dinc dat veel te bedieden heeft: want het ghene sp refereren/ schijnen meer droomen dan Historien te wesen. Men heeft in't gemeyn onder hen lieden groote kennisse ende veel verhaels van de Sint- bloet doch men en can 'tsel de niet wel te verstaen comen/ of de Diluvie (diese vertellen) gheweest is/ die algemeyne / die in de Schrifsture verhaelt woirdt/ ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte overbloedinge van Water gewest is/ in de Contrepe daer sp woonen. Daer woirdt van erbaren ende bedreben lieden gheseyt/ dat men merckelijcke ende clare teyckens (in dese Landen) siet/ van datter eenighe groote Diluvie ofte inundatie gheweest moet hebben. Ick houde my meer met het goetduncken der ghener/ die ghevoelende zijn / die teyckenen ende spoozen die men van de Diluvie bindende is/ niet te wesen/ van die van Noë, dan van eenich ander in't bysonder/ ghelijck als de ghene/ die van Plato vertelt: ofte van de Poeten/ van Deucalion gesongen woirdt. Nu' tmach wesen soo' t wil/ d' Indianen segghen/ dat alle Menschen met de Diluvie verdoncken zijn: Ende vertellen/ dat upt het groote Rack ofte Meep van Titicaça, een Viracocha gheromen soude wesen/ den welcken hem in Tiagnanaco onthielde/ (alwaer men noch heben daeghs de gront- wesen ende over- blijffels van een seer oudt ende vzeemt geboutw sien mach) ende datse van daer gheromen zijn/ na Culco, woerdende het Menschelijcke geslachte also weder vermenichsuldiicht. Sp wijzen noch in't selve Meep, een Eplandeken/ alwaer sp versterren/ hem de Son verhoogghen ende onderhouden te hebben/ waerom sp hem albaer in voorzigen tijden veel sacrificien aendeden: niet alleenlijcken van Schapen / maer oock van Menschen. Andere vertellen/ dat dooz een Wensker van upt een seker Hol/ gecroepen quamen/ ses/ of ick en weet hoe veel lieden / ende dat de selfe de progeneratie ofte voort- teelinghe der Menschen weder een aenbaech ghegeven hebben/ welke plaetse om de selve oorsake ghenoemt woirdt Pacari Tampo. Hebben oock dooz een opintie / dat die Tambos van t'outste geslachte der Menschen zijn. Van hier seyt men Mango capo, voortgheromen te wesen/ den welcken sp voort een Gerselingh ende t' hooft der Ingas bekennen te wesen. Ende segghen/ van desen ghesproten zijn/ twee Familien ofte geslachten/ de ene van Hanan Cuzco, ende d' andere van Vrin Cuzco: Refereren/ dat de Coningen Ingas (alffe Goylogh woerden ende verscheyden Provincien overwonnen) voort reden gaven/ om daer mede t' Goylogh met gherechtigheyt te verdedighen / dat alle de lieden hen onderdanigheyt ende erkenentisse schuldich waren / dewijle dat upt hare geslachte ende Vaders- land de Werelt berneut/ ende alleen hen lieden de waerachtighe kielighe ende Godf- dienst gheope ubaert was. Maer waer toe ist noodich daer meer by te voegen/ ghesien het altemael leugen ende vzeemt van de reden is. Het ghene dat van gheleerde Mannen geschreben ende bevesticht wort/ is/ dat alle t'gene dat men van gheheugenisse ende kennisse van dese Indianen can hebben/ comt tot op ontrent vier hondert Jaren/ zijnde alle het hooggaende een rechte verwartheyt ende dupsteren Nebel/ sonder eenighe sekerheyt te mogen binden. Ende ten is niet te verwonderen/ dewijle datter Boecken ende schriften ghebrackende waren / in welke plaetse sp haer soo uptruntende rekeninge van de Quipocamaios hebben. Soo ist dan gheenoeth/ ende noch meer als veel/ datse van vier hondert Jaren reden werten te gheben. Als

ben. Als ick met neersicheit ondersoekende was/om van hen te verstaen/ van wat Landen ende Volckeren/so in't Landt (daerse in woonen) ghecomen zijn / want se seer verre/daer van eenighe reden weten te gheben/maer waren eer vooz gewisselijcken geboelende van haren eersten oorspronck ende uptcomste in de selve nieuwe Werelt (daer so nu woonen) gheschepen gheweest te zijn: twelcke wy in't contrarie/met ons geloof bewenen hebben/daer ons lerende is/alle Menschen van eenen Mensche *Act. 17.* af ghecomen te wesen. Men heeft merckelijcke teykenen ofte gissinghe/ dese Liederen een langhen tijdt gheleest te hebben/sonder Coninghen/ nochte verordineerde ofte Burgerlijcke Politie/maer datse woonende waren by Ghebuerten ende Rotten/ gelijk als hedens daeghs die van Florida, Chiriguanas, Brailianen, ende veel meer andere Partien doen/ de welcke gheen sekere Coninghen hebben/ dan na dat het hen in't hooft sijiet/ende in tijdt van Oorlogh ofte Brede te passe comt / soo kiese hare Hoofden ende Kegeerders. Maer in't verloop van tijden/begonsten sommige personen (die in doerckheyt ende vernuft d'ander te hoven ginghen) te heerschen/ende te gebieden (gelijk als in voortijden Nimrot) ende 'selve allenghs aen-groepende / zijn comen te verstighen de Coninckrijcken van Peru ende Mexico, die onse Spagniaerden aldaer ghebonden hebben. Ende al hoe wel datse Barbarisch waren/gingen niet tegenstaende alle d'ander Indianen veel te hoven. Alsoo dat de voorszepde reden d'inghende is / het meest deel van't Indiaensche gheslachte ghesproten ende vernemichsulicht te wesen/van wilde woeste ende ghebluchte lieden. Ende dit is nu ghenoech beroerende/tghere ons van de origine / oorspronck ende op-comste van dit Volck te hoven comt om te handelen / latende de reste vooz/wanneer dat wy hare Historien bieder tractieren sullen.

Eynde des eersten Boecks.

Het tweede Boeck der Historie Natural ende Morael van West Indien.

Het eerste Capittel Daer in ghehandelt sal worden van de Nature
re ende eyghenscappe der Equinoctiael.

Wesende het meesten deel / dat van de nieuwe Werelt ontdeckt is / onder de middelste Regioen ofte Ghesweste des Wemels / twelcke is tghere dat d'Ouderen Toricam Zouan genoemd/ ende vooz onwoonbaer gheshouden hebben/so ist nosdich te weten/om de dinghen van Indien te degghen te verstaen/de nature, conditie ende eyghenscappe van dese Regioen ofte Ghesweste. Ten duncte my niet/datse qualijck gheseyt hebben/de ghene die bevestighden/dat de kennisse van de Indische dinghen sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse der Equinoctiael: want alle het verschil dat d'eenen Werelt van d'ander heeft/comt bynaest upt de eyghenscappe des Equinoctiaels, ende is om aen te mercken / dat alle de partie die men heeft tusschen de twee Tropicos ghereduceert ende geramineert moet wesen (als een eyghen reghel) op de Linea ofte streck van't midden/twelcke den Equinoctiael is: zijnde alsoo ghenoemt/om dieswilke/dat soo wanneer de Son daer op is/soo

is/soo merckt het ober de gehele Werelt/ghelijcke daghen ende nachten: Als oock/ om dat de ghene die daer haer woon- plaetsen onder hebben/ igheheele Jaer dooz getietende zijn/ de selve ghelijckheyt ende eenparicheyt van dagen ende nachten. Onder dese Linea Equinoctialis, vinden wy soo veel ende wonderlycke epgheerschapen/ datse ons met groote reden tverstantd verwachten ende verscheypen / om d'oor aerken daer van t'ondersoecken / ons niet soo seer leydende dooz d'onderwijsinghe der oude Philosophen / als wel dooz de waerachtighe redenen / sekere experientie ende erba- rentheyt.

Het 2. Capittel. VVat dat d'Ouderen ghemoveert heeft, voor een onghetwijffelt dinck te houden, de *Torrída* on woonbaar te wesen.

Nemende dan de sake eerst van syn beginsels af / soo en mach van niemantd ontkennen / het ghene ons claerlycken ver- toont wozt dat de Son in t' ghenaken verwarmende/ ende in t' af- wye- ken vercooldende is/ waer van de Dagen ende Nachten/ Winter ende Sommer/ goede ghetuyghen zijn/ dooz welke veranderinghe/ coude ende hitte veroorfaecht wozt dooz t' nae by comen ofte af- wycken der Sonne. Het ander- te/ tweeke niet min waerachtich ende boozseker is / is / dat hoe de Son naecher by comt/ ende met syn stralen aldersteerst ober t'hoofst trefst/ oedatse t' aerdtyck alder- meest verbrandt. Dit selve mach men claerlycken sien ende ghevoelen / op het heetste van den middag/ ende in t' crachtichste van den Sommer. Eer upt d'oor te cle- d. te recht ghenomen ende vermaect / (ghelyck als het bycht) dat hoe dat het Lant ver- schepdender van den om- loop der Sonne gelegent is/ hoe dat het couder is. Ghelyk is als wy bevinden dat de Landen/ die d' alder Nooz erly hit gheleert en d' alder coude sijn/ ende de gene die den Zodiack (daer de Son t'gaet) alder naechst liggen/ sijn in co- l- trarie d' alder heetste. Op dese maniere ist dat het Lant van Ethiopien/ dat van Africa ende Barbarien in hitten te boden gaet: Ende Africa/ dat van Andalusia: ende An- dalusia, dat van Castilien ende Aragon: ende Castilien dat van Bisayan ende Vranck- der hitten zijn: ende volgens/ soo gaen de ghene die de Son in t' gesien/ ende met syn stralen aldersteerst ghetrefst wozen/ in de alder merste hitte te verbraghen/ te boden. Sommighe boeghen tot het selve/ noch ten ander reben/ te weten / den om- loop des Hemels/ de welke binnen de Tropicos seer rad ende suel/ ende dicht by de Polen/ seer verlanck hem is; waer upt b' slupende de Regioenen ofte Ghewesten/ die den Zo- diack omdangende is/ byse ooraken te hebben/ om van de hitte verbrant te worden/ teene de nachtyt der Sonnen t' ander van dat haer de stralen stept niet tressen/ ende de t' berde/ om datse ghe- trefte sijn/ den alder meisten om- loop des Hemels. Wat be- langende is/ dat van de hitte ende coude geseyt wozt / is het ghene dat den sijn ende de reben in consoymiteyt/ s' hinnen te bevestigen: Ende nopende d' ander twee qualitey- ten/ tweeke sijn/ bochtigheyt ende booghite. Wat sullen wy segghen? Sonder t' wissel/ het selde: want de booghite schijnt veroorfaecht te wesen dooz t' ghenaken / ende de bochtigheyt dooz t' af- wycken der Sonne. Ende soo ghelyck als den Dacht cou- der is/ dan den Dagh/ alsoo is die oock bochtigher: Ende om dat den Dagh heeter is/ daerom is die oock boozgher. Den Winter/ als de Son verre van der handt is/ ist cout ende reghenachtich / zynde den Sommer / wanneer de Son nae by is / heet ende boozgh. Want soo ghelyck als het byer is siedende oft byandende/ alsoo gaet het oock ghelyck

Welcke ic also genoech onverbonden hebbe waerachtich te wesen/ in onse bopagie ende onder- soekinghe van syn doozden om/ op d' on- bekinghe der Engte ofte Straet van Massaulé/ als oock op mijn booz- gaende reyse ober den Equinoctial, nae Cost- Anien.

ghelijckelijken op d'zooghenbe. Nu zijnde van Aristoteles ende d'ander Philosophen aenmerckende het ghene boosheyt is/ booghen ghelijckelijken/ de middelste Regio ofte Ghemeste (die men Torridam noemt / dat is de versenghde ofte verbroetlijck oberbloedicheyt van hitte ende d'zooghte toe : Waerom sp seppen d'eren ende wepden verbrant/ d'zoogh/ ende volghens / gantsch ghebreckelijckheyt seer onghereliclyck / ende des Menschelijcke habitatie contractie wesen.

Het 3. Capittel. dat de *Torrída Zona* overvloedich vochtich is, ende dat Ouders hier inne seer bedroghen hebben.

Wesende alle t'ghene dat gheseyt is / nae het goetduncken waerachtich / seker ende claer / en is niet tegghenstaende / nae t'ghene men daer van onderbonden ende verstaen heeft / seer valsck ende contractie: Want de middelste Regioen ofte Ghemeste (die men Torridam noemt) wort met rechter waerheyt van Menschenen bewoont : Ende wy hebbense van ghelijcken langhen tijdt bewoont ghehad / zijnde de bewooninghen des selven seer gheboecklijcken ende aenghenaeem. Nu dewyle t' selve aldus is / zijnde kennelijck / dat van de waerheyt gheen valsckheyt volghen mach / wesende de concludie (gheleyck als se is) valsck / soo ist van van doen / dat wy weder achterwaerts / op de selve doet stappen keeren / ende de beginsels sekerelijcken overzien / waer inne dat de faute ende t' bebroch ghelegghen mach wesen. Gheselijcken soo sullen wy verklaren / wat de waerheyt belanghende is / nae dat het ons door waerachtige ervartheyt onderwesen gheweest is : onderstaende daer nae (al hoe wel t' selve een groote saecke is) d'eyghen reden / nae goeder Philosophij / daer van te gheven / t'laetse dat boben booggestelt wozen was / dat hoe de Son t' Herdtijck naest was / hoe dat de selve meerder d'zoogte beroozsaecte. Dit s'heeen een slecht ende seker dunck te wesen / zijnde niet te ghenstaende seer valsck : Want men en heeft in de *Torrída Zona* in gheenighen tijden meerder regens ende overbloedicheyt van water / dan / soo wanneer / dat de Son aldernaest by / ende steplst oter t' hooft gaet / is hoogwaer een wonderbaerlijck dunck / ende weerdich om aen te mercken / dat den tijt van t' Jaer die men in de *Torrída Zona* alderhelderst / claer / ende sonder reghen heeft / is / soo wanneer dat de Son daer alderberst van daen is / ende int contractie / soo en is daer gheen en tijdt van t' Jaer holder van reghen / wolcken ende sneeu / (daer se valt) dan soo wanneer de Son aldernaest by ende oter t' hooft is. De ghene die in de nieuwe Werelt niet gheweest hebben / sullen dit by avontuer booz ongelooftich houden / jae oock noch wel de gene die daer gheweest / ende gheen acht op gheslaghen hebben / salt oock misstien wat neus schijnen te wesen : Maer d'ene niet d'andere sullen hen lichtelijcken verwonnen gheben / acht nemende op de warachtige experientie van dat gesept is. In dit Peru / t'welcke aenschouwende is den Polum Antarcticum, ofte van t' Zuiden / heeft men de Son alderberst af ten tijden dat se die van Europa aldernaest by hebben : Ghelijck als daer is in de Maenden Mayo, Junio, Julio ende Augusto, soo wanneer dat se den Tropicum van Cancer naest by is / in welke boozse Maenden / men in Peru ende claer helder weer heeft / sonder eenighen reghen ofte sneeu te vallen / loopende de Sibieren seer vernutwert / jae sommighe gantsch uptgebrooght van Water. Maer daer nae comende boozder int Jaer / ende ghenaeckende de Son den Circkel van Capricornus, soo begint het

Weder terstont te regenen ende te sneeuwten/met grooten opwateren der Sibieren/ te como van October af tot December toe: Ende keerende de Son weder van Capriende t'ghebavese die van Peru recht over t'hoofst: als dan soo heeft men t'gheweldt opwateren der Sibiu wateren/crachtighen reghen/beel sneeus/ ende die ghetweldige Jaer regnerende is/ te werelcke is/ op den selven tydt / datter de meeste hitte van t'jaren in desen Provincien van Peru, Januario af/ tot half Martij toe. Dit is a dus alle werden. In de contrepren/ welcke aenschot het van pe nant gecontrarieert mach d'ander zijde der Equinoctiael, gheschiet het als dan t'zijden den Polum Arcticum, / over de selve reden. Laet ons nemen Panama, ende alle die t'zijden contrarie / ende is doo d'Espanden van te Loef waert/Cuba Española,Lamaico,S. Iuan t'nieu Spagnien/ fonder saute binden/datse genietende zijn/ van t'beginfel van November t'zijden, sullen toe/eenen claren ende helderen Hemel. Zynde d'oozake / dat passerende de Son t'Linea Equinoctialis, nae de Tropicum Capricorni toe/ als dan van die Regioenen ende contrepren meer afwijckende is/ als op eenighen anderen tydt van t'Jaer. Ende int contrarie/soo comen in de selve Landen/ghewelbighe opwateren/ ende overbloedighe regenen/ als de Son daer weder nae toe comt/ ende aldernaest hy is/ t'welcke is van Junio tot September toe: Want als dan woynse van de Son aldernaest ende steijst over t'hoofst ghetrest. Dit selve is oock geobserveert in Cost Indien/ gelijk het hy de Bieven/ van derwaerts over/ blyckende is. Alsoo dat het eenen generalen regel is/ (hoe wel het op sommighe plaetsen / dooz b'piondere oozsaken/exceptie heeft) in de middelste Regioen ofse Gheweste van de Torrida Zona, als de Son afwijckt / het alderclaeerste ende helderste weer te wesen/ hebbende als dan de meeste drooghte. Ende soo wanneer sy ghenaecht is/ t'reghenachtich/ ende heeft de meeste nochticheyt: Ende nae t'beel ofse weynich afwijcken der Sonne / soo heeft het Landt veel ofse weynich overbloet van Water.

Dit is al-
dus in Cost-
Indien / by
de contrepren
van Goa, en-
de de Custe
die men ep-
ghenilficken
Indien ende
Malabar
noemt / als
in mijn Iri-
nario ghe-
sien mach
worden.

Het 4. Capittel. Dat het buyten den *Tropicos* int contrarie van de *Torrida Zona* is, ende alsoo heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verst af is.

Buyten den *Tropicos* gheschiet het gantsch contrarie/ want den regenen de coude comen beyde te samen/ als ooc de hitte met de drooghte. In gheheel Europa ende d'oude Werelt/ is dit selve seer gemeyn ende bekend / zijnde van ghelijcken oock alsoo / in alle de nieuwe Werelt/waer van t'gheheele Coninckryck van Chile, goede ghetuyghe is/ t'welcke (om dat het buyten den Circkel van Capricornus, ende op soo veel hooghen als Spagnien gheleghen is) de selve ghetijden van Winter ende Somer heeft / als Spagnien: Wgenomen dat den winter albaet/ comt/ int contrarie/ van alst in Spagnien Somer is/ om die wille dat het den teghen Pool aenschouwende is. In voeghen dat in de boogsejpe Provincien/ de Wateren ende reghen/ seer overbloedich/ gelijkelighen met de roude aencomen ten tijden dat de Son van die Contrepren begint af te wycken/ t'welcke is/ van t'eerste van Apil af / tot gheheel September toe: comende de warmte ende drooghte wederom / soo wanneer hen de Son weder ghenaeckende is. Ep tijcken gheschiet gantsch ende al op de selve maniere / ghelijck als int Europa, upt welke oozsake/ t' selve Landt/ soo wel in de buychten/ als in de beruften/ meer

meer ober een comt/met de conditië van Europa, als met eenich ander van Indien. Het selve siet men van gelijcken te gheschien/ op de selve maniere ende ordonnantie in dat groot stuck Landts / r'welcke hem upt het binnenste van Ethiopien is uptbrepende punt s- ghewijs nae de Cabo de bona Esperanca toe : Waerom gheseyt wort / dit die rechte oorsake te wesen / van t'overloopen der Rivier Nilus in den tijdt van den Sommer / daer d'Overen soo seer van ghedisputeert hebben. Want in de voorszepde contreye/soo begint men in April (als de Son Aries gepasseert is) den Winterseken regen ende opwateren te krijgen/om dat het als dan/aldaer begint te Winteren. Ende dese Wateren (welcke een s' deels van t' sine u / ende een s' deels van den regen voortcomen) verbullen de groote Lacken ofte Meeyen daer den Nilus (nae de rechte ende sekerere Geographie) haren oorspronck van heeft / de welcke alsoo ailenghsien aendringhende / hare stroomen bermeerderen/ende niet ber tijdt haren cours nemen/ een groot epnde weeghs/comende alsoo ober te loopen/ dooz t' gantsche Lant van Egypten, ten tyden van den Sommer : r'welcke een dinck teghens de natuer schijnt te wesen / ende comter nochtrans/des niet teghensstaende/seer met ober een : Want in den selven tijdt dat het in Egypten (t'welcke onder den Tropicum van Cancer ghelegghen is) Somert is/ soo is het aen de Meeyen ende Fonteynen/oste oorspronck der Rivier Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt / Winter. Men heeft in America ten ander inundatie ofte overlooppinghe van Wateren/die dese van den Nilus seer ghelijcksoornich is/ te weten in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoemt) de welcke alle Jaren (dooz de menichte van t'water / dat upt het gheberghen van Peru comt af storten) soo onozdentlijcken/upt de moeder/oste overloopt/ende alle t'voorszepde gantsche lant / soo gheweldeelijcken bedeckende is / dat d'Inwoonders van de selve contreye ghedwongen zijn/den selven tijt de woonplaecten te verlaten / ende hen in de Schuyten ende Canoas t'onthouden.

Het 5. Capittel. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte en Sommer, den regen ende opwateren heeft, ende van de reeckeninghe der Winter ende Sommer.

In somma / dat den Sommer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghevesten met de hitte ende vooghten vereenticht / ende den Winter met de coude ende drooghticheyt : Maer binnen in de Torrida Zona, soo en vereentighen haer de voorszepde qualiteyten in alsulcker boeghen niet : Want den regghen volghet op de hitten/ende met de coude (coude siet ick gebrack van oberbloedige hitte) comt de claerheyt ende t'helder weer. Hier upt comt het dat zijnde alsoo/dat men in Europa den Winter dooz den regghen ende coude / ende den Sommer dooz de hitte ende t'claer weer/verstaende is) dat siende onse Spagniaerde in Peru en nieu Spagnie hiet ten tijdt van veel Waters ende regghen/ Winter/ ende den tijdt van weynich ofte gawsch gheen regghen / Sommer. Waer inne sp hen slechtelijcken bezeyghen : Want op dese maniere segghen sp den Sommer te wesen / in de gheberghen van Peru, van April tot September toe/om dat het als dan van regghen onophout : Ende van September tot April toe/egghen sp Winter te wesen/om dat het dan weder begint te regghen : Ende alsoo bevestigen sp dat men int gheberghen van Peru, den Sommer heeft/ op den selven tijt noch min noch meer als het in Spagnie Winter is. En als hen de Son in den Zenit reecht ober t'hoofst gaet / soo ghelooven sp / dat het opzertelijcken Winter

Winter is / alleenlijcke n om dat men als dan den meesten reghen heeft. Maer dit sel-
 de is een blick om te lachen / gelyck als ghesproken bande ghene die sonder weten-
 schap zijn: Want so gelyck / als den dach hem van den nacht / dooz de tegenwoordt-
 heyt der Sonne / ende dooz sijn absentie ofte afwesen in onse Hemispherio, nae den om-
 looy van t eerste Mobile (t welke de definitie van den dach ende nacht is) vrschillende
 is / alsoo oock / noch min noch meer is den Somer van den Winter der schillende / dooz
 de naebpheyte ofte afwijkinghe (nae den eppghen omloop) der Sonne / ende dit is sijn
 definitie. Ergo, soo heeft men voorszeker den Somer / ten tijden / als de Son ten alder-
 naesten by is. Ende dooz ghelwis / den Winter / alse ten alderuytstien van der hant
 af is / van t afwijcken ofte ghenaken der Sonne / volght de hitte ende de coude / ende
 nootwendich de ghetempertheydt. Waer t regenen / ofte niet reghenen / t welke is
 de drooghte ende bochticheydt / en volghter niet nootwendichlijcken uyt. Alsoo dat
 men / tegens t gemeyn goetduncken van velen / vermerckende is / den Winter in Peru
 klaer / heider / sonder reghen / ende den Somer / reghenachtich te wesen. Ende niet in
 contrarie / alst van den gemeynen Man ghemeynt wort / dat den Winter heet / en-
 de den Somer coudt is. Dese selve dwalinghe heeft men in de differentie diese stel-
 len / tusschen de Gheberghten ende de platte Velden van Peru : Segghen / dat soo
 wanneer int Gheberghte Somer is / soo ist in de platte Velden Winter / dat is in
 April, Mayo, Junio, Augusto : Want als dan soo zijn de Gheberghten genietende /
 een heider Sonne- schijns weer / sonder reghen : hebbende op de selve tijdt / die van de
 platte Velden / nebel / misten / ende het ghene dat men Garija hiet / t welck is een damp
 ofte sachte bochticheydt / daer de Son mede bedeckt wort. Maer gelyck als gheseyt
 is / so moet men besluyten den Winter ende Somer te comen van t ghenaken ofte af-
 wijcken der Sonne. Ende de wyle dat in gantsch Peru, soo wel int gheberghte als op
 de vlacke Landen / de Son op eenen tijdt ghenackt ende afwijckt / soo en gheeft het
 daerom gheen reden / te seggen / dat soo wanneer in de eene plaets Somer is / als dan
 op d' ander plaets Winter te wesen / al hoe wel dat het gheeft oft neemt / hoe men de
 vocabelen ghebruyckt. Sp moghen die noemen soo sp willen / ende by segghen / dat
 het Somer is / alst niet en reghent : alst schoon dat het dan heeter is / heeft wepnich te
 beduyden / het ghene dat noodich is / is kennisse te hebben van de waerheyt die ver-
 haelt is / dat men de wateren niet altoos en crijgt / met het ghenaken der Sonne / maer
 gheschiedt eer in den Torrida Zona, gemeynlyck int contrarie.

Het 6. Capittel. Dat de Torrida groote overvloedicheydt heeft
 van t Wateren ende Weyden, al ist schoon, dat het van Aristorde noch soo veel
 onkent wordt,

Mer t ghene ghelept is / mach men genoech verstaen /
 de Torrida Zona, Wateren te hebben / ende niet drooght te wesen / t welc-
 ke waerachtich is / ende dat in sulcken graet van merichte ende ghebue-
 richheit / dat het daer in d' ander Regioenen ofte Gewesten der Werelt te
 boven gaet / uytghesondert sommige plaetsen, daer men Zant- Landen
 ofte Woestijnen heeft / gelyck alst oock van gelycken op andere plaetsen der Werelt
 is. Dan de Wateren des Hemels / is al bewesen / datse overvloedicheyt van reghen /
 sneeu / ende misten hebben / de welke namelijcken inde Probitrien van Peru in over-
 vloed zijn. Dan de wateren des Aerts / als daer zijn Rivieren / Fonteynen / Beken /
 Putten / stil- staende Meyzen ende Lacken en is tot noch toe niet gesept / maer zijnde
 ordinaris /

oymaris/dat de Wateren van beneden / met die van boven responderen / soo mach
 het hem oock wel verfaen laten / dat sy daer wesen moeten. Nu dan / soo is te we-
 ten/dat men daer sulcken oberbloet van loopende Wateren heeft/dat men niet en sal
 bevinde de ghesceete Werelt meer ende grooter Rivieren/Lacken ende Madraschen
 te hebbe/als dese nieuwe Werelt doet. Het meesten deel van America en can dooz dese
 oberbloedscheit van Wateren/niet bewoont worden / om dies wille dat de Rivier en
 des Souer - baeghs met d'op-wateren gheweldelijcken uyt de Moeder / ofte
 ober-loopen / ende het al te mael beberben / ende dooxt Sijck ende Modder der
 Mozaassen ende Weeck-grondighe plaetsen en mach men daer op heel Contry-
 en niet dooz passeren. Daerom de ghene die by ende ontrent de Paragnay (daer
 hier booren mentie van ghemaect is) woonachtich zijn / gheboelende t'wassen
 van de Riviere/schicken sy / alcer die op t'hooghste comt/hen te begeven in de Canoas
 ofte Schuytkens / alwaer sy hare woonplaetsen in maken/ en haer huystraet bergen
 booz den tyt van ontrent drie Maenden/ ende conserberen/ alsoo d'ijvende/ henieder
 perfoonen ende goederen : Ende keerende de Rivier weder in syn Moeder ofte be-
 steck/soo begheven sy hen van ghelijcken weder tot haerder Wooninghen op t'lant/
 die als dan noch niet ghescheel d'ooch en zijn. De grootte van dese Riviere is soo
 gheweldich dat soo haer de Nilus, Ganges ende Euphrates in een verfaemen/ en souden
 daer noch niet wens nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groo-
 te Rivier/ Magdalena ghenaemt die tusschen Santa Martha en Cartagena in Zee loopt/
 die men niet reden de groote Rivier hiet : Als ick daer ontrent booz wy was sepelde/
 maecten die wy verwonderd/dat men thien mijlen daer van as t'Zee waert in / bes-
 chepdelijcke tepkenen van syn stroom sien mocht/ende nemen/sonder twijffel/haer
 course ober de twee inde mijlen bzeete/met sulcken getwelt/dat sy die omne te hicke Zee
 Ocean albaer met syn Baren niet overwinnen mach. Maer sprekende van Rivieren/
 soo doet niet reden alle d'ander swijghen / de groote Riviere die van eenighe van de
 Amazonas, van andere Marañon, ende van ettelijcke Orellana ghenoemt wert/de wele-
 ke onse Spagniaerden ghebonden ende bebaren hebben : Ende blybe in twijffel of
 ick die Rivier ofte Zee hieten sal. Dese Rivier comt uyt het Gheberghte van Peru
 asloopen/van de welcke verkrigghende is/oberbloedscheit van Reghen-Water / als
 oock van de Rivieren diese in haer treckt / passerende dooz die groote Welden ende
 Blacke-Landen van Pautitio, Dorado ende Amazone, comt eyntlijcken in den Ocean
 uytloopen/ comende bynaest recht teghens d'Eplanden van de Margaritis ende Tri-
 nitare ober/ maer sijn Oeveren strecken soo uytbrydende / (namelijcken int lacte-
 berde paert) dat het te midde wagen van dien/beel ende groote Eplanden heeft. En-
 de t'ghene dat noch onghehoofelijck schijnt te wesen/is/dat soo men te midweghen van
 de Rivier comt / soo en can men anders niet int ghesichte krijghen / dan hemel ende
 Water : Jaedat meer is/soo worden de hooghe gheberghten / die dicht by de Oe-
 veren van de Rivier staen / dooz de groote wijde bedeckt / ende uyt het ghesicht. De
 bzeede ende die soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier/(die men recht noemen
 mach/kepper der Rivieren/hebben wy verfaen uyt een goet oyziginael) van een bze-
 der onser gheselschap/den welcken (noch jonck ghesel wesende) die te een mael bebaren
 heeft / hem bindende in alle die gheschiedenisse van die soo bzeemde inkomst die Pe-
 dro de Orfua dede / ende onder die opwoerighe ende periculuse baden des Ouytlands
 Diego de Aguirre, van alle welcke moepten ende perijckelen/hem Godt de Heere ver-
 loft heeft/om hem tot onser gheselschap te bryngghen. Soodanich dan / zijn de Rivie-
 ren die men heeft in de contreyen/die men d'ooch Torrida ende verbynde Rigion ofte
 Geweste noemt/ welcke van Aristotele, ende alle d'Ouderen/ booz armende gebret-

keijck van Wateren ende Weyden ghehouden worden: Nu om dat ick mentie ghemaeckt hebbe van de Rivier Marannon, om met reden d'overbloedicheyt der wateren/ die onder de Torrida zijn/ te bewijzen/ soo dunct het my goet te wesen een weynich te roeren van t'grootte Mayp/ ofte Lack/ Titicaca gheheeten/ welke gheleggen is int midder der Provincie van Collao. In dit Lack loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren upt/ heeft alleenlick een doortoghe ofte loofinge van Water/ doch niets te groot/ hoe wel dat men seyt die uptnemende diep te wesen/ over t'welcke niet moeghelijck en is/ een brugge te maken/ dooz de diepte ende breedde van t'Water: Noech en wort oock/ nos/ yn seggen/ met gheen Barcken ofte Schuyten ghepasseert/ dooz den gheweldighen snellen loop der stroomen/ wort ghepasseert met een merckelike aerdighe/ ruyt/ ende epgheen Indiaenschen bont/ over een Brugge van stroo ghemaeckt/ ghelegen op t' selve Water/ de welke/ dooz de lichticheyt der materie/ niet te gront gaen mach/ zynde een passagie die seer seker ende doerlijck is. Het selve Lack heeft int omgaens ontrent tachtentich mylen/ ende mach wesen van vyf- en dertich mylen lanck/ ende op syn breedste vijftighen mylen: Heeft Eplanden die in voortyden bewoont ende bebout gheweest zyn/ maer zyn teghenwoordich woest ende onbewoont: t'bzenght een grootte menichte van een soorte van Wesen/ dooz/ die d'Indianen Totora hiet/ ende welke hen tot veeldinghen dienlich zyn/ want is een seys booz Derckens ende Deerden/ als oock booz de selve lieden: maken daer oock hupen/ byant ende Schuyten af/ ende alle t'ghene dat van doen is/ binden de Vros (alsoo hieten dese lieden) in haer Totora. Dese Vros zyn soo dom ende beestachtich/ dat sy haer selven booz gheen Menschen en achten. Men verleit van hen/ dat ghebyacht wesen de wat lieden datse waren: Antwoorden datse gheen lieden/ maer Vros waren/ ghelijck oft sy een ander soorte van Beesten hadden gheweest. Men vonden ghehele Gemeynten van Vros die hen in hare Balsas ofte Schuytgen van Totora int Mayp/ ofte Lack onthoudende waren/ woonende alsoo onder den anderen met de Schuytgen aen een ghehecht/ ende aen eenighe Streerotte ofte Clippe vast ghebonden. Ende gebeurden al te mets wel/ dat haer een heele Gemeynte van d'ander veranderde: In sulcker voeghen/ dat soeckende heden de ghene die daer gisteren waren/ en vonden men van de ghehele Gemeynte oft Ghebyerschap tael noch tepken af. Van dit Lack af/ loopende het Canael ofte doortocht van t'Water oitrent vijftich Mylen weeghs/ heeft men een ander clepder Lack/ Paria (ghenaemt) t'welcke oock Eplandekens in sich heeft/ ende men en can daer gheen doortocht ofte Water- loofinghe van ghebinden. Daer zyn der veel die meynen dat het onder der aerden doozloopt/ ende alsoo in de Zuyder Zee upt comt: Ende bzenghen booz een verbolgh/ een arm van een Riviere/ die men van seer nae by in Zee siet loopen/ sonder den oozprontk of t'beginfel te weten. Ick soude eer gheloooben/ dat het water van dit Lack/ aldaer van syn selven/ dooz de Son geconsumeert wert. C' is nu van dese verclaringhe ghenoech/ op dat het bliicken mach/ hoe onghegerechtlijcken dat d'Ouders de middelste Regioen ofte Gheveste verwesen hebben/ ghebreckelijcken van water te wesen/ waerachtich zynde/ dat het soo wel van den Hemel als van het Aerdtrijck/ oberbloedichepdt van Water heeft.

Het 7. Capittel. Wordt ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de Tropicos, daer verit af wesende, t' wateris op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als fyer naect by is.

Dick hebbe dickwils met booznemen oberdacht / wpt wat oorzaecke dat het comen mach / den Equinoctiael soo bochtich te wesen als gheseyt is. Te niet doende de dwalinghe der Ouderen / soo en comt in anders gheen te boozen / dan dat de groote cracht der Sonne aldaer een groote oberbloedicheyt van bapuren ofte dampen / van de geheele Zee Ocean (die daer soo wyt ende breekt is) nae hem trecht / ende opheffende is: Zinde de selve ghelijckelijken (soo haest als soo grooten menichte van bapuren ofte dampen onghעהaelt zijn) met een uytneimende raddicheyt / outdaen ende in reghen veranderet. Dat den reghen ende op wateren van uytneimende hitte comen / can men dooz bele ende openbare experientie beproeben / waer van d' eerste is / het ghene ick gheseyt heb aldaer te regenē in den tijt als de Son aldersteplst met sijn strale ober t' hooft reest / zinde daerom soo veel te crachtigher. Ende soo wanneer dat de Son afwijckende is / ende de hitte begint te matigen / soo en comter noch reghen noch af wateren. Hier uyt dan ist wel te ghevoelen / de gheweldighe cracht der Sonne / de ghene te wesen / die den reghen veroozsaecht. Item / is geobserveert (ghelijck het waerachtich is) in Peru ende Spagnien dat den reghen ende afwateringhen / ober de gheheele Regioen ofte Gherweste van de Torrida, ordinarij nae den middach comen / te weten / soo wanneer de stralen der Sonne haer volcomen cracht ontfanghen hebben. Des mooghens reghent het seer selden / waer dooz haer de respende lieden daer nae weten te boeghen / ende haer des Mooghens boezch op maken / schickende teghens den middach hare dach-reps volpndt te hebben / want houdent booz een seker dinc / van alsdan niet nat te worden: Dit selve is ghenoech bekennt / van den ghenen die in dese Landen gherepft hebben. Oock mede soo woxt ghesepdt van sommighe erbaren lieden / den meesten blaegh des reghens te wesen / als de Maen op sijn volste is: hoe wel ick hier van (om de waerheyt te segghen) gheen volcomen oordeel af weet te gheuen / niet teghenstaende dat ick het tot ettelijcke malen ondersocht hebbe. In boegen / van dat die exressive hitte van de Torrida, den reghen veroozsaekende is. De boezepde experientie vertoont ons t' selve in de dinghen die Artificial, ofte ghemaectt zijn als van de Alambicken, daer men t' water met wpt de Crupderen ofte Bloemen distillieert / om dat de cracht van t' besloten wyer / oberbloedicheyt van bapuren ofte boezscheyt optreckende is / zinde dooz de cracht (om dat het gheen uyttocht en vint) ghebooghen / ende in water of nae veranderet. Dese selve Philosophij heeft men oock mit Silber ende Gout / t' welke dooz t' Quicksilver uytghetrocken wort: Want soo t' wyer wepnich ende slap is / zinde t' Quicksilver crachtich / soo en woxt bynaect niet met al uytghetrocken. Het Quicksilver maectt eenen grootendamp ofte bochticheyt / ende comende om hoogh tegens het gene aen / dat wy een Hoet noemen / so wort het verstant in liqueur of nat veranderet / vallende met droppen om leegh: in boegen dat de groote cracht der hitte (soo wanneer die een berepde materie vint) bepde die effecten doende is / t' een van de bapuren op te trecken / ende t' ander / die verstant te smilt / ende in liqueur ofte nat te veranderen / alser beletsel is om die te conserueren ende te verdoynen. Ende hoe wel dat het dinghen schijnen te wesen / die teghens den anderen

anderen strijden / van dat de Son / om sijn naechpheyt / in den Torrida regen veroorzakenende is / zijnde de selve Son / d'oorfaken van buyten de Torrida te regghenen alffer verre van der handt af is : Ende hoe wel dat het een teghens t'ander schijnt te wesen / doch soomert wel insien wil / soo en doet het hoorwaer niet / daer procedeeren buyten derley natuerlijcke effecten / dooz contrarie oorsaken / op d'berste manieren : Wy moghen de natte cleederen te droogghen hanghen by t'hyper / welcke verwarint / ende oock van ghelijcken by de wint / welcke bercont. De Marasschen ende modderachtighe plaetsen / woerden met de Son / ende met de hoest opghedrooght ende verlijft. Den vaecht woert aengegebeven met matelijcke exercitie / maer soo die te veel ofte te weynich / ofte niet met allen is / verdyijste de selve. Het hyper / soo men daer gheen hout by en doet / gaet upt / ende soo men daer te veel hout by doet / gaet insghelijc upt / ende verhuort : Ende zijnde van passe / woert het onderhouden ende vermeerderd. Om wel te sien / soo en moet een dinc niets te nae / noch te verre van t'ghesicht : Ende seer dicht by / en can men oock niet te degghen sien. Soo de stralen van de Son seer slap zijn / soo en commens gheenen mist upt de Rivieren verheffen / ende soo seer crachtich zijn / soo verdwijnen sy die vaporen ofte dampen weder so haest alse die verheffen / also dat die gematichde hitte die verheffende ende conserverende is / waer dooz men ghemeelijcken des nachts ofte des middaeghs gheen mist ofte damp siet op trecken / dan wel mogghens als de Son begint te rijzen. Op deser wijs heeft men ander dupsent experyentien van natuerlijcke dinghen / die men dichtwils upt contrarie oorzacken / dat de Son met sijn seer naechpheyt den regen optreckende / en met sijn verre afwesen die oock veroorzackende is / ende zijnde haer teghenwoordicheydt ghematicht / noch seer verre van der handt / noch seer nae by / en laet inleek niet toe. Niet tegenstaende / soo blijst noch tans een lust om t'ondersecken dooz wat reden dat die seer naechpheyt der Sonnen / binnen de Torrida / regghen veroorzackent / ende buyten de Torrida veroorzackent het int contrarie haer verre afwesen. Soo veel als ick can begripen / soo is de reden om dat de hitte der Sonne in den Winter buyten de Tropicos / soo groote cracht niet en heeft / dat die ghenoech is / om de vaporen ende dampicheydt / die haer van t'Landt ende t'water verheffen / te verdwijnen. Dese vaporen vergaderen haer in de coude Regioen ofte Gheweste der lucht in grooter oberbloet / verlijven endes wellen met de selve. Want in den tijt des Winters isser de Son verre af / zijnde de daghen kort / ende de nachten lanc / t'welcke al te mael veroorzackende is / de Son weynich cracht te hebben. Maer als de Son / den genen die buyten de Tropicos woonen / begint te ghenahen / t'welcke is in den tijt van den Sommer / soo is de Son al van soo crachtich / dat se int verheffen der vaporen / de selve humeuren / ghelijckelijcken t'eenemaal is verdwijnde ende te niet doende. Om de cracht van de hitte te verstercken / helpt het naechwesen der Sonne / ende de lenghte der daghen. Maer binnen de Tropicos in de Regioen ofte Geweste van den Torrida / soo comt het afwesen der Sonne / met het akermaeste bywesen / van d'ander Ghewesten buyten dien / gelijk ende ober een. Dooz de selve reden / soo en comt het in de Torrida niet te regghenen / als daer de Son alderberste af is : Ghelijcker wijs / als het niet regent in de Gewesten in die buyten dien liggghen / alffer de Son naest by is / want comt te wesen ghelijcke distantie / maer van het selve effecten van daer Weber veroorzackent. Maer als de Son in de Torrida op haer upterste cracht komt / Ende recht van boven

oer 'thoofst neer treft / soo en heeft men daer gheen daer nochte dzoogh weer / gelyck
 als te sjen dat men daer hebben soude / dan groote ende overhallende reghenen. Want
 dooz de cracht van hare excessiue hitten / is seer haestelijcken ende by naest subijte-
 lijcken nae haer treckende: ende verheffende van 't Aerdrich aen de Zee Ocean ober-
 blocdighe menichte van vapeuren. Ende dooz dien dat de humeuren so veel zijn / son-
 der van den Wind af-ghesneden ofte verheft te woorden / soo ist dat se lichtelijcken co-
 men te smiltten / ende ontijdighe regen veroorzaken: Want d' excessiue cracht der hitte /
 mach met der haest veel vapeuren ende dampen op-trecken ende verheffen / maer en
 can dit soo haestich niet consumeren nochte verdwijnen: ende also op-getrocken ende
 overjoooy wesen / comen dooz de menichte te smiltten ende in Water te veranderen /
 het welke al te samen seer wel te verstaen is / dooz een daghelijck exempel / van dat als
 men een stuck van een Bercken / Schaep / ofte kalf te braden stelt / soo't Dper veel is /
 ende seer nae by lept / soo sien wy / dat de dichte daer van versmilt / ende al dzuypende af
 halt / dooz doofake / dat de groote hitte van 't Dper / de humeuren ende dampicheit van
 't vleesch nae hem is treckende / sonder dat het dooz de veelheyt des vper's gheconfu-
 meert can woorden / waerom het meer distillerende ende af-dzuypende is. Waer als
 vper ghematich is / ende het ghene dat men braedt / in een ghepproportioneerde distan-
 tie van 't vper staet / soo sien wy dat het vleesch sonder dzuypen / ofte vet te distilleren /
 bradende is / om dat de hitte van passe is / treckende de vochtigheyt upt / ende gaende
 die met het selfe te consumerende ende verdwijnende. Daerom de ghene die de conste
 van 't koken beuten / bevelen het vper matich te maken / ende dat men het ghene dat ge-
 braden sal woorden / niets te verre noch te nae by en sal setten / op dat het niet en cont
 af te sculden. Een ander exempel hebben wy aen de heerren van Wasch ofte Smeere
 ghemacht / dat soo de lemte te dick is / so comt het Wasch ofte Smeere te smiltten ende
 af te loopen / om dat het de humeuren / die 't op treckende is / niet en can consumeren
 ofte verdwijnen: Waer soo de lemte matich ende ghepproportioneert dick is / soo en
 smilt noch en verloopt het Smeere ofte Wasch niet eens / want de lemte is gelyckelij-
 ken consumerende het ghene dat het van vochtigheyt verheffende is. Dit is dan / nae
 mijn goet-duncken / d' oofake / waerom dat de groote hitte onder den Equinoctiael en-
 de Torrida den reghen verwekkende is / tghene dat in ander Ghewesten plaech te co-
 men dooz de weprughe hitten.

Het 8. Capittel. Op wat maniere men verstaen moet, het ghene
 dat van de *Torrída Zona* gheleyt wort.

Wende also / dat men van natuerlijcke ende Physische
 saken gheen sekere ende Mathematische regel en behoort te epfischen / van
 het ordinari's ende ghemeynste is / het gene van den reghel gestelt wert:
 ende is te verstaen / dat men 't ghene wy verhalende zijn / op de selue sijn-
 je ende maniere sal meppen / dat men in de *Torrída* meer vochtigheyt
 heeft / van in de ander Regioenen ofte Ghewesten / ende dat het aldaer is regnende /
 als de *Son* op het naeste by is. Nu dit selfe is aldus in 't gemeynste ende ordinari's /
 doch ebenwel / soo en ontkennen daerom d' exceptien niet / die de natuere den selven re-
 ghel heeft willen geben / makende sonnige contrepren van de *Torrída* gantschelijcken
 dzoogh gheleyck als men van *Ethiopen* verhaelt / ende wy van een groot stuck weeghs
 van *Peru* ghesien hebben / alwaer alle de *Custen* ende 't *Landt* / dat men 't *blacke Landt*
 noemt / ghezeckelijcken van *Reghen* / als sock van stil-staende *Wateren* is / uptghe-
 nomen

nommen dat sommighe Dalcepen ghenietende zijn/van de Wateren/ die de bloepende Deken van't gebergte af drijuen: alle de reste zijn zaadige ende onbruichbare Landen/ waer men qualijcken eenighe Fonteynen ofte Putten heeft/ ende soo daer eenighe gebouwen worden/ zijn seer diep. Wat dat d'oorfak is/ dat het op dese blacke Landen niet en reghent/ (twelckz een sake is/ daer van beelen nae ghebræeght woert) sal op sijn plaetse/ met Gods hulpe/ gesept worden/ pretenderende mi alleenlijcken te bewijfen/ dat men van den natuerlijcken regel verscheyden ex ceptien heeft/ ende mach by abontuer/ op sommighe plaetsen van de Torrida wel gheschieden/ niet te reghenen als de Son op't naefte by is/ dan alffer verst af is: hoe wel ick t selve tot noch toe niet ghesien noch gehoozt hebbe. Doch soo dat ghebeuden/ ende een ceutwich dinc waer/ soo soude men dat eenighe sekere eyghenscappen van't Land moeten toe-schrijven. Waer gheschiedende eenmael op een manier/ ende d'ander reys op een ander/ soo moet men verstaen/ datter diversche beletsels in de natuerlijcke dinghen gheschieden/ waer mede d'een d'ander in den wegh zijn. Laet ons een exempel stellen: t mach wesen dat den reghen van de Son veroorsaeckt/ ende dooz den Windt belet woert/ ofte datse die meerder maect/ dan sy plach te wesen. De Winden hebben hare eyghenscappen/ ende diversche beginsels/ waer mede verscheyden effecten uytbrechten/ ende dick wils in t contrarie van dat de reden ende loop des tijds veresplichende is. Ende dewijle datter in't Jaer op alle plaetsen groote veranderingen gheschieden dooz de verscheydenheyt vande Aspecten der Planeten ende differentie der gesaltenissen/ so en is het niet wonder/ datter oock hier van yet in de Torrida geschiet/ in't contrarie van dat wy daer af gheseyt hebben. Waer in effect/ het ghene wy besloten hebben/ is d'eyghe ende gheerpermenteerde waerheyt/ dat men in de middelfte Gheweste (die wy Torrida ofte verenghde noemen) de d'yooghte die d'Ouderen ghemeynt hebben/ niet en heeft/ maer seer veel bochtigheyt/ reghenende aldaer alffer de Son op't naefte nae by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de Torrida niet uyt der maten, maer pafelijck heet is.

Ot hier toe iller gheseyt/ tgene de bochtigheyt van de Torrida Zona belangende is/ mi sal t goet wesen/ te segghen van de ander twee qualiteyten/ als daer is/ hitte ende coude. In't begghinsel van dit Tractaet hebben wy gheseyt/ hoe dat d'Ouderen verfontden de Torrida d'yoogh ende heet te wesen/ ende dat he yde gaer in extremo, (dat is uytter maten veel) maer de waerheyt en is hier van also niet/ dan dat het bochtigh ende heet is/ zijnde de hitte in't meesten deel niet uyt der maten/ maer ghetempert/ een dinc twelck men hooy onghelooftich soude houden/ soo wy't niet ghenoech ondersocht hadden/ sal segghen het ghene my selven weberbaren is/ als ick nae Indien reysde. Du om dies wille dat ick gheselen hadde/ het ghene de Philosophen ende Poeten van de Torrida Zona soo seer verheffen/ liet my hooyt aen/ dat ick (aen den Equinoctiael comende) de vreeslijcke hitte niet en soude moghen verbraghen: Twelcke soo gheheel contrarie viel/ dat ick op de selve tijdt (in't passeren van de Linea, soodanighen coude ghehoefende was/ dat ick elijcken malen in de Son giuck sitten/ om my te verwarmen/ zijnde in den tijt/ dat de Son recht boven 'thoofst giuck/ twelcke is in de Maent Martio, in't teycken van Aries) Bekenne/ dat ick alhier wesende/ oerf/ ende de Meteoros van Aristoteles/ met sijn Philosophije/ hooy een cluchte hielt/ siende dat het op die plaetse/ ende op

ende op dien tijt (nae mael reghel) altemael moefte verbrant hebben/ende een leuter
 byer wesen. Ende ick met mijn met-gesellen hadden coude: want is in effect also/dat
 men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequamer Ghetwefte en heeft/als on-
 der de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot verschil/ want en is op alle plaetsen
 niet op een maniere/op contrep en is de Torrida Zona seer getempert/als in Quito, en-
 de op beblacke Velden van Peru. Op plaetsen seer cont/als in Potosij, ende op oorden
 seer heet/als in Ethiopien, Brasilien, ende in de Eplanden Malucos. Ende dewijle dese
 verscheyden tijt seker ende kennelijck is/soo moeten wy nootwendich een ander oorz-
 sake van de coude ende hitte ondersoeken/sonder toe-doen der Sonne/naedemael dat
 het gheschiet op eenen tijt van t Jaer/ende op plaetsen van ghelijcker hooghten ende
 distantie des Pools ende Equinoctiael soo veel verschijls te hebben/dat eenige haer ver-
 brandende zijn van siffen. Andere en connen haer de coude niet af weeren/ende etliche
 ke behinden haer met een getemperde ende ghematchde hitte. Plato stelde sijn gerele-
 bzerde Eplant Atlant, da in de Contrepe Torrida, dewijle hy seyt/dat het op eenen se-
 keren tijt van t Jaer/de Son ober 'thoofst hadde/niet tegghen staende/so? maerkt hy
 dat ghetempert/oberbloedich ende rijk. Pinius stelde Taprobanam, t welcke nu Samatra
 gheheeten wordt, onder den Equinoctiael (gelijk het in effect leyt) dat hy niet alleen
 seyt rijk ende oberbloedich te wesen/maer oock seer bewoont/ende vol van Volck en-
 de Ghebiedten. Dit het welcke men versien mach/dat/al hoe wel d' Ouden de hitte
 van de Torrida booz onlijdbaar gheacht hebben/consten des niet te min evenwel be-
 mercken/dat s? soo onwoonbaar niet en was/als s? dien wel maecten. Dien soo ex-
 cellenten Astrologijn ende Cosmographus Ptolomeus, ende de upghelesen Philosoph
 ende Medecin Avicenna, hadden veel beter gissinghe ghelept/ dewijle s? beyde gaer-
 gheboelende waren/datter onder den Equinoctiael een seer bequame/ende boeghijcke
 habitatie was.

Plato in
 Timeo 6.
 in Critia.
 Plin. lib. 6.
 cap. 22.

Het 10. Capittel. Dat haer de hitte van de Torrida, met den over-
 vloedighen reghen ende cortigheyt der daghen matighende is.

Dat het selve (ghelick als dese gheseyt hebben) alsoo
 waerachtich is/is (nae dat men de nieuwe Werelt ghebonden heeft)
 bergheleken/ende sonder twijffel behonden geweest: evenwel soo is hier
 seer natuerlijck/als men eenich dinc dat buyten onse optine was/mer
 experientie onderbindende is/terfont d' oorzake van soodanige verbor-
 gentheyt/te willen ondersoeken ende weten. Alsoo zijn wy begeerich te weten/waer-
 om dat de Ghetwefte/die de Son alderseylst boven 'thoofst heeft/ niet alleen ghetem-
 perder/maer oock op veel plaetsen couder is. Nu 't selve in t generael aengemerckt / so
 zijn drie ghemeyne oorzaken/om dese Ghetwefte getempert te maken: d' eene is/
 het gene hier bozen gelyt is/dat het een Ghetwefte is/van grooter bochtigheyt/ende
 die den reghen seer onde wozyen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen / ofte den
 reghen is veroelende/want het Element van t Water is upt der natueren cont/ende
 al hoe wel dat het Water dooz de cracht van t byer verwermt wozyt / soo en laet het
 evenwel niet te tempereren den byant die alleen van de puere Son wozyt cont. Dit
 wozyt alsoo wel bewesen/by het gene dat gheresereert wert van Arabia interiore, ofte
 binnenste Arabien/twelcke men seyt/gantschelijck van de Son verbrandt te wozy-
 den/om dat het gheen reghen heeft/die de verbolgentheyt der Sonne matighende is.
 De Wolcken beletten de stralen van de Son/datse soo dapper niet en mogen tressen/
 ende den

ende den reghen die daer van voort comt/ is van ghelijcken de Lucht ende t' Aertrijck
 vercoelende/ ende maect het dochtich/ al schijnt het noch soo heet te wesen/ t'reghen-
 water wort in t' epide gedroncken/ ende verlaet den doest/ ende de hitte/ ghelijck het de
 wijen gheproeft hebben/ ghebrack van Water hebbende om te duncken. In suicker
 voegen/ dat/ soo gelijck als ons de reden/ als oock d' ondersochtheit te verstaen geest/
 van reghen upt sijn selven de hitte te verdyshen. Ende de wijle oock verdoont heb-
 ben/ de Torrida seer regh nachtich te wesen/ soo blijst gheapprobert/ dat in het selve/
 doofake is/ om hem in sijn hitte te tempereren. Tot dese sal ick noch een ander oofake
 hoegen/ ende is noodich die wel te verstaen/ niet alleen booz dese tegenwoozdige que-
 ste/ maer oock booz veel andere. Ende om dat wy in wepnich woorzen te seggen/ soo
 ist/ dat den Equinoctiael/ hoewel dat die de Son meer ontsteken heeft/ soo heeft sy/ dien
 niet tegenstaende/ coeter tijt. Ende de wijle dat de spatie der hitte van den dach/ wep-
 niger/ inde minder is/ soo en can sy oock soo seer niet ontsteken noch verbrant wozden/
 maer is van doen/ dat dit beter verlaert ende verstaen mach wozden. De Meesters
 van de Sphera/ leeren gelijck als het waerachtich is/ dat hoe dat den oppanc van den
 Zodiack/ in onsen Hemispherio ronder ende dweeser comt/ hoe dat de daghen en nach-
 ten onghelijcker zyn: Ende in t' contrarie/ alwaer de Sphera recht is/ ende de Tere-
 ken seyl ober epabt d' minnen/ albaer zyn de tijden van de daghen ende nachten on-
 der haer gelijck. 'Tis oock een ghewisse sake/ dat die geheele Gheueste/ die tusschen
 de twee Tropicos comt/ minder ongelijcheit van daghen ende nachten heeft / als daer
 kuyten. Ende hoe dat men de Linea naerder comt/ hoe dat men de selve ongelijcheit
 minder heeft. Dit hebben wy in dese contreyen sichtlichicken gheobserveert. Die van
 Quito, om datse onder de Linea liggghen/ hebben t'geheele Jaer booz/ noch langer noch
 coeter daghen ende nachten/ dan zyn ait/ mael eben ende gelijck. Die van Lima, om
 dat sy ontrent twaelf graden van de Linea af liggghen / sien wat verschils van daghen
 ende nachten/ maer seer wepnich: want in Decembri ende Ianuario soo mach den dach
 een ure verschils in de lengte/ ende dat/ noch niet ten vollen. Die van Porosij hebben
 veel meer verschils/ t' Winters ende Somers/ want liggghen bynaest onder den Tropi-
 cum. De gene die gheheel buyten den Tropicum ghelegen zyn/ hebben de coetheit der
 daghen des Winters/ ende de laencheit van de Somersche daghen: Ende hoe datse
 verder van den Equinoctiael nae den Pool toe liggghen / hoe dat het selve verschil meer
 is. Ende daerom heeft Duytslant ende Engeland des Somers langher daghen als
 Spagnien ende Italien. Dit aldus wesende/ gelijck als ons sulck/ de Sphera leerende/
 ende d' experientie claerlijck vertoonende is/ so moet men daer noch een ander propo-
 site by stellen/ die oock waerachtich/ ende dooz alle natuerlijcke effecten / van grooter
 aenmerckinghe is/ te weten/ de geduerigheyt in t' wercken van haer eyghen sake. Dit
 over-gheslagen/ soo men my vrsaght/ waerom dat den Equinoctiael soo gheueidighe
 hitten des Somers niet en heeft/ als d' ander Gheuesten: exempli gratia. In Indalusien
 in Iulio ende Augusto / sal ait wozden / dooz reden/ bat de hitte ontstekende / ende den
 nacht/ als dochtich/ ende cout/ vercoelende is/ waerom die van Peru soo groote hitten
 niet e gheboelen: want de Somersche daghen en zyn soo laenck/ noch de daghen soo
 coet niet/ ende de hitte van den dach wort veel met de roelte van den nacht ghetempore-
 reert. Daer de daghen van sijstien ofte seshien uren zyn/ moet het met recht heeter
 wesen/ als daer sy maer twaelf ofte dertien uren hebben / blijvende van ghelijcken
 noch soo veel booz den nacht om te vercoelen. Ende al hoewel de Torrida in de naech-
 heit der Sonne te boven gaet/ niet tegenstaende soo exubereren ende gaen d' ander Ge-
 westen albaer te boven in de langhduerigheyt der Sonne. Ende nae goede reden/ so
 verwarant een byer/ al sijn schoon wat clepnder/ soo t langhe regghens houdt/ meer dan
 een ander

een ander dat grooter is/soo't minder duert/hoe veel te meer als daer coelsten tusschen
 beypden comt. Nu dan dese twee epgghenscappen van de Torrida, in een weegh-ichale
 ghestelt wesende/van dat het in den tijt van de grooste hitte/aldermeest regent/ende de
 daghen coeter zijn sull'en/haer by aboutue te schijnen te comen bergghelijcken / met die
 ander twee contrarie effekten/als daer is / van de Son naest by ende rechter ober-
 epnt te hebben/ofte en sullen ten minsten niet veel voordeels gheben.

Het 11. Capittel. Dat men, behalven 'voorseyde, andere oorsaken
 heft, om de Torrida ghetempert te wesen, nelijscken de Nabuerfchap der Zee
 Ocean.

Mer hoe wel dat de voorszeyde twee epgghenscappen
 ober de gantche Torrida gemeyn zijn/soo heeft men daer nochstaens / des
 niet tegenstaende/plaetsen in die seer heet/ende anderen van ghelijcken
 seer coet zijn. Epnoelijcken dat die ghetempertheyt van de Torrida ende
 den Equinoctiae niet ober al eben eens zijn/maer is op een Climaet hier
 heet/daer cout/ende gader ghetempert/ende dat altemael op eenen tijt/so moeten wy
 dan nootwendich andere oorsaken soeken/daer so grooten onderschept/als men in de
 Torrida bint/upt comt. Nu dan /tselbe met hoorraet overdencken/ende / bebinde dype ge-
 wisse ende clare oorsaken/seggehe d'eerste te wesen/de Zee Ocean: De tweede/de ge-
 staltenisse ende ghelegentheyt van't Landt: De derde/de natuerlijcke epgghenscappe
 van verschepden Winden behalven dese dype die ick voorszeker houde. Vermoede dat
 ter een ander vierde/verbooggen is / dat is d'epghenscappe van't selfe de bewoonde
 Lant ende bysondere effeati ende influencie des Hemels/want de gemeyne oorsaken/
 boven gheoert/niet ghenoech en zijn. 'Tsal seer om t'aerumerken wesen/soo men het
 gene/dat op biversehe continen der Equinoctiae passeert/considereren wil. Monomo-
 tapa, ende een groot deel van't Rijk van Paep Ian, zijn ghelegen by de Linea, ofte niet
 verre daer van daen/ende lijden een vreeselijcke hitte: ende het Wolck dat daer geteelt
 wort/ is t'eenemael swart. Ende dit en is niet alleen al hier / 'welcke baste Landt
 ende bloot van Zee is/maer oock in de Eplanden die van de Zee omvanghen zijn/
 ghesiet het selve. Het Eplant Sint Thomas leyt onder de Linea. De Eplanden van Ca-
 bo verdeelighender nae by/hebben weede ende verbolghen hitten/zijnde alle t'Wolck
 van ghelijcken swart. Onder de selve Linea, ofte seer nae by / balt een deel van't Landt
 van Peru, ende een deel van't nieuwe Coninckrijk van Granaden, ende zijn seer ghe-
 temperde Landen / ende trecken by naest meer na de coude / als nae de hitte / zijnde
 'tvolck van daer/wit. Het Lant van Brasilien is ghelegghen op de selve distantie van de
 Linea, ghelijck als Peru: niet tegenstaende soo is Brasilien, ende de gheheele Custe van
 dien/een uptnemen heet Lant/al hoe wel dat het aen de Noort Zee grenst. D'ander
 Custe van Peru, welcke aen de Zuidre-Zee upt comt/ is seer ghetempert. Daerom
 segge ick dat/soo wie dese verschepdenheyt aensiet/ende daer reden van begeerden te
 geben/en sal hem niet moghen laten ghenoechghen niet de gemeyne / die voozghewent
 zijn om te verklaren hoe dat de Torrida ghetempert Lant mach wesen. Onder de by-
 sondere oorsaken hebbe ick in t'eerste ghestelt de Zee: want sonder twijffel / de Na-
 buerfchap van dien/helpt de hitte tempereren ende vercoelen/want al hoe wel het wa-
 ter daer van back is / is niet tegenstaende Water / ende t'Water is van son selben
 cout /welcke alsoo sonder twijffel is. Hier by voeght men noch dat/die uptnemende
 diepten der Zee Ocean geen plaets en gheeft/het Water door de hitte der Sonne ver-
 warmt

warmt te moghen werden/in sulcher voegen als de Wateren der Sibieren wel doen/ Eyndelicken/dat soo ghelijck als 't Salpeter (om dat het up de naturere van't Sout is) dienende is/om 't Water te vercoelen: Alsoo sien wy oock / dooz d'erbarentheyt / dat het Zee-water insgelijck vercoelende is/gelijck als wy in sommige Havens (als in die van Callao) gessen hebben/het Water ofte Wijn/om te drincken in eenige Flesschen ofte Cruycken in de Zee te coelen gheset worden. Van alle 'twelcke blijcken de is/dat den Ocean, sonder twijffel/eyghenthap heeft/om te tempereren/ende d'oberbloedighe hitte te vercoelen. Daerom soo gheboelt men meer hitten op't Landt / als in de Zee ceteris paribus. Ende gheneuylicken de Landen die de Zeeant genieten/ zijn coelder/ als die daer verre van ligghen/ceteris paribus, als gheseyt is. Also dat zijn de 'tmeestendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean ghelegghen/ al ist schein dat het onder de Torrida comt/soo sullen wy niet recht moghen segghen/ 'tselbe groot welbaert van de Zee ontfanghende is/om de hitte te tempereren.

Het 12. Capittel. Dat de hooghste Landen d'alder coustse zijn, ende wat d'oorfakē daer van is.

Mer wat verder discourerende/ sullen bevinden/dat/ al ist sake dat het Landt gelegghen is / in ghelijcke distantie van de Zee/ ende ey een hooghte/niet teghenslaende/soo en is daerom de hitte niet eben ghelijck / dan is op d'een contreye deel/ende op d'ander weynigh. Wat d'oorfakē hier van is/en is gheen twijffel aen / dan dat het comt van leger ofte hooger ghelegenheyt te wesen. Waer van het eene heet/ende t'ander coust is/is een daer ende seker blick d'opperste top/en der Berghen couder te wesen/ als her nederste der Dalen/ende ofte Vales. 'Twelcke niet alleen en is / om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederighe ende holle plaetsen tressende zijn / hoewel 'tselbe daer oock deel toe helpt: maer oock noch dooz een andere oorsake/te wesen/dat de Gheweste der Lucht/hoe datse verber ende hooger van der Aerden af is/hoe datse dooz ghelwiffer couder is. Hier van gheben volcomen ghetuygenisse/ de blacke Landen van Collao in Peru, 't Landt van Popayan ende dat van nieu Spaguten / 'twelcke altemael/sonder twijffel / hoogh Landt/ende daerom: coust is / al hoe wel het niet gheberghchten omringht/ende de stralen der Sonne seer onderwoopen is. Soo wy nu van vragen/warom dat de platte Welben ende Custe van Peru ende nieu Spaguten coust/ende de blacke Landen van't geberghte van het selbe Peru ende nieu Spaguten coust zijn/soo en sie ick hoowar anders gheen reden te gheben/dan allenlijcken/dat d'eerne blacke Landen/leegh/ende d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der Gheweste van de Lucht/couder is/als t'nederste,woyt ons dooz epperientie vertoont/want hoe datter die Berghen narber aen comē hoe datse meerder onderwoopen zijn/van freuws/ende een eenwige coude te hebben/ghelijck als ons de reden van ghelijcken beweeghēde is/want soo een vperighe Sphera is/als Aristoteles ende d'ander Philosophen/ dooz Antiparistatis stellen / soo moet het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht aldercoust wesen/ende de coude aldaer sijn toelucht/ghelijck als wy in den Souner sien gheschieden in de diepe Putten. Verhalben soo woyt van de Philosophen bevesticht/dat de twee upnemende Regioenen ofte Gewesten van't opperste rii t'nederste der lucht/daerberheeste zijn/en die bā te midbewegē de coustse. So dit al so waerachtich is/ gelijck het d'erbarentheyt waerachtelijcken vertoont/ende is/so hebben wy een ander principael bejulp/om de Torrida ghetempert te maken: want het meesten

meesten deel van't Landt van Indien seer hoogh/ende vol van opstekende geberghten is/die niet haer Jaebuerschap / de Contrepen daerse comen te staen/vercoelende zijn. Men siet op de hoogste toppen der gheberghten/een eeuwigh sneeu ende mist/ de Wateren als een ijs/ende bywylen gantsch bevrozen/ zijnde de coude die daer valt/ in sulcker noeghen darsse de Crupden ende r'Gras versenght. Ende de leeden niet de Weerden / als per ober reysen / comen van lout'r coude te vercrimpen ende te strup'helen. Dit selve is/ soo als ick gheseyt hebbe/ ghebeurende in't midden van de Torrida/ ende gheschiet ghemeynlycken aldermeest ten tijden/ dat de Son in haer Zenit ende o'ber 'thoofst gaet: alsoo dat het een seer bekende sake is/ dat de gheberghten ende plaetsen van dien/couder zijn/als de Vallepen ende platte Landen: zijnde d'oorfacke oock ghenoech bekend/te wesen/van dat de Bergghen het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht (welck over-cout is) aldermeest deelachtich zijn. Waerom dat het te middelwegghen der Lucht couder is / is oock gheseyt te comen van de coude (die de Regioen der Lucht/welcke aldernaest de hyperighe Sphera comt) van hem werpt ende daer nae toe sarght/die/na Aristotelis seggen/boven de Sphera der Lucht/spu plaetse heeft: alsoo dat alle de coude haren toebucht nemende is/tot het middelste der Regioen ofte Gheweste der Luchte / dooy de cracht van dat de Philosophen Antipariffais noemen. Nu dan/soo mocht my niemant vragen/dat zijnde de Lucht heet ende boechtich/ghehelic als Aristoteles gheboelt/ende ghemeynlick gesept moyt/waer dat van de coude van haen comt/die hem in't midden der Lucht vergadert/ dewijle dat se van de hyperighe Sphera niet en can procederen. Ende so sp van't Water ende Mertrijck booycomt/soo moeste/nae goeder reden/het nederste der Lucht couder wesen/als de Regioen van te middewegghen. Dooywaer soo ick rechtelijcken sal antwoorden/ sal moeten bekennen/dat dit argument ende objectie,my soo veel te dencken geest/dat ic bynaest gheselst den te volghen den ghenen die de qualiteyten Simbolas ende Disimbolas (die Aristoteles in de Elementen stelt) ter neder legghen ende verwerpen / segghende / dat het een versiersel is/affirmerende de Lucht van natueren coudt te wesen/tot het welcke hem sp booywaer veel ende groote ghelijckenssen ende proeben by hengen. Ende achterlatende vele andere/soo isser een die seer om te noteren is/te weten/dat wy ons in't midden der Hont/dagen plachten te vercoelen met een waeperken/ dooy't verroeren van der Lucht. In somma/dat van de selve Autheure bevesticht wort/de hirt gantsch gheen eyghenschappe van eenich Element te wesen/van alleenlijcken van't hyper / het welcke in alle dingghen verspreyt ende bereenicht is/ghelijck als het van den grooten Dionysio gheleert wert. Doch het maech wesen soo dat wil / op d'een ofte op d'ander maniere/want ick my niet en onderwinde/ Aristoteli tegghens te spreken / van soo dat in een sekere sake waer/accorderen epadlijcken al te samen de Regioen / van te middewegghen der Lucht veel couder te wesen/als het nederste deel/aldernaest het Mertrijck: ghelijck als d'erbarentheyt van ghelijcken vertoonende is/dewijle datter Sneeu/haeghel/mist/nebel/ende d'andere teykenen van upnemende coude/haer aldaer generende is. Ende nad'amael dat men daer ter eender zijde de Zee / ende van d'ander zijde/de seer uptnemende hooghe Gheberghten heeft / soo behoort men 'selve dooy oorfackes ghenoech te houden/om te vercoelen/ende de middelste Regioen ofte Gheweste (die men Torrida hiet) ghetempert te maken.

Aristot.
Math.

Dionysio.
cap. 15. de
Celi Hyem.

Het

Het 13. Capittel. Dat de principaelste oorſake, van de *Torrida* getempert te weſen, het waeyen van de coele Winden is.

Mer de rechte ghetempertheyt van deſen *Gheweste* / is men ſonderlinghe ende boven al ſchuldich d'epghenſchappe van den *Wint* / die alhier ſeer coel ende lieſtich regnerende is : ende is ge weest een hoozſenicheyt des grooten *Gods* / Schepper van alles / dat de Winden (in de Regioen ofte *Gheweste* / daer de *Son* altoos ſinen looy houdt / ende 't ſelve met ſyn hitte ſchijnt te willen vernielen) den meeſten tyd / ende ghemeyelijck / wonderlijcke coel waeyen / op dat ſe met hare coelte / den brandt der *Sonne* mochten temporen. Ten ſchijnt niet / dat ſe ſeer buptens weeghs gheweest zyn / den genen die ſepden / het Hertſche *Paradijs* onder de *Linca Equinoctiael* geweest te hebben / ſoo hen hare opinie niet bezogen hadde : want om dat de ſelve *Regioen* ſeer gheter / per was / ſoo dochtet hen ghenoech te zyn / de daghen ende nachten aldaer gheleyck te weſen / welker opinie van anderen tegghen geyproken wordt. Onder allen / ſoo ſeyt den vermaerden *Doet* albus :

En die contreye

Is ſteets met een ſeer heete *Son* ontfteken,
Sonder dat oyt de hitte daer van ſcheye.

Ende de conde van de *Nachten* en is ſoo veel niet / dat ſe alleen by haer ſelven genoech is / om ſo weeden byant der *Sonne* te matigen / ende te recht te helpen / alſo dat de *Torrida* / dooy de welbaet van de coele ende lieſtiche *Lucht* / ſoodanighen ghetempertheyt ontfanghende is / dat zijnde 't ſelve hooz d' *Overen* meer dan eenen byertigen *Over* / is hooz den ghenen die 't nu bewoonen / meer dan eenen aenghenamen ende lieſticken hooz-Somer / ofte *Lenten*. Ende dat dit ſelve principelijcken ſauptende is / wylt de qualiteyt van den *Wint* / woyt met clare teykenen ende redenen beproeft : want wy ſien / dat d' *eene Landen* ende plaecten (onder een *Climaet* ofte hooghte geleghen) heeter zyn / als d' *ander* / alleentlijcken dooy oorſake van te ghenieten in d' *Wint* / die vercoelende is. Alſo zyn d' *oock* *ander Landen* (daer geen *Wint* en regneert / dan die ſeer landich / ende als een tocht van eenen *Over* ontfeken is) ſoo ſeer ghequelt van de hitte / dat het aldaer te weſen is / gheleyck of men in eenen brandenden *Over* waer. Dusdanige *Contrepen* ende *Landen* en heeft men niet weynich in *Braſilien* / *Ethiopiaen* ende in *Paraguay* / als van een peggelijck genoech bekend is. Ende dat noch meer te verwonderen is / ſo ſiet men deſe verſcheydenheyt niet alleen op 't *Lant* / maer woyt oock in de *Zee* claerlijcken bebonden : want daer zyn *Zeen* die veel herten geboelen / gelyck als men vertelt van die van *Moffambicke* ende *Omus* in *Ost-Indien* / ende in *Weyen* / de *Zee* van *Panamá* / waerom de ſelve *Crocodillien* hoozbranght / ende de *Zee* van *Braſilien*. Daer zyn *ander Zeen* / ende geleghen op de ſelve hooghte van *graden* / die niet teghenſtaende ſeer coel zyn / gheleyck als die van *Peru* / in den welcken wy roude hadden / als wy daer d' *eerſte* reyse dooy boeren / als voozen vertelt is / weſende in *Martio* / als de *Son* recht over 't hooft gaet. Doozwaer ſoo en can men alhier / daer den *Hemel* ende 't *Water* van een gedaente is / anders geen dinc van ſoo grooten onberckheyt bedencken / dan alleentlijcken d'epghenſchappe van den *Wint* / den welcken / ofte vercoelende zyn / of verwarmende. Ende ſoo men op deſe aenmerckinge van den *Wint* /

Virgil. 4.
Georg.

Dit van
Moffambicque ende
Omus is
waerachtich
gheleyck als
ick in mijn
Ost-Indiſche
reysen
oiberboord
hebbe.

Wint int ghere gheroert is/wil letten/soo mach men hem daer/ban veel twijffelingen met volboeren/die daer niet reben veel geselt woorden/ende schijnen byeenende ende wonderlijcke dinghen te wesen/te wiken/waerom dat men hem in de Torrida, ende namelijcken in Peru(daer de Son veel heftigher ende rechtigher treffende is/ als in Spagnien in de Hontsbaghen)met veel minder beschutsels/daer booz beschijmt/ als in Spagnien: Jae soo wepnuich/ datse haer met een mat ofte stropen daech mer dan de hitte beschut vinden/ als in Spagnien met een houten daech ofte oberwessel ban steen: Want t ghebeurt dickwils wel/ dat het op d'alderhooghtste toppen van de Ghebergten/ende dat noch tusschen hoopen succus in een onlijdelijcke hitte maecht/ als oock de ghehele Probincie van Collao ober. Ende soo men onder eenighe schaduwte staet/al is sy noch so diep/is het cout: Ende daer upt in de Son loepende/ heeft men terfont een uptnen/ende hitte. Item/al hoe wel dat de ghehele Custe van Peru vol doot/sandige plaetsen is/soo is het nochtans ebenwel so gecempert. Item/Potosij is ghelegen van de Stadt Plata ofte Silber/maer een achtthien mijlen wezghs/op de selve hooghte van graden/ende men heeft so grooten ondersteyt dat Potosij oberreut/onbuchtbaer ende boogh is zijnde de Stadt Plata in contrarie getint/ert/nae t heet treckenende/ende een seer ghenoechlijck ende buchtbaer Lant. In effect/soo is de Wint van alle dese verseydenhejdt ende byeendicheiden/de principale oorsaecke/want in resserende de weldaet van de coele Windt/ soo is den byandt der Sonne soo groot/(al ist schoon int midden van t sineu)dat men daer gantsch van verbyant wert: Ende comende wederom de coelte van de lucht/soo bergaet terfont alle de hitte/al is die noch soo groot. Ende daer hem desen coelen Wint(als een Inwoonder)ordinaris is onthouvende/ en laet niet toe/ dat haer d'aertsche vapeuren ende dampen/die t Lant van hem geest)vergaderen/hitte ende quellagte veroorzaken moghen/ t welcke Europa gantsch contrarie is/die booz dese dampichejdt ende roocken van t Landt/de welcke(als verbyant van de daechsche Son oberblijvende)maken/ dat de nachten soo heet/bes waert ende quellijcken zijn/schynen de dat de locht upt een mont van een ontficken oben comt. Booz de selve reden/soo is de coelte van den Windt/ in Peru makende/dat zijnde de stralen der Sonne niet eenighe schaduwte belet/dat men terfont de coelte ghehoelt. Van ghelijcken/soo is in Europa den liefelijcksten ende bequaemsten tijt des Soners/ in den mozzghenfont/ zijnde die aboutfontden de moelijckste ende swaertste: Maer in Peru, ende onder den gantschen Equinoctiaal ist int contrarie/om dat het waepen der Winden van upt der Zee des mozzghens ophout/ende als de Son begint op t hooghtste te wesen/weder aenbaught: Waerom men de meeste hitte is geboelende des mozzghens/tot dat de Virafon(dat is de wint van upt der Zee) opcomt/ al dan soo begint men de coelte te crijghen. Hier van hebben wy langhe experientie/van den tijdt dat wy in de Eplanden(die men van Barlovento,ofte van te Noef waert hiet)waren/ alwaert ons gebeurden des mozzghens/ende boozmiddaghs/ser wel te sweeten/ende van den namiddach af/ booztaen de coelte te gheboelen/ om dat de Winden Bras(t welcke liefijcke coele winden zijn)al van ordinaris waepden.

Het 14. Capittel. Dat men in de Gheweste des Equinoctiaels, een seer ghevoeghlijck ende bequamen leven, leeft.

Boves, lib. 13
de Civ. cap.
21..

So den ghenen die segghen / het Werdtlich Paradys onder den Equinoctiael, ghelegghen te wesen / haer opinie hier dooz wilken belepden / soo mocht het noch schijnen / dat se eenighe reden hadden / Niet dat ick mi laet voorszaken / het Werdtlich Paradys ende Lu-It-Hoff daer de Schijtuere van verhaelt / albaer te liggē t welcke een vermetelheyt soude wese / t selve vooz een seker dinc te willen bevestige / maer segge het daerom / dat so men eenich Paradys op der Werden mach segge te wesen / so is het albaer / waer men een soeten ende lieflijcken getempertheyt is genietende : want daer en is dooz t Menschelijcke leven / geen dinc van meerder onlust en swaricheyt / als te hebben eenen Hemel en Lucht die ons tegen / beswaert en ongesont is : Ende daer en is oock geen lustiger / lieflijcker en bequamer dinc / als tgenere van eenen soeten / blijden en gesonden Hemel ende Lucht. T is claar ende kennelijcken genoech / dat wy van gheerlich Element; van himen in / soo veel nochte meerder deelachticheydt hebben / als van de Lucht / de selve onringht onse Lichamen / doozt ruypt onse eyghen inghewanten / besoecht alle ooghenblich onse herten / ende drucker al soo sijn eyghenschapen in. Soo h. t een gecorrompeerde ofte verdozven Lucht is / so doetse ons / met een wepnighsken de doot aen / ende soo sijn gesont is / repareert ende versterckt de crachten. Eynlijcken / soo moghen wy segghen / de Lucht alleenlijcken / t gantsche leven des Menschē te wesen. In sulcker boegghen / dat / al heeft men de meeste rijkdommen ende goebere Werelt / soo den Hemel onlustich ende ongesont is / soo moet men nootwendich / een beswaert ende onlustich leven leyden : Maer soo de Lucht ende Hemel ghesont / genoechlijck ende bequaem is / al en heeft men anders gheen rijckdom meer / soo gheeft het een verheuginghe ende blijden Geest / ende maecht dat een wel te wyden is. Wenshouwende van de groote ghetempertheyt / ende aenghenaemie maticheyt van vele Indiaensche Landouwen / alwaer men niet en weet / wat dat winter is / die met coude berrent / noch Sommer die met hitte quellinghe doet / ende daer men hem met een matte / van eenighe oberlast van weer / bescherrende is / zijnde nauwelijcken noodich / eenich cleet van t gheshele Jaer te veranderen / segghe voorsz / waer / dat comende t selve t aenmercken / is mi dickwils in ghedachten ghecomen / ende staet mi noch hedens daeghs alsoo vooz / dat soo haer de lieden daer toe costen laten bryngghen / ende van de handen der begeerlichheyt onthonden / achterlatende die onnoedige ende beswaerde crachtinghe / souden / sonder twijffel / in Indien moghen leyden / een seer gherust ende aenghenaem leven. Want het ghene dat d'ander Poeten singhen van de Elysische Weiden / ende van die soo vermaerde Tempe. Ende het ghene dat van Plato berfelt ofte verhiert wort / van sijn Eplant Atlantida, t selve souden vooz / waer de lieden in dusdanighe Landen binden / so sijn met een doercknoedich hert / eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende begeerlichheyt wesen. Nu soo sal t gene tot hier toe van de qualteyten des Equinoctiaels / van de hitte / coude / drooghte / reghen / ende oozsackē van sijn getempertheyt / geargumentteert is / ghevoech wesen / het verber tractaten int bysonder van de verscheydenheyt der Winden / Wateren ende Landen : Item / van de Metalen / Planten ende Gedierten die daer van voozcomen / daer in Indien groote ende wonderlijcke roeyen van sijn / sal blijven / om in d'ander aenvolghende Boeken te handelen. Ende dit / al sje wel het roeyt is / soo salt by abontuere / dooz de swaricheyt waer van getracteert is / verbyctich lanck schijnen te maken.

Eynde dest tweeden Boecks.

Waerschouwinghe tot den Leser.

DEn Leser sal geadverteert wesen, dat dese twee voorgaende Boeck en gheschreven ghe weest zijn in Latijn, ten tijden als ick in *Perris* was residende, waerom sprekende zijn van dinghen van *Indien*, als tegheu woordich wsende. Daer nae ghemeyne zijnde in Spagnien, heeft my goet ghedocht, die te tranflateren, ende in de ghemeyne tale over te setten, ende ick en begeerde de maniere van spreken, die se hadden, niet te veranderen. Maer inde vijf naevolghende Boeckken, om dat ick se in *Europa* ghemaeckt hebbe, walt t' veranderen van spreken noodich. Derhalven soo zy ick in de selve, van de dinghen van *Indien*, tracterende, als van Landen ende dinghen die van der hant, ende absent zijn. Ende om dat dese verscheydenheydt van spreken, met recht, den Leser mochte misfaghien, soo heeft het my goet ghedocht, tselve hier weder op een nieu te waerf. houden.

Het derde Boeck der Histozie Natural ende Morael van West-Indien.

Het I. Capittel. Dat de Historie *Natural* van de Indiaensche dinghen, aenghenam ende vermakelijcken is.

Alle natuerlijke Histozien / zijn van haer selven vermakelijcken/ende voor den ghenen die daen merckunghen per verheben der hebben/zijnse oock profytelijcken/om den Nutheyt/van alle dat natuerlijk is/ te wijzen/ gheleck als wy sien / dat sulx van de wijse ende heplighe Mannen gedaen wort/namelijcken van David/in herschepden *Psalmen* / alwaer hy de heerlijkheyt van dese Wercken Godts / is celebriere ende. *Psal. 103. 135. 91. 32. 18. 8. Job. 28. 38. 39. 40. 41.* Ende *Job* is tracterende van de verborghentheden des Scheppers / zijnde van den Heere selue briedelijcken geantwoort. Den ghenen die behaghen hebben/waerachtige daden van de selve natuere (die so verskillende ende oberbloedich is) te verstaen/sullen de vermakelijckheyt hebben/die de Histozie met brenghet. Ende hoe dat de Histozie heter is/hoe dat de daden min door s' Menschen beleydinghe / maer van den Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat boorder passeert / ende de natuerlijke oorsaecken/der effecten te verstaen comt / sal een exercitie hebben van goeder Philosophien. Wie dat met syn ghebachten hoogher opclint / ende den oppersten ende eersten wercker van alle dese wonderen is aenschouwende/ sal van syn wetenschap ende grootdadticheyt comen te gheneten / ende sal moeten bekennen dat het een excellent Theologie is tracterende: In boeghen/ dat het Relaes der natuerlijke dinghen dienen mach voor veel Propozitien, al hoe wel dat de smoothepdt van heelderlep smaken/ghemeynlijcker placht te rusten int minst profytelijckst t'welcke is / de begeerte van nieuwe dinghen te weten/die wy epghentijcke curteus heyt noemen. Het Relaes der natuerlijke dinghen van *Indien* heeft behalven dit/ghemeyne/noch een ander ap-

¶ 2

perghet

recht/om dat het dingē zijn/van verre wegen/ende dat vele van dien/ofte het meesten deel/van de vernaemste Meesters deser Faculteyt, onder d'Overen niet ghetrest en zijn gheweest. Soo men van dese natuerlijke Indiaensche dinghen / op 't bzeedte soude schryuen/met soodanighe speculatie als sulcke merkelijcke dingen berepfschen de zijn/en t'wysfel niet/ ofte men soude daer een werck van maken / t'welcke niet dat van Plinio, Theophrasto ende Aristotelle te vergelijcken waer/ maer en bebinde in my soodanighen Hoofst-forme niet: Ende al waert schoon dat ickse hadde / soo en soude dat niet mijn intentie niet ober een comen: Want mijn booznemen en is anders niet/ dan sommighe natuerlijke dinghen aen te wijzen/die ick (in Indien wesende) ghesien ende ghenoteert/ofte van ghelooft waerdighe persoonen ghehoort hebbe/ ende die in duncken in Europa soo ghemeenlijk niet bekent en zijn / ende sal alsoo veel van dien lichtelijcken ober loopen/om datse al van anderen beschreuen gewest zijn / ofte datse meerder speculatie zijn berepfschende/ als ickse hebbe comen gheben.

Het 2. Capittel. Van de Winden ende hare verscheyden eyghenschappen ende oorfaken int generael.

Nademael datter in de twee voorgaende Boecken gectraecteert is/het ghene den He mel ende habitatie van Indien int generael beroerende is: So volght te segghen van de drie Elementen, Lucht/ Water ende Aerbe/ende t' gene dat hier van gecomponeert is/ t'welcke zijn Metalen/ Planten ende Ghedierten: Want van't hier en can in Indien gheen bysonder dinghen te sien comen/t'welcke op alle ander plaetsen / voek alsoo niet en is. Dan soo yemant niet en dochte / dat de maniere/ van dat sommighe Indiaenen hier slaen / (int wijden van twee stockshens oet houthens aen den anderen ende t' Water in Cauwoorzen te siedē met gloepende steenen dieser in wozen/ende andere dusdanighe usantien) dat die van aenmerckinge soudē wesen: waer van gheschreuen staet het ghene daer van te segghen is. Maer van't hier dat men in Indien in de Vulcanen ofte Swabelberghen heeft / t'welcke werdcich is om te noteren/sal opdentlijke geseyt worden/ soo wanneer wy handelen sullen van de verscheydenheyt der Landen/daer dese Vulcanen ghevonden worden. Nu beginnende dan/ met de Winden/het eerste dat ic segge/is/ dat Salomon niet recht/onder ander saken/ van grooter vernuft/daer hy van God niet begaest was/verhaelt/ende is in weerden houdende/de wetenschap van de cracht der Winden / ende hare eyghenschappen/ die boozwaer wonderbaerlijk zijn/want d'ene zijn reghenachtich/andere boozgh/eentighe onghesont/andere ghesont/ettelijcke heet /andere cout/heider/stormachtich/onbuzcht daer ende buzchtbaer/met andere dupsent verscheydenheden. Daer zijn Winden/die altoos in sekere coutrepen waepen/ zijnde ghelijck als Heeren van dien/sonder eeuigh competentie te sijden van haer weder-partije. Op andere plaetsen waerpen by tijde/sijnde by wijle verwinners/en somtijts van haer weder-partije overwonne. Altemets waepender wel verscheyde/met noch contrarie windē te samen ghelijckelijcken/makende onder haer een afscheytsel van den Wegh. Ende gheschiet oock wel/dat den eenen boden ober/ende den anderen van onderen/henen waepet. Andermaels/datse den anderen niet gewelt gemoeten/ende onder een comen/t'welcke booz den Zeevarende Man een groot verijckel is. Daer zijn Winden die dienstich zijn booz de generatie der Ghedierten: andere diese bevrutelen. Waepende een seckeren Windt/ niet ment op sommighe Custen vlopen reghenen: Niet dat ick het segghe om t' selve te willen.

te willen verheffen/ dan datse in effect de Lucht bedecken / ende op de grantsche Zee-
 firant vol ende dicht crelen : Op andere oozden reghent het padden. Dese ende dier-
 ghelijcke verscheydenheden/ die men soo sekerlijcken onderbint / schijft men gemep-
 lijcken de plaetsen toe/ daer dese Winden dooz passeren : Want segghen / dat sy van de
 selve hare qualiteyten sijn aennemende/ als van coude/ dzooghje/ bochticheyt/ hitte/ on-
 ghefontheyt ofte gesontheyt/ ende alsoo alle t'ander meer/ t'welcke een deels de waer-
 heyt is/ sonder dat men t selve ontkennen mach. Want men siet van eenen Windt/ in
 wepnich mijlen/ merckelijck onderschept/ neme tot een exempel. In Spagnien is de
 Solano, ofte Gosten-wint/ ghemepelijcken heet ende quallijcken/ ende is in Murciaen
 (t'welcke by Granaden leydt) de coelste ende ghefontste Windt/ die daer waept/ want
 comt dooz de hoven ende weyden soo coel ende groot heen waepen / alwaer sy hem
 badende is/ wepnich mijlen van daer/ te weten/ in Cartagena, is den selven Windt be-
 swaert ende ongesont. Den Abrego, die van die/ van der Oceanischer Zee / Zuyden/
 ende van die van de Middellantsche Zee Mezojorno gheheeten wozt/ is ghemepelij-
 ken reghenachtich ende swaermoedich / ende is in die selve contrepe (die ick ghesep-
 hebbe) gesont ende heider claer. Plinius verhaelt/ dat het in Africa met eenen Doorden
 wint reghent/ ende met eenen Zuyden wint claer weer is. Het ghene dat ick by dese
 Winden booz een exempel ghesep hebbe/ van op soo wepnich distantie / sal men seer
 dickwils/ soo men daer met boozdachticheyt acht op neemt/ bevinden dat men op een
 wepnich spatie van Zee ofte Landt/ van eenen Windt verscheyden eyghenschappen
 heeft/ ende by wijlen seer contrarie. Waer upt te recht geargueert wert / dat de con-
 trepe/ daer die dooz passeert/ hem sijn eyghenschappe ende qualitept gevende is. Maer
 dit is in sulcker boeghen waerachtich/ dat men geen sijn en mach segghen/ t selve t'ee-
 nemael d'oozake noch ooc de principaelste te wesen/ van t onderscheyt en eyghenschap-
 pen der Winden : Want neme by gheballen/ dat in een Provincie ofte Contrepe van
 bystich mijlen int omgaens / verneemt men claerlijcken de Windt van eenen Oort/
 heet ende bochtich/ ende van t'ander eynt cout ende dzoogh te wesen / sonder dat men
 op die plaetsen/ daer se dooz passeert/ al sulcken verscheydenheyt heeft/ maer dat de win-
 den soodanighe qualiteyten by haer selven met byegghen. Ende alsoo woorden haer
 oock de ghemepne namen als eyghen toegheschreyben / Verbi gratia, den Septentrion,
 Cierço, ofte Noorden wint/ (t'welcke al te mael een is) datse cout ende dzoogh is / ver-
 seypende ende ontoende de Wolcken. Sijn teghen-partije den Abrego, Leveche, ofte
 Zuyden wint/ is gant sel contrarie/ bochtich ende h'et/ heffende de Wolcken op. Also
 dat/ wesende dit selve ghemepn/ wy een ander gemepnder oozaecke maeten soecken/
 om van dese effecten reden te gheben. Ende ten is niet ghenoech / te segghen/ dat die
 plaetsen/ daer de Winden dooz passeren/ haer de eyghenschappen (dese hebben) geben/
 dewijle datse int passeren dooz een contrepe kennelijcken ghenoech/ verscheyden ende
 contrarie effecten maken. Alsoo dat wy nootwendich moeten bekennen / dat de He-
 melsche Regioen ofte Gheweste/ daer se van upt waepen / ende booytcomen/ haer dese
 deuchden ende qualiteyten ghevende is. Ende daerom soo is den Cierço, om datse upt
 het Noorden blaest/ (welcke d'uytperste ende afhandichste Regioen van der Sonne af
 is) van sijn selven cout. Den Abrego, welke blaest upt den Middach/ is van naturen
 heet : Ende om dat de hitte / vaporen ofte dampicheyt nae hem trekt / soo is se
 ghelijckelijcken bochtich ende reghenachtich / zijnde den Cierço int contrarie dzoogh
 ende subtyl / om dat se de vaporen niet en laet vergaderen. Ende op dese maniere
 mach men van d'anderen Winden oock discoueren/ toeschijvende d'eyghenschap-
 pe dese hebben/ de Regioenen ofte Ghewesten van de Lucht / daer se uptbooytco-
 men. Maer d'aenweringhe/ hier in / een wepnich meer byegghende / soo en volen-
 den ong-

Plin. lib. 2.
cap. 47.

den ons dese reden noch niet geheelijcken te holdoen/ want ich sal byaghen/ wat is de Regioen der Lucht doende/daer de Wint upt comt / soo men aldaer haer qualiteyten niet en bint/ich wil seggen in Duptslant is den Abrego ofte Zuyden Wint heet ende regghenachtich: Ende in Africa is den Cierco, ofte Noorden wint/ roudt ende dzooght: Soo ist dan seker/dat eenighe der Regioenen van Duptslant/daer den Abrego is genererende/couder moet wesen als eenige van Africa daer de Cierco ofte Zuyden wint van daen comt. Waerom sal banden Cierco in Africa couder wesen / als den Abrego in Duptslant/bewijle datse van een heeter Regioen boozcomt? Men sal segghen / dat het comt van't Noorden/t welke cout is. En can niet voldoen/noch en is alsoo niet: Want nae dit dan/soo moeste den Cierco,alste in Africa is waepende/ober die gheele Regioen tot het Noorden toe waepen: t welke alsoo niet en is / bewijle datter op eenentijdt/oy contrepren van minder graden ofte hoogten/ Noorden winden waepen die cout zijn: waepende Vendavalen(dat zijn Winden upt den Zuyden ende Westen) op contrepren van meer graden die heet zijn/t welck men booz seker ende ghewits d'ghelijc niet gheschieden. Waer upt men/nae mijn ooydeel/ claelijcken verstaet/ dat het niet ghenoech is/te segghen/dat de contrepren/daer de Winden dooz passeren/haer die qualiteyten gheben: Noeh en volboet van ghelijcken niet / te segghen / datse dese verschepdenheyt heeft van de d'berse Gheswesten der Lucht daerse van daen comt/ al hoe wel het eene met het ander(ghelijc als ghesep't is)waerachtich is: Niet tegenstaende/soo isser noch meer als dit van doen / welck dat d'egghen ende oyzgnael oozsake mach wesen/van dese soo bzeemde verschepdenheyt der Winden: ich en can geen ander raimen/dan dat de efficientie ofte werkinge/ende den ghenen die de wint boozt-brenght/hem d'eerste ende principaelste epgghenschappe gebede is. Want de materie ofte t stof/daer de Winden af ghemaeckt worden/(nae dat Arctoteles verhaelt / ende de reden met byenght)zijn exhalation ende opstijginghen der neberste Elementen. hoe wel het met sijn verschepdenheyt/veroozaken mach / dicker oft subrijder / dzoogher ofte bochtigher te wesen/ende is in effect een groot deel van dese verschepdenheyt causeerende. Evenwel en ist / dooz de selve reden die gheroert zijn / noch niet ghe noch/ want men weet/dat in een Regioen(daer de hapeuren ende exhalatie van een generatie zijn)haer Winden van contrarie operatie berheffen. Waerom het schijnt/dat men de sulcke moet byengen tot d'opperste ende Hemelsche efficientie, t welke sullen wesen de Son / de vertroeringhe / ende Hemelsche influentien die haer van verschepden oorden vertroeren / ende verschepden influentien hebben. Ende om dies wille / dat dese beginselen van't vertroersel ende influentien ons Menschen soo verbozghen/ ende onder haer soo machtich ende gheweldich zijn / soo heeft den Propheet Dabit / met eene n dapperen Geest der wijsheyt/ onder andere wonderen des heeren/ ghesep'dt/ zijnde t selve ooc van de Propheet Ieremias aengeroot/seggende: Qui profert ventos de thesauris suis dat is/den genen die de winden upt sijn tresoozen boozt byengt. So zijn boozwaer dese beginsel verborzen en cofelijcke tresoozen/die den Aultheur van alles in sijn efficientie heeft/waer mede hy de Menschen(als hy wil)seer lichtelijcken is castrigerende/oyt vermakende/sepdenbe den Wint die t hem goet bucht. Ende niet als den anderen Eolus,die de Poeten onwyselijcken ghedicht hebben/ die de Winden in sijn hol besloten hadde / als een Wilt Beest in een coutwe. Wp en connen het beginsel ende wesen van dese Winden/niet te sien comen/ende en weten noch oock niet hoe langhe datse deuren sullen/nochte van waer sy booztghesproken zijn/noch tot hoe verre sy reppen sullen: Maer de verschepden effecten dese werken / sien wy wel/ende wetsen boozseker/ghelijc als ons d'opperste waerheyt/ende Aultheur van alles/gewaerschout heeft/seggende: Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis & nescis unde venit

Psal. 134.
Eiert. 10.

unde venit aut quò vadat, **Dat is:** Den Geest ofte Windt is blasende/ daer t haer goet dunct. Ende hoe wel dat ghy sijn blasinghe gheboelt ende hoozt/ soo en weet ghy nochtans niet/ van waer dat hy her comt/ nochte tot waer toe hy repcken sal/ op dat wy weten moghen/ dat (bewyle wy soo wepnich versiant hebben/ in een dinct dat ons soo by der haer/ ende daghelijc dooz ooghen is) wy ons niet sullen verneten te willen begripen t'ghene dat soo hoogh ende verborghen is/ gelijk als daer zijn d'oozsaecten ende yppositien des heylighen Geestes. **T** is ons ghenoech/ sijn operatien ende effecten te kennen/ die ons in sijn grootte ende puericheyt ghenoechsamich ontdeckt worden. **O**ock mede soo salt ghenoech wesen/ dit wepnich gephtiosopheere te hebben van de Winden int generael/ ende oozsaken van hare verschepdenheden/ eygensenschappen en werckinge die wy in een sommiter in dzien gereduceert hebben/ te weten/ van de plaetsen daerse dooz passeren van de/ Regioenen ofte Gewesten daerse van daen comen/ en van de hemelsche deucht/ veroozsaecterende verroerster aller winden.

Het 3. Capitel. Van sommighe eyghenschappen der Winden, die in de nieuwe Werelt waeyen.

Et is een questie die van Aristotele seer gedilputeert wort/ of den Windt van Aufstro die wy Abrego, Leveche, ofte Zuyden hieten (welcke nu al te mael een is) van den anderen Polus Antarcicus af waepende is/ ofte datse alleenlijcken van den Equinoctial ende Middach af comt/ t welcke in effect soo veel is/ als te braghen ofte de qualitept diese heeft/ van reghenachtich ende heet te wesen/ haer by bliift/ de Linea Equinoctialis ghepasseert wesende. Ende is hoorwaer wel om te twyffelen/ want al ist schoon dat men over de Linea passeert/ soo en laerte daerom geen Aufster ofte Zuyden Windt te wesen/ bewyle datse van een zijde der Werelt is comende/ ghelijc als den Noordten Windt (die van de teghen-zijde waept) niet en laet Noordten te wesen/ al ist schoon/ dat men de Torrida ofte Linea passerende is. Ende is alsoo schijnende/ dat beyde winden haer eerste eygensenschappen sullen behouden/ d'eene van heet ende bochtich/ ende d'ander/ van cout ende droogh te wesen: den Aufster, van wolcken ende reghen te veroozsaken/ ende de Boreas ofte Noordten Windt/ van die te verspreyden/ ende den hemel helder ende claer te maken. **M**aer Aristoteles is hem meer houdende aen de opinie die int contrarie strijdt: Want den Noordten windt is in Europa cout/ om datse vanden Poolt (welcke een uptnemende cout Geweste is) af comt/ zijnde den Abrego contrarie heet/ om datse van upt den Middach her comt/ t welcke de Geweste is die van de Son aldermeest verwarmt wert. **S**oo zijn van de selve reden verbindende/ dat de ghene die aen d'ander zijde der Linea wonen/ den Aufster ofte Zuyden Windt/ cout/ ende den Ciergo ofte Noordten windt/ heet hebben/ want albaer soo comt haer den Aufster van den Pool/ ende den Noordten windt van upt den Middach af. Ende al hoe wel het wel schijnen soude/ den Aufster ofte Zuyden Windt albaer couder te wesen/ als alhier de Ciergo ofte Noordten windt/ om dat men de Geweste van de Zuyt-Pool/ dooz oozsake dat de Son des Jaers seven daghen langher is bertoevende aen de zijde van den Tropic Cancri, als aen de zijde van Capricorno, ghelijc als men sulcx claerlijcken aen de Equinoctien ende Solsticien (diese in beyde de Circulen doende is) te sien comt. **W**aer by blijskende is/ dat de Natuer heeft willen verclaren/ het hoordeel ende Edelhepdt die dese halve Werelt/ ghelegghen aen de Noord-zijde heeft/ boven d'ander helft/ van de Zuyt-zijde. **D**it albaer wesende/ schijnt het een besloten reden te wesen/ dat haer dese qualitepten der Winden/ over de Linea ghepasseert wesende/ zijn verwisselende:

Arist. 2. Meteor. cap. 5.

lende : t'welcke in effect alsoo niet en is/ soo veel als ick met ondersocht heyt van ettelijcke Jaeren hebbe connen vermercken / int ghene dat ick in die contrée der Werelt (van de Linea nae het Zuyden toe) doozwaubelt hebbe. Het is wel waer / dat den Noorden wint aldaer niet soo ghemeyn cout ende claer is als hier / behinden op sommige plaetsen van Peru, haer den Noorden wint onghesont ende beswaert te wesen. Ghelijck als daer is in Lima, in de platte Landen / ende de gheheelc Custlanghes/ die meer als vijff hondert mijlen weeghs streckende is / houden den Zuyden Windt dooz ghesont ende coel/ ende boben al / helder daer / want het daer nimmermeer en reghent. Welck gantsch contrarie van Europa ende dese zijde der Linea is/ hoe wel dat dit van de Custe van Peru geen reghel en stelt/maer is eer een exceptie ende wonder natuere/om dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent/ ende daer altoog eenen Windt is cuserende/sonder syn contrarie partjen plaets te gheben/ waer van hier nae ghehandelt sal worden/het gene noodich wesen sal. Wyden nu hier by/ dat den Noorden wint (aen d'ander zijde der Linea) d'epghenshappen niet en heeft / die den Austro aen deez zijde heeft/ al hoe wel datse beyde gaer van upt den Widdach her comen / ende nae de Guevesten (die daer teghens oberstaen) toewaepen. Want en is aldaer niet ghemeyn den Noorden wint heet ende reghenachtich te wesen/ ghelijck als alhier den Austro is/maer is daer oock eer met den Austro regenende/ghelijck als men ober alle het gheberghte van Peru in Chile, ende int Lant van Congo sien mach/ t'welcke ghelegghen is/aen gene zijde der Linea, ende seer berre t'Zeewaert in : Ende in Potosij soo is den Windt die sy Tomahavi noemen/ t'welcke (soo ick my niet qualijck en ghebende) onsen Cierco ofte Noorden wint is/uptnemende doozg/cout/ende seer verdyctich/ghelijck als herwaerts ober. T'is wel waer/aldaer soo seker niet te wesen/dat den Noorden ofte Cierco de Wolcken van een scepdt ende verspeppende is/ als hier/maer isser (soo ick my niet en berinne) eer met reghenende. Daer en is geen twijffel aen/dan dat de plaetsen daer de Winden dooz passeren / ende de naest byliggende Ghevesten/daerse upt szepten/ haer soo grooten versheppdenhepdt ende contrarie effecten aeneleben / ghelijck als men daghelijck op dupsent plaetsen onderbint. Waer sjeercken int generael van de qualitepten der winden/soo siet men meer op de zijden ende ghebeden der Werelt/daerse van daen comen/dan van op dese ofte d'ander zijde de Linea te wesen/ghelijck als (nae mijn duncken) den Philosoph wel te degen gheboelde. Dese Hoost-Winden/twelcke sijn Oost ende West/en hebben noch hier noch daer/ soo gheen bysondere noch ghemeyne qualitepten / als de twee boozsepde/maer ghemeynlijcke soo is den Solano ofte Oosten wint/alhier beswaert ende onghesont/zynde de Zephyrus ofte Westen wint ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende ober de gantsche Torrida, soo is de wint van Orienten ofte Oosten/diese Brua noemen) int contrarie van hier seer ghesont ende vermakelijck. Van den Westen windt en soude ick geen seker nochte ghemeyn dinc connen segghen/te meer dat dese wint in de Torrida niet en waept / ofte seer seldom : Want in alle de spatie/die men tusschen de Tropicos behavende is/ heeft men eenen ordinarischen ende gesetten wint van Brisa. Ende om dat het self de een van de wonderbaerlijckste werken der natuere is/soo isse goet/dat ment in de gront/ghelijck als gheschiet/verstaen mach.

Het 4. *Capitel.* Datter in de *Torrída Zona* altoos *Brisen*, ende buyten die *Vendavalen* ende *Brisen* waeyen.

En wegh ter Zee / en is niet ghelijck als die van't Landt / dat men dooz den selven wegh / daer men dooz heen gaet / wederom te rugge mach keeren: 'Tis / sepe den *Philosoph* / eenen wegh van Athenen naer Thebas, ende van Theba tot Athenen. 'Twe'cke in de Zee alsoo niet en is: Dooz eenen wegh gaet men heen / ende men keert dooz eenen anderen verscheyden wederom. 'Deerst ontdeckers van de *Westersehe* / als oock mede van *Ost-Indien* / hebben groote moepten ende arbeyt gepasseert / om de rechte ende sekerste coursen te vinden / om derwaerts te varen / ende niet minder / om wederom te comen / tot dat d'erbarentheyt / als meester van dese verborghentheden / haer onderwijfende was / dat het niet en was te varen dooz den *Ocean*, ghelijck als te zeplen dooz de *Middelantische Zee* nae *Italien* toe / alwaer men in't gaen ende keeren / eenige *Hadens* en hoecken comt te verkenmen / verwachtende alleenlijck t'besulph der Windt / die hem met der tijdt veranderende is. Ende dat meer is / soo wanneer heu die ghebrecht / behelpe n hem met de *Stemen* / ende alsoo zijn de *Galleyen* langs de *Custe* heen / gints ende waer varende. In de Zee *Ocean* en heeft men op sekerre contrep gheen ander Winden te verwachten: Ende men weet hoogseker / dat den ghenen die daer waepende is / daer min ofte meer waepen moet. *Opndlijcken* / dat de ghene die goet is om heen te varen / en is niet goet om wederom te comen: Want passierende den *Tropicum*, ende comende in de *Torrída*, soo werdt de Zee altoos gheheerscht van de Winden / die van den opganck der *Sonnen* voortcomen / die daer eentwlijck blasen / sonder datse opt plaets gheben de *contrarie* Winden te mogen op comen noch te geboelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: 'Teene / dat in de *Regioen* ofte *Gheweste* (die de grootste van vyden is / daer de *Werelt* met afghedeelt woert) regnerende zijn / *Ooste* winden / diese *Brisen* noemen / sonder dat de Winden van upt den *Westen* / ofte *Middach* (diese *Vendavalen* noemen) plaets hebben in gheenighen tijdt ban't Jaer te moghen waepen. Het ander is / datter nimmermeer *Brisen* en ghebreken: Ende hoe dat men de *Linea* naerder comt / hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft / twelcke soude schijnen / dat de silte aldaer behoorden ordinaris ende ghemeyn te wesen / om dat het is de ghedeelte der *Werelt* / die de hitte der *Sonne* aldermeest onderwoyzen is. Doch is in't *contracte* / want men heeft seer selden stilten / ende de *Brisa* is seer veel coelder ende gheduerigher. In alle het ghene dat van *Indien* bevaren is / heeft men behonden alsoo te wesen. Dit is van dooz *Ake* / dat de *Navigatie* veel lichtter ende doentlijcker is / ende oock sekerder is / varende van *Spagnien* nae *West-Indien* / als van daer weder nae *Spagnien* keerende. De *Bloten* die upt *Sibilien* t'zepl gaen / hebben tot *Canarien* toe de meeste wartigheyt / om dat de *Golfo de las Yeguas* (dat is de *Golf* van de *Merpen* gheseyt) onbestandich ende moepelijcken is / zijnde van verscheyden Winden ghequelt. De *Canarien* gepasseert wesen / gaen al dalende / tot dat se in de *Torrída* comen / aldaer vindense terfont de *Brisen*, ende loopen als dan hoog wint aen: In sulcker voeghen / dat het bynaest / op de geheele reyse / niet noodich is / de zeplen eens aen te roeren. Waerom is de hoogsepede Zee gheheten hebben / *Golfo de las Damas*, (dat is de Zee ofte *Golf* der *Joffrouwen*) ende dat dooz sijn gheduerighe eemparigheyt ende slechtigheyt van *Water* / comende alsoo tot aen d' *Cyplanden* *La Dominica*, *Guadalupe*, *Deseada*, *Marigalaute*, ende

Jan de
Bartog / in
de *Verade*. 1.
Boeck / 4.
Cap. 6.

d'andere meer in de contreye ghelegghen/welcke zijn/gelijck als booz seiden der Landen van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Bloten van den andere/ ende de ghene die na nieu Spagnien toe willen/nemen den wegh van ter rechter handt/ nae't Eplant Hispaniola, ende gaen verkenmen den loeck van S. Anton, zeplende also tot inde Haven van S. Ian de Lua, zijnde den selven Brisa, hen altoos dienende. Die van't baste Lant kiesen de slincker hant/ ende gaen verkenmen/ dat seer hooge geberghte van Tairona, comende in Cartagena aen/ ende passeren also nae Nombre de Dios, (dat is/ den Naem Gods) toe/ van waer men ober Lant na Panamá reys/ ende van daer/ dooz de Zuyder-Zee nae Peru toe. Als de Bloten weder na Spagnien keeren/ doen hare Navigatie op dese maniere: Die van Peru gaen verkenmen de Cabo, ofte hoeck van S. Anton, ghelegghen aen't Eplant van Cuba, ende comen also in de Havana, twelcke een seer schoone Haven/ van't selve Eplant is. De Blote van nieu Spagnien comt insghelijck van Vera Cruz, ofte van't Eplant S. Iuan de Lua af/ na de Havana toe: al hoe veel dat het met moeyten is/ want de Brisen zijn aldaer ordinair/ twelcke contrarie Winden zijn. Nu de Bloten in de Havana versaeint zijnde/ nemen ghelijckelijcken haren cours na Spagnien toe/ soechende de hooghten om buyten de Tropicos te comen/ alwaer sy al van Vendavalen binden / met de welcke comen verkenmen d' Eplanden van Agores ofte Vlaemische Eplanden: Ende van daer seplense na Seviliën, in sulcker hoeghen/ dat de gints-wegh op wepnigh hooghten is / zijnde altoos onder de twintich graden/ twelcke al binnen de Tropicos comt: Ende de wederom-reyse is buyten dien/ van ten minste op 28. ofte 30 graden/ zijnde de redeu daer van / als gheseyt is/ datter binnen de Tropicos altoos regneren Winden van upt den Oosten / de welcke goet zijn/ om van Spagnien na West-Indien te seplen/ om dat het van Oosten nae't Westen te loopen is/ buyten de Tropicos, twelcke is boven de 23. graden / bindt men Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder hooghten comt / hoe dat sekerder zijn/ welcke goet zijn om van Indien wederom te keeren/ want zijn winden van upt den Middach ende Onderganch/ dienende om weder nae't Oosten ende Poozben te keeren. De selve coursen is men oock passerende in de Navigatien die men doet/ varende inde Zuyder Zee van nieu Spagnien ofte Peru af/ nae de Pheleppinas ofte China. Ende wederom keerende van de Pheleppinas ofte China nae nieu Spagnien toe: Want de gintsbaert (om dat het van't Oosten nae't Westen is) halt seer lichtelijcken om doel/ want men hant altoos ontrent de linea booz wint/ twelcke zijn de winden Brisen. Het Jaer van 84. soo is ghelooopen upt de Haven van Callao de Lima, een Schip nae den Pheleppinas toe/ zeplende twee duysent ende seben hondert miilen sonder Lant te sien: Ende het eerste Lant dat het quam te verkenmen/ was het Eplant van Lufon, daer't nae toe hoer/ alwaert in een Haven liep/ hebbende de Keye volbracht in den tijdt van twee Maenden/ sonder datter opt windt was ghebrekende/ noch dat se eenigen steyn kregghen. Haren cours was bynaest altoos by de Linea heen / want liepen van Lima af / (twelcke leyt op 12. graet aen de Zuyt-zijde) ende quamen tot Manilla, dat by naest oock op soo veel graden gelegen is/ aen de Nooyt-zijde. Soodanigen boozspoet hadde van gelijcken Alvaro de Mendana in de heen-reyse/ op d'ontdekkinghe der Eplanden die men van Salomon noemt/ als hy se eerst hont: want hadde altoos boozwint/ tot dat se op de selve Eplanden aen quamen/ de welcke mogen wesen van Peru af/ daer sy van upt liepen/ ontrent duysent miilen/ liggghende op de selve hooghte aen de Zuyt-zijde. De wederom-reyse is/ als van Indien na Spagnien/ want om de Vendavalen te binden/ so moeten de gene die van Philippinas ofte China nae Mexico willen keeren/ op veel hooghten loopen/ tot dat se comen op de hooghte van Japon, ende comen alsoo verkenmen't Landt van California, loopende langhs de Custe tot in de Haven van Acapulco.

Acapulco, daer sy uyt ghebaren waren. In voeghen dat het op dese Nabigatie oock onderhanden is, dat men binnen de Tropicos, wel van Orenten ofte Oosten af/can baren/om datter d' Ooste Winden regnerende zijn. Maer wederom keerende van den onderganck nae den oppganck der Sonnen / soo moet men de Vendavalen, ofte Weste Winden bupten de Tropicos comen soecken/op de hooghte van boben de 27. graden. De selve experientie wogt oock ghebaen van de Portugesen nae Oost-Indien / al hoewel de Nabigatie in't contracte is : Want van Portugal derwaerts te baren / is moepelijck ende t' wederom keeren is lichtelijcker/om datse in't gints baren seplende zijn/van den Onderganck af/nae den Oppganck toe/soekende alsoo opwaerts te loopen/tot datse de Generale Winden vinden/die sy van ghelijcken segghen te wapen van de 27. graden opwaerts. In de wederom-comste comen verkenmen de Diaonsehe Eplanden : Doch is hen lichtelijcker/om datse van uyt den Oosten comen/ ende de Brisen ofte Hoorde-Winden hen dien ende zijn. Epndtlijcken/ dat het al eenen sekeren ende gheobserveerden reghel (der Zee-lieden) is/binnen den Tropicos, de Winden van uyt den Oosten te regneren/waerom het a'daer lichtelijcken is nae't westen te baren. Bupten de Tropicos het st inen op eenige tijden Brisen, ende op ander tijden ende t' gemeynste/Vendavalen. Daerom soo moet den genen die van den Onderganck nae den Oppganck begeert te baren / alsoos soeken uyt de Torrida te gheraken/ ende hem te stellen op de hooghte van boben de 27. graden met welcken reghel haer de lieden al verstop out hebben/breemde Nabigatien te bestaen/nae onbekende ende noyt ghehoorde plaetsen.

Dese Nabigatie hā Acapulco nae de Philippinas ende China, ende hā daer weder nae nieu Spaguerioe met alle de rechte strekkinge/coursen/grade en inlijen/ ende alles was vies herorende is / mach men sien in wghen schip/ hant alle de Nabigatien hā Orenten/ en d' waerden der Portugalosen en Spagulaerden / die tot bupten toe hekent zijn.

Het 5. Capittel. Van de verscheydenheyt der VVinden Brisen, ende Vendavalen, met d' andere meer Winden.

W Esende het gene gesept is/ een so waerachtigen ende ghemeynen dinc/en can niet laten lust te gheben d' oorsake van soodanighen verborghentheyt t' ondersoeken/ van dat men in de Torrida alsoo so lichtelijcken is varende van't Oosten nae't Westen / ende niet in't contracte/ twelcke het selfde is/van te vragen/waerom dat de Brisen, ende niet de Vendavalen aldaer regnerende zijn/dewyle het ghene dat nae goeder Philosophijge een wisch/ober al/ende van hen selfs per se is/ (ghelijck de Philosophen hieten) moet een eppen oorsake ende van hen selfs per se hebben. Maer al eer dat wy dese (nae ons duncken) notabile questie comente roeren/soo salt noodich wesen te berelaren/wat dat wy met de woorden Brisas ende Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock vooy dit / ende veel andere dingghen / in materien van Winden ende Nabigatien dienstich zijn. De ghene die de Conste der Zee-haert hanterende zijn/ tellen twee en dertich verscheydenheden van Winden/want om haer Schip te stieren nae de Haven daerse begeeren/ist hen noodich seer nette rekeninghe te doen / ende met de alderbeste distinetie/mogelijck wesen: want vooy weynich datment aen d' een zijde of d' ander is stellende/ende te bupten gaet/maecht het int eynde banden wegh een groot verschil/ ende en rekenen niet meer als twee en dertich / om dat dese ghedeelten ghenoech zijn/want men en soude van meer als dese/geen rekeninge comen houden. Doch ten uyttersten willende/soo ghelijck als sy stellen 32/moechtse 64/ 128/ 256. stellen / multiplicerende epndtlijcken de vooyseheven ghedeelten in een ontelbare somme : Want wesen de plaets daer hem 't Schip bevindt ghelijck als een Center ofte Middelpunt / zijnde de gantsche Hemispherio sy circumferentie ofte omringhel / wie soude daer teghen wesen / datter uyt desen Center niet en soude mogghen comen

nae den omringhenden Circkel toe / ontelbare / ende soo veel ghedeelten / ende aen-dermaeds soo veel schepdinghen van Winden/ (bewijse dat den Windt van alle car-ten des Hemisphery is hercomende) ende die te verdeelen in soo veel / ende noch soo veel / ghedeelten meer / is nae onse goetduncken ende fantasije te moghen stel-len soo veel als men wil. Maer het goet gheboelen der Menschen waer mede de Schijfuere ober een comt/zijn aenwijsende vier Winden / twelcke de principaelste van allen zijn/zijnde gelijck als vier hoeken der Werelt/die versiert worden/maken-
de een crups met twee strepen/waer hand'eene is streckende van den eenen Pool tot den anderen/ende d'ander van d'eene Equinoctiael tot d'ander. Dese zyn den Aquilo, ofte Noorden Wind/ende sijn tegen-partije d' Austro, ofte die wy gemepalijcken van den Middach/ ofte Zupden noemen/ende van d'ander sijde/Oriente, van waer de Son op gaet/ende de Ponente, van daer sp onder gaet. Hoe wel dat de heplijghe Schijft op sommige plaetsen noch andere verschepertheit van Winden noemt/ gelijck als daer is/Euro Aquilo, welcke die van der Occaencher Zee/Noordtoost/ ende van de Middellantische Zee/Gregal noemen/van de welke in de Navigatie van S. Paulus mentie ge-maectt wordt. Maer de vier solemnele verschepertheiden / die alle de Werelt bekent zijn/zijn de ghene die van der heplijghe Schijftuere ghecelebeert worden / welke zijn/ als gheseyt is/Septentrion, ofte Noorden/den Middach ofte Zupden/Oriente, ofte op-ganch/ende Ponente, ofte onderganch. Maer om dat in den opganch der Sonne, daer t Oriente upt ghenoemt wordt/dyederley onderschept ghebonden wordt/ te weten / de twee meeste declinatien diese maectt/ende de middelste van dien / nae twelcke op di-
versche oorden des Winters ende Somers / ende te Midde-weghen / op ende onder gaet. Soo worden daer met reden twee ander Winden gerekent/twelcke zyn Oriente Estival, ende Orient: Hyemal, ende volghens / ander twee Ponenten in't contrarie van dese Estival ende Hyemal, ende alsoo comen daer te resulteren acht Winden / in acht merckelijcke punten des Hemels/twelcke zyn de twee Polen, de twee Equinoctien, ende de twee So. st. enen, met de ghene die daer in de selve Circkel teghen ober comen. Op dese maniere soo comen daer te resulteren acht verscheperdinghen / ofte verdeelsels van Winden die notabel zyn/de welke op verscheperden contreyen der Zee/ende vant Landt, differente vorabelen hebben. De ghene die den Ocean bebaren / plachtense al-dus te noemen/te weten/die van onsen Pool af comt / hietense gheelijck als den selven Pool, Noorden. Nu die daer aen volghet/ende van upt Oriente Estival comt / Noordt-
Oost/ ofte epgheentlijcke upt Oriente ende den Equinoctie comt / Oost / die van Oriente Hyemal Zupdtoost/die van den Middach Zupdt-pool/ ofte Antarcticus, Zupden/ die van Occalo Hyemal, Zupdtwest / die epgheentlijck van Occalo ende den Equinoctie af comt/ West/ die van Occalo Estival, Noordtwest. V ander meer Winden worden tus-schen de booscheben gheselt/ hoerende de namen van de ghene daer sp naest aen co-men/ gheelijck als daer is Noordt Noordtoost/Oost Noordtoost/ Zupdtoost / Zupdt Zupdtwest/ Zupdt Zupdtoost/ West Zupdtwest/ West Noordtwest / die booswaer in de selve maniere van noemen/conste bewijsende zyn/gebende kermisse van de plaet-sen daer de selve Winden van daen comen. In de Middellantische Zee/al hoelwel dat se de selve conste van tellen volghen / soo noemense nochtans dese Winden seer anders. Den Noorden-wint hietense Transimontana, (dat is van over't gheberghte gheseyt) den Zupden-wint die daer teghens ober comt/ Mezojorno, ofte Middach: den Oos-ten/ Levante, dat is/ Opganch/ende den Westen/ Ponente, dat is onderganch gheseyt. Op de booscheben vier/ soo comen dese noch tussehen beyden/ te weten/ den Zupdt-oosten Windt hietense Xiroque, ofte Xaloque sijn teghenpartije/ welke Noordtwest is/
Maestral,

Maeftral, de Noordtoofte/Greco ofte Gregal, ende zijn contrarie de Zuidtweste / Leveche, dat is in 't Latijn/Libicus ofte Africus. In 't Latijn soo zijn de vier hoeken/Septentrio, Aufter, Subfolanus, Favonius, ende de tuffchen-ghefelde/ Aquilo, Vulturinus Africus, ende Corus. Ende nae dat Plinius fept/fo is Vulturinus ende Eurus de felve die wy Zuidtoofte ofte Xaloque noemen: Favonius, de felve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas: de felve van Noordtoofte ofte Gregal, Transmontana, Africus ende Libicus: de felve van Zuidtweste ofte Leveche, Aufter ende Notus: de felve van 't Zuiden ofte den Widdach / Corus ende Zephyrus: die van Noordtweste ofte Maeftral. Die van 't Noordtoofften ofte Gregal, en gheben anders gheenen naem/dan Phenicias: van anderen woordenfe op een ander maniere verclaert. Ten is onse intentie niet de Latijnfche ende Griekfche namen der Winden te willen bergheleken/maer willen nu fegghen / welke van dese Winden / dat van onse Zee-tieden der Oceaenf. her Zee van Indien/Briſen ende Vendavalen gheenoemt worden / 'tis alfoo/dat ick langhen tijt in dese namen verdoelt ghetweeft hebbe / om dat ick henlieden dese vocabellen feer verſceyden ghebruycken ſach/tot dat ick het te begheuen ghewaer worde: verſtaende dat het meer ghemeyne /dan byſondere namen van Winden ofte ghebedelken zijn, te weten/de ghene die hen dienen om nae Indien te ſeylen (de welke bynaeft booz-windt zijn) hietenſe Briſen,maer mede in effect verbatende zijn/ alle de Winden van Orienten, ofte uyt den Ooften / ende hare aenhanghers ende ſtrecken daer uyt ſpruytende. De ghene die hen dienen om van Indien wederom te keeren/noemenſe Vendavalen, dat zijn die van 't Zuiden af/tot de Ponente Eſtival, ofte Noordtweſten toe: in boegen/dat ſp haer comen te verbeelen gelijk als twee kotten van Winden / elck op ſijn ſelven: Welcker Copozalen zijn ter eender zijde/den Noordtoofften ofte Gregal, ende van d'ander zijde/den Zuidtweſten ofte Leveche. Nu ſoo is oock goet/dat men wete/dat van de acht Winden ofte ghebedelken/die wy tellen: De byſnut zijn om te varen/ende de dype niet. Ick wil ſegghen/dat ſo wanneer een ſchip in Zee is/ ſoo mach het ſeylen/ende de ſtepe die't boozgheuen heeft/verbojderen / met welke van de byſ ghebedelken/dat de Windt waepende is/ alhoewel die niet eben nut en zijn: Maer ſoo daer een van de ander dype Winden waept/ſoo en can't niet varen daer't boozgheden heeft: Ende ſoo ghelijck als het met eenen Noorden windt / Zuiden aen ſeylt/ alſoo ſal oock met Noordtoofte/Noordtweſte/Oofte ende Weſte Winden op de ſelue cours moghen aenſeylen/want die van ter zijden zijn om te gaen ende te comen/eben ghedienslich: Maer waepende van uyt den Zuiden/twelcke recht contrarie is/ſoo en mach men gheensins Zuiden aen ſeylen/noch en ſal oock niet moghen geſchieden met de andere naefte zij-Winden /twelcke zijn Zuidtoofte ende Zuidtweſt, dat booz de ghene die de Zee hanteren/ghenoech bekent is: Ende en waer niet noodlich 't ſelue alhier te ſtellen/dan is alleenlijck om te bewiſen/dat de zij-Winden van de ſelve /ende rechte Oriente ofte Ooften windt/de gene zijn die gemeynlijcke in de Torrida waepende Briſen gheenoemt worden/ende de Winden van uyt den Widdach naer't Weſten toe/de welke dienen om te varen van den Onderganck nae den Opganck / en binden men niet gemeynlijcken in de Torrida: Ende daerom ſo loopenſe die opwaerts buyten de Tropicos te ſoeken /ende dese woorden van de Zeelieden van Indien/gemeynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. *Capittel.* VVat dat d'oorsake is, dat men altoos in de *Torrida* is vindende, Winden van *Oriente*, ofte uyt den Oosten, om te varen.

Met ons nu legghen / tghene de voozghestelde questie beroerende is / wat dat d'oorsake is / dat men in de *Torrida* wel zeplen can van uyt den Oosten nae t'Westen / ende niet in t'contrarie. Nu soo moeten wy hierom twee waerachtighe grontvesten boozstellen / waer van het eerste is / dat den omloop van t'eerste *Mobile*, die men raptō ofte *diurno* noemt : niet alleenlijcke de Hemelsche Ghewesten (die hem onderwoopen zyn) na hem treckt ende beroerende is / ghelijck wy dagelijck sien / aen de Son / Maen ende Sterren / maer dat de Elementen van ghelijcken van t' selue movement ofte verroersel / deelachtich zyn / soo langhe als sy gheen beletsel hebben. Het Kertrijck en is haer / dooz de groote swaerte / also niet verroerende / waer dooz t' selue onbequaem is / rontsom gebjaept te worden / als oock om de groote distantie die daer tusschen t' eerste *Mobile*, ende haer is. Het Element van t' Water / en heeft van ghelijcken dit dagelijckche movement niet / om dat het met d' Erde omvangen is / ende t' samen een Spheramaect: D'orck soo laet het de Erde niet toe / dat het in t' ronde omgebjaept mach worden. D'ander twee Elementen , te weten / Wper ende Lucht / zyn subtylber / ende naerder aert Hemelsche *Orbis*, waerom sy haer verroersel deelachtich zyn / gheboert wiesende in t' ronde / ghelijck als de selue Hemelsche Lichamen. Van t' Wper en is gheen twyfsel / soo daer een Sphera (ghelijck als *Aristoteles* ende andere meer dat stellen) van is. De Lucht is de ghene die ons te propooft comt / ende dat die hem verroert met het dagelijckche movement van *Oriente*, ofte uyt het Oosten nae het Westen / is waerachtelijck / dooz d' apparentien der Cometen die wy claerlijcken sien verroeren / van t' Oosten nae t' Westen / in t' opcomen / climmen / obereyndt / stighghen ende neder-balen der selden / omloopende eyndlijcken onsen *Hemispherium* , op de selue maniere als de Sterren / die wy in t' Firmament sien verroeren. Ende dewijle dat de Cometen schynen te zyn / in de Regioen ende Sphera der Lucht / alwaerse haer engendrerren , vertoonen / ende weder herdwynen / soo soude dat onmoghelijck wesen / haer rondisomme te moghen djaepen / ghelijck sy in effect doen / soo haer den Omloop der Lucht (daer sy verlijghen) met den seluen omloop niet en verroerden. Want wesen de / ghelijck als het is / een ontfeken materie / souden / sonder te moghen omgaen / stil moeten staen / soo de Sphera / daer dit staet / stil stont : ofte ten waer / dat wy ons wilden inbeelden / daer eenighen Enghel / ofte intelligentie te wesen / die met de Comete gaet / ende die rontsom is lepende. In t' Jaer 1577. sach men dien wonderbaerlijcken Comete , die een *Fluquere* opwerpende was / ghelijck als van een *Plumagie* ofte *Weder* / streckende van den *Horison* af / tot bynaest ober den halven *Hemel* / duerende van den eersten *November* af / tot den achtsten *December* toe : Ick segghe van den eersten *November* / al hoe wel dat men se in *Spaguen* eerst ghesaer wert / ende gesien heeft den negensten *November* / nae dat de *Historien* van die tijden verhalende zyn. Om dat wy die / ghelijck ick dat wel onthouden hebbe / in *Peru* (daer ick doe ter tijt was) quamen te sien ende t' annoteren / acht daghen eer / t' gheheele *Lant* ober. D'oorsake van dit vershil / mach van anderen ghesep't worden : Het ghene ick nu segghe is / dat wy in de heertich daghen dat se duerde / al te samen bemerkten / soo wel die van *Europa*, als wy / die doe in *Indien* waren / dat se haer dagelijck was verroerende met den gant'schen omloop van t' Oosten nae t' Westen / ghelijck als de *Maen* ende *Andere Sterren*. Waer uyt blyckende

lijckende is dat wesende syn Regioen ofte Gheuweste de Sphera der Lucht datter het self de Element oock alsoo moeste omdraepen/ ofte herroeren. Worden insghelijck ge- waer dat het / behalven 'tghemeyne movement, noch een ander in t bysonder hadde / waer mede het met de Planeten, van t Westen nae t Oosten was herroerende / wandt stont alle nachten Oostelijcker / gheijck als de Maen / Son / ende de Sterren van Ve- nus oock doen. Hebben oock noch meer ghemerckt / dat se met een ander berde / seer by sonder / herroersel / haer in den Zodiack, nae t Noorden was moerende / want was int eynde van sommighe nachten / de teykenen van Septentrio naerder gheromen / twel- ke by abortuer d' oorzake gheuwest is / dat men dese groote Comect albereest quam te sien / by den ghenen die aldermeest nae de Austro ofte Zuiden ghelegen waren / als daer zijn die van Peru. Ende daer naer / gheijck als se (met het berde herroersel / dat ick geseyt hebbe) die van Septentrio meerder was ghenakende / soo hebbense dan die van Europa / later begūnen te sien. Doch de verschepdenheyt der herroersels / die ick geseyt hebbe / mocht enje al te samen vermercken / in boeghen dat men ghenoch conde berne- men / dat d' inpyntinghe van verschepden Hemelsche Lichamen tot een de Sphera der Lucht was repckende. Alsoo dat het een onghetwijfelde sake is / dat hem de Lucht is herroerende met den omloop des Hemels van t Oosten nae t Westen / twelcke tge- ne is / dat gheproponeert ofte fndament is. Het tweede en is niet min waerachtich ende kernelijck / te weten / dat dit herroersel der Lucht in die contrepren van onder de Linea Equinoctialis, ende daer ontrent / een upnemende raddighcyt heeft : Ende hoe naerder aen de Linea, hoe dat het radder is / gelijc als het selve herroersel / volgens / hoe dat het verder van de Linea af ende naerder de Polen is / soo veel te verlanck / samer is. De reden hier van is openbaer : Want wesende d' oorzake van die efficient, soo moet nootwendich de herroeringhe van t Hemelsche Lichaem alder snelst wesen / ter plaetsen daer t Hemelsche Lichaem alder raest omdraeyt ende herroerende is / ende dat de Torrida aen den Hemel den alder snelsten omloop heeft / ende dat op de Linea meer als op eenich ander deel des Hemels. Tselve te willen bewijsen / soude wesen de lieden ontsichbaer te willen maken / dewijle dat het in een Stadte ofte Wiel genoech ghesien wort / dat het grootste omringel hem haestiger omdraeyende is / als het minste / vol- eyndende synen grooten omloop in de selfe spatie van tijt / als het minste synen dep- nen omloop doet. Van dese twee hooggestelde / volghet de reden / want den ghenen die groote wateren beseylende zijn / varende van t Oosten nae t Westen / binden altoos / sose op weynich hooghten loopen / door windt : Ende hoe naerder den Equinoctiael, hoe dat se den windt te sekerder ende ghedueriger binden : Ende in t contrarie / zep- lende van t Westen nae t Oosten / binden altoos tegens ende contrarie winden : want de upnemende raddighcyt van het herroersel der Equinoctiael, treckt het Element der Lucht nae hem / gheijck als alle die andere opperste Hemelen / ende alsoo is de Lucht / altoos volgende den omloop van den dach / loopende van t Oosten nae t Westen / son- der opt te veranderen. Ende den suellen looy ende cracht van de Lucht / is insghelijck nae hem treckende / de dampen ende exhalatien, die haer van de Zee op-heffen / twel- ke veroorzakende is / dat de Winden Brisen (die upt den Oosten waepen) continue- lijcken in de selve Geweste regnerē. Den Wyeder Alonso Sanches, een selighe van ons geselschap / die in West ende Oost-Indien verkeert hadde / zijnde een soo erbaren en Const-rijcken Man / septe / dat het varen onder de Linea, ofte daer ontrent / met soo continuelijcken en gebuerigen wint en weder / hem dochte te wesen / dat he t selve her- roersel der Lucht / het gene was / dat de Schepen voort dreefe en dat het selve eyghent- lijcken geenen wint nochte exhalatie en was / dan alleenighe de herroeringe van het selfe Element der lucht / door de dagelijckchen omloop des Hemels. Vraecht tot be- sijnghē

vingebant selve/ dat in de Golfo de las Damas, (ofte Golf der Joffrouwen) en in de andere groote Golfen ofte Wateren/ die men in de Torrida behaarende is/ het weder ende den tijt eenparich is/ hanghende de zeplen met een byemde ghelijckheyt/ sonder eenighe verheffinghe ofte buyen te crijghen/ ende sonder dat het bynaest noodich is/ op de gesele Reep/ die te veranderen ofte aen te roeren. Ende soo't gheen lucht en waer/ die van den Hemel gemobeert wert/ souden pimmers op eenige reepen ende tijden salieren/ in't contrarie veranderen/ ende oock somwijlen stonmachtich wesen. Al hoe wel 'selve wijselijcken geseyt is/ soo en can men oock niet ontkennen/ oock windt te wesen/ ende dat men die daer heeft/ dewijle daer vaporen ende exhaltatiën van de Zee zyn/ ende wy oogenstijnycken sien/ dat de selven Briesen bywijlen crachtiger/ ende by tijden slapper waepen: Ja so heel/ dat men somtijts alle de zeplen niet lieden mach. So moet men dan verstaen/ ende is alsoo waerachtich/ dat de veroerde Lucht nae haer is treckende/ de vaporen ende dampen diese bindt/ want haer cracht is groot/ ende en bindt geen wederstant/ ende daerom soo heeft men continuelijcken/ ende bynaest eenparich/ den Windt van't Oosten nae't Westen/ onder ende ontrent de Linea. ende bynaest oer de gantse Torrida Zona, (welcke den wegh is/ daer de Son sijnen loop heeft) tusschen de twee Circulen van Cancer ende Capricornus, etc.

Het 7. Capittel. Door wat oorsaken dat men ghemeynijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeste hooghte.

Zo wie dat het boven-verhaelde is aenmerckende/ sal mogen verstaen/ dat loopende van uyt den Westen nae't Oosten/ (op de hooghste van buyten de Tropicos) een ghelijcksoynighe reden te wesen/ dat men *Vendavalen* binde. Want dewijle dat den omloop der Equinoctiael so ras is/ soo is sy oock veroorzakende/ dat de Lucht onder haer veroert werdt/ volghende den omloop/ 'twelcke is van't Oosten nae't Westen/ ende daerle ordinaris nae hem halende is/ de vaporen ende dampen die de Zee op heft: alsoo zyn in't contrarie de vaporen ende exhaltatiën die haer op heffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercussie, ofte wederom-slach diese doen/ gemoeterende de stroomen van de Zona bynaest veranderende in't contrarie/ veroorzakende de *Vendavalen* ofte *Zuydweste Winden*/ die in die contreen soo gheexperimenteert zyn/ gelijckerwijs als wy sien/ dat de stroomen van't Water/ soo sy van andere crachtiger getaecht ende geschut zyn/ bynaest haren keer in't contrarie nemen. Op de selve maniere schijnt het oock te geschieden/ in de dampen ende exhaltatiën/ daer haer de windē nae d'een ende d'ander zijden/ dooz comen te verwackeren. Dese *Vendavalen* zyn meest ende gemeenlijck regnerende/ op middelbare hooghte/ van de 27. tot de 37. graden/ alsoe wel de selve so seker noch soo geregeit niet en zyn/ als de Briesen op weynich hooghten/ 'twelcke de reden selvs met byengt: Want de *Vendavalen* en zyn niet veroorzactt van een eygen ende gelijcksoynich movement des Hemels/ gelijck als de Briesen aen de Linea doen/ maer zyn gelijck als selk geseyt hebbe/ veel gemeynder/ ende die wijs uyt-nemende verbolgen ende stonmachtich. En passerende boven de hooghte van 40. graden/ soo heeft men van ghelijcken gheen meer sekerheyt van Winden ter Zee/ als te Lande: Wy wijlen heeft men Briesen ofte Hoode Winden/ somtijts *Vendavalen* ofte Weste Winden/ waerom de Navigatiën van daer oock onsekerder ende periculoser zyn.

Het 8. Capittel. Van de *exceptien* die men in de voorseyde Regel vindt, ende van de Winden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Landt zijn.

MEt gene dat van de Winden/die daer ordinarijs bin-
nen ende buyten de Torrida zijn waerpande/ghesept is/is te verslaen in de
rupine Zee/ende groote Golfen, want op't Landt ist op een ander ma-
niere/altwaer men alderhande Winden bint/door de groote ontfenheyt
die't heeft/van Ghebergten/Dalpen/ende beelheyt der stiberen/Lac-
ken ofte Meppen/ende ghedaenten van Landen/van de welcke haer verheffende zijn/
dicke ende bysondere vapuren/die nae verscheyden beginsels/nae d'een ofte d'ander
zijden ghebreven worden/zijnde alsoe veroorzakende verscheyden Winden/sonder dat
het veroerfel der Lucht (dat van den Hemel veroorzaeckt is) soo langhe mach volher-
den/die altoos nae hem te trecken. Ende dese verscheydenheyt van Winden en bint
men niet alleen op't Landt/maer oock aen de Zee-Custen van de Torrida,op de selve
maniere/door de boossepde oorzake: Want daer zijn Landt-winden die van't Landt
af comen/ ende men heeft Zee-winden/die ordinarijs upt der Zee waepen: Die van
upt der Zee/zijn lieftich ende ghesont/ende die van't Landt/beswaert ende onghesont/
al hoe wel dat men/nae de ghelegghentheyt der Custen/hier in't ondersejth heeft. De
Terrenos ofte Landt-winden waepen gemeenlycke van de Middernacht af/tot dat de
Son begint op sijn hooghste te wesen: Ende die van de Zee/van dat de Son heeft
is/tot nae datse onder gaet. By abontuer soo is d'oorzake hier van/dat het Aerdt-
rijck/als de dickste materie/aldermeest roockt/als de blam der Sonne wech is/ ghe-
lyck als het gesijhet met het Barn-hout/dat niets te d'ooogh is/ t'welcke int uptgaen
van de blam aldermeest roockt. De Zee/ghelyck als de gene die subtylder ghedeelten
heeft/en is geen damp ofte roock verheffende/dan so wanneer dat de selve verwarmt
wort: Gheleyck als het strop ofte hopy/soo't wepnich ende niets te d'ooogh is/t'welcke
roockende is/alt verbyant wort/ende int uptgaen van de blam/soo cessert insghelyck
den roock. Dat dat d'oorzake hier van is/is altoos boosseker/dat de wint van't Landt
aldermeest met de nacht is volherdende/ ende die van upt der Zee int contrarie alder-
meest met den dach/op de selve maniere/ghelyck als aen de Custen/contrarie ende by-
wijlen harde ende seer stormachtighe Winden zijn ghebeurt het oock/dat men daer
seer groote stilten heeft. Maer varende in de groote Golfen onder de Linea, woogt
ghesept van lieben die seer erbaren zijn/haer niet te ghedencken/datser stilten gebon-
den hebben/van dat men daer altoos luttel ofte veel baren mach/door oorzake van de
Lucht/die van't Hemelsche veroerfel ofte ommelooy ghemobeert wort/in sulcker
voeghen/dat het ghenoech is/het Schip voort te jaghen/comende ghelyck als het is/
van achter en in booywint. Ick hebbe althijt gheseyt/dat in twee duysent seben hon-
dert mijlen/altoos onder de Linea, ofte niet verder als thien ofte twaelvs graden daer
van af een Schip gheseyt is/van Lima af/tot Manilla toe/in de Maenden van Fe-
bruarius ende Martius, t'welcke is/als de Son daer aldersejst bobent' hooft gaet/en-
de en bouwen op alle dese spatte noyt stilten/dan coele winden/doende alsoe in twee
Maenden tijts soo grooten reyse. Maer dicht by't Landt/aen de Custen/ ofte daert
de vapuren der Eplanden ofte vant vaste Landt bereyken moghen/placht men inde
Torrida ende buyten dien/veel ende seer wreede stilten te hebben. Op de selve manie-
re/so zijn de buyen/haestighe blaghen reghens/ende andere passien van stormen ende

Dit van de
Landt ende
Zee-winde/
heeft men ba-
ghelcke alsoe/
aen de Coste
van Cost-
Indien/ ghe-
lyc als sulce
in mijn Te-
nerarij ghe-
lesen mach
worden.

Onweder der Lucht / veel sekerder ende ordinarischer aen de Lufften / ende daerse die dampen ende bapereuren van't Landt bereycken / dan in de groote Goltse ofste rupne Zee. Dit berisfae ik in de Torrida, want bupren dien / heeft men so wel siltzen als bupen in de rupne Zee / en laet ehenwel daerom / tusschen de Tropicos ende onder de selve Linea, met somwijlen / blaghen ende haestighe obervallende reghenen te hebben al hoe wel dat het een goet stuck t'Zeewaerts in is / want hier toe ooslaecks genoech zijn / de exhalation ende bapereuren der Zee / die haer bywijlen haestelijcken in de Lucht veroeren / ende wonderen / ende bupen verooslaecken / maer dit selve is veel meer ende ordinarischer dicht by t'lant / en op t' selve lant geschiedende. Als te varede was van Peru na nieu Spagie toe woerde gewaer / dat de repse (alle de tijt dat wy lanck de custe heestepse) was / gelijc sy altoos plach te wesen / gemakelijc / met daer helder wter dooz de Zupde wint / die me daer heeft / met de welke me booz wint na Spagie / en van neu Spagie afwaert. Als wy de Goltse bweers ober zeplde / wesen de ser te Zee waert in / ende bynaest onder de Linea, soo hadden wy een seer vermakelijck coel weder / ende booz windt : Ende comende in de contrey van Nicaragua, ende langhs alle de Custe heen / hadden wy contrarie Winden / veel wolcken / reghen / blaghen ende Winden / die somwijlen dapper ende breefelijcken opbliesen / zijnde alle dese Nabigatie / binnen in de Zona Torrida. Want wy schepen van de 12. graden aent Zupden / (op welke hooghte ghelegghen is de Stadt van Lima,) ende boeren tot op 17. welcke de hooghte van Guatlico is / een Haven van nieu Spagien : Ende ghelooft dat soo permant rekeninge ghehouden hadde / van t'ghene datse binnen in de Torrida ghebaren hebben / soudentuttel min ofte meer bevinden / het ghene ghesep is. Dit is int ghenoech van de generale reden der Winden die in de Torrida Zona, t'Zeewaerts regnerende zijn.

Het 9 Capittel. Van sommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de contreyen van Indien.

MEt soude een groot verstant wesen / int lange te willen wyslegghen / de wonderbaerlijcke effecten / die van diverse winden / op verscheppen plaetsen ghebaren worden / ende reden van soodanighe wercken te gheben. Daer zijn Winden / die t'water der Zee / uyt de natuer / ontstellen ende doncker groen maken : Andere makent soo daer als een Spiegghel : Eenighe verheughen / ende zijn van haer selven vermakelijck : andere bedroeven ende versticken. De ghene die de Zijwoymen opboeden / dragen grootte soeghe de Winters te slupten / ten tijdt dat soodanighe Vendavalen waepende zijn : Ende als de contrarie waepen / soo stellers die open / ende bevinden by seckere experkentte / dat haer boetsels / met d'eene afferben ende verminderen / ende met d'andere / verbeteren ende aengroepen. Ende men salt noch oock aen syn selven bezopen / so men daer acht op slaet / dat de verscheppenheyt der winden die daer waepen / merckelijcke inpyntinghe ende veranderinge doen / in de dispositie van t'Wichaem / namelijcken / in de swaacke ende teere leden / ende dat hoe delicaet hoe meerder. De Schijftuere is den eenen Wint noemende / Versenger ofte onsecker / ende d'andere noemts / eenen Wint van een soeten dauwe. Ten is ghen wonder / dat men in de Crupden / Ghebieten ende Menschen / soo merckelijcke effecten van Winden is gheboelende / de wijle men tselve oock int Mer (t welke t'haedts / der Metalen is) oogghenschijnlijcken bevindt ende vermerckende is. Hebbe oy diverse plaetsen van Indiens Merre.

Exad. cap.
10. 6. 14.
Job. 17. 10.
235. 4. 020.
13. Dan. 3.

Nere trallen ghesien/die gantsch ghemaken ende bergaen maeren/ende dautwende het
 Hier/daer van uyschen de vangeren ginsch ontlicken/gbelijck of het hoy ofte droogh
 sijn p g ieuwef hadoe t'welcke al te mael/alleenijck van de Wint veroozackct was
 die t' gantsch ende al verode/ende ionoer remedie het uide. Nu/achterlatende an-
 dere groote ende wonderlijcke effecten/soo wil ick alleen/ twee verhalen: Deene is/
 al tijt schoon/datse meer als de doot is benauwende/en doet nochtans gheen sijder:
 W'ander/datse/sonder te ghevoelen/het leven is vercoztende. Dat de lieden die eerst
 begi men te varen Zeesieck worden/is een ordinarijs dinck: Ende ghelijck als het soo
 ghemeyn/ende sijn wepnich letsel so bekent is/sooient niet en wiste/souden de lieden
 meyn t selve een doodlijcke siechte te wesen/nae dat het wel boozsijnt/ quellinge en-
 de benauthept aen doet/den tijt dat het buert/met crachtige cozinge der mage/ hoof-
 tijn/ende andere dypsent moepsijcke accidenten. Dese soo bekende ende ghewoon-
 lijcker effecte/is in de menschen veroozackende/de vzeemdschept van de Lu ht der Zee:
 Want al hoe wel waer is/dat de herroeringhe ende t' slingheren van het Schip/daer
 luttel min ofte meer veel oozsacks toe geuen/om Zeesieck te worden/als oock van
 ghelijcken die infectie ende quaden reuck van de Schieps dinghen. Niet te ghesae-
 de/soo is d'epghen ende princijpale oozsacke/de Lucht ende dampen der Zee/ de welcke
 t' lichaem ende de maegh/van die t' niet ghewoon en is/soo vzeemt zijn/datse die d'ay-
 per ontstellen ende te verpen nemen: Want de Lucht is epudlijcken de ghene daer
 wy by leven ende aessen van scheypen/ende die wy in onse inghewanten inhaleen/en-
 de daer wy ons met badende zijn: Ende also en isser oock gheen dinck/dat ons haeste-
 lijcker ende crachtigher is ontstellende/als de veranderinghe van de Lucht/ die wy
 aessen/ gelyck als men siet aen de gene die die van de Pest sterben. Dat de Lucht
 van de Zee de princijpale veroozaker/van soodanighe vzeemde ontfellinghe ende alte-
 ratie is/bevint men by vele expertentien: t' een is/ dat waepende een seker Lucht
 van upt der Zee/gebeurt het/dat die op het Landt zijn/Zeesieck worden/ghelijck als
 my sefs by wijlen wel gheschiet is: W'ander/dat hoe datse verder te Zee waert in co-
 men/ende van t' Landt afscheyden/ hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/dat soo
 waerneer se int inloopen onder t' schutsel van eenich Eplant/zijn gemoetende eenighe
 Lucht van een verbolghen ende opgheblasen Zee/zijn veel meer van t' selve accidnt
 ghewolende/al hoe wel men niet en ontcent/dat de herroeringhe eade schuddinge van
 ghelijcken Zeesiecken is veroozackende/de wijle wy sien/datter lieden zijn/ die Zee-
 sieck worden int overbaren van rivieren in Schuyten: andere die t' selve ghevoelen/
 rep'sende op Wagghens ende Karren/nae dat de complexien der maghen ver'scheyden
 zijn. Ghelijck als men int contrarie/anderen bint/dat al gaender noch soo verbolghen
 ende opgheblasen Zee/en weten niet eens wat dinck dat Zeesieck is/maer is
 epudlijcken een ghewis ende seker dinck/dat de Lucht der Zee dese effecten ordinarijs
 is veroozackende/aen den ghenen die daer van niets in comen. Hebbe alle dit selve
 willen segghen/om te verhalen van een vzeemt effect/die de Lucht ofte Wint/in seke-
 re Landen van Indien is doende/in sulcker boegghen/datter de lieden van Zeesieck
 worden/ende niet minder/maer veel meer als in de Zee. Sommighe houden voog
 fabulen/ende andere seggen/dat het maer is/een dinck te willen berheffen ende groot
 maken. Ick sal segghen het ghene dat my wederbaren is: Daer is in Peru een upt-
 nement hoogh Gebergte/Panaacacca ghenaemt/nu soo hadde ick hoopen seggen/van
 dese veranderinge/diese veroozackte/ende ginch my boozsien/het beste dat ick mochte
 /nae d'onderwijninge die aldaer (van den ghenen die men Vaquianos ofte W'edebren
 noemt) ghegheven wort. Met alle dese mijne toerustinghe/soo quam my in ontpru-
 men van de trappen(ghelijck sp'se hieten)t'welcke t'alderopperste van t' selve Ghe-
 berghe

Dit selve
 dant Nere
 hebbe ic ooc
 sel's sichte-
 lijcken onder
 bonden int
 Eplant Ter-
 cera, een van
 de Blaen-
 sche Eplan-
 de ende niet
 allen aent
 Nere, maer
 ooc aen har-
 der ghehou-
 wt'sten aen
 de Kercken
 ende ghebeis
 van Kapiten/
 de welcke dā
 de Wint ofte
 Luchte
 gancijche ber-
 met/ende
 toe stof ber-
 moezt wort
 de.

berghte is/subtyllycken een soo dootlycke benauthent ober/dat ick was om my van't
 Peert te laten affgghen/ende op der aerden neber te ballen: Ende hoe wel dat wy on-
 ser deel waren/ soo spoeiden elck een spnen neber/ sonder t'gheselschap te verbeppen/
 om haestich wyt de quade contrere te geraecken/ ende ick vont my alleen met een In-
 diaen den welcken ick hadt/my op't Peert te willen houden/beginnende terfont soo
 te byaken ende ober te gheben/dat ick dorchte/dat my de ziele begheben woude / want
 nae't loosen van't eten/slipmen/long ende leber (soo men seyt) t'een geel / ende t'ander
 groen/so quam ick/dooz de groote ontfelthept (die de maeght gheboelde) bloet te spou-
 wen: Spytlycken/dat by soo berre/het selue langh gheduert hadde/ gheloobe booz-
 seker/dat het my de doot aenghedaden soude hebben / miser ten duerde boben bye ofte
 hier uren niet / tot dat wy weder affghedaelt gantsch beneden ende in een bequamer
 gheteimperthept quamen / alwaer alle t'gheselschap t'welcke van beertshien ofte bys-
 chtien sterck mochte wesen/seer ontfelt was: Sommighe riepen/int reysen / om hen
 te Biechten/meynende boozseker ghestorben te hebben: andere waren bande Peer-
 den affghestegghen / zynde van't byaken ende Camerganck gantsch ter neber ghevelt.
 Wy woorden gheseyt/dat sommighe ghebeurt was t'leven met foodanighen accident
 verlopen te hebben: andere sach ick op der aerden neber gestreckt/makende een groot
 gheter/dooz de wyede pijn die hen t'passeren van den Bergh *Panaicaeca* ghecau-
 sette hadde/maer het ordinaris is / dat het geen quaet doet/dat te beduyden heeft / dan al-
 leen de quellagie ende pijnlycke ontstellinge/die daer een ober comt / terwylten dat het
 duert. Dese efferte en is niet alleenlyck doende de passagie van't gebergte *Panaicaeca*
 maer oock ober alle dien gantschen regel van gebergten die vervolgens is streckende
 ober de bys hondert myle weegs: en te wat plaetsen/dat men passeerde is/is men
 dese byende ongetemperthept gevoelende/ doch op d'eene plaetsen meer als op d'an-
 dere/ende gheschiet veel meer met den ghenen/diese van de Zee-Custe afcomende op-
 klimmen/als met de ghene die van't Ghebergte/nae de blacke Landen passeert. Ick
 hebse oock byten *Panaicaeca* gepasseert/dooz de *Lucanas* ende *Soras*, ende op een ander
 plaets/dooz die *Collaguas*, ende noch op een ander contrere dooz die *Cavanas*: in som-
 ma/dooz hier bysondere plaetsen / op verscheyden gints ende wederom reysen / ende
 hebbe altoos in de boozsepe contreyen/ die alteratie ende Zesiecke geboelt/die ick
 gheseyt hebbe/ebenwel neurers soo veel als op d'eerste reyse van *Panaicaeca*. De sel-
 ve experientie is by alle d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oorzake van dese
 ongheteimperthept ende soo byende alteratie / de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is
 regnerende en is gantsch gheen twyffel aen/want alle d' remedie/die oock seer groot
 is) die daer segghens ghehouden werdt/is de neus / mont ende ooren (soo veel als mo-
 ghelyck is) toe te stoppen/ende hen wel met cleeren te bedecken / namelijken dooz de
 maghe/want de Lucht is soo subtyl ende doozdinghende/datse tot het inghe want toe
 passerende is. Dese benauthent en woyt niet alleen bevonden by de Menschen/maer
 oock by de Beesten / die bywylten in sulcker boghen verstyben ende beslanwen/dat-
 men se niet gheen sporen en can doen verroeren/ofte een boet berfetten. Ick laet my
 duncken/de boozsepe contreyen/een van de hooghste plaetsen van't Land te wesen/
 die men in de Werelt heeft/want is een uytneimende hooghte die men opclimt/so dat
 ter(naer mijn duncken) de besneude Havens van *Spagnien* de *Pirencos*, ende d'*Al-
 phes* van *Italien* baer by te ghelycken zyn/ ghelyck als ghemeyne spusen by hooghe
 thozens: derhalven so staet my dooz/het Element der Lucht aldaer so subtyl ende de-
 licat te wesen / dat het tot den aentocht der Menschen gheen proportie en is / om
 datse de selve dieker ende gheteimperder is bereytschende. Ende dit is mijn gheloo-
 ne d'oorzake te wesen/van dat de maeght soo gheweldich ghealtereert / ende t'ghebeele
 subject.

subject soo ontfelt wordt. De besneede Havens ofte t' Gheberghte van Europa die
 ick gesien hebbe/hoe wel dat de selve een coude Lucht hebben/die quellinghe aen de
 ende herobliggerende sijn dat men hem wel bedecke. Niet teghenstaende/ soo en ber-
 drijft de coude den appetijt van t' eten niet/maer isse eer berweckende: noch en verroo-
 saect gheen bzhalinghe noch te walginghe in de maegh/maer wel pijn inde handen of-
 te boeten: Ennlijcke/dat d'operatie exterior ofte upterlijcken is. Maer die van In-
 dien die ick segghe/sonder pijn te gheben aen handen/boeten/noch aen upterlijcke le-
 den / is alleenlijcken d'inghe wanten omroerende. Jae dat meer te veruonderen is/
 soo ghebeurt het wel/dat men in de selve contreye seer schoone Sonneschijn ende heet
 weer heeft / waerom mijn ghevoelen is / dat men de schade is ontfanghende van de
 qualstept der Lucht/die men in ende uyt aessent/om dat se seer subtyl/delicaet/ende de
 coude van dien/niet soo gheboelijcken als doozvinghende is. Den voorszeyden Tre-
 gghel Gheberghten is ghemepulijck onbewoont/sonder eenighe lieden ofte Mensche-
 lijcke habitatie te hebben/jae soo veel dat men noch qualijck ghenoech dooz te reysen
 de lieden Tambos ofte Hutten bunt / om hen des nachts te berghen: Doch men en
 heeft noch geenich Deer noch Ghedierten/goet noch quaet/ uytghesontert Vicunas,
 welcker eygenschappe seer byeemt is/ als op sijn plaets gheseyt sal worden. De crup-
 den ende t' gras is daer veeltijts swart ende verbrandt van de Lucht die ick gheseydt
 hebbe. Dese Woestijne heeft van de twintich tot de dertich Mylen in de breedte / te
 weten/dweers over / ende in de lenghte is meer als vijfhondert Mylen streckende/
 als gheseyt is. Daer sijn noch ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen/diese in
 Peru, Punas heeten. Nu op dat wy comen op t' tweede stuck / dat wy belooft hebben/
 alwaer de qualstept van de Lucht/sonder te ghevoelen de lichamen ende s' Mensche-
 lijcke leuen doozsijdt ende verrooyt. In voozleden tijden soo reysden de Spagnac-
 den van Peru af / nae t' Coninckrijck van Chile, over Landt ende dooyt Gheberghte
 heen/maer al sin reys men ordinaris te Water derwaerts / ende htwijlen langhs de
 Custe heen/hoe wel dat het eenen moelijcken ende seer quelijcken wegh is/en heeft
 doch soodanighen verijckel niet/ als d'ander wegh van ober t' Gheberghte/in welke
 men sommighe blacke Landen heeft/alwaer int passeren veel lieden gheleben/ ende
 andere met groot gheluck afgheromen sijn / blijvende sommighe van dien / lam ofte
 beroert. Daer waer pt een cleyn ende slay windcken/t welke in sulcker doeghen dooz-
 dzinght ende doozsijnde is/ datter de lieden van doot ter aerden vallen / sonder by-
 naest pt te ghevoelen: ofte t' doet hen de vingheren ende teenen van de handen ende
 voeten afoallen: twelcke fabelen schijnen te wesen / doch is niet teghenstaende een
 waerachtighe Historie. Ich hebbe met den Obersten Ieronimo Costilla, een out be-
 woonder van Cusco, veel kennisse ende ghemepnschay ghehadt/ den welcken bye ofte
 vier teenen van de voeten ghebraken die hem int passeren/van dooz de Woestijne nae
 Chile toe/afgehallen waren: Want wese van t' doozseyde Windcken gepenetreert
 ende doozsieden/soo warense/als hysse quam te besien/doof ende bestorben: Ende ge-
 lijckerwijs als een appel(ghefehjudt wese) van den boom af halt/ alsoo vielense inf-
 ghelijck van haer selven af/sonder eenighe pijn ofte swaerichept te gheben. Den sel-
 den Capiteyn vertelde hoe datter van een goet Heyr-Doler(die daer dooz passeerden
 in de eerste Jaren / nae dat het selve Coninckrijck van Almagro ontdeckt was) eenen
 grooten hoop aldaer doot bleven/ ende dat hy de lichamen van de selve / aldaer hadde
 sien liggghen / sonder eenighe quaden reuck ofte corruptie van hen te gheben. Ende
 dooghe daer noch een ander byeemt dinc hy te weten / dat ser noch een Jonghsken
 levent van bonben: Ende gebraccht wese/hoe dat hy levendich gheleben was/
 sende/dat hy hem verbergende/in ick en weet wat Nutcken/van waer hy daghelder

uwtginnick met een *Mensch* te sijnden van't vleesch eender booder *Treng* daer hy hem/ op dese maniere/ van onberhouden hadde/ ende waeren al te samen overleden/ balle/ de den eenen dach den eenen/ ende den anderen dach den anderen/ van sla/ wichept ginder heen swijmerende: Ende dat hy oock anders niet en begeerde/ dan albaer (gelyck alle d'ander te voleynen/ want en ghehoorde in hem gheen bespottie om penure te gaen ofte yet te mogen ge. utten. Dit selve selaes hy vick van aen te oock gehoozt/ ende onder andere/ van eener onses gheselschaps/ die noch *Leech* wesen/ daer dooz gepasseert was. *C* is een dinc om te verwonen/ van de qualiteyt van soodant/ ghe coude *Lucht*/ die dooden/ ende gheylckelijcken de doode *Lichamen* conseruerende is/ sonder corruptie. Dit selve is my oock gereferreert gheweest van een treffelijck *sielgheus* *Dominicaen* ende *Melact* van sijn *Orden*/ dat hy't selfs gesien hadde/ int passeren dooz de onbewoonde plaetsen ofte *Wesijne*: ende verrock my noch/ dat zijnde hem noodich albaer te vernachten: Ende om hem van't voorszeyden te bekken te beschermen/ (t welcke / als ick gheseyt hebbe/ in die contrep soo doodtelijck is dooz sijnde) gheen ander dinc hy der handt bindende/ vergaerde eenen hooy van de doode *Lichamen*/ die daer om end om laghen/ gebuyckende de selve als een schuttingh ofte want/ vooz het hoofden-epnt van sijn slaep- plaets/ ende alsoo sleep hy/ betcrighende het leven dooz t beschutsel der dooden. Dit moet sonder twijffel een soorte van coude wesen/ die soo penetratif ende dooz sijnde is/ dat het de warmte van t leven uytbluscht/ ende sijn influentie affijnt: Ende om dat het van ghelijcken soo uyttermaten droogh is/ so en cant de *Lichamen* niet corrumpereen/ noch verrotten/ want de corruptie is yocederende van de hitte ende vochticheyt. *J*u soo veel als d'ander soozte van lucht is beroerende/ die men onder der aerden hooyt ruyschen/ Aertbebinge ende schuddinghe van t *Lant* veroorzaken/ ende dat/ meer in *Indien* als op eerige andere plaetsen/ sal gheseyt worden/ alffer van de qualiteyten der *Landen* van *Indien* gehandelt woyt. Ende sullen ons vooz dese maet te byden stellen/ met het gene dat ter gheseyt is van de *Winden* ende *Lichten*/ passerende op het ghene dat van t *Water* t aenmercken staet.

Het 10. *Capittel*. Van den *Ocean* die *Indien* is omvanghende, ende van de *Noorder* ende *Zuyder* Zee,

Maniere van *Wateren* / soo heeft de groote *Zee* *Ocean* d'eerste plaets/ dooz den welcken *Indien* ende alle hare *Landen*/ ontdeckt sijn/ zijnde van den selven omringht ende omvanghen: want oft t sijn *Eplanden* der *Zee* *Ocean*, ofte vaste *Lant* / t welcke hem van gelycken t'p waer dat het volepnt ofte afschept/ met den selven *Ocean*, is deplende. *M*en en heeft tot noch toe/ in de nieuwe *Werelt* / gheen *Middelantische* *Zeen* ontdeckt/ ghelyck als *Europa*, *Asia* ende *Africa* hebben/ in de welke eenigge *armen* van die over groote *Zee* comen/ ende *Zeen* op haer selven maken / boerende de namen van de *Provincien* ende *Landen* daer se aen grensen. Alle dese *Middelantische* *Zeen*/ comen hmaest aen den anderen/ bereenigenwe op t epnt met den selven *Ocean*, in de *Stract* ofte *Engte* van *Gibraltar* die d' *Ouderen* *Hercules* *Columnen* genoemd hebben/ hoe wel dat de *Roode Zee*/ van dese andere *Middelantische* *Zeen* affa/ bescheyden/ van sijn selven/ in den *Ocean* van *Indien* uyt comt loopen. De *Zee* van *Caspio*, en is hem niet eenigge van d'ander/ vermengende/ maer in *Indien* / als gheseyt is en woyt anders gheen *Zee* gebonden als den *Ocean*, ende die in twee gedeelte te weten/ d' eene/ de *Zuyder*/ ende d'ander/ de *Noorder* *Zee*/ geheeten. *W*ant het *Lant* dat van *West-*

West-Indien eerst ontdeckt worde/ dooz den Ocean die tot Spagnien toe comt / is al te maer aen de zijde van 't Noorden ghelegghen / ende dooz 't selve Landt quam men te ontdekken / de Zee aen d'ander zijde ghelegghen / die is de Zuyder Zee noemden / om dat se daer dooz nederwaerts aen / tot ober de Linea passeerden / ende de Nooydsterre / ofte Polus Arcticus / upt het ghesicht verlozen / ontdekende den Polum Antarcticum / die men van 't Zuyden noemt : Waer van gebleven is / dat se alle den Ocean die aen d'ander zijde van West-Indien comt / de Zuyder zee ghenoemt hebben / hoe wel dat een groot deel van dien aen de Nooydzijde streckt / ghesijck als daer is / de gheheele Custe van nieu Spagnien / Nicaragua, Guatemala, ende van Panamá. Den eersten ontdecker van de Zuyder zee / seggen geweest te zyn / enen Vlasco Nuñez de Valboa / worden ontdekt / dooz het ghene dat nu vast Landt ghenoemt wort / alwaer het Landt op sijn sinalsie toeloopt / ende de twee Zeen / so nae by den anderen comen / datter maer seven mijlen Landt (van distantie) tusschen bepden is. Want al hoe wel dat men achtstien mijlen weeghs gaet / van Nombre de Dios tot Panamá toe / om dies wille dat men / om weeghen ende commodituyt van wegh soeket / niet teghenstaende / metende op den rechten draet / so heeft men van d'een Zee tot d'ander / niet meer dan als gesept is. Daer is van somanighe ghehandelt geweest / desen wegh van de seven mijlen / op te graben / ende d'ene Zee in d'ander te brengen / om den wegh nae Peru geriefelijck te maken / in welcken wegh van achtstien mijlen te Landt (die men heeft tusschen Nombre de Dios ende Panamá) meer onkosten ende moepten ghedaen wort / als in dertstien hondert mijlen te water. Op dese handelings / en ghebreken oock niet / de ghene / die segghen / dat men 't Landt verdrincken soude / om dat se segghen willen / d'een Zee leeger / als d'ander / te wesen / ghelijck als men in voopleden tijden / by de Historien bebindt / om de selve reden achtergelaten te wesen / 't verbolgh der opgravinghe van 't Landt tusschen de Noode Zee ende den Nilus / in de tijden des Conincs Seforis / ende daer nae int Keijserdom van Ottomano. Maer se houde alsulckē voornemen booz een ydelhuyt / al en waerder sehoon het beletsel niet / dat se segghen / (t welcke ick booz gheen seker dinc en houde) want ick houde eer / datter gheen Menschelijcke cracht ghenoech is / om het overwonderlijcke / gheweldighe ende onbrekelycke Gheberghe te sussen ende openen / die Godt tusschen de twee Zeen van Bergen ende harde Stenrotten ghesielt heeft / die ghenoech voldoende zyn / om t' gewelt van bepde de Zee te wederstaen. Ende soo wannert booz de Menschen moghelijck ende doentlijck waer / soo souden / naer mijn duncken / seer gherechtelijcken wesen / de castijdinghe ende straffe van den Hemel te brengen / van te willen verbeteren / de wercken / die den Schepper met een volcomen sin / ende boozraet in 't maeksel van deser Werelt / geordonneert heeft. Achterlatende van dese sozghbuldicheyt / van het Landt te willen openen om de Zee te bereenighen / soo isser een ander gheweist van minder vermetenheyt ende sozgh / evenwel onsenlijck ende periculens / t' ondersoeken / te weten / of dese twee groote asgronden haer in eenighe plaetsen der Werelt versamden. Ende dit was den tocht van Fernando Magallanes / een Portugees Ridder / wiens cloekheyt ende groote stantbaesticheyt (in dese verbozghenheyt t' ondersoeken / ende niet minder geluckich volbrachten / met die te binden / met eenwiggher ghedachtenis / de Straet ofte Enghte den naem gheselt heeft / die met reden nae sijnen vinder / van Magallanes ghenaeemt wort / van de welke wip / als een van de grootste wonderen der werelt / een wepnicgh handelen sullen. Nu van / soo ghelooft den soemighe / datter de Enghte (die Magallanes in de Zuyder Zee ghebonden heeft) niet en was / ofte dat se haer toeghe sloten ofte verstoppt hadde / Ghelijck als Don Alonfo d'Arzilla in sijn Araucana is schryvende. Ende heven dar ghs zinder die segghen / Daer soodanighen Straet ofte Enghte niet te

Herodotus
Iovius.

niet te wesen / dan dat het Eplanden zijn / ende dat het vaste Landt albaer hof-
 epndt / zijnde de reste al te mael Eplanden / comende int epnde van dien / d'een Zee
 niet den anderen wijdt ende breeet te samen / ofte om beter te segghen / dat het al te mael
 een Zee is. Doch men weet hoorsteker / dat men daer een Enghte / ende seer lanck-
 streckende landen van d'een aen d'ander zijde heeft / hoe wel dat men niet en weet tot
 hoe verre het Land aen de Zuyt zijde van de Enghte / streckende is. Naer Magallanes
 soo is dooz d'Engte gepasseert een Schip des Bischops van Plasencien, Don Gutier-
 re Carvajal, welker mast men seyd te staen in de Stadt Lima, recht dooz d' inkomst
 van't Pallops. Men is daer gheweest / om de selve aen de zijde van't Zuyden t'ont-
 decken / dooz beschickinghe van Don Garcia de Mendoza, die doe ter tijdt het Gouver-
 nement van Chik hadde / ende is alsoo ghebonden ende gepasseert gheweest dooz den
 Capiteyn Ladri'ero, welker merckelijck Kelaes ofte verhael ick ghelesen hebbe : hoe
 wel hy seyd / dat hy hem niet en dooft verhouwen / de Straet ofte Enghte uytwaerts
 aen te loopen / maer is / soo haest als hy de Hooft-Zee verken heeft / wederom te rug-
 ghe ghekeert / dooz het verholghen ende quaet weder / om die wille dat den Winter
 daer al begonnen was / ende waren nae sijn segghen / de Waren van de Hooft-Zee
 gemoetende / zijnde de selve seer herheben ende ontfelt / ende gantfch wit-schuymer-
 de van verholghenthept. In onsen tijden soo heeft de selve Enghte gepasseert Fran-
 cois Draeck, Engelsch Dybupter : Ende daer nae soo isse ghepasseert gheweest van
 den Capiteyn Sarmiento, comende van de Zuyt zijde af : Ende nu laest-leden / int
 voorszeden Jaer van 87. Soo hebben se andere Engelsche Dybupters / dooz d'instruc-
 tie die Draeck gegeven heeft / dock gepasseert / die haer tegenwoordich / langs de Custe
 van Peru onthoudende zijn. Ende om dat nu't Kelaes ofte verhael / dat ick van de
 opperste Stuyman / die van de Zuyt zijde gepasseert heeft / ghehad hebbe / waer-
 dich seghnt te wesen om te noteren / soo sal ick het alhier stellen.

Het 11. Capittel. Vande Engte van Magallanes, hoe die van de
 Zuyt zijde ghepasseert is.

Dat Jaer 1579. hebben de Francois Draeck gepasseert
 de Straet ofte Engte van Magallanes, ende ghelooopen langs de Custe
 van Chile, ende van geheel Peru, beroovende het Schip van S. Ioan d'An-
 tona int welcke een groot somme van Silveren-Platen ginck / soo heeft
 den Vice-Roy Francisco de Toledo, twee goede Schepen toegerust / en-
 de uytghesonden om d'Enghte te gaen verkenmen / gaende dooz Capiteyn Pedro de
 Sarmiento, een erbaren ende gheleert. Van in Astronomije / schepden uyt Callao de
 Lima int beginfel van October. Ende om die wille dat men aen de Custe contrarie
 Wint heeft / die altoos uyt den Zuyden waert / soo liepen se seer diep t'Zee waert in
 ende quamen niet eene doozspoedighe repse / in minder als dertich daghen / in de
 contreye van de Straet : Waer om dat se seer qualijck te kennen is / soo zijne nae het
 Land toe geseyt / loopende in eenen groosten Inwijck / daer een Arcipelago van Eplan-
 den gelegen is. Sarmiento arguerde / dat de Straet alhier moeste wesen / berlijtende
 meer als een Maent tijds int ondersoeken van d'oversehe Wapen ende Inwijcken /
 klimmende op hooghe ghebergten / ende siende dat hy se niet vinden en coest / is epnt-
 lijcken / dooz ypotefatie van die van d'Armada, weder t'Zee waerts in / van der hande
 afgelooopen / ende cregen op den selven dach eenen grootten storm en Ontweber / waer
 mede sijn

mede sp alsoo/tot in den about-stont toe liepen / op welken tijdt sp't licht van den Admirael in t' ghesicht cregen/maer was haer terstont weder upt den oggen / in sulcker boeghen/datse t'ander Schip noot meer te sien quamen. Den naevolgenden dach/gheduerende noot t'geveel van den wint (die dweers op de Wal was) soo quamen die van den Admirael/en open in t' Lant te sien/waer dooz hen goet docht t'Schip al daer te bergien/ende beschut sel te soecken/tot dat het onweber eber girck/soo gebeurdet dat comende t'open te herkennen/saghen dat het meer ende meer inne waerts aen was strekende/waer dooz terstont vermoeden/dat het de Straet ofte Engte (diese sochten) wesen moeste/ende peplende de Son / vonden hen op de hooghte van 51½ graet /welcke de selve hooghte van de Straet is: Ende om hen noch meer te verkeren/soo settense t'Nacht upt / varende met het selve veel mylen desen arm van de Zee binnen aen/sonder t'epndt daer van te binden/waer mede hen begosten te verkeren/de Straet alhier te wesen: Ende om dat haer ordonmantie was houdende / die dooz te passeren, stelden daer een hoogh Crups met geschijft daer onder / op dat het ander Schip aldaer comende van den Admirael/weten mochten/om hen te volgen: Zyn alsoo met goet weer/ende sonder eenige swarigheyt/de Straet geheel dooz ghe-loopen/comende in de Doozdt Zee upt/ende waren aen ick en weet wat Eplanden/daerse besch water namen/ende haer verlagen/nemende van daer af hare cours na Cabo Verde toe/van waer den oppersten Pilot ofte Stuyman/weder ober Cartagena ende Panamá nae Peru toe keerde/bringende de Viceroy het stelae van de Straet ende alle het gene dat haer wederbaren was/ende woerde / nae den goeden dienst dien hy ghebaen hadde / vergolden. Maer den Capiteyn Pedro Sarmiento, boer van Cabo Verde af/nae Sibillen/in t' selve Schip daer hy de Straet met ghepasseert hadde/ treckende van daer nae t' Hof toe/daer hem syn Majesteit grootlijcken begaefde/ende de bede/op syn versoek/een groote vloot toe rusten/dien hy af beerdigde met Diego Flores de Valdés, om de Straet te bewoonen ende te fortificeren: alhoewel dat de selve vloete (hebbende variabel geschiedenissen/ende doende groote onkosten) wepnich upt rechte. Nu keerende weder tot het ander Schip/de Vice-Admirael (die met den Admirael in t' gheselschap was/zijnde van den anderen/dooz t'onweber/als geseyt is/versteken) deden haer uiterste bestie/soo veel als sy mochten / t'Zee waert in te loopen/maer om dat de wint dweers op de Wal/ende seer geweldich waepende was/meynden booz ghe wis bergaen te hebben/haer al te samen biechtende ende herepden om te sterben. Dit onweder duerde hen aldus/sonder verbeteringe/dye daghen lanck/ in welken tijt/van up tot up/meynden op de Wal gheraecht te hebben/ maer gheviel gantsch contrarie/want wierden altoos ghe waer/dat hen t'Lant meer ende meer in-netwaerts aen was wijckende / tot datse in t' epnde van den berden dach (cesserende t'onweer) de Son peplden/haer vonden op de hooghte van 56 graden: Ende siende datse niet aen de Wal ghedreven waren/ende datse haer veel-eer noch verder van t'Lant af/bevonden/bleven seer verwondert/waer upt te hermoden quamen (gelijck als Hernando Lamero, Stuyman van het selve Schip/my vertelt heeft) dat het Lant aen d'ander zijde van de Straet ghelegen/varende langs de Custeban de Zupder Zee heen/niet en is strekende op de selve cours die t' tot de Straet toe heeft/maer dat het syn strekinge Oostwaerder aen neemt/want anders en wast niet mogelijcken/datse met de wint (die soo langhen tijt dweers op de Wal waepden) niet op gheraecte souden hebben. Doch en passerden niet verder aen/noch en wisten oock niet of het Lant aldaer volpdenende was/ghelijck als van sommige geseyt wert/dat het Lant/welcke men heeft de Straet ghepasseert wesen/een Eplant soude wesen/hem de twee Zee/van t' Noorden ende Zupden/aldaer versamende / dan of het Oostwaert aen was

Dese exami-
natie en ver-
claringe der
ghementio-
neerde Por-
tugeeschen
Ploot / be-
roerende de
dopage van
Francisco
Draeck door
de Straet
van Magal-
lanes / mach
men sien in
mijn Aeps-
ghegeschiften
en Naviga-
tien bij Oost
ende West
Indien /
daer alles
opt heeft
vertoont
woit nae de
Copie van
het Original
des selven
Stuy-
mans.

aen was streckende / tot dat het met dat Landt / ghelegen tegens ober de Cabo de bona Esperanca / aen een comt / ghelijck als andere boorz / een optnie hebben / waer van tot he- den / daeghs noch gheen ghewis heeft bebonden is : Doch soo en woer niemant ge- bonden / die t selve Lant langhs gheseyt heeft. Den Viceroy Don Martin Henriques / heeft my gesept / dat hy / de saem ofte mare die daer verbyept was / van dat het voorsz de Straet terfont Eplanden waren / ende dat haer beyde de Zee in een betsaenden / boorz een indentie van den Enghelschen Vybbuyter hielt. Want wesenide den selven Viceroy van nieu Spagnien / hadde met ernst / den Portugeeschen Ploot (die Fran- coys Draeck albaer aen Lant sette) gheexamineert / ende en heeft van den selven / nopt anders comen verstaen / dan dat het een waerachtige Straet ofte Enghte / ende van beyde zijden vast Landt was. Nu van / keerende het voorszepde Schip van de Vice-Ad- mirael Weberom / quamen de Straet te verkenne / nae dat my van den selven Hernan- do Lamero verrocken is. Doch was boorz een ander Mont ofte Incomste / ghelegen op meerder hooghten / boorz oorzake van een seker groot Epland / dat aen den Mont van de Straet gelegen is / twelcke ghenoeit wort La Campana, (dat is de Clocke ge- sept) om dat het van soodanigen ghedaente is. Ende den selven Stuyman / hadde / na hy seyt / in de sin / daer boorz te passeren / maer den Vice Admirael ende Soldaten / en wil- den dat niet ghedooogen / haer duncken te laet in t Jaer te wesen / ende datse hun in te grooten verjickel souden stellen / ende zijn also weder na Chile ende Peru toe gekeert / sonder die ghepasseert te hebben.

Het 12 Capittel. Van de Straet ofte Engte die sommige beve- lighen / aen de Custe van Florida te wesen.

Do ghelijck als Magallanes dese Straet (gheleghen aen de Zuyt-zijde) ghebonden hadde / alsoo hebbender andere boorzge- nomen / een ander Engte te ontdekken / diese seggen van hy dooyden te liggen / den welcken sy in t Lant van Florida bouwen / die soo verre heen streckt / datse gheen eynde van en weten. Den Adelantado Pedro Melen- des / een soo ervaren ende excellenten Zee-man / bevestigt de / een seker dinct te wesen / dat men daer een Straet ofte dooygande Enghte hadde / ende dat hem den Coninck be- volen hadde / die t ontdekken / waer toe hy bewijserde was / groote lust te hebben : Bracht dese reden by / om syn optnie goet te maken / segghende / datter in de dooyt- Zee gesien waren / stucken van Schepen / ghelijck als die van Chinen gebuycken / het welcke niet mogelijck en comt wesen / soo daer van d'eene Zee tot d'ander / gheen pas- sagie in t Lant van Florida / die d'ye hondert mijlen te landewaerts in streckt / op seke- re tijden Walvischen is siende / die daer van uyt d'ander Zee comen / ende sepe noch ooc van andere tepeken. Besluytende optlijken / dattet / naer des Schuyppers wijf- heyt en goede schuchtinge der Nature / oock alsoo tehoorde (ghelijck alser vereeninge- ende passagie van de twee Zeeen waer / onder den Polo Antartico) te wesen onder den Polo Arctico / die de pincinaelste is. Van dese Straet ofte Engten / segghen sommige / dat sien geuosen. Vybbuyter Draeck notitte gehad heeft / ende dat hy t also afsgete- pent soude hebben / als hy de Custe van nieu Spagnien / boorz de Zuyt-Zee langhs sey. Ende men meent noch oock / dattet in gesloopen soude wesen / d'Engelische Vy- bbuyters / die t desleden Jaer 1587 / een Schip / (dat nae de Philipinas afquam / met een groote somme van Gout ende andere costelijckheden) beroofden / welcken bupe- sy verree.

hy meent
Thomas
Carroll.

sp betreuen by 't Lant de Californias ghesaemt / dat de Schepen altoos comen te ver-
kennen / alsse van de Philippinas ende Chinen af / weder nae nieu Spagnien toe keeren.
Ende nae dat de stouticheyt ende begeerten der Menschen wel is / om nieu wicheiden
te vinden / hant te verbeteren / ende 't goet te vermeerderen / soo betseker ick / dat men /
eer deel haren dese verboggentheyt / oock wel sal comen te ontdekken : twelcke hoort
waer om te verwonderen is / dat (gelijck als de Dieren) de lieben het spoor ende ken-
nisse van de meute dinghen hebbende / niet en rusten tot datse het soet der begeerlij-
heyt / ende Menschelijcke gloeye / zijn betrijgende / gebuyckende d'opperste ende eeu-
wigge wijsheyt des Scheppers / dese natuerlijcke curieu heyt der Menschen / om
't licht van sijn heyligh Euangelie in kennisse te brengen / aen de lieben die noch in de
bupsternisse van hare dwalinghe zijn leuende. Doch eyndlijcken / so en is tot noch toe
de Straet van de Doort-pool (soet is) niet ontdeckt. Daerom soo sal t reden wesen
te brhalen d' eegenschappen ende kennisse / die ons / van die al ontdeckte ende bekende
van Antarchus. gherefereert word / van de selue die t met haren ooghen ghesien
hebben.

Dese Straet
ofte Engte
is by Hoort-
pools / nae den
Polumarcti-
cum, hebben
by dese boort
leuen haren
van 1594.
1595. ont-
deckt / ende
waerachte-
lijcken onder
vonden een
open passagie
te wesen
nae de Lande
van China
ende Ameri-
ca, gelijck als
ic selfs / van
weghen sijn
Excellentie
Mauricius de
Nassau, ende
de Heere de
Generale
Staten des
gemeerde
Federiant-
sche Doorn-
licke sichten
ken onder-
vonden ende
schijnelijcke
aen de boort-
noemde hee-
ren vercoont
hebbe.

Het 13. Capittel. Van de eyghenschappen der Straet ofte Eng-
te van Magallanes.

De Straet ofte Engte is / als gheseyt is / ghelegen op
de hoogte van 52. graet schaers aen't Zuppen / heeft in de spatte der
lengte / van d' een Zee tot d' ander / t' negentich ofte hondert mylen / zyn-
de op sijn smalste een wepnich min als een myl weeghs / alwaerse pye-
ren deelden / dat den Coninck een stercke soude doen leggen hebben / om
de passagie te beschermen / is op plaetsen soo diep / dat men daer niet en can gronden
ende op andere oorden heeft men gront / zynde op contreyen niet meer als 18. ende op
plaetsen 15. Vadem diep. Van de hondert mylen diese in de lengte / van de eene Zee
tot d' ander heeft / can men claerlijcken onderscheyden / dat de bertich daer van de Zup-
der-zee bestaende is / makende met sijn Golven / tepcken / tot hoe verre die inlopende
is / zynde d' ander t' seuentich mylen / van de Hoort-Zee / door de spne getepckent ende
af ghesondert : Euen wel / soo heeft men daer dit onderscheyt / dat die bertich mylen
van t' Zupden loopende is / tusschen wytnemende hooge Steenrotsen / welke s' opper-
ste toppen / etlijcken met sineu b' deekt ligg hen / schijnende / door de groote hoogte / aen
den anderen bast te comen / waerom de Straet / aen de zijde van der Zupder-zee / soo
qualijcken te kennen is. Dese boortscheyden bertich mylen / zyn van wytnemende diep-
ten / sonder dat men daer ankeren mach : Niet tegenstaende / soo mach men de Sche-
pen daer wal op 't Lant halen / door de bequaemheyt der Geberen die daer zyn. In
d' ander t' seuentich mylen / die de Hoort-Zee in loopt / vint men gront / hebbende van
beide zijden groote Welben ende slaaplakens / gelijck sine albaer noemen. Daer comen
in de Straet veel ende groote Ribieren van excellent Water upt loopen / ende in
heeter wonderlijcke gheboorte / zynde etlijcke der seluen van uptgheselen ende wel-
riekenden Houe / alhier onbekent / van den welken monster ghebracht is / van die
baer / van Peru door ghepasseert zyn / heeft groote Welben te landwaerts in / ende mid-
den in de Straet ligg hen verscheyden Eplanden. D' Indianen / die aen de zijde van t'
Zupden woonen / zyn wepnich / cleyn van statueren ende quaet / zynde die van de
Hoort-zijde / groot ende cloeck van personen / van de welke etlijcke / van diese ghenom-
men hebben / nae Spagnien ghebrocht zyn : Vonden daer stucken van blauw
ende andere

ende andere bekende teykenen van datter volck van Europa dooz ghesaect was.
 Dese Indianen dien by
 sept na Spa
 gnen oer
 bracht te
 wesen hebbe
 ic in Sibille
 gesien waer
 wel gestatu
 zert ende
 grof van le
 den zijnde in
 Philonome
 ghebante
 van aensche
 ende soleur
 de Samoye
 den van by
 Nova Sem
 bla en Vay
 gats, ofte de
 Straet van
 Assouwaer
 niet seer on
 ghelyck.

ende gaen geleedt met Dellen van Venesoenen/waer van albaer groote menichste is.
 Twassen ende 'ballen van t'Water in de Straet geschet met de ghetijben/ende men
 siet dat d'eene getijden van de Doorder-Zee/ende d'ander van de Zupder-Zee / be
 schepdelijcken af comen/ende op de plaetse / daer sp tegghens den anderen aen comen/
 welke als ick geseyt hebbe/is dertich mijlen van de Zupoc/ende t'seventic van de
 Doorder Zee/alwaert schijnen soude/meer perijckels te wesen als in alle d'ander re
 ste/en is alsoo niet/want alse den Admirael Sarmiento dooz liep/ (als gheseyt is) en
 hebben daer sonderlinghen gheen ongemack/maer vonden daer eer/beel minder wa
 righeyt als sp gemeyn hadden: Want behalven dat men daer als dan / een seer goet
 ende sacht weer heeft/soo comen daer oock de Waren van upt de Doort-Zee af / seer
 ghebroken/dooz de groote spatie van de seventic mijlen die in comen/ghewende de
 Waren van de Zupder Zee/dooz die onmetelijcke diepten/ van ghelijcken soo gheen
 cracht/om datse haer in die over-groote diepte zijn veroyckende. Wel is waer/dat
 de Straet/in den tijt vanden Winter/onbaerbaer is/dooz de wyzejpeet ende verbol
 genthert der Winden/Zee ende Waren die men albaer dan heeft / waerom haer daer
 sonnige Schepen verloren hebben/die de Straet meynen dooz te loopen. Ende van
 de Zuyt-zijde isser alleenlyck maer een dooz gecomen/te weten/ den Admirael die ick
 geseyt hebbe/van wiens opperste Stuyman/Hernando Alonso genaemt/ ick vreeber
 informacie gehadt hebbe/van alle het ghene dat ick hier verhael / ende hebbe de waer
 achtige beschjyvinghe ende Custen van de Straet ghesten/die ic (soo ghelyck als sye
 lang's vasserden) af gemact hadden/welcker Copie gebracht worde den Coninck
 van Spagnien/ende is insghelijck ghesonden gheweest aen sijnre Vicerooy van Peru.

Het 14. Capittel. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in
 Indien.

En van de wonderbaerlijckste secreten der natuere/
 is het Vloeyen ende Ebben der Zee / niet alleenlijcken dooz de vyeem
 dicheyt van het wassen ende tinideren/maer veel meer / dooz de ver
 schepden Zeeen/ghewonden woerd/ende
 iselbe noch oock op verschepe Stranden van een Zee. Daer zijn Zeeen
 daer men gheen daghelijck Vloeyen noch Ebben en heeft/gelijck als hier blycht/aen
 treckerse van de Middellantische Zee/een daghelijckse Bloet ende Ebbe/welcke is
 de Zee van Venetien/en sake die niet recht te verwonderen is: Want wesenbe bep
 de Middellantische Zeeen/sonder die van Venetien grooter te wesen / soo heeft de selbe
 Ebbe ende Bloet/ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Maer
 sonnige Middellantische Zeeen/hebben een merkelijcke Bloedt ende Ebbe/ eens ter
 Maent: Eenighe noch ter Maent/noch des daeghs. Andere Zeeen/gelijck als de Zee
 van Spagnien/hebben de Bloet ende Ebbe daghelijck/ende boben dat/noch die van
 alle Maenden/twelcke zijn twee / te weten / met de Pieuwe ende volle Maen/diese
 noemen Spynck-bloeden. Eenighe Zee die t wassen ende t hallen van alle daeghs/
 ende niet ter Maent/heeft/en weet niet dat'er is. In Indien is de verscheydenheyt/
 die hier van is/een dinc om te verwonderen: Daer zijn plaetsen/daer t'Water der
 Zee waft/ende valt alle daeghs twee mijlen weeghs/ghelijck als men in Panama siet/
 zijnde met Spynck-bloeden/noch veel meer. Daer zijn ander contrepn/daer t wassen
 ende

ende ballen soo weynich is dat men't bynaest niet en can bemerken. Het gemepnste is dat de Zee Ocean hare daghelijckse ende Maendelijcke Bloet ende Ebbe heeft/ zijnde de daghelijckse/ twee maal op eenen natuerlijcken dach / ende altoos byz quartier wys (den eenen dach nae den anderen) minder / nae't moebement ende verroersel van de Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmermeer het ghete / van den eenen dach op de selde ure van den anderen. Dese Bloet ende Ebbe hebben vormighe ghemepnt/ een Locale verroersel van't Water der Zee te wesen/ in sulcker boegghen dat het Water / twelcke t'ener zijde is bloepende / souden in de tegghen-partije der Zee/ ontbloepen ofte ballen/ ende alsoo soude het Water zijn ballende/ in de tegghen-partije der Zee/ daer't op de selde tijt waer wassende/ ghelijck als in een Kerel' r'slechtte Water Waren machst/ dat soo wanneer't aen d'een zijde is op stighende / soo daelt het aen d'ander zijde. Andere bevestighen / dat de zee op eenen tijdt aen alle zijden bloept/ ende van ghelijcken op eenen tijt ober al valt/ in boegghen ghelijck als het steden van een Pot die teffens op loopt/ ende eben ghelijck aen alle canten verspreyt/ ende ober gaende/ wederom ghelijckelijcken te samen neder daelt. Dese tweede meynighe is waerachtich/ ende men machse/ nae mijn oordeel/ booz seker ende ghewis houden niet soo seer booz de redenen/ die de Philosophen gheben / die dese opinie in hare Meteoris gronden/ als dooz de sekerer experientie/ die men van dese saecke heeft comen onderbinden. Want om my van dit punct ende dese questie te holdoen/ hebbe upt loutere curieus heyt/ dien boven-ghementioneerden Pilot gheverjaecht/ hoe dat de Ghetijden/ diese in de Straet honden/ waren/ ofte by abontuer de ghetijden van de Zuyder Zee/ daelben ende dalen/ ten tijden/ dat die van de Noordder Zee wessen/ ende die alsoo boozts dzonghen/ ende alsoo weder in't contrarie. Want dit alsoo wessende/ soo waer't claeer ghenoech / dat het wassen der Zee aen d'eeze zijde / het ballen ende dalen aen d'ander zijde/ souden verzozaken/ twelcke is het ghene dat van de eerste opinie bevesticht wort : Antwoorde my/ dat het alsoo niet toe en giuck/ van dat de Noordder ende Zuyder Zee/ beschepdelijcken op eenen tijt/ ghelijckelijcken quamen te wassen / tot datse malcanderen ghemoetende waren/ ende datse dock op eenen tijt weder gelijckelijcken afstiepen ende daelben/ elck weder nae sijn oordt ende Zee toe/ ende dat dit wassen ende opstighen/ ende daer nae't ballen ende dalen een dinc was/ datse all'edaegs sagen/ zijnde den aenstoot ende tghemoeten van den eenen Bloet met den anderen/ als geseyt is / op de 70. mijlen van de Noord-Zee/ ende 30. mijlen van de Zuyder-Zee : Waer upt men daerlijcken ghenoech can verstaen/ dat het bloepen ende Ebben der Ocean gheen puere Local verroersel en is/ dan een alteratie ende siedinghe/ waer mede boozsekerlijck/ alle de Wateren op eenen tijt comen te wassen ende bloepen/ ende weder ghelijckelijcken ballen ende dalen/ in sulcker boegghen/ gelijck als het sieben van de Pot/ tot een ghelijckentse/ ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken/ dese sake/ dooz experientie/ te begripen/ dan in de Straet ofte Engte/ daer hem de gheheele zee Ocean in een menght. Want dat men't booz de Stranden (die tegghen den anderen oter comen) soude moeten/ wanneer't aen d'eeze wast/ of het aen d'ander valt / mochten d'Enghelen alleen bersekeren/ want de Menschen gheen ooghen hebben / om so verre te sien/ noch voeten om d'ooghen met soodanighen vasticheyt in een getje (twelcke alleenlijcken ses uren tijts zijn) te moghen dzaghen.

Walvisch tier t ende raest seer bijster/slaende slaghen in de Zee/ende heffende Bergeri van Water ober epndt/sinckende als in met een ghydzups neder/ende comende als dant weder op springen niet wetende van wysinnit hept wat bestaen. Den Indianen hout hem Kuyter te seert al stil sittende/ende de verbeteringe die hy hem/op't eerste quaet gheeft is dat hy hem roech een ander staeck (gelijck als d'eerste) dooz't ander neusgat heen taeght/twelcke hy baer soo wel in hept/dat hy t'gheheel ber'sopt/ende hem daer dooz den acmitocht beneent/waer mede hy wederom in sijn Canoa ofte Schuytken springht/twelcke hy aen de zijde van den Walvisch nae sleppende heest: Alsdan wijcht hy met sijn Canoa aen d'een zijde/latende sijn Coorbe eerst wel ghebonden aen den Walvisch/die bots ghenoech gevende/den welcken/soo langhe als hy diepten ghenoech heest/hem om ende wederom keert/als ra'ende van boofshept/comende epubelijck allengh/skens t'Lant te ghenaken alwaer hy dooz sijn ongeschick groot lichaem/haest op't dzoogh vast blijft/sonder booz ofte achterwaerts te mogen wijcken: Alsdan soo comen terfont mentichte van Indianen nae den verwonnen toesloopen /om van sijnen buyt deel te hebben / in effect sijngten hem boozts doot / ende deplen hem aen stucken makende van sijn Vleesch/twelcke quaet ghenoech is / gebruooght ende gemalen wesen) een seker meel/dat sy booz haren cost gebuycken/ende haer langhen tijt duert. Alhier is oock volbracht/het ghene dat van den selven Walvisch/in een ander Psalm/gheseyt word: *Deditur eum escam populis Aethiopum.* Den Adelantado Pedro Melendes heeft ons dick wils dese Disscherje vertrocken: Waer van Modardes in sijn Boeck oock mentie maect. Al hoe wel dat het wat breeder is/soo en laet het daerom niet weerdtich te sijn/ook van een ander Disscherje te verhalen / die d'Indianen ordinarij in de Zee ghebruycken/maken bindt'sels ofte bondels/als van Diefen/oste gebruooghte Water-tiesen/wel te samen gebonden/diese aldaer Balsas noemen/de welke sy op den rugge dragen tot de Zee toe: Men de Zeecant comende /woyense de selve in t'water/ende springen daer merder haest al schryeligh/ende Kuyter te seert op/roepende met een spaentken van d'eeue ende d'ander zijde / barenbe alsoo een myl ofte twee/t Zeewaerts in/bissen / ende hebben op de selve Bondels hare Netten ende Wandt uyt/ende liggen also en bissen geheele daghen ende nachten ober/too dat sy haren Back vol hebben/waer mede blijdelijcken weder nae t'Lant toe comen. Dooz/waer om haer in Callao de Lima te sien gaen vischen/was booz my een dinc van grooter bermakelijchhept/want waeren seer veel / ende elck een om pijs op sijn Bondel ofte Balsilla schryeling als Kuyter te seert sittende/toghen dooz die Zeebaren heen / (die aldaer daerje bissen/hol gaen) soo dat het sienen de Tritoenen ofte Neptunen te wesen/die men op t'Water schijldert. Met datse weder aen t'Lant comen trecken hare Schuytken uyt het water/nemen se op de schouderen/ende doen se terfont aen sincken los/spreppende de Diefen langhs de Strant heen/om te dzooghen. Andere Indianen te wesen die han de Dalleyen van Yca plachten te gaen bissen in Wellen/oste op gheblasen Zee-wolfs-buyden/diese altemets vol windts bliesen / ghelijck als de Windballen ofte Ballonsen/om niet te gront te gaen. In de Dalleyen van Cauerte, diese in boozighen tijden de Guarco noemen/was een groote mentichte van Disschers: ende om datse den Inga t'regens stonden/als hy t' selve Landt ber'oberde/machte eenen ber'serden pepa met hen/ende slyeden/om hem seeste ende eere aen te doen / ordonneerden een Disscherje van beel buyfent Indianen/die op haer Balsas t'Zee waert in boeren/ende in de weder-comste soo hadde den Inga. sul-swijghende / Soldaten ber'epde gestelt/die daer een groote mooyt ende de structie onder deden/waer dooz selve t'Lant soo onbewoont ghebleven is/wesende te bozen soo populens ende oberbloedich. he noch

be noch een ander maniere van visschen gesien/ daer ick van den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo ghebyacht wyde/en was ebenwel niet in de Zee/ maer in een Rivier diese noemen El Rio grande, dat is de groote Rivier gheseyt in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t' water doocken / die met een upnemende raddicheyt/ als swimmende/ de Visc'h ver volghden / hebbende Harpoen-Visers ende Stic'kelgers in de rechter hant/ swimmende alleen met de stincher handt/ dooz'maken ende wonden de Visschen / ende bachtense alsoo met de Harpoenen ober diweers int lijf boben/welcke Indiaenen hoos'waer eer Visschen als menschen gheslecken. Nu de wijle dat wy upt de Zee gheraecht zijn / soo laet ons tot die ander soortzen van Wateren comen/die noch resteren om te segghen.

Het 16. Capittel. Van Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden worden.

De plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middellantsche Zee (waer van de Regioenen ofte Ghevesten van t' oude Orbis ofte Werelt ghemeten) heeft den Scheyper/de nieuwe Werelt hoos'ien/van veel Lacken oft Meyren ende ettelijcke van dien so groot/datmenselwel Zeeen mach heeten/dewijle dat/die van Palestynen, also van de sijzift ghenaemt wort/niet meerder/nochte wel soo groot wesende/als eenighe van dese. De principaelste van de selve/is die van Titicaca, in Peru ghelegghen / in de Provincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck gheseyt is / dat die int omgancs heeft bynaest tachtentich mylen/comende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen. Men begonste op eenen tijdt met Barcken te bebaren/maer waren daer soo qualijck in bedjeven/dat d' eerste Barcke, die de Daert begonst/ quam te barsten met een Onweer batter op stack. T' water daer van/ en is niet gheheel bitter ende blyck/ghelijck dat van de Zee/maer is soo dick ende turbulent/dat het niet en deucht om te dyncken. T' brynght twee soortzen van Visschen voort in grooter menichste/waer van d' eene ghenoemt wert/ Suches, welcke Visschen groot en smakelijcken zijn/maer slegmatijck ende onghesont. D' ander zijn ghenaemt/ Bogas, die ghesonder zijn/hoe wel deyder/ende seer grattich. Van Water-Gansen ende Spnt-Dogghelen / heeft men t' gheheele Lack ober / ontelbare menichste. Wanneer d' Indianen eenighe Feeste ende eerbiedinghe willen bewijzen / aen eenighe personnagie die dooz' Chucuito ofte Olmafio (welcke de twee Geveren van t' Lack zijn) sijn passagie neemt / soo vergaderen se een groote menichste van Ballen, ende maken int ront eenen rinch/berbolghende ende beslyptende alsoo de Gansen ende Spnt-Dogghelen/tot dat sij se met de handt ghijpen/ende soo veel nemen als se hebben willen. Dese maniere van Jaghen heeten se Chaco. Men de Geveren van dit Lack/ heeft men van beyde zijden de beste bewoonde Plecken der Indianen van Peru. Dooz' de dooztocht ofte loosinge van dit Water/maect het een ander minder Lack/hoe wel dat het oock groot is/t welcke ghenaemt wort/ Paria, alwaer men oock veel bees heeft/namelijcken Porcuño, (dat zijn soortzen van Werckens) die aldaer sonderling wel tieren/dooz' de Totoro, die t' Lack dooz' bryngt/daer t' Dee seer mede ghemeft wort. Daer zijn veel ander Lacken op de hooge plaetsen van t' gheberghte / van de welcke / Rivieren ofte Water-Beken upt' spuyten/die berbolghens boozder aen / seer schoone loopen de Rivieren worden. Als men gaet van Arequipa nae Collao, heeft men boben om hoogh twee schoone Lacken/ staende aen beyde zijden van den wegh; upt het eene loopt een water-beck af/die daer na een

Rivier voort/ende comt inde Zuyder Zee uytloopen. Van d'ander/ sept men/ sijn beginsel te hebben/ de vermaerde Rivier van Apomima/ uyt de welcke/ (met de groote vergaderinge van Rivieren/ die van t' seife de ghebergte af comen) men ghelooft/ dat die uytmende Rivier van de Amazonas anders Maranon ghenocint/ sijn oorspronck heeft/ is een dinc dat ick dickwils overdacht hebbe/ van waer dat so veel Lacken ofte Meyen/ op t' bodenste van den gheheelen Reghel Ghebergten comen moghen/ in de welcken geen Rivier en comen/ maer daer spruyten eeer veel oberbloedighe Waterboelen uyt/ sonder dat men sien can/ dat de selve Lacken/ int geheele Jaer door eens verminderen. Te bencken/ dat dese Lacken van t' sneeu (datter snilt) ofte van den reghen des Hemels voortcomen/ en can niet gheheelijcken volboen/ want veel van dien sood antghe menichte van sneeu/ nochte soo veel reghens niet en hebben/ ende wel soo en siet men/ te niet vermindere/ in welke al te samen een argument geest/ van dat het een uyt spruytende ende vloepende Water is/ dat van de Natuere aldaer voortghebracht wort: Niet teghenstaende/ is wel te ghelooven/ datter den regen ende t' sneeu op eenighe tijden van t' Jaer hulp toe gheben. Dese Lacken sijn so ordinaris op de hooghe toppen der Gheberghten/ dat men qualcken eenighe merckelijcke Rivieren vint/ die haer beginsel/ van een eenighe van dien/ niet en hebben. T' water van dese Lacken/ is reyn ende claer/ voert w'p'nich visch/ ende de selve dese heeft/ is diep dooz/ de coude die men daer ghemeynlijcken heeft/ al hoe wel dat men daer/ dat een nieuwe verwonderingheis/ sommighe van dese Lacken vint/ die gantsch t' eenemaal heet sijn. Kent cynde der Wallepe van Tarapay, by Potosij, heeft men een Lack/ t' welke soo ront is/ dat het schijnt met een passer ghetrocken te wesen: Ende hoe wel het Landt/ daer uyt comt/ seer cout is/ soo is niet teghe staende/ t' Water daer van/ gheweldich heet/ sachten daer dicht aen de canten te baden/ want comende wat dieper naer middelen toe/ is de hitte onderbragelijck. Int midden van dit Lack maect het Water/ een opstijghende Meulen/ ende siedent Water/ van meer dan twintich boeten int begryp/ alwaer den oorspronck/ ende opcomste/ van t' selve Lack is: Ende hoe wel dat sijn voetsel ende voortcomste soo groot is/ soo en siet men nochtans t' Lack nimmer meer pet vermeerderen/ soo dat het schijnt aldaer weder in sijn selven te consumeren ofte moet eenighe verborghen loofinge hebben/ daer t' water dooz uytloopt. Men siet het van gheleijcken oock niet minderen/ t' welke oock noch een ander wonder is/ niet teghenstaende/ dat men daer een aflooyent Water uytghetrocken heeft om sekerer Artificien ofte Brulens van Metael met te malen. Ende bewijse dat het Water datter uytloopt/ soo veels/ soo behoort naer reden pet te verminderen. In achterlatende t' Land van Peru, ende comende in nieu Spagnien/ soo en sijn de Lacken van daer niet minder ghebent/ weerdich/ nanelijcken/ dat soo seer vermaerde Lack van Mexico, int welke men twee verchepden wateren heeft/ zjane t' eenen yack/ oft sout als Zee-Water/ ende t' ander claer ende soet/ ofte verch/ dooz oorspronck van de Rivieren die daer in vloepen. Int midden van t' Lack staet een seer gevoelijcke Clippe/ met Baden ofte Stadsloben van warm water daer boven/ op t' welke aldaer van sefs vloeyt/ ende wort dooz de ghesontjeydt seer goet ghebonde. Daer sijn Acherwerben die int midden van t' Lack/ op t' selve Water ghesundeert sijn/ met haer ghemaeckte hebben vol van duysentderlepe soorten van Zaden/ Cruppen ende bloemen/ t' welke/ sooment niet en siet/ niet wel mogelijck is/ om te moghen verclaren/ gelijck als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack ghesundeert/ hoe wel dat de Spagniaerden t' gheheele begryp van de Stadt met aerden ghebuut ende ghebempt hebben/ hebbende alleenlijcken sommighe doozloepende wateren ghelaten/ die om/ ende dooz de Stadt heen loopen/ met welke wateren een groot gherief hebben/ om alle het ghene.

het ghene datse van doen hebben / te moghen brenghen/ als van Hout / Crupderen/ Steen Wuchten van't Land ende alle andere dinghen. Cortes maecten daer Bargan-
tinen in als hy Mexico ober wan/maer daer nae dochtet hun sekerder te wesen / die
niet te ghebruycken/ ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas, waer van grootte
menichte hebben. Dit Lach heeft veel Disch ende Jacht hoe wel dat icker geen visch
van waerden ofte esime ghesien hebbe : seggen dat de vrochten daer van / meer als
drie hondert dufsent Ducaten waert zijn. Daer zijn noch ander ende mter Lacken/
ende oock niet berre van daer / van waer men Disch ghenoech nae Mexico brenghet.
De Provincie van Mechoacan, wordt alsoo ghenoecht / om dat het een Disch-Wijck
Landt is/ ende men heeft groote ende schoone Lacken / die oerbloedich van Disch
zijn ende t selve Landt is coel ende ghesont. Daer zijn noch veel ander Lacken / ende
soo men van alle de selve mentie maken soude / en waer niet moghelijcken die alle-
lijcken int by sonder te moghen noemen. Wort alleenlijcken geadvertiert/ het gene
in dit teghenwoordich Boeck aenghewesen wort / dat men onder de Torrida grooter
menichte van Lacken heeft/ als op gheemighe plaetsen der Werelt. Met het gene dat
gheseyt is/ ende noch een weynich dat wy van Sibieren ende Fonteynen segghen sul-
len/ sullen boleynden het ghene dat ons in dese materie doorgint te segghen.

Het 17. Capittel. Van diversche Fonteynen ende vloeyende

Beken.

Helijck als op ander Contreyen der Werelt / alsoo
heeft men oock in Indien groote verscheydenheyt van vloeyende Be-
ken/Fonteynen ende Sibieren/ ende sommige van byemde eygenschap-
pen. In Guancavelica van Peru, alwaer de Mynen van't Quicksilber zijn
staet een Fonteyn die heet Water bloeyt / ende soo ghelijck als het is
uyt vloeyende/ so is het veranderende in Steen-Clippe: Van dese Clippen ofte steen/
zijn bynaest alle de huylen van't selve Doyp getinnert/ is een sachte ende Mooywe-
sien om te houwen/ ende wort seer lichtelijcken met Iser bearbeydt / ghelijck off het
Hout waer/ ende is lichtveerdich ende ghebuerich. Soo daer yemant t y Maenschen
ofte Beesten/ van dit Water comen te drucken/ moeten daer af sterben/ om dies wille
dat het in den buyck verstijft ende in steen verandert/ waer door daer sommighe peer-
den van ghestorben zijn. So ghelijck als het selve Water/ int vloeyen/ in steen is ver-
anderende / alsoo is het den wegh verstoppende/ daer't door bloeyt/ waerom ghenoe-
dicht/ den loop al te mets te veranderen/ bloeyende op diversche plaetsen ober/ nae dat
de Steen-Clippen aengroeyende. Op de punt ofte hoek van Sinte Helena, staet een
vloeyende Beke ofte Fonteyn van een seker Betumen, dat in Peru, Copey ghenamt
wort/ moet op de maniere wesen/ als het ghene dat van de Schist uere verhaelt wort/
van de woeste ofte wilde Valleys/ daer men Butten van Betumen wort.
De Seeliden vrobideren haer van dese Fonteyn ofte Put van't Copey, om de touwen ende taec-
kelen mer te teeren/ want het haer dient/ boozt selve werck / gelijc als t Per ende Ceer
in Spagnien doet. Als ick mijn reyse dede langhs de Coste van Peru, nae nieu Spa-
gnien toe/ soo worden my van den Stuerman ghe wesen/ het Eplant van de Wolben
ghenamt/ alwaer een ander Fonteyn ofte Put van Copey ofte Betumen ghelijck als
geseyt is/ vloeyde/ daer sy van gelijcken de touwen met Teeren. Ende daer is ooc een
ander fonteyn ofte vloeyende beke. van t er/ de siben Diloot / welke een seer excellent
man in syn ampt was/ seyde my/ dat het hem wel gebeurt was daer doozby zeylende

Diergelijcke
fonteyn heb-
be ick gesien
int Eplande
Tercera, een
vande Vlaes-
sche Epland-
den.

(zijnde so diep t' Zee waert in/ datse het lant wt het gesicht verloze hadden) datse doop-
 ten roock van t' Copey guamen te wien/ waerse waren/ ende dat hem bit soo sekeren
 tepken was/ ghelijck als ofse t' Lant berkent hadden/ soodanich is de roock die hem
 aldaer eentwischlijcken/ van de bloepende Beken ver sjept. In de Waterbaen/ die
 men heet/ van den Ingas, een Canael ofte Goot van water dat al siebende uptloopt/ en-
 de daer dicht by/ een ander soo rout als han sicut water. Den Inga hadde dooz een
 maniere/ t' rene met het ander (so als hy t' hebben wilde) te crupper n/ is een dinc om
 te noteren/ dat men soo dicht by den anderen/ bloepende wateren heeft/ van soo con-
 trarie qualitepten. Men heeft noch andere ontelbare menichte/ namelijk in de Ho-
 vincie van de Charcas, in welker Water/ men niet lijden mach/ de handt daer een ave
 Maria lanch in te houden/ ghelijck als ick het selber op een wetspel ghesien hebbe. In
 Cusco heeft men een Cef ofte gelegenthept/ daer een Fonteyn van Sout upt bloept/
 want is al bloepende in Sout veranderende / zijnde t' selfe uptnemende wit ende
 goet/ dat soo t' op ander plaetsen waer/ en soude gheen clepne rijckdom wesen/ maer
 en heeft aldaer niet veel te bedieden/ dooz d' overbloedichept die men daer van Sout
 heeft. De bloepende Wateren die men heeft in Guayaquil, (welcke in Peru, ende by-
 naest onder de Linea Equinoctial is) hout men dooz een reinedie ende ghesonthept/
 teghens de pecken ende andere dierghelijcke krankheden/ waarom daer van verre
 wegghen comen/ om ghesonthept te vercrijghen: segghen hier van d' oorsake te we-
 sen om dat men dooz t' selve ghesheele Lant ober/ wonder veel van de woxtelen heeft/
 die men Carcapanilla noemt/ welker drucht ende operatie so notoir ende bekent is/ ende
 dat de Wateren daer van wat doozloopen/ de cracht crijghen om te ghenesen. Bilcanota
 is een Gheberghte/ welcke (nae d' opinie van t' Wolck) ghelegghen is/ op de hoogste
 plaets van gantsch Peru, is op t' bovenste met sneeu bedeckt/ ende op plaetsen so swart
 als kolen: Daer bloepen twee Wateren upt/ die naer verscheyden Gozden afloopen/
 ende in weynich spatie groote loopende Beken worden/ ende wat boozder aen/ seer
 schoone Rivieren/ waer van d' rene naer Callao, ende t' groote Lack Tircacca toe loopt/
 ende d' andere nae d' Andes, welcke is/ die men noemt Yucay, de welken haer ver-
 menghende/ met andere / in de Hooydt-Zee uptloopt met een gheweldighe stroom.
 Dese Waterbloet/ alse eerst upt de Steenroef (van den boozepden Bilcanota) loopt/
 is al eben eens/ als Water van Lexia, (ofte loogh) van een afchberwigge couleur/ ende
 is ober/ al van hem ghebende/ eenen roock ofte damp/ als van verbrande dinghen/
 loopende alsoo een groot stuck weghs/ tot dat de menichte der Wateren / die daer in
 comen/ den byant ende roock/ die t' van sijn beginsel af met brenghet/ lisschen ende upt-
 doen. Webbe in nieu Spagnien/ een Waterbeek gesien/ ghelijck als van Juct / wat
 blauachtich/ ende een ander in Peru, van rooder betwe/ gelijk als van bloet/ waerom
 de roode Rivier ghenaeint wort.

Het 18. Capittel. Van de Rivieren.

Onder alle Rivieren/ ende niet alleen van Indien/ maer
 oock van de gantsche Werelt/ heeft de Rivier/ Marañon, ofte van de Ama-
 zonen, d' eerste plaets/ van den welken int booggaende Boeck ghesjandelt
 is: Dese is op verscheyden reysen/ van de Spaghaerden behaven getweest/
 sberkende Landen t' ontdecken die (nae dat den roep is) van grooter rijckdom zjn/ na-
 melijcken de contreyen El Dorado, dat is t' Vergulde gheseyt/ ende Payitu ghesnaemt/
 alwaer den Adelantado Juan de Salinas, een merckelijcke tocht in gedaen heeft/ hoe wel
 dat de

dat de selve van wepnich effect was / heeft een passagie/die sp de Pongo noemen / de welke een van de periculose der Werlt moet wesen: Want om dief wille / dat het tusschen twee gheweldighe hooghe/ afghebrakte Steenrotten belijpjt is / soo is het met een groote stortinghe van boven neder vallende / in een afgrijpelycke diepte / alwaer t'Water met dien grooten val / soobantighe vaerpericulens ende maelfstromen is makende/ dat het onmogelijck schijnt/daer te mogen a'comen/sonder te verdrinccken/ende in de gront te schieten: Dies niet teghenstaende/ soo heeft het de vernietigheyt der Menschen derren bestaen/dien wegh dooz te passeren/ dooz de begheerlijckheyt van dat so hermaerde Dorado, ofter Vergulde/ licten hen boven af neder vallen/ zijnde dooz de furie ende t'ghebzyng van de Rivier booztghebdeven/hen wel vast houdende aen de Canoas ofte Barcken daer sp in waren: Ende hoe wel / dat de selve / int af vallen/ontupmelden/ende sp lieden met Canoas met al/te gront ginghen / zijn niet te min/wederom boven/ende terecht ghecomen / ende eyndlijcken met lusten/wracht/ende ghevelt daer dooz gheraekt / in somma / dat het ghezele Heyz bezouden dooz quam/wptghesondert seer wepnich/die daer verbrontken. Ende t'ghene dat meer te verworder is/wist'hen so wel te hebbe niet practijcken/datse gantsch niet met a len (van de munitie ende Bus-rupt datse met hen hadden) en verloozen/int wederom keeren: Want int eynde/nae groote moeyten ende perijckelen / meesten daer weder dooz/drommen ende clauwverden op een van die overhooghe Steenrotten/ hun aen de Poignarden/diefer instaken vast houdende. Een ander Oocht isser in de selve Rivier ghebdaen van den Capiteyn Pedro de Orsua,ende dooz het oberlyden des selven/ so quam het volck te mutieren/waerom daer ander Capiteynen waren/die den wegh van den Xnu/ ofte Rivier/ die tot aen de Doozt Zee upt comt/verbolghden. Een aeligheus van ons gheselschap / sepe ons (dat wesende noch Leecke) hem ghevonden te hebben/in alle de boozsepe gheschiednisse ende Oocht/ende hoe dat de Water-ghegriden/tot bynaest hondert mijlen / de Rivier optwaerts aenlepen / ende soo waerneer datse haer in de Zee comt te vermenghen / soo is men bynaest onder de Linie/ ofte niet verre daer van: heeft t' seventich mijlen in de wijde van de mont ofte inconste/ t'welcke onghelooftich schijnt te wesen/want gaet de Middelaensche Zee / in de bzeede / te boven/hoe wel dat ander hem in hare schijften niet meer als 25. ofte 30. mijlen/ in de mont ofte inconste/en gheben. Na de boozsepe Rivier/soo herft de tweede plaets/ van de gantsche Werelt/ El Rio de la plata, ofte de Rivier van t' Silver/ die anders El Paraguay ghenoecht wozt/de welke upt den Reghel Gheberghten van Peru a'sloopt/ tot in de Zee toe/op de hooghte van 35. graden aen de Zuytzyde: wast ofte bloept/nae sp seggen/op de maniere als den Nilus, maer sonder comparatie/veel meer/want maecht van de Welten diese bespreukit/ (den tijdt van drie maanden) een geheele Zee/keerende daer nae weder in sijn moeder/wozt van groote Schepen beharen/ende dat seer veel mijlen innewaerts aen. Daer zijn noch ander Rivieren / ende hoe wel die van soobantighe groote niet en zijn / soo comense niet teghenstaende met de grootste van Europa over een / ende gaense noch verre te boven/ ghelijck als daer is / die van Magdalena, by Santha Martha, Rio granne, ofte de groote Rivier / die van Alvarodo in nien Spagnien/ende andere ontelbare. Aen de Zuytzyde / int gheberghte van Peru, en zijn ghemeenlijcken de Rivieren soo groot niet / want hebben wepnich spatie om te loopen/ende en moghen soo veel wateren niet by een bergaderen/doch zijn gemellich / om datse van t' gheberghte afstozten ende haestighe oversulpinghen hebben/waerom de selve periculens/ende oozsaecten gheweest zijn van vele dooden. In den tijt van de sütte/so wassense ende comen met stozbloeden. Ick hebber langhs de Cuff heen/seben en twintich ghepasseert/ onder welke niet en was/ die ick gronden cost/

om over te gaen. De Indianen gebuyckende dupsentderlep consten/ om de Rivieren te passeren/ hebben op sommighe plaetsen/ een lijn of sie coorde/ dwers over/ (van d' een zijde tot d' ander) gheschozen/ ende daer aen een kofz ghangen daer den genen die passeren wil/ hem in set/ waer mede sy hem alsoo van den Oever af over halen/ ende alsoo passeert men in den kofz/ ober ende weer ober. Op ander plaetsen sit een Indiaen al schepeligh op een Balla ofte Bondel van stroy ofte biesen/ ende neemt den ghenen/ die passeren wil/ achter hem op/ roepende also met een Spaen-hout/ byengh nse hem ober. Op ander Contreyen hebbense een groot Net ofte Diot van doogh Caulwoorden ghemaeckt/ daer sy den passagier op setten/ ofte leggen daer t' goet op/ dat men ober hebben wil/ ende d' Indiaeren swemmen booz upt/ ende trecken al swemmende met coorden t' Diot booz/ ghelyck als de Peerden een Waghen ofte karre doen/ ende andere comen van achteren aen/ bouwen ende scooten/ ende alsoo helpen sy malcanderen/ tot dat het ober is/ ober wesen/ nemen hare Ballen van Caulwoorden op den neck/ ende swemmen also weer aen d' ander zijde. Dit doense in Peru in de Rivier Santa ghenaeemt. Inde Rivier van Alvarado, in nieu Spagnien/ worden wy op een hardt ofte planche ober geboort/ die d' Indiaeren op de schooueren nemen/ ende daer alsoo met dooz de Rivier heen gaen/ ende als sy de gront comen te ver lifen/ so swemmen sy die boozs ober. Dese ende ander diergelycke dupsentderlep manieren/ die sy hebben/ van ober de Rivieren te passeren/ byenghen booz/ waer een beschroemthept aen/ als inent siet/ om dat het soo swacke ende handeloose middelen schijnen te wesen/ doch sy in effect seer seker. Byggen en hebbense noyt ghebuyckt/ van dan Biesen ende Stropmatten/ maer nu heeft men al op eenige Rivier/ dooz neer stichept van etlycke Gouverneurs/ sommighe steenen Byggen/ doch veel min/ dan t' wel van doen/ ende bereyschende is/ zijnde in een Lant daer so veel Menschen/ dooz gebrack van dien/ comen te verbyncken/ ende dat soo veel gelt op bynght/ daer niet alle en in Spagnien/ maer oock in bye ende Landen/ costelycke ende hooberdighe Pallcen met ghetimert worden. Dit de Rivieren/ die van de Gheberghten afscopen/ trecken d' Indiaen veel ende groote doozloopende Wateren ofte conduiten tot in de Vallepen ende platte Landen/ omt Lant te begieten/ de welcke sy soo ozdentlyck ende voeghelycken wiffen te kypden/ dat het int Lant van Murciae nochte in Milanen niet beter en can wesen/ t' welke oock den meesten ende alle den rijkdom is/ die men in de platte Landen van Peru/ als oock op veel ander plaetsen van Indien/ heeft.

Het 19. Capittel. Van de qualiteyt van't Landt van Indien int Generael.

De qualiteyt van't Lant van Indien (dewijle de selve de laetste van de drie Elementen is/ die wy boozghestelt hebben/ in dit Boeck te tracteren) mach int meeste deel wel verstaen worden van't gene dat int boozgaende Boec/ van de Torrida Zona geargumenteeert is/ dewijle dat het meesten deel van Indien/ daer onder gheleghen is: Maer om t' selve te beter te verstaen/ soo hebbe ik drie herschepdenheden van Landen/ daer selt in die Contreyen ghehandelt hebbe/ aenghemerckt/ waer van t' eene leeght t' ander seer hoog/ en het derde dat tusschen dese twee comt/ uptnemende is. Het leeghe Landt/ is het ghene dat aen de Zee- Custe ende in gantsch Indien ghebonden wort/ t' welke ordinaris seer bochtich ende heet is/ waerom het oock t' onghesontste ende nu ter tijt t' minste bewoont is: Hoe wel datter in boozighen tijden groote bewoonde

woonde Wlecken van Indianen gheweest zijn / ghelijck als de Historien van nieu-
 Spaguien ende Peru ghetupghen: Want de wylse dat de selve Regioen ofte Geweste
 t' Naturael was van den ghenen die daer in ghebozen ende opgheboet worden / soo
 const en sp haer daer wel onderhouden ende aerden / leefden van de visscherije der Zee /
 ent e van de Ackerbouwinghe die sy deden / treckende loopende Wateren ofte con-
 duiten upt de Rivieren / daer sy t' ghebreck van den reghen met remedieerden / die ordi-
 naris seer wepnich aen de Custe / ende op sommige plaetsen gantsch niet en valt. Dese
 leeghe Landtschappye heeft groote plaetsen ende contrepen die onbaerbaer zijn / ende
 dat / door de Zant Landen / die men daer bijster ende moeplijck / jae gheheele Bergen
 van heeft / als oock door de Mozassen / om dat het Water / alst van boven comt as loo-
 pen / ticwils gheen uptcomste en vint / ende daerom alsoo staen b'ijst. Mozassen en-
 de verdrooncken Landen / sonder remedie is veroorsakende / in effect / dat het meesten
 deel van de Zee-Custe in Indien / soobanighe is / naimelijcken / aen den cant van de
 Zupper Zee. By onse tijden / soo is de habitatie van dese Custe ende leeghe Landen /
 soo vermindert ende te niet ghegaen / dat van de Indiaen noch duert / ende in esse is / ge-
 looben deel / dat het eer per lang / gantsch ende t' eenemael te niet ende wech sal wesen.
 Dit selve werdt van diversche / verscheppen oorzaken toe ghescheven: Eenighe leg-
 ghent op den grooten arbejt ende qu. liffighe diese d' Indianen aenghedoen hebben:
 andere op de verscheppen manieren van ghyen ende dyancken / diese ghebruyck heb-
 ben / naer dat se Spaenscher usantien deelachtich geworzen zijn: Etijcke leggent
 op d' onghereghelde bertelshpdt / diese int dyancken ende andere misbruycken hebben.
 Ende ick houde oock vooz ghewis / dat dese onghereghelthpdt / de meeste ende princet-
 paelste oorlike geweest is / van haren onderganck ende vermindertinghe: t' selve te
 argumenteren en comt nu niet te pas. Int voozsepe leeghe Lant / dat door den banck
 onghesont ende luttel bequaem is / vooz der Menschen habitatie / heeft men creypte
 van sommighe plaetsen / die ghetempert ende bruyckbaer zijn / ghelijck als daer zijn
 t' meesten deel van de vlacke Landen ende Welzen van Peru, alwaer men coele ende
 overvloedige Dalpen heeft. De habitatie van t' meeste deel der Custen / wort onder-
 houden met t' traffijck ende handelinge der Zeevaert op Spaguien / daer de gheheel
 staet ende conferdatie van Indien aen hanght. Men heeft aen de Custe / sommighe
 bewoonde Steden / als in Peru, Lima, Truxillo, Panamá ende Cartagena, aen t' vasse
 Lant / Santo Domingo, Puerto Rico, ende de Havana in d' Eplanden / ende noch veel
 andere Wlecken als Vera Cruz in nieu Spaguien / Yca, Arica, ende meer andere in Peru,
 ende ghemeplijcken soo hebben de Habens (doch wepnich) altoos t' enighe Gemeen-
 ten ende Woon plaetsen. Der tweede maniere van Lant / is een ander / uptnemende
 hoogh / ende verholghens cout ende droogh / ghelijck als t' Gheberghte gemeenlijcken
 is: Dese Lant schappye / en is noch bruyckbaer noch v' emakelijck / maer gesont / waer-
 om t' selve seer behoont is: heeft Wepden / ende daer toe veel Dees / t' welck een groot
 behulp ende t' meeste onderhout van s' Menschen leuen is / waer mede t' ghebreck van
 de Zaep-Landen ende Bouw-Ackeren getremedieert wert / met wisselen ende onder-
 handelinge. Het ghene dat dese Lant schappye behoont / ende etijcke Coyden seer po-
 puleus maect / is de Rijdom van de Mijnen, die men daer in vint / want alle dinge het
 Gout ende Silber onderwozen is. Men heeft alhier / door oorlike van de Mijnen, som-
 mighe bewoonde Wlecken / so van Spaguien / roden als Indianen / die seer populeus zijn /
 gelijck als daer is Potofi ende Guancavecha in Peru, de Cacatecas in nieu Spaguië. Van
 Indianen heeft men t' gantsche gebergte ober / groote habitatie / die daer noch hebdebaeg
 haer onderhouden / en willen segge / dat d' Indiane daer vermenichvuldige / vptgenome
 dat het:

Nota

dat het graben ende wercken / van de Mijnen , daer veel van zijn vernielende / ende somnighe alghemeyne siekten hebbender oock een grooten hoop van wegh ghe-
 wonen ende omghebracht / ghelyck als de Cocolifte in nieu Spagnien. Maer van
 wegen haerder onthoudinghe / soo en siet men in effect niet / dat je in d'innuutte ofte
 herminberinghe gaen. In dese wptnemende Lantschappen van't hooghe / coude ende
 drooghe Lant heeft men de twee beneficen ofte weldaden van Weyden ende Mijnen
 die ick gheseyt hebbe / de welcke wel andere twee moghen vergelden / als de ghene die
 de leeghe Landen van de Custe hebben / als daer is de weldaet van de Cassijck ende
 Handelinghe der Zeevaert / met de vruchtbaerhepdt der Wijnen die nieuwert's en
 wassen als alleen in dese seer heete Landen. Cusschen de vooysepde twee wptnemende
 Lantschappen / comt het Lant van middelbare hooghte / evenwel t'ene luttel meer of
 min als t'ander / maer en heeft gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe / noch
 met d'onghetempertheit van't puere ghebergte. In dese gedaente van Landbouw /
 gheben d'Arkeren ende Zaep-Landen / wel Carwe / Garst / ende Mays / t'welcke in
 seer hooghe Landen niet wassen wil / maer veel in leeghe. Heeft oock oberbloed van
 Weyden ende Dees : Druchten / gheboonten ende groenicheit / waer gheuoech / en-
 de is vooy de ghesontheit ende vermakenlijckhepdt / de beste habitatte : Ende also is /
 oock het meeste dat in Indien bewoont wooyt van dus danighe qualiteit. Ick hebbe
 niet eenighe verdachttheit / op vercheppen wegghen ende discouersen / die ick ghedaen
 hebbe / daer op ghelet / ende by goede rekeninghe bebonden / dat de Provincien ende
 coatreys / die a'derm / est bewoont / ende de beste van Indien zijn / zijn van desen doen-
 gelijck als men in men Spagnien / t'welcke sonder twijffel een van de beste is / dat van
 de Son beschreuen wort / sien mach / t'z van waer dat men daer aen comt / soo gaet
 men terstont / van de Custe af / nae't hoogh opelinnende. Ende hoe wel dat men
 van den oppersten oygant / daer nae weder begint te dalen / soo is het doch wepntich /
 ende t'Landt blijft altoos veel hoogher van de Custe. Op dese maniere is gelegghen /
 alle drom'iggen Landbouw van Mexico / ende t'gene dat naer de Vulcano / ofte vier-
 gen Bergij toe loopt / t'welcke het beste lant van Indien is / als oock in Peru dat van
 Arequipa / Guamanga ende Cusco / doch altoos t'ene wat meer / ende t'ander wat min /
 ende is epntlijcken al te mael hoogh Lant / zijnde van diepe Vallepen ende van hoo-
 ge Gebrechten / ende t'selfde is my oock gheseyt van Quito / Sant'is. Ende van't beste
 van't nieuwe Coninckrijck is epntlijcken een groote dooychticheit des Scheppers
 gheweest / te vooyen / dat bynaest t'meesten deel van't Landt van Indien / hoogh
 comt / op dat het ghetempert mochte wesen : Want leegh zijnde / soude onder de Zona
 Torrida seer heet wesen / namelijk so t' verre van de Zee lach. Oock soo heeft by-
 naest alle het Lant dat ic in Indien gesien hebbe / naebuerschap van d'ene ofte d'ander
 zijde / met eenighe ghebergten / ende som wghen van alle canten. Dit selve is soo
 seer / dat ick (al daer wesen) d'ick wils gheseyt hebbe / dat ick my wenschten op een
 plaats te wesen / daer ick den gheheelen Horizon mochte bergelijcken / ende met den
 Hemel ende blacke aerde onderscheyden / ghelyck als men in Spagnien / op duplent
 velden sien mach. Daer ten staet my niet dooy / dat ick opt in Indien sooda'igen ge-
 sichte ghesicht hebbe / noch op Eylanden / noch op vaste Lant / al hoe wel dat ick meer
 dan seuen hondert mijlen weeghs in de lenghte ghereyft hebbe. Maer ghelyck als
 ick segge / soo was het om de habitatie van de selve Regioen oft Gheweste / seer noo-
 diegh / de Nabuerichap van't Ghebergte ende Heubelen / om de hitte der Sonne te
 tempereren. En also is het meest dat van Indien bewoont is / op de maniere ende in
 boegen als g'eyt is / en is int gemeyn / altemael een Lant van veel groenicheit / Wey-
 denen / Schoonten / gant'ich contrarie van dat Aristoteles en d'Ouderen gemeynt heb-
 ben.

ben. In sulcker boegen dat soo wanneer men van Europa nae Indien comt/so is men hem vertoonderende/een soo lustighe groene Landouwe/ende soo vol fruit heyt te sien/hoe wel dat desen Reghel sommighe recepten heeft/namelycken in't Landt van Peru, twelcke onder allen seer bzeemt is/waer van wy nu handelen sullen.

Het 20. Capittel. Van de eyghenschappen van't Landt van Peru.

Voer Peru, en verstaen wy niet / De gantsche ghedeelte der Werelt die men voer America aen teykenet/de wijle dat hier onder/ Brasilien, t'Continckryck van Chile, ende dat van Granaden,begrepen woxt/want gheentich van dese en is Peru, van alleenighe/de gheeelte/die ghelegghen is/aen de Zuyt-zijde/beginnende van't Continckrycke van Quito (dat onder de Linea leyt) af/ende streckende in de lenghte heen tot aen't Continckryck van Chile,dat onder de Tropicum upt comt/twelcke mach wesen/ses hondert mijlen in de lengte/hebbende in de breedde/niet meer dan 'tghene/dat het tot de Andes toe beslaende is/dat in't generael mach wesen/bijstich mijlen/hoe wel dat het op plaetsen (als nae de Cachapoyas toe) bzeeder is. Dese gheeelte der Werelt/twelcke Peru genaet mit woxt is van een merkelycke aenmerckinge/om die's wille dat het seer bzeemde eyghenschappen/ende by nae een recepte van de ghegeneralen Reghel/der Landen van Indien/heest. Want in den eersten/soo en hebben alle de Custen van dien/niet dan eenen Windt / ende en is niet den selven die onder de Torrida plach te waepen/maer zijn contrarie partje / welcke den Zuyden ende Zuyt-westen wint is. Ten tweeden/soo ghelyck als den hoofsensden Windt upt de nature d'alder stomachtichste/swaermoedichste ende ongesonste/van allen is/is albaer in't contrarie/wonderlycke/liefslyck/gesont ende vermakelijck/jae soo seer / dat men den selven alleen de bewoontinghe van de selve Custe mach toe schryven/want sonder dien/soude dat onwoonbaer / heet ende swaermoedich wesen. Ten derden/dat het aen de selve Custe nummermeer en regent/dondert/hagelt/noch sneeut/twelcke een wonderlyck dinc is. Ten vierden / dat het in seer wepnich spatie ofte distantie van de Custe af/seer dapper reghent ende sneeut. Ten vyfften/dat streckende twee Regelen van Gheberghten/eben gelijck/ ende ghelegghen op een hooghe des Pools,men in den eenen Reghel groote menichte van Gheboomten heeft / reghende albaer het meeste deel van't Jaer/met groote hitten / ende op d'ander Reghel is het in't contrarie/contsch kael ofte woest/ende seer cout/hebbende t'Jaer gheheel in Winter ende Sommer/in Regen ende clac weer. Nu om alle t selve te beter te verstaen/moet men aenmercken/dat Peru in dyen gedeelt is/gelijck als lange ende smalle ghesneden Riemen/te weten/in blacke Landen/Bergen ende Andes. De blacke Landen zijn aen de Custe der Zee/de Bergghen/zijn al te mael Deubelen / met sommighe Dalen: d' Andes zijn groufsame/grode ende dicke Ghebergten. De blacke Landen mogen hebben in de breedde/ontrent thien mijlen/op sommighe plaetsen wat win of meer. De Bergghen mogender twintich hebben/ende d' Andes,ander twintich/ op etlijcke plaetsen meer/ende op ander min/strecken in de lengte/Hoozden ende Zuyden/ende in de breedde/Oost ende West is nochtans een wonder dinc/dat men in so wepnich distantie/als daer zijn vijstich mijlen/liggende eben berre van de Linea ende Pool af/soo grooten onderschept heest/van dat het in d'ene plaets bynaest altoos reghent/op d'ander plaets/by na nummermeer/en op d'ander/by thien. Op het blacke land en regent het nummermeer/al hoewel datter somwijle een wepnich nat oft bochtichepts neer valt/

meer valt / 'twelcke so Garua heeten / ende woxt in Castillen Mollina ghenaemt / dat is / een natten damp ofie mist / 'twelcke altemets in eenige duppelen waters comt te ber-
 anderen ende neer vallen / maer men en heefter in effect / ghenen Daken toe van doen /
 noch daer en valt geen Water / dat sulcx berepcht : hebbende de Daken van een Mat
 genaect / met een weynich Nerde daer hoven op / dat haer meer als ghenoech is. In
 d' Andes regent het by naest t' gheheele Jaer dooz / al hoe wel dat men daer op eenighe
 tijden meer claricheit heeft / als op ander. In de Berggen / welcke comen tusschen de
 twee upnemende / soo regent het op de selve tijden / geijck als in Spagnien / te weten /
 van September tot April toe / zijnde d' ander Maenden helder ende claer / 'twelcke
 is / als de Son daer berst van af is / zijnde in 't contrarie / alffer de Son naest by is / van 't
 welcke in 't voorgaende Boeck genoech gehandelt is. Het gene men d' Andes heet / ende
 t' ander dat de Gheberghten genoemt worden / zijn twee Kieghelen van seer hooghe
 Gheberge. 1 / die over de dupsent mijlen / in de streckinge mogen hebben / ende zijn ge-
 legen in 't ghesicht van den anderen / bynaest als paralel / ofte geijck. In 't Gheberght
 onthouden haer ontelbare hoopen van Vicuñas / welcke zijn in de lichtveerdicheit / ge-
 ijck als wilde Bergghepten. Van gelijcken so onthouden haer / daer oock de gene die
 men Guanacos ende Pacos noemt / 'twelcke de Schapen / ende ghelijckelijcken de Last-
 Beerden van 't selve Lant zijn / daer op sponen tijt van ghehandelt sal worden. In d' An-
 des onthouden haer Apen ende Wepz-hatten / die seer gractus zijn / met maniche van
 Papegarpen. Ende albaer waft oock het krupt / ofte den Boom / Coca genaemt / dat
 van d' Indianen soo seer ge-estimeert / ende in sijn handelinge / so veel Gelts weert is.
 Het gene men Gheberghte noemt / heeft op plaatsen / daer se open zijn / Vallepen / alwaer
 men de beste habitatie van gheheel Peru heeft / ghelijck als daer is / die van Xauxa / van
 Andaguay / alas / ende die van Yucay. In dese Vallepen soo waft het Mays / kroon ende
 Wuechten / in d' eene wat min of meer als in d' ander. De Stadt van Cusco gepasseert
 wesende / (welcke in boozige tijden t' Hof van de Heeren van dese Coninckrijcken was)
 so schepden haer de twee Kieghelen Gh-berghten (die ick ghelept hebbe) wat wijder
 van den anderen / latende te midde wegen een groot Delt / ofte vlacke Lant / 'twelcke de
 Provincie van Colao genaemt wort. Alhier heeft men maniche van Rivieren / ende
 groote Vlack van Tincaca / met een groote Landbouwte ende seer schoone Wepden :
 Maer al hoe wel dat het vlack Lant is / soo heeft het niet tegenstaende / noch ebenwel
 de selve hooghte ende ongetempertheit / als t' Gheberghte / ende brengt van ghelijcken
 geen gheboomte noch hout booz / ende remedieren t' gebreck van 't Zoot met Woz-
 telen (diese zaepen) Papas genaemt / de welcke onder d' Nerde wassen / ende is de spij-
 der Indianen / makende van dese Wortelen (alffe d' zoogh ende getweert zijn) het ge-
 ne dat so Chuño noemen / welcke het Zoot ende vretsel van 't selve Landt is. Hebben
 der noch ooc andere Wortelen ende Cripderē diese eten / is een gesont / ende oock t' be-
 woonste ende t' rijckste Lant van Indien / dooz d' overvloedicheit van het Dee / 'twel-
 ke albaer seer wel aerdt / soo wel de Schapen / kroopen ende Gepten van Europa / als
 die van 't Lant / diese Guanacos ende Pacos noemen. Men heeft daer oock sachts ghe-
 noech van Patrijzen. De Provincie van Collao ghepasseert wesende / soo comt die van
 de Charcas / alwaer men Vallepen heeft / die seer heet ende bzuichbaer zijn. Ende men
 heeft daer oock seer moefte ende wilde gheberghten die soo grooten Schat / ofte rijck-
 domme van Mijnen hebben / datter op gheenige plaatsen ter Werelt grooter noch soo-
 danighen gheweest zijn.

Het 21. Capittel. Van d'oorfaken diese gheven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent.

So gelijk als het een soo extraordinaris dinck is/ dat men Landen heeft/ daer t nimmermeer en regent/ noch dandert/ also is oock natuerlijcken/ dat de Menschen begeerlijck zijn/ om d'oorfaken van soodanige nieuwichheit te weten. Het discours datter van sommighe op ghebaen woert/ van die dat met boordacht geconsidereert hebben/ is/ dat ter dooz ghebreck van materie/ aen die Custe/ geen dicke humeuren ofte dampen ogetrocken worden/ die machtiich ghenoch zijn om den reghen te verwecken/ dan alleen elepne ofte lichte humeuren/ die alleenlijck maer den mist ende garua conuen veroorfaken ghelijck als wy in Europa sien/ datter des morgens op veel daghen dampen op getrocken worden/ ende die niet in reghen/ maer alleen in mist comen te veranderen/ twelcke comt/ om dat die materie niet dick noch crachtlich genoch en is/ om in reghen te veranderen. Ende dat sulck aen de Custe van Peru reuwichlijcken (ghelijck als in Europa by wijlen) is/ seggen d'oorfaken te wesen/ om dat de selue Regioen/ altemael uptnemeade dzoogh/ ende onghellegghen is/ om dicke vaporen ende dampen te moghen doozt byenghen. De dzooghte is goet te mercken/ dooz die onepuylliche Sant-landen/ die daer zijn/ als oock om dat men daer gantsch geen Fonteynen noch putten en vint/ ten zy dat het waer in seer groote diepten/ van vissliuen ende meer Vademen/ ende tselue moet noch wesen by eenige Rivieren/ upt welcker doozdinghent Water/ in den Putten comt te binden/ sae soo seer/ dat het by experientie ghesien is/ dat soo wanne er men de Rivieren upt haer moeder ofte looy berleydde/ ende wech nam/ die eenen anderen cours gebende/ soo zijn terstont de Putten dzoogh gelwozen/ tot der tijt toe/ dat de Rivier weder tot sinen eersten looy ghecomen was. Dese oorfaken van niet te reghenen/ woort ghegeven/ van wegghen de materie: Nu van wegghen t efficient ofte de wercklinghe/ gheben een ander van niet minder aemmerkinghe/ te weten/ dat die excessive hooghe van t gheberghte/ die de gheheele Custe langhs streckt/ in sulcker hoeghen de blacke Landen beschuttende is/ dat die gheen wint van ober Land en laet waepen/ ten zy dat het soo hoogh is/ datse de steyle toppen ober waept/ endote boven gaet/ waerom daer anders geenen wint en waept/ als die van upt der Zee/ den welcken (dooz dien dat hy gheen wederpartije en heeft) alleen de vaporen ofte dampen (die daer oypgetrocken worden) niet en can verdoutwen noch uptpersen om reghen te maken: In voegen dat het beschutsel van t gheberghte verghinderende is/ den vaporen niet uptgheperst te worden makende dat die al te samen in mist versprept woode. Op dit discours worden sommighe exempelien ghebracht/ als daer is/ het regenen op sommighe Heubelen aen de Custe/ die wat minder beschut staen/ gelijk als daer zijn de Bergen van Arica ende Arequipa. Item/ van dat het daer sommighe Jarengherent heeft/ soo warmer daer de Noozde winden ofte Brisfen regneerden/ ober de gheheele spatie diese betwaepden ende ober-repchten/ gelijk als het gebeurt is/ int Jaer 8. op de blacke Landen van Truxillo/ alwaert seer veel regende/ een dinck datse in menighe eentwen niet ghesien hadden. Item/ is aen de selue Custe reghenende/ ter plaetsen/ daer t opbinaris van de Brisfen ofte Noozde winden betwaept woort/ ghelijck als in Guayaquil, als oock daer hen t Landt seer verheft/ ende upt het beschutsel van t Gheberghte is af-wijkende/ ghelijck als daer is/ hoorby Arica. Op dese maniere woort het van sommighe ghediscoureert/ doch een peghelijk mach

discoureren soo dat hen goet dunct/ is altoos seker/ dat als men van't Ghebergh te
de blaeke Velden afbaelt/ soo plach men te sien een ghebaente/ ghelijck als twee Hen-
belen/ d'ene boben om hoogh/ helber ende claer/ ende d' ander om leegh/ doncker/ ende
ghelijck als een grauwe uptghefprepde Sluwer/ die de gantsche Luffe is bedeckende.
Doch hoe wel dat het niet en tegent/ so is niet tegenslaende den voozprede mist wou-
der pofstelijcken/ om 't Gras op't Lant te doen groeyen/ en om de Zaeylanden ende
Bouw-ackeren in haer sapsen te bzenghen. Want al hoe wel datse soo veel sifflaen-
de Wateren hebben/ alsse selfs willen/ diese upt de Sloten trecken/ so en wret ick noch-
gangs niet/ wat deucht dat de vochticheyt des Hemels meer heeft: Want soo de selfe de
Garua ofte Mist comt te ghebeken/ soo heeft men terstont groot gebreck in de Zaey-
Landen ende Ackeren. Ende het ghene dat noch meer te betwonderen is/ is dat de
Zant-landen/ die gantsch drooch ende onburchbaer zijn / van den selven Garua ofte
Mist/ met groenicheyt ende Bloemen beclerdt worden / dat een seer hermaerkelijck
dinct om sien is/ zynde oock van grooter pofstigen ende welbaet/ om t' Dee op te wep-
den/ die van't selve Gras wonder wel groeyen ende bet worden/ ghelijck als men sien
mach aen den Bergh/ die den Sandt-bergh ghenaemt wozt/ dicht by de Stadt de los
Reyes, ofte van der Coninghen.

Het 22. Capittel. Van de eyghenschappen van nieu Spagnien,
met d' Eylanden, ende d' ander Landen meer.

De Weyden so excedeert/ ofte heeft het Lant van nieu
Spagnien voozbeel/ want men heester ontelbaer geteelten/ so van Beer-
den/ kroeyen/ Schapen/ als van alle andere/ is van ghelijcken seer ober-
vloedich van Druchten/ ende niet minder van Zaey-landen ende Acke-
ren/ van alle Grepnen/ is in effect het druchtbaerste ende voozste Lant
van gantsch Indien: Doch eben wel soo heeft het Lant van Peru in een dinct groo-
te avontagie ofte voozbeel/ te weten/ in de Wijnen/ want de selve wassen in Peru veel
ende goet/ nemende de plantinghe der Wjingaerden alle daeghs meer/ en wassen in
seer heete vallepen/ daer men t' bespynghel van het Water/ upt de ghemaekte sloten
heeft. Maer in nieu Spagnien/ hoe wei dat men daer Druyben heeft/ soo en comen sy
tot gheen perfectie noch volcomen rijpthe/ ghelijck als wel berepicht om Wijn te ma-
ken. D'oorake hier van is/ dat het aldaer in Julio ende Augusto regent/ twelcke is/ tē
tijden dat de druypen rijp wordē/ waerom niet en comen comen tot de rijpthe die sy vā
doen hebben: En so men daer met cracht en met veel neersticheyt eenige Wijn wil-
de maken/ so soude die wesen als die Ghenseche/ ende die van Lombardijen/ die seer
slap ende van een stercke smaect is/ soo dat se van geen Druypen schijn ghemaect te
wesen. De Eplanden die men noemt van te Loef waert/ twelcke zijn La Española, Cu-
ba, Puerto Rico ende d' andere meer/ daer ontrent ghelegen / hebben seer veel groenich-
heyt/ Weyden/ ende groot Dee/ ende dat/ in grooter menichthe. Men heeft daer ontel-
bare quantiteyt van kroeyen ende Berckens/ die wildt gelwozen zijn. De neeringhe
van dese Eplanden/ is Superker-heeten te hebben/ ende met Offen-huyden te hande-
len/ hebben oock veel Caña fistola ofte Cassia ende Gingeber/ want so men comt te sien/
tghene dat hier van/ in een Bloot geladen wozt/ schijnt een ongelooftich dinct te we-
sen/ datter in Europa so veel verbaen mach worden/ zynen daer oock seer excellēt en
schoon schijnt Hout van daer/ als Ebano en ander/ vooz Edificien ofte timmeragien/ en
ander wercken. Men heester veel van't Hout dat men Santo ofte Weplich noemt/
twelcke

Van dit
Hout hebbe
in Tercera
wesende beel
en seer groo-
te menichthe
sien comen/
in de Sloten
van Spaens
Indie ende
d' Antillas
dat seer

'twelcke goet is om de sterke van de Doeken te ghenesen. Alle dese Eplanden (met die aldaer in de selve Contrepe legghen / die ontelbaer zyn) zyn van een seer schoone ende bermakelijck ghesicht, want sienen het gheheel Jaer door bedeedt met groentheyt, ende vol Gheboomte / soo dat se niet en weten/wat dat Herst ofte Winter is, door de daghelijckhe vochtigheyt, met de hitte van de Torrida. Ende hoe wel dat het een onepudlijck groot Landt is / soo is het niet tegghenslaende van wepnich bewoeninghe, door dien dat het van syn selven groote ende dichte Arcabuco (alsoo noemmen se aldaer de dirhte Bosschen) voort brenghet. Hebben oy de blacke Landen veel Woerassen ende Weerck-grondtjghe plaetsen. Oock soo is daer noch een ander principale oorzake, van dat het wepnich bewoont is, te weten, datter wepnich van de ingheboeren Indianen ober ghebleven zyn / door die onachtzame onghereghelheyt van de eerste overwinners ofte ontdeckers ende bewoonders. Dien en sien den meesten tijdt met Swarten ofte Mozianen, doch costen veel, ende en zyn niet goet om 't Landt te bouwen. Dese Eplanden en gheben noch Koozn noch Wijn, om dat het d'overbloedighe vruchtbaerheyt ende weelde van 't Aerdtijck / niet en laet tot granen comen, maer schiet altinael in Loderen / ende seer onessen upt. En heebben van ghehelijcken gheen Glijf-boomen, ofte ten minsten gheen Glijben, maer wel veel Bladeren ende groentheyt in 't ghesicht, sonder tot perfectie te comen. Het Broot dat se gebuyckken is Cacavij, waer van wy op spnen tijt sulden tracteren. De Rivieren van dese Eplanden, hebben Gout, 'twelcke van sommighe upt ghetrocken woijt / maer is wepnich, ende dat, door ghebrek van de Inghet bozen / die dat beneficieren ofte bereyden. In dese Eplanden hebbe ick minder dan een Jaer gheweest / ende naet relaes ofte de kennisse, die ick van 't vaste Landt van Indien hebbe comen crighen, (daer ick niet geweest en hebbe) als daer is La Florida, Nicaragua, Guatimala, ende andere contrepren verstaec bynaeck te wesen van deser condtijte, die ick gheseyt hebbe / van de welcke ick de bysonderste dinghen der natuere, die men daer heeft, alhier niet en stelle, om dat ic daer gheen volcomen kennisse af en hebbe. Het Landt dat in gantsch West-Indien, Spagnien, ende d'andere Regioenen ofte Gheswesten van Europa aldermeest is gheleyckende, is het Coninkrijck van Chile, 'twelcke gantsch buyten den Regel van d'ander Landen van de Torrida ende Tropico Capricorno stretchende is / zynde een Landt dat van syn selven vruchtbaer ende frisch is, hebbende alle soorten van Wuchten van Spagnien: Gheest oock Koozn ende Wijn in abundantie / ende is overbloedich van Weyden ende Bee: De Climaet is ghesont ende getempert / tusschen heet ende cout, heeft natuerlijcke Somer ende Winter, ende noch daer en boben, quanttept van syn Gout, is niet tegghenslaende armelijck ende wepnich bewoont, door den daghelijckeschen Oorlogh die * d' Araucanen ende haer Bondtghenootendoen / om die wille dat het trotsche, stercke Indianen, ende vrienden van haer Wpicheyt zyn.

schoon ende
van beider.
lep (soort) en
colere was
waerich
om sien.

* Dese
Araucanen
zijn dapper
strijtbare en
trotsche In-
dianen, inge-
bozen ende
besitters der
Provintie
van Arauco
gelegen in 't
Coninkrijck
van Chile,
oy de hoogte
van 36 graet
aen de zuyt-
zijde van de
Linea, zynde
met meer
als 20, mijle
groot, de
welcke de
Spagnaer-
den meer
wederstaets
ende te doen
gevele beh-
ven, als alle
de Landen
van nieu
Spagnien en
Peru gelijc-
kelijc, sonder
tot heben-
daeghs noch
gheheel ober-
wommen te
wesen, gelijc

Het 23 Capittel. Van 't Landt dat noch onbekent is, ende van 't verschil, van eenen gheheelen dach, tusschen die van Orienten ofte Oosten, ende die van Occidenten ofte Westen.

MEn heeft groot vermoeden, ofte gissinghe / datter in de getemperte Zona, nae den Polum Arcticum toe, vruchtbare ende groote Landen gelegen zyn, doch en zyn tot noch toe niet ontdeckt / noch daer en is in de selve Zona anderszins bekend, van alleen dat van Chile, ende een stuck weeghs dat nae de Cabo de bona Esperanca toe stretcht, gelijck alst in 't eerste

als mit tractaet van Don Alonso d'Erzalla geses in acht woorden/diet selfs verfoeruelijck niet ondersacht heeft / met den sweert in d'ene hant bechtende / ende de penne in d'ander hant aantorende.
etc.

Boeck gheseyt is. In d'ander twee Zonas of e Gewesten der Polen, en weet men van gelycken niet, of se bewoont zyn / of niet : Doch oock of het Landt ghelegghen dooyb de Straet ofte Engte van Magal'anes, hem streckende is, tot onder den Polum Antarticum, want het alderhoochste datter van bekent is, is gheveest op 56. graet, als vooren geroert is. Van gheijcken soo en can men niet weten / tot hoe verre dat het Landt dat van de Cabo de Mendocino, ende Californijs af loopt, onder de Polus Arcticus streckende is, noch het eynde ende termijn van t Landt la Florida, noch tot hoe verre tselve naet Westen toe loopt / en is niet lange geleden / dat men een groot Landt ontdeckt heeft / Welcke sy nieu Mexico noemen / al waer men seyt / veel Dolch te wesen / ende spreken de selve Caet van Mexico. Die Philippinen ende onluggheude Eplanden / nae dat van ervaren Persoonen geresereert wort / hebben meer als negghen hondert mijlen in de streckinghe : Maer het tracteren van China, Cauchinchina, Sian, en d'ander meer Provincten van t gene Oost-Indien belangende is, is een onepndelijck dinc en vyeent van mijn intentie / de welcke alleen is van dat de Westersche Indien aengaet. Int selve America, welcker termijn over al bekent zyn / en heeft men noch van het meesien deel gheen wetenschap / gheijck als daer is / de Contrey van tusschen Peru ende Brasilien, waer van verscheden optinen zyn : Sommige meynen / dat het altemael een verzoncken Landt / vol van Mozassen ende weeckgrondighe plaetsen is : Andere asfirmieren / dat men daer groote ende bloepende Coninkrijken heeft / ende boutwen aldaer die Payari, t Dorado, ende die Cefares, seggende datter wonderlijcke dingen zyn. Een geloof waerdigh persoon van ons gheselschap / hebbe ick hoorzen seggen / dat sy daer gesien hadde / groote bewoonde Vlecken / ende wegen ofte paden die soo betreden ende geuseert waeren / als van Salamanca nae Valladolid. Ende dit was ten tijden / als de voorszeyden Cocht ofte ontbeckinge ghebaen woerde / in die groote Rivier van de Amalonen ofte Marañon, dooz Pedro de Ortuva ende daer nae dooz de andere / die t selve geschiet is. Ende om datse ghelooft den / dat die Dorado, diese sochten / noch doozder aen was / so en wilden sy dat aldaer niet bewoonen / blijuende daer nae sonder die Dorado, (diese noyt en quamen te vinden) ende sonder de selve groote Provincie / diese verlieten. In effect / so is de bewooringh van America, een dinc dat tot noch toe verborgen is / uptgeuondert de buptenste partijen / als daer is Peru, Brasilien, ende daert Landt begint final toe te loopen / twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata, ende van daer / naer Tucuman, loopende also om / nae Chile ende die Charcas toe. In lestelijcken / heeft men art vreeven van den onsen / (die in Santa Crus want gheberghte resideren) dooz een nieu relaeg verstaen / hoe datse ontdeckende zyn / groote Provincien ende bewoonde Vlecken / in die Contrey van tusschen Peru ende Brasilien. Wat datter af is / sal den tijt wel openbaren / want nae dat de neersichept ende stouticheyt wel is / om de Werelt van d' een ende d' ander zijde om te loopen / soo mogen wy wel gelooven / dat / so gelyck als t gene dat tot hier toe ontdeckt is / also sal men oock noch coenen te ontdekken / het gene dat noch resieert / op dat het heylighe Euangelium dooz de gantsche Werelt berheyt ende vercondicht mach worden / bewijle datse den anderen / al van t Oosten nae t Westen gemoet hebben / makende enen perfecten Circkel ende omloop van de ghehele Werelt / te weten / de twee Croonen van Portugal ende Castilien , tot soo verre / datse hare ontbeckingen aen een ghebracht hebben / twelcke vooywaer een dinc is / van aemmerkinge / zijnde d' een van in t Oosten getonnen / tot China ende Japon toe / ende d' ander van in t Westen / tot de Philippijnen, twelcke Habueren / ende by naest dicht aen China gelegen zyn : Want van t Eplant Luzon af / (het principaelste van de Philippijnen. daer de Stadt van Manilla ghelegen is) tot Macao toe / (een Eplant by Canton)

Canton) so en heeft men niet meer als 80. ofte hondert mijlen van Zee tusschen beyden: Ende is een wonder binck / dat al hoe wel daer soo weynich distantie tusschen beyden is/so hebben sy niet te gentsaende eenen gheheelen dach van verskil in hare rekeninge/in sulcker voegghen/dat alst in Macao Sondach is/so ist in Manilla Saterdach/ende also in alle t'ander meer volghens / hebbende die van Macao ende China altoos eenen dach vooyt/ende die van de Philippinen in't contrarie eenē dach ten achteren: Is gebeurt den Hoeder Alonso Sanches, (van de welcke hier vozen mentie gemaect is) dat varende den selven van de Philippinen af/quam nae sijn rekeninghe in Macau, den tweeden Mepe/ende wissende lesen sijn getijden van Santo Athanasio, gebont dat sy aldaer celebrytende waren/de Feeffe van de bindinge des Cruyces/want hadden in de rekeninge den derden Mepe. Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt in't herwaerts aen comen. Dese vershillinghe heeft sommige herwaerdt gemaect/hen laten dunckende/dat het by gebret van d'een ofte d'ander toe comt/twelc also niet en is/naer is een goede ende geobserveerde rekeninge/want nae de verscheyden wegen die d'ene ende d'andere gherepft hebben/so moet het nootwendich volgen/dat sy in't ontmoeten van den anderen/eenen dach van verskil hebben. De reden hier van is dese / dat de ghene die van't Westen nae't Oosten seplen / altoos aen den dach winnen/want haer de Son altoos voegghet op comt: Ende de ghene die van't Oosten nae't Westen baren/comen altoos in't contrarie aen den dach te verliesen/om dat daer de Son t'elcken later op gaet: Ende hoe dat men meerder nae't Oosten ofte Westen toe loopt/hoe dat men den dach voegghet ofte later crijght. In Peru, twelcke in respect van Spagnien/in't Westen is/gaenſe meer dan ses uren ten achteren / in sulcker boegen/dat so wanneert in Spagnien middach is/so begint het in Peru eers tē dāgen: Ende alst in Spagnien begint te dagen/so is het aldaer in'dernacht. De proeve hier van hebbe ick tastelijcken ghedaen / dooy computatie der Eclipsen van de Son ende Maen. Nu so hebben dan de Portugesen hare Navigatie ghedaen/van't Weste nae't Oosten ende de Spagnaerden van't Oosten nae't Westen: Ende soo wanneert dat sy ghecomen sijn/haer te versamen / (twelcke is in de Philippinen ende Macao) soo hebben d'ene twaelf uren gewonnen/of vooyt ghehad/ende d'ander oock so veel verlozen of ten achteren ghegaen / zijnde 't selve altemael op een bestreck/ende op eenen tijt/hebindende onder haer 'tverschil van 24. uren/twelcke eenen gheheelen dach is: Waerom nootwendich volgen moet/dat d'ene den derden Mepe rekenen als vander eerst den tweeden hebben/ende d'ene vaster den Paesch-avonts, ende d'ander eten daer Vleesch op/zijnde haren Paesch-dach. Ende so wy versieren datse vooyder aen passerende/een ander mael de Werelt quamen om te loopen / volghende hare rekeninge/so souben sy alse wederom by den anderen versamen den twee dāgen van verskil in hare rekeninge hebben: Want gelyck als ick geseyt hebbe/so comen de gene die nae den opganc der Sonne repsen/den dach altemets vooyger te crijgen/om dies wille/datter de Son elke repst/vooyger op comt: Ende de ghene die in't contrarie nae den onderganc der Sonne baren/crighen den dach altemets later/om dat ter de Son t'elcke mael later op comt. Eynelijcken/dat de differentien der Meridianen die verscheyden rekeninge van de dāgen is makende: Ende soo gelyck als men reysende is/nae't Oosten ofte Westen/alsoo comt men de Meridianen te beranberen/sonder 't selve eens te ghevoelen/ende men gaet ten anderen/een wel in de selve rekeninge vooyt/daer men hem in bint/als men upt baert/waerom het noodich moet volghen/dat men hem (den ghelelen onloop der Werelt gedaen hebbende) in saute van zenen gheheelen dach moet binden.

Het 24 Capittel. Van de Vulcanen, vyerighe Monden ofte Swavel-berghen.

A hoe wel dat men op andere plaetsen/ooch vyerighe Monden ofte Swavel berghen vint/ghelyck als den Bergh van Etna, ende die van Vefevio in Indien/al t'hang den Bergh van Soma gheheeten/soo is nochtans/het gene men hier af vint/een seer merkelyck dinc. De Vulcanen zijn ordinaris Gheberghten/die seer hoogh zijn/ ende boven de toppen van de andere Bergghen upt steken/zijn boden op/plack ofte black/hebbende in t' midden van dien/een hol ofte groote open Mondt / welcker diepten tot op t' nederste af daelt/dat een af gryslyck dinc om sien is. Dese Monden ofte hollen/geben roock van haer/soo dat sy bynaest anders niet en hebben/als t'satsoen van Vulcanen gelyck als daer is/die van Arrequipa, die van een onmetelycke hooghte/ ende by naest gantich van Sant is/om den welcken op te climmen/men twee dagen tijts van doen heeft. Doch men en heeft sonderlinge geen byer ghehouden/dat om te noteren is/dan alleenlycken t' spooz van de Sacrificien die de Indianten albaer/in de tijden van haerder Heydenichap/gedaen hebben/ende by wijlen een weynich roock. De Vulcanen van Mexico,welcke staet by t' Dooy genaemt de los Angelos. (dat is vande Engelen) is oock van uptnemende hooghte/beghinneende van de dertich wijlen in t' omgaens op te loopen. Dit dese Vulcanen en comt niet altoos/maer by tijden/ ende dat/by naest alle dage/enen grooten hoop roocks upt/den welcken soo reest ober epnt treckt / als een keerse/ende comt hem daer nae te verspreyden/ghelyck als een seer groote Plu-magie tot dat het weer gantich verdwijnt/ ende hem terstont comt te veranderen/ghelyck als in een swarte Woelcke. Het ordinaris is/ dat het des mooghens/ met der Sommen opganch/ende des abonts alse onder gaet/gemepelijck op comt/hoe wel dat sich het oock op ander uren gesien hebbe. Daer comt oock mer den roock ghelyckelijck veel sich upt/ maer wyer en isser tot noch toe niet sten upt comen: Men vzeest dat het daer noch wel nae vlyghen/ende het want op bersten mocht/welcke in syn om-gaens het beste van t' selve Conincryck is. Men hout dooy gewis/ dat desen Vulcanen, ende die van t' gheberghte van Tlaxcala (die daer verre van daen is) een sekere corres-pondentie/met den anderen hebben/ waer dooy de donderen ende bliemen/ als oock de byertige vlammen/ende weer-lichten/die men albaer ordinaris heeft/ soo heel sou-den zijn. Dese Vulcanen hebben eenige Spagnaerden beclommen/ende daer binnen in geweest/daer Solfer-steen upt haende/om Busch-krupst af te maken. Cortees is vertellende/hoe veel neersticheyt dat hy gedaen heeft/om t'gene datter was t'ontde-cken. De Vulcanen van Guatimala zijn noch ver-naerder/eens deels dooy de grootte/die van de varende lieden der Zupder Zee van seer verre ontdeckt waert/als oock dooy de cracht ende geweld van t' wyer datter upt gewoeden wort. Den 23. December van het woyleben Jaer 86. ist gebeurt/dat die gheheele Stadt van Guatimala * (dooy een een Verhevinghe) bynaest ter neder viel/ ende datter ettelijcke persoonen van doot lieven. Dit selve hadde al ober de ses Maenden ghebuert/ dat de Vulcanen dach noch nacht op hielt/om hoogh upt te spouwen/ende gelyck als een kibber bol wyers ober te geben/welcke materie hem in t' ballen (aen de doer ende rontsom de Vulcanen neer comende) in Asschen ende verbynden ghehouden steen was veranderende. Verce-deert ende gaet het Menschelijck vernust te boden/hoe dat het upt syn Center so veel materie (alst in alle de woylepde Maenden van hem werpende was)conste op halen. Dese

* Dierghe-
lycke Ver-
hevinghe is
geschiedt in
Eplant S.
Michiel, een
van de Vlae-
sche Eplan-
ten/ int jaer
1791. gene-
de etlike
dage/ met
schade van
heel d'uyfen/
Cloosters en
Menschelij-
gheyt als sich
in mijn rei-
seario van
West Indie
geannoteert
hebbe.

Desen Vulcaen en placht anders niet dan roock van hem te geben / ende dit noch niet althits / ende gasoock somtijts wel eenighe blammen van hem. Dit boozschyden Tre- laes hebbe ick ghereghen / wesende in Mexico, dooz eenen Bysch van een Secretaris der Aucaentie van Guatimala, een ghelooft waerdich persoon / ende en was als doe noch niet al ghereseert byer ende blam upt de selve Vulcaen van hem te worpen als gheseyt is. Als ick dese boozeden Zaren inde Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen was / soo spoogh den Vulcaen, die daer ontrent staet / soo veel asche van hem / dat het over veel mijlen / daer van daen / anders niet dan asche en regghende / jaee soo veel / dat het den dach gantsch sijn licht benam ende verdonckerde / ende viel in Quito so vol ende dicht / dat het niet moghelicken en was / de straten te ghebyrcken. Daer sijn wel ander Vulcanen ghesien / die gheen blammen / roock nochte asche van hen en worpen: dan hebbinden / datse op de gront ende bodem in een lebent ende ghestadich byer staen en byanden / sonder ophouden. Van dus danighe was daer een / waer van in onsen tijden een begerlijck Pape hem liet boozstaen / dat het ghene dat byandende was / een masse van gout was / bi sijn ende epnlijck en / dat het anders geel materie nochte metael wes- sen mochte / een dinc dat soo menich jaer byandende was / sonder eens te consumeren. Ende met dese persuasie ende inbelijnghe maectden si kere ketels ende kettinghen / met ick en weet wat artificien, om daer mede t' Gout upt de Put te scheppen ende op te trecken / maer t' byer hiel daer spnen spot met / want d' Bysch kettingen ende ketels en waren noch qualijcken aent byer ghecomen / of sp waren terstont aen sucken en- de verniet / ghelijck ofse van werck gheweest hadden. Eben wel soo is my gheseyt / dat den boozsypden suppliant / noch niet tegenstaende / by sijn prooost bleef / ende ginc andere inbentien soecken om t' Gout / dat hem boozfont / upt te trecken.

Het 25 Capittel. V Wat dat d'oorfake is, dat het vier ende rooc van dese Vulcanen soo langhen tijt duert.

Et en is niet noodich van eenighe Vulcanen meer te verhalen / dewijle men / van de ghene die verhaelt sijn / ghenoch ver- staen mach / wat datter in passeert / maer is een dinc weerdich om te ar- gumenteren / wat dat d'oorfake is / dat het byer ende roock van dese Vul- canen soo langhen tijt duert / t'welcke een dinc byten reden schijnt te wesen / excoberende ende gaende t' natuerlijck discours te boven / van dat het upt sijn maghe soo veel dinghen spout ende overgeeft. Waer mach de materie ligghen / ende wie machse hem gheben / ofte hoe gaet het in sijn werck ? Sommighe hebben booz een opinie / dat de Vulcanen herteerende sijn / de binnenste materie / die van haer t' ygen compositie ofte maectsel hebben / ende alsoo gelooven sp / datse nae natuerlijcke reden een epnt sullen nemen / so wanneer sp in maniere van spreken t' Gout van haer mate- rie geconsumeert ofte verteert hebben. In consequentie van dese opinie / soo worden daer heden daeghs sommighe Berghen ghesien / daer men verbynde ende seer lichte steen is upt treckende / die niet te ir in seer hart ende excellent booz edelsteen ende Cim- meragen is / ghelijck als daer is / de ghene die in Mexico ghebracht wort / booz sommi- ghe ghebouwen: Ende schijnt in effect te wesen / t' ghene sp seggen / dat die geberghten eenighe tijt natuerlijck vier ghehad moeten hebben / ende datse volendicht sijn / so wanneer dat de materie die t' heeft comen verteert / ten epnde was / waer dooz het de steenen alsoo ghelaten heeft / als de ghene die dooz vier gepasseert sijn. Ick en be- geere my hier teghens niet te stellen / soo veel als belanghende is / te dencken dat men Op dese ma- niere is he- den daeghs het Eplande Sante Helena ghelegen op 16. graet aen de 21. 33.

de dan debi-
nea Equi-
noctialis,
zijnde d' 2. er-
de / ende al
waer op de
Ghebergien
staet gelijk
als verkennt
en verbaant/
als in mijn
Inseratio
berhaelt
wozt.

aldaer hier/ende op sijn maniere t'eenighen tijden Vulcanen gesjadt heeft/ maer is my
een hart dunck om ghelooven/ dat het in alle Vulcanen alsoo soude toe gaen / de wijle
dat men siet/ dat de materie/ die t' van hem werpt bynaest onepntighen is/ ende dat
de selve niet alle ghelijck in haer ingewant gaen moghen. Ende behalven dit/ so zij-
der noch Vulcanen die honderden jaer dupsenden van Jaren altoos in een wesen ende
in eenen doen staen/uer/assche ende roock van hen werpende. Om dat Plinius, de na-
tuerrijcke Historij- Schryver / (nae dat van den anderen Plinio sijn Debe geresereert
wert/ dese berdooghenthept speculeren ende ondersoecken wilde/ hoe dat de saccke toe-
ginc/ soo is hy (om dat hy t' vier van dusdanighe Vulcanen, te nae ghesceekte) omghe-
brachte ende ggestopen/ blybende/ int ondersoecken van t' selve/ seken. Ende ick daer
en boven/ sonder t' selve eens te besien/ segghe/ dat ick my laet duncken dat/ soo ghelijck
alst' int Mertrijck plaetsen zijn/ die de deucht hebben van bochtighe materien naer
hem te trecken/ ende t' selve in Water te veranderen/ t'welcke Fonteynen zijn / die
altoos ende ghesfabelijcken bloepen / vanden altoos waer van bloepen / om dat
se de maniere van t' Water / altoos naer hen trecken / datter alsoo oock plaet-
sen zijn / die d' r'pghenshappe hebben / dyooghe ende heete exhalation nae hen te
trecken / ende die in vier ende roock te veranderen / werpende oock dooz de selve
cracht/ een ander dicke materie/ die haer in asche/ d' yfsteen/ ofte andere bergghelijcke
romt te resolveren. Dat het selve aldus is/ is teekens genoegh/ van dat het by tijden/
ende niet altoos/ en rooet/ ende oock by wijlen/ ende niet altyts/ vier van hem en geeft/
want comt/ naer dat het materie heeft moghen nae hem trecken ende verteeren / soo
ghelijck als de Fonteynen in den tyt van den Winter/ oberbloedich / ende in den Som-
mer/ wepnich waters hebben/ ende sonnighe gantsch end' al berdyooghen/ nae dat se
de deucht ende effratie moghen hebben/ ende haer de materie te hoozen comt/ alsoo zijn
de Vulcanen oock min ofte meer biers/ op de r'gheden tijden/ uytwerpende. Het ge-
ne andere verhalen / van dat het een Hellsch vier is/ ende dat het uyt de Helle sijn her-
comste heeft / mach ons dienen om daer by t' vier van t' ander leven t' aenmercken.
Doch soo de Helle sijn plaets heeft / (ghelijck als de Theologien argumenteren) te wre-
ten/ in de center/ ofte t' innerste van t' Mertrijck/ t' w' icken in sijn Diameter meer als twee
dupsent mijlen heeft/ soo en can men niet wel stellen / dat het selve vier uyt de center
soude hoozcomen/ hoe veel te meer/ dat het vier van der Helle (nae dat van S. Basilus,
ende ander Helyghen/ gheleert wozt) seer verscheppen is van dat wy sien/ want en
geeft geen lichten/ ende is/ sonder comparatie/ meer vanden/ dan t' vier dat wy sien/
alsoo dat de sluytende/ met het ghene dat ick gheseyt hebbe/ t' selve my dunck de reden
aldernaeste te wesen.

Basil in
Ejal. 18. &
in Hexa.

Het 26. Capittel. Van de Aerbevinghe.

Omnighe hebben ghemeynt/ dat d' Aertbevinge uyt
dese Vulcanen van Indien haren oorspronck hebben/ de welke men al-
daer seer ghemeyn heeft/ maer dewijle dat men de selve oock op plaetsen
heeft / die gantsch gheen ghebuerschap met Vulcanen en hebben / soo en
can t' selve niet al te maal d' oorzaak wesen. Wel is waer/ dat het in een se-
kere soorte met den anderen veel gheschicknisse heeft/ want het schijnt wel/ dat de heete
exhalation/ die daer int innerste van de hollicheydt des Mertrijck/ ghenereren/ de vrin-
gvaelste materie van t' vier der Vulcanen is/ met den welken hen ooc een ander dicke
materie

materie ontsfeert/makende de voozlepde schijnfels van blammen ende roock/die daer
 uptcomen. Ende soo wanneer de selbe exhalation onder t'Arctryck gheen lichte upt-
 romfte en binden/ so comen se t'Arctryck te moberen ende te vercoeren met foodanige
 biolentie ofte ghevelwt om upt te comen / waer van het byeeselijcke gherucht dat ou-
 der t'Arctryck ghehoort woort/ ende de schuddinghe des selben Arctryck/ veroorza-
 ckt woort/ ende dat dooz die ontsfecken exhalation/ gelijckertwijs als het Bus-Cruyt van t'
 hier gheraecht we ende de Steenroosen ende Wueren in de Mijnen is byeertcken/ als
 oock gelijck de castagnie/aent hier ghelept we/ende/ is overstende/ ende int springen
 gelypt gheest/ soo haest als de Lucht die binnen in den den bast van de castanie be-
 stoten was/ de cracht van t' hier is gheboelende. Dese schuddinghe ofte Aertbevinghe/
 placht men aldergemeynst en ordinaris te hebben aen de Landen die aen de Zee-
 gheleghen zyn/ als oock de ghene die naebuerschay met het Water hebben/ ende alsoo
 bebind men/ soo wel in Europa als Indien / dat de plaetsen die verre van de Zee-
 t'Water aflegghen/ve el min van dit accidēt ghequelt zyn/ende de Havens/ Stran-
 den/ Custen/ ofte de ghene die eenighe naebuerschay met de selve hebben/ zyn dese pla-
 ghe aldermeest onder woopen. Men heeft hier van in Peru een wonder duick / ende
 weerdsch om te noteren/ ghehadt/ te weten/ dat van Chile af / tot Quito toe / t'welcke
 meer dan vijft hondert mylen zyn d' Aertbevinghe oydentijcken achter den andern
 heen ghelooopen ende ghevolght zyn/ ick wil segghen van uptmuntende/ want andere
 stepne ende mindere zyn der ordinaris gheweest. Daer is ghe weest aen de Custe van
 Chile (doch my en gedencht niet wat Jaer dat het was/ een uptter maten verhschicke-
 lijcke Aertbevinghe/ die gheheele Bergen omkerde/ stoppende ende benemende daer
 inbe t' loopen ende de stroomen der Sibieren / daer Lacken ofte stilstaende Wate-
 ren af makende/ woopende Doopen ende Steben om verre/ ende neber/ doode van ge-
 lijcken/ quanttept van Menschen / ende dede de Zee sommighe Mylen overloopen/
 late ende de Schepen op droog sittē/ seer verre ende verhschepen van haer rechte plaets
 ofte besteck/ ende diergelijcke ander dingen meer/ van een seer groote grondwel : ende
 soo t' my wel ghedencht/ soo woode daer gheseyt/ dat de bevinghe/ die t' gemaeft had-
 de/ bye hondert mylen langhs de Custe heen ghelooopen was. Wepnich Jaren daer
 nae/ te weten/ t' Jaer van 82. soo gheschiede d' Aertbevinghe van Arequipa, die bynaest
 de gheheele Stadt vernielde. Daer nae / t' Jaer 1583. den 9. July / was die van de
 Stadt de los Reyes , den welcken (nae dat her banden Vic-Roy gheschreden woode)
 in de lenghte ghelooopen hadde/ langhs de Custe heen / 170. Mylen weeghs / ende in
 de byede vijftich mylen/ tot binnen int Gheberghe. In de Aertbevinghe thoonde
 den Heere een groot barmhertichept / t' Volck met een groot gherucht ende ruoer
 (die se een wepnich vooz de bevinghe gheboelde) te waerscheuwen. Ende om dies-
 wille/ dat se aldaer dooz de ghewoonte / op haer Horde zyn/ 400 versaghen se haer ter-
 stont upt de Wapfen/ hen beghevende op de wegghen/ plaetsen/ hoben/ ende eyntlijcken
 onder den blawwen Hemel buyten de daken. Ende alsoo wozer gheseyt/ al hoe wel
 het de Stadt dapper berdestruerde/ omwerpende ende gant sech ontsnellende de princ-
 pale edificien ende Wypfen / dat daer van t' Volck maer alleen ontrent twintich Per-
 soonen doot bleven. Ende de Zee dede doe de selve schuddinghe ende overloopinghe/
 gelijck alsoe in Chile gedaen hadde/ t'welcke gheschiede wepnich daer nae/ dat d' Aert-
 bevinghe ober was / loopende seer herbolghen ober de stranden/ tot bynaest twee
 Mylen weeghs te Lande/ waerts in / comende tot ober de heertijen Vademen
 hoogh / Ende bedeckte de gantsche Strandt / soo dat alle de Walcken ende Houten/
 die aldaer lagen/ op t' Water heen dzeben. Daer nae/ t' Jaer daer aen volgende/ was
 ser een ander diergelijcke Aertbevinge int Coninckryck ende Stadt van Quito, so dat

alle dese merckelijcke Verbevinghen / schijnen oydentlijcken nae den anderen ghevoltghe te zijn / de gheheele Custe langhs / de welke in effect dese plaghe onderwoezen is : Want dewijle dat men in de blacke Landen van Peru niet en heeft / de verboltinghe ofte straffe des Hemels / van Onder ende Blyken / soo en ghebeuechter daerom wentwel niet / de vrees van't Aerdtrijck te hebben / ende alsoo hebben sy al te samen de Schaulden van de Goddelijcke Justitie hoog ooghden / om Godt te vreesen / dewijle ghelijck als de Schijftuere seyt / Fecit haec ut timeatur. Nu keerende tot het booghe selde / segghe / dat de Landen / ghelegghen aen de Zeeant / dese bevinghe aldermeest onderwoezen zijn / zijnde d'oorfak / nae mijn duncken / dese / dat de gaten ende openen van't Landt / daer het dooz soude exhaleren ofte aemtochten / ende de heete exhalatten (die t'geneteert) dooz updriyven / niet het water ghestopt ende verbult wozen : Oock mede / soo is oock de bochticheyt / de superficies van't Aerdtrijck uptgerseende / makende dat de heete dampen ende humeuren timewaerts / aen ghezeben ende besloten wozen / de welke int ontseken / comen op te berken. Sommighe hebben gheoosbervert / dat comende nae seer drooghe Jaren / tijden van veel reghens / sodanighe Aerdbevinghen plachten te veroosfaecken / t'welcke is / dooz de selve reden / tot het welke helpt d'erbarentheyt / van dat sy seggen / dat men minder Aerdbevinghe heeft / ter plaetsen daer veel putten zijn. Van de Stadt van Mexico / hebben hooreen opinie / dat d'oorfak / van sommighe Aerdbevinghe dese heeft (die doch niet groot en zijn) souden comen / dooz het Lack ofte Mepz / daert in ghesundeert staet : al hoe wel dat het niet teghenstaende oock waerachtich is / dat de Steden ende Landen / die te Landwaerts in ende verre van de Zee ghelegghen zijn / oock sommighen groote schade van de Aerdbevinghe zijn gheboelende / ghelijck als in Indien de Stadt van Cachapoyas , ende in Italien die van Ferraren / hoe wel dat de selve by de Rivier / ende niets te verre van de Zee Adriatico ghelegghen is / waerom die eer behoode onder de Zee-Steden getelt te wozen / in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo , anders La paz gheenaemt / een Stede in Peru / is in dese materie een seer seltsaem dinc gheschiet / t'Jaer van eenen tachtich / te weten / daer viel ofte stopte onversiens een groot deel van een Dooz / gheenaemt Anagoango , (alwaer Indiaenische Coobenars ende Afgoden-Dienars woonden) omderre / ende doode quanttept van d'Indianen / t'welcke qualijck schijnt om gheboelen / wozt niet teghenstaende van ghelooft waerdighe verfoonen bevestichte / ende d'aerde / die daer ter neder viel / liep gestadelijck aen een anderhalf mijs weeghs / ghelijck of het Water ofte ghesmolten wasch gheveest hadde / in sulcker boeghen / dat het een Lack ofte Mepz toestopte ende verduide / blijvende de selve aerde alsoo ober de gantsche distantie verprept.

Het 27. Capittel. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee haer zijn omvanghende..

Eck sal nu met dit Element volepndigen / daer by boeghende dit tegenwoordich van't Water / welker ordonnantie ende beoeninghe / dooz den anderen / wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderen een Sphera verbeelt / haer op duosent manieren omvanghende / op eentighe plaetsen wozt het Aerdtrijck van't Water seer gheweldelijcken / ende als Wyant / bestoynt : Op andere Orden / wozt het daer seer sachtelijcken van omringht : Daer zijn Contrepen daer de Zee een groot stuck weeghs te Landwaerts in loopt / als t' selve versoekende : Daer is / daer hem t'laes betaelt.

betaelt/met punten ende hoecken t'Zeewaert in streckende/daert hem sijn inghetwant mede is doog/waerdende: Op contrepun/ boleypnt het eene Element, beginnende t'ander seer allengfkiens/als den anderen plaets ghebende: Op plaetsen/hebben sijn bepdegaeer/int verlamen/ommetelijcke diepten/ want men vindt Eplanden / in de Zupper Zee/als oock andere in de Hooyt-Zee/ daer de Schepen(dicht by comende)met 70. ende 80. Wademmen bots/geen gront vinden waer upt men kennen mach/ de selve te wesen/gelijck als spruypen ofte tacken der aerden/die van upt den afgront/om hoogh upt comen/dat hooghwaer een dinck om te verwonderen is. Op dese maniere(is my van een erbaren Struerman gheseyt)souden wesen/d' Eplanden de Lobos dat is/van de Wolven ghenaemt)ende een ander aent beginsel der Custe van nieu Spagnien/dat van de Cocos gheheeten wort. Oock mede zijnder plaetsen/daer men int midden van de onmetelijcke Zee/Ocean, (sonder in veel mijlen weeghs / daer rontsom her/Lant te sien)wee als uptnemende hooghe Thozens ofte spiesen / van louter Steenclippen heeft/die int midden van de Zee uptcomen/alwaer men dicht aen/Lant noch gront en vint. Van wat soyme ofte ghedaente dat het Lant in Indien gantseghelijck is/en can men niet te verstaen comen/om dat men d'uyterste eypaden/daer van/niet en weet/noch tot heden toe ontdeckt zijn/maer daer/int hondert heen/nae slaende/so moghen wy segghen/het is ghelijck als een hert met de longhen: Het alderbheetste hier van/als van Brasilien tot Peru toe/de punt ofte t'eynde/nae de Straet van Magalanes,t'bovenste/daert boleypndicht/is t'vaste Landt/ende van daer / begint het weder allengfkiens upt te spruyden ende byeeder te worden / tot dat het comt/ tot de grootte Florida ende d'opperlanden die noch niet wel bekend en zijn. Andere bysonderheden/van dese Landen van Indien/moghen verstaen worden upt de Commentarien die de Spagniaerden gemaect hebben/van haerder gheschiedenissen/ontdeckinghen/ende onder andere/de peregrinatie,ofte moepelijcke reyse/ die ick geschreben hebbe/ van een Broeder upt ons gheselschap/die hooghwaer vzeemt is/ende veel kennisse gheben can. Hier mede sal gheseyt bliuen/het ghene dat noodich gheschienen heeft/voor dese mael/ghenoech te wesen/om eenighe intelligentie ofte verstant der dinghen van Indien te gheben/so veel als belangende is/de gemeyne Elementen,daer alle de Regioenen ofte Ghewesten der Werelt met omvanghen zijn.

Eynde des derden Boecks.

Het vierde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het I. Capittel. Van drie soorten van *Mixten*, dat is gemengten
ofte *compositien*, daer men in dese Historie van handelen sal.

Getracteert hebbende / int voorgaende Boeck / van
dat beroerende is / d' Elementen ende simple, r' gene in materie van In-
dien ons te boozen gheromen is / soo sullen wy in dit tegghen woordich
Boeck tracteren / van de *compositien*, *mixten*, ofte *ghemenghen* / soo
veel als d' intentie die wy hebben / ons noodich sal schijnen te wesen :
Ende al hoe wel dat daer noch veel ander soorten zyn / soo sullen wy
dese materie / alleen in vyen af deelen / welcke zyn Metalen, Planten en-
de Ghedierten. De Metalen zyn gelyck als verborzen Planten / int inghewant van t'
Aertrijck / hebbende daer mede / in de maniere van haer productie ofte wassinghe / ee-
nighe ghelijckenisse / dewyle men die oock met hare tacken / ende ghelyck als strupe-
ken / siet upt spruyten ende verspreyden / r' welcke zyn / de groote ende elcne aderen / die
onder haer een merkelycke brypdinge ende opdomantie hebben / en schijnt eens deels /
dat de Mijneraelen groepende zyn / in sulcker boegghen als Planten : Niet om dat se
waerachtighe upt spruytinghe ende een innerlyck leven hebben / (r' welcke alleenlyck
in waerachtighe Planten ghechiet) maer om dat se op dese maniere produceren ende
de voortcomen in d' inghewanten van t' Aertrijck / door bitypt ende efficacie der Son-
ne / ende d' ander Planeten , de welcke by lanckheyt van tijden / aengroeyen ende ver-
meerderen : Ende soo ghelyck als de Metalen zyn / ghelyck als verborzen Planten
des Aertrijck / alsoo mogghen wy oock segghen / dat de Planten zyn / ghelyck als Ghe-
dierten / die op een plaets vast staen / welcker leven besaende is / van t' aliment ofte
voetsel / die daer van de natuer / in haer eyghen schepsel versozght woedt. Maer de
Ghedierten excederen / ende gaen de Planten te boben / dat / soo ghelyck alsoe van per-
fecter ghebaente ende wesen zyn / alsoo hebben se oock een perfecter aliment ofte voetsel
van noode : Ende om de selve te soecken ende te kennen / so heest haer de Natuer bet-
voersel ende vernuft ghegeven : In boegghen / dat het onbuyscheer ende woeste Aert-
rijck is / ghelyck als een materie ende voetsel der Metalen : De vruchtbare Nerde /
ende van meerder substantie / is een materie ende aliment ofte voetsel der Planten. De
selve Planten zyn alimenten ofte voetsels der Ghedierten / ende de Planten en Ghe-
dierten zyn alimenten der Menschen / dieneinde altoos d' innerste nature / tot onder-
houd van't opperste / haer de minste perfectie / de meeste onderwerpen / waer upt men
verstaen mach / hoe verre dat het is / het Gout / Silber / ende t' ander meer / (dat de men-
schen verblint zynde door de begeerlyckheyt / in so grooter weerden houden het weer-
dichste eynde van den Menschen te wesen / de wyle t' selve soo veel graden leegher
staet / als de Menschen / zynde alleenlycken / den Schepper ende den oppersten Werk-
meester / van alles / onderdanich / ende den Mensch gheopdooneert / als se eyghen
eynde ende gherustheyt / ende alle t' ander / niet meer / dan / soo langhe ende terwyle dat
het hem in vervolgh / van dit eynde / ghelept ende helpende is. De ghene die met dese
Philosophie

Philosophij (de dinghen die g'geschapen zijn) is aenschouwende / ende daer ober discouereert / die mach uut de keruuse ende aenmerkinghe van dien / eenighe buchten plucken/hem daer met dienende/om den Nutteur van alles te kennen ende te glozificeren. Den ghenen die niet verber en passeert/als om hare epgenschappen ende nutticheden te verstaen/ofte sal curius wesen om te weten / ofte begeerlijck om t'ontsoecken / ende op t'eynde soo sullen hem de Schepfels wesen / (het ghene den Wijsen ^{Sap. 1. 6.} Man seft datse zijn voozbe voeten der on'wisen/ende onwuetende) te weten / Wetten ende stricken daerse in ballen ende verstricken. Tot desen eynde dan/ende intente als gheseyt is/oy dat den Schipper in sijn Schepfels gezozificeert mach wesen/soo hebbe ick voozghenomen in dit Boeck yet te segghen / van t'wile dat in Indien weerdich is/tot een Historie/belangghende de Metalen, Planten ende Gedierten, die alder-epghenst van de selve contreren zijn. Ende om t' selve exactivement te tractere/soude een groot werck ballen/daer meer kennisse toe van doen waer / als de mijne is / ende veel meer ledicheyt/als ick wel hebbe. Daeromme soo meyne ick alleenlijck te handelen/loopen/der-wijs/ van sommighe dinghen / die ick dooz erbaretheyt / ofte dooz waerachtich' afelaes/aenghemerck hat doen/ beroerende de drie voozgheselde dinghen die ick gepzoneert hebbe/latende de vergelijkinghe/op t'breeste/van dese materien/vooz andere curieuse ende neersiggher.

Het 2. Capittel. Van d'abondantie der Metalen die men in West-Indien heeft.

De Metalen heeft de wijshent Godts gheschayen/vooz Medicamenten, bescherminghen/verciersel/ ende vooz instrumenten der Menschē wercken : Van alle dese vier dinghen / can men lichtelijcken exempelen gheben/ maer het principaelste daer de Metalen toe van doen zijn is het laetste daer van: Want het Menschē leven / en heeft niet alleen sijn onderhout van doen/ als dat van de Ghedierten / maer moet oock wercken/ nae d'ab'heyt ende rebelijckheyt/die t' van den Schepper ontfanghen heeft. Ende so gelijck als sijn vernust/soo wijtstreckende is/ op versch'pden consten ende Faculteyten, also heeft oock den selven Nutteur voozien/ dat het hebben mocht/materie/van verschepden consten/tot reparatie/sekerheyt / verciersel ende oberbloedicheyde van sijn wercke. Nu zijnde dan/de verschepdenheyt der metalen,die de Schepper (in de trefozen ende dechels des Netrijck) besloten heeft/soo veelbetel/ soo heeft niet te ghenstaende/het Menschē leven/van alle de selve nutticheyt/haer dienende/van de eene/tot genevinghe der siechten ende krankheden/van andere/tot Wapenen ende bescherminge tegens haer Wanden/ andere tot vercierringhe ende nootduyst van haerlieder personen ende wooninghen/van andere tot vaten/ghereetschay/ ende verschepden Instrumenten/die van t' g' Menschē vernust ghebonden zijn/maer boven alle/dese gebuycken/die eenboudich ende natuerlijck zijn / soo bevinde ick/tot die gemeynschapen der menschen/d'wantie van t'gelt/welcke(gelijck als de Philosoph sepb) een mate is/ van alle dinghen. Ende hoe wel dat het in de natuer maer een dinc is/ so is het niet te min in de deucht altemael:want het gelt is eten/cleeder/huys/wagen/peerde/in alle t'gene dat de Menschē van noode is / waerom alle dinghen ghelijck als de Wijsē Man sepb)t'ghelt onderbaen is. Om dese inventie (van te maerken dat een dinc alle dinghen is) te brenghen / weegh soo hebben de Menschē (als ghelepdt weseude uyt de natuer

Aristot. 3.
Ethicor
cap. 1.

Eclis. 10.

de natuerlijke instinctie) ghecozen t'al vergheduerichste ende handelbaarste dinghew/
 t'welcke t'Metael is: Ende wilsende dat onder de Metalen/d'eerste plaetse soude geb-
 en/in dese indentie van gelt te wesen/die upt haer epgghen Gout ende Silber/de welcke
 ende ontgeraenckelijckste waren / ghelijck als daer zijn Gout ende Silber/de welcke
 niet alleen / onder de Hebreen, Assyriers, Griecken, Romeynen, ende andere Nation
 van Europa ende Aſien in estime waren / maer oock onder d'alderberste ende Barbari-
 sche Nation der Werelt / ghelijck als daer zijn d'Indianen, soo van Oosten als van
 Westen / alwaer het Gout ende Silber in weerde ende achttinghe ghehouden was/
 ende ghelijck als foodanich in de Tempelen/ Pallysen/ ornament of e herterfel der
 Coninghen ende Edelen ghebruyck wtorde. Want al hoe wel dat men somtinghe
 Barbarischen ghebonden heeft/die t' Gout nochte Silber niet ghekent ende hebben ge-
 elijck alſer van die van Florida vertelt wort/die de sacken ofte bogetten namen/ daer t'
 gelt in was/ende t' selve gelt op de strand giuder heen ghestoet / lieten ligghe/ als een
 onnutte ware. Ende t' gene dat Plinius refereert van de Babitacis, datſe Gout hatende
 waren/waerom t' selve begroeben/ op dat t' nemandt af te bet mochte hebben / soo
 zijnder nochtans van dese Floriders ende Babitacis seer weynich gewest / ende noch he-
 waer/soaeghs zijn. Maer van de ghene die Gout ende Silber achten/ soeken ende be-
 waren/zijnder veel/sonder dat hen nootich is/ t' selve/van de gene die daer van Euro-
 pa ghecomen zijn te leeren. Wel is waer/ dat haer lieber brgerelicheyt so hoogh niet
 geronnen is/ als die van den on/en/ nochte ende beden oock mei Gout ende Silber so
 grooten Afgoderije niet/hoe wel datſe Afgoder-Dienaers waren / ghelijck als som-
 minge quade Christenen/die om t' Gout ende Silber soo groote etelicken gedaen heb-
 ben. Doch is een d'urch van grooter aenmerkinghe / dat de erwigge wij/ heyt des
 Heeren de Landen die alderberste van der hant liggghen/ende bewoont worden/ van
 een Volck van minder Politie begaben wilde/ stellende aldaer den meesten overvloet
 van Mijnen, die daer opt gheweest zijn/om daer mede de Menschen te nooden/de selve
 Landen te soecken ende te besitteren/ende ondertusschen sprackelghe ende waerachtigen
 Godts dienst te communiceren aen den genen die hem niet en kenden/ voibjeug ende
 daer mede de Propheetje van Eſaias, dat de Kercke syn palen soude verbruyden/niet al-
 leen aen de rechter/maer oock aende sincker handt/ t'welcke is/ als S. Augustijn ver-
 klaert/ dat het Evangelie verbruyt soude worden/niet alleenlijcken van den ghenen/die t'
 door Wereltliche middelen/en Menschelijke Finantien/sonden verconigen/waer
 door wy sien/dat de lantschappen die in Indien d'alderoverbloedichste van Mijnen en
 Schattien zijn/zijn de ghene die in onsen tijden/aldermeest in de Christelijke Keligie
 gecultiveert en onderrecht zijn geworden/so dat de Heere booz syn opperste Finantien/
 hem met ons voornemen/is profiterende. Welangende dit selve/ soo woerde daer / van
 een wijs Man geseyt/ dat het gene/dat een Vader met een Dochter doet / om die upt
 te houwelijck/niet haer veel houwelijck goet gevende. Dit selve hadde God oot/met
 het selve Lant (dat so moepelycken is) gedaen/dat ghebeude veel Kijck kommen van
 Mijnen, van alle Metalen te weten/van Copper/ Ijer/ Looz/Tin/Quitsilver/Silber ende
 Gout: en onder allede contrepren van Indien/so zijn de Coninckrijcken van Peru, de
 ghene/die de meeste abonbantie van Metalen hebben/namelijcken van Gout/ Silber
 ende Quitsilver/zijnde in sulcken menicheyt/dat men daer van dach tot dach/ noch meer
 nientwe Mijnen is ontdeckende. Ende nae dat de qualiteyt van t' Kertrijck wel is/ soo
 ist ee ontwijffelijc die/ ofste daer zijnder/sonder comparatie/noch veel meer/ die t' ont-
 decken staen/ als die ontdeckt zijn: sae het geheele Kertrijck schijnt te wesen/ gelijc of
 het met dese Metalen gesaeyt waer/ en dat meer als eenich ander dat teghenwoortich
 in de gantche Werelt bekent is/ noch daer me in voogleden tijden van geseyde heeft.

Het

Plin. lib. 6.
 cap. 27.

Eſai. 54.

August. lib.
 1. De Con-
 cord. Evan-
 gel. cap. 31.

Het 3. *Capittel.* Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer men de *Metalen* vint, ende datse in Indien niet altemael bereydt worden: Ende hoe dat d'Indianen de *Metalen* ghebruyckt hebben.

D E Oorzake van dat men soo grooten Rijckdom van *Metalen* in de *Indien* heeft / namentlijcken in de *West-Indien* van *Peru* / is als geseyt is de wille des *Scheppers* die syn *Gaden* nae syn be-
 lieben uytgedeyt heeft. Maer comende tot de *rede* ende *Philosophie* /
 soo is het ghene dat den wijzen *Philo* gheschreven heeft / waerachtich /
 segghende / dat het *Gout* / *Silber* ende *Metalen* natuerlijcken greepende is / in d'on-
 bychtbaerste ende woeste *Landen*. Alsoo bevinden wy / dat de *Landen* die van goe-
 der ghetempertheit ende bychtbaer van *Cruyden* ende *Wychten* zijn / seer selden
 ofte nimmermeer *Mijnen* hebben / haer de *Natuer* te byeden stellende / met de selve vi-
 geur ende cracht te geben / om de *Wychten* boort te byenghen / die tot de schickinghe
 ende 'leben van t' *Ghebede* ende der *Menschen* alder nootdijst zijn. In t' *contrarie*
 in de *Landen* die seer woest / doogh ende onbychtbaer zijn / in seer hoogh *Gebergte* /
 onghesichte *Steenrotsen* / in onghetemperde *Luchten* / aldaer ist / dat men de *Mijnen*
 van *Silber* / *Quick-silber* / af spoelinghe van *Gout* / ende alle / ende soo veel *Schatten*
 is vindende / gelijck alser naer *Spagnien* toe gecomen is / nae dat de *Westersche* *Indi-*
dien ontdeckt zijn geweest / twelcke van soodanighe woeste / moeyliche / onghesichte /
 ende onbychtbare plaetsen ghegraven gheweest is / maer de soetigheit van t' *Ghelt* /
 ende t' *Gheuiet* / maect datse vermakelijck / oberbloedich / ende seer bewoont zijn. En-
 de al hoe wel dat men daer in *Indien* (als gheseyt is) *Aderen* ende *Mijnen* van alle
Metalen heeft / soo en woerdense nochtans altemael niet bereydt / dan alleenlijcken de
Mijnen van t' *Gout* ende *Silber* / ende oock die van t' *Quick-silber* / want het selve van
 doen is / om t' *Gout* ende *Silber* uyt te trecken. Het *Yser* woerter van *Spagnien* ende
China ghebruyckt. Het *Coper* / hadden d' *Indianen* vooz een ghebruyck te bereyden /
 want hare ghereeschappen ende *Wapenen* en waren ghemeenlijcken niet van *Yser* /
 maer van *Coper* : Ende nae dat de *Spagnaerden* in *Indien* gheweest zijn / soo woer-
 dense wepnich gegraven ofte bereydt / noch en soecken oock niet eens nae de *Coper* *Mij-*
nen / al hoe wel daer veel van zijn / want soecken alleen de rijckste *Metalen* / waer in sy
 haren tijt ende arbeyt met om byenghen : Van d' *ander* *Metalen* / zijn hen dienende met
 het ghene dat van *Spagnien* ghebruyckt / ofte van dat onder t' *Gout* ende *Silber* (in t'
beneficieren ofte bereyden) ghebonden wort. Men en can niet bevinden / dat d' *India-*
nen t' *Gout* / *Silber* / ofte *Metael* gebruyckt hebben / vooz *Mun* / ofte waerdijde der *Wa-*
ren / maer ghebruyckten alleenlijck vooz *Ornament* ende *herciersel* / als geseyt is : Ende
 alsoo haddense in de *Tempels* / *Palleysen* ende *Begraeffenissen* / groote menichthe ende
 dusependerley soorten van *Waten* van *Gout* ende *Silber*. Om te handelen ende te
 coopen / en hadden gheen gelt / maer mangelden ofte *rupden* / d' *eene* *Waere* om d' *an-*
der / gelijck als *Homerus* van d' *Ouderen* is refererende / ende van *Plinio* vertelt wort.
 Daer waren sommighe dinghen van meerder *estime* / die in de plaets van t' *Ghelt*
 gancbaer waren / welcke ghebruycken / noch tot heden daeghs toe / onder d' *India-*
nen duerende zijn / gelijck als in de *Provincie* van *Mexico* / ghebruycken sy het *Cacao* /
 (twelcke een *Wycht* is) in de plaets van *Ghelt* / waer mede sy handelen / coopen / en-
 de vercoopen / alle het ghene datse begeeren. In *Peru* / so is / in de selve plaets dienende /
 de *Coca* / twelcke een *Bladt* is / dat van d' *Indianen* in grooter achttinghe ghehouden
 wort.

*Phil. lib. 5.
de Genes.
mundi.*

*Euseb. lib. 8.
de prep.
Evangel.
cap. 5.*

*Plin. lib. 33.
cap. 3.*

woydt. In de Paraguay (dat is) Rio de la plata, ghebuycken sy sijnere plaetkens/ booy
 Munte. Ende in Santa Crus van't gheberghte/ ghebeert ofte gheueben Catoen / soo
 dat epndtliche de maniere van de onderhandelinge der Indianen/ haer coopen ende
 vercoopen/ was wisselen ende te ransoeren/ Waer/ om Waer. Ende al hoe wel dat sy
 seer groote ende ghesrequenteerde Marcaten hadden/ soo en dede hen t'gelt nochtans
 gheen mangel/ noch en hadden oock gheen midelaers van doen want waren al te sa-
 men genoegh bedreuen ende erbaren/ hoe veel Waers/ van een dinck dat het reden en-
 de recht was/ om booy soo veel/ van een ander Waer/ te gheuen. Naer dat de Spag-
 waerts daer in ghecoonen zyn/ soo hebben d' Indianen oock begunnen Gout ende Sil-
 uer te ghebuycken/ om te coopen/ doch en hadden int' beginsel geen Munt/ dan het ge-
 wecht van't Silber was de prijs/ gheleijk als van de oude Romeynen vertelt wooyt.
 Daer naer tot meerder gherief/ soo sijn in Mexico ende in Peru. Munt g' slagen: maer
 tot noch toe soo en wozyt in West-Indien geen Munte van Coper ofte ander Me-
 tael der/ jandelt dan alleenlycken van Gout ende Silber/ want den Schat ende ober-
 bloedicheyt/ van't selue Landt/ en heeft de Munten/ die men van bilioen noemt / ofte
 van eenighe ander sooyte van menghsel (diese in Italien ende ander Provincien van
 Europazyn ghebuyckende) niet willen gehenghen: Al hoe wel het waer is/ dat men
 in sommighe Landen van Indien/ gelijck als daer zyn Santo Domingo ende Puerto
 Rico, munte van Coper/ is ghebuyckende. welcke zyn Spaensche quaerten, die alleen
 in de selue Planden ganchbaer zyn / om dat men daer weynich Silber ende Gout
 heeft/ al hoe wel dat daer veel ende ghenoech in de Mijnen is/ maer daer en is niemant
 die t'beneficeert/ graeft ofte bereyt. In dewyle dat den ryckdom van Indien ende de
 maniere van Mijnen te graben ende bereyden/ bestaende is/ in Gout/ Silber en Que-
 silber/ soo sal sich ons van dese dype Metalen pet seggen/ latende de reste booy dese mael-
 bly den.

Die van
 China en
 hebben oock
 noch hedens-
 daeghs geen
 Munte oft
 gelt/ als ghe-
 sieden silber
 dat sy byt
 gewicht vuyt
 gheben ende
 ontfangen

Het 4 Capittel. Van het Gout dat in Indien bereyt wordt.

Het Gout is altoos onder alle Metalen (ende dat met-
 reben) wooyt principarste gheacht gheueest/ om dat het t'geduerichste
 ende onberganchelijckste is: Want het byer. twelcke alle d'ander con-
 sunneert ofte vermindert/ is dit eer goet ende perfect makende/ ende ooc
 het Gout/ dat dooy veel byer/ ghepasseert wooyt/ blyft by sijn coleur/ ende
 is t'alder sijnste/ twelcke eygentijcke (nae Plinius sept) ghenaemt wooyt Obrizo, waer
 han de Schijftuer/ soo veel mentie is makende/ ende het ghebuyck/ twelcke alle d'ander
 is verkeerende/ (als den seluen Plinius sept) en heeft op het Gout gheen bat/ noch
 en cant niet een dinck verminderen/ ooc so en verdoest/ noch en herouder/ het in meer-
 meer: Ende al hoe wel dat het in sijn ghebaente/ soo volstandich is / soo laet het hem
 nochtans soo seer buygghen ende uptrecken / dat het een dinck om verwonderen is.
 De ghene die't Gout slaen ende upt-recken/ weten de cracht van't Gout ghenoech/
 hoe dat het hem soo seer laet buygghen ende dun maken / sonder eens te bryken / het
 welcke al te samen (niet d'ander excellentie eygenschappen die't heeft) wel geconsi-
 dereert wesende/ de Gheesteliche Persoonen oorsake sal gheben / om daer verstant
 upt te grijpen/ want in de heylighe Schijftuer/ soo wooyt de Ales de by't Gout verghe-
 leken. In de reste/ waerom dat het selue ghesocht ende in meerden ghehouden wooyt/
 en ist niets te noodich sijn dencken te verhalten/ dewyle het beste dat het heeft/ al one-
 der de Menschenen bekent is/ booy d'opperste macht ende groot' heyt der Werelt. In
 comende.

Plin. lib. 33.
 cap. 3.

Apoca. 3.
 Et 27.
 Cant. 3.
 psalm. 67.
 Thren. 4.
 3. Reg. 6.

romende tot onsen pyropoofte/soo heeft men in Indien groote quantiteyt van het sel-
 ve Metael, ende men weet uyt waerachtige Hystorien/dat d'Ingas van Peru niet alleen
 te vreden en waren/met te hebben/leym ende groote Daten van Gout / als Van-
 petten/Coppen/Schalen/Wekers/Flesschen/Krupcken/ende groote Water-potten/
 maer hadden noch oock stoelen ende stof-baren van Massifa Gout: Hebbende van
 gheleijken in hare Tempels opgherichte Beelden van louter Gout. In Mexico had-
 den sy hier oock veel van/eben wel soo veel niet / als d'eerste Conqueiteurs ofte over-
 winers/in d'eene ende d'ander Contrijschen quamen/so waren de Rijckdein men
 ende schatten (diese bonden) onepndlijcken/ende noch veel meer/sonder comparatie/
 het ghene/dat d'Indianen verborghen en de wech staken. Dat sy t Silber gebuyrcht
 hebben/om de Paerden met te beslaen, by ghebreck van ijser / ende ghegeben hebben
 dype hondert goude Croonen hooy een botigia ofte arobe Wijn/met ander diergelij-
 ke overdadighe costen/soude schijnen fabulen te wesen/om te vertellen / maer zyn in
 effect gebeurt/ende noch andere grooter dingen als dese. T gout wert in de selve con-
 trepen/op dype manieren/uytgeroocken ofte ick hebbe het ten minsten / op dese dype
 manieren gesien: Want men vint het Gout in Kozlen ofte grepen/in stof / ende in
 steen: Tgout in Kozlen ofte grepen/noemen sy sinckens Gout diese alsoo gheheel
 binden/sonder menginge van eenich ander Metael / twelcke niet van doen en heeft
 gesmolten/noch dooy t yper ghebeneficereert ofte ghesuyvert te worden / wozden Koz-
 len ofte grepen genaemt/om dat het ordinaris leyne stuyckens zyn / van de grootte
 als de Kozlen van een Meloen ofte Cawoerde. Dit is het ghene/dat van Iob gheseyt *Job. 28.*
 wozy/Gleba illius aurum. Etenwel soo gebeurt het wel/dat menser veel grooter heeft /
 gelijck ick het selve ghesien hebbe/zynde etijckke daer van ghecomen tot het gewicht
 van veel ponden. Dit is alleen/naer Plinius bevesticht de groot heyt van dit Metael/
 't selve alsoo volmacht ende perfect te binden/twelcke in d'ander soorten niet en ge-
 schiet/die altoos schymt/ende t yper van doen hebben/om haer te pureren oft te suy-
 veren: Al hoe wel ick daer oock natuerlijck Silber ghesien hebbe/op de maniere als
 elcarcha. Ende daer zynder oock/die men in Indien papas van Silber noemt. Ghe-
 beurt oock wel/dat men stucken sijn Silber vint/in de gedaente als aerden Turben/
 maer dit is in t Silber seldom/ende in t Gout seer ordinaris. Van dit gekozde Gout
 wozy wepnich gebonden/in respert van t ander: Het Goudt in steen / is een veer ofte
 Aber van Gout/die van de selve steen ofte steen ofsen uyt comt. Ende ick hebbe aen
 de Mijnen van Caruma (in t gouvernement van Salinas) steenen gesien/die seer groot
 ende gantsch met Gout dooytogen waren: Ende andere, die de heylt Gout / ende de
 heylt steen waren. Tgout dat men op dese maniere heeft bindt men in Putten ende
 Mijnen, die hare veeren ende Aderen hebben/ghelijck als die van t Silber/ende zyn seer
 quaet om bereyden. De maniere van t Gout (dat uyt de steenen getrocken is) te be-
 reyden/gelijck als het van de Coninghen van Egypten vooymaels ghebruycht werdt/
 schijft Agatarchides, in t vijfde Boeck der Hystorie van de See Erithreo, ofte t'roode
 Meer/nae dat het van Phocio in sijn Bibliotheca gerefereert wert: Ende is een dincck
 om te verwonderen/hoe gelijck dat het (t ghene sy aldaer refererende is) over een
 count/met het gene dat men al t'ans (int benesieren oft bereyden van dese Metalen,
 van t Gout ende Silber) ghebruyckende is. De grootste menichte van Gout, die in
 Indien uytgetrocken wozy is in stof/oste zant/dat in de Rivieren ofte plaetsen, daer
 veel waters over geloopen heeft/ghevonden word. De Rivieren van Indien / zyn
 van dese soorte van Gout overbloedich/gelijck als d' Ouberen de Tajo in Spagnien/
 de Pañolo in Añen, ende de Ganges in Oost-Indien ghecelebreyert hebben. Ende het
 gene wylleken Gout in stof noemen/hieten sy Ramenta auri, ende de meeste quant-
 teyt van

tept van Gout diese alsdoe oock hadden/was het gene dat van de se Ramenta ofte stof van Gout vergaert/ende in de Rivieren ghebonden worde. In onsen tijden so placht men te hebben/gelijck als men noch heeft in de Rivieren der Eplanden van te Loefwaert/Española,Cuba,ende Puerto Rico,groote quantiteyt van Gout/maer door ghebreck der ingebozen/ende de swarigheyt van 'selve upt te trecken/soo wort daer van daen/wepnlich nae Spagnien gebracht. In't Conincryck van Chile, als ooc in dat van Quito,ende in't nientwe Conincryck van Granaden heeft men daer groote menichte van. Het gherelezeertste is/het Gout van Caravaya in Peru,ende dat van Valdivia in Chile,want is van't hooghste alop/twelcke is 25 $\frac{1}{2}$ caraten, ende by wijlen hoogher. Van gelijcken so wort het Gout van Veragua,dooz seer sijngehouden. Van de Philip-pinis ende China wort oock veel Gout nae Mexico gebracht/maer is ghemeenlijcken van leeghen allop. Iden bint Gout/dat met Silber ofte Coper vermengt is. Plinius seyt/datter gantsch geen Gout ghebonden wort / of men heester altoos eenich Silber by/maer het gene dat met Silber vermengt comt/is gemeenlijcken van minder caraten,dan het gene dat met Coper ober-een comt. Plinius seyt/dat so het vijf de part daer van/Silver is/soo is het/tgene dat men epghentlijcke Electrum hiet: Ende seyt / dat het een eygen schappe heeft van meer te glin eren of te bitcrcken/by t licht vant byer/ als het Silber ofte Gout/dat gantsch sijn is/ende het ghene dat op Coper is / is odderliker hooger oft e beter. Het Gout dat in stof ofte zant is / wort ghebeneficiert ofte gherepuycht in af-spoulinge/'selve soo lange in t Water wassende,tot dat het zant ofte sley van de backen af valt / ende t Gout (als swaerder van ghewicht) op de gront blijft ligghen. Men beneficiert het Gout oock met Quicksilver: wort van ghelijcken gepureert met sterck water,want het Aloyn (daer't selve van ghemaect wort) soodanigen cracht heeft/dattet het Gout van alle t'ander afschept. Nu/soo wanneer dat het ghpureert ofte gesmolten is/so worden daer Platen ofte Cijfelen van gemact/om naer Spagnien te hoeren,want Gout dat noch in stof ofte zant is / en mach upt Indien niet ghebracht worden / dooz dien dat men t selve niet quinteren, (dat is verzoilen / te weten / van vyfteen voozden Coninc) marcken noch caraceren mach/ dooz al eer dat het gesmolten is. Spagnien placht/naer dat van den boven-gewenttonerden Histori-schryber verhaelt wort/boven alle de Provintien der Werelt,in dese Metalen van Gout ende Silber t'abonderen/namelijcken Gallicien ende Lusitanien,of te Portugal,ende boven al't Land van Asturias,van waer hy refereert/dat Jaerlijck te Roomeen ghebracht werde twintich duysent ponden Gouts/ende datter in gheenige ander Landen soo grooten menichte gebonden werde: twelcke t'Woerk der Macha-been schijnt te willen ghetuygghen/altwaer het seyt / dat de meeste grootheyt der Roomeynen was. Van datse in hare macht hadden/de Metalen van Gout ende Silber van Spagnien/ende alsiu soo comt tot die van Spagnien/desen grooten Schat van Indien oydinerende de Goddelijcke boozsienicheyt/dat d' eene Rijcken d'andere dienen/ende hare Schatten mede depleen ende deelachtich sijn/van haerder Kegeertaghe / tot welbaet van d' eene/ende deucht van d' andere /soo si maer van de weldaden (diese hebbem) behoorlijcken ghebruycken. De somme van Goudt/die daer van Indien ghebracht wort is qualijc om te tareren: Niet te min/so mach men wel affirmieren/datse die meer genoech is/als de ghene die Plinius refereert/Jaerlijck van Spagnien nae Roomeen ghebracht te wesen. In de Plote daer ick in ghecomen bin / t'Jaer van 87. soo was het Relas ofte Cargaloen van't vaste Landt / twaelf Casten Gouts / zynde elcke Cast ten minsten van vier arroben ghewichts/ (te weten/van 25.pont d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marken Gouts/die allen voozden Coninc behalven het ghene dat vooz partikulieren geregisteert/ende

Plin. lib. 3.
cap. 4.

Plin. lib. 3.
cap. 4.

I. Macha. 8.

ende noch om te registreren comt / 'twelcke oock wel ghenoech plaecht te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het Gout van Indien betoerende is sullen al nu van t' Silber segghen.

Het 5. Capittel. Van't Silver van Indien.

De Boeck van Job lesen wy aldus / 'e Silber heeft sekere beginsels ende Wortelen van upt sijn veeten ofte Aderen / ende 't Gout heeft sijn bestemde plaets daer't verlijft: Het hier woxt al grabende upt het Aerdtrijck getrocken/ ende de steen met de hitte ontdaen zijnde / verandert in Coper. Wonderlijcke wel / ende met weprijck woorzen is hy d'epghenschappe van dese vier Metalen berclarende / te weten / van't Gout / Silber / Iser ende Coper. Van de plaetsen daer't Gout groept ende doorgroint / hebben wy pet gheleyt / van hoe dat het sijn steenen / die ghebonden worden in t' biesse van de Berghen / ende innerste des Aerdtrijck / ofte zant der Sibieren ende plaetsen die altemets onder water loopen / of seer hooghe gheberghiten / daer't stof van't Gout met het Water is affpoelende / ghelijck het de gemeynste opinie in Indien is. Waer upt veel van t' ghemeyne Doek noch hedens daechs gelooven / dat het van den tijt der D. luvio af / ghebleben soude wesen / dat men't Gout in t' Water op so byemden plaets se is bindende. Van de Silber veeten ofte Aderen / ende van hare beginsels ende Wortelen / ghelijck als lob seyt sullen wy naer tracteren / segghende in den eersten / dat d' oorsake van dat het Silber de tweede plaets onder de Metalen heeft / is om dat het selve 't Gout alder naest / ende meer dan eenich ander geduerich is / ende van't byer minder liefsel krijgt / als oock om dat het hem beter laet handelen ende bereyden / gaende noch 't Gout in de clanch ende claerheyt te boven: Oock mede soo is sijn coloure / licht ghelijckformer / ende sijn gheclanch delicaeter ende doozvinghender. Ende daer zijn plaetsen daer se het Silber meet estineren / als 't Gout: Doch eben wel om dat het Gout minder / ende de Natuer / tselve de vast-hondender is / dat te geven / soo ist een argument 't selve een waerdiger Metael te wesen: Niet teghensstaende datter Landen zijn (als van China verhaelt wort) daer men lichtelijcker Gout / dan Silber vint. Ghemeyn ende ordinaris is / dat men't Silber lichtelijcker ende abundantier heeft. De Westersche Indien heeft den Schepper hier van met soo veel rijckdommen versien / dat alle het ghene dat van de oude Histozien in kernisse is / ende alle het ghene dat van de Spaensche Argentiffodijnen / ende van ander wegghen ghe-encareceert wort / is minder als wy in de selve contreyen ghesien hebben. Men vint ghemeynlijcken Mijnen van Silber / in woeste onghesichtike wilde gheberghiten ende Heuvelen / al hoe wel men 't selve oock ghebonden heeft / in platte Landouwen ende Velben / zijnde tselve op twee manieren / waerom d' eene losse / ende d' andere / baste veeten ofte Aderen ghesheeten worden. De losse / zijn sekere stukken van Metael / ghebeuende dat men se op plaetsen heeft / dat soo waerneert selve stuk bolen / men daer niet meer afen bindt. De baste veeten ofte Aderen zijn de ghene die in de diepte ende lengte vervolgh hebben / in maniere ghelijck als de groote tacken van eenen Boom. Ende te wat plaetsen men een van dese vint / ist een seker dinc / dat men daer ter soont dicht by / noch ander ende meer veeten heeft. De maniere die d' Indianen ghebruycaten / om't Silber te beneficieren ende bereyden / was met smiltunge / te weten / de selve Massa van't Metael by't byer te smelten / twelcke / tselvum ofte vuylicheyt aen een sode dijst / scheppende also 't Silber van't Loof / Tin / Coper / ende van alle d' ander menginghe die't heeft. Hier toe maect

Job. 28.

Dan datter in China lichtelijckee Gout van Silber ghebondt wort / en is niet daerom / dat het Gout meer als t' Silber gelbet / in aere is alleenlijc een onis ende smeltelijck van de Chinen / tselve liebet te beu- ben in sijn waerdijf / sijghende nochtrans etc in sijn baleur 't Gout bobet t' Silber / als: in alle ander Lande / daer de Ader alen bekent zijn.

tense dinghen gheleyck als clepne Obens/daer de wint stijft in bles / doe ende also met hout ende colen haer operatie. Dese woorden in Peru, Guagiras gheheeten / naer datter de Spagnarderi in ghecomen zijn / soo beneficiense noch oock (behalven de selve maniere van smilttinghe die daer oock ghebruyckt wort) 't Silber door Quicksilver zijnde 't Silber datter dooz upt cruygghen / oock meerder / als dooz smilttinge. Want daer is Silber metael dat met gheen byer ghebeneficeert / noch oock dooz Quicksilver geproffiteert can worden : ende dit is gemeynlijcken arm ofre slecht Metael van 'welcke men de meeste quantiteyt heeft : Arm heetense / het ghene dat in grooter menich- te wepacth Silber voort byengt ende rijk / het ghene dat veel Silbers gheeft. Ende is een wonder dinck dat men dese differentie niet alleen en bint (van't een Metael sil- vers dooz't byer upt te trecken / ende t'ander sonder byer dooz't Quicksilver / maer ooc / dat men in de selve Metalen, die't byer dooz smilttinghe / sommighe bint / dat soo't byer daer van met gemaecte wint / als van Blaes-balken) ontfeken wort, en wilt niet smelten / dan moetet met natuerlijcke lucht ofte wint wesen / die van de He- mel waeyt. Ende daer zijn daer en tegghen Metalen, die oock wel ende beter met ghe- maecte wint van Blaes-balken smelten. Het Metael upt de Mijnen van Porco, wordt sicut elijcken met Blaes-balken ghebeneficeert. 'T Metael upt de Mijnen van Potosi, en can met gheen Blaes-balken gesmolten noch geproffiteert worden, dan niet de wint van de Guairas, 'welcke d'Obentkens zijn / die in't afgaen van de Bergghen / op de na- tuerlijcke wint gemaect staen / met de welcke 't selve Metael ghesmolten wert. Ende hoe wel het seer swaer is / van dese herscherdenheyt / reden te gheben / is niet tegghen- staende seer seker / dooz de langhe erbarentheyt die men daer van heeft. Ander dypfent subtylheden heeft de curieuheyt ende begeerlijckheyt van dit Metael (dat de Mens- schen soo seer beminnen) ghebonden / van de welcke wy hier naer / sommighe sullen verhaelen. De princypalste plaetsen van Indien, die Silber op brenghen zijn niet u. Spa- gnien ende Peru, maer de Mijnen van Peru zijn van groot voordeel / hebbende onder an- deren / die van Potosi, d'eerste plaets der Werelt / van de welcke wy een wepacth in't bzeede sullen handelen / om dat het zijn de ghecelebberste ende notabelste dinghen die men in West Indien heeft.

Het 6. Capittel. Van't Gheberghte van Potosi, ende van synen ontdecker.

At soo seer vermaerde Gheberghte van Potosi, is ge- legen in de Provincie van de Charcas, in't Rijkke van Peru, verscheppen van de Linea Equinoctiael, aen de Zuyt-zijde / ofte nae den Polo Antartic- co 21 ½ graden / in boegghen / dat het comt te liggghen binnen de Tropicum, op't uytterste eynde van de Torrida Zona, is niet tegghenstaende upt der maten cout / ja couder als out Castilien in Spagnien / ende Vlaenderen ofte Neder- lant, behoorende (nae de hooghte des Pools daer't op lept) getemperd ofte heet te wesen. 'Tghene dat het cout in recht te wesen / is om dat het Landt soo hoogh ende ver- heben gheslegen is / ende t'eenemaal van de seer coude ende ghetemperde Winden om- vanghen wort / nameelijcken van de ghene diese aldaer Tomahavi heeten / die seer ver- bolghen ende wytmende cout is / den welcken regneert in de Maenden van Mayo, Junio, Julio ende Augusto, ende is van nature droegh / cout / seer onluftich / ende gantsch onbuchtbaer / soo datter gantsch gheen Wuchten / noch eenich Crupdt ofte greepnen voortcomen / waer dooz het van syn eyghen natuer / dooz d'ongetempertheit des He- mel's /

mels/ende de groote onbyzuchtbaerheyt van't Werderijck/ onwoonbaer is / maer de cracht van't Silber/die met sijn begeerlijckheyt d'ander dinghen is nae hem trecken- de/ heeft het selve gheberghe/ een van de grootste bewoonde Dlecken ofte Gemeynten gemaecht/ als daer gheentich in alle die sijcken gebonden woxt/ zijnde 't selve soo ober- vloedich/ende volop van alle Lijstochten ende leckernijē/datter niet een dinck te wē- schen is / ofte men bindt het daer in abundantie. Ende de wijle dat het alternael van buyten ghebracht woxt/so staen alle de plaetsen ende Marchten altoos vol van Frup- ten/Conserben/leckernijē/wynghelesen Wijnen/ Zijd-werck ende vercierfels/ ende dat soo veel/als ter plaetsen daermen't op't meeste hebben mach. De couleur van dit Gheberghe/ treckt wat nae't doncker roog/ende heeft een seer lieflijc gesicht ofte ver-

tooninghe/ in maniere ghelijck als een effen Pabilloen / ofte een Woot Suppers/ loopt seer steil op/ende heeft sijn domine boven alle d'ander Bergen/ die daer by ofte ontrint staen. Den oppganc daer van is moerpeijck / al hoe wel dat niet altmael te Peert op rjden mach/ comt boven punts-ghewijs ende in't ront upt/ ende heeft aen de voet in't omgaens een mijl weeghs in de spatie. Van den oppersten top van dit Gheberghe/tot de voet ofte t' nederste toe/ zyn buysent ses hondert ende hier en twintich ellen/die men in Spaengien Varas, ofte stoeden noemt/ welke ghereducert in de maet ende rekeninghe van Spaensche mijlen/ comt te maken een vierendeel van een mijl. Aen dit Gheberghe/ te weten by de voet ofte t' nederste/ heeft het een ander cleyn Gheberghe die van den seluen booyt comt. Desen heeft in booygen tijden sommighe Mijnen van losse Metalen geschadt/ de welke abaeit gebonden woerden / ghelijck als in Beurien/ende niet in vaste veeten ofte Alderen/ waren seer rijck doch weynich woerde genaemt Guaina Potosi, dat is/ de Jonghe Potosi. Aen de voet ofte t' nederste van dit cleyn Gheberghe/ soo begint het Dleck ofte de Ghemeynte van de wooninghen der Spagnaelen ende Indianen/ die nae de rijckdom ende t'graven / ofte bereytsel van Potosi gheromen zyn. 't selve Dleck mach in't omgaens hebben/twee mijlen weegs/ ende heeft den meeste toe-loop ende handelinghe/ van ghesjel Peru. De Mijnen van dit Ghe-

dit Ghebergte/en worden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren van Peru waren/ al eer daer de Spagnaerden in quamen) niet bereept ofte ondergraven/al hoe wel datse by Potofi de Mijnen van Parco (die daer ses mijlen van daen zijn) ondergroeven en bereyden. Voorsake moest wesen/datser gheen notitie van ghehabt hebben: Niet te gheschaeude/dat andere vertellen/ick en weet wat sabal ofte beusselinge/van hoe datse de selue Mijnen wilden bereyden/maer hoornden seckere stemmen die tot de Indiāne u geseyt souden hebben/datse 'tselue niet roeren en souden/ende dat dit ghebergte booz andere bewaert was: In effect/dat men tot twaelf Jaren toe (nae dat de Sargnaerden in Peru gecomen waren) noch gaansch geen noritie van Potofi noch van sijn rijckdom en hadde/welck er onderkinghe geschiedde albus: Een Indiaen genaemt Gualpa, van gheboorte Chambibilca, twelcke is in t Land van Cuzco, gaende op eenen tijdt teghens den nederganc der Sonnen/in t verbolgh van etijckere Densoenen/die hem in t woosloopen t Ghebergte op clommen: ende dooz dien dat het so seep om te cunnen is/zijnde als doe oock t meestendeel bedekt / met gheboonten die men Quinua heet/ende seer vol ende dicht van Wildernisse/soo wast hem noodich/om eenen moeylijken wegh op te comen/naer een tack te grijpen / den welken sijn vastigheyt ofte wortelen in een veete ofte Aber hadde/bien de naem van de rijcke veete behoude heeft: desen Tack is in t aentassen upt gegaen/ende heeft in t upt trecken der selue, de plaets van de wortel comen te herkennen/die van een seer rijck Metael te wesen/dooz d'erbaerentheyt die hy hadde van de Mijnen van Porco ende vout in der Aerden (by de Aber ofte veete) etijckere stucken Metaels liggen/die daer/dooz t upt trecken van los geworden waren / inact en lieten daerom niet wel kennen/ om datse de colore van de Son ende t Water berdooven hadden: Nam de boozijpde stucken/ende boozijse nae Porco toe/om die t effapieren/ ofte dooz Cuaira te proeben/ (dat is t Metael dooz t byer te proeben/ende siende die van een uptnemende rijckdom te wesen / groef ende bereyde de boozijheben veete ofte Aber in t heymelijck alleen/sonder dat permant deelachtich te maken/tot soo langhe dat een Indiaen Guanca, ghebozen upt de Wallepe van Xauxa, twelcke is in de Valen van de Stadt de los Reyes, dat is van der Coninghen geseyt/den welsken in Porco een gebuer van de selue Gualpa Chumbibilca was/quam te sien/dat hy in de smiltinge dien hy bede/grooter Tichelen maecte/als men ordinaris van de Metalen van die contrape ghewoon was te doen/ende dat hy in sijn tractement/ en persoons halben/verbetert was/want hadde tot dien tijdt toe/ van te bozen armelijcken gheleest: Waer dooz/als oock/om dat hy sach dat het Metael, dat dese sijn ghebuer bereyde/verscheyden/van dat van Porco was/hy hem beweechde/ende booznam dit set reet t'ondersoecken. Ende al hoe wel dat den anderen/ 'tselue altoos socht bedekt te houden/inpoztmeerde hem soo veel/dat hy hem op t laetste mede nam/nae t Ghebergte van Potofi, nae dat hy dit tresoo een Maent lauch allen genoten hadde. Alsdoe sepe den Gualpa tot de Guanca, dat hy booz hem een Aber ofte veete soude nemen/dien hy in ghebelijck ontderkt hadde/welcke dicht by de Rijcke veete staet / ende is de ghene/die men heben daeghs hiet/de Veete ofte Aber van Diego Centeno, die niet vinder rijck (eben wel harder om te bereyden) was. Met dese conformteypt deelden onder hen twee/ t Ghebergte van de grootste Rijckdom der Werelt. Gebeurde daer naer/dat hebbende de Guanca eenighe swartigheyt in sijn veete te bereyden / om datse hardt was/als oock om dat hem den anderen Gualpa gheen deel / in de sijn en wilde gheben/datse quamen te crackeelen/ende dooz dese / als oock dooz andere questien/soo is den Guanca van Xauxa (als vergramt wesen de) ghegaen/ende heeft het eens beels aen sijn Meester ofte Heere/die Villaroel ghenaemt / ende een Spagnaert was/te hermen gegeven/den welsken in Porco resideerde. Villaroel wullen de waerheyt onder-

hept onderſaen/ is ter ſtont nae Potofi gegaen/ ende bindende de ſelue Rijckdom/ die ſyn Ianacona ofte Dienaer/ hem gheſept hadde/ dede de Guanca registreren/ beſeeken de met hem de Veete ofte Aber die van Centeno ggenoemt wort : Men heet beſeeken booz/ ſyn ſelven aſtepekenen/ de ſpatie ber ſtoeden die de Wet vergunt ofte toelaet/ den genen die de Mijnen binden ofte bereyden/ met het welke/ ende de met de ſelue booz de Tu ſitte t' openbaren/ ſp de Heeren ofte epgheuaers van de Mijnen blijven / om die booz hen ſelven te bereyden/ mits betalende den Coninck ſyn Quinten ofte vijfde part/ dat is den vijf den Penninck. Epndtijcken/ dat d'eerſte Regiſter ende openbartinghe/ die daer van de Mijnen van Potofi ghebaen worde/ gheſchiet de den 21. dach der Maent April in t' Jaer 1545. in de ghelegenthept van Porco, booz den boozſchepen Spagniaert Villaroel ende Guanca Terſtont niet langhe daer nae / ſoo worde daer noch een ander veete ofte Aber ontdeckt/ die men van Cin noemt / die upnemende rijck gheweeft is/ al hoe wel ſeer quaet om bereyden/ om dat het Metael des ſelven/ ſoo hardt was als Dperſteen. Daer nae den 31. Auguſti van t' ſelue Jaer 45. worde gheregiſtreert de veete, die Mendieta genaemt wort/ deſe vier zijn de principaelſte Veeten ofte Alderen van Potofi. Van de rijke Veete (welcke d'eerſte was / die ontdeckt worde) wort gheſept/ dat het Metael een Spiets lenghte/ in de hooghte ober epndt ſtont / in maniere als Rotſſeenen/ die van t' opperſte des Aerdtrijckx upt ſteken/ ghelijck een Hamme/ hebbende bye hondert Doeten in de lenghte / ende dertien in de breedde : Ende willen ſegghen/ dat het ſelue alſoo ontdeckt ende ontbloot gebleben soude hebben/ van den tijt der Diluvio ofte Suint- bloet af/ wederſtaende/ als de hardſte parthe/ de verbolgenthept ende cracht des Waters. Ende t' Metael daer van/ was ſoo rijck/ dat het de helft aen Silber hadde / blijvende ſyn rijckdommen alſoo gheuerich ende verbolghende/ tot de hifſich ende t' feſtich Mans lenghten ofte Dabemen in de diepte/ alwaert begonſt te ghebeken. In deſer voeghen/ als gheſept is/ ſoo worden Potofi eerſt ontdeckt/ ozdonnerende de Goddelijcke boozſienighept/ tot een geluck ende welbaert van Spagnien/ dat de grootſte Rijckdom (die men weet opt in de Werelt gheweeft te zijn) ſoo langhe verbozghen is ghebleben/ ende gheopenbaert gheworpen/ ten tijden dat Carolus de vijfde/ ſaligher ghedachtens/ t' heyrerijck hadde / met de Coninckrijcken van Spagnien/ ende Dominien van Weſt-Indien. De tijdinghe gecommen weſende in t' Rijke van Peru. der ontdeckinghe van Potofi / zijnder terſtont heel Spagniaerden nae toe ghetrocken/ ende by naeſt t'meeſten deel der Inwoonders van de Stadt de la Plata, (dat is van t' Silber gheſept) ghelegghen achtthien mijlen van Potofi, om daer Mijnen te verwerben. Ende daer quam en van gheſchicken een groote menſchte van Indianen upt verſchepden Provincien/ namelijcken de Guairadores van Porco, ſoo dat het in wepnich tijts quam te weſen t' grootſte Vleck ofte Gemeynte van t' gantſche Rijke.

Het 7 Capittel. Van de Rijckdomme ofte Schat, die daer gegra-
ven is, ende noch alle daeghs ghetrocken wordt uyt het Gheberghe van *Pouſſe*.

Ek hebbe dickwils getwijfelt/ of men in de Hiſtozien
ende deſcriptien der Ouberen / ſoo grooten Rijckdommen van Mijnen
wel vint/ als t'ghene dat wy in onſen tijden in Peru hebben/ ſoo daer een-
nigge rijke ende vermaerde Mijnen in de Werelt gheweeft zijn/ ſo zijn
gheweeft de ghene die de Carthaginoeyſers. ende daer naer de Romeynen/
in Spagnien ghehad hebben/ de welke (ghelijck als ick gheſept hebbe) niet alleen
vande

Plin. lib. 33.
cap. 6.

van de Heydensche schriften/maer oock van de heylighe Schryftuer/wonderlijck ber-
heben worden. Ten ghenen die alder bysonderse van dese mijnen, mentte is maken-
de/nae dat ick gelefen hebbe/is Plinius, den welken schryft in sijn natuerlijcke Histo-
rie/aldus: Daer wort bynaest in alle Probinden Silber ghebonden/maer t alder ex-
cellentste is / dat van Spagnien. Dit selve groept oock in onburchbare Berde / in
Roef-steenen ende Gheberghten: Ende alwaer dat een veete ofte Aber van Silber
ghebonden wort/is een seker dinc/datter niet berre van daen/ noch meer andere ge-
bonden sullen worden. Tselve gheschiet bynaest oock in d'ander Metalen, daerom soo
worden sy van de Griecten (ghelijck alst blyckt) Metalen geheeten. Is een dinc om
te verwonderen/van hoe dat tot hedens/daeghs toe/de Putten der mijnen in Spag-
nien noch dueren, de welke men begonst heest te graben/ ende bereyden / in den tijdt
van Hannibal: Iae dat meer is/soo zyn de selve Namen noch heden/ daeghs in esse/
van de ghene die de selve Mijnen eerst ontdeckt hebben. Onder anderen/ soo was ver-
maert een van de selve/die nae sijn ontdecker/Bebelo gheenoemt worde/ghelijck oock
noch heet. Van dese Mijne worden so veel Schats upt getrocken/datse sijn heere ofte
Egghenaer daghelijck bye hondert Pont Silvers gaf / ende tot op den hupdighen
dach/soo heeft men t graben ofte bereyden van de selve mijne sciters: Icht den wel-
ken al ghegraven ende in t Gheberghte gediept is/de spatie van dupsent vyf hondert
passen ofte treden: Doer alle de selve spatie zyn de Galcoenen t water upt trecken-
de/ alle den tijt/ende soo lange/als hen de lichten ofte keerssen dueren/ende comen op de-
se maniere soo veel Waters upt te trecken/dat het een Ribber schijnt te wesen. Dit sijn
altemaal Plinij egghen woorben/de welke ick alhier hebbe wullen verhalen / om dese
wille datse een bermakinge sullen geben/den genen die van mijnen kennisse heeft/sien-
de dat het selve/datse heden/daeghs onderbinden / by d' Ouberen oock al soo toegegaen
is. Insonderheyt /soo is de rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pirrezen (by de
Romepnen besaten) notabel/die sijn bereydinghe continueerden / tot den tijt van Plin-
io toe/welcke mochte wesen ontrent bye hondert Jaren/welcker diepte was / van
bystichten hondert passen ofte treden / dat is anderhalf millia van Spagnien: Ende
was in t beginsel soo rijck datse sijn Egghenaer weerdich was bye hondert ponden/
van 12. Ouncen t'pont/daeghs. Maer al hoe wel dat dit een ynnemende rijckdom ge-
weest is/soo en dinct my nochtans niet, dat die te verghelijcken is/by die van onsen
tyden in Potofi. want nae dat het blyckt by des Coninck Boecken / van t huys der
Contradatie, daer t selve opgeteykent (als oock van oude geloof waerdige Wannen
geassimeert) wort/dat in den tijt dat den Licentiaer Polo regeerde (twelcke lange
ghenoerch gewest is/nae d'ontdeckinghe van t Gheberghte) men alle Saterdaghen
quinteerde (dat is den vyf den Penninck voor des Coninck gerechtygheyt ofte Tol-
len af deelde) de somme van 150. dupsent tot 200. dupsent pesos toe/zynde de Quinten
ofte vyf den Penninck weerdich dertich en veertich dupsent pesos, en des jaers ander-
half Millioen, ofte wepnich min: In boeghen/dat daer/naer upt wijzen van dese reke-
ninghe/aldaer daeghs upt dese Mijnen getrocken worden ontrent dertich dupsent pe-
sos, comende voor des Coninck Quinten ofte Tolken daeghs/tes dupsent pesos. Daer
is noch een ander dinc/om tot de rijckdomme van Potofi t alzeggen te weten/dat de
rekeninghe/die daer ghemaect is/is alleelijck van t Silber/dat ghemaect ende ghe-
quinter wort/zynde in Peru een seer kennelijck dinc / dat men van langhe tijden af
in de selve rijcken ghebruyckt heeft / t Silber datse ganchbaer noemden / twelcke niet
ghemaect noch ghequinteert en was/ende is in conclusie voor den ghenen die van de
selve Mijnen wel weten/datter in dien tijt een seer groot deel / van t Silber dat upt
Potofi ghetrocken worde/om te quinteren, bleef / twelcke was alle het ghene dat onder
d' Indianen/

Gen. Bravardus
in Chrono-
graphia.

d'Indianen/ende heel van't selve/onder de Spagnærden/ganckbaer was/geijck als
 het selve noch tot mijnen tijt toe gheueert heeft/alsoo dat men wel gelooben mach dat
 het selve deel der Rijckdommen van Potofi (soo't de helft niet en was) niet geopen-
 baert noch ghequinteert woÿde. Daer is noch een ander grooter aenmerckinge / die
 van Plinio ghesfelt woÿt te weten/dat men doograbben ende berepdt heeft / vijftien
 hondert passen ofte treden aen de Veete van Babelo , hebbende alle dese spatie ober
 t'water moeren upt trecken /welcke den grootsten hinder is / die men hebben mach/
 om Rijckdommen ofte schatten upt de mijnen te trecken. Die van Potofi, al hoe wel
 datter veel van dien ober de twee hondert estados (dat zijn Mans lengten ofte Wade-
 men gepasseert zijn/in de dicgten/en hebben noÿt by eenich Water gecomen / twel-
 ke d'ander gheluckichste welcact is/die men in't selve Gheberge hebben mach.Want
 de mijnen van Porco (welcker metael uptnemende rijck is) woÿden heden daeghs
 naeghelaten / te benificeren/door de quellinghe van t'Water / daerse in ghecomen
 zijn / want Steen-Clippen te doograbben/ende Water upt te putten / zijn twee
 moepten/die onghedbar zijn/om metael te soecken / d'eerste is ghenoech / ende noch
 meer als te veel; In somma / sijn Majesteÿt heeft heden daeghs / t'een Jaer, door t'
 ander/een miljoen des Jaers / ende dat / alleelijcken van de Quinten ofte vijftien/
 van't Silber upt het Gheberghe van Potofi, behalben noch d'andere Rijckdom-
 men van't Quich-silber / ende ander Colen des Coninckÿ goederen / twelcke noch
 een ander groote Schat is : Makende sommighe erbaren Versoonen de rekeninghe/
 segghen / dat het ghene / dat men ghelepdt heeft te quinteren in de Cassé van Potofi,
 (al hoe wel het selve in de Boecken van sijn eerste Quinten) niet en blijkt / met soo-
 danighen claerheÿt/alsfer heden daeghs wel is / om dat men in d'eerste Jaeren / den
 ontsanch dede met het ghewicht van de Romana, (oste Onster) door d'overbloedic-
 heÿt die men daer hadde / ghelijck als de Memorie der rekeninghe / die de Vice-Roy
 Don Francisco de Tolledo dede / t' Jaer van vier en tseventich oock aenwoÿgende is/
 woÿden beponden te wesen ses en tseventich millioenen tot het selve Jaer toe : Ende
 van't hoorseÿde Jaer af/tot dat van 85. incluyt, blijcker by des Coninckÿ Boecken
 ghequinteerte wesen vijf en dertich millioenen : In hoeghen / dat het ghene dat in al-
 les ghequinteert is tot het Jaer van 85. beloupt hondert ende elf millioenen, van ghe-
 effayerde pesos, gebende elcke peso, dertien Realen/ende een vierde part van een Re-
 ael/ende dit noch behalben t' Silber datter uptghetrocken is/sonder quinteren : Ende
 t'ghene dat men in d'ander Coninckÿ Cassen, ghequinteert heeft / als oock noch behal-
 ben t'ghene dat daer in ganckbaer Silber verbesicht / ende onghequinteert is ghebe-
 ven / twelcke ontelbaer is. Dese reeckeninghe woÿde ghesonden aen de Viceroy, in't
 Jaer boden verhaect. Op den selven tijt als ick in Peru was/ende van dien tijt voort
 aen/soo is den Rijckdom/die in de Bloten van Peru ghecomen is / noch grooter ghe-
 woest : Want in de Bloot daer ick in gheromen ben t' Jaer van sven en tachtich/
 quamen in bepde de Bloten (te weten van Peru ende Mexico elf millioenen, zijnde de
 helft by naest booz den Coninckÿ waer van detwee derde parté van Peru waren. Hebbe
 dese verhalinge aldus in't bysonder willen doen/oy dat men verstaen mach / de mo-
 ghentheÿt die de Goddelijcke Majesteÿt belieft heeft / te gheben de Coninghen van
 Spagnien / op welcker hooft soo veel Croonen ende Rijcken verstaent zijn / zijnde
 oock door bysondere gunste des Hemels / het Oost-Indien met het West-Indien
 aen een gheromen / omringhende met haerder macht den gheheelen ombanck der
 Werelt / twelcke men dencken moet/alsoo gheschet is / door Godes hoogenigh-
 heÿt / tot welbaert van de Lieden die soo verre ende verscheÿden van haer. Hoost
 sijn woonende / twelcke is den Roomschen Paus Vicarius ofte Stadt-houder van

Christo onsen Heere / in welker gheloof ende onderdanigheyt / nu alleenlijcken mach salich wesen / als oock tot een bescherminghe van't selve Catholycke gheloof ende Roomsche Kercke / in dese Contrepen / daer de waerheyt door de Ketters soo seer aenghebochten ende verbolght wozt. Ende de wijle den Heere der Hemelen / die de Coninckrijcken gheeft ende neemt / den ghenen dien hy wil / ende hoe hy wil / 'tselbe alsoo gheozindert heeft / soo behooren wy hem / met ootmoedicheyt te wdden / dat hy hem wil negghen / die soo mede-dooghende jelousheyt des Catholycken Coninckrijck behulplich te wesen / ende hem te gheuen een voozpoedighe uptcomste / ende victorie tegheng de Wpanden van spu heplich Gheloof / de wijle hy om dese saecke / den Schar van Indien / die hy hem ghegheuen heeft / is herteerende / ende noch veel meer van doen heeft. Nu van / soo is het ghenoech dese verhandelinge (door oorzake der Rijckdommen van Potosi) ghebaen te hebben / laet ons nu keeren te seggen / hoe dat men de Mijnen graeft / ende de Metalen / die daer upt ghetrocken worden / beneficiert ende bereept ofte supbert.

Het 8. Capittel. De maniere van't graven ende bereyden der Mijnen van Potosi.

Seer wel seyde Boëtius, als hy hem beclaghende was / van den eersten Inventeur der Mijnen, met dese woorden :

*Hic primus quis fuit ille
Auri qui pondera testis,
Gemmasque latere volentes
Preciosa pericula fodit.*

Precieuse ofte dierbare perijckelen noemt hyse met reden / want den arbeyt ende we-
rijckel groot is / daer dese Metalen (die de Mensch en soo seer achten) met wptghetroc-
ken worden. Plinius seyt / hoe datter in Italien veel Metalen zijn / maer dat d' Ouderen
niet en wilden gehengen / die te beneficieren ofte bereyden / om 't volck te conserveren /
worden van Spagnien ghebracht / ende gelijck als Tributacien / soo dedense de Spag-
gnarerden de Mijnen graven. 'Tselbe is nu Spagnien / met Indien doende / hoe wel
datter sonder twijffel / noch veel rijckdommen van Metalen in Spagnien zijn / en ma-
ken daer eben wel gheen werck af / te soecken / noch en wozt oock niet toeghelaten / die
sondergraven / door den afbreuck die men daer in siet gheschieden. Oock so wozt daer
van Indien soo veel rijckdom ghebracht / dat het soecken ende upt trecken aldaer / niet
wepnich moepten ende arbeyt cost / zijnde oock van niet luttel perijckels. Het geberg-
te van Potosi heeft hier principale Veeten ofte Aderen als gheseyt is / welcke zijn / de
Rijcke die van Centeno die van Tin / ende die van Mendieta : Alle dese Veeten staen aen
de Oost-zijde van het Ghebergte / als aenschouwen de den oppanck der Sonnen / aen
de West-zijde en wofter gheen gebonden. De selve Veeten loopen ofte strecken door
den ende Zuiden / (dat is van den zenen Pool nae den anderen) hebbende op't hooft-
ste ses boeren / ende op't finalste een span. Daer zijn noch ander verscheyden / die van
dese wptspijnten / soo gelijck als van de groote tacken eens Booms / de clepne plachten
wozt te comen. Elke Veete heeft verscheyden Mijnen / welcke ghebedelsten ofte leden
des sel-

Plin. lib. 33.

cap. 4.

des selven zijn die in possessie genomen ende verdeelt zijn onder d'iberische eyghenaers ende besitters/met welcker namen sp gemeynlijcken ende oꝝ ymaris ghenoot wort den. De grootste Mijne heeft 80. varas, (dat zijn Spaense ellen ofte Roeden) waer daer en wort dooz geenige Wet ofte Loy meer toegelaten/om te hebben/ende de minste heeft vier varas ofte Roeden. Alle dese Mijnen zijn supbighen daeghs tot grooter diepten gecomen. In de Rijcke Veete worden 78. mijnen ghetelt/ hebbende op plaetsen 180. ende op Contrepen by de 200. estados ofte Dademen in de diepten. In de veete van Centeno telt men 24. Mijnen van de welcke sommige tot tseftich ende oock tseventich estados ofte Dademen in de diepten comen / zijnde albus op dese maniere alle d'andere Veeten ende Mijnen van t selve Gheberghte tot een besulp van dese so groote diepten der Mijnen, soo hebbense de Socabones (ghelijck sse hieten) gheinventeert/ welcke zijn grafsen ofte gaten/diese gemaect hebben onder aen d'andere zijde van t Gheberghte/die alsoo dweers dooz grabende/tot datse by de Veeten binnen in upt comen:want men moet wete/bat (al ist dat de Veeten hoorben en Zupden strecken/ als geseyt is) bat selve nederdalende is/te weten/van t bovenste af/tot het nederste ende de voet van t Gheberghte toe/ghelijck als te gelooven is/twelcke van etliche naer gisfinge mach wesen meer dan duysent twee hondert estados ofte Dademen : Ende nae dese rekeninge (al hoe wel dat de Mijnen soo diep gaen) so gebyeckter noch ses maek soo deel/om te comen tot de diepte van de Wortel de welcke (nae datse willen seggen) uptnemende rijck sal wesen/ghelijck als de stam ende spruyt / ofte oorspronck van alle de Veeten ofte Aderen/hoe wel bat het selve tot noch toe eer in t contrarie (dooz d'erebarensheyt) gebleken is/te weten/dat hoe de Veete hooger gelweeft is/hoe dat mensche rijcker bevonden heeft/beginnende in t dieper af dalen/spn Metael te verarmen/dat is minder te worden. Maer om de Mijnen met minder arbeyt/costen ende perijckels te bereyden/soo hebben sp epnottlijcken de Socabonen gebonden/dooz de welcke men daer gemackelijcken/ende met enen slechten weegh/wyt ende in mach gaen. Hebben in de byeedde/acht voeten/ende in de hooghte meer als een Mans lengte ofte Dadem/ende worden met haer hoorben gesloten: Men byenghter de metalen met lichte moepten dooz upt/betalende den Eygenaer van de Socabon twyfsden deel/van alle het metael datter dooz wtyghetrocken wort. Daer zijn al negen Socabonen gemaect/ende men heeft noch ander onderhanden. Een van dese Socabonen, die men van seijn noemt/ de welcke nae de Rijcke Veete toe looyt/is ghemaect ende bereyt gheworden in den tijt van 29. Jaer/zijnde den selven begomen t Jaer van 1556. te weten elf Jaer nae dat de selve Mijnen eerst ontdeckt hadden gelweeft/ende volcpendicht Anno 1585. den 11. April. Dese Socabon repakte de Rijcke Veete tot op 35. Dademen naer / de hollischeyt van spn diepten/zijnde van daer af/te weten/van daer t hem met de Veete bereyenticht/tot het bovenste van de Mijne, noch ander 135. Dademen/alle dese diepten d'ademen om leegh/om de boogstheven Mijnen te bereyden. De gheheele Socabon heeft van de mont af/tot de Veete toe/ (welcke men de Cruz-waegh noemt) 250. Spaense varas, ofte Roeden/om de welcke te bereyden ende dooz te graben / men daer niet besich ende onder wagen ghelweeft zijn de uooychheven 29. Jaer/waer aen men sien mach/wat arbeyt ende moepten dat de menschen doen/om t Silber/in t inghewant ende diepten des Aerdtrijck te soecken/ende upt te halen : Ende daer en boven / soo zijns daer noch binnen in arbedende/met een eeuwige dupsteruisse/sonder luttel of te deel te weten wanmeer dat het dach ofte nacht is. Ende de wijle dat het plaetsen zijn/die de Son minnecmeer en bersoecken/soo en heeft men daer niet alleen een ewige dupsteruisse/maer noch ooc groote coude/met ee seer sware lucht/die seer byeent van t menschen leven is/ende also gebeurt het/dat de gene die daer byeent zijn/ende

eerst in comen/daer gelijk/als Zeesceck ende dupsich worden / gelijk als het my selve gebeurt is/geboelende een opbrekinge ende quellinge der Mage. De gene die daer in arbeypden/wercken altoos met keerssen/ende verbeelen den arbeyp by ghebeurten / in sulcker voegen/dat elyckhe comen te arbeypen des daeghs/ende rusten des nachts/ en andere in t'contrarie. T' Metael is ghemejnlijcken hard/ ende wort al houtwende upt ghetrocken / t' selve aen stucken brykende met sijere kroeboeten ende andere Instru- menten/ende is gelijk als of men loutere Steendrippen aen stucken backe: Daer na soo dragen sijn op den rugge/naer boben toe climmende by ghemaecte Ladders op: De se Ladders sijn gemarckt met dype stijen van gebraept Ossen-lepp/ gelijk als die- ke stabels/zynde van den eenen stijl tot den ander/met stocken op gespa men/ gelijk als trappen/in sulcker voegen/datter een Man mach by op climmen/ende gelijckelijc een ander by neder dalen. De se Ladders hebben tijen bademen in de lengte/ende aen t' epnde van de selve/so comen daer weer ander Ladders van de selve lengte/ de welcke beginnen van een steensel ofte bancke af/ alwaer rust plaerssen van hout ghemaect sijn/in mantere gelijc als omloopen/want de Ladders die men op climt/veel veel sijn. Een Man draegt de last van twee atroben gewichts/hebbender Metael in een cleedt op den rugge/ende onder de boyse toe gebonden/climmende dype en dype teffens om hoogh/hebbende de booyse een ontsteken keerse aen de dupm gebonden/om te mogen sijn/want en hebben daer/gelijk als geseyt is/gantsch geen licht vanden hemel/clim- men alsoo/hen niet heyde de handen vast houdende/soo grooten spatte om hoogh/ (de welcke/gelijc als ick geseyt hebbe/die wils passerende is/over de hondert ende vyfacht bademen in de hooghte/een asgh/elijc dinc/ welc alleen t' overdencken een grou- wel aen saeght: So veel can de liefde van t'ghelt doen/ om welcker enqueste men soo veel doen ende tijdende is. Niet sonder reden so laet hem Plinius hoozen/tracterende vā dit selve: Wy cruppen/sept hy/tot het bi menste inge/want des Wertijckij/ende tot by de plaetsen der verdoemden/saccken top de sijedonunen. Daer nae in t' selve Boeck/ sept hy noch aldus: Tzijn wercken meer als van kreusen/die de gene doen/die Metalē upt trecken/makende gaten en dwarens straten in t' alder diepste / dooz so grooten spa- tie heen/en bagen het gebergte by t' licht der keerssen/ter plaetsen daer men allen den tijt van den dach en nacht/eben gelijc heeft/sonder in veel maende tijts den dach eens te sien/al waert ooc gebeurt/dat de mueren ofte wanden der Mijnen onberhoets co- men te vallen/ende de Berg-grabers met eenē slach oberstulpt/ende om hals byengt. Een wepnich daer na/so boeght hy daer noch by/seggendes: Sy quetsen de harde clip- pen met instrumenten van anderhalf hondert pont sijers/ en halen daer de Metalen op den hals upt/arbeypende nacht ende dach/leberende den eenen den last aen den ande- ren/en dat altemael by doricker/want de leste comen alleenlijc t'licht te sien: Met sijere wiggen en kroeboeten brycken sy de Clippen ende Steenrotsen/al zynne noch so crach- tich ende hard/want in t' epnde so is den honger van t' gele noch crachtiger ende har- der. Dit is altemael van Plinius: Ende hoe wel dat hy sprekende is als een Cronij- schrijver van dien tijde/schijnt niet tegenstaende meer een Propheet te wesen van de- sen tijt. Ooc so en is het niet minder/het gene dat Phocion de Agatarchides refereert vā den onepnljcken arbeyp/dat passerende waren de gene die men Chrifos noemde/ont t' Gout upt te trecken/ende te bereypen/want altoos/gelijk den boben-ghenoemden Aucteur sept/soo verroozsaecht het Gout ende t' Silver so veel arbeypst ende moeypen om te crighen/als het wel blyschap gheeft in te hebben.

Plin. in
proom.
lib. 33.
cap. 4.

Het 9. Capittel. Hoe dat het Metael van't Silverg hebeneficiert
ofte bereydt wordt.

De Veete, daer wy af gesept hebben / 't Silber in ghe-
vonden woort loopt gemeenlycke tusschen twee Steenvossen heen / die
men de Caffe noemt waer van d' eene so uytnemende hart y lucht te we-
sen/als byerseen zynde d' ander moerwer/ende lichter om byken: 't Me-
tael loopt te middewege door/maer niet eben gelijc/noch van een waer-
dijc: Want daer is in dit selve een soorte die seer rijck is/de welcke Caçilla, ofte Tacana
genaemt woort/daer veel Silvers ypt getrocken woort/ ende daer is ten ander die arm
is/daer wepnich ypt ghetrocken woort. 't Rijke Metael van dit Gheberghe/ heeft de
colour van Ambar, ende t' ander trect wat meer nae't swart. Daer is een ander t' wele-
ke is van teleur gelijck als rofberwich/ende eenich als aschberwich: Heeft in t' effect
verscheyden colouren ofte berwen/soo dat het de ghene / die't niet en kent/ soude schyn-
nen andere ghemeyne steen te wesen: Maer de Berg-gravers weten in de stiphens/
adrenen ende in sekere teechenen/ syn sijnichjept ter siont te kennen. Alle dit Metael, dat
men ypt de Mijnen trect/ woort op de Schapen van Peru (die in de plaets van Beer-
den ofte Wap- Ezels dienen) nae de Molens toe gebzagen. Het gene dat geen rijck
Metael is/ woort ghebeneficiert ofte bereyt/ door smilttinghe/ in de clepne Ghens die se
Guairas noemen. Dit is t' Metael dat het meeste Loot heeft/ doende t' Loot dat het ge-
smolten woort. Ende om t' selve dan noch beter te doen smiltten/ so woort daer d' In-
dianen onder/ van t' ghene men Sorochie hier / t'welcke een seer Lootachtich Metael is.
Met het byer soo valt het schuym ende byplichjept om leegh / ende t' Loot met het
Silber comt te smiltten d' byende t' Silber boven op t' Loot/ tot soo lange dat het ge-
pureert/ ende daer nae meer ende meer gherefineert woort. Daer placht van een quin-
tael Metaels/ door smilttinghe te comen/ 30. 40. ende 50. pesos Silber. Wy zyn ghege-
ven gewest tot een Monster/ Metalen, die door smilttinghe meer als 200. ende oock
250. pesos van elck quintael, t'welcke is 100. Pondt Spaens ghewichte/ yptleerden/
een Rijckdom die selven ghebonden wert/ ende bynae ongheloc sijck schynit te wesen/
soo't byer sulcke met openbare onderbindfinge niet getuyfht hadde: Ooch soodantige
Metalen zyn seer wepnich. 't Arm Metael is het ghene dat van een quintael 2. 3. pesos
gheeft/ ofte bys ses ofte wepnich meer. Dit en is gemeenlycke niet lootachtich/ maer
dooch/ waerom t' selve door t' byer niet en can gebeneficiert ofte bereyt worden/ ypt
welcke ooyake/ men in Potofi een groote menichte van dit arm metael hadde/ t'welcke
als oberfhot/ ende van geener waerden/ van t' beste yptghetwoyen/ ende te looz lach/
tot dat het bereytsel van t' Quick-silber onghelocht werdt/ met het welcke dese ypt-
woyfels (gelijck sye noemen) eenen grooten Schat op byschten/ want het Quick-
silber pureert ofte yptbet het Silber met een byeemde ofte wonderlijcke epghe-
schappe/ ende is dienende door dese doogge ende arme metalen, ende daer woort minder
Quick-silber in verdaen ende gheron sumeert/ als in de rijke: Want hoe datse rijcker
zyn hoe dat men daer ghen eynlijcken meerder Quick-silber in verdoet. Heden-
daeghs so is de meeste beneficie ofte bereytsel van t' Silber/ ende dat bynae't de gant-
sche menichte van Potofi, door t' Quick-silber/ als oock in de Mijnen van de Cacate-
cas, ende andere van nieu Spagulen. Men hadde in voozigen tyden/ int aysaen van t'
Gheberghe van Potofi, ende op de Coppen ende Herbelen / meer dan ses bysent/
Guairas, t'welcke de voozigheden Oventkens zyn/ daer men t' metael in smilt / ende
comet

comente staen in maniere als Lichters ofte Fackelen / dat soo wanneer men die des nachts van verre comt te sien / ontsteken ende al byandende / (zijnde ghelijck als gloepende Cofen) is een spassier ende bermaken om te speculeren. Waer soo wy nu ter tijt op dypsent ofte twee dypsent Guaias comen/is veel/om dat de smiltinge ghelijck ick gheseyt hebbe/als nu wepnich is/ zijnde 'beneficie van't Quick-silber/den gantschen tyckdom. Ende om dieswille dat d'epghenschappen van't Quick-silber wonderbaerlijck zijn/ende de maniere om het Silber daer met te bereyden/om te noeren is/soo sal ick ons van't Quick-silber / sijn Mijnen ende bereydinghe/handelen/het ghene dat tot onsen pypooftte noodich schijnt te wesen.

Het 10. Capittel. Van de wonderlijcke eyghenscappen van't Quick-silber.

Et Quick-silber / twelcke men oock Argentum vivum hiet/ghelijck het van de Latijnen ghenoomt werdt/want schijnt een levende Silber te wesen/nae dat het veel met een raddicheyt / van d'ene plaets op d'ander loopt ende woelt heeft onder alle Metalen, groote ende wonderlijcke eyghenscappen : Ten eersten / dat / al hoe wel het een waerachtich Metael is/soo is het doch niet hard/noch ghesozmeert/ende is bestaende ghelijck als d'andere/maer in liqueur, ende loopende / niet soo ghelijck als het Silber ende Gout / twelcke van't byer ghesmolten wesende / comende liqueuren, ende loopende te woeden/maer van sijn epghen natuer/ende al hoe wel dat het liqueur is/ so is het nochtans swaerder als eenich ander Metael, in sulcker boeghen / dat alle d'ander op't Quick-silber comen te byjben/sonder onder te gaen/als lichter wesende. Ick hebbe in eenen Pot/oste Xerden kupl Quick-silber/sien woepen twee pont sijers / ende datter t'ijer boben op dreef sonder sincken/gelije of het hout ofte kurck op't water geweest hadde. Plinius maectt exceptie/seggende/dat het Gout daer alleenlijck in onder gaet/sonder op't Quick-silber te byjben. Ick en hebbe d' experientie niet ghesien / doch rau wel wesen/want het Quick-silber is terfont t' Gout van sijn epghen natuer ombangende/ende t' selve in hem verbergende. Dit is d'alder noodichste eyghenscappe die hebben mach/van dat het met een wonderlijcke affectie aent gout hangt/en dat soekende is : Ende waer dat het dat maer eens rieckt/loopt terfont naer toe : ende niet alleen dit maer houder hem so vast aen/ende d'urkt dat soo dicht by hem/dat het tselve ontbloomt/ende van eenige andere Metalen ofte lichamen daert met vermengt is/af treckt/waer dooz de gene/die hen willen hoorzien/tegens de schade van't Quick-silber/Gout gebuycken. Waer zijn lieden die men Quick-silber in de oogen gedaen heeft/om die in't heynlijck om te byngen/waer tegens anders geen remedie geweest is/van een stocken van Gout in de oogen te stecken/ende t' Quick-silber also daer niet upt te locken / comende t' stocken daer weder wit upt/van't ghene dat aen't Gout bijben hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien/de vermaerde wercken die Iacome de Trengo, van Milanen een excellent Constenaer/booz S. Laurens in Escuriael, bereydende was : Zoo ghebeurdent dat het was op eenen dach/dat sy etlijcke stucken van een Casereel/ (die van Bronso ofte Metael waren) saten en bergulden/twelcke met Quick-silber gedaen moet wesen : Ende om dieswille dat den roock van't Quick-silber een dootlijck sijn is/soo worde my gesept/hoe dat haer de werck-gasten tegens dit sijn bersagen/met te nemen eenen gouden Dobbloen/wel cleynghemalen / ende die alsoo in de Waegh te wulghen/dat aldaer naer hem was treckende/alle het Quick-silber/dat hen ter ooren, ooghen/neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede boozsien ende beschermteghens

Plin. lib. 33.
cap. 6.

teghens 'tquaet ende schade die sy van't Quick-silber souden moghen crijghen / twelcke al te samen terstont nae't Gout in de Maegh toe trock / ende daer aen bleef hanghen / com: nbe / selve daer nae weder te lossen dooz den natuerlijcken asganck / twelcke dooz waer een sae is / weerddich om te verwonderen. Nu/nae dat het Quick-silber 'tGout gesuyvert/ende dat van alle andere Metalen ende mengtinge ghepureert heeft / als dan soo woxt het/dooz't byer van spnen byent het Gout-gesheppen/blijvende / selve upt het byer / eenemael puer ende supber. Plinius seyt dat men Quick-silber met een sekere conste/van't Gout is af scheppende. Ick en weet niet / dat men hedensdaeghs soodanighen const ghebruyckt / Doch soo en dunct my niet / dat d'Guberen de wetenschap verreygen hebben/van dat men 't Silver / dooz't Quick-silber can bereyden / twelcke hedens daeghs 'tmeeste gebruyck/ende 'tprincipaelste pryoft van het Quick-silber is : Want hy seyt expresselijcken / dat het anders gheen Metaelen omvanght als alleen't Gout. Ende alsoer hy handelende is / van de maniere van't Silver te bereyden / is alleenlijcken mentie makende van de smilttinghe / waer dooz men vermoeden mach / dat d'Guberen dit secret niet gehadt hebben. Doch al hoe wel dat de principaelste byentschappe, die't Quick-silber heeft/met het Gout is / niet teghensstaende daer gheen Gout en is / loopt het nae't Silver/ende omvanght het / even wel / niet soo haest als't Gout/ende supbert en purgeert het eyndlijcken oock / van de Aerde/ Coper ende Loot/daer't mede ghegroept is / sonder eenich byer (twelcke de Metalen dooz smilttinghe raffineert) noodich te wesen. Doch om't Quick-silber soek van't Silver te doen asgaen/ende dat schoon te laten / soo is het byer van gelijcken den middelaer / gheelijck als't hier nae gheseyt sal worden. Van d'ander Metalen (Gout ende Silver uptghesondert) en maect het Quick-silber geen wert af/maer dooz anaerchtes / verteerde dooz't eze dooz/ende isser van wech loopende / twelck oock een seltsaem dinct is : Waer dooz / selve ghegoten ende be maert woxt / in Daten / Arden / Potten / ofte in eenighe Bellen van Ghebieten/want Daten van Coper/ijser / ofte ander metael / woorden daer terstont van doozbeten/ende cruppert dooz/ende doozgront ende corrumpeert alle ander materien/waer dooz / selve van Plinius genoemt woxt / een senjin van alle dinghen/want seyt dat het alle dinghen op-eet ende verteert. Men heeft in de graben der dooden / Quick-silber ghebonden / ende nae dat het de selven verteert heeft / soo comt het daer weder nae spnen wille gheheel van upt. Is oock ghebonden gheweest in't beyn ende moggh der Menschenen ofte Beesten / twelcke (in't ontfanghen van den roock/dooz den mont ofte neuse) terstont van binnen in wyngelt ofte verstyft/dooz cruppende alsoo de Ghebeenten des selven/daerom is / dat het soo periculoos is / met een soo stouten ende dootlijcken Creatuer / ghemeynschapp te hebben. Heeft noch een ander gratie/van dat het woelt ende loopt / ende hem in hondert duysent duysellen maect : ende al zijne noch soo cleyn / soo en gaet daer nochtans niet een van verlozen/maer comt hem't'z hier ofte daer / weder met syn liqueur te versamen / soo dat het bynaest onberganckelijck is / ende daer en woxt bynaest geenich dinct ghebonden / daer't van geoyzumpert mach worden / waer dooz't selve van den dootgeschreven Plinius, een eenwiltch zweet ghenoeemt woxt. Heeft noch een ander eyghenschap / te weten / dat al hoe wel't Quick-silber 'tghene is / dat het Gout van't Coper ende alle d'ander Metalen afscheept / niet teghensstaende soo wanneer men 'tGout met Coper/ Silver ofte andere Metalen wil voeghen om te vergulden / soo is't Quick-silber van dese't samen-boeginghe / de middelaer / want dooz't selve soo wozen de dootgeschreven Metalen vergult. Het ghene my/onder alle wonderen / van dit byemt liqueur, alderbyemst ende seltsaemst sijnnt te wesen / ende weerddichst om aen te merken is / dat wesende / selve't alder swaerste dinct der Werelt / dat het hem in een ooghenblick

Plin. lib. 33.
cap. 6.

ran veranderen / in't alder lichtveerdichste der Werelt / 'twelcke roock is / daer t mede ontlaen wesende / om hoogh climt / zghade terstont den selben roock ('twelcke een so lichten dinc is) in een ooghenblich weder verandert / in een so swaren dinc / als daer is 'tselbe liqueur van t Quick-silver / daer t hem in resoluert: Want so haest als den roock van dit Metael om hoogh comt te gheuoeten of te styten aen eenich hardt lichaem / ofte ghenakende tot aen de koude Gheueste der Lucht / so comt het op de selve sient te wongelen ende weder in Quick-silver neder te vallen: Ende so men daer weder byer by brynght / wort terstont weder roock / ende van den roock sal men / sonder vertoeben / weder t nederballé van t liqueur van t Quicksilver hebben / 'twelcke boozwaer een haestighe veranderinghe is / van een so swaren / in een so lichtveerdighen dinc / ende weder in't contrarie: dat wel booz een selt saem dinc / in de natuer / als ooc in alle dese ende andere vzeendicheiden / die dit Metael heeft / te achten is / ende is weerdich dat den Ruytheur van sijn natuer / gheglorificeert ofte berechticht worde / de wijle dat alle natuerlike Schepsels sijn verborghen ordonnancien soo promptelicken zyn obedierende.

Het II. Capittel. VVaer dat het Quick-silver ghevonden wort, ende hoe dat syne over-rijcke Mijnen in *Guanaquilca*, eerst ontdeckt zijn ghe worden.

Et Quick-silver wort ghevonden / in een soorte van steen / daer van ghelijcken t Vermellioen afcomt / 'twelcke d' Ouderen Minium plachten te heeten / ende men heeft noch heden daeghs booz een ghewoonte te segghen / dat de Beelden die met Quick-silver in de Christelijken Glasen gheschildert worden / ghemimeert zyn. Het Minium ofte Vermillioen hebben d' Ouderen grootelijcken gerelebreert dat booz een gewijde Werwe houdende / gelijk als van Plinius gherefereert wert / seggende: Dat de Romeynen met de selve plachten te bestricken t aensicht: van Iupiter, als oock de lichamen der gener die triumpherende inghesaelt worden ende dat in Ethiopien, soo wel d' Afgoden / als oock der Gouverneurs / d' aensichten met Minio bestricken worden: Oock mede / dat het Vermellioen in Kroonen soo seer geacht was / ('twelcke daer alleenlijcken van Spagnien ghebracht werde / alwaer men deel Mijnen ende Putten van Quick-silver hadde / ghelijck als men de selve noch tot op den huydigen dach heeft) dat de Romeynen niet en ghehenghen / 'tselbe Metael in Spagnien berepdt ofte toe-ghemaecht te worden / op dat men daer niet van stelen en mochte / maer worde in de steenen / soo gelijk als het upt de Mijren ghetrocken was / versegelt ende nae Kroonen ghebracht / alwaer berepde toe-ghemaecht worde. Daer worde Aerlijck van Spagnien (namelijcken upt Andalufen) ghebracht / ontrent thien duysent Bonden / 'twelcke de Romeynen booz een overdadige rijckdom hielden. Hebbe alle dit selve / van den boozscheben Ruytheur gherefereert / op dat den ghenen / die te sien comen t gene heden daeghs in Peru omgaet / een bermaken mach wesen / hem disse te hebben van het gene in booz leden tijden gepasseert is / met de machtichste heeren der Werelt. Wort daerom ghesep't / om dat d' Ingas, Coninghen van Peru ende d' ingebozen Indianen des selben / een langhe tijt de Mijnen van t Quick-silver / berepden ende toe-maecten / sonder nochtans pet van t Quick-silver te weten / ofte eenighe kennisse daer van te hebben / sonder dat sp daer pet anders van pretenderden te hebben / als het Minio ofte t Vermillioen, 'twelcke sp Limpic noemen / dat van haer in grooter estime ghehouden worde / ende dat

Plin. lib. 33.
cap. 7.

ende dat boort selve effect ofte werck/als Plinius van de stomeynen ende Ethiopen ge-
 refereert heeft/te wat en/om hen te bestrijcken/ ofte henlieder aensichten/ende die van
 haren Afgoden/daer mede te veruven/ twelcke d' Indianen wel booz een ghebzupck
 hadden/ namelijkken als sp ten oorloogh ginghen/ende ghebzupcken dat noch hedens-
 daeghs/als sp eenighe Freenste ofte Dans-spelen aenrechten/ ende noemen dat selve
 Embixarfe, want lieten hen duncken/ dat so wanneer sp d'aensichten also ghe-embixaert
 hadden/ dat het een vzeese ofte verbaertsept aen jaeghde / ende laten hen nu duncken
 dat het een fraepichept is. Tot desen eynde/ soo maechten sp in de Gheberrghen van
 Guancavilca, (twelcke in Peru is) by de Stadt van Guamanga, vzeemde onderge abir-
 ghen van Mijnen, alwaer sp dit Metael upt trocken/ende zijn in sulcker boegen/ dat soo
 men hedens daeghs/ in dese holen ofte Socabonena (die d' Indianen ghemaect hebben)
 comt te gaen/ men daer in verdwaelt / jae dat men niet weet hoe men daer weer upt
 comen sal. Doch spieden en maechten van t' Quick-silber gheen werck / twelcke na-
 tuerlyck in de selve materie ofte t' Metael vant Vermellioen besloten is/ noch en wisten
 oock niet eens/ datter soodanighen dinc in de Werelt was. Ende dit en was niet al-
 leen by d' Indianen/ maer noch oock by de Spaguaerden / die van de selve rijkdom-
 men in langhen menigghen tijt gheen kennisse en hadden / tot dat gouberrhende de
 Licenciaet Castro hert Aant van Peru, t' Jaer 66. ende 67. de Mijnen van t' selve Quick-
 silber eerst ontdeckt woede / twelcke gheschiede op dese manere : Daer is ghecomen
 in handen van een verstandich Man/ ghenaemt Henricke Garcees, een ghebozen Por-
 tugees / wat van dese roode Aerde / ofte t' boozsepde Metael, dat d' Indianen Limpi
 noemden/ ende daerfe d'aensichten niet bestreken/ ende tselve wel besiende / berkenbet
 te wesen van t' ghene dat men in Spaguen Vermellioen heet. Nu de wijse dat hy wis-
 ste/ dat het Vermellioen van het selve Metael ghekregeen wort/ daer t' Quick-silber upt
 comt/ soo quam hy terfont te vermoeden/ dat de selve Mijnen van Quick-silber moe-
 sten wesen/ is daer terfont nae toe ghereyft/ ende dede d' experientie ende proebe/ ende
 behont dat alsoo te wesen. Nu zynde op dese manere/ de Mijnen van Palcas, in de palen
 van Guamanga, ontdeckt/ soo zynde bercksepden nae toe ghetrocken/ om t' Quick-sil-
 ber te bereyden/ ende dat nae Mexico te voeren / alwaer t' Silber / doort Quick-silber
 ghebeneficieert ende bereypt woede/ dooz welcke ocrase/ daer etijckke rijk ghewozden
 zyn/ ende dat niet weynich. Ende de Contrepe van de Mijnen, die men Guancavilca
 noemt/ wozen terfont niet Spaguaerden ende Indianen bewoont/ die om de selve
 oorzake hier nae toe quamen / ghelijck als daer hedens daeghs noch meer by comen/
 tot de bereydinghe van de selve Mijnen van t' Quick-silber / die daer veel ende booz-
 spoedich zyn. Onder allen/ soo is de Mijne, diefe van Amador Cabrera hieten/ anders de
 los Santos, (dat is/ van den Heylighen) ghenaemt / een heerlijck dinc / twelcke een
 Clippe is van uptnemen de harde steen/ zynde gantsch ende al met Quick-silber dooz-
 goten/ ende is van soodanighen grootte / datfe beslaende is 80. Spaensche varas ofte
 Roeden in de lenghte/ ende 40. in de breedde/ zynde dit gheheele hertant over/ onder-
 graben/ tot in de diepten van 70. estados ofte Mans lenghten/ ende daer mogen meer
 dan bye hondert personen t'ssens ende gelijck in arbeypden/ dooz de grootte des sel-
 ven. Dese Mijnen wozen ontdeckt dooz een Indiaen van Amador de Cabrera, ghe-
 naemt Mavincopa, upt het Dooz van Açoria van daen : Amador Cabrera liette op sijn
 naem registreren/ waer dooz hy/ om t selve/ pleyt met den Fiscael hadde/ ende in de
 executien soo wozen hem de bychten/ ende t' ghebzupck des selven vergunt/ om dat
 hy den eersten ontdecker was : Daer nae soo vercocht hy t booz twee hondert ende
 bystich dupsent Ducaten : Waer hem daer nae dunckende/ dat hy in de verrooyinghe
 bedrogghen ende betocht was/ soo wierp hy t weder in t' Recht/ want hy wilde seggen/
 dat het

dat het meer dan vijf hondert dupsent Ducaten weert is: Jaee laten hen duncken van een millioen, een seltsaem dunck/datter Mijnen van soo grooten rijkdom ghevonden worden. In den tijt dat het Lant van Peru gheregeert worde/dooz Don Francisco de Tolledo, soo quam daer een Man / met namen Pedro Fernandes de Velasco, die in Mexico gheweest hadde/den welken aldaer ghesien hebbende/hoe dat men't Silber dooz't Quick-silber upt trock / heeft doozghewent ende hem ondermonden t'Silber van Potosi met Quick-silber upt te trecken. Tonder soeck hier van/ghedaen wesende/ ende behindende dat het seer wel slaechde/soo begost men (te weten t'Jaer van 71.) in Potosi, t'Silber te beneficieren/ende upt te trecken dooz't Quick-silber / dat aldaer van Guancavilca ghebracht worde/ twelcke d'uytste ende gheheele remedie / van de selve Mijnen, was: Want met het Quick-silber/soo worde daer een overbloedige menichte van Silber ghetrocken/upt de Metalen die te looz lagen/van die sp' uytwoyfels neunden. Want ghelijck als gheseyt is/soo woxt het Silber van't Quick-silber ghepureert/alst dat het schoon arm/van wepnich alloy ende dzoogh is/ twelcke de smiltighe van't byer niet doen en can. De Catholijcke Coninck heeft van't graben ofte hercypden der Mijnen van't Quick-silber/sonder eenige onkosten/oste abontuer te staen/ by de vier hondert dupsent pesos sen Mijnen, van een wepnich min als 14. Realen t'siuch/sonder het ghene noch / dat daer nae dooz't selve/in t'beneficieren ofte bereytsel van Potosi, te proffijt comt/ twelcke noch een ander groote schat is. Daer worden seer Jaer dooz't ander/upt dese Mijnen van Guancavilca, getrocken ober de acht dupsent quintalen Quick-silbers.

Het 12. Capittel. Met Wat conste, dat het Quick-silber uytgetrocken, ende t'Silber daer met bereyt ofte ghesuyvert wert.

Met ons nu segghen/ hoe dat men t'Quick-silber upt treckt / ende hoe dat het Silber daer mede ghepureert ofte ghesuyvert wert. Den steen ofte t'Metael, daer men't Quick-silber in bin/woxt gestooten ende in Potten ghedaen/ende alsoo wel toe ghestopt / op't byer ghestelt/alwaer hem t'selbe Metael, ofte ghestooten steen / in't smilten/ dooz de cracht van't byer/van't Quick-silber af scheydt / treckende in exhalation, ofte dampen/onder den roock van't selve byer om hoogh/ende loopt soo lange om hoogh/ tot dat het eenich lichaem ofte hardicheyt is ghemoetende / daer't taghens aen suypt/ alwaert hem t'rstont wongheilt ofte versijft. Ende soo dat om hoogh comt/sonder eenich hardt lichaem te ghemoeten/soo treckt dat soo langhe opwaerts aen / tot dat het comt te vercouwen/alwaert t'rstont versijft/ende alsoo weder neder valt. Nu als de smiltighe ghedaen is / soo ontdekken sp' de Potten/ende trecken daer Metael upt/ twelcke sp' soecken te doen/soo wanneer die gheheel cout zyn: Want so daer eenigen roock/oste vapour der selven/quam te raechen/aen den genen die dien ontdekken/sonden t'rstont bergeben worden / ende daer van moeten sterben/ ofte daer ten minsten seer qualijk van ghetracteert blijven / ofte alle de Tandem quist worden. Om t'byer te hebben dat men onder de Metalen stockt/ (want daer oberdabich veel hout in vedaen woxt) soo heeft een Mijne-graber/met namen Rodrigo de Torres, een seer proffijtelijcke inventie ghevonden/te weten t'ghebyrck van't Hop ofte Cruyt/dat ober alre de gheberghen van Peru seer heel wast/ twelcke sp' aldaer Icho heeten / ende is ghetijck het Sparto van Spagnien/daer se de Wijnge-koppen af maecken / waer mede sp't byer onderhoudende zyn. Ende is een dunck om te verwonderen / hoe grooten cracht dat dit

dat dit Cruyt ofte Hop heeft/om de selve Metalen te doen smelten/twelcke is/ghelijck als Plinius van't Sout verhaelt/dat met den blam van't scrop gesmolten woxt/egene met gloepende kolen/van sterck hout/niet ghedaen en can worden. Het Quick-silber aldus gesmolten wesende woxt in lezre sacken gedaen/om dat men dat alleen in Leyz bewaren mach/ ende woxt alsoo ghelebert in de Magalijnen ofte Municipen des Continck/ende van daer soo woxt dat te Water nae Arica,ende so voorts op Beesten ofte Schapen van't Lant nae Potofi ghebracht. Daer woxt ghemeynliken gherconsuimeert ofte verdaen in't bereytsel der Metalen van Potofi, van ses tot seuen dupsent quintalen Jaerlijck/ behalven 'tghene/dat noch upt de vupligheyt ghetrocken woxt/twelcke is de moer ofte gront van de eerste af-spoelinghe der Metalen, die in sobbens ghebaen woxt. Dese vupligheyt woxt ghebjant ende ghebeneficiert in Obens/ ont 'Quick-silber/datter in ghebleven is/upt te trecken. Daer zyn over de vijftich van dese Obens/ in de contreye van Potofi ende Tarapaia. De quantteyt der Metalen die ghebeneficiert ofte bereyt worden/moghen wesen/nae rkeninghe van eyperre ende erbaren lieden/over de byze hondert dupsent quintalen des Jaers/ van welcker vupligheyt ofte moer (ghebeneficiert wesende) over de twee dupsent quintalen Quick-silbers upt ghetrocken worden. Ende is te weten/dat de qualiteyten der Metalen berescheyden zyn: Want daer zyn Metalen die veel Silbers gheben/ende weynich Quick-silbers verdoen. Andere leveren veel upt/ende consumeren ofte verdoen veel. Eetlijcke gheben weynich/ende verquisten weynich/ende nae dat men dese Metalen geraert/alsoo is oock 'tgheluck ofte 'tongheluck van veel winste ofte verlies / in de pachtinge ende handelinghe der Metalen: Hoe wel dat het gemeynste ende ordinarijs is/ dat een rijck Metael, soo ghelijck als het veel Silbers op bynght/alsoo is het oock veel Quick-silbers verdoende/ende t'arm Metael in't contrarie. Het Metael woxt eerst seer wel ende cleyn ghemalen/met de stampers ofte moeckers van de Ingenie, die de steen gantsch moeylen: Ende nae dat het Metael wel ghemalen ende ghemoeylt is/ soo woxt het ghesift/door Siften van gheweven Coper-bzaet/de welcke t'heel soo cleyn maken/als dat van de ghemeyne siften: Ende soo dese siften wel ghestelt ofte toegherust zyn/siften tusschen daech ende nacht wel dertich quintalen. Tmeel van't metael aldus ghesift wesende,woxt in Fomeys cuppen ofte ketels ghebaen/ alwaert met een pekkel verdoost woxt/stortende inelcke vijftich quintalen Preels / vijftich quintalen Souts/twelcke ghebaen woxt/om dat het Sout de verticheyt van't meel des Metaels (die't van Clep ofte sijck heeft) souden verbjten/ende wech nemen/waer mede t'Silber te beter van't Quick-silber aenghebat woxt. Terstont daer nae/soo douwen ofte cleynsen sp't Quick-silber door een Canessassen doek op het Metael, comende t'Quick-silber daer door upt/ghelijck als een douw/oste weet. Dit gedaen wesende, soo roerense t'Metael met het ander onder een / op dat het altemael met de sen douw van't Quick-silber wel vermengt worde. Al-ter dat de Fomeysen gheintbentert waren / so wiert het Metael met het Quick-silber veel ende menichmael vermengt ende ongheroert/ende alsoo in Wacken ghestort/maecten daer groote ballen af/ghelijck als van Potarbe/latende die alsoo etlijcke dagen steen/ende als dan soo herancbedden sp die wederom ende meermals/tot soo lange dat haer dochte/dat het Quick-silber in et het Quick-silber al inghelijft oec vereen nicht was/waer mede over de twintich daghen om brachten/ende op t'minste neghen daghen. Daer nae/dooz abhys diese cregghen/ghelijck als de lust om te verrrijghen altoos blytich is) onderbonden dat (om den tijt te vercoyzen) t'byer een groot behulp was/om t'Quick-silber/t'Silber met der haest aen te vatten. Ende hierom soo worden de Fomeysen gheordinert / daerse de groote ketels ofte Cuppen op stellen/om t'Metael met het Sout ende Quick-silber in te storten / waer

om daer t' byer sachtelijcken (in seckere verwelvels daer toe ghemaect) ghesfootkt
 wort soo dat het Quick-silber in den tijt van vyf oft ses daghen/ t' Silber al geincor-
 poreert ofte inghlijft heeft. Soo wanneer t' haer nu dunckt/ dat het Quick-silber sijn
 debitoer ghebaen heeft/ dat is/ t' Silber wepnich of veel te bereenighen/ sonder daer van
 pet te laten/ ende t' selve in sich te supghen/ ghelijck als de Spontie 'r water nae hem
 treckt/ dat incorporerende/ ende van de Aerde/ Looft/ ende Coper/ daer t' met vermengt
 ende ghegreopt is/ af te scheppen/ als dan soo soecken sp dat te ontdecken/ ende upt te
 crijghen/ ende van t' selve Quick-silber af te scheppen/ twelcke ghebaen word op dese
 maniere: Stopten t' Metael in een Tobbe met water / alwaer sp met een Water-mo-
 lenken t' Metael rondsom draepen/ ghelijck als men de Mostaert outdoet ofte maect/
 als dan soo loopt het Clep ofte slijck van t' Metael, met het water dat af loopt/ upt/ bly-
 vende t' Silber met het Quick-silber/ als het swaertse/ op de gront van den tobbe ge-
 soncken: t' Metael dat aldus ober ende ghesoncken blijft / is ghelijck als Zant/
 t' welcke sp als dan baer upt nemen/ ende draagent noch eens om te wassigen/ ende met
 eemers in Wacken ofte Water-putten af te spoelen / waer mede t' Clep ofte t' slijck
 gantsch af gaet/ latende t' Silber met het Quick-silber alleen blyghen / hoe wel datter
 altoos onder t' slijck ende Clep wel eenich Silber ende Quick-silber met wech loopt/
 (dat sp relaves hieten) twelcke sp daer nae oock noch soecken upt te trecken/ ende te
 ghenieten. Nu dan t' Silber ende Quick-silber aldus ghesupbert wesende / soo dat
 alle dit Metael, ende stopten dat in een boeck/ ende douwent wel dicht upt / waer mede
 alle t' Quick-silber dat met het Silber niet bereenicht ofte inghlijft en is / daer upt
 loopt/ blyvende de reste/ ghelijck eenen gemaecten Bal/ van Silber ende Quick-sil-
 ber te samen/ in maniere ghelijck als t' baptense/ met het binnenste van de Amande-
 len blijft/ alse uptghedout zijn. Als nu den bal/ die daer blijft/ wel uptghedout is / soo
 heeft sp alleen een festen deel Silbers/ ende vyf deelen Quick-silbers/ in voegen dat/
 soo daer blijft een bal van t' slijckich pont/ soo zijn de thien ponden daer van/ Silber en-
 d' ander vyftich/ Quick-silber. Van dese ballen/ soo maken sp de Pijn-appelen/ in ma-
 niere ghelijck als Supcker-byooden/ ende hol van binnen/ ende worden ghemejnlyck
 ende ordinaris van hondert pont ghemaect. Om nu t' Silber van t' Quick-silber te
 scheppen/ soo leggen sp de selve in sterck byer/ alwaer sp dien overdecken met een aerde
 dat in ghedaente als de Dymen ofte Molduren/ van de Supcker-byooden / welcke
 zijn/ ghelijck als de Spaensche slaep-mutsen / ende bedecken dien met hout-kolen/
 twelcke sp alsoo ontsteken/ waer mede t' Quick-silber in roock exhaleert ofte optreckt/
 ende comende om hoogh te stupten/ tegens d' aerden muts ofte overdecksel aen/ wort
 terstont dick ende drabbich/ ende comt te distilleren / gelijk als de bapeuren ofte damp-
 pen van een siedende Pot/ die teghens t' decksel aenghinghen/ dooy een pyp/ in maniere
 als een Alambick. Ende op deser boeghen/ soo wort alle het Quick-silber dat ghesdistil-
 leert wort/ ontfanghen / twelcke sp alsoo wederom crijghen/ blyvende t' Silber alleen/
 in de selve sojme ende grootte/ alst van te vozen was/ maer in t' gewicht heeft het vyf
 deelen minder als te vozen/ blijft altemael gherreucht ende sponceachtich / dat een
 dunck byezet om sien is. Van dusdanighe twee Pijn-appelen/ wordt een Blaet ofte
 Poot Silbers ghemaect/ in t' gewicht van vyf ofte ses en t' slijckich Marcken/ ende
 alsoo wort dat t' effayeren, quinteren, ende te marcken ghebracht. Ende t' Silber dat al-
 dus met Quick-silber uptghetrocken ende ghesupbert wort/ is soo fijn / dat het nim-
 mermeer beneden de 230. van alloy en comt/ zijnde soo excellent/ dat het/ om t' selve te
 wercken/ of te berepen/ noodich is/ van de Silber-smeden/ met eenighe vermenginge
 van sijn alloy bermindert ofte vermedert worde/ gheschiedende t' selve van gelijken/ in
 de Kunte/

de Munte daer't gheslaghen ende ghemunt woxt. Alle dese tozmenten/ofte (so men soo segghen wi) marctier,moet het Silber passere in om sijn te worden/t welcke/so men dat wel inset/een gheszmeerde masse ofte deech is / daer't Silber van ghema-
len/gheest/ghe kneedt/ghegest/ende ghebacken woxt. Ende behalven dit/soo woxt het
noch ghemasschen/ghepoelt/herwasschen/gehoockt ende herhoockt/passerende dooz
stampers ofte Moeders/sisten,backen,soyepfen/tobbens/eimers/drepsen/obens/
ende eprndlijcken dooz water ende vper. Heb be dit selve willen verhalen/om dies wil-
le dat ick (in siende alle dese artficien in Potofi) als doe begonst t'overdencken / t'gene
de Schysuere van de Rechterbeerdighen sept,te weten : Colabit eos & purgabit quasi
argentum, als oock t'gene dat van de selve/op een ander plaets gesep't woxt/Sicut ar-
gentum purgatum terra purgatum septuplum, dat is dat het Silber/om gesep't/ende
van aerde ende clep/daer't in groept/gheaffineert ende ghesuyvert te worden/seben-
maels ghepurgert woxt want is in effect/seben maels / dat is soo veel ende menich-
mael als het ghetoymentert woxt /tot soolanghe dat het gantsch puer ende sijn blyfs:
Allo is van ghelijcken de doctryn ofte leere des Heeren,ende moeten oock wesen de
Zielen/die van sijn Goddelijcke puerheyt deelachtich sullen sijn.

Het 13. Capittel. Van de Artificien,ofte Ingenien,daer men de Metalen
met maect,ende hoe dat het silver gheessayeert ofte beproeft wort.

De dese materie van't Silber ende Metalen te besly-
ten/soo resteren hier noch twee dinghen om te segghen/teene is van de
Ingenien ofte Artificien ende malinghe/ende t'ander van de pzoebinghe
ofte t'essayeren.Hier bozen is ghesep't gheveest/hoe dat het Metael ge-
malen woxt/om t'Quick-silber te mogghen ontfanghen. Dese malinghe
woxt gebaen/dooz berisepden Ingenien ofte Artificien,waer van eenige van Heerden
omghetrocken worden/ghelijck als Hof-molens/ende andere met water/als Water-
molens/van dese twee sooyten heeft men een groote menichte. Ende om datter ghe-
menprijcken anders gheen water en is/dan dat van den regen romt / soo en is hier in
Potofi niet ghenoech van/dan alleenlijcken dype ofte vier Maenden tijts / twelcke is
December,Januarus ende Februarus.Daer sijn Lacken ofte binnen-waterengemaect/
die in't begriyp hebben/ontrent duysent seben hondert Roeden/ofte Spaensche Varas,
ende dype Vademen in de diepten : Dese sijn seben in't ghetal/met hare poyten ofte
Slupfen : ende soo wanneer dat het van doen is/eenige van de selve te ghebruycken/
soo heffen sy de beuren ofte Slupfen op/ende laten daer'twater alsoo dooz loopen / t'n
des vperdaeghs ofte heplighe daghen/soo slupten sy die weer toe. Soo wanneer dat
de Lacken/gantsch vol/ende het een goet regghen-Jaer gewest is/soo duert de maling-
ghe wel ses ofte seben Maenden/in boegen/dat de lieden in Potofi, ooc booz't Silber
om veel waters ende een goet regghen-Jaer sijn biddende,ghelijck als men op ander
plaetsen booz't koozn ende gepnen doet. D'ander Ingenien heeft men in Tarapaia,
(twelcke een Walpe is) ghelegghen dype ofte vier mylen van Potofi, daer een Ribber
dooz heen loopt. Ende daer sijn noch op ander contrepes/ander Ingenien, hebben dese
diss' rente te weten/dat eenighe Ingenien sijn van ses stampers / andere van twaelf/
ende sommige van veertien. Het Metael woxt ghemalen in D'ijers ofte Moztieren/
alwaer men't nach ende nacht in stoyt/ende van daer so woxt het ghene, dat ghemalen
is ghebryghen om te sisen. Aen den Ceber van't Lach van Potofi, staen 48. Ingenien
van Water-molens,elck van 8, 10, ende 12. stampers : Ander 4. Ingenien staen aen
d'ander

d'ander zijde/ghenaemt Tanacoñño. In de Vallepe van Tarapaia staen 22. Ingenien,
 alle dese zijn van Water-molens. Behalven dese/ so zijder in Potofi noch ander 30.
 Ingenien van stof-molens/ende buyten Potofi noch etijcke andere. Soo veel blijtte-
 heyt ende vernuft isser geweest/om 't Silber upt te trecken/twelcke epndtlijcken ge-
 essapeert ofte geprobeert wort/door de Proef-meesters ofte Besienders/die daer van
 'Continckr weghen toe ghestelt zijn / om elcke stukken sijn alloy te gheven. Men
 bzinght de Platen Silbers by den Besiender/den welcken op elck een sijn getal stelt/
 want de proebinghe wort ghedaen van vele teffens/sijnt van elckr een stuckken af/
 ende weeght het ghetrou weljcken/ende lept het daer aae in een Potken / dat ghe-
 maect is van asch/van verbzant ende ghemalen ghebeente: Dit ghebaen wesende/
 soo set hy alle dese Potkens op een rijje. ende in opzede/in den Oven / daer een sterck
 byer onder stokende/waer mede 't Metael altemael comt te smiltten / ende 't ghene dat
 Root is/verdwijnt in roock: 't Coper ofte Tin outdoet hem / ende 't Silber blijft ex-
 cellent ende sijn/ghelijck als een gloepende kool. Is een wonder dinck/dat so war-
 neer dat albus geraffineert/ende in liqueur, ofte ghemolten is/ en sal niet eens stor-
 ten/al keert men 't schoon met den mont om leegh / noch daer en sal niet een droppe-
 l van upt loopen/maer blijft daer vast aen hanghen. Den Essayeur ofte Proef-meester/
 cant in de couleur ende andere teyckenen herkennen/wanneert geraffineert is/als dan
 treckt hy de Potkens weder upt den Oven/ende weeght wederom seer subijlycken
 elck stuckken op sijn selven/besende hoe heel dat het van sijn eerste ghewicht ghemin-
 dert ofte gheboken is/want het ghene dat van hooghen alloy is/gebreect ofte sepi-
 wepnich/ende dat van leeghen alloy is/beel: Ende nae dat het vermindert / ofte af-
 ghegaen is/so besiet hy wat alloy ofte wet dat het behout / 'twelcke hy alsoo min of
 meer op elcke plaets set ofte teyckent. 't Ghewicht is soo delicaet ende subtyl / ende
 de gheuwichkens ofte grepen zijn soo cleyn/dat men die niet de vingheren niet vat-
 ten en mach/maer men moet die niet een nyp-tanghken aen tasten / ende 't weghen
 gheschiet by 't licht van de kerse/oy dat daer gheen windt ofte lucht aen en roere/oft
 by mach comen/die de Ballancen ofte weegh-schaelkens doen vertieren / want nae
 dit wepnich/so wort de prijs ofte waerdje van een gehele Plaet gestelt: Is vooz-
 waer een delicaet dinck / ende verepcht groote ervarentheyt ende kennisse / van 't
 welke hem de Is. Schysuere oot op berishepden plaetsen is/Proffiterende/om te ver-
 claren op wat maniere dat Godt den spnen beproeft/als oock om te noteren ofte aen
 te wijsen de berishepdenheyt der verblensten/ende waerdicheyt der Zielen/namelijc-
 ken ter plaetsen daer den Propheet Ieremias den tijtel ghegheben wort van Essayeur
 ofte Proef-meester/om de gheestelijcke waerdigheyt der Menschen ende hare wer-
 ken/te verclaren ende te kennen/dat epghentijcke een sake is/van den Gheest Gods/
 den welcken den ghenen is/die de gheesten der Menschen is weghende. Ende hier
 mede soo moghen wy ons te vreden stellen/soo vele als de materie van 't Silber/ Metalen
 ende Mijnen is belanghende/ende passerende voozder aen tot d'ander twee booz-
 ghestelde/der Planten ende Ghebieten.

Psal. 65.

Pro. 17. 27.

Ierem. 6.

prov. 19.

Het 14 Capittel. Van de Esmeraulten.

Et sal ebenwel goet wesen / dat wy eertelijcken yet
 wat segghen van de Esmeraulten, dewyle t' selve oock een dierbaer dinc
 is / ghelijck als Gout ende Silber / daer wy van geseyt hebben / als oock
 om dat sy van gelyken in Mijnen van Metaelen (gelyck als Plinius seyt)
 ghehouden worden / soo en salt alhier niet bytten ypropoost comen / daer
 van te handelen. In doozigen tyden / soo was den Esmerault in grooster estime gehou
 den / ende ghelijck als den vermelden Autheur schryft / hadde de derde plaets / onder de
 Juwelen nae den Diamant ende de Margarit ofte Peerle, maer heden daeghs so en wor
 den / noch den Esmerault, noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht / ende dat / dooz
 den / menichste die Indien van beide dese sooyten / aen den dach ghebracht heest. Alleen
 ghelyken / soo blyft den Diamant in achttinghe ende by syn waerdige / welke hem niemant
 ontdecken sal / ende nae de selve / soo worden de sijne Robijnen , ende andere Ghessteen
 ten / in meerder estime ghehouden / als de Esmeraulten, want de lieden altoos byenden
 zyn / van singulariteyten / of wat bysonders / ende het ghene dat sy sien / gemeyn te we
 sen / en achten sy niet. Daer woyt vertelt van eenē Spagnaert die in Italien (int eerste
 afste in Indien gebonde worden) enen Esmeraut was toonende aen eenen Juwelier /
 om nae de prijs te verespessen / ende siende den Juwelier datse van soo schoonen ghes
 teente / ende so groot was / leyde dat die hondert Ducaten weerdich was : Doe wes
 hy hem noch een ander / den welcken hy op drie hondert sette. Hy dit hoorende / ende
 verlecker wese / leyde hem mede nae syn Herberghe toe / ende wores hem een ghes
 heelte Kist vol daer van. Den Italiaen soo grooten hoop siende / antwoorde Señor : des
 se gelden maer een Duraet t' stuck. Alsoo is het in Indien ende Spagnien oock toe
 ghegaen / soo dat het overbloedich vinden van soo grooten rijckdom / deser Ghessteen
 ten / de waerdige werch ghenomen heest. Plinius stelt daer groote excellentien af / seggen
 de / datter gheen vermaekelijcker / lieflijcker noch ghesonder dinc dooz't ghesicht is :
 Daer in hy recht heest / maer syn autoriteyt heeft weynich te bedieden / so lange alser
 hier so veel zyn. Van t' ander / daer hy vertelt / dat de Roomsehe Lelia ghesieck dzoegh /
 in een huysel ende cleedt / aen Peerlen ende Esmeraulten , de waerdige van 400. dupsent
 Ducaten / souden heden daeghs niet minder dan 40. dupsent / twee paer cleeren / als
 de selve moghen ghemaeckt worden / zyn op verscheyden plaetsen van Indien gebon
 den gheweest. De Coninghen van Mexico hielden die in waerden : Jae dat meer is /
 soo hadden etlijcken t' ghebruyck de neusen te doozbooren / ende daer enen excellenten
 Esmerault in te draghen / seiden die van ghelijcken / in d'aensichten van henlieder Af
 goden : Maer daer men de meeste abundantie ghehouden heest / ende noch hebben
 daeghs vindt / is int nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende in Peru by Manta ende
 Puerto viejo, ofte d'oude Haven. Men heest aldaer binnen int Landt / een plaetse die
 men van de Esmeraulten heest / dooz die notitie die daer is / van datter heel zyn / al hoe wel
 dat het selve Landt tot noch toe niet gheronquestert ofte overwonnen is. De Esme
 raulten groepen in Steenosen / ghelijck als Cristal / ghelijck als ick die / in de selve steen
 ghelien hebbe / welke is in maniere ghelijck als een Veete ofte Ader / die / nae t' schijnt /
 so al eensghens glat ende syn woyt / want daer warender etlijcke half wit ende groen /
 andere bynaest wit / somnighe gheheel groen ende verferkt / hebben somnighe gesien
 soo groot als Boten / ende daer zynder oock noch wel grooter : Maer ick en weet niet /
 datter in onsen tyden een van sodanige grootte / als de Catino, ofte t' Juweel datte in

Plin. lib. 37.
cap. 5.

Plin. lib. 37.
cap. 5.

Plin. lib. 9.
cap. 35.

Op de selve
maniere
groepen in
gelyck der
Robijnen ende
Saffieren. In
Oost-Indien.

plin. lib. 37.
cap. 5.

Genova hebben ontdeckt is gheworden die sy met recht in so grooten eefstme/ende booz
een sulweel houden/en niet booz een Reliquie ofte heplichdom/ dewijle het niet heb on-
den woxt/suict te wesen/maer wel eer int contrarie. Doch so ecedeeert/en gaet/sonder
con: paratie/te boben/ t' ghene dat Theophrastus is refererende van den Esmerault, die
de Coninck van Babylonen aende Coninck van Egypten presenteerde de welcke had-
de in de lenghte vier Cubiten ofte ellen / ende dyte in de byeede: Ende oock / dat in den
Tempel van Iup ter een naelde ghemaect was / van vier Esmeraulten, hebbende 40.
ellen in de lenghte/ende in de byeede op plaetsen vier/ende op oorden twee/ende datter
by spnen tyt in Tyro in den Temp: van Hercule, eenen Esmeraulten Pilaet was / sal by
abontner gheweest hebben (ghelyck als Plinius sept) van Groene-steen/ die den Esme-
rault ghe yck is/waerom valschen Esmerault ghenaemt woxt: Ghelyck als sommighe
willen segghen/dat sekere Pylaren in de Hoofst-kercke van Cordua die daer ghesaen
hebben van die tijdt af / dat het een Mesquita was / van de Machometister Coninghen
Miramamolines die in Cordua geregeert hebben/van Esmerault-steenens souden wesen.
In de Bloot van't Jaer 87. daer ick mede wt Indien quam / quamten twee kisten
met Esmeraulten zijnde ten minsten elcke kiste van vier Arroben gewichts / waer aen
men d' oberbloedicheyt die daer van zyn/sien mach. De heylige Schryftuere is den Es-
merault selvezyende / als een seer dierbaer Jutorel / ende woxt oock als salct ghe-
stelt/ onder de pretieuse ghesceente/ die de hooghe Ppester in den Boest-lap dwoegh/
als oock onder de ghene die de mueren van't Hemelsche Ierusalem berietten.

Exo. 29. 39.
Apoec. 21.

Het 15. Capittel. Van de Peerlen.

Nedemael dat wy handelende zyn / van de pzinci-
paelste rijkdommen die van Indien gebracht worden / soo en is geen
reden / dat wy de Peerlen vergheten / die d' Ouders Margariten noem-
de/welcke waerdichz int eerste so veel geacht was/dat de selve gehou-
de booz een dine/dat aileenlijck de gene die van Conincklike stam ofte
afcomste waren/toebehoode. Heben/daegs so is de menichte des selve so veel/datter
(tot bande Swartinnen ofte Slavinnen toe, snoeren van Peerlen gebragen worden/
groepen in de Oesters ofte Zee-Schelpen/te weten/binnen in de Dicht: Ende is my
selfs ghebeurt/dat sck int eten van etlijcke Oesters/daer Peerlen in ghebonden hebbe.
De Schelpen hebben van binnen eenen Hemelschen levende colieur/daer / op sommi-
ghe plaetsen/lepelz/diese van Nicar noemen/van gemaect worden. De Peerlen zyn
op verscheden manere/soo in de groote gedaente colieur/als in de gladdicheyt/waer-
om oock de prijs different is. Eenighe worden gheheeten/ave Maria, om dat sy zyn/
gelijck als clepne Cozaelkens van een bytich/ ander Pater-Nofters, om dat se dich zyn.
Daer worden selven twee ghebonden/ die ghelyck ende eenparich zyn in de grootte/
ghedaente ende colieur / waer booz de selve van de Romeynen (naer Plinius referert)
uniones ofte vereenicheit/dat is eenparich ende ghelyck/ghenoemt worden. So wan-
neer dat men gheraek te binden/twee die in alles over een comen / soo comen sy tot
eenen hooghen prijs/namelijcken om booz Kinghen ofte Jutwelen te ghebruycken.
Ick hebbe sommighe paren gesien/die op dupsenden van Ducaten geestmeert wo-
den/al hoe wel dat het selve niet te gelijcken was/met de waerdijde/van de twee Peer-
len van Cleopatra die (ghelijck Plinius her tel) elck een/ ghegolden souden hebben/hon-
dert dupsent Ducaten/waer mede de selve Sotte Coninginne/t' wedtspel wan / dat se
met Marco Antonio ghebaen hadde / van in een abontmael ober de hondert dupsent
Ducaten

In Portu-
gaels Indis
hebbense veel
van dese le-
pels / ghe-
naemt Ma-
die Perola of-
te Moerde-
bande Peer-
len, als men
in myn te-
nerario sien
mach.

plin. lib. 9.
cap. 35.

Ibidem.

Durante verquisten: Want als de spijsen ende gherechten bereyt waren/ so wterp sy een van dese Peerlen in stercken sijn/ ende gesmolten ofte ontdaen wesende/ zwelgden die in. **W**ander seyt men dat in twee ghebedt wesende/ geset worden in de Pantoen van Roemen/ in d'oorringen van't heest van Venus, ende van den anderen Clodio (Sone van den Farfante ofte Tragico Elopo) woxt vertelt/ dat sy in een Bancket/ elcken ghehouden/ ofte peber gast/ bede gheben/ onder aender gherechten/ een costelycke Peerle, in Azijn ontdaen ofte ghesmolten/ om de Feeste magistick ende heerlijck te maken/ welke al te mael Sotterrijen van dien tyden waren: Zynde evenwel daerom die van onsen teghenwoozdighen tijdt niet minder bewijle wy ghesien hebben/ dat niet alleenlijcken de Hoeden/ Bonetten ende Craussen/ maer oock de Leerskens ende Chypinen (dat zijn de Spaensche Doutwen Schoenen ofte Stompen) van de gemeyne Doutwen/ hol ende dick met Peerlen bestickt sijn. De Peerlen worden op verscheyden plaetsen van Indien ghehouden/ maer daer sy alderoerbloedichste sijn is in de Zupder Zee by Panamá daer men d'Eplanden heeft die om dese oorzake/ van de Peerlen ghesiet worden. Doch daer sy in meerder quanttept/ ende het gheblif worden is in de Hoort-Zee/ by de Riviere die men noemt de la Hacha/ dat is van de Toozse ghelept. **A**lhier quam ick te verstaen/ hoe dat sy met dese neeringhe omringhen/ welke gesijet met gendech onkosten ende moeyten/ van de arme Dupckers/

de welke ses/ neghen/ sae oock twaelf Daden onder t'Water Dupcken/ om d'Oesters te soecken/ die gem. pnycken ende opmaris onder aen de Zee-Clippen vast ligghen/ daer sy die afrucken/ ende hen daer in laden/ ende sy emmen daer also met om hoogh die in de Casoa ofte Schuyckers neer slozende/ alwaer sy die van openen/ ende den Schat die daer binnen in is uryt trecken. **T**water van der Zee/ is op de selve contrypen seer rout om te lijde/ maer den aerbept van den aessen/ een vierendeel uryt/ ende by wijlen een half/ up/ onder Water in te houden/ ende d'Oesters op te crabben/ is veel meer. Ende op dat sy den aessen langhe moghen in houden/ so doen sy/ dat d'arme Buzos ofte Dupckers/ weynich ende seer drooghe cost eten/ ende dat sy oock

In Son-
Indie wo-
men ooc-
me-
re van
Peerlen ghe-

bonden/ban
die men
Orientaelsch
noemt / die
in goetheyt
en waerheyt
die van West
Indien bere
te te boben
gaen. Hoe en
waer dat de
selve gebou
den ofte ghe
bist word. n.
mach in
myu Incen
ario ghesien
ende gelesen
worden.

volherdich/sober ende kupsich zijn in voeghen/dat de begeerlijckheyt/ oock haer abstinente ende continentie heeft / al hoe wel dat het teghens haren danck is. De Peelen worden op verscheyden manieren bereyt ende doozbooyt/om snoeten af te maecten: Men heestert ober al/waer dat men comt/overvloedicheyt van. Het Jaer van 87. soo hebbeick int Memoriael gesien/datter van Indien quam/ te weten/voorden Coninck/achtien marchen Peelen, met noch andere drie marchen bol/ende dooz partuciere personen 1264. marchen/ende behalven dit / noch ander siben groote Potten bol/ ongheweghen / twelcke men op ander tijden vooz een Fabiel gheshouden soude hebben.

Het. 16 Capittel. Van't Broot van Indien, ende van't Mays.

Comende tot de Planten, so sullen wy handelen/van de ghene die d'eyghenste van Indien zijn / ende daer nae van de ghemeyne van't s'nde Landt/ ende die van Europa. Nu de wyle dat de Planten principaelycken ghescheyden sijn ge weest/ tot her onderhout van den Mensche/ zinde t'principaelste daer hy niet geboort wort/ het broot/ soo salt goet wesen te segghe / wat Broodt dat men in Indien heeft/ ende wat d'inch dat sy in de plaets van Broode gebruycken. Heben van gheleycken aldaer in ghebruyck den naem van't Broot/ met de eyghenscappen van haerlieder Tale/ twelcke sy in Peru, Taita noemen/ende op ander plaetsen wort het op ander manieren gheheeten. Daer de qualiteyt en substantie van't broot / dat d'Indianen gebruycken/ is seer verscheyden van't onse want men en bint niet/datse eenighe sooyte van Carwe/ noch Garf/ noch Millio ofte Beers/ noch Habar/ nochte eenighe andere Gzanen (die men in Europa vooz Broot is gebruyckende) ghedat hebben/maer hadden in de plaets van dien/andere sooyten van Gzanen ende wortelen/onder allen t' Gzaen van't Mays, (twelcke met recht de principaelste plaets heeft) dat in Castilien, Carwe van Indien/ ende in Italien, kroon van Turckijen, ghesheeten wort/soo ghelijck als in de contreye van de oude Werelt (twelcke is Europa, Asia ende Africa) t' Gzaen dat de sieden albergheimeyck is de Carwe ofte t' kroon is / alsoo is oock in de contreye van t' nieuwe Orbis ofte Werelt t' Gzaen van't Mays gheweest/ende noch is/ende is bynaest in alle die Rijcken van West-Indien ghebonden gheweest/te weten/in Peru, nieu Spagnien, int nieuwe Coninckrijk, in Guaimala, in Chile, t'gantche vaste Landt ober: Daer in d' Eplanden van te Loefwaert / twelcke sijn Cuba, Española, Iamaica, Sant Iuan, en veert niet datse het Mays in voozighe tijden ghebruyckat hebben / gebruycken hedenf daeghs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terstont van uilen segghen. Men dunkt niet dat het Gzypn van't Mays, in cracht ende voersel / minder/ alst kroon is/ is groter ende seeter / ende genereert bioet waer dooz get de gene die dat van nieu eerst eten/ (soo sy dat in oberbloet ghenatten) placht gheswelen ende schoyt te veroozsaacken waer aen niet. ende d'cke niet heeft sy kroon. Apzen/daert Gzaen aen ghehecht is: Ende hoe wel dat het grove Gzanen sijn / soo sijn sy nochtans veel / want men heeft in etliche siben hondert Gzanen ghetelt: Wort met de hant ghesaeyt oft ghesteken/ende niet ghestropt: Wil seete ende bochtighe aerde hebben/ ende t' waer op veel plaetsen van Indien/ in grooter oberbloet. Die hebbent Hanegas ofte Schepels te cruyghen/ van een die men ghesaeyt heeft/ en is niet seltsacms / noch vreedt: Daer is oock int Mays ondercheyt/ gelijck als int kroon/ zijde t' eene grof ende substantiael/ende t' ander cleyn ende doogh/ twelcke sy Moroch heeten. De bladen ende t' groene

t'groene Riet van't Mays, is een uytghelesen cost' booz' de Peerden / ende d'zoogh wesen-
 sende / dient oock in de plaets van strop of hoo: Doch soo is t' selbe Graen oetkroon-
 van meerder boesfel booz' de Peerden ende Muplen/als de Barst: Is een ordinaris-
 dinck in de selbe contrepen/dat men ghewaershout is / de Beesten te drincken te ge-
 uen/ eer dat s't Mays eten: Want soo s' comen te drincken op eten / allen daer van
 zullen ende den hoest krijghen / ghelijck als de Carwe van ghelijcken oock doer-
 t' broot der Indianen is het Mays, eten dat ghemepelijcken ghehoockt / zynde alsoo
 gheheel in Chanen ende noch heet t'welcke s' Mose heeten/ gelijk als de Chimen ende
 de Japonen t' sigs van ghelijcken/ met heet Water ghehoockt eten / somwijlen eten s'
 dat oock gheroost ofte ghebraden: Daer is Mays, t'welcke ront ende grof is/als dat
 van de Luinas, t'welcke de Spagnaerden/geroost in d' asche/booz' een leckerijge eten/
 ende heeft beter smaect/als gherooste ofte ghebraden Arweten. Een ander maniere/
 om dat costelijcker te eten / is t' Mays te malen/ende van't Macel/ deech (ende daer van
 Caerten) te maken/die op t' vier legghen / ende alsoo heet op de Casilsetten/welcke
 he op sommige plaetsen Arepas gheheten worden. Waken t'ghelijck van't selbe
 deech/ende hoerken/die s' op een seker maniere weten te stofferen/ om te moghen
 dueren/ende worden boozleckerijge ghegeten. In op datter in de Indiaen/ste co-
 sten/oock geen ruten hept en souden ghebraken/soo hebben s' geinbentert van't sel-
 be deech een seker maniere van Pastepen te maken/ende van de bloem van t' meel/
 met supker vermenicht/maken s' Crakelinghen/Bischuylkens / ende andere dierge-
 lijcke maeteringhe/ofte sooment heeten mach. T' Mays en is d' Indianen niet alleenlyc-
 ken booz't Broot dienende/maer dient hen van ghelijcken/ booz' Wijn/want maken
 oock van't selbe / herlieder drincken / daer s' hen veel eer in drincken drincken/als in
 Wijn van Duyben. Den Wijn van't Mays, die men in Peru, Aqua, ende booz' een ge-
 meyn Dorabel van Indianen/Chicha heet/woyt op der seker maniere toe gemact/
 waer van t' aldercrachtichste ghemaect wort / op de maniere alst Bier / te weten/
 wepken eerselijcken Graen van't Mays, tot soo langhe / dat het begint te schieten/
 ende al dan so drincken s' dat op een seker maniere/ ende comt soo crachtich te wo-
 den/dat het een / in wepnich stooten/ter neer belt. Dit wort in Peru, Sora gheheten/
 ende is van de Wet gheprohibeert ofte verboden / om de groote schade die daer upt
 spuyt/want maect een uyt sinnich drincken: Doch en braghen niet veel nae de Wet
 noch en wort daerom niet eens naeghelaten / maerken daer haer Damsen met / ende
 drincken gheheele nachten ende daghen ober. Dese maniere van drincken te maken/
 te weten/ van gewepete granen ende daer nae gebouwe om drincken te worden. Is
 nae dat Plinius referert/ in ouden tijden een gebuyc gewest/ in Spagnien, Vranckrijck
 ende in anderen Provincien/ geijc als men hedens daeghs noch in Nederlant is ghe-
 buyckende/ t' Bier dat met de Chanen van de Berste gemact is. Een ander manie-
 re van't Aqua ofte Chicha te make/ is t' Mays te hantwē / make de suer deeffem ofte heft/
 van't gere dat s' also hantwē / t'welcke daer nae gesodē ofte gebouwen wort. En is
 ooc noch een optine der Indianen/dat het selbe/om goet suer deeffem te werde/ g' hant
 moet wesen/booz' oude/verrotte/ofte berst hantwēde vrouwen/ t'welcke allen ban te
 hoozen seggen/ een walginge maect / ende pheden en stootender haer niet eens aen/
 int selbe Bier ofte Wijn te drincken. De supberie ende ghesontste maniere/ende t' ge-
 ne dat alderminst verturbeert ofte ontfelt maect/ is dat van't geroost Mays. dit wort
 van de geschichte ende eerlijckste Indianen/als ooc han etlijcke Spagnaerden / booz'
 Maedeyn ghebuylt/ want bebinden in effekt/ dat het booz' de nieren/ ende om wel-
 te wateren/ eenen seer ghesonden drack is/maet booz' daer in Indien selben soodanig-
 ghen ghebrack ofte kraenthept/ gebonden wort/ ende dat booz' d' ustante van herieder
 Chica

Gerooste of-
 te ghebraden
 Arweten in
 der asche/
 wort in Spa-
 gnen booz' t'
 leckerijge
 ghegeten.

Is / plin. lib. 14.
 cap. 22.

Chica te drincken. Alst Mays noch teer ende in sijn apzen is/soo wort het van d'India-
nen ende Spaenaerden booz Leckernijse ghegheten / te weten / ghebraden ofte ghe-
roost/ende in Melck ghesoden/doent oock in Bot-sijffen/want is een goede sauffe/de
Kupskens ofte doppen van t' Mays (die seer vet zijn) dienen haer booz Boter / in de
plaats van Olye/in boogen dat het Mays in Indien is dienende booz de Beesten booz
de Menschen booz Bzoort/booz Wijn/ende booz Olie. Daerom soo septe den Vice-
Roy Don Francisco de Tolledo, dat Per twee dinge hadde van rijcdom ende substantie
te weten t' Mays ende t' Wee van t' Landt/waer in hy groot ghelyck hadde / want
beide dese dinghen zijn tot dupsenterlep dinghen dienstich. Van waert Mays eerst in
Indien ghecomen is/ende waerom dat dit so proffghelijcken Gyaen/in Italien,Gyaen
van Turckijen ghenaemt wort/soude ick beter weten te vraghen/als te seggen/want
en binde/in effect/onder d' Ouderen gantsch geen spoor van dese generante / al hoe wel
dat het Millio ofte Beers (welcke Plinius schrijft) in Italien/upt Indien gecomen te
wesen / thien Jaren te boozen (als hy t' selve was scrijvende/eenighe ghelijckenisse
heeft met het Mays, int gene daer hy seft, dat het graen is/ende dat het aen Riet was/
ende met bladen bedeckt wort/ende dat het aent epnde/gelick als hapy/ende oock seer
bruchtbaer is/soo en comt even/wel alle t' selve/met het Beers/ dat men ghemeinlic-
ken booz Moullio verstaet/niet te pas. Epntlijken dat den Schepper op alle plaatsen/
sijn Kegeeringhe deelachtich ghemaect heeft / ghebende die van dit Orbs ofte
Werelt t' kroon t' welcke t' principaelste voetsel der Menschen is / ende die van In-
dien t' Mays t' welcke nae t' kroon de tweede plaats heeft/booz voetsel ende onderhout
der Menschen ende Beesten.

Het 17. Capittel. Van de Yucas, Caçavi, Papas, Chunos, ende
t'Rijs.

D sommighe plaatsen van Indien / ghebruyckense
een soorte van bzoort/welcke sy Caçavi heeten/dat van een sekerer woz-
tel (ghenaemt Yuca) ghemaect wort. Dese Yuca is een groote dicke
wozel/ben welken sy eensjeels aen clepne stucken sijjen/ende raepen
ende alsoo ghelijck als met een Pars updboutwen/soo is als ban/tegene
datter blijft gelyck als een dunne Caerte/ofte Wafel-koek/die seer groot ende breet/
ende bynaest ghelyck als een adarga (dat is een Spaens-leeren sijlt/die men te Beer-
de ghebruyckt) is / welcke alsoo ghebroocht zijnde/ henleider Boodt is/ dat sy eten/
doch is een laf drinck/ende sonder smaect/ evenwel gheleut / ende van groot voetsel/
waer booz wy booz een gewoonte hadden/ te seggen (als wy int Oplandt la Espanola
waren dat het een rechte co? was / t' ghens de gulfschept / want men mach het wel
sonder eenighe argenisse ofte beschroominghe eten/sonder dat den appetijt / ofte lust
des selven/eenighe overbaedt herdozfaerken sal/ om t' Caçavi te moghen eten/soo moet
men t' selve eerst wepcken/want is stam ende rau wort seer listelijcken met water
ofte sy ghe wepckt/want is goet/ende swelt seer maer in melck ende in Aften W-
nich/noch oock in Wijn/wat qualijck boozmatten ofte wepcken / want en wilt niet
doozdringhen/gelijck als Bzoort van t' kroon wel doet. Daer is van dit Caçavi,
een soorte die belcater is/de welcke ghemaect wordt van de Bloemen die sy Xauxau
noemen/ die in de selve contrepen in werben ghouden worden: Daer ick soude van
mijnent halben/booz beter achten/een stuck Bzoorts/al waert noch soo hart en byp-
pen. Is een wonder drinck / dat het sap ofte t'nat (dat van de Wozel/daer sy Caçavi of
maken)

maken/uptghedout wort) een dootlijck sennjn is / want soerment selve quam te drincken / soude een om hals ghenen ende dooden / zijnde niet teghenstaende / de substantie / die daer ober bijst / een ghesont Bzoodd / als gheseyt is. Daer is een soorte van Yuca / die sp soet noemen / de welcke t'boozeyde sennjn mit sap niet en heeft. Dese Yuca wort al so met Wortel met al ghesoden / ofte ghebraden ghegheten / ende is een goede cost. Het Caçavi mach langhen tijt bueren / waerom het oock onder de Zeebatende lieben (in de plaets van Bischupt) ghebruyckert wort. Daer men dese cost aldermeest usert / is in de Eplanden die men noemt van te Loef waert t'welcke zijn / als boven gheseyt is / Santa Domingo, Cuba, Puerto rico, Iamatic, ende etliche andere van de selve passagie / dooz oozsacke datter gheen kroon noch oock Mays, ofte seer qualijcken wassen wil / want so haest alst kroon gesaeyt is / so comt het terfont met een groote scifshed op / doch soo onghelijck ende oneffen / datment niet en mach plucken / om dies wilke dat op een Arker / ende op eenen tijt / soo ist t'ene half rjpp / t'ander ganisch rjpp ende doz / ende t'erde begint eerst te schieten : t'ene staet hoogh / ende t'ander leegh : t'ene is al te mael / Gas ofte Groen / Crup / ende t'ander t'ene mael groen : Ende al hoe wel dat men daer Arker / Lieben ghebruyckert heeft / om te besien / of men daer eenighe Boudwerge van kroon ronde maken / en connen daer ebentwel gheen remdie teghen vinden / ende dat dooz de qualiteyt van t'Arkerrijck. Daer wort Meel van nieu Spagnien / ofte van Spagnien / ofte van Canarien ghebruyckert / maer worter soo bochtich / datter t' Bzoood bp-nae van gheenighe smaect noch proffijt is. Als wy daer Misse deben / soo waren ende buygt en ons de Historien so slap in de handt ghelijck als of het nat Dampier geweest hadde / welke d'overbadighe bochticheydt / ghelijckelijcken met de hitte (die men aldaer int selve Landt heeft) is veroorzakende / een ander overbadicheydt / in contrarie is het ghene / dat op ander plaetsen van Indien / t' Bzoood van t' kroon ende t' Mays werc niet gheslijck als daer is / de hooghne der Gheberghten van Peru, ende de Ppovincien die men heet van t' Colloa, t'welcke t'meeftendeel van t' selve Rijcke is / alwaer de ghetempertheydt soo cout ende droogh is / dat het gheen plaets heeft / om t' kroon ende t' Mays te moghen wassen / in welcker plaets d' Indianen een ander soorte van Wortelen ghebruycken / diese Papas noemen / de welke zijn in ghesdaente ghelijck als aerden turben / hebbende boven op een diep hoopken bladen. Dese Papas trecken sp uyt / ende laten die alsoo in de Son wel drooghen / als dan soo doen sp die aen stucken bjecken / ende maken daer af / t' ghene sp Chuño heeten / t'welck men alsoo langhen tijt bewaren mach / ende is hen dienende booz Bzoood / ende daer wort int selve Rjck een groote handelinge met dit Chuño gezeven na de Mijne van Potofi toe. De selve Papas worden oock / alse noch groen zijn / ghesoden ofte gebraden / gegeten. Daer is noch ee heter soorte van Papas / die op heeter plaetse wassen / maer van sp een si here cost ofte Potragie maken / die sp Loco heeten. Op utlijcken / dat dese Wortelen alle het Bzoood van t' selve Landt is. Ende soo wanneer dat het Jaer hier van goet is / soo zijn sp wel te bjeben / want worden veel tijds van de mist ende coude / alse noch in der Werden staen / beschadicht / dooz de groote coude ende onghetempertheydt des selken Gheweste. Het Mays wort daer ghebruyckert van upt de Dalleyen ende der Zee-Cursten / ende de wel gheselde Spagnaerden / die in de selbe contrepren woonen / laten daer Meel ende kroon brenghen / t'welcke aldaer (om dat het Ghebergte droogh is) wel geconfereert ende bewaert / als oock goet Bzoood af ghebraken wort. Op ander plaetsen van Indien / als daer is / in de Eplanden Phillipinas, ghebruycken sp t' Mijst / in de plaets van Bzoole / t'welcke in alle t' selve Landt / als oock in China, uptghelesen wel wast / ende is van veel ende seer goeder substantie / kokent / ende gietent / alsoo heet / in porceleynen / ofte ander schotelten / met Water met al / ende vermenghent al dan met hare toe.

Dit selve gebruyckert van Mijst trecken in de plaets van Bzoood /

heel Oost of te Pozru- gaels In- dien / als in nijnhtincera- rio ghesien mach wo- den.

hare toespisen. Maaken insghelijc / op veel plaetsen haerlieder Wijnen ofte dranken van t selve stija / welke sp eerst wepcken / ende daer nae brouwen / in maniere ghelijc als men t West in Heberlant / ofte t Aqna, in Peru doet. Het Rijjs is een cost / dat over de gantche Werelt wepnich min ghebruycht word / als t Roozn ende t Mays / jae by avontur meer want behalven China, Iapon, de Phillippine, en t meestendeel van Oost-Indien, soo is in Africa ende Ethiopien, t Rijjs ghemeynste Graen ofte Coorn / berepcht veel bochtichepts / ende t Kertrijck moet bynaest onder Water / ende Mozaasich wesen. In Europa, in Peru ende Mexico daer t Coorn is / eet men t Rijjs booz een gherecht ofte toespis / ende niet booz Broodt / dat kokende met Melck / ofte Det van den Hot / ende op ander manieren. T alderuytgelesenste Rijjs / is het gene dat van de Ep-landen Phillippine ende China comt / als geseyt is. Dat is nu genoech om te verstaen / wat dat men in Indien booz Broot is ghebruyckende.

Het 18. Capittel. Van verscheyden VVortelen van Indien.

A hoe wel dat Landt van herwaerts ober in hyncht en ende Oost / dat boven der aerden wast ofte groept / veel abondanter ende oberbloediger is / booz de groote verscheydenheyt van Oost-boornē ende Planten die men daer heeft / niet teghenslaende soo dunck mp / dat in Wortelen ende eerbare waren / van onder der aerden / de mensche van aldaer meerder is / Want van dese soorte heeft men alhier Radysen / Kapen / Wortelen / Cicoyen / Alupn / Loock / ende etlycke andere prossijtelijcke Wortelen / naer aldaer zijnder soo veel / dat sp outelbaer zijn. De ghene die mp in den sin comen / ende dat behalven de Papas, die de pynckpaelste zijn / zijn dese / te weten / Ocas, Yanoocas, Camotes, Batates, Xiquimas, Ylica, Cochucho, Cavi, Totoras, Mani, ende andere dupsentderlep soortē / die mp niet en ghedencken : Daer zijn etlycke van de selve in Europa ghebracht / als daer zijn de Batates, die booz een smakelijck dinc ghegheten worden : Alsoo zijn van ghelijcken nae Indien ghehoert / de Wortelen van herwaerts ober. Ende die van daer / hebbe noch dit boordel / dat de dingen van Europa veel beter in Indien wasschen geopen / als die van Indien in Europa, waer van mp dunct d' ooyfacke te wesen / om dat mē aldaer meer verscheydenheyt van getempertheyt heeft / als hter / waer booz het al daer oelichter is / de plantē te accommoderē / nae de getempertheyt die die berepsschen. Oec mede so wassen etlycke dingen van hier / veel beter in Indien, want Alupn / Loock en Wortelen en comen in Spagnien niet beter wese / als in Peru zijn. De Kapen zijn der so seer aengegroept / dat se op plaetsē in de wege zijn : In sulcker boegen / dat mp gesamerēert is / dat se (om sommighe plaetsen mer Coorn te besaepen) hen / booz de menichste der Kapen / die daer aengegroept waren / niet beweren ofte redden conden. Radysen / soo dick als een Mans arm / seer tenber / ende van een seer goede smaect / hebben wy daer dick wils ghesien. Van de Wortelen boven verjaelt / zijn sommighe ghemeyne eetbare spijen / ghelijc als Camotes, die ghy braden wesende / booz fruyt ofte Wert-wepjen dienen. Daer zijn ander / die dienen booz leckernijē / als de Cochucho, t welke een elcyn ende soet Wortelken is / die sommighe tot meerder leckernijē plachten te consijen. Andere dienen om te vertroelen / ghelijc als de Xiquima, die seer rouf ende bochtich is / ende dient des Somers / in den tijt van den Dogt / om te vertroelen / ende den dogt te verstaen. Daer booz substantie ende voetsel / soo hebben de Papas ende de Ocas avantagie ofte boordel. Van de Wortelen van Europa, soo zijn d' Indianen, t Loock boven al estimerende / t welke sp houden booz een dinc van grooter impo-
tantie /

Dusbanighe Barates waesem oec in de Blaemische Eplanden / die seer goet ende schoon zijn / en dat in groote menichte.

Dusbanighe dicke en smakelijcke Radysen heeft men in Oost-Indien in groote oberbloet.

tantte/waer in sp gheen onghelijck hebben: Want nae dat sp't wel van goeder herfen ende veel eten/ende dat soo rau alst upt der aerden comt/so bescheynt ende herwarmt het haer de maegh.

Het 19. Capittel. Van verscheyden soorten van groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pijn-Appellen, Fruycken van Chile ende Pruymen heeten.

Nedemael dat wy van de minste Planten begonnen hebben/soo mogen wy lichtelijcken segghen/het ghene dat de groent-heyt ende Hoff-cruyden aengaet t'welcke van de Latijnen Arbusta geheeten wort/ende is alle het gene/dat gheen Boomen comen te wesen. Daer zijn etijliche soorten van dese Arbusten, ofte Hoff-Planten in Indien, die van seer goeden smaeck zijn: D'eerste Spagnaerden hebben veel van dese Indiaensche dingen/ Spaensche namen gegeven/ende dat/naer andere/daerse eenige gelijkensse met schenen te hebben/gelijck als daer zijn/Pijn-appelen/ Comcommers ende Pruymen/zijnde niet teghenstaende in de vruchten seer verscheyden/ende sonder comparatie/noch veel meer/int ghene sp (van de ghene die men in Spagnien met dese namen noemt) differeren ende verschillen. De Pijn-appelen zijn in de gedaente van buyten/als oock in de groote gelijck als de Spaensche Pijn-appelen/doch van binnen zijse t'eenemael verschillende / want en hebben gheen Pootkens / nochte schepfels van doppen / maer is al te mael Fruyt / dat men eten mach: Als de schel van buyten af is/is een vrucht van excellenten reuck / ende veel appetijts om t'eten/ hebbende de smaeck upt den rinschen soet ende bochtich: men eetsse in schijven ofte sturken ghesneden/die eerst een wepnich in Water ende Sout legghende: Sommitige menpen/dat se Colera zijn veroorzaken/ende dat het niets te ghesonden cost en is/doch ick en hebber gheen experientie af ghesien / diese eenich quact credit ghegheben heeft: wasfen aen een Plante ghelijck als Kiet/welcke upt veel bladen op comt schieten/ghelijcker wijs als de Lette/zijnde ooc van de selbe groote/ofte een wepnich meer/doch ebenwel wat dicker: t'opperste ofte d'eynden van dese Kieten/zijn de Pijn-appelen/men heeftse in heete ende bochtige plaetsen/ende de beste zijn die van d' Eplande van te Loefwaert. In Peru Wasserender gheen/ maer worden daer van de Andes ghebracht / doch en zijn ebenwel niet goet/noch te deggen rijp. Den Keyser Carel de vijfde/worden een van dese Pijn-appelen ghepresenteert/die niet wepnich sozghs ghecost moest hebben/om van Indien in sin eyghen Plant over te brengen / want en conde andersints niet gecomen hebben. Wy pzees den reuck/maer hoe dat de smaeck was / en wilde hy niet pzoeken. Van dese Pijn-appelen hebbe ick in nieu Spagnien excellente Conserven ghesien. Van ghelijcken soo en zijn de ghene diese Comcommers heeten/geen Boomen/maer Hoff-Planten/want hebben in een Jaer haer volcomen wasdom ende beloop/ hebben diea desen naem ghegheben/om dat sommitige / ofte t'meestendeel van dien/so inde lengte als in de rondicheyt/de gelijck is met de Spaensche Comcommers hebben ende beter / want hebbe van ghelijcken een rnsche soetichheyt / ende seer smaekelijck / te weten / als sp op haer sapsoen zijn / doch ebenwel niet soo rnsch / als de Pijn-appelen/ zijn seer vol nats ende frisch / ende maken een seer lichte verteertheghe/zijn oock goet om te berecoelen. In den tijdt van de hitte / men doet daer de schel

Dese Pijn-appelen zijn/sums be-dunckes/het Fruyt / dat men in Oost Indien ende Brasilia noemt doch zijn bettere nae wlsker afheijfel/als oock de beschijvinghe des sels in den mach in insulincario van Oost-Indien.

(welcke factis is) af/als dan soo is alle de reste fruyt om't eten/wassen op ghetemperde plaetsen/ende willen begoten wesen: Ende hoe wel dat men die / om de ghebaente g wille / Com:commeren noemt/ soo zyn der niet teghenstaende/ veel van dien/ gantsch vout/ende andere van verscheyden gedaenten/in sulcker boeghen/dat noch oock t'fatsoen/met gheen Comcommers ober een comt. Ma en ghebencht niet, dat ick van dese Planten in nieu Spagnien/ofte in d'Eplanden/ ghesien hebbe/dan alleenlijck in de piepen ofte t'blacker Lant van Peru. Nu t' gene dat Fratilla, ofte t'fruytken van Chile gheenaemt wordt/ heeft oock een aenloekende smaek/ treckende binaest nae de smaek van kerfen/ hoe wel dat het in alles seer verscheyden is want en is geen Boom/maer een cruyt ofte plante/die wepnich opwast / ende hem langhs der aerden verspreydt/ bzenghende t'boozschieden fruytken/ boozt / t'welcke in de couleur ende graenikenst binaest Maerbesien schijnen te wesen / te weten / als sp noch wit ende onrhy zyn/zijn ebenwel wat dieper van Daelkens/ende grooter dan Maerbesien / segghen datse in Chile van haer selven op het velbt wassen: Maer daer ick die ghesien hebbe/ wordense van de rancken boozt gheplant/ende wassen gelijck als andere Hoff-Cruyden ofte Planten. De ghene die men Pupinen heet/ zyn opperthe byuchten van boomen/hebbende wat meer gelijckenisse met de rechte Pupinen doch zyn op verscheyden manieren: Sommighe wordten van Nicaragua gheenaemt / dese zyn seer root ende cleyn/ende daer is om den steen/ofte de binnende koyl/ wepnich fruyts om t'ete/ebenwel dat wepnich datse hebben/is van een uptghelesen rinsche smaek/sae soo goet ofte beter als die van de kerfen/houden die boozt een seer ghesont eten / waerom de selve de krankken gegeven wordten/namelijcken om appetijt tot eten te verweken. Daer zyn noch andere groote van donckeren couleur / ende van veel fruyts / maer is een grobe roff ende van wepnich smaeks/dese hebben twee ofte drie kolen / ofte clepne steenen binnen in. Om nu weder te comen tot de groenicheydt ende Hoff-cruyden / ende al hoe wel datter verscheyden / ende noch veel ander Plant-byuchten zyn / behalven de gementioneerde/sou en hebbe ick / des niet teghenstaende/ noyt beorden / dat d'Indianen eenighe Cruythoven ghehabt hebben dan dat sp't Lant: bebouwende waren/ by slucken ofte Ackeren/boozt d'aertweyten ofte Zaep byuchten/ die sp in ghebyupck hadden/gelijck als de ghene die sp Frijoles ende Palares noemen / die by henleden die men/als by ons d'Arweten/Boonen ende Linsen: Ende en hebbe oock niet comen verstaen/dat in dese ofte andere sooyt van aertweyten van Europa daer gehabt heeft/ eer daer de Spagnaerde in gecome zyn/de welcke aldaer de hof-cruyden/planten en aertweyten upt Spagnien ghebyacht hebben/die daer uptnemende wel wassen/sae soo veel datter plaetsen zyn/die in byuchtebaerheyt/ t'Landt van herwaerts ober/noch te boben gaet/gelijck als soo men wilde segghen / van de Meloenen/ die in sulcker boegghen in de Dalleye van Yca, in Peru, wassen/dat de wortel comt te wesen/ ghelijck als een stuyck ofte stam/die alsoo Jaren tancq deurt / bzenghende Jaerlicher Meloenen boozt/ende wort ghesnoept ghelijck of het eenen Boom waer/ t'welcke een bincq is/ dat/mijns wetens/noyt op gheenighe plaetsen van Spagnien gheschiet is. Nu dan/ soo zyn de Calabassen ofte Cauwoerden van Indien, noch oock een ander monstier/ ende dat/boozt de groote ende weelde/baerse niet op wassen / namelijcken de gene die eyden ende van t'selbe Lant zyn/die aldaer Capallos gheheeten wordten welcker fruyt dienstich is om't eten/namelijcken in de Dasten/ wort ghefoden / ofte boozt Pot-sijs ghekokt. Daer zyn van dese sooyt van Cauwoerden / op dupsfenderley manieren/ zynde sommighe mismaekt van groote/datse van t'byuptenisse (alss d'zoogh/obermits ghesneden / uptgheholt/ende schoon ghemaekt zyn) Daten ofte Backen maeken/ daer sp alle t'gereetschay (dat boozt een Maelyt etens dient) in leggen mog en: Van d'ander

d'ander clepne/maeckense Waten om upt te dyncken ofte t'eten/ diese seer aerdbich/ ende booz sonderlinghe ghebruycken/weten te besnijden. Nu dit van de minste Planten gheseyt wesen/ sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy eerst wat van t' Axi verhalen/ t'welcke noch oock van de booysepde sooyteringhe is.

Het 20. Capittel. Van't Axi ofte Peper van Indien.

MEn heeft noyt in VVest-Indien eyghentlijck eenighe specerje ghebonden/ghelijck als daer is/ Peper/ Naghelen/ Canneel/ Potermsaet ofte Gengber/ al hoe wel dat daer van een van onse broeders die booz verscheyden ende veel contrepn ghewandelt hadde) vertelt wojde/dat sy in etlijcke Wildernissen/van t'Eylant Iamaica, eenige Boomen gemoet hadde/die Peper booyt brachten/maer daer en is gheen kennisse af/dat sy dat in effect zyn noch daer en is oock gheen contract af. De Gengber is eerst van Indien int Eylant Española ghebracht / ende is in sulcker menichte aenghegroeyt/dat sy niet weten/wat dat sy met soo veel Gengbers doen sullen / want daer woynen in de Vloot van't Jaer 87. naer Sibyllen ghebracht/ twee en twintich buytsent ende byten vijftich quintalen Gengbers: Maer d'eyghen specerje die Goot die van West-Indien ghegheben heeft/is de ghene die in Castillen/Peper van Indien, ende in Indien booz een ghemeyn vocabel / gheuomen van de eerste Eylanden die daer overuonnen wierden) Axi ghenaemt woyt/zijnde in de sprake van Cusco, Vchu, ende op t' Americaens/Chili gheheeten/ t'welcke een ghenoech behende saecke is / waerom niet van doen is/daer heel van te handelen/is alleenlijcken te weten/dat het by d'oude Indianen seer geestmeert was/want verhoerdent van d'een plaets op d'ander daer t' niet en was, booz een nootwendige Coopmanschappe/ ende wil in geen coude Landen (als daer is t' Gheberghe van Peru) wassen / maer waest in de warme Dalen/ ende wil begoten wesen. Daer is Axi van verscheyden couleuren/ te weten/ groen/roet/ende geel. Daer isser oock die si. rck is/ diese Caribbe herten/ die dapper hijt ende bzant. Men heeftser noch ander / die sachter / ende niet soo sterck is / ende daer is oock etlijcke/die soet is/diese upt der hant eten. Doch soo isser oock een ander soorte/ die cleyn is/de welke/ als men se in den mont neemt) een reuck heeft / ghelijck Muschellaet/ende is seer goet: het gene datter van t' Axi hijt ofte bzant/zyn de aderkiens ende koolen/want de reste en hijt noch en bzant niet: Men eet het groen/booygh/ghemalen/ gheheel/ende in Pot-sijnen ende gherechten: in somma / is de principaelste sausse van alle de specerjen van Indien, ghegheten met matichept / soo helpt dat de maegh tot goeder herteeringhe bruyghen / maer soo dat overdaelich is / heeft het seer quade effecten/want is van syn selven seer heet/vochtich ende booydinghende / waer booz t' selve booz Jonghelinghen veel te ghebruycken / dangereus ofte hinderlich is/ booz de ghesontheit/namelijcken booz de Ziele / want is een tot luruide ende oncuyscheit verwerckende/ende is een behagelijck dinck/dat al hoe wel dat dese experientie/ van de hitte die t' in hem heeft/ soo openbaer ende bekent is / ende dat het int in ende afgaen/van een pder gheseyt woyt/te branden/niet teghesaende/ soo willen etlijcken/ ende dat niet wepnich sustineren ofte beuieren/dat het Axi niet heet/ maer frisch/ ende wel getemperet is/soo segghe ick dan/dat ick t' selve van de Peper oock sal segghen/ ende en sullen my niet meer experientie van t' eene/als van t' andere/connen by bruyghen/waerom t' selve een spoterje is te willen seggen/dat het niet heet en is / en dat noch wtneemende heet/om t' Axi te temperet/so gebuyckhe sy t' sout daer toe/ t'welcke dat seer

dat seer verbeteret ende matigheit / om dat sy onder haer seer contrarie effecten hebben / waer mede sy den aenderen betemmen. Ghebruycken van ghelijcken / Tomates, die frisch ende ghesont sijn / t welcke een soozte is van grove ende nabvochtighre granen / daer men een smakelijcke sausse af maect / ende sijn oock van haer selven / goet om t eten. Men vint van de voozende Heyers van Indien, ghemeenlijcken over al in de Cplanden in nieu Spagnien / in Peru, ende voozta t gheheele Kant over, dat onderkent is in voeghen dat soo ghelijck als t Mays het principaelste Gyaen vooz t Woot is, also is oock t Axii de ghemeenste specerijhe vooz de sausse ende Pot-sijshen.

Het 21. Capittel. Van de Platanos

Ncomende tot de groote Planten / in de soozteringe der Boomen / soo is de eerste van Indien, daer men niet recht van soozt te spreken / de Plarani ofte Plantanus, ghelijck die van den ghemeen. Van ghenoeemt wort. Hebbe eenighen tijt ghetwijffel of de Platanus, die d' Ouderen gecelebreert hebben / ende dese van Indien, oock van een specie mochten wesen: Maer comende te sien / de ghedaente van dese / ende t ghene dat van d' andere ghelicheyden woort / soo en isser gheen twijffel aen / dan datse seer verscheppen sijn gheweest. D'oorfalte van datse de Spagniaerden Plantano ghe-noemt hebben / (want d' Inghelozen soodanighen Dorabel niet en hadden) was ghelijck als in d' ander dinghen / om dat sy daer eenighe ghelijckenisse in bonden / soo ghelijck als sy Prupmen / Dijn-appelen / Amandelen ende Concommers noemen / dinghen die soo seer van de ghene die men in Spagnien van sulcke soozten heeft / verscheppen sijn. Int ghene daerse nae mijn duicken / onder dese Platanos van Indien, ende de Platanos, die d' Ouderen gecelebieren / gelijckenisse gevonden moeten hebben / is in de grootte der bladen gheweest: Want dese Platani hebben se overbadich groot ende frisch / sijn de van d' ander oock seer gecelebreert / de grootte ende frischeyt van sijn bladen / dat het van ghelijcken een Plant is / die altoos ende heel Waters wil hebben / t, welke niet de Schijfuerre eber een comt / daer die seyr / ghelijck al een Platanu. by t water. Maer om de waerheyt te segghen / soo en is den eenen Plant by den anderen niet ghelijcken / ende dat soo veel / als een. Ep by een Castagne, ghelijck men seyr: Want in den eersten / soo en geest d' oude Platanus, gheen vruchten / ofte en maectken daer ten minsten gheen merck af: Ende t principaelste daer sy hem door achten / was om de schaduwte dien sy maecte: In sulcker hoegen dat men onder een Platanum so wepnich Soms hadde / als onder een dach. De Platanus van Indien, daerse per ende veel dooz te achten is / is om de vruchten / diese seer excellent heeft / ende en is niet om schaduwte te gheven / noch in en rander ooc niet onder sitten. Behalve noch alle t selve / so hadde d' oude Platanus so groten stam ofte sturpe / en uyt sprepende tache / dat Plinius refereert / dat den Roomschen Capiteyn Licinius, met acht hien ghesellen / een Maeltijt deden / binnen int hol van eenen Platanus, ende saten al te samen na haren wil / ende rupm ghenoech: ende dat den keijser Caius Caigula, met elf gassen / hoben op te tacken van eenen anderen Platanus sat daer hysse een heerlijc bancket gaf. De Platani van Indien, en hebben noch hol noch stam / noch tacken. Daer wort noch by t selve ghoegt / dat d' oude Platanus gebonden worden in Italten ende Spagnien / en daer van Gyecken-lant gecommen waren / sijn in Gyecken-lant uyt Alien gebracht. Maer de Platanti van Indien, en wassen noch in Italten / noch in Spagnien: Segghe dat sy daer niet en wassen / want al hoe wel dat sy daer ghesien sijn gheweest / ghelijck als ick daer selve een hebben.

Becl's, 254.

plin. lib. 12
cap. 1.

hebbe/in Sibisten in g'Coninc Hofen willen daer ebenwel niet aerden/noch tot perfectie comen. Epndighcken/soo is oock t selve daerse die niet willen bergelijcken noch seer ongelijck/want al ist selson/ dat de bladen van d'ouden/groot waeren en is ebenwel niet soo upnemende geweest/ bewijze datse Plinius is bergelijckende by de Wijn gaert ende Wiggbladen. De bladen van de Platanus, van Indien, zijn van overdadige grootte/want een van dien/ soude wel een Man van Hoofst tot de Voeten/ ofte luttel min/moghen bedecken/ alsoo datter gantsch niet aen en is/ om t selve in t wijffsel ghe te stellen/ Doch alhoewel dat dese Platanus, van die van d' Ouderen verschepden is/ so en is die ebenwel daerom niet miuder lof (maer by avontuer eer meer) verdienende/ dooz die soo proffijtelijcke epgghenschapen/ diese heerse: Is een Plante/ die in der Aerden een strupck ofte stam maect/ uyt welke verschepden looten opschieten / sonder nochtans d' een aen d' ander vast ofte ghecht te wesen/ ende elke loot ofte uyt spruytsel wast ende maect tnt dick worden/ de gedaente van een boom/ op zijn selven / heeft bladen van een seer fijn ende glat groen/ van de grootte als gheseyt is. Soo wannet dat sp tot de hooghte van anderhalf ofte twee Vadem ghecomen is/ soo geeft sp maer een Bosch van Platanen teffens / die somtijds veel / ende by wijlen wepnich heeft. Daer zijnder van etlijcke drie sonder t ghetelt/ zijnde elck een/ van een span/ ofte wat meer of min/ in de lenghte/ ende van twee ofte drie vingeren in de dicke/ doch hebben hier in ebenwel een groot onderschept/ d' een van d' ander: Men doet daer de Schel seer lichtelijck af/ ende alsdan soo is alle de reste een sachte vuchte / ende seer goet om eten/want is ghesont ende een goet voetsel/ treckt een wepnich meer nae de coude als hitte/ plegen de voosseyde Bosschen/ noch groen zijnde/ af te plucken/ ende also in grootte Potten ofte Kelders/ uyt de locht te hanghen / al waerse rijp ende op haer saploen worden/ namelijck affser een seker crupt (dat hier toe propijs is) by doen: doch soo men die aen de Plant ofte boom laet rijpen/ soo hebben sp beter smaech/ ende een reuck ghelijck als van welrickende Appelen/ dueren by naest t gheheele Jaer dooz/want daer schieten altoos van de strupck ofte voet der Platanen, weer looten op een nieu uyt/ in sulcker boeghen/ dat als d' eene volepndicht/ soo begint d' ander vuchten te gheben/ andere staen half vol wassen/ ende etlijcke comen op een nieu uyt/ soo dat altoos d' eene loote ofte spruytel/ naer d' ander op comen/ waerom men daer t ghehele Jaer dooz/ vuchten van heeft: Soo wannet dat het zijn Bosch ofte tack met Platanen ghegheben heeft/ soo in dien gheheelen arm ofte boom af / want en gheeft niet meer als een Bosch teffens/ blijvende de strupck ofte voet van de stam altoos in der aerden/ als gheseyt is/ de welke dan weer op een nieu uyt schiet / duerende alsoo etlijcke Jaeren/ tot soo langhe dat sp moede wert. De Platanus wil heel vochtichepts / ende een seer heet Werdt-rijck hebben/ ende woyt noch tot meerder weldaet / aen de voet ofte wortel/ met assiste ghemest. Daer comen gantsche Bosschen van Platanen/ ende zijn van groot psoffij / want is het Oost/ dat in Indien aldermeest ghebruyckt woyt/ ende is aldaer bynaest ober alghemeyn / hoe wel datter gheseyt woyt/ dat die haer hercomste uyt Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer ghebruyckt zijn. In effect/ wozen veel van den Swarten ofte Mozianen / ghebruyckt/ ende is op etijcke plaetsen henlieber Woot/ ende maecten daer van ghelijcken oock wijn ofte drank af. De Platanus woyt uyt der pot sijn eten als frupck/ woyt van ghelijcken oock wel gebaden/ ende verschepden van sijn van ghehoockt: Maecten daer noch oock Conserben af/ want seyt in alles seer wel. Daer zijn clepne/ delicate/ ende witte Platanen, diese int Plant Española, Dominicus heeten/ ende daer zijn noch ander die dicke/ stijver/ ende root zijn/ en willen int Lant van Peru niet wassen / maer worden daer van de Andes ghebruyckt/ ghelijck als in Mexico, van Cuernavaca, ende ander Vallepen. Op t vast

plen. lib. 12
cap. 16.

Daer dese Platanen heeft men in Oost-Indien

roote me
acht / ende
dat / het ghe-
heele Jaer
door / ende
worden van
de Postge-
sen Wjggen
van Indien
ghenoemt:
welcker be-
schrijvinghe
ende afteer-
sel nae't leue/
men sien
mach in
mijn Lincera-
rio van Oost-
Indien.

Lant ende op sommighe Eplanden heeft men oberdadtighe groote Platanaren, by ge-
heele Boschagien vol: Soo de Platanus proffijtelijck waer boozt byer / soude de nut-
tigste Plante wesen / die men vinden mocht: Maer en ist gantsch niet / want de bla-
den ende tacken / ofte strupck / en dienen noch boozt Zyant-hout / noch veel min booz-
werck ofte Timmer-hout / om datse vol ende sonder substantie zijn / niet tegenstaende
soo waren de ghedroogde bladen dienstich boozt Don Alonso d' Erzilla, / ghelijck als sy
selvs seyt / om in Chile etlijcke stucken van spin Arucana te schijden / ende is by gebrack
van Dampier / gheen quade remedie / want elck bladt marsh wesen in de breede / van
een vel Dampiers ofte wepnich min / zijnde in de lengte meer als viermael so groot.

Het 22. Capittel. Van't Cacao ende van't Coca.

A hoe wel de Platanus proffijtelijcker is / soo is noch
tans het Cacao in Mexico, ende de Coca in Peru, in meerder achttinghe / eu-
de zijn beyde gaer Boomen / van niet wepnich superflitie. Het Cacao
is een vruchte wat clepder (doch bitter ende grover) als Amandelen / de
welcke ghebraden zijnde / gheen quade smaect heeft. Dese vruchte is soo
seer gheacht onder d' Indianen / als oock van ghelijcken onder de Spagnaerden / dat
het een van de rijckste ende grootste handelinge is / die men in niet Spagnien heeft:
Want soo ghelijck als het een drooghe vruchte is / alsoo woxt sy langhen tijt bevaert
sonder bederven / ende daer worden gheheele Schepen vol van ghebracht / wt de Pro-
vincie van Guatimale. Daer worden t' boogleden Jaer / in de Haven van Guatimale, in
nien Spagnien / meer dan hondert duysent balen ofte lasten van Cacao verbrant / van
een Engelsche Zee-Koover: Is van gelijcken dienende / in de plaets van munt / want
met vijf Caocas / so coopt men een dinc / met drietich ee ander / ende met hondert andere /
sonder datter eenige contradictie / ofte yet tegens te seggē valt. Hebbē van gelijck booz
een gebuyck / dese Caocas / boozt achmoes te gebē aen de buyckbiddende armen. T' princ-
paelste daer dese Cacao toe ghebuyck wt / is / daer een drack af te maerken / die sy
Chocolate noemen / ende is een sotternij / soo als t' selve aldaer in werden ghehouden
wert / hoe wel dat het sommige / die t' niet gewoon en zijn / een walginge maect / want
heeft een ghyup / ende Waterbeilen hoven op / gelijck als of het van gist waer / so dat
ter veel credits van noode is / om t' selve in te nemen / is eyndelijck den pteieuē dyanc /
daer sy de Heeren / die boozt henlieder Lant passeren / int gaen ofte comen / met nooden /
ende boozt een present aanbieden / sae soo wel de Spagnaerden als d' Indianen / ende de
Spaensche vrouwe / die daer int lant gewent sijn / en comen sonder dit liebe Chocolate
niet leven. Dit boozt zeyden Chocolate woxt / gelijck sy seggen / op verscheppen man-
ren / ende met sonderlinghe temperature / toeghemaeckt ende bereydt / te weten / heet /
frisch / ende getempert: doen daer oock specerij ende veel Chilos onder: makent van
ghelijck / in bereij / ofte koer / seggē dat het goet is / doozt de hoest / boozt de maeg / en tegens
de hoest. T' mach wese wat dat het wil / eventwel in esset / de gene die met dese opinie
niet opgeboet is / en sal daer sonderlinghen geen lust toe erhjen. Den Boom daer dese
vrucht aen wast / is van middelbare groote / wel gefatsoemert / ende heeft ee schoone
Croon ofte cop van tacken / is soo delicaet / dat sy daer altoos eenen anderen grooter
Boom by setten / om van de Son niet verbrant te worden / den welcken alleelijcken
dienende is / om hem schaduwe te maken / waerom de selve genaemt woxt / de moeder
van t' Cacao. Daer zijn ackeren ofte Bouplaetsen Cacaotalen, daer sy op gebracht en-
de waer genomen worden / ghelijck als de Wjngaerden in Spa-
gnien / boozt

Dit sal ge-
weest hebbe
van Tom's
Candisch, die
op de selve
tijde hem in
die contrēe
was ontbou-
deide.

guten) booz een handelinge ende Coopmanschappe. De Provincie/ die daer de meeste overbloedicheit van heeft is die van Guatima aen waft in Peru niet/ maer hebben aldaer/ in de plaets van dien/ de Coca, t'welcke noch een ander/ ende van inreder sijn verftit is/ soo dat het schijnt een fabel te wesen: Want het contract van de Coca be- loopt alleen in Potofi meer dan een half Millioen van pelos Jaerlijc/ om datter van de selve in de tnegentich/ tot by de vijfen tnegentich buyen/ t' manden/ toe verdaen wo- den/ ende waren t' Jaer van 83. hondert duysent manden ofte koppen/ gheldende elcke mande ofte kop in t' Coca, in Culco, van derdehalf tot drie pelos toe/ ende in Potofi, vier pelos, ende ses tomijnen, ende oock vijf geessapierde pelos contant gelt. ende is het gene daer bynaest alle wisselighen met gedaen worden/ want is een Coopmanschap daer men t'peditie van heeft/ ende die terstondt van der hant wil. Nu soo is dese dicke Coca, ten cleyn groen bladcken/ t'welcke waft aen Boonkens/ die ontrent een mans lenghte ofte badem in de hoogte hebben/ wassen in uytneemende heete ende seer vor- tige Landen/ geven alle hier maenden versche bladen / dese aldaer Trefmitas heet in/ wel int opbruyngen wel bezoght ende waer ghenomen wesen / want is seer delicaet/ ende noch deel meer/ daer naer alse gepluct zyn/ worden seer ozdelijcken gepack/ in langhe smalle manden ofte koppen/ ende alsoo op de Schapen van t' Landt geladen/ die met dese Coopmanschappe by gheheele kudden/ met duysent/ ende twee ende drie duysent manden tessen gaen. T' gemeynste ende ozdinarts is/ datse ghebracht wo- den van Andes, ende uyt den Vallepen daer t' onlijdelijcken heet is/ ende den meisten tijt van t' Jaer regheit: Ende de bouwinghe / ende t' waernemen des selven/ en cost d' Indianen niet weynich moeyten/ noch ooc weynich lebens/ om datse van t' geberg- te ende coude klimaten af comen/ om die te cultiveren/ waer te nemen/ ende te verboe- ren/ waer dooz daer groote discuten ende verseyden gheboelen/ onder de Heeren den ende Wijfen/ van gheweest zyn / of sp alle den Chacaros ofte Ackeren van den Cocas souden doen vernielen ende uytroepen/ maer is eynelijcken achterweegh/ ende noch in esse ghebleven/ zijnde van d' Indianen boven maten in weerden gehouden. In de tij- den der Coninghen Ingas, soo en was het den gemeynen Man niet geozloft/ de Coca te gebuycken/ sonder oozlof van den Inga, ofte sijn Gouverneur. T' gebuyck daer van is/ die in den mont te houden/ ende te kauwen/ daer t' sap uyt/ sypghende/ sonder t' selve in te swelghen/ seggen dat het haer een groote cracht geeft/ ende een sonderlingh ver- maken ende leckerij is: Woxt van veel trefselijcke ende achtbare liden/ booz super- stitie/ ende een dinc van enckele imaginatie gehouden: doch om de waerheyt te seg- gen/ soo en can ick my niet laten boozstaen/ dat het puere inbeeldinge is/ maer laet my eer duncken/ dat het in effecten de Indianen cracht ende sterckte gheeft / want daer worden effecten van ghesien/ die men geenige goetdunckenheyt mach toe schyben/ als daer is niet een hant vol/ van desen bladen Cocas, dubbele dachreysen te maken/ sonder bywojnen yet anders t' eten/ ende andere die ghelijcke crachten. De fausse/ daer de selve met gegeten woxt/ is de sijn seer gelijc/ want heeft/ nae dat ickse geproeft heb- be een smaerck naer smack / woxt van d' Indianen gestooten met asche van verban- de ende ghemalen beenderen / ofte/ als anderen segghen / met kalk/ ende t' smack haer seer wel/ segghende dat hen proffijt doet/ geben daer seer gheerne haer gelt booz/ want doender henlieder wisseligen ende mangelinghe mede/ met al wat sy wullen/ ge- lijck of het gelt waer/ souden noch al te mael wel mogen passeren/ so de bouwerche ofte t' waernemen en de handelinge des selven niet en waer/ met henlieder verijckel en ver- ontlebinge van so veel volc. Welheeren Ingas gebuyckten de Coca booz een Coninc/ sijn en leckernij/ en was in henlieder saerfictien/ een dinc/ dat sp aldermeest offerden/ ende ter eeren van hare Afgoden verbanden.

Soodanich als dese Co- ca, is het ge- buyck van de bladen Ber- sele en t' Fau- sel onder d' Indianen van Oostlan- dien, gelijc in mijn tinera- no aengetwe- sen ende af- gebeelt is.

Het 23. Capittel. Van't *Maguey*, *Tunal*, *Greyn* ofte *Cochinille*, *Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*.

DEn boom van wonderen/daer de nieuwe *Schryben* ofte *Chapetonen* (ghelyck sp in Indien gheeten worden) mirakelen van plegghen te schryben / van hoe datse is ghebende ofte booytzynght/ *Water* *Wijn* *Olie* *Wijn* *Honich* *Spyoop* *Garen* *Paelden* ende ander dypsent dinghen / is de *Maguey*, t'welcke eenen *Boom* is / die van d'Indianen in nieu Spagnien seer geacht wort / en hebbender gemeynlijcken altoos eenighe van soodanighe soorte by haer wooninghe / tot behulp van haer leven: *Wassen* int *Delt* alwaerse gheplant ende ghehabent worden hebben byede ende dickachtige bladen/gaende de punten ofte epnden des selven/ste ep ende sijfupt t'welcke dienende is/om met te baten of te hechten/ghelyck als met spelden/ofte om te naepen/ want dit zyn de naelden/ trecken upt de bladen/ een seker harich tuch/ t'welcke t'gaern is/ sijdden de strupch ofte stam/ (welcke dick is) alse noch mozwe is/ op/ waer mede daer ee groote hollicheyt in blijft daer de substantie der wortel in op trect/ t'welcke een *liqueur* ofte *nat* is/ dat me dymct/ gelijc als *water* *wat* is versch en soet: dit selve oppgesode/ comt te wese gelijc als *wijn* / n so men t' selve laet beruerē / verandert dat in azijn/ en soo t' selve noch meer by't vier gepurceert wort/ so wort het gelijc als *honich* / en half opghesoden wesenbe / is dat ghelyck *Spyoop* / zijnde van eenen goeden smaech ende ghesont/ende is/naer mijn duncken/beter als *Spyoop* van *Duyphen*. Op dese manere/ soo worden daer dese ende andere verschepdenheyt/van't selve *nat* ofte *liqueur*, ghesoden/ t'welcke in groote menichte voort comt / want crighen daer bywojlen etijcke *krammen* vol / des daeghs upt. Men heft desen *Boom* oock in *Peru*, maer en wort daer niet gheproffiteert / ghelyck als in nieu Spagnien. *Hout* van desen *Boom* is hol ofte sponciachtich/ende dient om t'byer t' onderhouden/want behouft het byer/ gelijck als *font* / ende duert langhen tijt/waer van selt ghesien hebbe / dat hen d'Indianen in *Peru* met dienden. Den *Tunal* is eenen anderen vermaerden *Boom* / van nieu Spagnien, so men dien *Boom* mach heeten een *bos* bladen ofte *loten* / die d'een boden d'ander uptcomen/waer inne het t' bzeemste *fatsoen* onder alle *Boomen* heeft/want daer wast eerst een *bladt* upt den welcke comt een ander/ende van dat/weer een ander/ende alsoo booyts tot het epnt toe/upt ghesontbert / dat soo ghelyck/ als de bladen boden ofte bezijden beginnen upt te comen/ alsoo beginnen de benedenste te verdicken ende grofte te worden / comende bynaest t'fatsoen van bladen te verlesjen/makende een *maniere* van een *strupck* ende *tacken* / die gantsch dijstelijc/rau ende leetlich worden/war door sp op sommighe plaatsen *Caerden* gheeten worden. Daer zyn ooc wilde *Caerden* ofte *Tunalen* dese en geben geen byuchten/ofte soo sp die hebben zyn seer dijstelijc / ende van geender werden. Daer zyn goede *Tunalen*, die een byuchte gheben / (welcke in Indien seer geestmeert wort) genaemt *Tunás* zyn wat grooter als *Wonicks* -kerfen/ende oock soo glat : men doet daer de *schelle* (die dick is) af/heeft binnen in / t'frupt ende *Wozkens* ghelyck als *Wgghen* / t'welcke van een seer goede smaech / ende soet is / namelijcken de *witte* / die oock een lieflijcken reuck hebben/ de *roode* en zyn ghemeynlijcken soo goet niet. Daer zyn noch ander *Tunalen*, die (al hoe wel datse de woortsepe byuchten niet en geben) veel meer gheacht zyn / ende worden met groote soeghbuicheyt waer genomen ende gehabent : Want hoe wel datse gheen byuchten van *Tunás* booytzyngien/soo gebense niet te min/ de welbaet van't *Speyn* / want daer groepen onder in de

soeten ofte conserben/ende schijnt Fruyt van Que-appelen ofte Mermellade te wesen/ zyn seer goet om t'eten/ende die gheconsijtte noch beter/wassen in de Eplanden/maer in Peru en heb ickse niet ghesien / zyn groote / wel ghesat sonneerde ende ronde Boomen. De Guayavos zyn ander Boomen/welcke gemeynlijcken snoode vruchten boort hengen/zyn vol harde kolen/van de grootte van clepne Appelen/is op t'vaste land/ als oock op d'Eplanden/eenen Boom ende vruchte/die een quade saem heeft/want segghen/datse nae Wandlupfen stincken/ooch so ent z de smaek niets te lieflijck/ende is in effect niets te ghesout. In Santo Domingo, ende in de Eplanden/ heeft men gheheele Bergghen vol van Guayavos. Daer wort gheaffmeert datter soodanighe Boomen niet en waren/ alser de Spagnaerden eerst in quamen / dan dat sp daer (ick en weet van waer) ghebracht/ende soo ontalijcken ghemultipliceert ofte vermenichfuldicht zyn/want daer en is gheen vhebierte die de kolen verdoen ofte verntelen conmen/ende als de selbe met het vterlijck (welcke vrochtich ende heet is) comen te vermenghen/soo willen sp segghen/dat sp daer dooz soo seer vermeerbert souden wesen/ als men siet. In Peru soo is desen Boom verlijepden/want de vruchte daer van en is niet root/maer wit/noch en heeft oock gantsch geen quaden reuck/maer is goet van smaek: Ende daer zyn sommige soorten van Guayavos, die't Fruyt soo goet hebben als de beste vruchten van Spagnien/namelijcken de gene die Guayavos de Matos genaemt woorden/ende andere clepne witte Guayavillien, is een vruchte van goeder digestie/ofte verteerighe/ende ghesont booz de maegh/want is hardt ende cout om te verteeren. De Paltos zyn in t'contrarie heet ende delicaet. De Palto is eenen grooten wel ghemaecten Boom van veel takken/zijnde de vruchten in t'fatsoen ghelijck als groote Peeren/ hebben binnen in een grootachtighen strom/zijnde de reste een sachte vruchte/want zyn/als sp te begghen ruy zyn ghelijck als Boter/ hebbende de smaek delicaet ende vooterachtich. In Peru soo zyn de Paltos groot/ende hebben harde schellen/die men geheel afdoet/maer in Mexico so zyn se meestende clepne/met dunne schellen/de welke men afschelt/gelijck als van Appelen/houdent booz een gesont eten/ende treckt een weynich nae t'heet/als gheseyt is. Dit zijnde Melocotonen, Appelen ende Peeren van Indien, te weten/de Mameyen, Guayaven ende paltos, hoe wel dat ick die van Europa, daer lieber booz soude kiesen. Vnder sullen by aboutuer / dooz de ghewoonte ofte affectie/de vooztpde vruchten van Indien booz goet ofte beter houden/ is eben w: I een seker dinc/dat de ghene die dese vruchten niet gesien ofte gheypoest hebben/dit te selen weynich verghenorghen sal/sae sullen moede werden daer van te hoozen/soo ghelijck als het my selven al begint te verzoeten/waerom ick het met den lichtsten oberloopen sal / in t'berhalen van andere weynich verschillende vruchten/want van allegader/onmogghelijcken is.

Het 25. Capittel. Van de Chicoçapotos, Annonas ende Capolices.

Sommighe groot-makers der Indiaenscher dingen/ hebben gheseyt datter een vrucht was/ghelijck als t'Fruyt van Que-appelen/ende een ander als Mangiar blanco, (dat is witte cost gheseyt/eens Spaens Bancket eten) waerom sp t selbe soodanigen namen gegeven hebben / om dat de smaek waerbych was sulcke namen te hebben. Het Fruyt van dese Que-appelen/ofte Mermellade, was van de gene (soo ick my niet misrekent hebbe) die men Capotes ofte Chicoçapotes heet/de welke in t'eten se er soet zyn/treckende de colore nae gheconsijtte Que-appelen ofte Mermellade. Dese vruchte / seiden

sejden sommighe Criollos, (alsoo hiet men in Indien de Spaensche afcomelingen / die aldaer geboren zijn) ginch alle Fruyten van Spagnien te boven / welke my alsoo niet en dunck / ende segghen oock / datter op de smaect niet te segghen valt: Ende al waert schoon alsoo / so en ist gheen disputatie die weerdich is om te sijn. Dese Chiccapotes waslen op heete plaetsen in nieu Spagnien, ende en hebben gheen groot onderschept met de Capotes, die ick op't baste Lant ghesien hebbe / maer ick en weet niet datter in Peru soodanighe Vychte is. Nu soo is het Mangiar blanco de Annona ofte Guanavana, welke op't baste Lant wast. Dese Annona is in de grootte als een grootte Beer / ende een wepnich lanchwerpich en open / ende alle het binnenste is sacht ende moywe / ghelijck als witte Boter / is oock soet ende van een luyt ghelesen smaect / ende is gheen Mangiar blanco, hoe wel dat het een witte cost is / ende datmen't oock so seer soude berheffen waer al te veel niet te min / heeft eben wel een delicate ende lieflycke smaect / ende is / nae't goet-duncken van sommighe / het beste Fruyt van Indien, heeft menichte van swarte koxkens: De beste die ick van dit Oost ghesien hebbe / is gheweest in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Kapolien heeft / de welke sijn ghelijck als Mozellen ofte Kircken / ende hebben oock soodanighen steen ofte koxl / eben wel een wepnich grooter / zijnde 'tsaen ende de grootte van Mozellen / met een goede smaect van upt den kincken soet / en hebbe oock op anders gheen plaetse Kapolien ghesien.

Het 26. Capittel. Van versheyden soorten van Vruchten, als oock van de Cocos, Amandelen, van d'Andes ende Amandelen van de Cacaoyos.

Et en is niet mogelijken alle de vruchten ende Boomen van Indien te relateren / de wijle dat ick van veel gheen memozie / ende noch min / van veel gheen notitie en hebbe / sae de gene die my noch te bozen comen / dunckt my een moeylich dinc te wesen / van alle de selve te disourer / want vint andere soorten van groter Vruchten / als daer sijn de ghene die men Lucumas noemt / van welke Vychten booz een spreekwoort gheseyt wort / een ghedissimuleert hout te wesen. Van gelijken de Pacayas ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghevanghen Noten hiet / welke Boomen van beelen / booz Note-boomen (van de selve specie) aenghesien worden: Ende willen noch segghen / dat soo men dien dink wil quam te herplanten / ende van d'een plaets op d'ander veranderde / dat sy souden comen te draghen / de Noten op de selve maniere / als die van Spagnien / want om dies wille dat sy wilt sijn / soo bzingen sy soodanighen Vruchten boort / datmen se qualijck ghenuten can. Is eyndelijck wel behoortlijken / dat wy eens de boosheit ende rijckdom des Scheypers overdencken / die op so versheyden plaetsen der werelt / so veelderley versheydenheit van geboomten en vruchten verdeelt heeft (ende dat / altemael) tot dienste der Menschen / die't Verrijck bewoonen: Ende is boozwaer een wonder dinc / so veel versheydenheit van gedaenten / smaken ende eyghenschappen te sien / die van te bozen / al eer dat Indien outberkt was / noyt in de Werelt bekenet noch gehoort sijn geweest / waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus, ende d'alder curieuse / gantsch gheen notitie af ghecreghen hebben / met alle haer neersigheyt ende curieuseheit. Wonen tijden / so en hebben daer oock gheen curieuse Personen ontbroken / die Tractaten ofte beschryvinghen ghemaect hebben / der Planten / Cruppen ende Wortelen van Indien, als oock van haer operatie ende Medecijnen / de welke sy by der hande

Van de
Palm-boo-
men/mid-
gader s de
Buchten
van die? als
oor alle 'tge-
nur daer bā/
hebbe ic di-
stinctelijken
beschrebe in
mijn Itine-
rario van
Oost-Indien
daer men't
op't breefste
lefen ende
sien mach/
als oock de
zoit'erfep-
singe des sel-
ben nae't le-
besaf gebeet.

mach nemen / de ghene die byeeder ende volcomender kennisse van dese materie be-
geert te weten/want selt alleenlijcken booz mp genomen hebbe/overloopende / ende
sommierlijcker wijs te verhalen/ tghene dat mp in dese Historie te vozen comt: Eben
wel soo en dunckt mp niet/dat sck de Cocos ofte Palmen van Indien verswijghen can/
om die/wille dat d'epghensclappe des selben / notabel is : segghe Palmen, maer niet
epghentlijcken/noch oock van Datilen ofte Dalen/dan van diergelijcken/ om dat het
hooghe ende seer sijde Boomen zyn/ende hoe dat sp hoogher op wasfen / hoe dat sp
grootes tacken upt syepden. Dese Palmen ofte Cocos byenghen een Buchtje boozt/
die van gelijcken Cocos genaemt woxt / van welke men Bynck-baten placht te ma-
ken : Ende willen oock segghen/datter etlijcke van goet zyn/tegens 'tsejn ende ste-
ken der Wildt. Het binnenste van dese Cocken ofte Boten (te weten/alst bzoogh ende
rijp is) is om t'eten/ende heeft de smaech nae rijpe Castagnen. Als dese Cocos noch
tender ende moezwe aen den Boom hanght/soo is alle het binnenste gelijck als melck/
twelcke gebzoncken woxt booz leckernije/als oock om te vercoelen ten tijden van het
weder. Ick hebbe dese Boomen gesien in Sint Jan de puerto Rico, ofte van de Rijcke
Haben/als oock op ander plaetsen van Indien. Ende mp worde daer een dunck af ghe-
sept/dat om te noteren was/te weten/dat desen Boom/ alle Maenden ofte Manen/
den nieuwe Loot ofte Spzupt/met Cocken boozt-byacht : In boeghen / datse twaelf
maels bychten in't Jaer souden gheben : / twelcke is ghelijck als tghene dat in S.
Jans openbaringhe geschreven staet : Ende schieen boozwaer alsoo te wesen / want
de Looten waren alte samen van verscheyden ghewas ofte oude dom/te weten/eent-
ghe die noch upt quamen/andere die ten halven stonden/ende sommighe die gheheel
volwasfen waren/etc. Dese boozeppe Cocos moghen wesen in de groote ghelijck als
den cleyn Meloen, men hefter noch andere/diese Coquillo ofte Coeken noemt/twel-
ke een beter Bucht is : dese bint men in't Lant van Chile, zyn een weynich cleynder
ende wat ronder als Boten. Daer is noch een ander soozte van Cocos, die t binnenste
Fruyt so niet aen een gewongelt hebben/maer hebben in de plaets van't selve quan-
titeyt van koylen/ghelijck als Amandelen/ende dese liggen daer binnen in ghelijck als
de koylen in een Granaet-Appel : Dese Amandelen zyn wel bynaels soo groot als
d'Amandelen van Spagnien/ende in smaech schijnen't de selve te wesen / doch zyn
eben wel een weynich harder/ende oock bochtiger ofte smoutachtiger / zyn goet om
te ten/ende dienen heelieken booz een leckernije/in de plaets van Amandelen/ gelijck
als Marfapeinen, ende ander dierghelijcke dinghen / wozen Amandelen van d'Andes
gheheeten/om dat dese Cocos seer overbloedich in d'Andes van Peru wasfen / zyn soo
hardt/dat men se met een grooten steen ende goede cracht moet smijten eermense open
krijght : Soo wanneer datse in't schudden van den Boom/pemant op't hooft comen
te vallen/sal hem seer ghenoech doen/schijnt onghelooftlijck / hoe datse nae de grootte
diese hebben / (want en zyn niet grooter/oft ten minsten niet veel meer/ als d'ander
Kocken) soo groote menichte van Amandelen/stouwen moghen. Maer in compara-
tie van Amandelen/als oock van eenighe andere Buchten/soo moghen alle de Boo-
men/by de Amandelen van de Cachapoyas, wel wiighen : heetse Amandelen/om dat
ickse anders gheenem naem en weet/ is de delicaetste/leckerste ende ghesontste bychte
van alle de ghene die ick opt in Indien ghesien hebbe : Jae dat meer is / soo isser van
een gheleert Medertijn gheaffirmeert geweest/datter onder alle de Buchten/die daer
in Indien als oock in Spagnien waren/ghenighe/by de goetheyt van dese Aman-
delen/te compareren waren/zyn cleynder als die van de Andes booztep/ende grooter/
ofte ten minsten grover als die van Spagnien/zyn seer tender ofte moezwe om t'eten/
dan wel saps ende substantie/ende gelijck als Boterachtich/met een seer lieflijck soet/
wasfen

wassen aen seer hooghe ende wel-ghetachte Boomen / ende soo ghelijck als het een weerdich dinc is / alsoo heeft het de natuer oock goede bewaringe ende beschutsel gegeven / groepen in hupskens ofte doppen / een weerdich grooter ende dijstelijgher ofte scherper als de hupskens der Castagnen. Als dese hupskens ofte doppen droogh zijn / soo worden sy seer lichtelijcken open gedaen / ende t'yt daer upt genomen. Men vertelt / dat de Meer-hatten op dese Druchten seer verleekert zijn / ende daer zijnder veel in de contrée van Cachapoyas in Peru, (daer men alleenlijc mijns wetens dese Boomen heeft.) Nu om haer niet te steken aen de doppen / om t'winenste upt te crijghen / soo worden sy die van boben / upt den Boom af / ende laten se alsoo op de steenen neder vallen / makende dat se in t'hallen comen te scheuren / als van soo doen sy die nae haeren wille voorts open / ende etender soo veel van alse willen.

Het 27. Capittel. Van verscheyden Bloemen, als oock van sonnige Boomen, die alleenlijck enckele bloessenen voort-brengen, ende hoe dat d'Indien en de selve ghebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer groote vrienden van Bloemen / ende dat / meer als eenighe andere Natien der Werelt: Ende alsoo hebben sy oock voort een ghebruyck / verscheyden ruyckkerkens ende cranskens van Bloemen te maken / de welcke sy aldaer Suchiles heeten / ende maken die van soo veelleyer verscheydenheyt / soo aerbich ende fraey / dat men die niet beter en soude moghe n'wenschen: Is een maniere / dat se aen de principaelste Heeren ende Gasten de Suchiles ofte Ruyckkerkens tot een present bereeren. Toen wy doog de selve Probintie reysden / soo creghen wy daer soo veel van / dat wy niet en wisten waer wy die laten souden: Wel is waer / dat sy de principaelste Bloemen van Spagnien hier toe ghecommodeert hebben / want wassen daer soo wel als in Spagnien / ghelijck als daer zijn / Angiers / Kroosen / Telpen / Jasmijnen / Violetten / ende andere soorten van Bloemen / die daer van Spagnien ghebracht zijn / aerden daer seer wel. De kroos-boomen wasschen daer / op elijcke plaatsen / van louter weelde al te veel / waer doot de selve gheen kroosen voort-brachten: Is eens ghebeurt / hoe datter een kroos-boom af zijnden / ende dat de knoppen / die terstont daer nae upt liepen / menichste van kroosen voort-brachten / waer aen sy ghelckert wierden de selve te snoepen / ende haer de weelde te benemen / soo dat se als nu kroosen ghensich gheben. Maer behalven de dootse soorten van Bloemen / die daer van herwaerts- over ghebracht zijn / soo heeft men daer noch ander veel / welcker namen ick niet en soude comen segghen / te weten / van roode / geel / blauw / paersche / witte / ende dupsent verscheydenheden van colouren / de welcke d'Indianen voort een fraeijcheyt / op haer hoofden plaatsen te dragghen / ghelijck als Pluynagien. Wel is waer / dat veel van dese Bloemen niet meer als t'ghesicht hebben / want of den reuck en is niet goet / ofte is sterck / ofte en hebben gantsch gheen reuck / even wel soo zijnder elijcke / die enen excellenten reuck hebben / als daer zijn / de ghene die van eenen Boom voort-comen / (die van sonnige Floripondio gheheeten wort) den welcken anders gheen Druchten en gheeft / van alleentlijcken de dootse bloessenen: Dese Bloessenen zijn grooter als Lепен / ende wassen op de maniere ghelijck als Cloerkens / zijn gantsch wit / ende hebben van binnen in / t'arkens ofte daer p'kens ghelijck als de Telpen doen / desen Boom bloeyt het gheheele Jaer doot / sonder ophouwen / heeft een wonderlijcke / delicate / ende lieflijcke reuck / nameelijck in de coelck / an den moeghenstont: Ende om dat het een dinc is / weerdich

Soodanige Boom als dese / hot welc differente van Bloemen / bint men in Oost Indien / gheheent. Arboretus / maer bloeyt

alleenlijcken
des nachts /
welcker be-
schrijvinghe
ende afbeeld-
sel men sien
mach in
mijn Itine-
ratio van
Oost-Indien

werdich om in Conincklijke Hoben te staen / soo heeft de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, van ghesonden aen den Coninck Don Philippe onsen Heere : In nieu Spagnien soo woyt van d' Indianen in grooter weerden gehouden / een Bloem, die sy heeten Iolofuchil, dat is te segghen / een Hart-bloem / want heeft de ghedaente van een Harte / zijnde oock in de grootte niet veel minder. Dus danighe sooyte van Bloemen brenghet oock eenen anderen grooten Boom voort / sonder eenighe ander Burchten te gheben / de welcken een stercken reuck / ende naer mijn duncken / al te sterck hebben / hoe wel datter ander zijn / die hen laten duncken / datse niet wel riecht. De Bloem die van de Son gheheeten woyt / is een dinck dat wel bekend is / hec dat die de ghedaente van de Son heeft / ende haer met de Son om draeyt. Daer zijn andere / die men heet Angiers van Inoien, de welke schijnen van seer sijn paers en Dagnien stuwel te wesen / twelcke van ghelijcken een ghenoech bekende saecke is : Dese en hebben sonderlinghe gheenen reucke / die te bedieden heeft van allenlijck 'gghesicht. Daer zijn andere Bloemen die noch / behalven 'gghesicht / (de wile datse sonder reuck zijn) oock smaeck hebben / gt elijck als de ghene die na Cupr-kars smaken / want soo men de selve quam t' eten / sonder te sien / soo en soude men 't in den smaech daer niet van connen onderscheppen. De Bloem van de Granadilla woyt ghehouden vooz een dinck werdich om te noteren / want segghen datse de teykenen van de Passie heeft / te weten / dat men daer in bint de Nagelen / de Colom / de Gheessel ofte Koebe / de doozne Croon ende de Wonden / ende haer en ghebycken daer gheen reden toe / om sulck te bewijzen : Doch om 't selve altermael af te beelden / soo soude daer wel eenighe mededoogenheyt van noode wesen / om 't selve te helpen lyden / en wel so stater veel van / laer genoeyt upt gheburcht / zijnde 't gesicht in hem selben vermakelijck / hoe wel dat het geen reuck en heeft : De Burchte die daer van comt / heetense Granadilla, de welke men eten ofte bijnucken / of om beter te segghen / slopen mach / want is om te verroelen ende soet / sae sommighe laten sijn duncken / dat het al te soet is. D' Indianen hebben vooz een ghebruyck / datse in hare Feesten ende Dans-spelen Bloemen in de handen draghen / ende woyt oock van de Coninghen ende groote Heeren / vooz een groot-heyt ghehouden. Hier upt comt het / dat men de Schilderijen / van haerlieber Vooz-Anders / soo ozdinars met Bloemen in de handen siet staen / so gelijck als men hier vooz een gebruyck heeft / die met Want-schoenen te schilderen. Nu soo isser / belanghende de materie der Bloemen / ghenoech af gheseyt. De Albahacha, hoe wel 't selve gheen Bloem / maer Cruyt is / woyt oock tot de selve effectie / van vermakelijcheyt ende reuck / ghebruyck / want hebbense in haer Hoben ende Cupnen in testen staen / ghelijck als ander welrickende Bloemen / wast albaer soo ghemeyn sonder te bezogghen / ende soo veel / dat het schier gheen Albahacha, maer Cruyt schijnt te wesen / dat men aen allen oorden vindt.

Het 28. Capittel. Van't Balsen.

De Planten en zijn van den opperften Werck-man niet alleen ghesoyneert vooz eetbare Spijse / maer oock vooz vermakelijcheyt / Mederijnen / ende tot behoefinghe der Menschen. Van de gene die tot onderhout zijn dienende / ('twelcke 't yncipaelste is) isser gheseyt / als oock yet wat van die van vermakelijcheyt. Van die van der Mederijnen ende operatie / sal oock een weynich gheseyt worden : Ende hoe wel dat alle de Planten (wel bekend ende te werck gestelt) medecinael zijn / soo zyn der noch tans eenighe / die kennelijcken zijn hertoonde / van haren Scheyper gheopdineert te wesen

wesen tot Medecijne ende ghesontheyt der Menschen/ gelijk als daer zijn Liqueuren
 ofte Olven/ Gommen ofte Warsen/ die sekere Planten upt- dvingen/ ende van hen ge-
 ben/ de welke met seer lichte experientie / terfont vertoonen / waer toe datse goet
 zijn. Onder dese soo is den Balsam met reden gherelebract/ ende dat/ dooz spnen exel-
 lenten reuck/ ende noch veel meer/ boven al/ dooz d' effecte van Wonden / ende ander
 herschepden remedien ende siekten te genesen/ gelijk als men t daer met gheper-
 mentert heeft. Den Balsam die van West-Indien gheboert wert/ en is geen rechten
 Balsam, te weten/ van de selve specie/ gelijk als den oprechten Balsam, die van Alexan-
 drien, ofte Alcairo, gebrecht/ ende in woorigen tijden/ in t Lant van Iudea, ghevonden
 wort/ welke alleen in de Werelt (gelijk als Plinius schryft) de grootheyt ofte schat
 in sich hadde/ tot dat de Keeseren/ Vespasianus ende Titus, tselve nae vroomen ende
 talien toe worden/ bewreegt mp te segghen / dat het niet van de selve specie en is/ om
 dies wille dat de boomen/ daer t upt bloept/ onder haer seer verschepden ende d'verschij-
 ningen/ want den Balsam-boom van Palestina, was cleyn/ ende in maniere ghelijck als
 een Wyngaert-Stock/ gelijk als Plinius referert selfs gesien te hebben/ ende de ghene
 diese noch hedens t d'eghs in Orienten gesien hebben/ segghen tselve. Doch so noemt de
 heylighe Schryft de plaets daer den Balsam bloeyde/ Wyngaert van Engaddi, dooz de
 ghelijckenisse diese niet den Wyngaert-Stock heeft. Den Boom/ daer se den Balsam
 van Indien upt crygen/ (ghelijck ick selve gesien hebbe) is wel soo groot als een Gra-
 naet-appel-boom/ ende heeft oock (soo t mp wel gedenckt) eenighe gelijkenis af/
 ende en heeft gantsej geen gelijkenis met den Wyngaert hoe wel dat Strabo schryft
 dat d'oude Balsam-boomen soo groot souden gheweest hebben/ als Gynaet-appel-
 boomen/ maer in de accidenten ende operatten/ hebben dese liqueuren groote geijcke-
 nis/ gelijk als daer is/ in den wonderlijcken reuck/ in t cureren der wonden/ in de co-
 leur/ als oock in de ghedaente der substantie. Du het gene dat ban t ander Balsam he-
 haelt wort/ van datter wit/ root/ groen/ ende swart is/ tselve wort oock van gelijcken
 onder dat van Indien ghevonden/ ende soo gelyck als tselve upt getrocken worde met
 de kureck ofte bast te souden ende te kerben/ om tliqueur daer alsoo dooz upt te disti-
 leren/ alsoo wort van gelijcken/ met dat van Indien oock ghedaen / hoe wel dat de me-
 nichte/ die t distilleert/ meer is. Du isser een soorte onder/ die puer is / die ghenaemt
 wort Oppoballamum, twelcke de selve tranen zijn die t distilleert. Ende daer is een an-
 der soorte/ die so perfect niet en is/ twelcke is het liqueur, dat upt het selve hout/ kureck/
 ofte basten ende Waden/ met persen en op t hyper te sieden/ getrocken wert/ genaemt
 Xyloballamum, alsoo heeft men oock van gelijcken in t Balsam van Indien, een soorte
 die puer is/ soo gelijk als het van selfs upt den Boom booyt- comt. Ende daer is oock
 noch een ander/ dat van d' Indianen met sieden ende persen upt het hout ende blade-
 getrocken wort/ ende weten dat oock noch wel te verhalphen/ ende met ander liqueur
 te vermengen/ om dat het meer soude schynen: Wort in effect/ en met reden/ Balsam
 genaemt/ ghelijck als het oock is/ hoe wel dat het van de selve specie niet en is/ wordt
 oock seer veel gheacht/ ende souden noch in meerder estime wesen / soo t niet en hadde
 t ghebreck dat d' Esmiraulten ende Peerlen gehat hebben/ dat is/ van veel te wesen/ tge-
 ne daer alder mest aen ghelegghen is / is dat het booz de substantie / om te moghen
 Wozmen / (twelcke in de heylighe Kercke soo noodich/ ende van soo groote veneracte
 is) van de Roomse Kercke verclaert is / dat men met den selven Indiaenschen
 Balsam, in Indien mach Crismeren ofte Wozmen/ ende t Sacrament van Confirma-
 tie gheben / als oock in de ander meer dinghen / daer t de Kercke toe ghebruycht.
 Het Balsam werdt in Spagnien ghebracht/ van nieu Spagnien, ende upt de Provin-
 tie van Guatimala, van Chiapa, ende ander plaetsen/ in welke Contrepen/ het alder
 meest

Plin. lib. 12.
cap. 25.

Cap. 1.

Strab. lib.
16. geog. 1. 2.

Plin. lib. 12.
cap. 25.

Plin. lib. 12.
cap. 25.
Strab. lib. 16
Geograp.

meest ghebonden wort/hoe wel dat het alder costelijste ende beste comt van't Epland Tolu, ghelegghen aen t'vaste Landt/ niet verre van Cartagena, welcke Balsen wit is/want men hout ghemeynlycken t'witte booz opyechter ende beter als t'roode: Hoe wel dat Plinius t'roode d'eerste plaets gheeft/ende daer na t'witte/ten derden/t'groene/ende t'laetse t'swarte. Maer Strabo schijnt het witte Balsen in meerder estime te hebben/gelijck als het by den onsen gheacht is. Van t'Indiaens Balsen soo is Monardus op het zeeiste tracteren/ende eerste ende tweede deel/namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu, want altemael een dinc is. Ick en hebbe niet comen bevinden/dat het Balsen van d'Indianen/in voorighen tijden/seer gheacht is geweest/noch en ghebruyckten dat oock in gheenige dinghen van importantie/ hoe wel dat Monardus seyt/batter d'Indianen hare wonden met cureerden/ ende dat het de Spagnaerden daer van gheleert souden hebben.

Het 29. Capit. Van't Liqueudamber, ende ander Olyen, Gommen ende Droghen, die van Indien ghebracht worden.

N Het Balsen soo wort liqueudamber, in weerden gehouden/twelcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in sijn selven) is/ende comt drabbich/ende ghelijck als een koecht te werben/is van naturen heet/ende een goet perfuym, wort ghebesicht booz wonden/ende ander gebreken/waer in ick my beroepe op de Medecijnen/namelijcken op Doctor Monardus, die in sijn eerste deel van dit liqueur gheschreven heeft/als oock van deel ander Medecijnen/die upt Indien comen. Liqueudamber wort van gelijken upt nieu Spagnien ghebracht/welcke Probincie/sonder twijfel/in dese Gommen/liqueuren ofte sap van Boomen avantage heeft. Hebbender alsoo oock van ghelijcken/menichte van diverse materien/booz perfuymen ende Medecijnen/gelijck als daer is t'Anime, twelcke daer by groote menichte van daen comt. Het Copal ende t'Suchicopal (twelcke andere soorten sijn) ghelijck als Storack ende Wierroock/heeft van ghelijcken excellente operatien/ende een seer schoonen reuc booz perfuymen. Desghelijck so sijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael. D'Ospe die men noemt van Avero, wort oock van daer ghebracht/ de welke ghenoech van de Medecijnen ende Schilders gheprofiteert wort/d'een om Plaesters van te maken/ende d'ander booz Vernis op de Schilderije. De Canafistola ofte Cassia wort daer oock van gelijcken booz Medecijne van daen ghebracht/ de welke overbloedich wast in t'Epland Española, is eenen grooten Boom/ende bynght de boozsepe Rieten/met het pit datter binnen in is/booz Dyuchte boozt. Daer werden ghebracht in de Bloot/daer ick in t'et van Santo Domingo af quam/acht en heertich quintalen Cassia fistola, Calfa perilla, ende is oock diet min bekent booz dupsentderiep ghebreken. Hier van werden in de boozsepe Bloot/van t' selve Epland ghebracht vijftich quintalen. Men heeft in Peru heel Salcaperrilla, ende in t'Land van Guataquil (twelcke lept onder de Linea Equinodialis) is het seer excellent/altwaer hen veel lieden gaen cureren/want hebben booz een optine/dat het Water/twelck sy daer maer slechts dincjen/haer ghesonthept veroozacht/om dies wille dat het selve/booz menichte van dese Woxtelen heen loopt/als boven gheseyt is/waer dat sy oock noch by hanghen/dat het niet van doen en is/om in t' selve Land te sweeten/oste beel ghewaet van Cleeren te hebben. Thout van Guaiacan (anders theplich hout/oste hout van Indien ghenoecht) wast in grooter overbloet in de boozsepe Eplanden/is soo swaer als hier/dat soo t' in t' water comt te ballen/

Cassia fistola
wast oock
beel in Oost-
Indien, in t'
rijcke van
Cambayen.

ballen/ gaet terstont te gront. Hier van by acht de boozschyden Blost drie hondert en vijftich quintalen, ende mocht wel twintich / sae hondert dupsent ghebracht hebben/ sooder maer van soo veel houtz astreck waer. Van't hout van Bramien, dat so ontfleken root/ ende soo bekent is/ (t'welcke booz berwe ende andere nuttscheden gebuycht wozt) quamen van de selue Eplanden/ in de boozsepde Blote / hondert ende vier en derich quintalen. Andere ontelbare aromatijske Houten/ Gommen/ Olien ende droegen zynen noch in Indien, van alle welcke niet mogghelicken is te verhalen/ noch daer en is oock booz dese mael niet deel aen gheleggen : segge allentijcken/ datter ten tijden der Coninghen Ingas van Cusco, ende der Coninghen van Mexico, veel erbaren Planten geweest zyn/ die niet simplis cureerden / ende daer groote curen niet aenrechten/ om datse de kennisse ende wetenschap hadden/ van verschepden deuchden ende eegenschappen der Cruyderen/ Wortelen/ Houten ende Planten/ van die men alsoer vint/ daer d' Ouderen van Europa gantsch gheen notitie ofte kennisse van ghehadt hebben. En om te purgeren/ so heeft men daer by sent bingen van dese simplen, gelijc als daer is/ de wortel van Mechoacan, de Pimionen ofte pijn-notē van Puna, geconsyste Guanuco, olte van Higuerrilla, en andere dupsent diergelijcke dingen/ dewelcke sy (wel berept en op spnen tijt gebesicht zynde) van geen inlander efficacie houde/ als de Orogen/ die van Orienten comen/ gelijc als verstaen mach worden int gene Monardus, in syn eerste en tweede deel geschreven heeft/ alwaer sy van gelijck op't bzeeste tracterende is/ van't Tabaco (ofte ^{petum}) met het welcke ghedenkweerdige experientie ghedaen zyn/ tegens t'jenjn. Tabaco is een Boonken ofte Plante / die ghenoch ghemeyn is/ maer van seltsaene deuchden/ van gelijcken int ghene dat men Contra-yerva, dat is/ tegen-cruyt heet/ als ooc in ander verschepden plantē/ want den Aetheur van alles heeft syn weldaden nae syn beliesten berdeekt / sonder te willen / datter yet onnuts in de Werelt soude boozt comen/ maer om t' selve van den Menschē bekent ende nae behoogen ghebruyck te worden/ soo is het noch een ander gabe van God/ t'welcke van den Scheyper bergunt wozt/ aen den ghenen die't hem goet dunckt. Van dese materie van Planten/ liqueuren, ende andere Medecinale dinghen van Indien, heeft den Doctor Francisco Hernandez een excellent werck ofte Tractaet gemaeckt/ ende dat door rypz bevel ende commissie van spne Majesteit doende nae't leven afbeelden alle de Planten van Indien, dewelcke/ nae datse segghen / over de twaelf hondert zyn : Ende assimeren oock/ dat het selve werck over de tselich dupsent Ducaten ghecoft heeft / uyt het welcke den Doctor Nardos Antonios, een Italiaens Medecijn / met groeter curieusheyt een Extra ghemaeckt heeft / tot welke Boecken ende Beschryvinghe ick den ghenen aenwijse / die van de Indijensche Planten breeder ende meerder bescheyt beghert te hebben/ namelicken tot d' affecten der Medecynen.

Het 30. Capittel. Van't groote Gheboomte van Indien, als oock de ceeren, cirvas, ende ander groote Boomen.

So ghelijck als t' Wertrijck/ van't beginsel der Werelt af/ Boomen ende Planten booztgebracht heeft/ dooz bevel van den sinoghēden Heere/ al so en isser oock gheenich Landtschap / ofte ten bynght altoes eenighe bruychten boozt / doch op d' een plaetse meer als op d' ander/ ende behalven de Boomen ende Planten/ die dooz s' Menschen vernuft geplant/ ende van t' eenē lant in t' ander verboert zyn / soo isser noch een groot ghetal van Boomen/ die alleenlijcken van de Natuer gheschapen ende booztgecomen zyn : Van dese heeft men / nae mijn ghevoelen/ in de nieuwe Werelt van ons/

Indien

Indien gheheeten) veel meer int ghetal/ als oock in de verscheydenheyt/ als in de oude Werelt van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van is/ dat de Landen van Indien, heet ende bochtich zijn/ ghelijck als het bewesen is/ int tw- ed- Boeck tegens d'opinte der Ouderen waer dooz het Wertreck/ met uytnemende weelde / ontellicke veel wilde ende natuerlijcke Planten booztzeynght/ waer dooz het oock comt onwoonbaer te wesen: Iac dat meer is/ soo is oock hierom t' meestendeel van Indien onbequaem om te moghen reysen/ dooz de menichte van Boschagten / bewassen Heubelen / ende bestoten Wildernissen/ daer men noyt ten eeuwigen daghen open passagien ghebonden heeft. Om somnighe weggen van Indien te bereysen/ naamelijcken op d' eerste incomstien / soo is het noodich gheweest/ ghelijck alst noch is/ nieuwe wegen te maken/ dooz loueren arbeet/ van boomen met bijlen af te houwen/ ende de Wildernisse om berre te halen: Iac is wel ghebeurt/ ghelijck ons van de Vaders gheschreuen wort/ die t' onderhanden gheschad hebben/ in ses daghen t' ydts/ maer een myl weeghs te mogen reysen. Ende een van onse Boorders / t' welke een gheloof waerdich Man is / vertelde ons / hoe dat hy hem eens veriozen hadde in de Gheberghten / sonder te weten waer dat hy was/ noch wat wegh dat hy gaen moest/ ende quam hem int eynde soo diep in de Wildernisse te verwaeren / (zynde de selbe soo dicht ende ghesloten) dat hy / dooz noots halben/ ghebwoonghen was/ daer ober ende dooz heen te clummen ende te clauteren/ sonder met de boeten eens t' aertrijck te raken/ ende dit den tijt van vijftien daghen lanch/ in welcken tijt hy sonnyts/ om de Son te moghen peylen/ ende van hem te sien / om dat het Gheberghte van een soo oneptlijcken Boschagte bedeckt was/ boben op't hooghste van de boomen clom/ van waer af hy den wegh quam t' ontdecken. De ghene die comt telesen t' Relaes van de Reysen / dat hem desen Man verloren/ ende de weggen die hy ghpasseert heeft/ als oock de wonderlijcke gheschiedenissen die hem gebeurt zijn/ t' welke ick (om dat het my dochte een binck te wesen/ weerdich om te weten) ordentlijck gheschreuen hebde. Ende de ghene die esrichsing ober t' Ghebergten van Indien gcreypt heeft/ alwaert maer alleenijck die achtich/ in mylen weegs/ die men heeft van Nombre de Dios af tot Panamà toe / sal ghenoech comen te verstaen op wat maniere dat dese oneptlijckheyt van gheboonten in Indien is / ghelijck als daert nimm. n. meer Winter is/ die tot coude comt/ zynde de bochticheyt des Hemels ende van't Wertrijck soo overdadich veel/ dat het nootwendich moet volghen / t' Wertrijck/ der Gheberghten soo overbloedich van geboomten/ ende de Platte-Weiden (die sp slaep-lakens heeten) vol gras ende groentcheyt te wesen/ in boeghen dat men daer/ van gras booz de Weiden/ ende van hout booz geboomten / als oock van Warn-hout booz t' vier/ gheen ghebreck en heeft. Om de verscheydenheyt ende ghedaenten van so menigherley wilden boom te noemen/ is onmoghelijck / want men en weet noch/ van den meesten hoop de namen niet. De gedre Boomen / die men in ouden tijden soo seer gheacht heeft/ zijn daer seer ghemeen booz timmeragie / ende om Schepen af te maeken/ ende men heeft seer verscheyden soozten af: daer zijnder etlijcke wort/ ende andere tot verwich/ ende seer welreickende / wassen in d' Andes van Perù, als oock in de Geberghten van het vaste Lant/ op d' Eplanden/ in Nicaragua, ende in nieu Spagnien, in grooten oberbloet. Oock soo heeft men daer Laurieren, van een seer schoon gesicht/ ende uptnemende hoogh/ met een ontelbare menichte van Palmboomen, als oock de Ceyvas, daer d' Indianen haer Canoas af maken / t' welke zijn Schuyten die upt een hout uptgheholt zijn. Daer worden van de Havana ende t' Epland van Cuba (alwaer men een oneyndelijcke menichte van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare houten naer Spaguten gheboert/ ghelijck als daer zijn / Ebanos, Caovana, Granadillo, cedren, ende andere dierghelijcke houten/ die ick altemael niet en ken. Van ghe-

Caeken-hout heeft me oock int Eplandt Terceira, een van de Diastische Eplanden menichte dat men daer de Schuyten af maecht/ zijn de selbe/ booz de oberbloet/ booz t' ongheluckte hout/ gebouwen.

lijcken

Iſſcken ſoo zijnder in nieu Spagnien groote Wijn-Boomen / hoe wel datſe ſoo ſijf niet en zijn/als die van Spagnien/maer en brengen geen vruchten boozt/ dan lege Wijn-appelen. De Epcke-Boomen die van Guay aquil ghebracht worden/ſe en wipghelſen ende welkerkent hout/als berept wozt. Men kringht van daer oock oberbadige hoogge * Krieten/in welker ſcheptsels ofte afdeplinge/ee bottigia ofte ſpaenſche oip-pot nat gaen mach;bienen oock van gelijcken boozt gebouwen. ¶ Hout van Mangles,daer men de Maſten ende kraan van de Scheyen afmaecte/ wozt boozt ſoo hart ende ſterck gehouden/ghelijck als offhet Iſer waer. De Molle is eenen Boom van veel deuchden/ bzinght een maniere van Dupſkens boozt / daer d'Indianen Wijn van maecten/ wozt in Mexico,Boom van Peru gheheten / om datſe daer eerſt van daen gherouwen is/waſt des niet te min/ſo wel ende beter in nieu Spagnien als in Peru. Daer zijn noch ander dufſentderlep ſoorten van Boomen / t'welcke te lanck ſoude vallen al te verhaalen/zijnde etlijcke van deſe boomen van een onghelickte grootte/ ſal alleenlyck verhalen van eene die in * Tlacochoavaia (dieſe mylen van Guaxaca, in nieu Spagnien) ſtaet: Deſen is ghemeten gheweſt / op een wedsſpel / ende wiert bebonden/ dat alleenlyck het hol van bin in/negē vadem int ronde hadde/ hebbende van buytē te weten/dicht by de wortel/ſeffhien/ende wat hooghet/ t'wael vadem: Deſen Boom is van eenen Blirem geraect geweeſt/dieſe van boven af door't hert heen/tot beneden toe quetſte/ende willen ſeggghen / dat het boozſepde hol/daer van ghebleven ſoude weſen. Al eer dat den boozſepden boom van den Blirem gheraect wiert/ſeyt men datſe boozt dufſent perſoonen ſchadulve maecte / waerom ſp haer daer altoos onder beſgaderden/ om haer Feeſten/Cans-ſpelen/ende ander ſuperſtitten te doen: Heeft ebenwel noch veel tacken ende loof/maer veel minder. Men en can niet weten van wat ſperre / ofte ſoorte van Gheboomen/dat het is: dan willen ſeggghen/dat het een ſoorte van cedren ſoude weſen. De ghene die dit boozt een ſabuleuſe cedren hout / mach leſen t'ghene dat Plinius van de Patano van Licja vertelt / welker holer en tachtich voeten groot was/dat eer eē ſpeloncke ofte hups gelijckende is/als een hol van eē boom en de tacke des ſelven/maecten t'ſchijnſel van een gheheele Boſſchagie/welcker ſchadulve t'ghes heſe bedt ober / bedeckende was / waer mede men achter laten ſal/de verwonderunghe van den Weber/die binnen int hol van een Caſtagnen-Boom ſyn woontinghe ende Weeſtrou hadde/als oock van den anderen Caſtagnen(of ic en weet wat)boom/ dat het was/ daer acht Maan te Weert in reden / ende weder alſoo t'hol uyt quamen/ ſonder den anderen in de wegh te weſen. Indus danighe vzeemde ende miſinackte Boomen/was dat d'Indianen veelijts hate Afgoderje in pleegghden/ghelijcken als het d'oude Iſepdeuen van gelijcken boozt een ghebruyck hadden/nae dat d'uttheuven van dien tijden ons te verſtaen gheuen.

En Laurice is daer van ghelijcken in niet minde menichte/en bolghens/ daerom oock niet veel geacht.

* Dierghelike dicke/ ende behalven dat/ſees coſtelijcke Krieten van beſchepden colore heeft in en Oost-Indien in grooter menichte / als men in mijn Itinerario aſe gebeet mach ſien.

* Dierghelike dicke boomen bin men oock in Oost-Indien, ghelijck als ic te ſelfs die-wils gheſten hebbe.

Plin. lib. 12. cap. 1.

Het 31. Capittel. Van de Planten ende Vrucht-Boomen die uyt Spagnien t a r Indien ghebracht zijn.

DIndianen zijn beter betaelt geworden / int ghene de Planten beroerende is/als in ander Coopmanſchappen/want de ghene die men nae Spagnien gheboert heeft/ zijn wepnich / ende aerden daer qualijck: Ende de ghene die van Spagnien nae Indien ghebracht zijn/ zijn veel ende aardender wel/ende weet niet of wy ſeggghen ſullen/of het door de goetheit der Planten comt om die van herwaerts ober d'eere te gheben/ dan ofte dat wy ſeggghen / dat het door t'kertrijck comt / op dat d'eere aldaer blijft: In ſomrae / al wat bynae in Spagnien goets boozt comt / is daer van ghelijcken/ende op plaetsen beter/ende weder in ander dingen ſoo wel niet. Carwe/Barſte/Hoff- Cripden/ Groe

den/Goentchept/alderhande Aert weyten/als daer is Latou/Kloof/Kadys/Aluyn/
 Looch/Petercelle/Kapen/Wozelen/Wiet/Spinagie/ende ander dierghelike Woes-
 Ceupderen/Winden/Boomen/Linzen/ete. Eyntlijcken / al wat dat men hier waers
 van soodanige Luyt-Grupderen ende pofijtelijck heeft/als daer nu ter tijt oock want
 de ghene die der werts ghebaren zijn / hebben sooghuidich gheweest van alderhan-
 de zaden met hen te nemen/ende t'aertelijc heeft van alles goede respondentie gedaen/
 doch gheeft op verscheyden contrepen(nae dat de plaetfen zijn) wel van't eene meer
 als van't ander/ende van sommighe dinghen wepnich. De Boomen / die aldaer al-
 dermeest ende ghemeynlijckst / als oock oberbloedichst hoeytcomen / zijn Aragnien/
 Lijnen/Cidzen/ende vruchten van dierghelijcke soorte. Daer zijn al op contrepen ge-
 heele Gheberghten ende Woffchagien vol van Aragnien-Boomen / t'welcke ny
 ghenoech heeft doen herwonderen : Waerom ick eens / op een Eplandt wesende/
 vzaechde / wie dat het Landt soo vol Aragnien-Boomen gheplant hadde : Waer op
 ny gheantwooydt wert / t' selve alsoo by ghebal/ende van sin selven ghetcomen te we-
 sen/om dat daer sommighe Aragnien appelen int ober-kepen/ ghestroopt ofte geval-
 den waren/ dewelcke int verrotten/t'zaet ofte de kolen uptichoten/die doe al o/met de
 afwateringhe hter ende daer verspreyt woerden / waer van met der tijt dese Woffcha-
 gien dooytghesproten zijn/t'welcke ny een goede reden docht te weien : Seggde dat
 dit de vruchte is/ die men int gemeyn ober gheheel Indien heest / om dat ick noyt ge-
 hebbe / om dies wille dat alle de Landen van Indien heet ende bochtich zijn / t'welcke
 t'ghene is/dat den selven Boom bereyscht en wassen int Gheberght niet/maer co-
 men upt de Dalpen/ofte van de Zee-Custen. De gheronfijte b'sloten Aragnien-
 appelen(die op d'Eplanden ghemaect worden)is een van de beste Conserven/die ick
 aldaer/als oock hier/opt ghesien hebbe. Van ghelijcken soo aerdenende Persen en-
 de daer consorsten seer wel/als Melocotonen, Albercoken, ende ander dierghelijcken :
 Doch dese wassen meest in nieu Spagnien ende in Peru,uptge d'ndert Durafnos, (t'wel-
 ke oock een soorte van Persen is) wepnich/ende noch veel minder op d'Eplanden. Ap-
 pelen ende Perren wassen daer oock maer passelijcken wel : karsen seer wepnich/
 maer Wijghen in oberbloet / namelijcken in Peru. Que-appelen harsen met men ober al/
 principelijcken in nieu Spagnien, in sulcker vraghen/dat er ons hystich booy een halven
 Knael lieten uytlesen. Ganaet-appelen zijnder van ghelijcken ghenoech/doch zijn al
 te samen soet/want de sueren en hebbender niet wel willen wassen. Meloenen vindt
 men op plaetsen seer goet/als op't vaste Landt ende op sommighe contrepen van Peru.
 Wozelen noch karsen/hebben tot noch toe gheen gheluck ghehad/om eenige incom-
 ste in Indien te krijghen ende ghelooft niet/dat het by ghebreck van getempertheit toe-
 comt/want men heeft seer op alle manieren / van dat het comt by ghebreck van sulcks
 t'onderdoeken/ofte gheraken. Ick en can nauwelijck bebencken/datter andere lecke-
 re vruchten gebreck zijn. Van grobe ende dooyvruchten heeft mender noch gebreck/als
 Wkeren en Castagaten/dewelcke/mijns wetens/tot noch toe in Indië niet geweest
 en zijn. Amandelen wassender/maer wepnich/want d'Amandelen t'noten en haef-
 noten/worden daer booy dewelgestelbe ende weelbige lieden/upt Spagnien g'bracht.
 Van geijcken en weet ick niet/datter Wispelen noch Sozben/of dierghelike vruchte
 zijn/doch daer en is oock niet veel aen gelegen. Dit is nu ghenoech om te verstaen/dat
 er geen leckernije en gebrecht van ghenoech vruchten/soo laet ons nu oock een wep-
 nich seggen van de pofijtelijcke Planten/die daer van Spagnien gebaert zijn/waer
 mede wy t'Klaes van de Planten sullen volepden / t'welcke al wat te lauck begint
 te worden.

Het 32. Capittel. Van de Druyven, VVijngaerden, Olijfende
Moerbesicboomen, ende van 't Suycker-Riet.

D Koffijtelijcke Planten / verstaet ick te wesen / de ghene die behalven datse eten booz't huys geben / noch gelt booz'd' Epgenaers in de heufte brengen / onder desen / soo is den Wjngaert de principaelste / den welcken booz'bynght / Wijn / Azijn / Druyven / Razinnen / Surtingh ende Spyrop / doch de Wijn is 't ghene / dat te bedieden heeft. Men heeft op d' Eplandē noch ooc op 't vaste lant / noch druypde / noch Wijn. In nieu Spagnie heeft mē Wjngaerden die druypde geven / maer men en maectt geenē wijn af / moet comē booz' oorzake datter de druypen niet te volen rijpen wordē / en dat dooz' den regen vte men daer in Julio en Augusto heeft / de welcke jaer belettende is / niet w. l op haer sapsoen te comen / so datse alleenlijc dienēn om upt de hant t'eten. Den wijn wort daer wt Canarien of van Spagnien ghebracht / ende is aldus op de meeste plaecten van Indien, uytghesondert in Peru ende Chile / alwaer men Wijn-stocken heeft / ende seer goeden Wijn ghemaect wort / die noch daghe lijck aen neemt / ende vermenichsduchtig / soo wel in mentchte als in goetheyt / twelcke eenen grooten schat booz't selve Landt is / om datse de maniere van die te maken / alengs kens beginnen te verstaen. De Wjngaerden van Peru heeft men ghemeenlijcken in heete Dalen / alwaer sy Water putten ende goten ghemaect hebben / ende worden niet der hant begoten / want teghen van den Hemel en valter op de platte Landen gheensing ofte nimmermeer / ende inde Gheberghten op seker tijden. Daer zijn contereppen / alwaer de Wjngaerden / noch reghen van den Hemel / noch Water van 't Aertrijck en ontfanghen / ende brengen / niet tegenstaende / mentchte van Druyven boozt / gelijk als daer is / in de balliepe van Yca, als oock van ghelijcken in de leeghten / (die men heet) van Villacuri / alwaer men / onder eenighe doode Zant-Landen / sommighe leeghe Velden vint / die 't gheheele jaer dooz' uytnemende groen ende frisch staen / sonder dat het daer nimmermeer en regent / noch datter oock eenige Water-putten zijn / ofte Menschlijcke begietinghe gedaen wort. Oorzacke hier van moet wesen / dat de boozsepde Landouwe spontaentlic is / ende dat het de Wateren der Rivieren / die van de Gheberghten afstoten / de welcke in de selve Zant-Landen berdwelgghen / naer hem is treckende / ofte dat het de vochticheyt van upt der Zee (als ander meppen) ontfanght. Dit is te verstaen / om dat het dooz' t Zant heen bynght ofte clepnt / so souden daer booz' maken / dat het Water niet onvuchtbaer noch ginnit en comt te wesen / gelijk als het van den Filosooph beduyt wert. De Wjngaerden zijn seer aengegroept / soo dat / om de selve oorzake / de thien den der kercken / hedens daeghs wel vijf / ses maels meer zijn / alse over twintich jaeren waren. De bychtbaeste Dalen van Wijnstocken / zijn die van Victor by Arequipa / die van Yca / in de Jurisdicte van Lima / ende die van Caracato in Jurisdicte van Chiquiavo. De Wjnen hier van / werden gheboert nae Potosi, Culco, ende nae verscheyden plaetsen / ende daer wert een groote handelinge met ghedruyven / want comt noch te geden (niet alle de mentchte) elke Bottigia ofte Arroba, vijf ofte ses Ducaten / ende soose van Spagnien is / (die daer altoos in de Vloten ghebracht wert) thien ofte twaelf Ducaten. Int Rijk van Chile maectt men Wijn gelijk als in Spagnien / want leyt op de selve ghetempertheyt / maer soo men die nae Peru / brengt / soo bederfse. Men heeft oock wel Druyven daer men gheen Wijn en heeft / ende is een dinc om te verwonderen / dat men in de Stadt van Culco, t'gheheele Jaer dooz' frisse

Van bierge-
lycke boone
heeft mē ooc
in Oost In-
dien, welcke
rome egyptis
mē sie mach
in mijn Iri-
necario,

Opzuden sal vinden: d'oorzake hier van/ is my gheseyt te wesen/om dieswille dat de
Vallepen daer ontrent ghelegen/ op d'overste Maenden van t Jaer bzuichten geden-
Ende of het nu comt/datse de Wjngaerden/ op verschepden tijden/ snoepen/ ofte dat
het is dooz de qualteyt van t aerdtreijck/ in effect/ soo bzinghen verschepden Vallepen
ofte Valen t'gheheele Jaer dooz bzuichten boozt. Soo hem vermant hier van quam
te verwonderen/ sal hem noch meer verwonderen/ van t'ghene ick nu seggen sal/ ende
sal oock/ by abontuer/ niet ghelooft wozen/ te weten/ daer zyn D'oomen in Peru, die
d'ene zijde van den Boom/ t'ene halve jaer bzuichten geest/ ende d'ander zijde t'an-
der halve Jaer. In Mala, derthien mijlen van de Stadt de los Reyes, ofte van der Co-
uinghen/ staet eenen Wjghenboom/ dewelcke aen d'ene helft/ te weten/ aen de zijde
van t' Zupden/ groen staet/ gevende een tijdt van t' Jaer/ als het in t' Gebergte So-
mer is bzuichten/ ende d'ander zijde ofte helft/ die nae t' blacke Landt/ ende de Zeecant
toe gewent staet/ comt groen te wozen/ ende bzuichten te geben/ op enen anderen tijt
vā t' Jaer/ int contrarie/ als het op het blacke lant Somer is. So vele als dit aengae/ so
is het verschil der ghetempertheet ende locht/ die van d'ene ofte d'ander zijde ge-
wezt wozt/ de ghene die t' selve werkende is/ ofte uprecht. De neeringhe der Wjnen
en isser niet cleyn/ maer en comt ewenwel buyten haer P'obincie niet. De zijde die
men in nieu Spagnien maect/ wozt nae ander rijcken verboert/ als nae Peru. Ten tij-
den der Indianen/ soo en wasser gheen/ want de Noorbesten-boomen zijnder eerst
upt Spagnien ghebzacht/ ende aerden der wel/ name rijcken in de P'obincie/ die ghe-
noemt wozt de Misteca, alwaer P'woznen opgeboet/ ende goede Zijdt-wercken (als
Cassetanen/ Damasten ende Carnesijnen) ghemaect werden/ maer Fluwelen en
zijnder tot noch toe niet ghewoht. De Supcher is en ander neeringhe/ die noch al-
berghemeynste is/ want en wozt niet alleen in Indien gesleten/ maer wozt noch oock
ghenoech nae Spagnien gheboert/ om dieswille dat de Supcher-Rietten op verschep-
den plaetsen van Indien uptgelesen wel wassen. Daer zyn in de Eplanden/ in Mexico,
in Peru, als oock op ander contrepeu/ Artificien ofte Ingenien (dat sijn Supcher-keeten)
ghemaect/ van grooten handelinghe/ ende is my geaffirmeert gheweest/ dat die van
der Nasca Jaerlyc placht op te bzinghen ober de dertich dupsent pesos, ofte Realen
van achten. Nu die van Chicama, by Truxillo, was oock van een grooten rijckdom/
zijnde die van nieu Spagnien, van niet minder/ want dat ghene dat in Indien wel in
Supcher ende Conserven verdaen ende ghespilt werdt/ is een dinc om Sot te wer-
den. In het Epland van Santo Domingo, werden ghebzacht/ in de Vloot daer ick
met herwaerts quam/ acht hondert ende acht en tneghentich/ soo Risten als Kasten
Supchers/ welcke zyn (wesende op de mantere/ ghelijck als ickse hebbe sien laden / in
de Haven van Puerto Rico) naer mijn gissinge/ van acht arroben elcke Riste ofte Kast.
De neeringhe van de Supcher/ is de principaelste handel der boozseyder Eplanden/
soo seer ist/ dat hen de Menschen begheben hebben tot den appetijt der soetichepde.
Olyben ende Olyf boomen zyn van ghelijcken in Indien boozt ghesp'oten / segghe in
Mexico en Peru, maer daer en zyn tot noch toe geen Oly-Molens ofte P'erssen gestelt/
noch daer en wozt ooc geen Oly gemaect/ om dat sijn liever willen hebben om t' eten/
waerom sijn oock wel laten rijp werden/ want bevinden/ dat d'oncofen/ om d'Oly te
maken/ meer beloopn/ als de p'roffijten moghen opbzinghen/ in boegghen dat/ alle den
Oly daer upt Spagnien gebzacht wert. Waer mede wy de materie der Planten wil-
len volepnden/ ende comen nu tot die van de Beesten ende Gedierten van Indien.

Het 33. Capittel. Van't cleyn ende groot Vee van *Indien*.

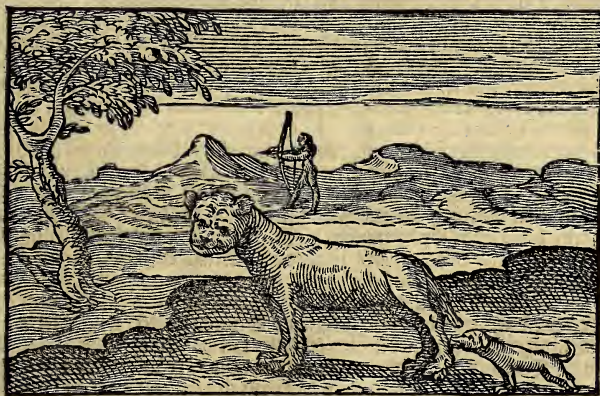
Die manieren van Gedierten vinde ick in *Indien*, te weten / eene / die daer van de Spagnærden gebracht zijn / andere / al hoe wel datter van de Spaengnaerden niet gebracht zijn gheweest / soo heeft men die nochtans in *Indien* van de selve specte / gelijk als in Europa. Andere zijn eppentijliche Gedierten van *Indien* / van die men in Spagnien niet en vint. Nu soo zijn d'eerste maniere ofte sooyte / Schapen / Koepen / Gepten / Derckens / Peerden / Ezels / Honden / Katten / ende andere diergelijcke / welke generatie men in *Indien* heeft. Het clepne Dee isser seer vermenichvuldicht / ende soo men de wollen oozbozen ofte poffiteren mocht / om nae Europa te seyn den / soude wel een van de grootste rijckdommen van *Indien* wesen / want men heeft aldaer / boozt clepne Dee / welke zijn Schapen ende dierghelijcken / grooten oberbloet van Weyden / sonder dat men / op veel plaetsen / aen't crupt ofte gras / eenighe verminderinge siet: Jae de mildicheyt der Weyden is in sulcker boegen / dat men in Peru gant seghen Weyden en vint die eenighe Eppenaers hebben / so datter een pder mach Weyden / daer't hem belieft. Hier van comt het / dat men t'bleesch daer ghemepnlijck en avondant / ende goet coop heeft / als oock d'ander nuttigheden / die van de Schapen comen / als Welck / Kafen / etc. De wollen hebben se / boozt een tijt lanck / gant se te looz laten gaen / tot datter int epnde Dapperen op ghestelt zijn / daer men Lakenen ende Jrisen maect / t'welcke int selve Lant een groot ontiet gheworden is / boozt arme Volck / om dat de Castiliaensche Lakenen daer seer costelijcken zijn. Men heeft nu verscheppen Dapperen in Peru, ende noch meerder quantiteyt in nieu Spagnien, ende want t'zp nu dat de wol soo sijn niet en is / ofte dat se seer wel niet en wten te bereyden / soo gaen de Lakenen / die daer van Spagnien ghebracht worden / die van *Indien* veel te boven. Men vout daer lieden die t'ebentich / jae hondert dupsent hooft den / ofte suut / van cleyn Dee hadden / ende men vint se noch hedens daeghs oock wel van Weynich min't / welke in Europa een grooten rijckdom soude waegen / ende is aldaer maer passelijcken heen. Op veel plaetsen van *Indien* / ende geloobe oock wel op't meestendeel / soo en heeft het clepne Dee niet soo goeden voetsel / boozt oofake dat het crupt ofte gras te lanck / ende t'aertrijck al te weeldich is / waerom daer so wel niet mogen weyden / als t' groot Dee: Ende alsoo heeft men daer oock een ontallijcke menichte van Koepen / Ossen / ende dierghelijcke / ende dit op twee manieren / te weten / t' eene / t'welcke tam Dee is / gaen op haer bestemde plaetsen / als op de Landen van de Charcas, ende in ander Provincie van Peru, als oock in gant sech nieu Spagnien, met welke Dee se haer zoffijten doen / als in Spagnien van't bleesch / Water / Kalfen ende Ossen boozt den ploegh / etc. Ander Dee is op een ander maniere / van de ghenen / die in de Gheberghten int wildt loopen / de welke / boozt de woestijne ende Wildernisse der Gheberghten / als oock boozt de menichte / niet ghetepkent worden / noch oock ghenen eppenaers hebben / zynde ghelijck als Jacht van't Geberghte / want den ghenen diese eerst jaeght ende doot sijn / isser d' Eppenaer van. Op dese maniere so zijn de Koepen ofte Ossen van't Eplandt *Elpanola*, ende ander plaetsen daer ontrent / oock soo seer vermenichvuldicht / dat se by dupsenden int Ghebergte / ende over t'Welt heen loopen / sonder eenighe toebereydenisse ofte Eppenaers te hebben / waerom haer d' Inwoonders alleen van dit Dee poffiteren om de huyden / loopender te Weert nae toe / t'zwarlen ofte witten / te weten / Sladen ofte Wyen / met hant ofte Wooyghlen ende Harpoen-

Harpoen-hers/ende rjden alsoo op der Jacht van de Stieren ofte Koeven/ende so menich als her ter neder connen vellen ende cryghen/comeen hen toe / ende zyn haer eyghen/billens/ ende byenghen de Hupden nae Hups/latende t' vleesch verlogen ober t' Welt heen ligghen/sonder dat het genu'ticht ofte eens van pemaunt begeert wurt/ende dat/dooz d' oberbloedicheyt die daer van is/ jae soa veel/dat ny ge'aff/meert werde/dat sommighe plaetsen/van t' booz'eyde Eplant/geinfecteert ofte een quade locht daer van hadde / booz' de corruptie ofte verrottinghe der menichte van t' vleesch. De geringhe van t' Welwerck ofte Schebtucken / (die nae Spagnien ghesonden werden) is een van de beste handelnghe/van die in de Eplanden ende nieu Spagnien ghebreven wert. Daer wierden int Jaer van seven en tachtich gescheept / in de Bloot van Santo Domingo, bysen vertich dupsent vier hondert en veertich Ossen ofte Koeven hupden/ende van nieu Spagnien quamen der vier en tseftich dupsent / byse hondert ende vyftich hupden / de welke gewaerdeert werden op ses en taegentich dupsent bys hondert ende twee en dertich pesos ofte realen van achten. Soo wann'er datter een van dese Bloten ghelost woerden/soo ist een dinct om sien / hoe vol dat den Oever der Riviere van Stவில்ende t' Arenael ofte Magalyn ober al / van de menichte der Hupden ende Coymanschappen ofte waren / ghelegghen is/ dat ghenoech verwonderinghs waert is. Doch soo heeft men daer ook t' Wee der Cepten/t' welke / behalven d' ander nuttigheden/van de jonghe Ceptkens/ Welck/ etc. Doch een ander / jae wel een van de yncipaelste ypossyten is/te weten t' smeer ofte r' alck daer van/ met het welke hen ghemeylijcken/ Armen ende Rijcken zyn dienende/om te lichten/want is haer/om d' oberbloedicheyt wille/beter rooy als Olie/hoe wel dat alle het smeer / dat hier tot ghebeycht wert/geen Mascullino en is. Van gheijcken / soo woerden daer Hupden bereyt ende getout/om Schoenen/Leersen/ende Lerrwert af te maken/ doch en zyn/ myns dunckens/ebenwel soo goet niet/ als de gene die daer van Spagnien gebracht woerden. Meerden zijnder oock aengheteelt / ende daer zijnder op / veel plaetsen / ofte t' meerendeel van Indien/die uytghelesen goet zyn/jae daer zyn sommighe teelten van/ die soo goet zyn/ als de beste van Castillien/soo wel om te loopen ende triumpheren/ als om te repen ende t' arbeypden/so dat het nu daer een ordinaris dinct is/ met Meerden ober wegh te repen / hoe wel datter gheen Muplen (die daer oock veel zyn) en ontbycken/namelijcken ter plaetsen daer se ghebruyckat woerden / om laste ende goederen te dzaghen/als op t' vaste Lant. Van de Ezels en heeft men soo groote menichte noch ghebruyck niet / want dienen hen daer seer wuytich van / om met t' arbeypden. Cameelen zijnder etlycke/doch wuytich/ hebben in Peru ghesien/die aldaer van Canarien gebracht/als oock aengeteelt waren/maer niets te veel. Honden zyn int Eplant Espano'a in sulcker menichte (als ooc inde groote) so seer aengegroeyt ofte boozgeteelt/dat het al nu een plaeggh booz' t' Eplant is/want verslinden ende vernielen t' Wee/ende loopen by hoopen ober t' Welt int wilt/ende de gene diese boot kan smijten/heester een sekeren prijs ofte gesetten Penninck booz' gelijk als men in Spagnien van Wolven doet. Oprechte Honden en hebbender in Indien niet ge weest/dan wel een sooyte van Hondkens/gelijk als die d' Indianen Alco noemden/ om welcher gelijckenisse sp de Honden/die daer van Spagnien ghebracht zyn/oock Alco gheheten hebbem/zyn soo groote byenden van dese Hondkens / dat se haer selven t' eeten sullen onthouden/om haer te geven/ende als sy ober wegh repen/so dzagen sy dien om den rugge/ ofte inden boesem by haer/jae so wanneer dat se fierk zyn/so moet het Hondken altoos by haer wesen/soo dat het haer tot geentich ander dinct dienstich is/ dan alleenlijck om de goede byenschap ende gheselschap.

Het 34. Capittel. Van sommighe Ghedierten van *Europa* die de Spagnaerden in *Indien* ghevonden hebben, ende hoe dat de selve daer ghecomen moghen zijn.

I Een seker dinck / dat alle dese voorszeyde Ghedierten in *Indien* van *Spagnen* ghebracht zijn gheweest / ende dat se daer in de eerste ontdeckinghe niet en waren / twelcke noch gheen hondert Jaer gheleden is : Ende behalven dat het een sacke is / daer men noch wel levende ghetuyghen van heeft / soo is het oock noch een ghenoechsame proeve. te sien dat d' *Indianen* in haer Tale gheen eyggen vocabulen ofte namen van de voorszeyde Beesten en hebben / van datse haer niet de selve *Spaensche* namen zijn behelpende / doch eben wel ghecorumpceert ofte gebroken : Want soo ghelijck als syse niet en conden / alsoo hebben se de namen / van daer haer de dingen van daen gecommen zijn / van t' selve oock aenghenomen. Desen reghel hebbe ick goet ghevonden / om t' onderscheyden / wat dingen dat d' *Indianen* vooz der *Spagnaerden* comste gefadit / ende wat datse niet gefade en hebben / want het gene datse hadden / ende wel kenden / gaben se oock synen naem / ende t' ghene datse van niens cregghen / gaben se nientwe namen / twelcke ordinaris de selve *Spaensche* namen zijn / hoe wel dat sy die op haer maniere prononciëren / ghelijck als *Peerden* / *Wijn* / *Koorn* / etc. Nu soo heeft men daer gebonden eenighe Ghedierten van de selve spete / ghelijck als in *Europa*, sonder datse

van de *Spagnaerden* ghebracht zijn geweest / ghelijck als daer zijn / *Leeuwen* / *Cyppen* / *Scyppen* / wilde *Dierkens* / *Dossen* / ende andere wyede ende wilde *Beesten* / van de welke wy in t' eerste *Boeck* dapper gheargumenteert hebben / van hoe dat het de waerheyt niet wel ghelijck en was / in *Indien* ober *Zee* ghecomen te wesen / want de *Zee* / *Ocean* te moghen ober *swemmen* / is onmoghelijck / ende datse van *Menschen* ghescheept / ende daer ober ghebracht zijn / is een sotternije / waer upt volghen moet / datse

Genes. 6.

datser aen eenighe doorden (daer d' eene Werelt met d' ander/aen een/ofte na by comt) ober ghecomen zijn / ende alsoo allenghskens dese nieuwe Werelt verbult hebben: Want nae luyt der Schryftuere/so zijnder van alle de boozepde Ghedierten in d' Arcke van Noë gheverst ende ober ghebeden/dan waer sy weder de Werelt gheverstaerend hebben. De Leeuwen/die ick derwaerts gesien hebbe/en zijn niet rof verwich/noch en hebben oock soodanighe blocken hayns niet/ghelyckanise plach te schijderen/dan zyn granaetich/ende soo wyreedt niet/als men die wel af beelbt. Om de selve te slaghen/soo vergaderen hen d' Indianen ringhs-ghewijs/ (welcke sy Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/stocken/ende ander Instrumenten/doet. Dese Leeuwen hebben oock booz een ghebzupck / haer op de Gheboomten te begheben/altwaer sy van d' Indianen met Lancien/Doet-boghen / ofte noch beter met hoers/afghelicht ende gheboot worden. De Tygren houden sy booz wyreder ende wilber/ende oen oock periculoser spronghen/om dat het met verraschinghe is/zijn bespreekelike ofte beplakt/ende op de selve maniere / ghelyck alse van de Histori-schryvers afgebeelt worden. Hebbe etlycke malen hoorzen vertellen/dat dese Tygren / soo seer op de smaeck der Indianen/gewent waren/dat sy om de selve oorjake/ghien Spagnaerden/oste seer wepnich/aen ransten / jae datse van onder henlieben wel een Indiaen wech grepen/ende daer met dooz ginghen. De Bezen / die men op de spraek van Cusco,Otroncos noemt/zijn van de selve specie/als die van herwaerts-ober/ende othouden haer oock in de holen. Van Spe-korzen isser wepnich erbarenthept / want de Honich-graden/die men in Indien heeft/worden op de Boomen/oste onder d'aerde ghehouden/ende niet in Spe-korzen ofte kopken Hupskens/ (dat is op de Spanische maniere) ende de Honich-graden/die ick in de Provincie van de Charcas ghesien hebbe/ (de welke men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een grauwe couleur /ende van seer wepnich nats/ende hebben eer de ghelyckens van soet stroy/als van Honich-graden/segghen dat de Wyen soo cleyn zijn/als Vliegen/ende datse onder t' Werrtyck haer vergaderinge houden/de Honich is suerachtich ende swart. Op ander contrepen heeft men beter Honich ende Honich-graden/die oock beter ghesoymeert zijn / ghelyck als in de Provincie van Tucuman, in Chile ende in Cartagena. Van de wilde Zwijnen ofte Bos-verckens hebbe ick wepnich noticie/dan alleenighen/dat ick het van eenige personen ghehoort hebbe/diese segghen ghesien te hebben.ossen ende Ghedierten die t' Weer vernielen/zijnder meer als de Schaep-herders wel lief is/besalben de boozepde Ghedierten/die wyreedt ende schadelijck zijn/soo heeft men daer oock noch andere proffytelijck die der de Spagnaerden in ghelijck niet gebracht hebben/ghelyck als daer zyn/Werten ofte Venesoenen / waer van men aldaer groote menichte ober alle t' ghebergte heeft/doch eben wel zyn t' meestendeel Venesoenen sonder Hoornen / ofte kra en heb daer ten minsten anders geen gesien/noch van permant ghehoort /diese anders gesien heeft/zijn meestendeel ghelijck als Dapnkens/oste jonge Hertten. Dat nu alle dese Ghebieten (dooz haer lichtbeerdighept/ende om datse upt de natuer wilbt/ende van der Nacht zyn) van d' een Werelt in d' ander (te weten) van daerse aen den anderen comen) ghepaesert ende ober gecomen zijn/en valt my niet swaer / maer seer licht/te gelooben/ende houdet by nae booz warachtich/siende datter in seer groote Eplanden/die berre ende berfsheden van t' baste Landt ligghen / gantich gheen ghebonden worden / soo vele als ick dooz eenighe erbarenthept ende informatie hebbe connen te berfaen comen.

Het 35. Capittel. Van de Voghelen die men daer van hier heeft,
ende hoe datse daerin Indien ghecomen moghen zijn.

Minder Swarigheyt isser / 'tselve van de Voghelen te
gheloober/te weten/van de ghene die men daer van soodanighe genera-
tio (als die van hier) heeft/ghelijck als daer zijn/Patrissen/Cozel-dup-
ben/Kingh-dupben/Quartels/ende verscheppen soorten van Dalken/
de welke hoor seer gh'acht/ende als yzefenten / uyt nieu Spagnien ende
Peru, aen de Heeren in Spagnien ghefonden worden: Item/Keppers ende vrienden
van verscheppen soorten. Van dese ende andere dierghelijcke Vogels/en is niet aen te
clwijfelen/daer ober gheblorghen te wesen/ende datse veel beter passeren mochten/ als
de Leenwen/Cyngzen ende Hertzen. De Payegapen zijn oock van grooter bluch/en/
de woyden in Indien in grooter menichste ghebonden / namelijcken in d'Andes van
Peru, in de Eplanden van Puerto Rico, ende Santo Domingo, bliegen sy geheele bluch-
ten ofte hoopen teffens gelijck als de Dupben: Eyndlijcken/dat de Vogelen altoos
dooz haer vleugelen/eenen open wegh hebben/nae waer toe datse begeeren/ ende om
de Golf te passeren/soo en souden't veel/der selven/niet moeylijck wesen/want is een
seker dinc/ (gelijck als van t Plinio geasfirmert wert) hoe datter veel de Zee ober
blijeghen/ende nae seer vyeinde Coningrijcken passeren: Eben wel van soo groote
Golf als den Ocean van Indien is/en weet niet/datter pemant afschijft / die van blie-
ghende Voghelen ghepasseert te werden/des niet tegenstaende/soo en houde ick het
noch niet gantsch dooz onmogelijck/want daer is van sommighe Zee-varende lieden
een ghemeyn opinte/doz wel t twee hondert/ende meer / inghen van Landt ghesien
worden. Ende naer dat oock van * Aristotele geleert wort/ soo is het seer licht dooz de
Voghelen haer onder t Water te onthouden/om dies wille datse weynich asems heb-
ben/ghelijck als wy gherwaer worden aen de Zee-voghelen/die onder t water dypen-
ken/ende haer een goede poos onder houden/alsoo mocht men comen te dencken / dat
de Voghelen ende bliegende Ghebierten (die op d' Eplanden ende op t vaste Landt
van Indien gebonden worden) de Zee ghepasseert zijn / hebbende hier ende daer/op
d' Eplandekens ende Clippen (dies dooz d'aenghe horen natuer in keunisse hebben)
haer Rust-plaetsen ghemaeckt hebben/ghelijck als Plinius van etlycke verhalende is/
ofte datse haer by abontuer alsoo moede gh'evloghen zijn / in t Water laten meer bal-
len/ende daer nae (een wyl gherust hebbende) haer wede op heffen / ende also haren
wegh hoorzaen blieghen. Wat heroerende is / de Voghelen die op d' Eplanden zijn/
daer gantsch gheen Lant-ghedierten gebonden en worden/houde ick hoor ongetwif-
felt/die op een van de twee hoorsepde manieren ghepasseert te wesen. Nu belangende
d'ander/van die men op t vaste Lant bint/namelijcken van de gene die niets te licht-
berdich van blucht en zijn/is een beter wegh te segghen/die ober gecomen te wesen
ter plaetsen daer de Lant-ghedierten (die men aldaer van Europa heeft) dooz wesa-
seert zijn/want men heeft oock in Indien t waer aerbysche Gheboghellen/ gelijck als
Strups-voghelen/de welke men in Peru bint/ende plachten wel by wijlen d'Andi-
aensche Schapen (die ghesluden gaen) herbeert te maken. Maer achterlatende dese
Voghelen/die haer van sels regeeren/sonder toedoen der Menschen / ten sy dat het
waer om niet te Jaghen/soo hebbe ick my van t same Ghebogelte (te weten/van
de Hoenderen) verwondert/want waren daer / in effect/aleer daer de Spagnaerden
quamen/waer van een claer teecken is, de selve epgghen Indiaensche namen te heb-
ben/want

† Plin. lib.
10. cap. 33.

† Ich hebbe
op de Waera
van Oost-
Indien,
Swaetien
ghesien / die
ons tuel 900.
milen nae
volghden/
sonder ope
ghelicht van
Lant te heb-
ben.

* Aristot.
lib. 3. de
part. animal
cap. 6.

Plin. lib. 10.
cap. 25.

ben/want heeten een *Hinne*/Gualpa, ende een *Ep*/Ronto. Oock mede 'tselbe spreek-woort/dat wplieden hebben/van een *Man* *Hinne* te heeten/ (als men hem booz eenen blooden loerts wil schelden) hebben d' *Indianen* van gelijcken woort een ghebruyck. De *ghene* die gheweest hebben in de ontdeckinghe der *Eplanden* van *Salomon*, vertellen hoe dat sy albaer *Hoenderen* bonden/ ghelijck als d' onse/ mach oock verstaen worden/dat soo gelijck als de *Hoenderen* soo tam ende poffijtelijck zijn/datse de menschen daerom met haer ghenomen hebben/in 't repsen van d' eene plaets op d' ander/ ghelijck als wy noch heden/daeghs sien d' *Indianen* booz een ghebruyck te hebben/ de *Hoenderen* ofte *Kirckens* met haer (te weten boven op de last die op den rugge draggen) te hoeren/ alsoe ober wegh repsen: *Nemen* de selve oock lichtelijcken met haer in eenighe *Kopen* ofte *kozben* van *strop* of *hout* ghemaect: *Epndlijcken* / dat men in *Indien* veel soorten van *Ghedierten* ende *Doghelen* van *Europa* heeft/die daer de *Spagnaerden* ghebonden hebben/ ghelijck als daer zijn/ de *ghene* die ick verbaelt hebbe/ende andere die van ander gheseyt moghen worden.

Her 36. *Capitel*. Hoe dat het mogelijcken is, dat men in *Indien* *Ghedierten* heeft, die op gheenighe ander plaetsen ter *Werelt* ghevonden worden.

Het is veel swaerder om te recht te brengen/wat be-
ginsel dat verscheppen *Ghedierten* gehadt mogen hebben/van de *gene* die men in *Indien* heeft/ ende in de *Werelt* van herwaerts over/
niet ghebonden worden/want soose den *Schepper* albaer geschapen
heeft/soo en dorben wy onse toe-blucht op d' *Arcke* van *Noë* niet ne-
men/noch en hadde oock niet noodich geweest/ alle de *generaten* der
Doghelen ende *Ghedierten* te salveren/ soo sy daer nae weder op een nieu her-
geschapen
ghe worden souden hebben/noch en souden oock van ghelijcken niet connen bliken/
dat *Godt* in de *Scheypinghe* van de *ses* daghen/de *Werelt* volcomen/perfect ende
nolepnt soude hebben/soo daer noch eenighe *nieuwe* *Schepfelen* van *Ghedierten* ghe-
braken/om te someren/namelijcken *wolshapen* *Ghedierten* / ende van niet minder
waerdicheyt als d' ander/die bekend zijn. Nu soo wy segghen / dat alle de *voorsejde*
sperten van *Ghedierten* in d' *Arcke* van *Noë* gheconserueert ende bewaert zijn ghe-
weest/soo moet daer upt volghen/dat soo ghelijck als d' ander *Ghedierten* nae *Indien*
ghepasseert zijn/upt de *Werelt* van herwaerts over/ dat oock alsoo van ghelijcken
wesen. Ende soo dit waerachtich is/soo is mijn *braghe*/hoe datter van de selve *gene*-
ratione herwaerts ober gant sch gheen ghebleuen is/ende hoe datse oock alleenlijck ghe-
bonden worden/ter *plac* en daer sy byeen ende uptheims zijn: is boozwaer een *que*-
stie die myn langen tyt versuft gemaect heeft. *Neme* tot een *exempel* soo de *Scheypen*
van *Peru*, ende de *ghene* die men *Pacos* ende *Guanacos* heet op geenighe *contrepen* der
Werelt ghebonden worden. *Wie* heeft die in *Peru* ghebracht? ofte hoe zijn sy daer ge-
comen/*de wijse* datter in de *geheele* *Werelt* gant sch gheen spoor ofte *geheugenisse* van
ghebleuen is? Ende soo sy daer van gheen onder *plaets* ghecomen en zijn/hoe zijn sy
daer van gheschapen ende boort-ghecomen? *Heester* *Godt* dan by *abontuer* *nieuwe*
Schepfels van *Ghedierten* ghemaect? *Egene* dat ick van dese *Guanacos* ende *Pacos*
segge/soude ick oock noch van *dupsentderley* soorten van *Doghelen* ende *Ghe*-
dieren moghen segghen/die noyt bekend zijn gheweest/noch in den *naem*/ noch in de
ghewante/sae noch oock datter eenighe *memorie* van is, onder de *Natynen*/*Grieken*
ofte eenighe.

ofte eenighe Natie van dese Werelt/ten zy dat wy segghen / dat al hoe wel alle Ghe-
dierten upt de Arcke ghecomen zijn / soo zijn sy des niet te min/ dooz d'aengebozen na-
tuere ende Gobbelijcke boozhe nigheyt / verdeelt gheueest/ te weten/ verscheyden ge-
neratien, nae verscheyden contreyen : Ende daer wert oock bevonden/ datter sommig-
ghe van dien niet en wilden uptgaen/ ende soo sy daer van uot gingen/ en zijn niet ge-
conferbeert gheueest/ ofte zijn niet der tijt bergaen/ ghelijck als het niet veel dinghen
ghebeurt. Ende soement wel iniet/ soo en is die niet alleen een eppen sake van Indien,
maer ghemeyn van veel andere Rycken ende Provincien van Europa, Asia ende Afri-
ca, van de welke men leest/ dat sy soozten van Ghe- dierten hebben die op geenige an-
der plaetsen ghevonden woerden/ ende soo men die daer bint/ soo weet men/ dat sy daer
van daen ghevoert zijn. Nu al hoe wel dat dese Ghedierten upt de Arcke ghecomen
zijn/ verbi gratia, soo woerden nochtans d' Elephanten alleen in Oost- Indien gebonden/
ende van daer zynse met andere plaetsen ghemeyn ghewoerden. Op de selve mantere
mogen wy seggen dat het toegegaen is/ met dese Ghedierten van Peru, ende alle d' an-
der van Indien, van die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en bint. Oock me-
de/ so is t'aemmerken/ of de selve Ghedierten oock in de Scheyfelen ende nature van
alle d' ander/ gantsch verscheyden zijn/ ofte/ of haer verschijl accidentael is/ veroorzaekt
wesende/ dooz verscheyden accidenten, gelijck als men aen't Menschelijcke ghelachte-
siet/ zynde eenighe wit, andere swart/ elijcke Keusen/ andere Overchen/ ghelijck als
sulck/ verbi gratia, oock is/ in de generatie der Apen ende Meer-kratten/ zynde d' ene
met steerten/ ende andere sonder steerten / ende van ghelijcken in de gheslachten der
Schapen/ waer van eenige slecht/ ende gladt/ ende andere van veel Wolz zijn: Som-
mige zijn groot ende sterck/ met seer langhe halsen/ gelijck als die van Peru: Andere
zijn cleyn/ swack/ ende met cozte halsen/ ghelijck als die van Castillen. Maer om die
rechte waerheyt te segghen/ de gheen die niet dese uytweggen/ ende alleentijck met
accidentale verschillen pretendeert ofte soekt de gheslachten der Indiaenscher Gedeer-
ten te vergelijcken met die van Europa, sal een last op den hals nemen/ die sy qualijck
sal comen upt boeren/ want soo wy van de specien der Ghedierten sullen oorzaken
dooz haer epphenshappen/ soo zijn sy soo verscheyden / dat soo men die wilde reducere-
ren ofte vergelijcken met eenighe bekende specien van Europa, soude soo veel wesen/
als te willen een Ep/ Castagnen heeten.

Het 37. Capittel. Van de Voghelen die eyghentlijcke van Indien
zijn.

Et zy nu/ datse van verscheyden gheslachten (ofte an-
dere der selver van herwaerts over) zijn/ daer zijn in Indien Voghelen/
die aemmerkens weert zijn: Daer woerden ghebracht upt China cleyn
Voghelen/ die gantsch gheen beenen en hebben/ zynde rgheseele is/ sy
naest anders niet als Deeren ofte Pluppen / comen nimmermeer op
d' aerde/ hanghen haer (aen sekerre vesighe beekens diese hebben) aen de takken van
de Boomen/ alsoe rusten willen/ ende hebben haer onderhout van de Muggen/ ende
andere dinghen/ in de Lucht: Men heeft in Peru, Vogelkens/ diese Tominejos heeten/
welcke soo cleyn zijn/ dat ick dieckwils ghetwijffelt hebbe (die in't blieghen siende) of
het Wpen of ander Welde- blieghen waren/ doch zijn ebenwel waerachtighe Voghel-
kens. In't contrarie / soo zijn de ghere die men Condores noemt / van uptnemende
grootte/ ende oock van soo grooten cracht/ datse niet alleen een Schaepe overmits ha-
len en

Dese Voghel
bint men op
d' Eplanen
van Moluco
woerden van
de Portuges-
sen/ Pallasos
do sol, ende
d' ons/ Wa-
radys-Do-
gelen ghee-
ten/ ghelijck
men in mijn
Itinerarie sie-
manly/ van

de welke ic
twec/ te we-
ten/ waer-
ken en wif-
ken/ niet in
wyt Oor-
den tot
Euchagen
ghebacht
hebez / boog
de Camer
van den seer
curieusen en
wijt ber-
maerden
Doctör Pa-
Judanum.

len en op eten/maer oock wel slaen/de Auras genaemt/van anderen/Heender en ge-
heeten : is/nae mijn opinie/een soorte van Rabens / dese zijn van wonderbaerlijcke
lichtveerdigheyt/ ende van niet minder scherp ghesicht/ zijn oock wonder goet om de
Steben ende sitaten schoon te houden/ want en laten daer niet een dinc dat doot is/
ontfonden haer des nachts in't veit op de Gheboorten ofte steenrotsen/ende comen
des morgens in de Steben/houdende op de alderhoogste Ghebouwen ofte Tim-
meragien/sihltwacht/om peeters een roof te krijen.De jonghe van dese Vogelen
hebben witachtighe pluppen/ (ghelyck als men van de Rabens bertelt) de welke
daer nae in't swarte veranderen.De Guacamayos, zijn Voghelen die wat grooter zijn
als Papegagen/ende hebbender oock eenighe ghelyckenis met/wozden weerdich ge-
houden dooz de verscheyden colouren van haer Pluppen/die sy seer fraep hebben. In
nicu Spagnien heeft men menichte van Voghelen van excellente beeren ofte p. uppen/
welcker sijncheyt in Europa niet ghehouden wort/ ghelyck als men sien mach aen de
Beeldkens die van Pluppen ende beeren ghemaect zijn / die van daer ghebracht
wozden de welke met veel reben in wercken gehouden woorden/ende ter wonderin-
ghe veroorfaken/van dat men met Voghelen-beeren/een soo dellicten werck maken
can/comende soo effen ende gelyck/dat het gantsch ende 't eenemaal geschiedt schijnt
te wesen met berwen/twelcke met het pinseel ende berwen niet gedaen en can woz-
den: Hebben een schijnfel als men die en weynich over zyde siet/van een so schoone
sien ghelycken ende lebendigen gians/dat sy een wonder vermakelijckheyt gheben.
Daer zijn sommighe goede Meesters van Indianen/die met de Pluppen weten te
contersepten/de perfectie van't ghene dat sy van't pinseel gheschildert zijn/ soo datter
de Schilders van Spagnien gantsch geen avantagie en hebben.De Wins van Spa-
gnien Don Philippe, werden van sijn Meester dyp clepne stampen ofte af-druckels
ghegeven/(dienende booz een Register ofte Tafel van een Ghetij-boeck) van plup-
pen ghemaect/twelcke sijn Hoogheyt aenden Coninck Don Philippe onsen Heer/
sijn Vader toonde: Ende sijn Majesteyt selve besiede/sepde/dat hy noyt in so clepne
signeren/waerdigher dinc gesien hadde. Een ander grooter Tafereel/ in't welke
d'afbeeldinge van Sante Francisco gecontersept was/wiert van sijn Hepligheyt Sixto
Quinto bijdoelijken ontfanghen: Ende als hem gesept wiert/dat het selve van d' In-
dianen/ende van Pluppen ghemaect was/soo wilde hy't bezoeven/strickende de
vingheren een weynich over het Tafereel heen/ om te besien of het oock beeren wa-
ren/ende gheboelende alsoo te wesen/ liet hem dracken/dat het een wonder dinc was/
die soo welingheboecht te wesen/datmen't met het ghesicht niet en const onderschey-
den/of het naturellicke colouren van Pluppen/of ghecontersept berwen van't pin-
seel waren.De groene ende Dragnen schijnfels/als oock de berguide ende andere sijn-
ne colouren/zijn van een uytnemende schoonheyt/ende als men de figuren op een an-
der licht/of recht aensiet/soo schijnen't doot-berwen te wesen/welcke verscheydenheyt
oock om te noteren is.De beste pluppen-beeldkens wozden gemaect in de Provincie
van Mechoacan, in't Deck van Palcaro.De maniere daer van is met een nijp-tang-
ken de Pluppen te vaten/die alsoo uyt de selve doode Vogels treckende/ ende als dan
met een delicaet lijnken (die sy daer toe hebben) in den anderen te boegen met groot
te raddicheyt ende perfectie/nemen dese soo clepne ende delicate beekens van de Vo-
ghelken/diese in Peru, Tomenejos heeten/ofte van andere dierghelijcke/de welke een
uytnemende perfectie van colouren in haer beeren hebben.Beschalen de Beelt-wercke-
rijke/soo ghebruycken d' Indianen de Pluppen noch tot ander veel tierlijcke werken/
namelijcken tot de verteringhe der Coninghen ende Heeren/ oock booz de Temp-
jelen ende Afgoden: Want daer zijn noch andere grootte Voghelen/van seer excel-
lente ende

Ick hebbe
etliche van
dusdanighe
pluppen-beel-
dekens in
handen ghe-
hadt/ zyn
weerdich
om sien/ende
wel haer
nijn dinc
so waerdich
niet/alsoe de
Zuchter
wel siet.

lente ende syne Bluymen / daer sy heerlycke Plumagien ende beders of maecten/
pynckpaljcken/als sy ten Oorlooch trocken/boegghen die met Gout ende Silber aen
den anderen / welke onder haer een seer dierbaer dinc was. Daer zyn noch heben
daeghs van de selve Voghelen/maer en ghebyucken alsin soo grooten curieus heyt
noch hoberinghe niet/als se wel plachten te doen. Tegens dese so schoone ende pluy-
rijcke traeye Voghels/ heeft men in Indien andere die gantsch contrarie zyn / de wel-
ke/ behalben dat sy van haer selven leeflyck zyn anders nieuwers meer toe dienen / als
dreck van haer te gheben/doch zyn ebenwel dies niet teghenstaende van gheen min-
der proffijten. Hebbe hier wel op ghelet / my ver wonderende van de hoosicatchy-
des Scheppers / dat sy op soo veelberley manieren is schickende/ dat de Menschen
altoos van d' ander Creatueren ghedient worden. Daer worden op sommige Eplan-
den ofte Clippen (die dicht aen de Custe van Peru ligghe) etlycke Berghen van bere-
re ghesien/die gantsch ende al wit zyn/sae schynen in 't ghesicht van louter sieeu ofte
wit te wesen/ende zyn altemael mit-hoopen van Zee-voghelen-dreck / de
welcke aldaer ghesadelycken comen/den dreck op schijten / dit selve is in sulcker me-
nichte/dat het spietjen hoogh leyt/ welke een sabel schijnt te wesen. Men vaert al-
leenlycken nae dese Eplanden met geheele Barken ofte Schuyten/om den dreck ofte
mest te halen/want daer anders gheen dinc ter Werelt is. Dit selve is so seker/ende
oock soo gheriefelyck/dat het Verrijck (dat daer met ghemeest wert) de granen ende
bruychten met grooten avantagie booyt-byenght. Booyt syde mest ofte dreck wozyt
Guano geheeten/waer van ghecomen is/den naem van de Vallepe die men Lunagua-
na heet. In de Dalpen van Peru, soo proffiterense haer met desen dreck / ende is de
bruychbaerste mest/die daer ghebonden wozyt. De Que-appelen/ Chanaet-appelen/
als oock d' ander Bruychten/gaen d' ander in grootte ende goetheyt veel te boven / seg-
ghen d' oorsake hier van te wesen/om dat het Water (daer dese Boomen met begoten
werden) dooyt Landt spinc loop heeft/daer desen dreck met vermenght is / waerom
soo schoonen vruchten booyt-byenghen: In boegghen, dat van de Vogelen niet alleen
wleeflych om te eten/den sanc om vermaken/de Bluymen om verrieren ende te holde-
ren/maer noch oock der selven dreck dienende is/tot weldaet des Aerdtrijck / zynde
selve soo altemael gheobincert van den oppersten Werckman/tot dienste der men-
schen/op dat den Menschje weber soude ghedencken/danckbaer ende getrou te wesen/
den ghenen die hem met alles is goet doende.

Het 38. Capittel. Van de Bergh-Ghedierten.

Behalben de verhaelde soozten van Bergh-gedierten/
die met Indien ende Europa ghemeyn zyn/soo heeft men daer noch ande-
re/de welke ick niet en weet/dat sy hier gebonden worden/ of sommen-
ter heeft/ soo zynse by abontueren van daer ghebracht. Daer zyn Ghe-
dierten ghelyck als Berckens dese Saynos noemen / de welke van 't
vremde scheepel zyn/die den navel op de boystelen hebben/loopen op geheele knuden
dooyt bergghe/zyn van naturen wyedt/sonder yette vreesen/maer loopen daer eer
op aen hebben wipstekende Boystelen/ghelyck als scheer-ir essen, ofte blimen/daer sy
wel goede wonden ofte quetueren met doen comen/soo de ghene/diese Jagen / haer
daer niet teghens en versien. De gene diese willen jaghen/climmen op de boomen/om
haer te versekeren / alsdan soo comen de Saynos ofte Berckens by geheele Cudden
tesseens, ende siende datse de Man niet crijghen comen/hyt en ende knaghen aen den
boom/de welke alsdan van bobē met wozy-pijlen ofte clepne swijnspiet en afwerpe/
ende

ende doodender soo veel alsse willen. Zijn seer goet om t'eten/maer is eerst noodich/ daemense terfont den ronden Bal (diese aen den nabel van de Bostelen hebben) afsnijt/want souden anders in eenen dach gecorumpeert ende stinckende wesen. Daer is noch een ander soozte van Gedierten/die in t' schijnsel zijn/gelijck als Waer-berckens/de welcke Guadalinajas ghesheeten worden. Derckens van de selve specie gelijck als in Europa, twijffele of die in Indien gheweest zijn / eer daer de Spagnuerden quamen/om dies wille datter in t' Relaes ofte Tractaer van de ontderkinghe der Eplanden van Salomon verhaelt wordt / hoe dat sp daer Hoenderen ende Spaensche Derckens ghetwonden hebben. 'Tghene dat altoos seker is / is dat het selve Dee bynae op alle plaetsen in Indien in grooter menichte vermenichfuldicht is. Op vele Contrepen soo wozter t'bleesch noch versch ofte onghesouten af ghegeten/ende houdent oock voor so ghesont ende goet al at Schapen bleesch/gelijck als daer is in Cartagena, op sommige plaetsen soo zijn de selve wilot ende wreedt ghe worden/in sulcker voegheu / dat se ghejaecht worden ghelijck als Bosc-berckens/gelijck als daer is in nieu Spagnien, ende op ander Eplanden/daer haer tselve Dee in t' wilder ende op de Gheberghten beghen heeft. Worden op etlijcke oorden ghemeest met het Gaen van t' Mays, (dat is daer t' Indiaens Broot afgemaect wort) daer mede uptnemende wel groepen ende ver woerden : wort ghebaen om datse veel Boters souden gheben/ (te weten/bet ofte smeer/dat van de Spagnuerden Derckens-boter ghesheeten word) t welcke sp in de plaets van Gp besighen. Op etlijcke plaetsen maken se uytghelesen Hammen ofte heshen van als te Toluca in nieu Spagnien, ende te Para in Peru. Ikerende nu weder op het Ghebierte van daer/soo is te weten/dat Savnos de gheheikenis hebben / van Derckens/doch ebenwel wat clepnder. Van ghelijcken soo zijn der oock d' Eclanden/ de clepne Ossen gelijck/hoe wel dat sp in t' wassen van de Hoornen / eer clepne Mup-

Het Dercken bleesch is haer gelijck in Mocambicke soo goet/dat het alle t'ant'er in goetheit te bon' gaet/ in sulcker boegen dat men t' de kranken in de plaetsen van Hoer deren doe laet tete worden in t' contracte in Spagnien / de stecken / ghelijck als Pest verboeden.

Van dese Armadillos mach men sien by den boecnoemde Doctor Pajudanus tot Erchupfen/ als ick hem met ghebrachte hebbe.

len schijnen te wesen : De Hupden der selven / zijn seer gheacht voor Holders ende ander verksels/om datse door haer hardicheyt/wel eenighe slagen ofte steken wederstaens ende teghens houden connen. 'Tgene dat de dicke ende hardicheyt der hupden/ d' Eclanden is beschrmenende/t selve is oock (de gene die men Armadillos noemt) beschermende / de menich te der schammen/die sp als sp willen/ op eñ toe doen/gelijck als een Hannus: zijn clepne Beestkens die haer op de Gheberghten onthouden/ende door de defensie ofte tbeschermisel dat sp hebben/ (van haer selven in haer schammen te mogen verberghen/de welcke sp oock nae haeren wille connen upt strecken) soo worden sp Armadillos dat is / soo veel als ghewapent geseyt) ghesheeten. Ick hebber wel van gegeten/maer en d'ocht my niet s te weerdich te wesen. Veel beter cost is / dat van de Yguanas, al hoe wel dat het ghesicht des selven/ hich is/want hebben eghentlijcke de ghelijckenisse van Spaensche haeghdissen / is niet te min eenssoozte van Water-ghedierten want onthouden haer in t' water / klimmen oock op t' Landt ende op de Hoornen die aen den Oeber van den Water-rant staen / daer sp haer dan van boven af in t' water laten vallen / alwaer sp als dan ghecreghen worden van de Barcken ofte Schuyten/die hier toe onder aen bast gemaect liggghen. Chinchillas is noch een

noch een ander soorte van Ghebdierten/ghehlyck als Hardillas, ende hebben een wonder sacht vel/welcke bellen booz een heerlyck ende ghesont dinck ghebzagen worden/ om te maegh te verwarmen/ofte booz bozt-lappen/ want zyn van een passelycke warmte. Van ghelycken soo worden van't bont van dese Chi.hillas, Dekens ende Frisen ghemaeckt. Worden ghebonden in de Gheberghten van Peru, alwaer van gelicken oock noch een ander Beestiken ghebonden wort/dat seer ghemeyn is/genaemt Cuy, welcke d'Indianen booz een seer goet eten houden/ ghebruyckense oock seer opdinatig in haerleeder sacrificien/doende met de selve Cuy's haer Ostrande/zijn g'lyck als jonghe Conynnen/ende hebben oock haer holen onder d'aerde/ hebbende op sommighe ooyden t'werdtrijck gantsch doorgraven: G'lyck: zyn grau/andere wit ende van verscheyden colouren. Daer zyn noch andere Beestkens/die sp' Viscachas noemen/ de welcke van ghedaente zyn/ghehlyck als Hasen/doch wat grooter/ worden van ghelycken ghejaecht ende ghegeten. Van oprechte Hasen heeft men daer oock op plaetsen menichte van Jacht af. Conynnen worden van ghelycken ghebonden in't Rijkke van Quito, doch de goede zyn der upt Spagnien ghebracht. Daer is noch een ander aubollich ofte antjacht Bier/t'welcke booz syn uptnemende traegheyt spots-ghewijs/ Perico ligero, (dat is/luchtich Hondken) ghemaeckt wort/ heeft byse naghelen aen elke hant ofte boozste poot/berstet de boozste ende achterste pooten als by compass/ ende op syn streck met een groote siegma ofte verlanck/aemheyt/ is bprnaeft gelijck als een Aep/zynde de selve in't aanghesicht seer ghelyck/maeckt een groot gheveert met reyten ende tierren/outspout hem op de Boomen/ende eet Aieren.

Het 39. Capittel. Van de Meer-katten ende Apen van Indien.

Meer-katten heeft men daer over alle t'Gheberghte der Espanden op't vaste Lant ende in d'Andes, ontallicken deel/ is een soorte van Apen/doch eenichsins verscheyden/om der seerren wille/diese seer lanck hebben/als oock om dat onder haer gheslachten zyn/ te eenmael swart/andere asch-berwich/sommighe grau/erlycke bespynckel en verscheyden. De lichtheerdigheyt ende loofheyt van dese Beesten/is om te verwonderen/want schijnt bprnae/dat sy eenich vernuft ende redelijckheyt hebben/ ende in't clauteren ober t'gheboonite/schijnen sy de Voghelen nae te bootsen. Hebbe in Capipà (in't reysen van Nombre de Dios nae Panamà toe) een Meer-kat sien spynghen van eenen Boom af/ tot op eenen anderen/ die aen de ander zijde van de Riviere stont/dat my ghenoech verwonderde: Winden haer met de seerren om eenen tack/ende werpen haer alsoo daer sy willen. Soo wannert dat de spatie te groot is/ dat sy die niet wel met een spynck conten ober comen/soo ghebruycken sy een aerdtige besenbicheyt/te weten/batten den anderen aen de seerren/makende alsoo een maniere van een kerringh van deel aen een vast/daer nae soo dringghense ghelijckelijck in alanderen voort/zynde de boozste van d'ander ghesolgen/maeckt dat sy in't spynghen een tack in de buyst krijght/alwaer sy hem als dan soo vast aen houdt/ dat sy alle d'ander op helpt/die haer al te samen d'een aen d'anders seerren vast houden/ als gheseyt is. De sorte duchtigh/aerdicheyt/ende andere antjcksche perten/die sy toestellen/is een dinck om te noteren/want d'abelheyt diese aen nemen (alminse lert) en schijnt niet van stomme Beesten/maer van een Menschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een ghesien te Cartagena, in't huys des Souberneut's/tghene dat my wel van den selven gesept wiert/scheen bprnaeft onmoghelijck te wesen/te weten/hoe dat se hem in de Taberne ofte

berne ofte Herbergh om Wijn sonden/dragende in de eenre hant de Kran, ende in d'ander t'gelt/twelck men hem in geenderleij manieren upt der hant cost krijgen/booz al eer dat hy eerst de wijn hadde: Ende soo hem de kinderen op de straet nae t'iepen/ of wterpen/soo sette hy de kran aen een zijde/soeckende eenige steenen/ waer mede hy terstont ruyne baen maecte/gaende als dan weder met sijn kran/spnen wegh booztaen. Ende t'gene dat noch meer is/is/dat al hoe wel hy sels mede een goet byent van den Wijn was/(gelijc als ic het hem hebbe sien d'yncken/als het hem sijn meester van boven af in den mont goot) soo en soude hy nochtans de Kran om sijn/sonder oozlof / ofte datmen't hem gaf/niet gheroert hebben: Sepden oock, dat soo hy opgetopde/ of gheprontcke ende geblauckete Vrouwen sach/dat hy daer terstont nae toe spjonck/ ende de doeck van't hooft haelde/ende qualijck handelde. Het mach wel wesen/dat sy daer wat by hangen/want ick het selve niet al ghesien hebbe/ebenwelc soo en dunct imp in effect niet datter eenige beesten zijn/die so seer met de menschelijcke conservatie over-een comen/als dit geslachte der Meer-katten. Daer woerden so veel dingen a'vterelt/dat ick het booz beter houde(om niet te dencken dat ick fabelen geloof geest/ ofte dat se van anderen daer niet booz ghesonden woerden) dese materie te laten blijven / met alleenlijck den Auctheur van alle Creatuieren te gebenebjen/dewijle dat hy/soo t'schijnt/alleenlijck soodanighe soorte van Ghebirten ghemacht heeft / tot een recreatie ende vermakelijck tijt-verdyf der Menschen/twelcke anders niet en is / van van lachen/ ofte om te doen lachen. Sommighe hebben gheschreben / dat men Salomon van dese Meer-katten upt West-Indien ghebracht heeft/maer laet imp duncken dat het selve van Oost-Indien gheweest moet zijn.

Het 40. Capittel. Van de Vicuñas ende Tarugas van Peru.

Vnder ander Dingen/ die men in Indien van Peru no-
 tabel heeft / zijn de Vicuñas ende Schapen (dese van't Landt heeten)
 twelcke tamme ende seer proffijtelijcke Beesten zijn. De Vicuñas is
 wildt/ende de Schapen,tam Bec. Sommighe hebben gheneynt/dat de
 vicuñas de gene zijn/daer Aristoteles,Plinius,ende andere Auctheuren van
 gehandelt hebben/te weren/daer sy van de Capreas (ofte wilde Gepten)schijden/daer
 sy sonder twijffel gheleijckenis van hebben/ende dat,booz de lichtveerdigheyt/als oock
 om datse haer int Geberge onthouden/ende eenige gelijckenis van Gepten hebben/
 doch en zijn't in effect niet,want de vicuñas en hebben geen Hoozis als d'ander doen/
 gelijc als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zijn't geen Orientaelsche Gepten/daer
 de Bezár-steenen afcomen/ofte so sy van soodanighe soorte zijn/so mogen dat sonderlin-
 ge sjeeten wesen/soo gelijc als t'ghe'slachte der Honden/als Dogghen ende Windt-
 Honden van berfscheyden sjeeten zijn. Van gelijcken so en zijn de Vicuñas van Peru de
 Ghebirten niet,die in de Provinne van nieu Spagnien de bezár-steenen hebben/want
 de selve een soorte van Hertten ofte Wenseenen zijn/alsoo dat ick niet en weet/dat dese
 soorte van Ghebirten op eenige plaetsen ter Werelt gebonden woerden/van alleenlijck
 in Peru ende Chile,twelcke aen den anderen grenst. De Vicuñas zijn grooter als Gepten
 ten/eñ cleynber als Italben/zijn in de coleur by naest Leeu berwich ofte tanep/doch
 hebben: Wepden ende onthouden haer op seer hooge Ghebergten/ende dat,op d'al-
 der couste ende woeste plaetsen/die aldaer Punas geheeten woerden/en woerden van't
 ijs nochte sjeen gantsch niet berrenckt/maer schijne daer eer een vermaken in te he-
 ben/hou-

ben/houden haer altoos met hoopen by een / ende zijn uptnemende rasch in't loopen :
 Waermeer dat sp eenige repende lieden ofte Beesten gemooten/so nemen sy terstont de
 blijcht gelijck als de gene die seer byesachtich zijn/ende alsse blieden soo jagen sp haer
 jongen dooz haer heen : Men en can niet te weten comea/ datse seer vermenichg saldi-
 gen/hierom waft dat de Coningen Ingas de Jacht van de Vicuñas verboden hadden/
 ten waer dat het selue geschiede dooz haer bevel ende dooz haerleider Feesten : Dooz
 van sommige beclaeft/dat men naer der Spagnaerden comste/De Chacos ofte Jacht
 der Vicuñas, al te veel toe gelaten ende oozlof ghegeuen heeft/ende datse daer dooz ver-
 mindert zijn. De maniere der Indianen Jacht ofte Chaco, is/haer niet veelder som te
 vergaderen/in sulcker voeghen / datse by wijlen twee/dyve dupsent /ende meer/ober-
 hoop zijn/soo datse een groote spatie van't Gebergte omtingen ende besetten moeten/
 als van soo makense/dat sp de Jacht van alle canten by een jagen/daer sp er dan / dyve/
 vier hondert /ofte soo veel alsse willen/van nemen / latende alle d'ander weer loopen/
 namelijcken de Wijfkens/om booyt te genereren/plachten dese Beesten ooc te seyce-
 ren/ende maectken van't hayz ofte Wol/Dekens ende mantels van grooter waerde/
 want de wol ofte thapz is gelijck als sachte zjhe/ende mogen langen tjde dueren. En
 om dies wille dat de colour upt de natuer/ende niet geberuet is / so is het by naest on-
 berganckelijck/zijn coel ende seer goet in den tjt van heet weder/als oock tegens d'ir-
 flammaten der nit ren/ende houden die op ander plaetsen dooz seer gesont/segghende
 datse d'ober vloeygite hitten tempereren ofte matigen. Tselve doet oock van ghelijc-
 ken de Wol/in de Bedden gebult/die van sommige daer in ghequackt word/ om de
 gesonthepts wille/ende dat dooz d'experientie dieser van hebben. Dooz andere geze-
 ken als dooz't sterckijn/willen segghen/dat dese Wol oock goet soude wefen / ofte De-
 kens daer af gemaect/doch eben wel so en hebbe ick van dese experientien geen seker-
 heyt af. Tbleesich van de Vicuñas en is niet goet/hoe wel dat het d'Indianen eten/si
 daer oock roock-bleesch af maken. Dooz Medecijn mach icker af segghen/tghe me my
 selfs gebeurt is te weten,als ick repende was dooz't Gebergte van Peru, so ben ick
 ge comen op een abontstont by een Tambo ofte Herbergh / mit sulcken onghedelijcken
 pijn in d'oogen/datse my dochten upt het hooft te spzinge/ welcke accident te comen
 plach/als men dooz veel sneeus repst/ende tselve veel aensiet. Du liggende mit dese
 groote sinerte/ende hebbende by nae alle patientie verlozen/so quam haer een Indi-
 aensche Vrouw by my/ende bracht een wepnich bleesch van een Vicuña,die op de sel-
 ve stont gedoot was/loopende t'bioet daer noch upt/ende seyde : Neemt Vader,leght
 dit op u oogen/tal ter stont wel heteren/en leggende de selve Medecijn op d'oogen/so
 sesten terstont de pijn/ende was binnen seer corten tjd:gantsch ende al wech sonder
 dat ick die opt meer voelde,besjalben de boozscheyden Chacos, twelcke gemeyne sacht-
 ten zijn/so gebzupcken d'Indianen noch bysondere practijcken om dese Vicuñas te cry-
 gen/te weten/so wanneer sp die soo berre binnen sechuts hebben/dat sp die belwoopen
 mogen/so woopen sp haer sommige lijnen ofte coozdekens/met seker looden daer aen
 toe/de welcke haer soo om de beenen ver warren/datse daer nae niet meer loopen mo-
 ge/waer mede sp die t'haeren wille vangt. Het principaelse daer men dit beest om acht
 is om de Bezar-stenen/die daer in gebonde wordé/waer van wy terstont sullen han-
 delen. Daer is noch een ander soozte diese Tarugas noemen/die ooc wilt zijn/maer zijn
 veel radder en lichtvoerdiger/als oock ljhviger/van de Vicuñas, en hebben de colour wat
 versingder/met sachte ende hangende ooren/en loopen niet met hoopen by een/gelijck
 als de Vicuñas, ofte ten minsten so en hebbe ick die anders niet gesien/van al tjt een al-
 leen/ende dat op seer hooge plaetsen. Van dese Tarugas so cricht men oock Bezar- ste-
 nen/de welcke groeter ende van meerder deuchden zijn/als d'ander.

Het 41. Capittel. Van de Pacos, Guanacos, ende Schapen van Peru.

Deenich dinck en heeft Peru van meerder rijkdom
 ende voordrals als het Dee van't Lant/van den onsen/Schapen van
 Indien. ende van d' Indianen (in de ghemeyne tale) Lama geheeten/
 want so men die wel insiet soo zyn't o' alder proffteijckste ende on-
 costelijckste Beesten van alle de ghene die daer bekent zyn. Van dit
 Dee soo crijghen sy roit ende cleeren/gelijck als men in Europa van't
 Dee der Schapen doet/ende hebbender dan/noch meer/ 'tboeren en-
 de draghen van/van alles watse van doen hebben / want dienen om haer de lasten te
 draghen ende te byngen. Ten anderen/soo ist niet noodich / dat men daer yet aen be-
 costicht/als van Hoef-hjers/zabels/ofte andere inspanfels/ende noch deel in inder aen
 vader/want zyn haer Meesters om niet dienende / haer te vreden stellende met het
 Crupt ofte gras/dat sy in't veld binden/in boeghen dat haer Godt voorszien heeft met
 Schapen ende Last-veerden/ende dat/altmael met een soozte van Beesten. Ende so
 ghelijck als het booz een arm volck was/soo en wilde sy niet / dat sy haer eenighe on-
 costen doen souden / want Weyden hebben sy genoech op de Gh-berghen / andere
 nootduyften en begeert dit Dee niet/noch en heeft het oock niet van doen. Dese Scha-
 pen ofte Lamas zyn twerderley soozten/te weten/d'cene Pacos ofte wollige Schapen/
 ende d'ander slecht-hayzich ende van wepnich Wols/de welke beter zyn / om de last
 te draghen / zyn grooter als groote Schapen / ende clepnder als kalben/hebben seer
 langhe halsen/in ghelijckens van de Kameelen, welke oock alsoo berepffchende is/
 want dewijle datse hooghe ende verheben van lichamen zyn/soo behooren sy oock om
 de welstant/langhe halsen te hebben : Zyn van verscheppen coleuren / eenige gantsch
 wit/andere eenemaal swart/etlycke grau/ende sommighe verscheppen / dese Moro-
 moro heeten. De Indianen hadden daer in de Sacrificien / groote achttinghe op / van
 wat coleur datse mochten wesen/booz verscheppen rhyen ende isseeten / Welck des
 selven is goet/al hoe wel het sterck ofte straf is. Dat van de Lammeren is 'tbeste ende
 lerkerste datter gegeten mach worden/doch worden hier wepnich / groote achttinghe ende
 de principaelste vuychten daer van zyn de Wollen om Lakens af te maken / ende den
 dienst van de lasten te draghen ende byngghen. De Wolle wozt van d'Indianen be-
 rept/ende ghewaet asghemaccht daer sy haer mede cleeden / maken daer een soozte
 van grof ende ghemeyn tuych as / twelcke sy Havasca heeten / ende dan noch een an-
 der/dat sijn/ende deltaet is Cumbi ghenaemt : Van dit Cumbi, soo maken sy Casel-
 cleeden/Dekens/Capjten ende Lakens van wrytgheliesen wercken / twelcke langen
 tijt dueren mach/ende heeft een soo schoonen glantz/gelijck of het bynae half van zij-
 de waer. Ende tghene dat noch (op haer maniere van Wol te welen) t' singullerste
 is/is dat zyt van beyde zijden welen te welen/met alle de wercken die sy willen/son-
 der dat men zens op eenige plaetsen van't geheele stuck / den doer ofte r'epnde daer
 van can onder scheppen. De Coninghen Ingas van Peru hadden groote Meesters van
 dit Cumbi te wercken/waer van de principaelste woonachtich waren in de Juris die-
 tte van Capacicha, by't groote Lack ofte Wey van Titicaca, berwensen met verschep-
 pen Crupden van sonderlinghe coleuren / die op dese wol seer sijn ende wel comeen/
 waer mede sy velderley tuygh maken. Van't grobe ende slerchte/sae oock van't sijne
 ende delicate werck/soo zyn alle d' Indianen/als oock de Dourwen/ in't Ghebergte
 goede Meesters/ende hebben haer weef-touwen in haer huyfen / sonder dat sy't La-
 ken (dat

ken (dat sp booz haer hups van doen hebben) behoeven te coopen / ofte een ander te laten maken. Tweesch van dit Dee ghebruycken sp om roock-bleesch af te maken / welcke langhen tijt dueren mach / ende wort oock veel genoten ende verdaen. Ghesbruycken oock dese Schapen om den last te draghen / ende dat / by groote hoopen ressens / want daer gaen dick wils hoopen van dype / vier hondert / jaer tot duysent Schapen ghelijck / gheladen met Wijnen / Coca, Mays, Chuño, Quich-silber ende ander waeren / ryp wat dat het soude moghen wesen / zijnde van alle 'rselve / 't Silber de beste Coopmanschappe / want dragende Barras ofte platen Silvers / van Porosi of / naer Arica toe / 'twelcke zijn t'seventich mijlen weeghs / ende plachten dat in boozijden nae Arequipa te brengen / 'twelcke hondert en vyftich mijlen zijn. Eghene dat nydick wils her wondert heeft / is te sien / hoe dat dese hoopen Schapen altemets gingen / met een ofte twee duysent Batten ofte platen silbers / 'twelcke mer als dype hondert duysent Ducaten zijn / sonder eenighe ander beschermel ofte Wacht by haer te hebben / dan een wepnick Indianen / ende dat / slieden om haer den wegh te wijse / ende te laden: Ende als het al veel was / eenigen Spagnacrt daer by / slapende alle nachten onder den blauwen Hemel / sonder eenighe andere toesicht / dan als gheseyt is / ende daer en is noch noyt (op een soe langen wegh / ende met soo wepnick Conbop) van soo veel Silbers / yet af gebroken / soodanich ende soo groot is de verlichte daer men in Peru met over wegh reys. De last die ghemeynlijcken elke Schaep draeght / zijn vier ofte ses arroben, ghewichts ende soo t'eenen langen wegh is / soe en gaen sp maer twee / dype / ofte ten hoogghen vier mijlen des daeghs. Dese Schaep-bybers hebben haer bekende rust-plaetsen / daer sp weyden ende water vinden / alwaer sp ontlaeden / ende hare Tencken op rechten / haer byer ende cost bereypt maken / soe dat sp daer gheen quaet ghenoeghen van hebben / hoe wel dat het een maniere van al te slegmarlijcken ofte tragen reyse is. Soo wanneer dat den wegh maer een dach rep en is / soe draegt een van dese Schapen wel acht ende meer arroben ghemeynlijcken / gaende niet spn vokie last / die gheheele dach-reys / acht ofte thien mijlen / ghelijck als het arme Soldaten (die in Peru over wegh reysen) gedaen hebben. Alle t'vrooztheden Dee / is vrient van coude climaten ofte getempertheit / hierom is dat se op de Ghebbergen w: lacarden en boozteelen / ende op de blacke Welden ofte platte landen / sterben sp van hitten. Het gebeurt wel / dat dit Dee t'eenemael met ijssel / ofte ryp / ofte ijs bedeckt comt / zijnde des niet te min eben ghesont ende wel te vreden. De slechte-harige Schapen hebben een seer gracicus ende antijcks gesicht / want comen wel op den wegh te pauzeren / heffende den hals om hoogh / ende bijden alsoe / een / met grooten voordacht / en langhen poes aen staen sien / sonder eens te verroeren / noch eenich te paken van dzye / ofte by: ughden te bewijfen / in somma dat het een lust om lachen doet / als men haer staticheyt aensiet / hoe wel dat sp haer oock somtijts wel haeslich verbeeren / ende met last mer al / tot op het hoogghste van de steenrotsen loopen / soe dat het wel gebeurt / so sp die niet en connen bereyken / om 't Silber / dat se geladen hebben / niet te verliesen / die met een Roer doot te schieten. De Pacos woerden oock altemets soo grimnich / dat se haer / met last met al / ter neer woopen / sonder dat men haer niet geenighe remedien weder can doen op staen / jaer fullen haer liever in duysent stucken laten houwen / dan haer te verroeren als haer dese grimnichheit ofte du licht pt ober comt. Waer dooz / t'zyeck-woort (dat men in Peru ghebruyck) gecomen is / te segghen tegghens ten / die hem niet wil laten seggen of onbereyken / dat sp ghe-empackeert is / om te bewijfen dat sp weerbozstich ofte hartreckich is / want de Pacos alsoe insghelijck doen / als haer de grillicheyt ober comt. Het remedie datter d' Indianen van toe doen / is te rusten / ende by de Paco neder te gaen sitten / hem veel te troetelen ende vrientschappe te bewijfen / tot so lange dat sp weder

weder bedaert en goede sinnen krijgt/ende van sijn selve weder op staet. Het geschiet somtijts wel dat sijn daer twee/drye uren nae moeten wachten/er dat hy hem weder laet geseggen/erhgen een quale ofte gebiet/gelike als schurft/dwelcke sijn Cara. he heet/waer van dit Dee veel placht te sterben. Het re. med. dat d' Ouders hier teghens ghebyrcken was 't Schaepe ofte Iere (die dit quael hadde) levent te begraben/op dat het t' selve d' ander niet aen cleefde/want is een gebieck dat seer aensijngt. Soo wan neer een Indiaen/een ofte twee van dese Schapen heeft/soo laet hy hem duncken/dat hy een Iereck Man is. Dese Schapen van 't Landt gelden ghemeynlyck seg/seben/ende meer ghe-essaperde pelost stuck/nae dat de tyden ende plaetsen zijn.

Het 42. Capittel. Van de Bezar-steenen.

Alle de Beesten/die wy gheseyt hebben/eygen van Peru te wesen/bint men de Bezar-steenen van de welcke Auteurs van onsen tijden geheele Boecken geschreven hebben/ die de gene sien mach/ die daer byeder notitie af hegeert te hebben. Doer onse tegenwoordige intentie/soo sal t' alleen ghemoeck wesen/te seggen/dat desen Steen (die men Bezar heet) ghebonden wort in de Maegh ende byrick van de boozscheyden Beesten/te wesen by Wylen een/ende somtijts twee/drye ende vier. Hebben in de ghebaente/grootte/ende coleur/groot onbeschept/want de sommige zijn soo cleyn (ende oock noch wel cleynder) als Haef-noten/andere als Boten/etlijck als Dypben Eperen/ende eenighe soo groot als Winnen Eperen/ich hebber gesien soo groot als een Aragnien-appel. In t' satsoen soo zijn sommige ront/andere gelijk een Ep/etijckhe platactich/ende also van verscheppen gedaente. In de coleur so zijn der swarte/grauwe/witte/vale/ende etlijck als bergult. Ten is geen sekeren regel/nae de coleur ofte grootte te sie/om t'oordeelen welc dat de sijnste zijn/soo altemael van verscheppen schellen ofte schammen d' een op d' ander van t' samen gegroeyt.

In de Probinde van Xauxa, als oock op andere contr. pen van Peru, soo worden sijn in verscheppen Beesten gebonden/soo wel wildt als tam/gelijk als daer zijn in de Guanacos, Pacos, Vicuñas en Tarugas. Andere boeghen daer noch een ander soorte by, t'welcke sijn seggen wilde Gepten te zijn/die van de Indianen Cipis genaemt worden. D' ander soorten van Beesten zijn in Peru seer wel bekent/waer van wy gesandelt hebben. De Guancos ende Schapen van t' landt/als oock de Pacos hebben gemeynlycken d' alder cleynste steenen/ende van een swartachtighe coleur/de welcke niets te seer gesacht noch in de Medecijne gepproceert zijn. Van de Vicuñas krijght men grooter Bezar-steenen/de welcke grau/wit ofte hael zijn/dese hout men booz beter. D' excellentste ofte alder beste geloofst men te wesen/de gene die van de Tarugas come/waer van sommige uyt nemende groot zijn/welcke steenen ghemeynlycken meest wit zijn/ treckende nae de grauwe coleur/ende de schellen ofte schammen zijn oock wat dicker. Men bint oock so wel de Bezar-steenen in de Whysaens als in de Mannekens. alle de Beesten diese hebben/erkauwen ende weyden opbinaris onder t' sneeu/ ofte op de Punas. D' Indiaen vertellen/en dat/upt hoozen seggen van hynlied. Doer-ouders en Ouders

Obersten/dat men in de Provincie van Xauxa en andere van Peru, veel sijnijge crup-
den ende Gedierten heeft/ de welcken t'water dat sy d'zinken/ ende de Wepden die sy
grafen in ricken/ bergift maken. Onder dese Crupden soo isser een die van de Vicuña
en d'ander Beesten, die de bezar-steenen boozt byen ghe.) dooz een aengebozen natuer
wel bekenst is/ de welcke tselbe Crupt eten/waer mede sy haer p'fereren ofte versie
tegens t'senijge water en wepden/ende van t'boozt de crupt/ so comt den steen in
haer maegh te groepen/ende hier van so p'oc deert haer noch alle de deucht die sy van
tegens t'senijn/ende d'ander wonderlijcke operatien/ heeft. Dit is d'opinie ende t' seg-
gen der Indianen ghelijck als het van seer erbaren lieden (in t'selbe rijke van Peru)
ondersocht is geveest/ t'welcke seer veel met de reden/ als oock met het ghene dat Plin-
nius van de wilde Cepten ref. reert/ over een comt/ seggende dat sy haer niet het sijnij
wepden/sonder daer eenich letsel of te hebben. Ghebraccht zijnde aen d'Indianen/ be-
wijse dat de Cepten/ Densenen/ Schapen ende Vroepen van Spagnien op de selve
Punas oock wepden/ waerom dat men dan in haer van gelijcken de Bezar-steenen niet
en vint/ Antwoorden dat sy niet en gelooven/ dat het Dee van Spagnien/ t'boozt de
Crupt comt t'eten/ende dat sy oock van gelijcken de Bezar-steenen gebonden hebben
in de Herten en Densenen. Dit schijnt over een te comen/ niet het ghene dat wy we-
ten/ van dat men in nieu Spagnen/ Bezar-steenen vint/ daer men geen Vicuñas, Pacos, Ta-
rugas, noch Guanacos en heeft/ dan alle enlijcken Herten, in elijcke van de welcken/ oock
van de boozt de steenen gebonden worden. Het p'ncipaelste effect der Bezar-steenen
is tegens t'senijn ende bergiftige sieckten/ hoe wel datter verscheppen o'pinie van zyn:
sommige houden vooz een beu'stlinge/ ander makender mirakel af/ t'serste is/ dat sy
van deel operatien zyn/ alse op s'uen tijt/ en in behooflijcker boegen gebruycht wo-
den/ gelijck als alle ander Crupden/ende dat aen de ingebozen van t'lant/ t'want daer
en is geen so crachtige Medecijn/ die supst altoos geneest. In de siecke van Tavadette
ofte Tavadilla heeft het in Spagnien ende Italien wonderlijcke wel ge'pofficert/ en
in Peru so veel niet. Dooz melancholijhe/ ballende steer en/ pestilentielle koozzen/ende vooz
andere verscheppen crancheden/ so wort het gebruyct/ gemalen ofte aen slucken ge'we-
ven/ende alsoo in eenich iqueur ofte nat gedaen/ dat tot de siecke goet is. Elijcke ne-
men dat in wijn/ andere in azijn/ in wortelcken ghedistilleert water/ in water van Os-
sen-tongen/ van borageus, ende op ander manieren/ t'welcke van de Medecijnen ende
Apotekers geseyt mach worden. De Bezar-steen en heeft geen eygen smaack/ ghelijck
als Rafis Araber, daer van geseyt heeft. Daer zyn sommighe notabel experientien van
gesien/ en daer en is ooc niet aen te wijse/ dan dat den Aultjeur van ales d'se steen
grootte deuchden ge'geven heeft. Den eersten graet van estime/ hebben de Bezar-steenen
die men upt Oost-Indien brenghet/ de welcke van een Olijven colour zyn/ De tweede/ die
van Peru, de derde/ die van nieu Spagnien. Naer dat se dese steenen hebben beginnen te e-
stimeren/ so seggen sy/ datter d'Indianen elijcke nae geboost/ en balsch gemact heb-
ben. Deel lieden meynen t'erwant/ dat so wanneer dat sy eenighe van dese steenen sien/
die wat grooter zyn als op'maris/ dat sy balsch sijn/ t'welcke een bedroch is/ want men
heest' groote/ die seer sijn/ en r'lepne die geront' se'pt en balsch zyn/ de p'ocbe ende
experientie hier van/ is de beste Medester om te kennē. Het is een dinc om te verwon-
der en/ hoe dat dese steenen altemets op seer byemde dingen comen te groepen/ als op
een herten/ selde ofte storcken/ gelijck als het int binnenste van de sieen wel ge'vonde
wort/ en wort ebenwel daerom niet vooz balsch gehouden/ want ghebeurt wel/ dat de
Beesten tselbe ins welghen/ ende datter de steen alsoo allenghs hens d'ren schel op d'an-
der om-groep't. Ick hebbe in Peru twee steenen gesien/ die op twee Spaensche Dijn-
nootkens g'gegroep't waren/ t'welcke alle de ghene diet saghen/ ghenocch verwonder-
den/ want

Plin. lib. 10.
cap. 72.

Tevardilla
is een siecke
van zyn in't
hoof/ en een
gestadighen
hoof/ ende
is aenlede-
de gelijck de
gest. regner-
de in Spag-
nien de jaren
van 80. ende
81. ende be-
nelde een
geote me-
mede van
menschen.

Van de
Orietaelche
Bzar-steenen
mach men
lesen in mijn
Itinerario van
Oost-Indien.

Voor - reden.

ben/want en hadden in gantsch Peru noch noyt Dijn-appelen / noch Druchten daer van ghesien/ten zy dat sy daer van Spagnen ghebracht waren / twelcke een seer extraordinaris dinck schijnt te wesen. Du soo sal dit werpnich/ghenoech wesen / in't gene dat de Bezár-steeen belanghende is/daer worden noch andere Medecinael-steeen van Indien ghebracht/als voort steen der Milt/bloet ende Melck-steeen / voort de Waer-moeder/als oock de ghene die men Cornetj-nen heet/voort Hert/maer om dat het de materie der Ghedierten/daer wy van ghehandelt hebben / niet aen en gaet/soo en isser gheen verband daer vet van te segghen / ende 't ghene dat gheseyt is/ dient alleynlick om te verstaen hoe dat den oppersten Heere ende almoghenden Autheur/aen alle oorden der Werelt sijn gaben/secreten ende wonderen ghesoyneert ende verdeelt heeft/voort welcke sy bevoort aenghebeden ende gheglorificeert te zyn/van eenwien tot eenwien/Amen.

Eynde des vierden Boeckx.

Prologhe ofte Voor - reden op de naevolghende Boecken.

Hetraaert hebbende, het gene dat tot de Historie *Naturael* van *Indien* vereyffschende is, soo sal in't refterende, ghehandelt worden, de Historie *Morael*, dat is, van de costuymen ende claden der Indianen, want nae den Hemel, ghetempertheyt, gheghentheyte ende hoedanigheden der nieuwe werelt, als oock der Elementen ende *Mixten* ofte *Composities*, te weten, van hare *Metalen*, Planten ende Ghedierten, daer in de voorgaende vier Boecken van ghefeyt is, 't ghene dat ons voorghecomen is, soo sal nu, om de voorseyde reden, volgen, tracteren van de lieden, die de nieuwe werelt bewoonen, gelijk als in de navolgende Boecken daer van geroert sal worden, 't ghene dat weerdich dijncken sal om verhalen. Ende de wijle dat d'intentie, van dese Historie, niet alleen en is, om notitie te gheven van datter in *Indien* om gact, maer om oock van ghe ijcken, de selve notitie aen te voeren ende te stueren, tot de vruchten, die men uyt de kennisse van foodanigen dinghen soude moghen ghenieten, dat is, de selve lieden behulpich te wesen, tot haer behoudenis, als oock den Schepper ende Verlosser (die haer uyt so grooten schemelende daysternisse van haer dwalinghe ghebracht, ende 't wonderbaerlijcke licht des *Euangeliums* gheopenbaert ende ghemeyn ghemaect heeft) daer van te glorieren. Hier om soo salder eerfelijk, in't aenvolgende Boeck, geseft worden, 't ghene dat henliedder Religie ofte superfitie, Ceremonien, Afgoderije ende Sacrificien is aengaende, ende daer nae 't gene dat hare Politie, Regeeringhe, wetten, Vantien ende Daden beroerende is. Ende om dat men onder de Natie van *Mexico* gheuegenisse ghehouden heeft van haer beginsel ofte op-comste, gheschiedenissen, Oorlogen, ende andere dingen, weerdich om verhalen, behalven het ghemeyne, daer in't sefte Boeck van ghehandelt wort, soo sullen wy een eyghen ende bysondere verhaal doen, in't seftenste Boeck, ende dat, tot d'aen wijfinghe toe, der ghesaltel-nisse ende voorlegginghe, die dese lieden hadden, van't nieuwe Rijke van *Christo* onsen Heere, van hoe dat het hem over de selve Landen soude verbreyden, ende haer onderworpen maken, soo ghelijck als het aen alle de reste der werelt ghedaen heeft, 'twelcke voorfeker een weerdich dinck, ende van grooter aenmerckinge is, te sien, in welcker voeghen, dat het de Goddelijcke voorsienicheyt geordineert heeft, om't licht van syn woort incomste te crijghen

crijghen op d'uyterste contreyen der Werelt. Mijn voornemen en is niet, om te beschrijven tghene dat de Spagnarden in de selve Gewesten ghedaen hebben, daer Boecken ghe-
noech van gheschreven zijn, noch oock minder van't ghene dat des Heeren knechten bea-
beyt ende bevruchticht hebben, want het selve is wel een ander neerfticheydt op een nieu
vereyfchende, dan wil men alleen laten genoeghen met dese Historie ofte verhael, te stellen,
aen de Poorte ofte Deure des *Euangeliums*, de wijle t'selve alles streckende is, tot dienste enēe
kennisse in *Naturael* ende *Morael* van *Indien*, op dat het geestelijck, ende de *Christendom* ge-
plant ende vermeerdert mach worden, ghelijck als t'selve opt breedste uytgheleydt is, in de
Boecken die wy gheschreven hebben, *Procuranda Indiorum salute*. Sōo hem nu yemant van
sommige Ceremonien ende usantien der Indianen quaem te verwonderen, ende die ver-
achtende waer, als onnatuerlijck ende onghechickt, ofte de selve voor ongoddelijck ende
alseen Duyvels dinck is ver worpende, mach eens besien wat dat de Griecken ende de Ro-
meynen (die de Werelt onder haer ghebiet hadden) ghedaen hebben, of sy van die, oock niet
het selve, ofte ander diergelijcken, ende by wijlen ergher van vinden, ghelijck als sulcx lich-
telijcken verstaen mach worden, niet alleen van onse Autheuren, *Eusebio Casariense*, *Clemente*
Alexandrino, *Theodoro Curesi*, ende andre, maer oock van haer eyghen, ghelijck als daer zijn
Plinius, *Dionysius*, *Halicarnassius* ende *Plutarcus*. Want wesenēde de Meester van alle d'onghe-
loovicheyt, de Prins der Duyfsternisse, soo en is het niet nieuws, dat men onder de Heydenen
is vindende, wreetheyt, onsfuyverheyt, raserijen, ende eyghen sottomijen, als een rechte lee-
re ende onder wijfinghe van foodanighen Schole. Hoe wel dat d'oude Heydenen, dese van
de nieuwe Werelt, in vroomheyt ende natuerlijck verstant, veel te boven gingen, niet te-
ghenstaende, soo is men oock, aen dese, dinghen ghemoetende, weerdich om ghedencken.
Doch is evenwel eyndlijcken, int meestendeel, ghelijck als van een *Barbaris* volck, t'welcke,
behalven t'licht boven de natuer, van ghelijcken ghebrekende was, de *Philosophije* ende na-
tuerlijcke onderrechinghe.

Het vijfde Boeck der Historie Natural ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel*. Hoe dat de hooverdije ende nijdicheyt des
Duyvels, o'orlake gheweeft is, van d'Afgoderije.

De hooverdije des Duyvels is soo groot ende ge-
weldig dat hy altoos begeerich ende soeckende is / door een Godt-
ghehouden ende geeert te worden / in alle t'ghene dat hy sijn selven
kan toepghenen ende stelen van t'gene dat alleenlick den alderop-
persten Godt toe comt ende en laet niet af / t' selve te doen onder de
verblinde Patient der Werelt / die t'lichte ende claerheyt van t'*H.*
Euangelio noch niet verseyne en is. Van desen so hooverden den *Cyprian* lese: wy in *Iob.*
van hoe dat hy sijn oogen op t'alderhoogste is slaende en dat hy onder alle de kladeren
der hooverdije den Coninc is sijn verdooven natuur: en stoute vermetenheyt (daer hy
sijn *Cyhoone* met die van Godt socht te verghelycken) wordt ons wt' claryck in de
H. Schryftuere gerefereert daer hem in *Esai* aldus gheeyt wort: *Ghy* speckel in u
selven ick sal tot in den Hemel opclimmen ende mynen soe. boven alle Goos Ster-
ren stellen ende sal my ter neder setten / op t'opperste van t' Testament / aen de eyden
van *Aquilo* ofte *Doozen* comende tot boven de hooghten der *Wolcke* / ende wesen
den alderhoogsten ghelyck. Ende in *Ezechiele* staet aldus: *W*iert heeft hem ver-
heven ende sepet ick den Godt / ende zy gheseten in den scole Goos / int midden der
Zee. Dese hoofs lust van hem Goot te maken / blyft den *Satan* noch al by / ende al
hoe wel dat de rechtbeerdighe ende straffe castijdinge des *Alderhooghten* / hem alle
pompusheyt ende hooghmoet w'ch genomen heeft / waer door hy soo seer vernedert
worde hem tracterende ghelyck als sijn onbeleeftheyt ende *Sotterny*: verdient hadde /
ghelyck als het in de selve *Propheten* byedelijken volght: *N*iet teghenstaende / soo en
is hierom sijn obstinate intentie niet een dinc verstaet / vertoonende de selve op alle
manieren waer dat hy kan ende mach ghelyck als eenen rasenden *Hont* / bytende t' sel-
ve zwaert daer hy niet ghewont wort. Want de hooverdicheyt (ghelyck alser ghe-
schyden staet) van de ghene die Goot haten / blyft altoos eben hartneckich. Hier wort
soo count de eeuwige ende byende sojge / die desen Goos. *D*ant altoos gehadt heeft /
om hem van den *Menschen* te doen aenbidden / inventerende soo menigkerlyc manie-
ren van *Afgoderije* daer hy so langhen tyt t'meeften deel der *Werelt* met onder t'*sock*-
gehadt heeft / soo dat Godt nauwelijcken eenen hoock van sijn *Gemeente* *Israels*
overtleef. Ende daer nae als hem de cracht van t'*Euangelium* overtuonden ende ont-
wapent hadde zijnde door de macht van t'*Crux* / de geweldichtste ende bequaemste
plaetsen van sijn rycke ingenomen / soo is hy met de selve *Cyprianse* geballe n op t'*al-*
derverste ghelegghen ende *Barbarische* *Wlckeren* / alle middelen soeckende / om onder
haer de bysste ende leugenachtige *Gods* dienst t'onderhouden / die hem van de *So-*
nde Gots / in sijn kercke ontrocken zyn / ende door den selven ghelyck als een woerde
heeft in een *Kau* gesloten / om te wesen sijn epphe n sels spot / ende een verhoginghe
sijner knechten ghelyck als t' selve door *Iob* bediet wort. *M*aer om dies wille dat d'*af-*
goederije van t' beste ende voornaemste deel der werelt uptgeroept ende verniet was /
soo heeft

*Iob. 41.**Esai. 14.**Ezech. 28.**Psal. 73.**Matth. 12.**Iob. 4.*

soo heeft hy hem verbrocken aen het ypperste ende verscheydenste rijke / te weten / aen d'ander zijde der Aderelt : Ende al hoe wel dat het selue in edelheyt minder is / soo is het nochtans in de grootte ende breedde / meerder. Doo'saecte waeromme dat de Dupbel d' Afgoderije soo seer in alle ongelooftcheyt gheserckt heeft / ende dat men qualijck eenich volck vindt / of het zijn Afgoden-Dienaers / is namelijcken om twee moeyen / conende t'ene dooz den genen die met sijn ongelooftige hoobaerdije besmet zijn / de welcke (soom nse wel overdencken wil) men aenmercken mach / by het ghene daer hy den seluen Sone des Heeren / ende warachtighen God / booz ooghen ghestelt heeft / hem soo onbereyde ambelycken segghende / dat hy booz hem soude neverballen ende aenbidde / seggende t' selue / sonder sekerhijc te weten / dat hy den seluen Godt was / hoe wel dat hy ten minsten groot vermoeden hadde / van dat hy Gods sone was. Wie en soude sulcken stout aendal / een so uptnemen / de en wyeden hoobaerdije / niet verscheijck / waerom het ge wonder is / dat hy hem van ee onwetent vole / booz Goddes aenbidde / dewijle dat hy den selue Godt tempteerde / en hem booz Godt was uptgeven / ende een sincken en afgruyelijck creatuer / vander oorsake en motij / van Afgoderije is / den doodlijcken haer ofte wjt ende vrandtschap die hy met den Menschen heeft. Want / soo gelijck als den Salichmaker seyt / is van den aere begin een dood sla gher gheueest / t'welcke hy booz een onbeweghlijcke conditie ende eyghenschap / van sner boofheyt heeft. Ende om dat hy weet / dat het grootste achterdeef / dat den Mensch mach hebben / is / de creatueren booz Godt aen te bidde / soo en rust hy nimmermeer / noch en hout niet op / manieren van Afgoderijen t' inventeren / om den Menschen daer mede te vernielen / ende tot Godts vpaaden te maken / ende zijn tweederley quaden oie de Dupbel d' Afgoden-dienaers doet / te weten / t'ene / van dat hy Godt verlaet / gheelijck als de Schrift seyt : Ghy hebt verlaten den Godt die u gheschapen heeft / ende t'ander / van dat hy hem begeeft / ende onderdanich mach / aen een ne deriger ende minder dinc / als hy selfs is / want alle schepselen zijn minder als een redelijck creatuer. Ende al hoe wel dat den Dupbel in de natuere hoven den Mensch is / so is hy nochtans / in de waerdicheyt en siate / veel minder / gesien dat den mensche in dit leuen bequaem is / om t'eeruwigge Godelijck leuen te beerven / ende aldus soo is Godt op alle manieren met de Afgoderije onteert / den Mensch bedooven / ende den Dupbel van weersijden / hoobaerdich / nijbdich / ende daer wel in te vrede.

Math. 4.

Mat. 32.

Het 2. Capittel. Hoe veel manieren van Afgoderije dat d'India-
nen ghepreecht hebben.

D'Afgoderije / seyt den Wijzen Man (dooz den Hepligen Geest) is een oorsake / beginsel ende eynde van alle quaden / hierom soo heeft den vrant der Menschen soo verderley manieren ende soortten van Afgoderijen vermenschedijckicht. Om nu de selue int bpsonder te verhalen / soude een dinc sonder eynde wesen / maer byengende d' Afgoderije tot hoofstucken / soo heeft men daer twee soorten van / te weten / d'ene int ghene dat behoerende is / de dinghen die upt de natuere / van haer selfs zijn / ende d'ander der dinghen die versiert / ofte dooz Menschelijcke vonden gheboot zijn. De eerste van de selue / verdeelt haer in twee / want het gene dat men aenbidt / of is int gemeyn / gheelijck als Son / Maen / vper Aertelijck ende Elementen / ofte int bpsonder / gheelijck als een soodanighe Rivier / Fonteyn / Boom / ofte Berg / want dese dinghen en wozen niet

Sap. 13.

den niet om haer specte/maer int bysonder aengebden. Dus dantge maniere van Afgoderije/is in Peru seer veel in gebuyck gheweest/ende woorden epgentlick Guaca geheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderije/die upt de Menschelijke donder ofte versieringhe voortcomt: heeft oock andere herschillen / d'ene int ghene dat epgentlick in const ende Menschelijke inbentie bestaende is (gelijck als daer is/eenighe Afgoden ofte Beelden/van hout steen ofte Gout aen te bidden/als een Mercurium ofte Palladem,welcke sonder de Schilderije ofte afbeeldinghe niet en is/noch gheweest heeft: t'ander herschil is / van t'ghene dat in effect gheweest heeft/ ende noch pet is/euvel niet het ghene/dat den Afgoden-btenaer/die t'aenbidt/bepust/ghelijck als de dooden ofte pet van haerder dinghen/t'welcke de Menschen/door ydelheyt / ende upt beuustheyt aenbiddent/in boegen dat wy daer/in alles/bier maniere van afgoderije/die d'Onchristenen gebuycken/upt tellen/ van alle de welcke noodich wesen sal pet te segghen.

Het 3. Capittel. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Goot is.

Den eersten/ hoe wel dat de schemelinghe / des ongheloofs/t'verstant der selver Matten verduystert heeft/ soo en laet daerom/des niet tegenstaende/t'licht der waerheyt ende reden/eeniching in veel dinghen/onder haer/te werken/ soo dat sp'ghemeynlick zyn ghevoelende ende bekennen/datter een oppersten Heere ende Schepper van alles is/den welcken die van Peru, Viracocha heeten/ ende gaben hem oock namen van grooter waerdicheyt/als Pachacamack ofte Pachayachack,dat is/ Schepper des Hemels ende Aerde/ende Vlapu,dat is/Wonderbaerlick/ende andere diergelijcken: Beden den selben aenbedinghe/ zynde den principaelsten die sp'int aensien des Hemels/ eerden. T'selbe bint men oock onder t'gheluyck van die van Mexico, ende noch hendens daeghs/onder de Chinen ende andere Onchristenen/t'welcke een seer goede ghelekenisse heeft/met het gene dat het Boeck van de Wercken der Apostelen refereert/van t'ghene dat Paulus in Athenen gemoette/zwaaer hy een Altaer vont/die geintituleert was/Ingnoto Deo,dat is/voor den onbekenden Godt/upt het welcke d'Apostel oorsake nam/om sijn Predicatie te doen/ seggende: Den ghenen die ghybeden zyt errende/sonder te kennen/den selben is den genen/ die ick u Predicke ofte vertondighe. Alsoo is het oock/ op de selve maniere/ met den genen die heden daeghs t'Euangelie aen d'Indianen vertondighen/want en binden gheen groote swaricheydt/om haer te hoewegghen/ende te doen geouwen/datter een oppersten Godt ende Heere van alles is/ ende dat den selben/den Godt der Christenen ende waertichtigen Godt is. Hoe wel dat wy een dinc seer verwondert heeft/ te weten/ dat al hoe wel sp' de voorszeyden notitie ghehadt hebben / soo en hebben sp' nochtans gheen epgen horabel ofte woort ghehadt / om Godt te noemen. Want soo wy in de Indiaensche spraeke/eenich woort willen soecken / dat met Godt ober een comt/ghelijck als int Latyn/Dus,int Griex/Theos,int Hebreys/El,ende in Arabisch/Ala) soo en comen wy daer/in de tale van Culco, noch oock van Mexico,gantsch gheen binden/waer door den ghenen/die d'Indianen Predicken ofte toe schryuen/t'selbe Spaensche woort van Dios ofte Godt ghebyuyken/hoegghende t'selue in de yprononciatie ende verclaringhe naer d'epghenschappe der Indiaenscher talen/die seer versceyden zyn.Waer upt men sien mach hoe cleynre ende/waacke waetenschappe dat sy van Godt hadden/ dewijle dat sp' hem noch

hem noch niet en weten te noemen / dan alleen met onse bocabel ofte name / doch en lieten in effect niet / daer yet taliter qualiter, ofte weten. Ende alsoo hadden sy oock in Peru, een seer rijkken Tempel ghemaeckt / die sy noemden / de Pachamack. de welcke het principaelste Heplichdom van t selbe Rijkke was. Ende t selve Pachamack is so veel te segghen / ghelyck wy verhaelt hebben / als Schepper / hoe wel dat sy / dees niet teghenstaende / in desen Tempel van ghelyckheit hare Afgoderijen gebuycht: / ende den Dupbel met syn ghelyckenis aanbaben. Deben insghelyc den Viracocha sacrificien ende offeranden aen / hebbende de selue d'opperste plaats onder de hebeschuylen der Coninghen Inzas. Ende dat sy de Spaguaerden quamen Viracocha te heeten / was om dat sy die in de optate / vooz Hemeliche kinderen / ende ghelyck als Goddelijck hielden op de manere / ghelyck als d'ander / aen Paulo ende Barnabas, Goddelijckheyt toeschyden / heetende den eenen Iupitier ende d'ander Mercurius, onderstaende haer sacrificien vooz te stellen ghelyck als Goden. Op de selue wyse / deden oock d'ander Barbaren van Malta, insende dat den Aber aen den Apostel geen quaet en dede / noemden hem een Godt te wesen. Nu soo ghelyck als de selue waerheyt soo ghelycksojmich is / met alle goede reden / van datter een oppersten Heere Coninck des Hemels is / den welcken de Heedenen / met alle hare Afgoderije ende ongeloobicheyt / niet onkent hebben / ghelyck als t selue blyckat / so wel in de Philosophijje van Plato in Timeo in de Meraphysica van Aristoteles ende A schlepius van Trimegistus, als ooc in de Boesjen van Homerus ende Virgilius. Soo comt het oock / dat d'Euangelische Predickers / wilstende de waerheyt / van eenen oppersten Godt / gronden ende achtervolgen / niet veel swaricheyts te maken hebben / al zyn de Natien / die sy bedrieken / noch so Barbarisch ende Beestachtich. Maer is een swaer diuck / haer wyt de ghedachten te roepen / ofte wilschen / datter anders gheenen Godt / noch Goddelijckhepts en is / dan van eenen alleen / ende dat alle t'ander gantsch gheen epghen macht / wesen / noch te werckinghe meer en heeft / dan alleen t'gene datter van dien oppersten ende eenigen Godt ende Heere gegeven ende mede ghebeelt wort. Dit is gantschelijcken noodich / haer in alle manieren te persuaderen / ende hare dwalinghe uit ghemeyn te wedetlegghen / van niet meer t'aenbiden als eenen Godt / ende noch meer wyt bysonder / vooz Goden te houden / ende Godtheyt toe te schyden / ende hulpe te verfoeken / aen ander dinghen / die gheen Goden en zyn / noch yet meer vermogen / dan datter van den waerachtighen Godt ende Heere / ende haer Schepper toeghelaten wert.

*Act. 18.
Pat. in Ti-
meo.
Arist. cap.
ult. 12. Me-
thaph. Trif-
meg. Peman-
dron 6.
A schlep.*

Het 4. Capittel. Van de eerste soorte der Afgoderije, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

NMer den Viracocha ofte oppersten Godt / so is de Son de ghene / die onder d'ongheloobighen aldermeest gheert ende aen ghebeden wert / ende daer naer d'ander dinghen / die haer in de Hemeliche ofte Clementsche natuere vertoonen / ghelyck als daer zyn / de Maen / Mooghen / sterre / Zee ende Aertrijck. Ende t'ghene dat d'Inzas Heeren van Peru, naeden Viracocha ende Son / den berden Guaca ofte aanbidsel toepgenden / ende in meeste eerbedin ghe hadden / was den Donber / den welcken sy met die namen noemden / te weten / Chuquilla, Catuilla ende Intallapa, versierende den selben een Man te wesen / die in den Hemel / met een slingher ende knobse / in de handen staet / ende dat het in spaer macht is / te laten regghenen / hagghelen / bonderen / ende alle t'ghene meer / dat het Gheueste der Lucht / daer de wolcken vergaderen / in hem heeft. Dit

was een Guaca, (also hietens d'aenbidtsels) die voor alle d'Indianen van Peru gemeent was / de welke sy oock verscheyden sacrificien op offerden. Ende in Cusco (welcke t'hooffende Metropolis ofte Hoofst-*Stadt* is) woerden oock kinderen voor gesacrificeert / ghelijck als voor de *Son*. Dese drie voorshreben Viacocha, *Son* ende *Wouder* / worden op een bysondere maniere (van alle d'ander) aengebeden / ghelijck als *Pollus* schryft / t'selve ondersocht te hebben te weten / namen in de handen als sy die opstieben om t'aenbidden / een binck ghelijck als een Manopel ofte *hantschoen*. Aenbaden van ghelijcken t'*Mertrijck* / t'welcke sy noemen *Parhamama* in sicker boeghen / ghelijck als d'*Ouderen* de *Godinne* *Telus* gecelebreert hebben / ende noemden de *Zee* *Mama-cocha*, soo ghelijck als sy van d'*Ouderen* / *Thetis* ofte *Neptunus* gheheeten worde. Aenbaden van ghelijcken den *Reghenboog* / zijnde den selven oock t'*Wapen* ofte t'*Devijs* van *Inga*, te weten / met twee uptghesterckte *Slaeggen* daer by. Onder de *Sterren* een soo aenbade sy / int gemeent alle saken / de ghene die van haer / *Colca*, ende by ons / de *Cabrilas* ofte *Cepthens* ghenoeint worden. Schreben ofte epgheden diverse *Sterren* / verscheyden officien toe / zijnde de selve aengebeden van den genen die haer hulpe van doen hadden / ghelijck als de *Schaep-herders* / sacrificien erden ende eerden een *Sterre* / die *Vrcuchillay* noemden / de welke sy epden een *Lant* te wesen / van veel *coleren* / die hem alleen bemoept / t'*Der* te behoeden. Men versiaet / dat het de gene is / die van de *Astrologen*, de *Lier* gheheeten wort. De selve aenbaden oock noch ander twee / die daer dicht by staen / die sy *Catuchillay* ende *Vrcuchillay* noemden / de welke sy versieren een *Schaep* met een *Lant* te wesen. Ander aenbaden een *Sterre* / die *Machacuay* hiet / onder welckers laste stont de *serpent* en *slange* / om van haer niet besthadicht te worden : Gelijck als oock een ander *Sterre* / die *Chaquichinchay* (dat is *Opger*) noemden / t'ghebet hadde ober de *Opger* / *Weygen* ende *Aeuwten* / ende ghelooften ghemeynlycken / datter van alle *Gheberten* / ende *Doghien* / die daer op der *Aerden* zijn / een ghelijcken as in den *Hemel* was / tot welcker laste ende bebel de generatie ende vermeerderinghe des selven stont / waer door sy oock met verscheyden *Sterren* te doen hadden / ghelijck als diese noemden *Chacana*, *Topatataca*, *Mamana*, *Mirco*, *Miquiquiray*, ende meer andere / soo dat sy eenichsints saken te hangen aen t'*Dogma*, des *Ideas* van *Plato*. De *Mexicanen* aenbaden oock bynaest op de selve maniere / na den oppersten *Godt* / de *Son* : Ende hierom was / bat sy *Hernando Cortes* (ghelijck als sy selve in eenen *Byes* / aen den *Keiser* *Carol* de vyfde / is verhalende) een *Sone* der *Sonne* hieten / ende bat / door de haesticheyt ende macht / daer sy t'*Lant* met was omringhende / maer de meeste aenbedinghe / beden sy aen den *Afgodt* *Vitzilipuzli* genaemt / den welken van alle de selve *Natie* / den *Winachtighen* / ende *Heere* van alle dat geschapen is / ghenoeint worde : Ende ghelijck als soodanighen / hadden hem de *Mexicanen* eenen *Tempel* gebout / welker boufel van een soo grooten / hooghen / schoonen / ende heerlijcken werck was / als men welers sien mocht / ghelijck als men de plaetsen ende stercken des selven / noch aen de ghebooken ende oberghebeben *muieren* (int midden der *Stadt* van *Mexico*) sien mach. Doch hier in soo was d'*Afgoderije* der *Mexicanen* veel verdoorder ende gruwelijcker / als die van d'*Ingas*, ghelijck als int vervolgh van desen / heter verstaen sal worden / want het meestendeel van haerder aenbidtinge en *Afgoderije* / bestont in gemacte *Afgode* / en niet in de selve *natuerlijcke* ofte *epghen* dingen : hoe wel dat d'*Afgoden* de selve *natuerlijcke* effecten toegeepgent waren / als van den *Regen* / van t'*Dree* / van t'*Oylog* / en van de generatie / so ghelijck als de *Gycken* en *Lattijnen* / van ghelijcken d'*Afgoden* *Phebum*, *Mercurium*, *Iovem*, *Minervam* ende *Marem* seiden. Epntijck de gene die t' met oberdacht wel in siet / sal bebinden / dat de maniere die den *Dupvel* ghehad heeft / om d'*Indianen* te bedriegen / is de selve

felbe daer hy de Gheleken / Latijnen / ende d'ander oude Heydenen / met bedrogghen heeft/haer te verstaen ghewende dat dese schijpselen der Planeten, als Son / Maen / Sterren ende Elementen, een eygghen macht ende authoriteyt hadden / om den Menschen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse Godt ghescheyen heeft tot dienste van den Menschen / soo heeft hy hem soo qualijck weten te regeeren ende te houden/ dat hy hem aen d'een zijde/booz Godt wilde opwerpen/ende van d'ander zijde/soo begaf ende onderwerp hy hem/de Schepselen/die minder zijn als hy/aenbidvende ende aenroepende de selve wercken/latende t'aenbidden/ende aen te roepen/den Schepper des selven/gelijck als het van de Wyfen. Maen seer wel upt ghelept wort / met dese woorden/seggende : Alle de Menschen/in de welcken de kennisse Godts niet gebonden werdt / zij pdele ende verdwaelst / want en hebben upt de selve dingen / daer t'gorde gelijkens af heeft/noch niet comen tot volcomen kennisse van den geznen die t'warachtich wesen heeft. Ende al wast schoon datse sijn wercken quaemen te sien/soo en konden sy nochtrons den Aucteur ende Werck Meester niet eens rainen/van ghelooft den/dar het Vier/of de Wint/ofte de swewende Lucht/ofden onloop der Sterren ofte de menicheit der wateren/of de Son/ofte de Maen/Goden ende Regerebers de Werelt waren/maer soo sp/verleest zynde door de schoonheyt van soodanighe dinghen/quaemen te dencken dat het Goden waren soo ist een veert / dat sy eens besien/hoer veel te schoonder/als sy/dat den Schepper des selven moet wesen/want den ghever der schoonheyt is den ghenen/die alle dese dinghen ghemaect heeft. Ende so haer de moog. eunthept ende wonderbaerlijcke werkinghe van dese dinghen comen te der wonderde. /soo behooren sy/door het selve/epntlijcken te verstaen/hoer veel te machtigher (als die a te samen) dat wesen moet/den ghenen diese t' wesen/datse hebben/gegeven heeft : Want doorde selve groote ende schoonheyt / die de Schepselen sijn/kan men wel gheuoer ooberdencken / hoedanich dat den Schepper / van alles wesen moet. Tot hier toe zijnt d'engen woorden upt het Boeck der Wyfen/ van de welke seer wonderlijcke ende sichtighe argumenten ghenomen magghen worden / om t' groot bedroch der ongheoeligher Afgoden-bienaers te verdelghen / de welke beelieder t' Schepsel willen dienen ende eeren/ als den Schepper selfs / ghelijck als haer van den Apostel gherechtelicken berweten wort. Maer dewijle dat dit onse tegghenwoozdighe intente niet en is/want het selve volcomelijcken genoech gedaen is / in de Sermonen die daer ghescheyen zijn tegghens de dwalinghen der Indianen/soo salt booz dese mael ghenoech wesen / te segghen / datse int aenbidden van den oppersten Godt/als oock van dese pdele ende leugenachtighe Goden / vast eenderleyp maniere hadden. Want de maniere van den Viracocha/Son/Sterren/ende alle d'ander Guacas ofte Afgoden t'aenbidden/was de handen op te slaen / ende een seker ghelupdt met de lippen te maken/bynnaest ghelijck als den ghenen die cussen de is / eyschende ofte bidvende een pder / om t'ghene dat hy gheerne hadde / ende haer offrande te doen. Hoe wel datter in de woorden van alse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich verskil was/den welcken sy yndwaelycken alle de macht ende t'gebiedt toefscheyen/zijnde d'ander/ghelijck als particuliere Goden ofte Heeren elck in sijn eygghen huys/ghelijck als booz spraken van den grooten Ticciviracocha. Dese maniere van met de open handen/ende ghelijck als een maniere van cussen/aen te bidden/ is in ghelijckenis van den ghenen die den heyligen Iob vergrouwelt als een eyghenschappe der Afgoden-bienaers/segghende : Hebbe ick mijn handen met mijn mond gheru't / aenschouwende de Son/als sy lichtschijnende/ ofte de Maen/ als sy claer is/ t welck een groote misdaet ende versakinghe is/van den oppersten Godt.

Sap. 13.

Rom. 5.

Iob. 31.

Het 5. Capittel. Van de Afgoderije, die d'Indianen gebruyckten met de particuliere dinghen.

DEn Dupbel en was noch niet te vreden / met dat hy de verblinde Indianen hadde doen aenbidden / de Son / Maen / Sterren / t'kertryck / Zee / ende de ghemeyne dinghen der natuer / maer is noch verder gepasseert / van haer de diepne dinghen booz Gorden te gheben ende onderdanich te maechen / zynde veel van de selve seer buyt' ende ontijdich. Men es sal hem van dese verblintheyt / onder de Barbaren, soo seer niet verwonderen / soo men ghebencken wil / dat de Wyfen ende Philosophen (gelijck als den Apostel seyt) die Goot ghekent hebben / en hebben hem niet geglozeert / noch eerbieding' te ghedaen / als haren Goot / maer zyn in hare ghedachten verpelt / ende in haer onwtende herten verdupstert / Jae zyn soo verre ghecomen / dat sy de g'out' ende Goddelijckheyt des eeuwighen Goots gheuwistelt hebben teghens ghelijcknissen ende Beelden van vergankelijcke ende onzheachte dinghen / ghelijck als van Menschen / Doghelen / Beesten / Serpentes etc. Want is een ghenoech bekent dinc / dat van den Hout Ollris, die d'Egyptenaren aenbaden / es oock van de Koepe Yfis, ende den Kain Amon, ende in Roemen de Gobbine der Costen Febris, ende de Gang van Tarpela, ende in de wyse Stadt van Athenen, den Kaben ende den Haen / ende van andere bergheelijcke onzheachte dinghen ende Sotterijen / daer de Me-moytalen ofte Ghethy-boecken der Heydenen vol af zyn / comende de Menschen tot so grooten opsinnich' yt ende verzoekinghe / om oorsake dat sy haer niet en hebben wilsen begheben onder de Wet van haren warachtighen Gode ende Schepper / ghelijck als t selve van S. Athanasic (daer sy tegens d' Afgoden-dienars is schryvende) wilselijken ghehandelt wert. Maer onder d' Indianen / namelijcken die van Peru, soo is d' opsinnicheyt ende t' verlies / dat hier booz geschiede / een dinc dat ons oozdeel te buyten gact / want aenbaden de Ritieren / Fonteynen / de scheuren ofte broken der Clippe ofte groote Steenrotsen / t' Gheberghte / t' opperste ofte toppen der Heubelen / (die sy Apachitas noemen) t'welcke sy booz een dinc van grooter devotie hielden. Eynde-lijcken / t' sy wat dat het van natuerlycke dingen souden moghen wesen / dat haer dochte wat bysondere ende verschepden van d' ander te zyn / baden sy aen / als daer in erkennenende eenighe sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamalca vander Nasca, soo wiert my eenen grooten Zant-Bergg ghewesen / de welcke t' yntichpaelsie aenbid-sel ofte Guaca, der Ouderen was: Ende als ick haer vyaeghe wat Gode eijckhepde dat sy daer in honden / soo wiert my geantwoort / om dat het een wonder was / een soo seer hooghen Gheberghte van zant te wesen / staende int midden van veel andere / van loutere Steenrotsen / t'welcke oock boozwaer een wonder dinc om dencken is / hoe datter een soo grooten Zandighen spits ghecomen mach wesen / int midden van soo veel steenighe Bergghen. Om in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / een groote Cloek te gieten / soo hadden wy ghebyeck van veel hardt Wain-hout / waer booz daer onder andere / eenen ongeschickten grooten boom aegh-houwen wert / den welcken / booz sy ouderdom ende groote / eenen langhen tijdt / een aenbid-sel ofte Guaca der Indianen gheweest was. Op deser wys / ende t' sy oock wat dat het soude moghen wesen / van eenich dinc / dat yet bysonder ofte mismaeck / meer als andere van zyn Gheslachte / bisfome was / soo lieten sy haer verstante booz-saen / Dat het eenighe Goddelijckheyt hadde / Jae deden dit selve tot met de Steenen /

Steenen/Metalen, als oock met de Wortelen ende Bzuchten der Werden / gelijck als onder de Wortelen die sp Papas heeten / daer men somtijtge van een byzint fatsoen ofte ghedaente van vint/ de welcke sp den naem van Mallakuas gheben / worden van haer aen-gebeden ende gerust. Menbieden van gelijcken oock de Bezen/ Reuten/ Cypgen ende Slangen/om dat sp haer gheen quaet souden doen: Ende eben so gelijck als hare Goden zijn/ alsoo zijn oock de dingen die ser offeren/als sp die aenbieden. Hebben een ghebruyck/als sp over wegh repen op de Haden ofte Cruys/weghen/ op de Gheberghten/ nainelijcken op d'opperste toppen die sp/als gesept is/ Apachitas noemen/te stropen/oude schoenen/pluymen/ghelaude Coca, 'welcke een Cruys is/ dat sp seer veel ghebruycken: Ende als sp niet meer en vermogen/ soo leggen sp daer ten intasten een steen/ 'welcke altemael soo veel is/als een offerande/ op dat sp haer willen laten passeren ende cracht geben/ 'welcke sp daer mede/nae haer seggen/vercrighen/ ghelijck als 'selve in een Provinciaal Conclie ofte Synode van Peru verhaelt wort. Waerom daer/ op de booysheden wegghen/ seer groote hoopen van dusdanige offer-^{conf. Limerf. 2. p. 2. cap. 29.} steenen/ende van d'andere booysheden duplicieden ghewonden worden. Dus danich is d'uppsinnicheit ende 'ghebruyck der Ouderen geweest/daer in Proverbio van gesproken wort/ seggende: Gelijck als den genē die de Heubel van Mercurio steenen offert/ also is het ooc van gelijcken met den genen/ die d'ouwetende eere aen doet/ 'Dat is gesept/ dat men van t'ene niet meer bzuchten noch nutticheit en crijght als van t'ander. Want soo gelijck als Mercurius d'offerande van steenen niet en gewoelt/ also en draegt den ontwetenden oock gheen kennisse/ om de deuchden/ die hem gedaen zijn te loonen. Ghebruycken noch een ander/ende niet minder antijcksche offerande/ te wten/ trocken/ haer de wijn ofte ooggh-brauwen wpt / ende offerden die aen de Son / of aen de Gheberghten of Apachitas / of aen de Winden/ ofte aen de dingen daer se eenige byese booy hebben. So danich was d'ellendicheit daer d'Indianen in gheleest hebben/ ghelijck als daer heben/ daeghs noch veel alsoo leven / de welcke den Dupvel (ghelijck als yn kinderen) soo veel wijs can maken/ als sp selfs wil/ sae al zijn 't noch soo groote deuselinghen/ gelijck als diergelijcke gelijckenisse der Hebdenen/ van S. Christofomi, in een Homilia gemaecht wort. Doch de Dienaren Gods/ die d'onderwijnsinge ende bihou- denisse der selven/ beuolen is/ en behoopen dese Kinder- dinghen niet te verachten / dewijle de selve so danich zijn/ dat se wel stricken geno. ch connen maken/ tot harer eer- wig. r verdoemenisse / maer behoopen se met goede ende liefre redenen t'onderrecht- ten/ om haer van soo groote dwalinge af te trecken/ want is in der waerheyt een dinc om t'aenmercken/ hoe seer dat se de gene/ die se op de rechten wegh helpen / onderdanig zijn. Daer en is ooch/ onder alle de lichamelijcke seepelen/ geen si erlijcker dinc/ als de Son zijnde oock het ghene dat ghemeynlycken van alle Hebdenen aengebeden wort. Nu soo is mp van een seer discreet ende goet Christen Capiteyn vercocken/ dat sp in t'een goede ende stercke reo en d'Indianen bewerghyt hadde/ te gelooben/ dat de Son gheen Godt/ maer een scheepel Goos was / welcke alous toe ginch: sp eysste te den Cacique ende princijaelsten Heere/ dat sp hem een sluc ende licthwerdich Indian wilde bestellen/ om met eenen Byes te versepnden / 'welcke sp dede. Doe soo brachde den Capiteyn aen den Cacique: Segt mp nu eens/ wie is de Heere ende O- bersten den Indianen/ die den Byes soo snelijcken heen draeght/ ofte ghy / diese hem doet draeghen? Waer op den Cacique antwoorde: Sonder twijfel / ick / want sp en doet niet meer/ dan als ick hem bebele. Wel aen/ sepe den Capiteyn/ also is het oock van gelijcken met de Son/ die top sien/ ende met den Schepper van alles / want de Son en is niet meer/ als een dienaar/ van dien oppersten Heere/ loopende booy sin be- del/ met soo groote snellicheit om/ sonder moede te werden/ om alle Volckeren te lich-
ten. Hier

ten. Hier dooz mooght ghy sien hoe wepnich reden/ende wat een bezoch dat het is/ dat men de Son de eere gheeft/die men sijn Schepper ende Heere van alles/ schuldich is. Dese reden van den Capiteyn stont haer altesamen wel aen / ende den Cacique met d'Indianen/die daer by waren/sepden dat het warachtich was / ende dat sy daer oock seer in verheucht waren/sulck verstaen te hebben. Daer woxt oock bertelt van een van de Coninghen Ingas, (welcke een seer vernuftich Man was) dat siende der selven/hoe dat alle sijn Doosaten/de Son aenghebeden hadden/ sepde/ dat hy niet en cost ghelooen/dat de Son een Godt was/noch wesen mocht/want Godt/sepde hy/ is een groot Heer / ende doet sijn dinghen met grooter sachtmoedicheyt erde heerlychheyt/ende de Son en rust noch en hout nimmermeer op van loopen / waerom hem docht/ dat een soo ongherustighen d'ingh/gheenen Godt wesen mocht/ waer oen hy seer wel sepde. Ende soo men d'Indianen met bequame ende blijckelijcke redenen/ haer bezoch ende verblintheyt / comt te verclaren / laten haer wonder wel overreden/ende tot de waerheyt bekeeren.

Het 6. Capittel. Van een ander soorte van Afgoderije met de overedenen ofte dooden.

Sap. 1. 41

En ander / ende een seer verscheiden soorte van Afgoderije (als de verhaelde) is de gene/die de Heydenen gebruyckat hebben/ter oorsaken van henieder overledenen ofte dooden/diese lief / ende weert hadden/ende schijnt oock dat den Wijzen Man te verstaen geeft/ welcke het beginfel van d' Afgoderije gheweest te sijn/ segghende aldus : Beginfel der obertredinghe is gheweest / de reputatie ofte achttinghe der Afgoden/ ende dese inventie is de geheele bederffenis van t'leven / want in t'begin der Werelt/ soo en warender gheen Afgoden/noch in t'epnde en sullender oock in der eerwtigheyt gheen wesen. Maer d'ijdelheyt ende ledicheyt der Menschen/ heeft dese inventie alder eerst in de Werelt gebracht/ende hierom soo hebben sy oock haer lehen soo haest vol-epndicht : Want gheschieden/dat ghevoeiende den Vader seer bitterlijck den doot van den ongheluckigen Soon/ heeft tot sner vertroostinghe/ een Afbeeldel des overledenen ghemaect/ beginnende te eeren ende aen te bidden/ (gelijck als Godt) den ghe-nen die wepnich te horen/ als een sterflijck Mensch/ sijn daghen volenpt hadde. Ende tot desen epnde/ soo ordneerde hy onder sijn Dienaers/dat se tot sner ghedachtenisse debotelijcke sacrificien souden doen. Daer nae/ in t'berloop van tijden/beginnende dese verbloecte ghewoonte authoziteyt ende aensien te crighen/ soo is dese dwalinghe vooz een Wet gheannoniseert ghebleven / ende alsoo werden de conterseptsels ende Beelden/dooz bevel der Coninghen/ aenghebeden. Hier upt quamt oock/dat men/ met de ghene die absent ende van der hant waren/alsoo van ghelijcken begonst te doen. Ende de ghene die men presentelijcken niet en mochte aanbieden/ als men verre van der handt was/ werden de conterseptsels der Coninghen (diese eeren wilden) ghebracht/ende badense op dese boeghen aen/ volboende met du/dant ghe inventie d'absentie van den ghenen/diese aanbieden wilden. Dese bont der Afgoderije wiert noch vermeerderd/ dooz de curieusheyt van excellenten Constenaers / die met haerder conste/ de selve schildersjen ende beelden/ soo elegant maecten/ dat se de ghene (die niet en wisten wat dat het was) herweecten/om die t'aenbieden. Want soerkerde met de fraepicheyt van haerder consten/ de gene te gelieven/die haer werck gaben/ brachten noch veel schoonder Figuren ende Schildersjen aen den dach / ende t'ghemepne

meyne volck/Heer omnes. herboert zijnde/door de vertooninge ende gheesticheit des
 werck/begonsten den anderen (die weynich te bozen ghe-zert hadde geweest als een
 Mensche) te achten/ende booz haren Godt te houden. Ende dit was t'ellendich be-
 doech der Mensche n/de welcke haer boeghende/alsnu tot haerder affecten ende ghe-
 voelen/alsdan tot het v'eyen ende pluyms'rijcken der Coninghen/begonsten den on-
 begrijpelijcken name/van Godt/te stellen aen de steenen/ende die booz Goden aen te
 bidden. Alle dit selve is upt het Boeck der Wysheyt / twelcke een dinck is/weerdich
 om te noteren. Den ghenen die een curseuser onderzoeker is van de oude dinghen/sal
 tot een punct binden/dat dese conterfeitsels ende afbeeldinghe der overledenen/d'oor-
 sake ende t'beghinsel der Afgoderije gheweest is / segghe van de Afgoderije van ep-
 gentlijke Afgoden ende Beelden aen te bidden/want het ander van de Schepfels aen
 te bidden / ghelijck als de Son ende t'hemelsche heyracht/ (daer in de Hoofsteten
 mentie van ghemaect wort) en is niet seker s van/of het naederhant geweest is/hoe
 wel dat/dan de Beelden ende Afgoden te maken / ter eeren van de Son/ Maen/
 ende t'Aerdrich is sonder twijffel ghe- weest. Nu comende tot onse Indianen/so zijn
 de selve (euen soo gelijck alst de Schijfhuere aentwijst) op t'hooghste van haerder Af-
 goderije ghecomen/want eerstelijck n soo sochtense de lichamen der Coninghen ende
 Heeren te conserveren ende te bewaren/de welcke also geheel ende sonder stanck ofte
 coruptie bleuen/over de twee hondert Jaren.Op dese maniere soo laghen de Conin-
 ghen Ingas in Cusco, te weten/elck in sijn Capel ende aenbidtsel / van de welcke den
 Vice-Roy de Marchgraef van Cañette, (om d'Afgoderije upt te roepen) dize ofte
 vier dede upt halen/ende in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coningen/brengghen/
 de welcke een ghenoechsame verwonderinghe veroorzaeckte/te sien.Menschen licha-
 men/van soo veel Jaren/die noch soo gaef ende geheel waren. Elck een van de booz-
 schyben Coningen Ingas, liet alle sijn Thesooren ofte Schat/Goedren ende Renten
 tot onderhout van de Capelle/ofte aenbidtsel/daer sijn lichame soude begraven wor-
 den/latende eenen grooten hoop Ministren/als oock alle sijn familie / tot den dienste
 des selven ghededicert. Want daer en was gheenen naecomende Coninck / die de
 Thesooren ende nae-gelaten Goedren van sijnen Doorzact usurpeerde ofte na hem
 trock/dan vergaderden weder booz hem ende sijn Hofghesin op een nieu. Ende en
 waren oock noch niet te vreden met dese Afgoderije/der doode lichamen/maer deden
 oock hare figuren af maken/want elcken Coninck maecte in sijn leven/een steenen
 Beelt ofte figure van sijn selven / twelcke sp noemden Guaoiqui, dat is soo veel als
 Woeder gheseyt/want de selve Figuren wierden/so wel in sijn leven/als daer naer/
 soo veel eere aengebaen/als den Inga selfs: Doerende oock met haer ten oorloge/ende
 droegghen se in de Processien om/om regghen ende goet ghe was te erghen/doende den
 selven verseyden Jreesten ende sacrisien aen. Van dese Afgoden wasser een groo-
 te menichte in Cusco ende haer Jurisdictie. Men verstaet dat de superstitie/van dese
 steenen Beelden aen te bidden/gantsch ofte tmeestendeel te niet is/nae dat het/door
 de neersigheyt des Licentiaets Polus,aen den dach gecomen is/zijnde d'eerste die upt
 geroept worde/die van Inga Roca, Hoof van de principaelste partije van Hanon Cuf-
 co. Op dese maniere bint men oock/dat onder ander Natien/groote achtinge getweest
 is/met de lichamen der Doorzaten / ende van haer Figuren te eeren ende aen te bid-
 den.

Hiere. 19.
 Sophon. 1.

Het 7. Capittel. Van de supersticien diese. met de dooden be-
drevn.

DIndianen van Peru gheloofden in't ghemeyn d' on-
sterffelijchheyt der Zielen/ende dat de goede/de glorie/ende de quade de
straffe cregghen / waer dooz daer weynich / warighepts valt / om haer
dese artickelen te doen aen-nemen/maer van dat de Lichamen met de
Zielen soudren op-staen/en hadden gheen kennisse van / waer dooz sy
grootte neerstigheyt deden (ghelijck als gheseyt is) om de Lichamen te conferveren/
ende nae haer doot/eere aen te doen. Ende hierom soo wierden sy oock van haer sa-
comelingen met cleeden behanghen/ende sacrifice daer vooz ghebaen / namelijcken
dooz der Coninghen In. as. Maesten in haerder begraeffnisse vergeselschapt weze /
met een groot gheral van Dienaers ende Vrouwten/tot vooz den dienste van't ander
leben. Ende alsoo wierden oock (na den tijdt datse stoyden) alle de Vrouwten / Die-
naers/ende Officianten ghedoot/daer se best toe ghesint waren / om haer in d' ander
Werelt te dienen. Ten tijden dat Guanacapa starf / (welcke was den Vader van Ata-
gualpa. in wiens tijden de Spagniaerden daer eerst in quamen) soo wierden daer ge-
doot ober de dupsent per/soonen/ende dat van allen ouderdoom ende qualstept / tot sy-
nen dienste ende ghelepe in't ander leben : Woorden ghedoot/ nae dat se eerst veel lie-
de kens ghesongen/ende ghebrast hadden. Ende de gene die alsoo omghebracht wiers-
den/ielden haer vooz gelurkich ende salich/datse alsoo sterben mochte : Sacrificeer-
den/ende offerden haer oock veel dinghen op/namelijcken kinderren/met welcker bloet
sy d' overledenen bestricken/makende van't elbe/een streep van't eene ooz tot het an-
der/ober't acaghesejt heen. De selve supersticie ende onmenselijchheyt/van Mans
ende Vrouwten te dooden/tot ghelepe/ende dienste der overledenen in't ander leben/
hebben van ghelijcken andere Barbartsche Nattien oock gheleecht/ gelijck sy't oock
noch in g'ebuyck hebben/ende nae dat Polus wel schijft/soo heeft het by nae geheel
Indien dooz g'hemeyn gheweest. Iae dat noch meer is / oo woort van den eerwaerdig-
ghen Beda verhaelt/hoe dat d' Engelsen (al eer sy Christenen waren) van gelijcken
de selve mantere hadden/van volck te dooden/om in geselschap ende dienste der over-
ledenen te wesen. Daer is oyt verfelt van renen Portugees die onder de Barbaren ge-
ceptibeert zijnde/in't hanghen/een oogh met een Pylupt gheschoten wiert/ende ge-
schiedende daer nae/datse hem wilt en sacrificeeren / om te wesen in't ghelschep van
een Herre die daer gestoyden was / soo sepe den Portugees/hoe dat de gene die in't
ander leben woonen den overleden in weynich acht soudren hebben / om dies wille
datse hem een eenoogich Wensche tot een met-ghesel gaben/waer dooz het beter sou-
de wesen/datse hem een met twee ooggen met gaben : Welcke de Barbaren oock een
goede reden docht te wesen/ende volghende spnen raet/lieten hem by gaen / ende na-
meinder een ander vooz in de plaats. Wesalven dese supersticie/ende die Wenschen met
de overledenen te dooben / (welcke niet en gheschiet/dan met veer ghequalificeerde
Per/soonen) soo isser noch een ander/die veel ghemeynsamer / ende dat generalijcken
dooz geheel Indien is / dat is / van te stellen eten ende d'ynck in op te Sepulturen ofte
Ghoben vooz d' overledenen/gheloovende datse haer daer met onderoouden / twel-
ke ten ghelijcken een dwalinghe der Ouderen geweest is / gelijck als van Sinte Augu-
stin verhaelt woort. Ende om't selve (van den haren eten ende d'yncken dooz te stellen)
refferen/soo bindt men noch hedens daeghs veel Indiaensche onchristenen / die
hare ober-

hare overledenen ofte dooden / heymelijcken uyt de Kercken ende Kerck-hoben op graben/ende weder in de Gheberghten/Speloncken/ofte in haer epggen hupsen begraven. Hebben oock booz een ghebruyck/haer Silber in de Monden/Handen ende boesemen te steken/ende treckense oock nieuwe/dubbeldende ende proffijtelijcke Cleederen/onder t doot-cleet/aen/want gelooven dat de Zielen/van harer overledenen/omswerben/ende datse coude/honger/dorst/ende arbejt zjn ghevoelende. Hierom ist/datse hare Jaerlijckse Wthaerden ende Vigilien doen/ende haer niet eten dinccken/ende cleederen boozsien. Dooz dese oorsake comt het / dat de Prelaten, met groote reden/in haer Synoden doen waer schoutwen/dat hen de Piesters sullen verhoord. ren/om d' Indianen te doen verstaen/dat d'offranden die in de Kercken op de Graben gestelt worden/gheen eten noch dinccken en is/booz de Zielen / maer boozden Armen ofte Ministren/ende dat het Godt is/die alleen de Zielen in d'ander Werelt onderhout/want en eten noch en dinccken gheenich dincck dat lichamelijck is/want daer is beel aen ghelegghen/dat e dit wel ende te beghen weten / op dat e t heyligh ghebruyck niet en verkeren in de Heydensche superstitie / ghelijck als het van velen ghebaen wordt.

Het 8. Capittel. Van de ghebruycken die de Mexicanen ende andere Natiën, met de overledenen ghehadt hebben.

Verhaelt hebbende/ tghene dat in Peru, onder beel

Natten/met de overledenen/tghebruyck is gheweest/ soo sal t oock wel behooren dat wy hier van speciael mentie der Mexicanen maken welker begraeffnisse seer solemneel ende vol grooter wtsinnichhejt was/zijnde tselve in Mexico, een officie der Piestere ende heyligh u'ten/ (die men albaer met een byende overbatte hadde/ghelijck als nae gheseyt sal worden) om de dooden te begraven / ende hare exequien ofte uytbaerden te doen. De plaetsen daer sye begroeven / waren d' Ackerwerben/als oock op de plaetsen van haer epggen hupsen. Andere brochtensse op de Gheberghten/daer men de sacrificien dede. Enige verbrandensse/ende begroeven d'asschen in de Tempelen: In somma/datse al te samen begraven worden/ met alle hare Cleederen/Ghesteenen ende Tutweelen die e hadden. Ende van de ghene diese verbrandensse d'asschen in potten/met alle de Tutweelen/Ghesteenen ende vercierfels daer by, sae al warense oock noch soo costelijck / songhen t'Officie ofte Ghetijden der dooden/ghelijck als Responzen, met de doode lichamen/beel reysen op heffen/ende beel ander Ceremonien. In dese begraeffnissen worden daer ghegeten ende ghebruycken/ende zijnde van personen van qualitejt/soo wierden alle de gene die haer in de begraeffnisse bemoept hadden/gherleedt. Soo wanneer datter een gestoyen was/so leyt ense hem uytghescrecht/in een Camer neer/ tot soo lange datter van alle plaetsen de vrienden ende bekenden by quamen/ de welken den dooden presenten brachten/ende hem groetten / ghelijck als of hy noch levent gheweest hadde: Ende soo t een Coniuck ofte Heere van eenighe plaetsse gheweest was / soo presenteerdense hem Slaven/om met hem gheboodt te worden tot spnen dienste in d'ander Werelt. Dooden van ghelijcken sijn epggen Piestere ofte Cappellaen / want alle de Heeren hadden elc een Piestere/die daer binne sijn hups de Ceremonien administrerebe: Dooden hem/om den dooden in d'ander Werelt te gaen administreren: Dooden van ghelijcken den Hofmeester/Schencker/de Overchen ende Sultenaers / met de

welcke sy hen ghemepulck ende veel tijts lieten dienen / als oock de Zoebers die hem aldermeest ghedient hadden / 'twelcke een magnifick dinck onder de Heeren was dat sy hen van haer Zoebers/ ende de boben-ghenoemde lieten dienen : In somma/ dooden alle de ghene/ die van haren huys waren/ om in d'ander Werelt weer huys op te stellen. Ende om albaer gheen armoede te liyden/ so begroevense met hen veel rijckdommen van Gout/ Silber/ Gheskeenten/ rijcke Gorbijnen van beelderlep wercken/ goude arm-riugghen/ ende ander dierghelijcke costelijcke Juwelen. Ende soo den dooden berzant wiert/ soo dedense tselve van ghelycken met alle volck ende berrierfels/ datter met ghegeven woerde booz d'ander Werelt/ ende namen als van alle d' assche/ ende begroevense met grooter solem. ntept. D'exequien ofte Wtbaerden duerden tijten daghen/ ende dat/ met lamentation ende droebighe ghesangen. De Priesters droeghen d' overlebenen met verscheppen Ceremonien (nae dat sulck begheert woerde) upt/ welcke Ceremonien soo veel waren / dat mens qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende groote Heeren wierden met haer Wapenen ende Triomf- tepkenen behanghen/ nae de Waden ende byome septen/ die se in de Woelghen / ofte Regieringhe/ ghebaen hadden : Alle dese dinghen ende tepkenen wierden alsoo ghebraghen boozt 't Ick/ ofte doode lichaem heen / tot der plaetsen daer se begraben ofte berzant souden woerden/ zijnde van haerlieber/ als in Proceffie ghelepdt/ gaende met de selve/ de Priesters ende Digniteyten der Tempelen, met verscheppen cleedinge ende berrierfels/ te weten/ eenighe te wieroocken/ andere al singhende / somnighe spelerde op droebighe fluyten ende Crommelen/ 'twelcke 't gheerjt ende ghesuyt / der ondersaten ende vrienden/ noch veel meer vermeerden. De Priester/ die't officie dede/ ginct ghecleedt ende behanghen met de tepkenen van den Afgodt/ die den Overleeden gherepresenteert hadde / want alle de Heeren representeerden altoos d' Afgoden / ende hadden van ghelijcken hare toe-namen/ waer dooz de selve soo seer gheacht ende geert waren. Dese boozsepe tepkenen wierden ordinaris van d' Gozden ber Ridderschappe ghebraghen. Ende nae dat den ghenen/ die ghebzant soude woerden / gebzacht was op de plaets/ daer men d' assche soude bergaren/ soo wiert sy met de tacken (ende alle 't ghene meer datter tot syn yoblande behoorde/ als ghesepst is) omringht/ ende alsoo ruyper in ghesteken/ 'twelcke sy altoos met geharste barn-houten vermeerden/ tot soo langhe dat het al te samen tot assche was. Dit ghebaen zijnde/ soo quam daer terstont een Priester upt/ met een Duphels Cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/ ende veel slegghels-ooghen/ met een groote stock in de hant/ waer mede sy alle d' assche/ met een groote opgheblasen hooghmoet/ omroerde/ makende den selven een soo wreeden ende afgrijelijcken representatie / dat sy alle d' omstaenders een angst ende verschijkinghe aen jaeghde. Ende somtijts soo quam desen Minister/ oock wel met ander verscheppen cleedinghe upt / nae dat de qualitept van den Overleeden met bzachte. Dese verhalinghe der dooden ende begravenisse/ hebben wy ghebaen/ ter cause van d' Afgoderije der overlebenen/ soo sat : nu recht wesen/ dat wy weder op het princypaelste propoost keeren/ ende met dese materie een eyndt maken.

Het 9. Capittel. Van de vierde ende laetste soorte der Afgoderije, die o' Indianen, namelijkken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figuren gebruyckt hebben.

Hoe wel dat in de voorszeyde manieren van Afgoderije / (daerse de Schepelen aenbaden) Godt grootelijcken met te cozt ghebaen ende vercoznt worde / soo en is niet teghenstaende / den heplighen Gheest noch veel meer verdoemende ende vergrouwelende / dan der soorte van Afgoderije / daerse alleenlijcken de Figuren ende Beelden (die van Menschē hadden gemaect zijn) aenbidden / sonder datter in haer petz meer is / dan steen / hout / ofte metael te wesen / met de gedaente van die daer den hantwercker heeft willen gheben / waerom soodanighe van den Wijen-Maan / ongheluckich gheuoemt worden / ende datmen hemleeder hope wel onder de dooden rekenen mach / ver gener die de wercken des Menschē handen vooz Goden houden de wacke van Gout ende Silber / ende met tabentie ende ghelijckenis der Ghebieren / ofte van de onnutte steen / ghemaect zijn / niet anders zijnde / als een dunck van Antiquitept / ende gaet alsoo Goddelijcken berbolghen / tegens dit bedroech ende uptsinnichept der Iyrdenen / gelijk als 't selve oock van de Prophten / Esaias, Hieremia, Baruch, ende van den heplighen Coninck David, overbloedich ende gracieuslijcken ghedijpenteert wert : Daerom soo salt van doen wesen / dat de Minist' van Christo (die de dwalinghen der Afgoderije weder - spreekt) dese p'acten wel doozsie ende gegrondeert hebbe / als oock de redenen / die daer den heplighen Gheest soo aerdich by- hengt / de welske haer altefamen in een cozte sententie reduceren / gelijk alst van den Propheet Osea ghesct wort / segghende : Den Werck-maan is gheueest den genen die hem gemaect heeft / waerom hy oock geenē Godt en is / van ghelijcken soo salt Cals van Samarien oock wel vooz spintuebbens te passe comen. Nu comende tot ons vooznemen / soo is te weten / datter in Indien groote curieushept geweest is / van Afgoden ende Schilderijen te maken / ende dat / op berfchepden manieren / ende van differente materialen / de welcke sy vooz Goden aenbaden : Woorden in Peru, Guacas gheuoemt / ende waren ordinaris van lechtige ende mismaeckte gedaenten / ten minsten soo waren alle de gene die ick ghesien hebbe / alsoo. Gheloobe sonder twijffel / dat den Dupbel (tot wiens bereringhe sy de selve maecten) een wel- beschaghen ende genoechte moeste hebben / hem in de ghebaente van mismaeckte Figuren / te doen aenbidden / want is in effect alsoo waerachtich / dat den Dupbel uyt veel van dese Guacas ofte Afgoden / tael ende antwoort gaf / nemende syn Priesters ende Ministren / dese Oraculen, van den Wader leughenen / waer / ende soodanich als hy sels is / alsoo waren oock syn Raetslagen / Waerichouwingen ende Prophten. Daer dese maniere van Afgoderije aldermeer bestant sijt / ende dat meer als op eenighe plaetsen ter Werelt / was in de Hobintie van nieu Spagnien. in Mexico, Tezcuco, Tlacala, Cholula ende ander onligghende quartieren van 't selve Rijk. Het soude een al te oberbadighen dunck wesen / alle de supersittien te verhalen / dese hiet in wel ghebruycken / eben wel soo en salt sonder vermakelijckhept niet wesen / daer pet afte refereren. Den principaelsten Afgoot der Mexicanen / als bozen ghesct is / was Vitziliputzli, dese selve was een houten Beeldt / ghesatsonneert in de ghebaente van een Maan / gheseten op een blautwe Schabel / die op een Hof baer ghesondeert was / ofte bast stont / hebbende van elcken hoek / een upstekende / stock / met een Slanghen hoof aen de punten ofte epnden daer aen. De Schabel ber-

Sap. 13.

Esai 44.

Hier. 10.

Baruch 6.

Psal. 113.

Oseas 8.

Dupbel

dupden/dat hy also in den Hemel gheseten was / noch soo hadde den selven Afgodt / 'tgantsche boozhoofd blau ende ober de neus een blauwe streeck / de welcke repchte van t'ene ooz aen t' ander / hadde op het hoof een costelijck Plumagie / in de gedaente van een Voghels beck / zijnde t' epnde des selve / van ghebruyert Gout / hadde in de slincker Hant een witte Rondas / met hys Wederen van witte Plummen / die daer

crup-ghewijs aen gheseten waren / comende boven een triumph- tarchen van Gout uyt / ende aen de zijden vier Hylen / de welcke / nae der Mexicanen segghen / hem van den Hemel ghesonden waren / om de daden ende seften uyt te rechten / die op sijn plaets verhaelt sullen worden : Hadde in de rechter hant een rust ofte leen-stock / ghesat / sonneert ghelijck als een Slanghe / ende gantsch t'renemael met blauwe baren ofte strepen : Alle dit ornament ofte vercierfel / ende alle het ander meer / dat seer veel was / hadde sijn bysondere bediedtels / ghelijck als het selve van de Mexicanen uyt-ghesept wort. Nu soo is den naem van Vitziopuzli, soo veel te segghen / als t'overkeerde ofte aerechts van de welschijnende Plumagie. Van den hoobeerdighen Tempel, Sacrificien, Feesten ende Ceremonien deses grooten Afgods / sal daer nae ghesep't worden / welcke boozwaer dinghen zij / waerdich om te noteren : Segge nu alleenlyck / dat desen Afgodt rijkelijcken gedeelt ende toegh. maectt zijnde / ghesetel was op enen hoogen A'er, te weten / op een diep parck / zijnde seer wel bedecht ende met slaep-lakens oertoghen / als oock behanghen met Tutweelen Plummen / vercierfel van Gout / ende veel Rondassen ofte Schilden van Plummen / ende dat op het alder rierlijckste ende curteuseste / dat sy salck te weegh conden brengghen / hebbende gestade lychen / tot meerder erbtedinghe / altoos een Bozdijn booz hem hangghen. By de C'pel van den boozsepen Afgodt / soo wasser noch een ander back ofte parck / van milder vercierfel / alwaer enen anderen Afgodt stont / die Tlaloc genaemt was / want d' twee Afgoden stonden altoos by den anderen / om dat sijn booz Metghesellen of Mackers / ende van ghelijcker macht hielden. Noch soo wasser in Mexico enen ant

ren principalen Afgod/ de welke was den Afgod der Penitentie/ Afaten/ ende ver-
gebinghen der Zonden/ desen was ghenaemt/ Tezcatlipuca, ende was ghemaect van
eenen seer blinkenden steen/ ende dat soo swart als gitte/ zijnde gelect met sommighe
sterlijcke habjten/ op haer maniere/ hadden goude ooz- ringen/ ende in de onderste lip-
pe eenen Silveren- schacht/ van ontrent een vingher lantck/ waer in op sommighe tij-
den een groene/ ende op ander tijden een blauwe plupme stak/ t'welcke hem vertoon-
nende was/ ghelyck als een Esmerault ofte Turcois, hadden oock t'neberste van het
happ om wonden met eenen Ritm van gebuyneert Gout/ hebbende aen't eyndt van
dien/ een gouden ooz/ gemaect/ met een roock daer op gheschildert / t'welcke soo veel
bediede/ als de gebeden der berbychten ende sondaren/ die hy verhoorden/ alsoe haer
aen hem waren bevelende. Tusschen t'boozsepe ooz/ ende t'ander / soo hingen der een
grote menschte van Zulweelkens. Hadde noch om den hals een hanghende bagge
ofte Zulweel van Gout/ use soo groot was/ datse hem de gantse hofse bedekte/ en-
de aen beyde d'armen goude arm- ringhen/ van ghelijcken aen den navel eenen cost-
lijcken groenen- steen/ ende in de sincker hant een waeperken van costlijcke groene/
blauwe ende geluwe plupmen/ de welke van een blinkende goude plaet/ upstaken/
zijnde de selve soo seer gebuyneert/ dat het een glants van hem gaf/ ghelyck als een
Spieghel/ waer mede te verstaen gaf/ dat hy in de selve Spieghel alles sach/ watter in
de Wereldt ghedaen worde. Desen Spieghel ofte gouden plaet/ wiert gheheeten
Itlacheaia, dat is gheseyt/ spin Spieghel ofte aenschoufel. In de rechter handt soo hadde
hy vier pylen/ de welke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdadigers be-
de/ waerom sy oock geen Afgodt meer en vreesden/ als desen/ op dat hy haerlicker
boosheyt ende quade seften niet en wilde openbaren. Ende seeste des selven (t'welcke
was eens om de vier Jaren) soo wasser bergiffents der Zonden/ ghelijck als hier
nae gheseyt sal worden. Desen selven Afgodt (Tezcatlipuca, hieldense oock booz/ den
Godt der bzoogten/ hunger/ onbzychtaerheyt ende pestilentie/ waerom sy hem oock
op een ander maniere afmaelden/ te weten / al sittende op een schabel/ ende dat/ met
grooter aushoyt/ sy zijnde omhangen met een roode gordijn/ die met doots- hoofden
ende beenen der dooden bewoacht was / hebbende in de sincker hant een Ronbasse
met vijf vederen van Catoen ghemaect/ ende in de rechter hant een Woop- Hyl ofte
Roede/ als daer mede bzygghende niet eenen uptghestreckten arm/ ghelijck als of hyse
terstont wilde woppen. Dit de Ronbasse staken vier pylen/ hadde t'wesen slijck ende
t'lyf gantse swart beineert/ met het hoofd vol heere van Quartels besteken/ gebuy-
ten met desen Afgodt soo groote supersittien/ ende dat/ booz/ de groote bzyese dieser van
hadden. In Cholula / niet verre van Mexico, t'welcke een Republijck oft Stede op
spin selve is/ aen badē eenē vermaerden Afgodt te wete de Afgod der Coopliden/ en zijn
ooc noch heden daegs tot de Coop- handelinghe seer genegen/ den welken sy noemden
Quetzalcoalt, desen Afgodt stont op een groote plaets / in een seer hooghen Tempel,
hebbende ront om hem Gout/ Silber/ Zulweelen/ costelijcke Plupmen ende Lakenen
van verscheppen colouren/ hadde de gedaente van een Man/ uptgesonbert t'aensicht/
t'welcke was ghelijck als van een Voghel/ met eenen rooden beck/ hebbende hoven
op een kam / ende sellen met reghelen tanden/ ende een uptsihende tonghe/ ende op
het hoofd eenen pampieren geschilderden scherpachtighen Mijter, met veel goude be-
cierfels om de beenen/ ende ander dypsent intentionen van viesbasen/ die t selve alternael
bedieden ofte uptleypden/ aenbaden hem in effect/ om dat hy den ghenen rick maecte
dien hy wilde/ ghelijck als den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende den naem
de de Choluanen haren Godt gaven/ quam oock booz/ waer seer wel te pzoopost/ hoe-
wel dat sy t sels niet en versonden / noemden hem Quetzalcoalt, dat is soo veel / als

D

een Stan-

een Slanghe van costelijcke Pluymen gesept/ want soodanich is den Dupbel der be-
geerlijckheyt. Dese Barbaren en waren noch niet alleen te vreden / met de Goden te
hebben/maer hadden noch oock van gheheken hare Goddinnen/gheijck als de fabu-
len der Poeten/de selve oock booz den dach venghen / die de verblinde Hejden-
der Griecken ende Romeynen eerbiedinghe aendeden. De principaelse van de God-
dinnen/diese aenbaden/hietense Tozi, dat is soo veel gheseyt/als onse Groot-Moeder/
de welke/nae dat de Histoyen der Mexicanen vermelden/een Dochter was des Co-
ninc Culguacan, zijnde d'eerste/die booz bebel van den Vizthpuztli ghebilt wierdt/hem
daer mede/de selve/op sulcker voeghe, booz syn Sister consacrerende / ende van dien
tijt af/soo begonstense de Menschen tot de sacrificien te billen / ende de lebende / haer
met de bellen ofte hupden der gesacrificeerden/te bekleeden/meynende dat haren God
daer een goet genoegen in hadde / als oock de herten wpt te trecken / der ghener diese
sacrificeerden/leerdense van gelijcken van haren Godt/dat hyse selve was uptreckende
de van den ghenen die hy in Tula castigerden/ als op syn plaets gheseyt sal worden.
Een van dese Goddinnen/diese aenbaden/hadde een Soon/die een ober groot Jager
was/van welcken die van Tlascala daer nae oock booz eenen Godt aemnamen / t welcke
he waren de ghene die de partije hielden/teghens de Mexicanen/ met welker hulpe/
de Spagnaerden Mexico in creghen. De Probdincie van Tlascala is seer wel ende be-
quaem ghelegghen om te Jaghen/daer t selve volck oock seer toe ghenegghen is / ende
makender een groote feestie af/te weten/schijderden den Afgod op een seker maniere /
in welker verhael niet noodich is, de tijt te versijte/maer de feestie dieer met hield/
die seer gratuits was/ghegeschiede op dese maniere: Wliessen ofte speiden/int opcomen
van den dach t' geluyt van een Cojnet ofte Bafuyn,waer mede sy haer al te samen ver-
saemden met haer Wylen/Woghen/Netten/ ende ander Jacht-ghestuygh / ende gin-
ghen alsoo met haren Afgodt in Proccesse/volghende een groote menigte van Wolck
achter aen/tot op eenen hoogen Berghe/op t opperste van de welke/een Priel font
van groene tacken/hebbende int midden een Altaer dat seer costelijck toe bereyt was/
alwaer sy den Afgodt op stelden/deben dese werch ofte proccesse met een groot ghetier
ende rumoer van Cojnetten/Kinckhoorns/Pluyten ende Crommelen/ende ge comen
zijnde op de bestemde plaets / soo besetten sy den gantschen boec van t Gheberghe/
rontson/daer van alle canten t' byer in stekende / waer mede sy veel ende verthejden
sooyten van Gederten op jaegghen/als Venesoenen/Hasen/Conijnen/Wossen/Wol-
hen/etr. de welke / om t' hier t ont bleden/nae t opperste toe liepen/comende de Ja-
ghers haer altoos/met een groot ghekar hyst ende ghetier/ nae / blasende op vberische
Instrumenten/ tot soo langhe dat syse tot op t hooghste booz den Afgodt soegghen /af-
waer sy de Jacht soo benauden ende in een d'onghen / dat syse deden springhen ende
rollen d' een van boven neer / d' ander op t Wolck/ende eenige op den Altaer,waer me-
te sy een groot vermaken ende feestie hadden/soo namense daer af dan een groot ge-
tal af / waer van sy de Venesoenen ende groote Beesten/ booz den Afgodt sacrificeer-
den / haer de herten wpt treckende / met de selve Ceremonien / alsoe in de sacrificie der
Menschen gebuyckten. Dit ghebaen wesende/namen alle de boozschyden Jacht op
den hal/ende heerden met den Afgodt wederom/in de selve opstante/alsoe heen ge-
gaen waren/comende met alle dese dingen/ende met grooter v'ueyden ende Wuyck
van Cojnetten ende Crommelen in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sy haren Af-
godt weder in setten / met grooter eer waerdicheyt ende solenniteyt/ al dan soo gin-
gen sy terfont daer nae gelijckelijck t vleesch van alle de boozschyden Jacht bereydt
maken/ waer mede sy de gantsche Ghemeynte een Banket aendeden: Ende t eten
soepnt zijnde/deben hare representatien ende Dans-Spelen booz een Afgodt. Had-
den oock

den oock noch veel ander Goden ende Godbinnen / met een groot ghetal van Afgoden / want waren onder de Natie der Mexicanen / ende hare Naburen voorszeydt / de bernaemste van allen.

Het 10. Capittel. Van een vreedde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruykten.

Soo ghelijck als wy gheseydt hebben / dat de Coningen Ingas van Peru, sekere steenen Beelden deden oprechten / die na haer ghelijckenisse ghemaect waren / de welke sy Guaoiquies ofte Broeders noemden / doende de selve soo heel eerbiedinghe aendoen / als haer egen Personen. Alsoo deden van gelijken de Mexicanen met hare Goden / sae gingen hier in / d'ander noch verre te boben / want maecten hare Goden van leuende Menschen / r'welcke gheschiede op dese naevolghende maniere / te weten / namen een slaef / die haer best aen stont / ende aleer datse hem hare Afgoden opofferden / soo gabense hem den seluen naem van den Afgodt / die hy ghesacrificeert soude worden / ende beleden hem met de selue habjten ende omhanghels des Afgodts / segghende dat hy den seluen Afgodt representeerde: Ende alle desen tijdt ober / dat de representeringhe duerde / welke in sommighe Ffeesten eens des Jaers / ende in andere / om de ses Maenden / ende in etlijcke minder was / soo dedense hem soo heel eerbiedinghe aen / als den seluen Afgodt / als oock in hem eten ende drincken te gheben / ende broyck te maecten / ende soo wanneer dat hy ober strate ginc / soo liep het Volck terstont / om hem t' aenbiddens hem veel aelmoessen biedende / leyden hem van ghelijcken de krancken ende kinderen te hoopen / om dat hyse ghesont soude maecten / ende de zeggheninghe gheben / ende lieten hem oock in alles synen wille volbzenghen / uytghesondert dat hy altoos (om niet te moghen wech loopen) met thien of twaelf Mans / ober al waer dat hy ginc / bewaert wiert. Ende op datse hem ober al / daer hy voorszeydt ginc / eerbiedinghe souden bewijzen / soo blies hy somtijds eens op een fluytken / waer mede Wolck ghewaersichout wiert om hem te comen aenbiddens. Als hy nu wel te deggen gesapsoneert ende vet was / (den dach van de Ffeeste gheromen wiesende) soo sneden sy hem op / doodden ende aten hem / ende deden daer een solemnele sacrificie met / welcker aenmerkinghe voorszeydt een beweghenisse maect / te sien op wat een maniere dat den Satan dit Volck in zyn ghewelt hadde / ghelijck hyr hebens daechs noch veele heeft / maectende dierghelijcke potspyssens ende bedyegherije op de costen der bedoesder Zielen ende ellenbighe Lichamen / die hem ghespresenteert wierden / dyvende synen spot met het gheene dat hy d'onghelukkighe Menschen aen doet / verbienende hare sonden / datse van den oppersten Godt in handen van synen Wpandt ghelaten worden / den welcken sy voorszeydt hare Godt / ende tot een toeberlaet beroyen hebben. Nu bewijse datter ghenoech gheseyt is / want geene dat d'Afgoderije der Indianen is beroerende / soo willen wy herbolghen om te handelen van de maniere der religie / ofte om beter te segghen / der Superstitien die sy in hare Godt-diensten ghebruykten / als van hare Sacrificien / Tempels / Ceremonien / ende alle t'gheene datter meer aen cleeft.

Het 11. *Capittel.* Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft, in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sacramenten, Godt te verghelijcken.

Mer aleer dat wy hier toe comen / so moet men op een dinc berdacht wesen / dat seer waerdich is t' aenmercken / te weten / dat soo ghelijck als den Dupbel / door sijn hooftaerdyje / Spandtschappe ende teghens sichdt ghenomen heeft teghens Godt / ende t' ghene dat onse Godt / door sijn Wyfse pdt / tot sjuer stichtinghe ende eere / als oock tot welbaert ende ghesondthepdt der Menschhen gheordineert heeft / alsoo heeft oock den Dupbel ghesocht t' selve nae te comen / ende dat te verdyjaepen tot sjuer eere ende meerder herdoemnisse der Menschhen. Alsoo sien wy oock dat soo ghelijck als den oppersten Godt / Sacrificien / Priesters / Sacramenten / Religieusen / Prophten ende Volck heeft / die tot sjuen Goddelijcken dienste ende Heplighe Ceremonien ghebediceert sijn / alsoo heeft oock den Dupbel van ghelijcken sjuen Sacrificien / Priesters / maniere van Sacramenten / Volck die ghedebiceert sijn / tot een Heplighe versierde Clooster / ghemeynschappe / ende dupsentderlep soorten van balsche Prophten. Om alle het selve / int bysonder / ghelijck als het toegaet / te verclaren / soude een groot vermakelijckhepdt / ende van niet minder aenmerkinghe wesen / voor den ghenen die overdencken wil / dat soo ghelijck als den Dupbel een Wader der leughenen is / nae dat het wel van de volcomen waerhepdt int Euangelium verhaelt werdt / alsoo is hy oock onrechtbeerdichlijck / soeckende Godts glorie nae hem te trecken / ende met sjuen dupsternisse t' Licht te beynsen. De Coobenaers van Egypten onder wesen zynde van haren Meester den Satan / sochten / in teghenhepdt van Moÿse ende Aaron, andere dier ghelijcke wonderen nae te bootsen. Oock soo lesen wy int int Boeck der Rechteren / van den anderen Micas, Priester des ydelen Afgodts / hoe dat hy ghebyupte kende was d' ornamenten ende cleebtinghe diese in den Tabernakel des waerachtighen Godts / gewoon waren te ghebyupten / den selven Ephot, Teraphijn, ende alle t' ander. Nu t' mach wesen wat dat de Gheleerden willen / daer en is ebenwel bynaest niet een dinc / dat door Iesum Christum onsen Heere / in sjuen Euangelijche Wet inghestelt is / ofte den Dupbel heeft het op eenighe maniere nae gheboots / ende tot sjuen Hepdenchap ghetrocken / ghelijck als den ghenen bebinden sal / die achttinghe neemt op het ghene dat wy / door seckere informatie / van de costummen ende Ceremonien der Indianen hebben comen te weten / waer van wy / int beholgh van dit Boeck / tracterende sijn.

Joan. 5.

Exod. 7.

Iud. 15.

Het 12. Capittel. Van de Tempelen die men in Indien ghevonden heeft.

Nan beginnende by de Tempels, so gelijk als den oppersten Gode ghewilt heeft dat men hem een huys soude toepgheuen daer sijn Heplighen Jaem / met bysonder diensten / ghecelebreert mochte worden / alsoo heeft oock den Dupbel / d'ongheloobighen tot spener intentien geper / suadeert / hem triumphantelijcke Tempelen, bysondere Beedthuyzen ende Heplichdommen / te maerken. In elke Provincie van Peru, was een principael Guaca ofte Beedthuyzen / ende behalven de selue / noch eenighe / die Vniversale ofte Alghemeyne waren / te weten / vooz alle de Rijcken der Ingas, ende onder allen soo waender twee die uptghenomen waren / een diese hieten Pachacama, de welke stont hier mijsen van Lima, alwaer men noch hedens daeghs d' overblijffels ende fundamenten sien mach / van een seer out ende groot Edifice oft Ghebou / upt den welke Francisco Pizarro, ende den sponen / alle die onepntlijcke rijckdom ende Schadt van Gouden ende Silberen Vaten ende Tempken cregghen / die hen ghebracht wiserden als sijn den Inga Atagualpa ghebanghen hadden. Men weet dooz warachtighe informatie / dat den Dupbel in desen Tempel, sichtbaerlijck van sijn Orakel, tael ende antwoort gaf / ende daer by tijden een seer ghemaelde Slanghe in saghen. Dit van den Dupbel / in dese valsche Heplichdommen / tael ende antwoort te gheven / ende d'ellen dighen te bedrieghen / is een d'unk / dat in Indien seer ghemeyn ende vooz warachtighe hebonden is / al hoe wel dat den Vader der scughenen (ter plaetsen daer t' Euangelium is ghecomen / ende het teyken van t' heplighe Crupce opgherecht is) nu al openbaerlijck srom ghewozen is / ghelijck als Plutarchus oock van by sponen tijden is / schryuende / daer hy seyt : Cur cesarverit pithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Martelaer / is oock van de selbe silentie / die Christus selbe aen den Dupbel / die upt d' Afgoden spjaken / byzedelijcken tracterende / ghelijck als het langhe van te voozen / in de Heplighe Schyftuere / ghepropheetert was ghewerft. De maniere die d'ongheloobigher Ministren ende Doobenaers hadden / om met hare Goden te consulteren / was ghelijck als sijn van den Dupbel onderrecht waren / ghemeynlijcken des nachts / gaende met de rugge nae den Afgodt ghekeert / al eer selinghs nae binnen toe / ende bypgghende t' lijf met een nederhangent hooft / stelden sijn haer in een leelijcke ende ongeschickte gestalte / nis / op welke maniere sijn als dan consulteerden ofte raet byaegghden. Byordinarlicke antwoozde diese cregghen / was op de maniere van een asgrijelijck sluyten / of te met soodanighen gheerijck / dat het hen een verschicken aen saechden / Ende alle t' ghene dat hy hen lieve adverteerde ende bebal / was altoos streckende tot haer lieber bedroch ende achterdeel. Daer woort alsin / dooz de barmherticheydt Godts / ende de groote macht van Iesu Christo, seer weynich af gebonden. Den anderen Tempel ende Beedthuyzen van Peru, was noch veel geacht / en stont in de Stad van Cusco, ter plaets daer nu t' Clooster van Sinte Dominico staet / ende aen de Pilaren steenen van t' fundament / die noch heden / daeghs in esse sijn / is het goet te sien / dat het een heerlijck ghebou ende vernaeamt werck gheweest is. Desen Tempel was / ghelijck als het Pantheon der Roemepnen / int ghene dat belanghende is / te wesen een huys ende wooninghe aller Goden / want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in / van alle de Provincien ende volckeren diese overwormen / staende elcken Afgodt in een bysondere /

Plutar lib.
de tracre.
Iustin in
Aolopro.
Christian.

ende op sijn bestemde plaets/ zijnde elck op sijn selven gebiedt ende geest/ van die ban sijn Provincie/ met excessieve onkosten van dinghen diese tot haer aenwinsttracate brachten. Hier mede lieten se haer dancken/ dat se d' oberwoonnen Provincien boozverkeert hadden/ om dat se hare Goden/ als tot een onderpant/ in bezetting hielden. In desen selven Tempel, so stont ooc die Panchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was/ zijnde van seer sijn Gout/ ende met groote costelijckheyt van ghesceente n' gemaect/ ende stont ghewent naer t' Oosten/ ofte teghens den opganck der Sonnen/ ende dat/ met foodanigen artificio/ dat het schijnfel van de Son int opgaen/ daer recht op aen quam/ ende om dies wille dat het van een seer sijn Metael was/ soo gaf het/ in de weer/ schijn/ soo grooten claersheyt van hem/ dat het een ander Son scheen te wesen. Desen aenbaden d' Ingas booz haren Godt/ als oock den Pachayachachic, t'welcke den Schepper des Hemels is. Daer woxt gheseyt/ datter/ int plunderen van desen soo costelijken Tempel, een Solbaet was/ die d' ober/ schoone Goude-plate/ van dese Son/ tot een buyt kreegh/ ende soo ghelijck als het dapper op een dobbelenginck/ soo quam hy de selve op eender nacht met spelen te verliesen/ waer van in Peru het spreek-woort gheromen is/ als men van groote dobbelaers is sprekende, te segghen/ hy verspeelt de Son/ eer dat se ogheromen is.

Het 13. Capittel. Van den hooverdigden Tempel van Mexico.

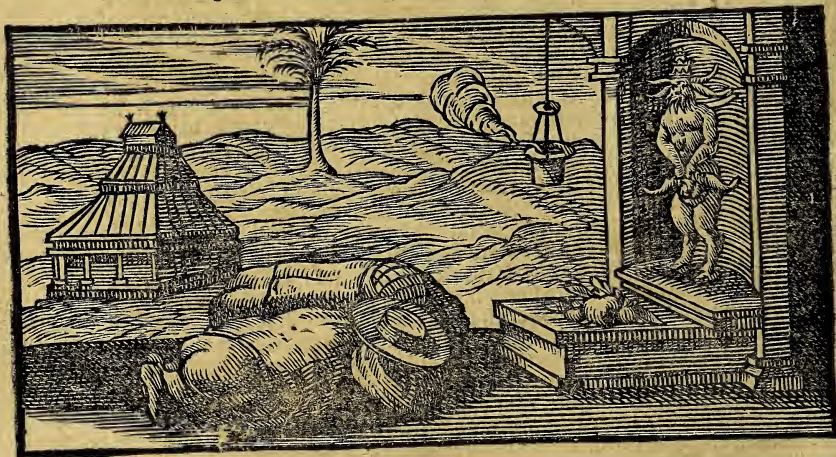

Mer de superstitie der Mexicanen / was/ sonder comparatie/ veel meer/ so wel in hare Ceremonien/ als oock in de groote van hare Tempels, die de Spagnaerden in booyleden tijden de Cu hieten/ t'welcke een vorabel moet wesen/ dat sy van die ban t' Eplandt Santo Domingo, ofte Cuba, ghenomen hadden/ ghelijck als oock veel ander/ die daer ghebruyckt worden/ de welke/ noch van Spagnien/ noch van gheenighe andere tale en sijn / die men heben/ daegs in Indien is ghebruyckende/ gelijk als daer is Mays, Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende andere dierghelijcke. Nu so wasser in Mexico de Cu, die so vermaerden Tempel van Vitzlipuzili, de welke van een seer grooten ombanck was/ hebbende van binnen in/ een seer schoone open plaets/ t' eenemaal van groote steenen gemaect/ in maniere van Slangen/ die aen den anderen gheblucht sijn/ waer van t' selve omringhel oock ghenaeemt wiert/ Coate pantli, dat is soo veel gheseyt/ als een omringende plaets/ ofte pant van Slangē/ t' bovenste ofte de toppē van de Cameren ende Weedthuyfen / daer d' Afgoden stonden / hadde een seer aerdtighe Gebel ofte boozshot van clepne ghewijochte steenen/ die soo swart waren als gitte / seer net ende met goeder ordene opgehoubt / zijnde t' belt des selven ower al bestrecken van een witte ende roode berwe / t'welcke van beneden een seer schijnlijck vertoon gaf. Op dese Gebel ofte boozshot / stonden Timmen die seer fraep ghewijocht waren/ ghelijck als Kintchhojens / hebbende op de Hoock-tinnen twee sittende Indianen van steen ghehouwen/ met handelaren in de handen/ van de welke quamen uytsteken/ een maniere ghelijck als Cruys- armen/ hebbende aen de eynden van desen/ costelijcke geelen ende groene pluyppen/ ende eenige langhe vederkens van t' selve. Timmen in den omganck van dese plaets/ ofte pandt / stonden veel Cellen ofte Wooninghs/ kens booz de Aeltgeusen / Ende noch andere om hoogh / booz de Priesters ende Papas, ofte Pauen / want al soo noemden se d' Opperpriesteren / die den Afgodt dienden. Dese boozschreben plaets was soo groot ende spatieus / datter (nae der usantie van t' selve Rycke) hentseder vergaderinghe ende ronde Dans-Spielen in hielden / wel van acht ofte nien duysent Menschenē t'sessens / ende dat / sonder eenich beledt/ t'welcke

t'welcke een ongheboosfick dinc schijnt te wesen. Hadde vier deuren ofte inkomsten/
 te weten/nae t'Oosten/Westen/Noorden ende Zuiden/ ende op elcke deure respon-
 deerde eenen seer schoonen geplavepden wegh ofte straet van twee ende drie Wijden
 lanck / in boeghen datser te midweghen van t'Laek ofte Maey (daer de Stadt van
 Mexico opgebout was) vier seer breede straten quamen/ crupsche wijg/biese groote-
 lijcken bericrde. Boven de Portalen der boozepder deuren opte pooyen/stonden vier
 Gobden ofte Beelden/ met de aengesichten nae de boozepde straten toeghekeert. En-
 de tegens ober de deure deser Tempel hā Vizlipuztli, stonde dertich trappē van dertich
 bademen lanck/de welke booz een straet (die tusschen den omganch van de plaets of
 te pant ende de selve trappen quam) afghefchepden waren. Op't hobenste van dese
 trappen/was een wandel-plaets ofte plat van dertich boeten breet/altemaal van Es-
 ment ghemaekt. Int midden van dese wandel-plaets / stont een seer wel ghetwocht
 Pallisade van seer hooghe Boomen ofte Wasten/die alsoo op een rij ghestelt waren/
 ontrent een baden van den anderen herschepden/dese houten waren seer dick / ende
 altemaal met pot-aerde bestreecke/ ende met clepne gaten daer in/van anderen af/tot
 d'opperste toppen toe / so quamender dooz de gaten van den eenen boom aen den an-
 deren/dunne roeden ofte speten/aen de welke veel doots hooft den van Menschen ge-
 reghen ofte gespeet waren / zijnde van de zijden boozghesickken/hebbende elke toe-
 de ofte spit/twintich doots hooft den. Dese reghelen doots hooft den quamen van onde-
 ren af / tot h't bodenste van de staken ofte hornen/vol/van de Pallisade ofte stecken/
 van t'eene eynt af/tot het ander toe/van so beel/efi vol van doots hooft den / dat het een
 verwonderinghe ende afgrijsen om sien was. Dese doots hooft den waren van den ge-
 nen diese sacrificceerden/ want nae datse dootd waren/ende t'bleef ghegheten was/
 so bzaechtense de doots hooft den ende leverdense aen de Ministren des Tempels, de wel-
 ke de selve alsdan daer by reghen ofte aen snoerden/ tot soo langhe datser van sels in
 stucken afvielen/ e.i. de boezgen oock altoos sogge/de verballen plaetsen met andere
 nieuwe te verbullen. Int opperste van den Tempel, waren ghemaekt twee dinghen
 ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden(ghelijck als gheseyt is) van
 Vizlipuztli, ende sijn macker Tlaloc, welke Capellen gmaeekt waren/ van uptgehou-
 wen figuren/ende stonden soo hoogh/dat men (om daer boven by te comen) een step-
 ghe moeste opclimmen van hondert en twintich steenen trappen. Hierht nooz hare
 Cellen was een open plaets van veertich boeten int viercant / int midden van den
 welcken/stont eenen opgherechten steen / in de ghedaente van eenen scher pachtighen
 groenen Piramide, van vyfspannen hoogh/de welke daer ghestelt was/ om de Men-
 schen te sacrificeren: Want alsfer een Wan met den rugghe opghewozen worde/soo
 dedet hem t'lijf ombuygghen / wordende alsdan alsoo opghesneben ende t'gert wpt her
 lijf ghetrocken/als nae gheseyt sal worden. Behalven desen / soo warender noch acht
 ofte negghen du/danigge Tempelen in de Stadt van Mexico, de welke al te samen
 dicht aen den anderen / binnen in een groot parck oft omringhel stonden / hebbende
 haer trappen/ende plaetsen ofte panden met haer Cellen/ofte slaepplaetsen int byson-
 der ende op haer sellen/waer vand' inkomsten van sonnighe nae t'Westen stonden/
 ander nae t'Oosten/elijcke int Noorden/eenighe nae t'Zuiden / ende die al te samen
 seer wel getwocht/met Cbozengs ende herschepden gedaenten van Tinnen ende schil-
 derijen / met beel steenen figuren / zijnde met groote ende bjeede sijlen bedesticht.
 Dese Tempelen waren verschepden Goden gebediceert ofte toegeeyghent. Waer na
 den Tempel van Vizlipuztli, so was die van den Afgod Tezcatlipucā, t'welcke was den
 Godt der penitenten ende castijdinghen/seer hoogh/ende heerlijck ghebout/hebbende
 om daer in te climmen/achtentich trappen: die volepnt zijnde / soo quamper een
 plat van

plat van hondert endet wintich boeten byet/ende dicht daer aen/een getayphte Zale/
met godghnen van verscheppen coleuren ende wercken / hebbende een leeghe ende
breebe deure / die altoos met een sluper bedeckt was / daer alleenlycken de Priesters
mochten dooz in gaen. Den gantschen Tempel was bemoycht met verscheppen Effi-
gien ofte Afbeeldsels/ende uytghehouwen figueren/ die seer curieus ghemaecht wa-
ren / want dese twee booyseppe Tempelen waren ghelyck als Cathedralen ofte Dom-
kercken/zijnde alle d'ander/in respect van dese / ghelyck als Parochien ende Cluysen/
ende waren soo spateus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaecten/ dat daer in ghe-
houden wierden / d' Administratten/ Collegien/ Scholen/ende der Priesteren Hupf-
vestinghe/als naemaels gheseyt sal worden. Nu soo sal dit gheseppe ghenoech wesen/
om te verstaen de hoobardeye des Duyvels/ende t'ongheluck van dat ellendige volck/
die met soo groote onkosten van hare goederen/arbeyt/ende leben/haren eppen byant
dienden/de welcke van henlieden anders niet en sochte/dan haer Zielen te verderben/
ende de Lichamen te vernielen / ende waren hier mede noch seer wel te byeden / hun
dunckende (dooz t' groot bedrych) datse groote ende machtighe Goden hadden / den
welcken soo grooten dienste aenghedaden wierden.

Het 14. Capittel. Van de Priesters ende d'ampten diese bedienende.

Onder alle de Natien der Werelt/soo vint men Per-
soonen/die epphentijcke ghedepueteert zyn/tot den warachtighen ofte
balschen Godis dienste/dienende de selve om te sacrificeren/ende aen de
Ghemeynte te vercondighen / t'ghene dat hen hare Goden bebelende
zyn/van t'welcke in Mexico een vzeemde curieus siepde was/ ende nae-
bootjende den Duyvel/t'ghebyupck van Godts kercke/selden van ghelycken spij-
dinantie van Opper ende Onder-Priesters/ende eenige als Acoliten,ander als Levites.
Ende

Ende t'gene dat ny aldermeest verwondert heeft is / dat den Duyvel noch tot in den naem toe / den dienst Christi schijnt te willen usurperen ende nae hem trecken : Want d'oversten der Priesteren / ghelijck of wy segghen wilden / d'opper-Priesteren / noemden de Mexicanen / in hare oude tale / Papas, (dat is in Spaenssch ende Latijn / Pauzen te segghen) ghelijck als t'selbe noch hedens daeghs by hare Historien ende Ghetijhe-Boecken blyckende is. De Priesters van Viztchipuzli volghden ofte erfden nae den anderen aen by geslachten van sekere Wijcken ofte gebuerten / daer toe ge deputeerde : Ende de Priesters van d'ander Afgoden / wierden daer toe gherozen / ofte ten waer sake datse van haer sonckhept af tot den Tempel geypresentert waren. Den eeuwigghen ofte gheslabighen dienst der Priesteren / was d'Afgoden te bewieroocken / welke ghebaen wert viermaels int etmael ofte in een natuerlijke dach / te weten / d'eerste mael int opcomen van den dach / ten tweeden des middaeghs / ten berden int ondergaen van de Son / de vierde mael des middernachts / ter welker ure / alle de Digniteyten des Tempels opsonden / ende b'lesen ofte spreiden (in de plaats van Clocken) op Basynnen / groote klinkhoorns / ende op Fluytkens / spelende alsoo een goede poos / een doebich ghelept. De spelen volepnt zijnde / quam den ghenen / die t'sijn werck was / uyt / gherleet zijnde met een wit haer / ghelijck als een Dalmatijck / hebbende in de eene hant een Wierroock / dat vol gloepende kolen / welke kolen hy upt een vier-test nam / die gheslabighen booz den Altaer stont en brande / ende in d'ander hant een Wierse ofte Tas vol Wierroock / daer hy t'Wierroock upt nam / ende int Wierroock dat wierp / ende conende daer den Afgodt stont / so bewieroochte hy hem met grooter eerb'dinge. Dit gedaen wesende / nam hy seuen doer en maecte den Altaer en de godhinen daer met schoon / al dan so gingen se al te samen op een plaats by den andere / alwaer speen seer woede en straffe penitentie deden / slaende en geffselende hen selven soo seer / datter t'bloet na volgede / in sulcker boegen als gesep't sal worden / so wanneer dat wy tracteren sullen van de penitentie die de Duyvel aen den spne onder wesen heeft. Daer en mocht niemant in dese Netten van de middernacht ghebreken / ende daer en mocht oock anders niemant in de sacrificien verstaen / van alleelijcken de Priesters / te wten / een pegghelijck nae sijn Graet ende Digniteyt. Prechten van gheijcken / op sekere Prechtb'aghen booz t'Wolk / ghelijck als int tracteren van t'selbe / gesep't sal worden. Had den hare kenten / als oock menichte van Offerande die hen ghegehen wierden. In van de salbinghe daerse met tot Priesters ghewijet wierden / sal van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In Peru soo onderthelbense haer van de Erben / die men de Chacaras noemt / haerder Goden / de welke veel ende seer rijck waren.

Het 15. Capittel. Van de Cloosters der jonghe Dochteren / die de Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft.

So ghelijck als het leven der Religienssen (de welke als nachvolghers van Iesu Christo, ende sijn ghewijede Apostelen / van so veel Gode dienst knechten ende Waeghden / in de heylighe Kercke / booz goet bekend ende geproffijst) een soo aengenamen dinc is / in d'oo-gen des Goddelijcken Majesteys, ende daer sijnen heylighen Naem so seer booz gheert ende sijn Kercke met bereijnt wort : Alsoo heeft oock den Vader der leugenen ghesocht t'selbe nae te bootsen / om op een sekere maniere / competentie ofte tegghensijghot te hebben / ende te maecten dat sijn Ministren haer oock in strengheijde ende observantie upmunten mochten. Daer waren in Peru veel Cloosters van jonghe

C e

Dochters

Dochters ofte Maeghden/want en mochte daer andersins niet ontfanghen worden
 hadden ten minsten in eicke Provincie een Clooster / in de welke twee soorten van
 Vrouwen waren / temeten eenighe Gude / diese Mamacónas noemden / dienende tot
 onderwijninge van d'ander: d'andere ware jonge meyskens / de welke daer eenē seke-
 ren tyt in onthouwen / ende daer nae vooz hare Godē / ofte vooz den Inga untgetrocken
 worden. Dit Huys ofte Clooster worde gheheeten Allaguáci, dat is ghehept t' Huys
 der uptghelesen / ende elck Clooster hadde sijn Vicarius ofte Gouverneur / gheheten
 Appopánaca, den welcken autzoytept ende macht hadde / om daer toe soodanighen
 upt te kiesē als hy wilde / t'z van wat qualiteyt datse mochten wesen / zynde van on-
 der de acht Jaeren / ende alsse hem maer van goeder ghedaenten ende gheschicktheyt
 dochten te wesen. Dese daer albus in gestoten wesen / worden van de Mamacónas
 onder wesen in verscheppen dinghen / die tots' Menschen leven van noode zyn als
 voek in de Godts dienste ende Ceremonien van haerlieder Goden / aldan so woz-
 dens van hier uptgetrocken / zhadē boden de veertien Jaeren oudt / ende met grooter
 opzicht ende goeder bewaringhe naet Hof ghesonden / van de welke aldan elckē
 gebruyteert wierden / om in de Guacas ofte Sechtuysen ende Heplichdommen te die-
 nen / ende een eeuwigē Maegdom t'onderhouden. Andere gebruyktenē vooz d'ozd-
 narische sacrificien / die daer van Maeghden ghedaen worden / ende eenighe andere
 vooz extraordinaryse als vooz de gesontheyt / overlighen ofte Oozloghen des Ingas.
 Van ghelijcken een deel vooz des Ingas Wijven ofte Soelen / ende vooz sijn ander
 Wyden ende Capiteynen / die hy e gheben wilde / waer mede hy haer een groote
 bereeringhe dede / dese verdeelinghe worde albus alle Jaers ghedaen. Vooz t'onder-
 hout van dese Cloosters (de welke een groote menicheit van Maeghden hadden) soo
 waender kintē ende eyghen Erven van welcker vruchten sy vooyen ende onder-
 houden wierden. Ten was gheenich van de Vaders gheozloft / haer Dochters te
 moghen wepgheren / alss: van den Appopánaca geeycht wierden / om in de vooyēde
 Cloosters ghebracht ende opghesloten te worden: Jae dat meer is / daer waender
 deel die haer Dochters upt haer seiven ende met een vyve wille aenboden ende daer
 toe presenteerden / meynende een groote verbienste te verwerven / alsse vooz den Inga
 gesacrificeert wierden. Soo daer ghebonden wierdt datter eenighe van de Mamacón-
 nas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eerre) te kuyten ghegaeu hadde / soo was
 de castijdinghe onweberroepelijck / van levent begraven / ofte andersins weydelijcken
 omghebracht te worden. In Mexico soo hadde den Duphel van ghelijcken sijn man-
 niere van Jonnen / al hoe wel dat haerlieder Professe ende Heplichmakinghe maer
 vooz een Jaer alleen en duerde / welke was op dese maniere / te weten / daer stonden
 binnen in dat groote besteck ofte park (dat boven verhaect is) in den principaelsten
 Tempel twee Huysen teghens den anderen ober / van bloten Religieuwen / waer van
 eenē van Mang / ende t'ander van Wou-Verfoenen was. In dat van de Wou-
 wen waren alleenlijck Maeghden ofte Jonghe Dochters van de waelt tot de ber-
 tighen Jaeren / de welke gheernaemt wierden / de Dochters der Penitentie ende waren
 in ghelijcken ghetal als de Mang verfoenen / leefden in repnichteyt ende opghesloten /
 ghelijck als Maeghden die ghebruyteert waren tot den dienst van haren Godt.
 Operantie die e hadden / was den Tempel te vagen ende te bespanghen / ende alle
 mozhens den Afgodt ende sijn Ministers t'eten te bereyden ende te koken / van het
 ghene dat de Religieuwen van d'Welmoessen vergaert hadden. De spijse diese vooz
 den Afgodt toemaecten / waren clepne Coeckkens in de ghedaenten als handen en-
 de boeken / met noch andere ghedraepde crakelinghen / makende hy t' selve broot / sekerē
 compositen / welke sy alsoo den Afgodt daghelijck voozselben / dat al van van sijn
 Priesters

Desefters ooghgegeten worde/ soo ghelijck als Daniel van die van Belsa verhalende. *Dan. 14.*
 Dese Docters wierden eerst ghehozen / laten daer nae het hant wassen tot op
 eenen seckeren tijt: sionden van ghelijcken des Middernachts op / om de Metten
 van d' Afgoden (die daer altoos gedaen wierden) te singhen/ waer in sy de selue ex-
 celsien hadden/ als de Keltgheuse Wang. Had den oock haer Abdissen, dese te werck stel-
 den/ int maechen van de ghewoghte doecken / van alderhande wercken ende bestick-
 sels/ tot een ornament ende bergierel der Afgoden ende Tempels. De clederebae die
 ghemeynlijcken droeghen/ waren t'eenemael wit/ sonder eenighe colour/ ofte daer yet
 op te hebben. Weden van ghelijcken des middernachts haer Penitencien / met haer
 te sacrificeren ende te geesselen/ als oock haer te wonden aen de punten vant bovenste
 der oogen/ ende t' bloet dat ser also upt trocken/ placktense haer op de kaken ende wan-
 ghen van t' aensicht/ ende hadden binnen in haer bertreck- Camer/ eenen Sack/ daer se
 haer daer nae van t' bloet af wiessthen. Leefden eerlijck ende in cupschept / ende soose
 bebonden / dat haer penitencien te buypen ghegaen hadde / al waert schoon maer in een
 clepse saccke/ moest terstondt/ sonder eenighe remissie/ sterben/ seggende datse t' hups
 van haren God ontwijghet hadde. De voorsegginghe ofte teycken diese hadden dan een-
 nich van soodanighe overtredinghe ghechiet te wesen / was soo wanneer datse in de
 Capel van haren Afgodt eenighe Rat saghen loopen/ ofte Blee- Mups vliegghen/ of-
 te datse eenighe van syn Sluyters ofte Doecken gheclinaeght hadden: Want seyden/
 dat soo daer gheen schandael ofte misbyuyck gheschiet waer gheweest / soo en soude
 hem oock de Ratte ofte Blee- Mups niet hebben dobben verstouten/ om soodanigen
 onbelessthepdt te toonen/ ende hier upt namense coysaecke/ onder soekinghe te doen.
 Ende soose hy aboutuere de delinquante quamen te betrapen/ al waert datse noch soo
 vernarnt was / moest op de staende voet sterben. In dit Clooster en wierden an-
 ders geen Maeghden toeghelaten in te comen / dan zijnde upt een ban de ses Wje-
 ken ofte Ghebueren / die tot den selven efferte bestemt waren. Dese besuytinghe
 buerde aldus/ als gheseyt is/ een Jaer tijds/ welken tijdt sy / ofte haer Ouders/ be-
 loftenis ghedaen hadden/ den Afgodt op de selve maniere te dienen ende van daer so
 quamense weder upt/ om te moghen huwelicken. Dit selve van dese Maeghden/ als
 oock van die van Peru, heeft eenighe ghelijckenisse met de Virgines Vestales van Roo-
 me / daer ons de Hystoy- Schryvers van vermelden. Ende op dat men verstaen
 mach / waerom dat den Cupel begheerlijckhepdt ghesadt heeft/ ghedient te wor-
 den van Personen/ die de repnichepdt ende kuychept bewaren/ so is te weten / dat
 het selve niet gheweest en is/ om dat hy een welbehaghen in de repnichepdt heeft/ de-
 wyle dat hy van syn selven een onreyn Gheest is/ maer is om daer mede den opper-
 sten Godt/ in alle manieren daer hy can ende mach/ dese glorie / van hem te laten die-
 nen/ in volcomen repnichept/ afhandich te maken.

Het 16. Capittel. Van de Cloosteren der Religieusen, die den Dayvel vo or syn superstitien heeft.

Het is een dinck dat seer bekend is/ (dooz Brieven der Daders van ons gheselschap / gheschreven upt Japaa) hoe groote menichte van Religieusen (die se B. 1. los noemen) dat men in de selve Landen heeft/ als oock van hare costumpen / superstittien ende leughenen/ waer om niet noodich is/ sietse op een nieu te verhalen. Van de Bontos ofte Religieusen van China, refereren de Daders/die daer in 't Land gewest byden/ hoe datter berishepden soorten ofte Oorden van zyn/van de werck. elycke witte ha-bijten met Bonnetten draghen: Andere hebben swarte Cleederen sonder Bonnetten/ als oock sonder hant/ ende dat se in 't ghemeyn wepnich gheacht zyn / ende worden van de Mandarijnen ofte Magistraten soo wel ghestrafe ende geget/ als alle t'ander volck. Doen Professe van gheen vleesch/blijch / noch eenich dinck dat leven ghehadt heeft/ te eten van alleenlijcken Rijss ende Crupberen / doch eten in 't heimelijcken alle dinck/ ende zyn argher alst ghemeyne volck. De Religieusen van 't Hof te weten van die in Paquin woonen/ seyt men seer gheacht te wesen. De Mandarijnen gaen gemeynlijcken in de Varenen ofte Conbenten van de voorschreven Monicken haer vermaken/ luyckheyde ende tijt-berdyff nemen/ ende comen daer bynaest altoos weder by soneken ofte dyoncken upt. De voorschreven Cloosters staen ordinaris byuten de Steden/ ende in de Steden hebben se de Tempelen ofte kercken/maer wat behoerende is/ d' Afgoden ende Tempelen, makender in China wepnich meer af/ want de Mandarijnen hebben luttel curieshepdes met d' Afgoden/ ende houden se vooz een spottenhe / noch en ghelooven oock nauwelijc datter een ander leven noch een ander Paradijs is / van 't Offite van Mandarijn ofte Magistrat te hebben/ noch oock datter een ander Wel is/ als de Ghevanghen. Dussen daer se de delinquenten ofte misdadighers in doen steklen: Ende segghen dat het noodich is/ t'ghemeyne volck met Afgoderij t'onderhouden/ ghehijck als het selve dooz den Philosoph van hen lieber Gouverneur / aerghewesen woyt. Dit was oock van ghelijcken in de Schijfsuere/ een maniere van eccuse/ die Aaron gaf/ van 't galbe Kalf dat hy ghemackit hadde / des niet te min/ soo hebben de Chinen altoos vooz een maniere te hebben/ int achterste van hare Scheyen / in Capellekens/ die daer toe ghemackit zyn/ een ghesneden Beelbt/ van eener Maghets ofte Doutwen Figure/ de welke ghejeten is in een steel/ hebbende twee Chinen vooz haer neder ghekniet/ in maniere ghelijck als Engghelen / vooz t welcke se nacht ende dach een ontsieken licht hebben hanghen/ ende ten tyden dat se t'zepl wiken gaen/ soa doense t' selve Beelbt heel sacrificien aen/ ende dat/ met veel Ceremonien ende gherucht van Trommelen/ Clocken/ ende Dier-Pijlen te schieten/ etc. Nu comende tot de Religieusen/ soo en weet ick niet/ datter in Peru een eppen huys geweest is/ daer gen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Van ander Priesters ende Cloobenaers warend' ontalijcken veel / maer epghentijcke Obserwantie/ daerse/ soo's schijnt/ van den Dupbelinghestel moet wesen/ was in Mexico, want aldaer waren/ int begriep des grooten Tempels, twee Cloosters/ gelijck als boven gheroert is/ te weten/ een van jonche Dochters oft Maegghden/ daer van ghesepdt is/ ende een ander van jonge Gesellen/ van de achtien tot de twintich jaren/ de welke Religieusen genaemt wierden: Dese droeghen cruppen op 't hooft/ gelijck als Monicken hebben/ ende wel t' hant een wepnich langher/ comende tot half wegghen d' dozen/ upt gesondert dat se t' hant recht op den top van 't hooft/ ontrent vier vingeren bjeet/ soo lanch lieten wassen/

Arif. 12.
as. Metaph.

Rood. 32.

waffen dat hen achter ober den rugghe heen quam/ghelijck als een blecht / t'welcke
 sp oock also ghehepelt ende oppgelecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen/de welcke
 he in den Tempel van Viztlipuzli dienden/leefden in armoede ende kupscheyt/ doende
 t'Officie van Leviten, want administreerden de Priesters ende Digniteyten des Tem-
 pels, van de Wierock-Waten ende t'licht te verrijaffen/ de cleederen waer te nemen/
 de Ghewijde plaecten te repnighen/ende t'Wara-hout by te vzenghen/ op datter al-
 tijts ontfeken hier in Godts vperste mocht wesen/ welcke diende in de plaets van
 een Lampe/ die ghestadich droeg den Altaer des Afgodts stont te vanden. Behalven
 dese jonghe Ghesellen/soo waren er noch ander Jongers/de welcke waren ghelijck
 als jonghe Apen/ dese dienden booz de hantrepckende dingen/als om den Tempel met
 groenicheyt/ Cruyden/ stroosen ende Wiesen te bestaken ende beströpen / de Priesters
 hant-water te gebede/ de scheermessen ofte blijmen (die tot de sacrificien gebesicht wate-
 den) te wretten ende berept te maken/ te gaen met den genē die d'aelmossen eyschten)
 om d'offcanden te dzagen. Alle dese boozhepde hadde hare Obersten/daerse onder ston-
 den/ende leefden niet so grooten eerbaerheyt/ dat so wanneer datse int openbaer qua-
 men/ deer eenighe Vrouwen ontrent waren / soo neyghdense de hoofden met het ge-
 sicht nae der aerden toe / sonder haer te doynen verstanten / die eens op te slaen om de
 selve aen te sien/ droegen booz habjten/cleeden die gelijk als Metten gebruyt waren.
 Dese Convent-Jonghers hadden oozlof om booz de Stadt d'aelmossen te gaen bide-
 den by de Ghebuerten/ende ginghen vier en vier/ende ses en ses t'amen / met eenen
 verslaghen ende ootmoedighen Geest: Ende so wanneer datmense niet en gaf/so waf-
 hen geoozloft te mogen gaen op de Acheren ende Zaep-Landen/ om soo veel kroon-
 aerden ofte granen te plucken/alsoe van doen hadden/sonder datter den Egenae pet
 teghens mochte seggen/ofte int minste heletten doyn/ hadden de selve oozls/ om die-
 wille datse in armoede leefden/ sonder eenighe krenten meer te hebben als d'aelmoes-
 sen. Daer en mochtender boven de bystich niet wesen/ hadden hare kerentien in peni-
 tentien te doen/ ende des middernachts op te staen/ om op de Basijnen ende Kinck-
 hoorns te spelen/ om t'belck te werken / ende bewaerchten oock den Afgodt by quartie-
 ren ofte beuten/om t'vier/dat boozden Altaer vande/ niet te laten uytgaen : namem
 oock t'Wierocks-Wat waer/ daer de Priesters den Afgodt/ des middernachts ende
 ander tijden/ met bewieroorcken. Dese waren d'obersten seer onberdanich/ ende ge-
 hoorzaam/sonder datse int minste haer bevel te bruyten ginghen/ende nae dat de Prie-
 sters des middernachts t'Wierockscken beleynt hadden/so gingen hen dese op ren by-
 sondere plaets sacrificieren/haer t'bloet met scherppe punten uyt de wangen treckendes
 ende t'bloet datter alsoo uyt cregghen/strekense op de slapen van t'hoofst / tot beneden
 d'oozen. Dese sacrificie ghebaen wesende / gingen sp hen terstont in een Lach ofte be-
 sloten Water wasschen. De Jonghers en bestreken haer met gheen Bettmen op de
 hoofden noch aen de Lichamen/ghelijck als de Priesters deden/ ende hare cleederen
 waren van een geweeft werck/ dat daer gemaect woyt/ van een seer rupich ende grof
 wilt tuych. Dese eyerde ende strengicheyt/ van penitentie te doen. duerde hen alsoo
 een gantheit Jaer ober/ in welcken tijt sp met grooter absinentie ende demoecheit
 leefden t'welcke boozwaer om te verwonderen is/ hoe dat de halsche opinie der Kelt-
 gie so veel met dese Jongers er de Dochters vermocht datse niet so grooten strengic-
 heyt in des Satans dierste deden / t'gene dat van velen van den onsen niet gedaen en
 woyt/ in den binste des alderoppersten Godt/ welcke een swaere herwarringe is/ booz-
 den genen/ die met een wepnich penitentie diese doen/ seer opgeblasen en wel in haer
 schijt zyn. Doch bewijte dat de selve kerentie/ niet booz altoos/maer alleenighe booz en
 jaer was/so maectent ooc t' selve was lijdelijcker te wesen.

Het 17. Capittel. Van de Penitentien ende strengicheydt die
d'Indianen, door s' Duyvels ingheven, gebruyckt hebben.

De wijle dat wy op dit besteck ghecomen zijn/ too-
sult goet wesen de verbloekte goobaerhede des Satans l'openbaren/
om die eenichsinge te doen sincken/ende onse traegheyt te verwackeren/
tot den dienste des oppersten Godts : Soo laet ons dan pet segghen/
van de strenghe ende vreedende Penitentien die dit ellendige volck/ door
des Dupbels ingheven/ ghebruyckt hebben/ ghelijck als de valsche Propheten van
Baal die sien selven met lancetten wonden / ende bloet upttrocken/ ende soo gelijck als
die den onreppen Beelzeger hare Zonen ende Dochteren sacificeerden ofte opoffer-
den ende die dooz't hier lieten gaen/ ghelijck als de heylighe Schryftuere getaggende
is : Want den Satan is altoos een groot vrient gheweest/ om op groote costen der
Menschen ghedient te worden. Wy hebben hier vooren gheseyt/ hoe dat de Priesters
ende heiligeusen des midbernachts opstonden/ ende nae dat de Priesters als dan den
Afgodt beweteroockt hadden/ soo ginghen sy / ghelijck als de Digniteyten ofte Su-
perintendenten des Tempels, op een sekerre vreedende plaats ofte Cl'hoor/ daer veel bancken
ofte setels waren/ alwaer sy hen ter neder stelden/ nemende elck een Puya van Mangey,
(welcke is ghelijck als een elssen / scherpe pyem / ofte een ander soorte van lancet-
ten ofte vlijnen / waer mede sy haer dooz' de kupten ofte vrapen van de beenen / dicht
aen de schenen dooz'saken/ daer alsoo veel bloets upttreckende / met het welcke sy de
slayen van't hooft bestreken/ende met de reste van't bloet / doopten ofte wieschen sy
de lancetten ofte elssen / delwelcke sy daer nae tusschen de timen ofte ghebels van de
plaats leppen / stikende de selve in ronde Globen ofte bollen/ die van strop ghemaect
waren / op datse van alle man ghesien/ende (de penitentie / diese booz' de Ghemepnte
deden/ verstaen mochte werden: Wieschen hen van 'selve bloet in een Lack ofte be-
sloten water / dat hier toe geoyndereert was: welcke ghenaeamt wiert Ezapan, dat is
soo heel als bloedich water gheseyt. Daer was een groote menichte van dese lancet-
ten ofte elssen in den Tempel/ want en mochten gheen twee maels dienen/ dan moe-
sten elcke reyse weer nieuwe wesen. Behalven 'selve/ soo hadden dese Priesters ende
heiligeusen noch groote vasten-daghen/ ghelijck als daer was vijf ende tshien dagen
achter een te vasten / alsker eenighe principale Feest daghen booz' handen waren/ zyn-
de de selve ghelijck als Quatuor tempora, Onderhielden de Continentie ofte kupscheyt
soo strengelijck / datter veel van dien (om niet te vallen in eenighe swackheyt des
bleesich) haer manijsheden overmoets spouden / soerckende duplent verlep middelen
haer impotent te maken/om haer Goden niet te vertoornen/ende broncken oock geen
Wijn/ende sliepen seer weynich/ want haer meeste exercitie was by nacht/ deden hen
selven/ende dat/ booz' den Dupbel / groote weetheden ende martirificatie aen/ ende dit
altmael/om datmense booz' groote vasters ende boetdoeners soude houden. hadden
booz' een maniere/ hen met gheknoopte coorzen te disciplineren ofte geesselen. In de
Procelisie ofte Feeste/ diese den Afgodt Tezcalipuca aen deden / (welcke was als boor-
ren geleyt is/ den Godt der penitentien) soo en geesselden hen niet alleen de Priesters/
maer de gantsche Ghemepnte / ende alle 'tvolck disciplineerden haer van ghelycken/
want alsoan soo haddense al te samen nieuwe coorzen in de handen/ ende dat van een
Wadem lancch/ de welcke ghemaect waren van't Penne van Mangey, hebbende een
knopp aen't eynde waer mede sy haer wel dapper ende lustich te keer ginghen/ slaen-
de van

3. Reg. 18.

Psal. 105.

Num. 25.

4. Reg. 21.

de van ober de schouderen op den rugghe. Tot dese Feeſte ſoo hielpen haer de Prieſters met baſten/ ende dat/ vyff dage aen den anderen/ maer eens daegs etende/ zijnde van haer huysbouw en afgheſondert/ ſonder datſe in de booyſepde vyff daghen eens upt den Tempel quamen/ haer met de booyſepde cooyden wel day per ende dicht geefſende. Van de Penitenten ende d' epreſive ſtrenghepdt/ die de Bonfos ghebuykten/ zijn ons de Zieben der Vaders van t' gheſelſchap Ieſu, (dieſe upt Indien gheſcheyben hebben) bredeijck handelende/ hoe wel dat het ſelve al te ſamen altoos geſophificeert heeft gheweest/ ende meer gheſchiet is om t' welſtaens/ als om de waerhepts wille. In Peru ſoo moeſte alle het volck twee daghen lanck baſten/ teghens de Feeſte van Ytu. die ſeer groot was/ in welcken tijdt ſp haer Wghven niet eens aen en vaecten/ noch en aten oock geenich drinck met Sout noch Axi, noch en droncken gheen Chicha, op welke maniere ſp dickwils baſteden. Ende boozſekere ſonden/ ſoo beden ſp de penitentie/ van haer te gheeffen/ met ſtrenghe netelen/ ende ander tijden malca. Anderen met een ſekere ſteen/ een hoop ſlaghen op den rugghe te ſmyten. Op ſommighe plaetſen ſoo ver trecken haer ſommighe van dit berlint volck/ (ende dat/ booz inghevinghe des Dupbels) op wilde ende woeste Gheberghten/ alwaer ſe haer een langhen tijdt onthielden/ ende een gheſtrenghe leven leyden. Spwijlen ſoo ſacrificeren ſe hen/ ende wopen haer ſelven ban een hooghe Steenrotte af datſe in ſtuicken vallen/ t' welke al te mael anders niet en zijn/ als vaſſicken/ van ben ghenen/ die gheenich drinck liever ſiet ende meer bemint als t' verlies ende ſchade der Menſchen.

Het 18. Capittel. Van de Sacrificien die d'Indianen aen den Duyvel aeden, ende van wat dinghen.

Niet gene daer den Vyant/ Godt ende der Menſchen/ altoos ſu archept ende liſtichepdt in bewezen heeft/ is gheweest in de veelhept ende verſchepdenhept der offeranden ende ſacrificien/ die welke hy tot ſuener Afgoderije/ den ongehoobighen onderwezen heeft. Ende ſo ghelijck als de ſubſtantie der creaturen/ in Godes dienſte ende ſichtinge conſideren/ een wonderbaerlijcke acte ende enghenſchappe der Heilige is/ om dat het ſelve de ſacrificie is/ alſoo heeft oock den Vader der leughenen gheinventreert/ dat men hem/ als Aucteur ende Heere/ Godels creaturen ſoude ſacrificeren ende op offeren. De eerſte ſoorte van ſacrificien/ die de Menſchen ghebuykten/ was ſeer ſlecht ende eenboudich/ offerende Cain van de Druchten der Aerden/ ende Abel van t' beſte van ſu Dree/ t' welke van ghelijcken daer nae van Noë, Abraham, ende d' ander Patriarchen ghebaen wiert/ tot der tijt toe/ dat haer van Moyle ghegeven wierden t' lant

Genſ. 8.

Genſ. 1. 5.

ghe Ceremoniael Boeck der Leviten, daer ſo veelderſep ſoorten ende verſchepdenhepdt van ſacrificien in boozgeſtelt worden/ als oock booz verſchepden handelinge/ ende van verſchepden dinghen/ ende met verſchepden Ceremonien: Alſoo heeft hem oock den Satan/ onder ſommighe Natien/ wel laten behallen/ haer t' onderſchten/ datſe hem ſacrificeren ſouden van t' ghene datſe hebben/ t' zy hoe dat het ſoude moghen wesen. Onder anderen heeft hy hem ſoo deel te buyten ghegaen/ in haer te ghyben menichte van Wetten/ Ceremonien ende Opherbanten/ dat het een drinck om herwonderen is/ ſoo dat hy hem hier in claerlijcken verdoont/ d' oude Wet te willen naebooten/ ende in veel dinghen de ſelbe Ceremonien te willen uſurperen oft nae hem trecken ſo moghen wy alle de ghene die deſe ongheloobighen ghebuykt hebben/ reduceren tot die ſoorten van ſacrificien/ te weten/ d' eene van de dinghen die ſonder ghyvoelen zijn/ d' andere

d'ander van de Ghebirten/ende de derde van de Menschen. In Peru haddense booz
 een gebruyck te offeren Coca, dat onder haer een seer gheacht cruyt is: Mays, t welcke
 haer brood is/ gecoluerde pippen: Chaquirá, van haer Mollo gheheten: Zee-schul-
 pen ende bynglen oock Gout ende Silber, daer is eenighe figuren van Ghebirten
 afmaachten: Van ghelijcken sijne Lakenen van Cumbi, welcke oock ghewoont
 hout / ende seer ordinairis ghebruyck sijn eer ofte takel: Dese offeranden ofte sacrificien
 woerden ghedaen om goet weder ende ghe was te crighen / ofte om ghesondthepd/
 ofte om haer van eenighe perichelen ende qualen te beynghen. In de tweede
 soorte/ soo waren hen/ seeder ordinairse sacrificien van Cues, t welcke sijn Ghebirt-
 ten ghelijc als diepne padden / die v' Indiaren oock wel eten: Ende in jaerken
 van impoytanten ende wel ghestelde personen aengancde/ soo offerden sy Schapen
 van t' Aant/ ofte Pacos, (soo wel gewolde als slegtharighe) ende hadden een groot op-
 sicht ende aenmerkinghe op t' getal/ in de coluren/ als oock op de tijden / waer mede
 sy wonderlijcke Ceremonien uytrechteden. De maniere die v' Indiaren (nae haer
 oude Ceremonien) ghebruyckten / om eenighe groote ofte diepne kee te dooden/ is de
 selve van die van de witte Mooyen/ die se de Alquible hieten/ dat is de kee ofte t' schaep
 op de rechter arm te leggen / ende hem d'ooghen nae de Son te keeren/ sprekende se-
 kere woorden/ nae de ghedaente van de kee die se dooden / want soo se van een bonte
 ende beplachte couleur was / soo wierden de woorden gedirigeert ofte ghesonden tot
 den Chuquilla, ofte Donner / om gheen ghebruyck van Water te hebben: Ende soo t'
 wit ende slegtharich was/ soo wiert het de Son toegespeghent/ met andere woorden/
 ende zijnde mollich / met andere / op dat sy haer wilbe lichten ende hoefel gheden:
 Soo t' nu een Guanaco was/ dat is ghelijc als grauachtich/ so wierden de sacrificien
 gedediceert aen den Viracocha. Ende in Cusco, so wierden daer/ met dese Ceremonien/
 alle daeghs een slegtharich Schaep opgeoffert/ booz de Son/ welcke gebzant wiert
 met een root hemd-rook aen/ woypende t' t' handen sekere Cooskens met Coca, in t'
 vier/ t' welcke sy Villacaranca noemden.) Ende om dese sacrificien te doen/ so haddense
 een uytghehoert volck ende Dee die daer toe Gedeputeert waren / sonder
 een wiers anders toe te dienen. Sacrificeerden van ghelijcken Voghelen / hoewel dat
 dit in Peru soo ghemeyn niet en was/ als in Mexico, daer t' sacrificie van de Quartels
 seer ordinairis was. Wie van Peru sacrificeerden upt de Puna, (alsoo noemen se aldaer
 de woeste plaetsen) alsoe pervers ten Oozlogh souden gaen/ om daer mede de macht der
 Guacas ofte Goden/ van hen/ seeder tegenpartije te doen verminderen. Dese sacrificien
 wierden ghenaeint Cuzcovicca ofte Contevicca, of oock Huallavicca of Sopavicca, welcke
 se ghedaen wierden op dese maniere te weten/ namen veel der selve sooten van ghebe-
 gelte upt de Puna ende vergaerden veel bystelicly ofte doornich hout / genaemt Ganlli,
 ende t' selve ontsteken zijnde/ soo lepdense alle de Voghels by een/ welcke versamtinghe
 sy Quico hieten/ ende wierpense alsoo int vier / om het welcke v' Officianten van de
 sacrificie rontsom ginghen/ met sekere ronde ende cantighe steenen/ op de welcke ghe-
 schilt oert souden/ veel Slangen/ Aeuwv' padden ende Cyggen/ seggende Vfachum,
 dat is soo veel gheseyt / als wilt ons Dictoije wel laten ghelucken/ ende noch ander
 woorden waer mede sy sepden/ laet de crachten der Guacas onser branden te niet ende
 berlopen woen: Ende brachten als dan noch eenighe swarte Schapen booz den dach/
 die etlijcke baghen sonder et en hadden opghesloten gheweest / de welcke ghenoeint
 woerden Vrcu: Ende int dooden van de selve/ soo sepdense/ dat soo ghelijc als de her-
 ten van dese Beesten verslant ende crachteloos waren/ datse alsoo oock haer/ seeder
 derpartije wilbe verslaen en crachteloos maken. En soe in dese schape vermerc-
 ten/ een seker bleesgh/ t' welcke achte v' acn' t' herte hangt/ met het vasten ende boozleben
 ghevanghen is/

ghehanghens/niet gheconsuumeert ofte herbwoenen en was/soo hielden s' t' booz een quade boozeggighe ofte Prognosticatie. Zachten oock sekere s' warte Honden ghe-naemt Apurucos, de welke s' dooden/ende op een black Delbt neer wierpen/doende als dan 't'beesch van de selve/aen een sekere soorte van bosch (met sekere Ceremonien) op eten. Dese Sacrificie deden s' van ghelijcken / op dat den Ingas niet gheen senijn ofte vergift beschadicht en soude worden: Ende om dit te doen/soo basten s' van den mozzghensfont of tot datse de sterren saghen / al dan soo aten s' den bupek vol / ende haken/nae der witte Wooren usantie. Dese Sacrificie was d' alder aengghenaemste/van tegghens der Spanden Goden/ende hoe wel dat het selve hedens daeghs meestendeel te niet is/dooz dien dat d' oozloghen gheslist zijn/soo isser niet tegghenstaende noch al eenich spooz (ende dat niet wepnich) by de ghemepe Indianen af ghebleben/soo wanneer dat s' by sondere gaeften upstaende hebben/oste datse by de Cacicques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Wozen ende Dlecken/eenich verskil tegghens den anderen hebben. Item / sacrificieerden van ghelijcken Zee-schelpen/biese aldaer Mollo noemen/de welke s' aen de Fontepnen ende bloepende Beken offerden/eggghende dat de Schelpen de kinderen van de Zee waren/ende dat de Zee / Moeder van alle de Wateren was. Hebben (nae datse van colere zijn) herschepden namen / waerom s' haer oock tot herschepden efferten dienen. Gheschuyckten van dese Zee-schelpen by naest in alle manieren van Sacrificien. Ende daer zijn hedens daeghs noch sommige/die de ghemalen Mollo ofte Schelpen/booz een supersittie / in de Chicha (het welke haren vranck is) doen. Hadden oock gheputeerde Indianen gheoydneert / die de Sacrificien ofte offeranden deden/booz de bloepende Beken ofte af-wateringhen / die booz de Dlecken ende Charcas, ofte Bou-landen heen liepen / twelcke gedaen worde/soo haest als de selve bezaept waren/op datse niet en wilden op-houden van loopen/ende de selve te begieten. Dese sacrificien werden booz de Waersleggers/by loten upt ghezozen / twelcke ghebaen zijnde/soo wordender van de Contributie der Ghemepe/te/alle tghene vergadert datter ghesacrificeert soude werden/ende alsoo gelebert aen den ghenen die de last hadden om de selve Sacrificien te doen/ de welke s' deden in't beginnel van den Winter/dat is soo wanneer dat de Fontepnen / bloepende Beken/ende Rivieren beginnen te wassen / ende hoogh te worden / booz de vochtigheyt des tijts / twelcke s' haer Sacrificien toe schyben: Maer de Fontepnen ende Water-beken der onbewoonde plaetsen/en deden s' gheen Sacrificie aen. Dese veneratie ofte eerbiedinghe aen de spruytende Wateren/Fontepnen/Beken / doozloepende Wateren ofte Rivieren/die booz de Dlecken ofte Bou-landen heen loopen/ is haer noch hedens daeghs aenghebleben: Houden van ghelijcken in eeren,de Fontepnen ende Rivieren der onbewoonde plaetsen/ende de Contrepe daer twee Rivieren in den anderen loopen/en haer vermenghen ofte ghemoeten/doense een hpsondere eerbiedinghe ende veneratie aen/want wasschen haer aldaer om van eenighe ghebezeken te ghene-sen/nae datse haer eerst wel bestreken ofte besmeert hebben met Weel van Mays ofte van ander ding hen/daer noch andere herschepden Ceremonien by doende / twelcke s' van ghelijcken in Badt-stoben doen.

Het 19. Capittel. Van de Sacrificien diese van Menschen deden.

Mer het gene dat in't ongeluck van dit ellendich volck
aldermeest te beclaghen is/was den Tribut die aen den Dupbel be-
taelden in't sacrificeren der Menschen (die nae Godts Beeldt gemaect
ende gheschapen waren/om van Godt te genieten) diese hem op-offe-
den. Heeft onder veel Natien een ghebruyck ghemeest/datse (om haer-
lieder overleedenen te gelepen) gheboodt hebben de personen die haer alder aenghe-
naemst waren/ende ben genen daerse/naer haer goet-buncken/in de ander Werelt al-
derbest af ghebent souden mogen wesen/ghelijck als bozen geseyt is. Behalven dese
occase/soo haddense in Peru een usantie/Kinderen van de vier tot de thien Jaeren tse/
te sacrificeren/zynde tmeestendeel des selven/in saken die den Inga heroerende waren/
ghelijck als in syn siecken ende cranckheden/om ghesonthept te verwerben / als oock
soo wanneer dat hy ten ooploch trock/om victorie te vercriggen. Ende soo wanneer
datse den nieuwen Inga den quast ofte quispel gaben / twelcke des Coninckts teycken
was/ghelijck als alhier den Scepter ofte Croon/sacrificeerden in de selve solemnitept/
'tghetal van twee hondert Kinderen / ende dat van de vier tot de thien Jaeren toe/een
hardt ende onmenselijck spectakel. De maniere van de selve te sacrificeren/was/die
te verwozen/ende met sekere grim-aensichten ende Ceremonien te begraben. Op
andere tijden/soo onthalsdese/ende bestreken haer met het bloet des selven van't ee-
ne oot tot aen't ander. Sacrificeerden van gelijken jonge Dochters ofte Maeghden
van de ghene die men den Inga upt de Cloostren (daer wy hier bozen af ggehandels
hebben) brachte. Daer was in dese soorte van sacrifice / een ser groot ende ghemein
abuyts/te weten/soo wanneer datter eenich van de princypaelste / als oock van de ghe-
meine Indianen/cranck was/ende dat haer den Waerseggher gheseyt hadde/dat hy
woosseker sterben soude/soo sacrificeerden sy haer epghen Sonen aen de Son ofte den
Virachocaa, biddende datse hem daer mede wilben te wyden stellen / ende lieben van
den Vader niet benemen. Dier gelijcke wyethept / nae dat de Schyftuere vermeldt/
soo bede oock den Coninck van Moab, in't sacrificeren van syn eerste ghebozen Soon/
op de mueren/ende dat men aensien der Kinderen van Israel / de welke dese daet soo
grou welijcken hoop ooghen stont/datse hem niet meer en wilben benaumen / ende
weder nae haer wooningen toe keerden. Dese selve maniere van wyede sacrificien te
doen/ refereert de heplige Schyft in't ghebruyck geweest te zyn/onder de Barbarische
Natiën der Cananeen, Iubuseen, ende d'ander meer/daer't Boeck der Wyshheit men-
tie af maect/segghende : Sy noemen't vyede/te leven in soo veel ende groote swarte-
heden/als daer is/haer epghen Kinderen te sacrificeren/oste andere verbogghen sacri-
ficien te doen/oste alle den nacht over in bingen van sortenijde te waken/ende hierom
ist/datse haer in't leven/ende houtwelijcken staet/onreyn houden/ benemende den ee-
nen aen den anderen/upt haer ende nijt het leven / ende den anderen ontneemt hem
't Wyf ende de vyede/ende gaet al verwert dooy den anderen heen / als bloedt-bergie-
ten/dooden/selen/bedrooch/valschept/ontrou/oproere/onrecht / mufterije / Godt te
vergeten/de Sclen te belasten/ twesen ende ghehoorte te verwisselen/de houtwelij-
ken te veranderen/ongesichtheyt in overspel ende onreynheden/want d' Afgoderije
is een afgront ofte Doel van alle quaden. Dit is den Wyshen-man/ segghende van't
selve volck/daer hem David van beclaeget/dat de Kinderen van Israel soobanighe
costuymen af gheleert hebben/sae soo veel/datse haer epghen Sonen ende Dochteren
aen de

3. Reg. 5.

Sap. 1.
Cap. 14.

Psal. 105.

aen den Dupbel quamen te sacrificeren / t'welcke noyt van Godt begeert noch aengenomen gheweest is / want naedemael dat hy den Ruytcur van 't leben is / ende alle d'ander reste dooz den Menschhe gheschapen heeft / soo en is hy daer gantsch niet met beholpen / dat d'een Menschhe d'ander 't leben beneme. Ende al hoe wel dat den Heere de goede wille des ghetrouwen Patriarchs Abrahe (de daet van syn Zoon te willen onthoofden) gheapprobeert ende woog goet aengenomen heeft / so en heeft hy't noch tans in gheenberleyp wijse toeghelaten / waer uyt men de boosheyt ende quade ghenegeetheyt des Dupfels sien mach / die hier in Godt heeft willen te boben gaen / hem vermakende in aengebeden te wesen / met verfortinge van Menschelijcke bloet / soeckende in deser boeghen 'tberlies der Menschen lichamen ende Zielen / ende dat dooz den uytsumighen haet ende rijt die hy de selve (als syn soo wpeeden weder-partije) heeft.

Het 20. Capittel. Van de grouwelycke Sacrificien der Menschen,
die de Mexicanen ghebruykten.

A Hoe wel dat die van Peru, in kinderen te dooden / ende van haer eyghen Zonen te sacrificeren / die van Mexico te boben gingen / want ick noyt gelesen noch verstaen hebbe / dat de Mexicanen sulcke in ghebruyck gehad hebben / niet teghenstaende / in de menichte der Menschen diese sacrificeerden / ende in de afsghryfselijcke maniere daer sijn met deden / gingen sy niet alleen die van Peru, maer dook alle Natien der Werelt te boben. Ende op dat men sien mach / 'tgroote ongheluck daer den Dupbel dit volck in verleydt hadde / soo sal ick ozdientlyck verhalen die onmenschelycke usantie diese hier in gehad hebben : Eerstelijcken / soo waren de Menschen, diese aldus sacrificeerden / in den Crygh gebangen / ende soo't gheen Captijven ofte Slaben en waren / soo en bedense

bedenfe dese solemnele sacrificien niet/waer tme het schijnt/ sp der Guberen ghezupekt ghebolcht hebben/die 's sacrificie (nae dat eenighe Auzheuren seggen) daerom Vichmas noemden/om dat het van een overwonnen dinc was / soo ghelijck als s't oock noemden/Hofia, quasi ab Hofte, om dat het een Offerande was van haer. Wanden/ hoe wel dat het ghezupck van't selve t' een ende t' ander vocabel/ verbyzpot ende ghe-recht heeft tot alle soorten van sacrificien / in effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders niet en sacrificeerden/dan hare Captijven ofte Slaven/ende om de selve Slaven te krijgen/soo waest datse ordinaris oozloch boerden. Hier van quam datse in hare Welt-slagen ende strijden/alsoos sochten/elck een om syn wederpartige levent te vanghen ende niet te dooden/om daer hare sacrificien mede te volbranghen. Dese reben gaf oock Moteçuma aen den Marchgraef van den Dale/als hy hem bzaeghde hoe dat het hy quam/naebemael hy soo machtych was / ende soo veel rijcken overwonnen hadde/dat hy de Probieintie van Tascála niet overweldicht en hadde / zijnde een dinc dat hy soo lichtelijcken hadde connen uptrechten/willende : Ceene was / op dat de Slecht ende aencomende Nammen van Mexico mochten hebben waer in datse haer sacrificeerden ende oeffenden/om in gheen ledicheyt ende met ghemack opghevoet te werden . Candere ende tyncipaelste/waeromme dat hy dese Probieintie gherefer-beert ende gheschout hadde/was om te hebben van waer hy de Slaven ende Captij-ven/ofte ghevangenen mochte halen/diese hare Goden sacrificeerden. De maniere diese in dese sacrificien hadden/was als us / ginghen in de Palissade ofte Steccade der Doots-hoofden/daer boden van gheseyt is/alkwaer de ghene bergaderden die ghesa-cificeert souden werden/ende deden aen de boert ofte t'uberste van dese Palissade, een sekere Ceremonie met de selve/te weten/seldense al te samen aen de boert van dien/ op een rjse heen/ende dat met goeder wacht van veel volckx daer rontsom : Terstont daer naer soo quamper een Priester upt / hebbende een coyte Alve ofte Chooz deedt aen/vol strengnen aen de zoo men ofte boorden / ende quam van't opperste des Tempels af/met een Seeldt ofte Afgodt in de hant/twelcke gemaect was van een deech van Bledos ofte Maper/ende ghebacken Mays met wintich betmenght / hebbende d' ooghen van groene Coraelkens/ende de tanden van de granen van't Mays,comende soo haestich als hy mochte/de trappen des Tempels af ghehoopen / ende clom alsoo op eenen grooten steen/die te middeweghen van de plaats ofte t'parck/op een seer hoog Caneel ofte Schabot bast stont : Dese steen worde ghenaemt Quauacalli dat is/den Xrent-steen gheseyt, quam hy een leederken (dat teghens t' Schabot over stont) op/dalende alsoo weder hy een ander/dat aen de ander zijde stont / af / alsoos met spnen Afgodt in d' armen/comende epntlijcken ter plaatsen daer de ghene stonden/die ghesacificeert souden werden/ende beginnende van't eene epnt af/nae't ander toe/ginck aen een peder in't bysonder/desen Afgodt booz oogen houden / segghende : Stet/dit is uwen Godt. Dit hen aldus gheswesen hebbende/baede weder aen d' ander zijde van de steyger ofte trappen af/gaende alle de ghene die sterben souden als in Proceffie tot die plaetse daerse ghesacificeert souden werden/alkwaer sy de Wminsters/die haer sacrificeeren souden/al bereypt honden staen. Het ordinaris ghezupck van de sacrificien/was de boest op te snijden van de gene diese sacrificeerden/ende t'bert daer noch half levent upt te ricken/ende t'lichaem alsoo langhs de trappen des Tempels, al rollende/af te stooten/twelcke gantsch in bloet ghewentelt ende bespynghet wiert. Ende om tselve beter te verstaen/soo is te weten/datter ter plaatsen daer men de sacrificie dede/gramen te staen/ses sacrificeerders/die tot de selve Digniteyt gheconstitueert ofte geordineert waren : De vier/om de handen ende voeten/der ghesacificeerden/bast te houden,ende een booz den hals/ende d'ander om de boest op te snijden ende t'bert upt te trecken.

Bledos is
een Moers-
ruyt/twelck
ke int' La-
eyn Blicum,
ende in
Wuytsch/
Maper ge-
naemt
wordt.

te trecken. Dese wierden ghenaemt / Chachalmua, / twelcke in onse tale soo veel is / als Minister ofte Dienaer der ghewijede dinghen / dit was onder haer een van d' opperste Digniteyten ende van grooter estime / twelcke aen-erfde ge'lyck als een dinck van eenich leen. De Minister / die 't officie van te dooden hadde / twelcke den festen van hen allen was / was gehouden ende geacht / ge'lyck als een opper-Priester ofte Paus / zijnde den naem derselden / verscheppen / nae dat de gheleghentheit des tijds ende de solemniteyten / diese sacrificeerden / met byachte : Oock mede soo waren de Cleederen (van afse upt quamen om te sacrificeeren) van ghelycken nae den tijt / herkschepden. Den naem van haer Digniteyt, was Papa ofte Paus / ende Topilzin, het habijt ende byacht was eenen rooden godijn / op de maniere van een Dalmatic, hebbende aen de boorden / strengen / in de plaats van zoomsel / met een Croon van costelijcke groene ende geele Plumagten op 't hooft / ende aen de ooze / een mantere van goude Goyhanghels / met groene Ghesceuten daer in ghesaueert : hadden oock onder aen de lippe / te weten / te half woghen de kin / een dinck ghelyck als een schaft van een blauwe steen ghemaect. Dese ses sacrificeerders quamen met de aensichten ende handen seer swart ende leelijck aen ghestreken / hebbende de bys van dien / ghemaecte hanzvlerchten op de hooft den / die seer ghecrut ende berwert stonden / zijnde met leere rfe men om 't midden van 't hooft vast gebonden / ende aen de boorhooft den diepne paptere schildkens / die met herschepden colouren geschildert waren / de Cleederen waren witte Dalmaticken, zijnde met swart bestickt ende bezocht / met dusdanighe habjten so berdeedense haer in de selve figure des Duphels / in sulcker voege / dat se int gesicht met hare grim-aensichten / alle de Gheimpnte ende omstaenders / een groot verschijcken aen saegghen. Den oppersten Priester hadde een seer groot breet ende scherpe steenen mes in de hant / ende d' ander Priester hadde eenen houten half bant / welcke ghemaecte was in maniere als een Slanghe. Du staende albus alle ses boorden Afgodt / deden sy hare eerbiedinghe / ende stelden hen in ordinantie by den steen / die ghe'lyck als een Piramide, als bozen gheseyt is / recht teghens de deure des Afgodens Camer over stont. Dese steen was soo scherpe ende puntich / dat als men daer den genen die ghesacrificeert soude werden / inet den rugghe liet op ballen / soo booghy terfont soo crom om / dat men hem seer lichtelijcken 't lijf in 't opballen van 't mes / over midden haelden. Nae dat dese sacrificeerders in ordinantie stonden / so wierden alle de gene die se in de oorloghe ghevanghen hadden / ende die in dese Feeste gesacrificeert souden / worden / uyt ghesaelt / ende dat met een goede wacht ende menichte van volc vergheselschap / ende bychtense de langhe trappen op / al te samen op een rij ende moedernaecht / ter plaetse daer de Ministren bereept stonden / ende comende een pegeijck in syn ordinantie / soe quamen de ses sacrificeerders / ende namender een boozen af te waeten / d' een een boefte been / ende d' ander een ander / ende d' ander twee elck een aen / ende werpense alsoo met den rugghe op de boor / ende scherpe ende puntige steen / alwaer se dan / den bysien van dese Ministers / den houten half bant over 't hooft heeren om den hals streck / zijnde van den opper-Priester met een groote raddicheyt de boort met het boozepde mes op gesaelt / ende therte met de handen uyt ghetrocken / twelcke hy alsoo noch roockende aen de Son toonde / dien hy den selven doock van 't herte op offrede / waer mede hy hem terfont nae den Afgodt toe keerde / hem 'tselven in 't aensicht werpende / als van soo nam hy terfont het lichaem des gesacrificeerden / ende stiet het met grooter lichtheerlicheyt van boven de trappen des Tempels, al rolende af / want de scherpe steen stont soo dicht by de trappen / datter gheen twee hoetspate tusschen den steen ende d' eerste trappe was / waer dooz hye met een gheselre / doet alsoo hol / ober hol / van boven neer rommelde / op dese maniere soo wierdense alte

samen d' een booz ende d' ander nae ghesacrificeert. Ende nae datse (doot zijnde) van boben neer ghetwoopen laghen/soo quamend' eppenaers der selven/te weten/de gene daerse van gebangen hadden gewest/ende namense wech/veelense onder haer/atense op/ende maechten daer een groote Feste met/de welke altoos op't minste /over de beertich ende vijftich waren / want daer waren onder haer die seer bedreven ende ende handtsch waren om de selve te captiveren ofte hanghen. Dit selve deden alsoo van ghelijcken alle d' andere onligghende Natien / die de Mexicanen in alle hare costummen/Wetten ende Godts-biensten ghelijck waren.

Het 21. Capittel. Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebruyckten in de sacrificien van Menschen.

Dier was noch een ander maniere van sacrificie / op vercheyden Festen/de welke sy noemden Racaxipe Velziti, dat is soo veel geseyt als billighe van Menschen/worden alsoo ghenaint / om dies wille datse op sekeren Feste-daghen een slaef ofte slaven (nae't ghesal datse begheerden) namen / diese Wel af bilden/twelcke als van een persoon/daer toe ghe deput eert/aenghetrocken wierdt : Desen ginck boozhy alle de huyzen/ober alle plaecten ende mercken der Steden/al singende ende dan sende/ende de een pegghelick moest als van den selven wat bieden/want den genen die hem niet en gaf sloech hy met een eynt van't Wel in't aenghesicht / hem met het Bloet van't selve een slabbay ghebende. Dese gynchelerije duerde soo langhe / tot dat het Wel aen stucken ende blarden was. In desen tijt soo vergaderden de selve/die aldus om liepen veel aelmoeffens / twelcke besteeft wiert in dingen die tot hunnen Godts-bienst van noodde waren. In veel van dese Festen/soo wordender een updagginge gebaen/tusschen den ghenen die't Sacrificie doen souden/ende den ghenen die ghesacrificeert souden worden/twelcke gheschiede op dese maniere : Bonden den slaef met d' eene voet aen eenen grooten ronden steen/ende gaben hem een Zwaert met een stondayn in de handen/om zyn selven te verweeren/terstont soo quam den anderen die hem sacrificieren soude/van ghelijcken gewapent/met een spijer ende Schijfende soo't gebeurde/dat den ghenen die ghesacrificeert soude werden/d' oberhant behielt/soo was hy vry ende ontslaghen van't sacrificie/vercrighende noch daer en boben/daer booz/ eenen naem van een byoom Capiteyn/ende ghelijck als een soodanich/woyde hy daer nae geacht : Maer soo den selven oberwouwen bleef/soo wiert hy op den selven steen/daer hy aen ghebonden was/terstont ghesacrificeert. Doch soo was een ander maniere van Sacrificie/soo wanneer datse eenighen slaef bediceerden ofte toe-eggenden/om den Afgodt te representeren/welcher ghelijckenisse sy seiden den selven te wesen / twelcke aldus toe ginck : Gaben alle Jaren eenen slaef aen de Priesters / op dat de lebende ghelijckenisse des Afgodts/minnermeer en soude ghebreken/den welcken sy terstont/nae dat hy in't Officie ghetreden was/ (zijnde eerstelijcken seer wel gewassen ende ghereynicht) alle de cleederen ende teykenen des Afgodts aentrocken ende omhynghen/hem den selven naem ghebende/ende was tgheseele Juerd booz / soo veel gheacht ende gheereet als den selven Afgodt. Hadde altoos tot een bewaringhe twaelf Mans by hem/op dat hy niet wech en liepe/ende met dese wacht/so lieten se hem vryelijcken gaen/waer dat het hem luste : Ende soo't by geballe gheschiede / dat hy quam wech te loopen/so moest de princijpaelste van de Wacht-houders/in zyn plaetse staen/om den Afgodt te representeren/ende daer nae gesacrificeert te wordē. Desen boozscheyden

schyben Indiaen ofte slaef hadde de alder eerlijcke Camer ofte wooninge des Tempels, alwaer hy at ende dronck daer hem oock alle de princypaelste quamen dienen ende eerbiedinghe doen met hem de Spysen aen te reychten/op de bereydinge ende wanninge van de groote Heeren: Ende soo wanneer dat hy dooz de Stabt heen giinc / soo hadde hy altoos een groot gheselschap van Heeren/ende de voornaemste by hem/die hem gheleypden/ende broecht oock een pijsken inde hant/daer hy altemets op speelde/waer mede te verstaen gaf/dat hy ober strate giinc/op welckier ghehupt de Vrouwen terfont met haer kinderen op d'armen quamen upuloopen / hem de selve vooz zyn boeten neer legghende/ende be goeten hem ghelijck als een Godt/doende 'tselbe van ghelijcken alle t'ander Volck. Des nachts soo sieldense hem in een Kanwe / die van stercke sijere kneden ghemaect was/op dat hy haer niet en mochte ontbliben / toeder tijt toe/dat den Jeesi-dach ghecomen was /al dan soo wiert hy ghesacrificeert/ghelijck als vooren verhaelt is. In dese vooysepde ende andere beelderley manieren wast dat den Dupbel dese ellendighe Menschen bezogghen/be spot ende beriept hadde/ende de menichte die met dusdanighe Helse wreechtheyt/omghebracht ende gesacrificeert waren/was soo veel/dat het een ongelooflijck dinc schijnt te wesen/want daer woort ghesacrificeert datter reysen gheweest zyn/daerber ober de vijfdupsent ghesacrificeert warden: Jae daer zyn daghen gheweest / datter op versheypden plaetsen/ op dese vooysepde maniere/ober de twintich dupsent om ghebracht zyn. Tot dese soe sgriffelijcke moorderhe/ghebruyckte den Dupbel dooz zyn Ministers / een aerdighe inventie/ende was/dat soo wanneer de Priesters des Satans tijt ende goet dochte/so gvinghen sp tot de Coninghen/ende gaden hen te kennen / hoe dat de Goden van hongerslozben/ende datse haer wilden ghedachtich wesen: Al dan soo maecten hen de Coninghen terfont ghereet/ende waer schouden malcanderen / hoe dat de Goden t'eter eyschten/dat sp daerom haer volck gereet souden laten binden op een bestemde dach/sependende haer volck maer de Probitien van haerder wederpartige toe / om hen ten strijde bereydt te maken: Albus hare Volcken versaemt / ende de Heytachten in krijghs-ordinantie ghestelt hebbende / soo quamen se op de bestemde Velden by een/ende leberden den anderen een Welt-slach/zynde alle hare questie ende ghebecht anders nieuwers om/dan om d'een d'ander te vanghen tot de voldoeninghe der sacrificien/pretenderende een peber aen weder zynen/hem op't vroomste te vercloecken ende beneerslijghen/om de meeste Captijben ofte ghebanghenen vooz de Sacrificie te brengen/in boeghen datse in dese Oorlogghen meer wepys doen om den anderen levent te banghen/als doot te smijten/want alle hare intentie was / lebende Lieben te brengen/om haer Afgoden te spijghen/ende dit was de maniere daerse hare Goden de Victimas met brachten: Oock soo is te weten/datter geentghen Coninck getoont wiert/vooz aeler dat hy eenighe Probitien oberwonnen hadde / ende een menichte van Captijben vooz hem brachte tot sacrificien van sijn Goden / alsoo datter van alle canten een onuytshelijck dinc was / thoet dat tot des Satans eere vergoten ende ghesloet wiert.

P. met syn machers / de welke die van Tezucuo gesacrificeert hebben. Van ghelijcken soo isser een byem/ doch warachtich dinc̄t gheschiet/ dewijle t' selve van ghelooft waerdighe personen verleit wort/ ende was/ dat staende etijliche Spagnardien/ om t' spectakel van dusdanighe offeranden t'aenschouwen / soo soude daer een cloeck ende wel dispost Jonghelinc̄t onghesieden/ t' herte uptghetrock/ ende alsoo/ nae haer t'santē/ van boben de trappen asghetrokken wesen / beneden comende/ teghens de Spagnardien/ in syn tael gheseyt hebben: Cavalleros muerto me han, dat is/ Ridders/ sy hebben my ghedoodt: t'welcke aen den onsen een groot medelijden ende asgrijpen veroorsaeckte. Ten is gheen onghelooftich dinc̄t / den selven ghesproken te hebben/ nae dat hem t' herte uptghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt / dat het sonnetts/ int sacrificeren der Shebieten/ gheschiet is/ dat de selve (nae datse t' herte uptgetrocken/ ende op den Altar ghelept waren) haer berroert ende aemtocht ghegheven/ iae dat meer is/ luyde ghebleet/ ende een stuck weeghs heen geloopt soude hebben. Du achterlatende de disputatie / van hoe dat het selve met de nature ober een comt/ soo is het ghene/ dat de materie beroerende is / te aemercken / met hoe een onlijdelijcke dienstbaerheyt / dat de boossepde Barbaren den Hellschen dootslagher onderwoopen waren/ ende hoe groote barmherticheyt dat den Heere getoont het is / in haer syn sachmoedighe/ opprechte/ ende in alles aenghename Wet ghemeyn te maken.

Galen. lib. 2.
de Hippoc.
& Platon.
placit. cap. 4.

Het 23. Capittel. Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der Heylighē Kercke nae te bootsen.

Et ghene dat aldermeest / van den haet ende weerbarsticheyt des Satans/ te verwonderen is/ is/ dat hy niet alleen in d' Afgoderije ende sacrificien/ maer oock in sekere manieren van Ceremonien/ onse Sacramenten/ (die onsen Heere Iesus Christus ingheselt / ende syn Heylighē Kercke int ghebruyck heeft) naegh boots heeft / namelijkken so heeft hy t' Sacrament van t' Nachtmal / welke het aoverhooghste ende Goddelijckste is/ onderstaen in een sekere soyme nae te bootsen / ende dat / tot een groot bevoech der onghelooftighe/ t'welcke op dese maniere toegaet / te weten / in d' eerste Maent dese in Peru, Rāyme noemden / de welke hy ons met December ober een comt/ soo wordender een seer solennele Feste ghehouden/ Capacrāyme gheeten / met seer groote sacrificien ende Ceremonien / die veel daghen lanck duerde / in de welke gheenighen byemdelinc̄t ofte upheemlicher hem int Hoff (t'welcke te Cusco was) mocht laten binden. Dese daghen volopndicht zijnde / soo wterden alle byemdelinghen oozlof ghegheben om te moghen in comen/ ende maectense alsdan de sacrificien ende Feste aelachtich/ met haer t' Sacrament te geben op dese maniere: De Mamacōnas van de Son/ welke waren ghelijck als Jonnen / maecten depne doeckskens van t' Meel van t' Mays/ zijnde de selve gheliebedt ende ghebarken met bloet / van witte stammen/ die oock op de selven dach gheoffert werden/ deden als van de byemdelinghen van alle de Hobuncten terstont in comen / ende sieldense in opdene: Dit ghebden zijnde/ so quamen de Priesters (de welke van een seker gheslacht/ ende afcomelinghen van Iluqui Yupangui waren) ende gaven elcken Persoon een betē ofte wort van de boosnoemde doeckskens / segghende datse haer dese stucken ofte byocken gaben/ op datse met den Inga t'welcke den Coninc van Peru was/ vereenicht ende in bezach souden blijven / ende maecthonden haer oock / gheen quaet teghens den Inga te spreken noch te dencken/ maer datse hem altoos goetgunstich wilden wesen / want

Den selven beet ofte byock soude getuygenis van haer intentie geben / ende soof haer befooyliche plicht niet en debben / soo soudet de selve wythzenghen ende teghens haer aen wesen. Dese boozghescheben kroecken wierden ghebracht in groote Coude ende Silbere Schotelen / de welcke hier toe alleenlijck ghebesicht wierden / ontvinghen ende aten al te samen de beten ofte byocken / met een groote bansegginge aen de Son / van de welbaet / toonderde in de wooyden / als oock int gelaet / een groot contentment en bebotie / protesterende datse van alle haer lebē geenich diac tegens de Son noch tegens de Inga doen noch denckē soude / op welcker conditie se de boozsepde spijse van de Son ontfingen / en dat oock de selve cost soude blyben in hare lichamen tot een getuygenisse der getrouwenheid die se de Son ende den Inga haren Coninck bewijsen souden. Dese Duyvelsche maniere van uptdeelinghe wierden van gelycken ghouden in de thierde Maent / Coyaraimē ggenaemt / t welcke Septem̄ber was / te weten / in de solenne feestē die se citta noemden / ende dat / met alle de boozschreben Ceremonien. Ende behalven d'uptdeelinghe van t h. Nachtmal / (soo t ghebooyst is soodanighen woort te ghebruycken) soo souden se noch oock van de boozschreben kroecken aen alle de Guacas. Hephlichdommen ofte bzeemde Afgoden / van het gantsche Rijk ober / waer toe op de selve tijt albaer persoonē van alle wegen bereypt stonden / om t selve t ontfanghen / segghende datter t selve van de Son ghesonden werdt / in tepraken dat hy begerde / datse hem al te samen souden achten ende eeren. Van ghelijken soo werden baer de Caçicken. (dat sijn d' Oberste Kegerders ofte Heeren) booz quiste / oock was af ghesonden. Nemandt sal dit by abontur / booz een sabel ofte beuselinghe houden / doch is in effect een dinc dat secker ende warachtich is / want dese maniere van t Sacrament wyt te deelen / heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy af / (welcke den ghenen was / die de meeste Wetten / ghebruycken ende Ceremonien ingheselt heeft / ghelijck als een ander Numa. in Roome) tot dat het Evangelium onses Heeren Iesu Christi alle de boozschreben superstitien wech ghenomen heeft / ghebende de warachtighe ende levendighe spijse / die de Zielen te samen hout / ende met Godt bereeycht. Den ghenen die hem hier van volcomelijcken wil boldoen / mach lesen t ste laes dat den Licentiaer Polus gheschreben heeft aen den Herdts Bisschop van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / Don Ierenimo de Loaysa, salder dit / ende noch veel ander dinghen meer / in binden / t welcke hy met grooter neersichheyt ende sekerheyt ondersocht ende by een verlaemt heeft.

Het 24. Capittel Op wat maniere dat den Duyvel in Mexico onderstaen heeft, nae te boofden, de Feeste ofte Ommeganck van t Corpus Christi, dat is t Sacraments-dach, ende d'uytdeelinghe van t Nachtmal, die de Kercke ghebruyckt.

En grooter verwonderinge sal beroozsaken / de Feeste ende ghelijckenisse van het Nachtmal / die den selven Duyvel (als Prince van de kinderen der Hoobaerdij) in Mexico ghebooyndert heeft / ende hoewel dat de selve wat lauck is / soo salt nochtans goet wesen / t selve te verhoonen / soo ghelijck als het booz gheloof wardighe Personen beschreuen is / t welcke aldus toe ginc: De Mexicanen hielden de principaelste Feeste van haren Godt Vizehpuzeli. In de Mey-Maent / ende twee dagen booz de Hoochtijt / soo quamen de jonghē Dochters (die wy boozen gelyc hebbē / te wesen gelyck als Jonnen / ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maelden een groote quantiteyt

quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Maper/ gelijkelijcken met gheroof Mays her-
 menght/ t selve ghemalen wesende/ kneeddent met Honich/ makende alsoo van't hoop-
 sepe deech/ eenen Afgodt/ die soo groot was/ als het selve houten Beelt/ ende setten
 hem in de plaats van d' ooghen/ groene blauwe/ ofte witte Cozalen/ ende booz tanden/
 de Gnanen van't Mays, hem verterende met alle t' ghewaer ende omhanghjel / dat
 vooren gheseyt is. Nae dat hy aldus tot sijn volcomen perfectie ghebracht was / soo
 quamen alle de Herren/ ende brachten een costelijck ende tierlijck deet/ ghemaecht nae
 des Afgoden usantie/ t'welcke sy hem aentrocken / Aldus wel ghesleedt ende toeghe-
 maecht zijnde/ soo stelden hem op een blauwe schabel in sijn Kofbaer ofte Setel/ om
 alsoo op de schouderen ghebraghen te worden. Als nu den dach van de Feeste ofte
 Hoogh-tydt gheromen was/ soo quamen alle de boozschyben jonghe Dochters/ een
 ut e booz den dach/ upt ghesleedt zijnde met witte cleeren ende met intewtue berckersels
 omhanghen/ ende wierden op dien dach genaemt/ Sisters van den Godt *Viztlipuztli*:
 Waren oock gheroot met Crantsen van geroot ende ghebarsten Mays, hebbende
 dicke strocken van't selue / om de halsen/ welcke haer quamen tot onder de slijcker ar-
 men/ hadden de wanghen ofte t' aengesicht met verwe bestreken/ ende d' armen van
 de ellebooghen af/ tot op de handen toe/ berckert met alderley gecoleurde pluyven van
 Papegaven. Aldus toeghemacht wesende/ soo namen se de Kofbaer/ ofte Setel des
 Afgodts op de schouderen/ ende brachten se tot op de plaats/ alwaer de jonghe Gesel-
 len al te samen al berckert stonden / ghecleet zijnde met een gheleuet van aerdighe ende
 seer hupsse Netten/ hebbende de selve maniere van geroonde Crantsen/ als de Doch-
 ters. Nu comende de Dochters met den Afgodt upt / soo ghenaekten de Jonghe-
 singhen met groeter eerbedinghe / ende namen den boozschyben Setel op de schou-
 deren / ende droegghen alsoo tot aen den ondersten trap ofte doffel van den Tempel,
 alwaer haer dan de gantsche Gemeente booz verootmoedighde ende neberbugghde/
 nemende d' aerde van de bloer/ ende die haer selven op't hooft legghende/ t'welcke on-
 der haerleben een ghemeyne Ceremonie was in de yncipaelse Feesten haerder
 Goden. Dese Ceremonien aldus ghedaen zijnde/ begonst de gantsche Gemeente
 in Processie te trekken/ ende dat/ met soo groeter haesten alst haer ymners doentijck
 was/ gaende aldus tot op eenen Bergh/ staende een mijl buyten de Stadt van Mexi-
 co, ghenaemt Chapultepec, alwaer sy een vermaninghe/ met eenighe sacristie d' eben-
 t'welcke ghedaen zijnde/ schreiden daer weder terfont met de selve haeste van daen/
 nae een plaats toe/ die niet verre van daer ghelegghen was/ gheheeten Atlacuavaya, al-
 waer sy de tweede vermaninghe deden. Van hier soo gingen sy tot op een ander
 Pleck/ een mijl verder aen ghelegghen/ t'welcke ghenaemt wordt/ Cuyoacan, van waer
 sy al dan weder nae de Stadt van Mexico toe keerden/ sonder eens te pauferen/ doen-
 de alle de desen boozschyben wegh (t'welcke ober de vier mijlen was) in drie ofte vier
 uren tijts: noemden dese Processie *Ypaina Viztlipuztli*, dat is te seggen/ den haestigen
 ofte spoedighen wegh van *Viztlipuztli*. Weder gheromen zijnde tot aen de hoet ofte
 doffel van de trappen/ soo setten se den Setel daer neder/ ende namen etlijcke dicke en-
 de stercke coorden/ ende bonden se aen de batfels van de Kofbaer ofte Setel/ waer me-
 de sy malcanderen helpende/ etlijcke van boven/ andere van onderen / ende dat / met
 groeter achttinghe ende eerbedinghe/ den Afgodt met Setel met al tot op t' opperste
 van de Tempel hijsen/ met een groot getier van Pijpen/ Basijnen/ Kintahjoons en-
 de Crommelen/ trocken hem aldus op deser maniere om hoogh/ om dies wille dat den
 stepgher van den Tempel seer smal was/ ende de trappen seer hoogh opgingen/ waer-
 om sy hem daer / op de schouderen niet en mochten op crighen. Ende terwile dat
 men den Afgodt om hoogh haelde/ soo stont de gantsche Gemeente op de plaats met

grooter ootmoedicheyt ende bzeefe. Daer datse hem aldus om hoogh ghezeelt / ende in een Capelleken van Kroonen / (welcke daer toe ghemaeckt was) ghesetelt hadden / soo quamen terstont de Jonghelingen / ende stropden daerom en t'om veel bloemen van verscheppen colouren / in sulcker boeghen datser den gheheelen Tempel / soo wel van buyten als van binnen / met verbulden. Dit ghebaen zijnde / soo quamen de Dochters upt / met de boven-ghesepde cleederen ende berrierfels om end' aen / bzenghende upt haer berctreck camer tenighe crakelingghen / die ghemaeckt waren van t'brech van gerooft Mays ende t'crupt Bledos ofte Waper / te weten / van t' selve daer den Afgodt af ghemaeckt was / hebbende de ghedaente van groote beenderen ende gabenise aen de Jonghelingghen / de welke de selve om hoogh bzachten / ende alsoo boozden Afgodt neer leyden te weten t' gheheele parck ober / tot soo langhe datter niet meer en mocht tenliggen / dese crackelingghen van beech / noemense de beenderen ende t'bleesch van Vizlipoztli. Nu dese beenderen daer alsoo ghelept wesende / quamen alle d' Onderlingghen als Priesters / Leviten / ende alle d' ander Ministers / upt den Tempel / een pde nae sijn Onderdom ende digniteyt / want hadden hier van een seer goede ordinantie ende gheschicktheyt / met hare namen ende tijtlen / comende alsoo achter den anderen upt / met hare sluyers van Netten / van diverse colouren ende wercken betwocht / naer dat een peders waerdicheydt ende ampte met bachte / hebbende Crantsen op de hooft / ende ghereghen snieren van bloemen om de halsen. Achter dese soo volghden de Goden ende Godinnen / diese aenbader / in verscheppen figuren / zijnde ghecleedt met het booytcheben Librey. Klaus in ordinantie ghesetelt zijnde / rontsom de booytchebe crakelingghen van beech / soo maecte nse daer over een sekere Ceremonie van ghesangh ende Dans-spielen / met het welke de selve ghesegghent ende ghemetelieten / boozt bleesch ende beenderen des sellen Afgodts. De wijnghe ende Ceremonie van den crakelingghen ghebaen zijnde / (waer mede die boozt bleesch ende beenderen van den Afgodt ghehouden warden) soo wierdense op de selve maniere gheacht ende gercert ghelyck als haren Godt. Terstont hier nae soo quamen de Sacrificeerters / ende daer warden altoos op desen tijt meerder quantiteyt gesacrificeert / als op ander daghen / om dat het een soo hooghen Feestdach was. De sacrificien volepndicht wesende / soo quamen terstont alle de Jonghelingghen ende Dochters upt den Tempel / (toeghemaeckt als gheseyt is) in ordinantie ofte in geleiden / ende op een rij te gegend den anderen ober / al dansende ende singende. ende dat / op het geluyt van een Trommel die daer gheslaghen wiert ter eeren des Afgodts ende van de solenniteyt dese celechuerden / op welcker ghesanghen / alle de Heeren / Euders ende t'hoognaemste volck met een weerstem antwoozden / dansende rontsom haer heen / makende alsoo te samen een fraepe ende welgheschickten ronden Dans / ghelyck als sp' t' booz een ghebyuck hebben / bijnende altoos de Jonghelingghen ende de Dochters int midden / tot welcker aenschou aldaer de gheheele Stadt by een versamde. Op desen dach van den Afgodt Vizlipuztli / soo was het een ghebyuck / (welcke oock ober t' gheheele land seer sjerpelycken onderhouden wiert) dat men anders gheen spijs en mochte ggen wutten / van alleenlyck van t' booytchebe beech ofte crakelingghen met Honich / daer den Afgodt van ghemaeckt was / ende desen cost moest noch terstont des mozzgens int opgaen van den dach / ghegeten wozen / sonder daer eenich water ofte peet anders op te moghen drincken / tot dat het ober den middach was / ende soo t' contrarie gheschlede / soo hielden sp' t' booz een groote kerck-roof ende quade booysegginghe ofte mognosticate. De Ceremonien volepndicht zijnde / mochtense ander dinghen eten / ende onder-tusschen / datse met het selve doende waren / soo berbergbeyse het Water boozt de

hoor de kinderen ende waerschouwen oock alle de gene/die tot berstant ende kennis
gheromen waren / datse gheen Water en souden vyncken want sebben / dat Gods
toorn op haer soude comen/ende datse daerom souden moeten sterben/ soo datse t'el-
ke met grooter sorghe ende strengheyt onderstonden. De Ceremonien / Daessen
ende sacrificien ghebaen zijnde/soo gingense haer ontleeden / ende al dan soo namen
de Priesters ende Digniteyten des Tempels den Afgodt van berch / ende trocken hem
de cleederen ende t'ghewaet/dat hy om hadde/uyt/ ende vaken hem/als oock de cra-
kellinghen/die gheuyt waren, in stucken/ ende maechten daer vrel brocken af / ende
begun ende van de vooernaemste ofte meeste af/ beeldense de selve om ende gavense de
heele Ghepenpte/ groot ende cleyn / soo wel de Vrouwen als de Mans/ in maniere
van't Pachtmael / teten/ t'welcke sy oock met soo grooter eerb.edinghe / vreesse ende
tranen ontfinghen/dat het een dinck om ver wonderen was/ segghende datse t'biesse
ende de beenderen van haren Godt aten/hen dooz onwaerdich houdende sicken wel-
daet te ghenieten. Nu de ghene die sieck ofte krank waren / lietent dooz een ander
opstehen / ende wierdt haer met grooter eerb.icheyt ende opsicht ghebracht. Alle
te ghene die t' Sacrament ontfinghen/ waren gehouden te betalen de t'fenden van't
selve zaet/ daer den Afgodt af ghemacht wierdt. De solenniteyt van't Sacrament
ofte t' Pachtmael ghebaen zijnde/soo clommer een Oubertack/ van grooter aensien/
om hoogh/ende vercondichde ofte p'edicke/met luyder stemmen / haerlieder Wet ende
Ceremonien. Wie en sout niet verwonderen / dat den Duppel soo sorgghvuldich
gheweest is/hem te laten aanbieden/ende te ontfanghen op de selve maniere/ als het
Iesus Christus onsen Godt gheordineert ende onderwesen heeft / ende soo ghelijck als
het van de heylighe kercke in ghebruyck is / soo dat het in der waerheyt ghemoech-
t'aenmerken staet/ t'ghene int eerste gheseyt is/dat den Satan soeckende is/soo veel
als hy mach/om d'ere ende dienste/die men Godt schullich is/ t'ontstelen / ende nae
hem te trecken/ hoe wel dat hy daer doch altoos syn T'p'ranche ende onreynheden
met is vermenghende / want is doch een dootslager / een onreyn Gheest/ende een
Vader der leugenen.

Het 25. Capittel. Van de Biecht ende Biecht-Vaders die d'India-
nen ghebruyckt hebben.

Van gelijcken soo heeft de selve Vader der leugenen wil-
len naerbooten/ t' Sacrament van de Biechte / ende hem van syn Afgoden-
Dieneren doen eeren / met de Ceremonien die met het ghebruyck der ghe-
loobighen seer oer een comen/want hadden in Peru dooz een optine/dat alle
den teghenpoet ende krankheden/diese cregghen / haer ober quamen dooz de zonden
die se ghebaen hadden/tot welcker remedie sy de sacrificien waren ghebruyckende: En-
de behalden dit / soo Biechten ofte bekenden sy noch oock mondelingh hare zonden/
ende dat bynae in alle de P'robincien / waer toe sy hare gedeputeerde Biechtvaders
hadden/so wel van meerder als van minder qualiteyt/zijnde oock eenige zonden uyt-
ghesondert dooz d'obersten/ ontfinghen oock penitentie/ende bywijlen seer streng-
lijck/namelijcken soo wanneer dat den ghenen/die de zonden gedaen hadde/een arin
Wensch was/ende de Biechtvader niet en hadde te gheben. Dit ampt van de Biechte
te hoorzen was van gelijcken by de vrouwen. In de P'robincien van Collafuyo, so was/
en is noch dese uantie/ba de goeteliche biechtvaders (diese Ychun,ofte Ychuiru noemē)
aldergemeenst/ende hebben dooz een optine/dat het een merkelijcke zonde is/eenige
sonden.

sonden in de Biechte te verswijghen of te bedecken / ende die Ychuris ofte Biecht-baders radende daer nae (door loten / ofte in t besien van t inghe want van eenich Ghe-dierte / ofse hem oock eenige sonden berberghen / ende castigeense / te weten / haer met eenen scken beel slagghen op den rugghe te geben / tot soo langhe dat sy't altemaal be-kennen / als dan so geben se haer penitentie / ende doen daer sacrifice booz. Dese Biech-te ghebruycken sy oock / soo wanneer dat haer kinderen / Vrouwen / Mannen / ofse Ca-ciquen (dat zijn de Herren) sieck / ofte in eenighe swarigheden waren / ende als den Inga krank was / soo biechten haer alle de Probitien / namelijcken de Collas. De Biecht-baders waren gehouden t' secreet te bewaren (doch niet een seker besreck.) Du de sonden / daerse haer pyncklyckden van beschuldighden waren dese : Erstelij-ken van d' een d' ander / bapten Oorlogh / te doen : Item sielen / een anders Wifse nemen / bergifse / crupderen te maken om quaeet te dooden / ofte pemaet te h' dooden : Hielen oock booz een merckelijcke sonde / onachtzaam te wesen / in d' eerbedinge van hare Guacas ofte Afgoden / ende hare Feest-daghen t' ontwerpen / ende van den Inga quaeet te segghen / ende hem niet gehoorsaem te wesen / maer en causeerden haer niet van inwendighe arten ofse ghebachten / ende nae t' relaes van sommighe Priesters / soo beschuldighense haer nae / nae datter de Christenen in t Land gheromen sijn) aen hare Ychuris, ofse Biechtbaders / sae tot de ghebachten toe. Den Inga en biechte sijn sonde tegghens ghecnighen Mensch / maer alleenlijcken aen de Son / op dat sy t den Viracocha wilde ober draghen / ende hem die vergeben. Nae dat hem den Inga ghe-biecht hadde / soo maechte sy een seker badinghe om hem volcomelijcken van sijn son-den te reynighen / twelcke was op dese maniere / te weten : Stelde hem in een Ritse-re van een loopent water / ende septe dese woorden : Ich hebbe mijn sonden aen de Son ghesepst / ende wilt ghy wiliere die ontfanghen ende in de Zee voeren / op datse nimmermeer en verschynen. Dese badinghe ofse afwaschinghe ghebruycken van gelijcken alle d' ander / die haer biechten / met de Ceremonien die de Moozen ofse Ma-chometisten vsantien seer ghelijck waren / de welcke sy het Guadoi noemen / zynde van d' Indianen Opacuna gheheeten. Soo wanneer het ghebruede / dat pemaet sijn kin-deren affstoyben / soo hielen se den selven booz een groot sondaer / seggende dat het booz sijn sonden toe quam / dat de Soon eer / als de Vader starf. Ende als eenighe van soo-danighe hare badinghe (naer de Biecht) Opacuna ghenacint / doen souden / als gesept is / soo moestense van eenich mismaect Indiaen (als van een Witenact / ofse van de ghene die eenighe andere ghebruycken der natuere hadde / met stelen ghegeeffelt we-sen. Soo de Coobenaers ofse Waersegghers door hare loten ofse boozegginghe / be-besichden / datter eenich sieck Mensch / ofse krank siecken sonde / soo en twyffelden sy niet eens haer eyghen Soon om te brengen / (al walt schon datser geen meer en hadden) waer mede sy verstonden ende merpden ghesonthept te vercrighen / seggen-de datse haer Soon tot een sacrifice / in haer plaats opofferden / ende nae dat de Chri-stenen in t selve Landt gheweest sijn / soo heeft men noch eventuel dese luytthept / op eelijcke plaetsen / onderhouden gheschiet te sijn. Het is in der waarhept een dinc om te noteren / dat dit ghebruyck / van heymelijcke zonden te Biechten / d' oberhandt be-houden heeft / als oock van soo strenghe penitencien te doen / ghelijck als daer was / te bapten / haer ghewae / Gout ende Silver over te gheben / haer op de Gheberghten t' onthouden / ende zware slagghen op den rugghe te verdragghen. Ende daer wort van den onsen ghesepst / datse noch hedens daeghs (in de Probitie van Chicuito) eenighe van dese pestilentielle Biechtbaders ofse Ychuris gemoet hebben / zynde van heel sie-cken ende kranken besocht / maer beginnen / door Godts genade / in alles tot kennisse te comen / ende de groote welbaet van onse Sacramentale Biechte te verstaen / tot de welcke

welcke sy haer met grooter devotie ende geldove laten binden. Het is eens deels een
 hoozientinghe des Heeren gheweest/ t'voorleden ghebyuyck ghebooght te hebben/ op
 dat haer onse Wiccht niet swaer en valle/aen te nemen/ waer mede den Heere in al-
 les gegloofsticht (ende den Dupbel als een schuylver bespot, blift. Ende om dat het
 hier te ypochoost count/soo sal ick ons verhalen t'ghebyuyck van vyerende Wicchte/die
 den Dupbel in Japan ingheboert heeft/nae dat het selve dooz eenen biesf/van daer ge-
 sonden/gerelateert wert den welcken aldus luyt/ segghende: Daer staen in Ocaca een-
 nighe uyttaemende groote Steenrotten/ ende dat/soo hoogh/ dater edelike scherpen
 ende spitsen oycomen die ober de twee hondert bademen in de hooghte hebben: On-
 der dese Rotten ende scherpe spitsen heeft men een yuat/die uytwaerts aen steekt of-
 te oberhanght/de welcke soo vreeselijcken aen te sien is/dat de Xamabuxis (dat zijn de
 Pelgrims) van daer alleelijcken by te comen/beginnen te sitteren ende te beven/ende
 e'harz te Berch te staen/dooz die afgruyelijckheyt van de selve plaats. Op dese hooz-
 sepe uytstekende ofte oberhanghende punt is ghestelt/ met een byermt artificie/ten
 groote Here-Schast/ van drie ofte meer badmen lanch/ ende aen't eynde van dese
 Schast/soo is ghescheyt een maniere van een gewicht/welcher ballancien ofte weegh-
 schalen soo groot zijn/ dat in een van de selve/een Man sitten mach/ ende de Goquis
 (welcke zijn de Dupbels in figureren van Ikenfeyen/voen/ dat de Pelgrims/ een
 woort een in een van dese weeghschalen gaen sitten/ aldan soo doense/dooz een artifi-
 cie van een onuloopent radt/ dat de voozscheyden Schast/ met de weeghschalen daer
 aen allenghs uytgheboert wert/in iudcker boeghen/dat het eyndighcken gaant schey-
 ende t'eenmael in de Lucht blift hanghen / zijnde een van de Xamabuxis in d'een
 schael gheseten. Ende dooz dien dat de ballante/daer de Man in sit/gheen teghen-ge-
 wicht altoos/in d'ander schael en heeft/soo daelt sy daer terfont met meer/ende d'ander
 t'uygher geleycken om hoogh/ tot soo langhe datse boben aen de Schast comt te
 stemmen/als van so roepen hem de Goquis/van de steenrotte af/toe/dat sy hem Wiccht-
 te/ende alle sy zonden segghe die sy ghedaen/ ende in ghedachtnisse heeft/ dit selve
 gheschiet aldus met soo luyder stemmen/ dat het alle de ghene die daer ontrent zijn/
 wel hoozen moghen/ waer mede sy hem terfont begijnt te Wicchten/ende eenighe
 van de ontschunders lachen om de zonden diese hoozen/ ende andere suchtender om/
 ende op elike zonde dien sy sepe/soo daelt die ander weeghschale (te weten/ de ledighe
 die om hoogh hanght) altemets een wepnich nederwaert/tot soo langhe dat sy eynd-
 lijcke (alle de zonden uytghesept hebben) met de ledighe balance in ghelijcke swarte
 over een comt. Hanghende den ellenighen penitent aldus met de andere weegh-
 schael often ende ober een/ soo doet als van de Goquis t'radt wederom/ ende de Schast
 binnen in gaen/om daer weder te moghen yttelinnen/ setende soo weer een ander
 in syn plaats/tot datse al te samen op de voozscheyden maniere gheweghen ende ghe-
 bicht zijn. Dit selve is veretrocken gheweest van een van de voozsepe Japonen/
 (nae dat sy Christen ghe worden was) den welcken dese Bedevaert selve seden reysen
 ghebaen hadde/bedenbe soo veelmaels in de weeghschael ghesten/daer sy hem open-
 baerlyck gebiecht hadde/ ende sepe/dat soo daer by ghelike yemant van dese/die al-
 daer ghestelt waeren/zijn zonden niet te recht/ghelyck alst'gepasseert waren/ en be-
 kende/ofte de selve versweegh/ soo en woude de ledighe balance niet dalen: Ende so
 sy noch daeranteghen/nae datse hem vermaent hadden de waerheyt te Wicchten/
 obft' niet bleef/van niet te willen bekennen/ soo slingherde hem de Goquis uyt de ba-
 lance van boben neer/ alwaer sy in een ooghenblich in moyselen viel. Waer desen
 Christen/Man ghescheyt/sepde ons/dat de vrees ende verschuyckinge van dese plaats/
 ordinatis soo groot is/dooz alle de ghene die daer by comen/ ende t'perijckel om uyt de
 balance

balance aen stukken te ballen/ staet een pegghelijck soo grouwlijck booz ooghen / dat het bynae nimmermeer en ghebeurt/ ofte sp behyden alle hare zonden repn upt. Dese plaets woort met een ander naem geseeten/ Sanguetocoro, dat is te seggen/ een plaets der bekenenisse ofte Biecht. Dooz dit kielzeg liet men seer claerlyck / hoe dat den Duphel gepzet endeert heeft/ Gods dienste naer hem te trecken / doende de zonden Biechten/ welke den Salichmaker in ghesleit heeft tot rechte van den Menschse/ met soodanighe Duphelse superstitie / ende dat/ tot haer meer der verberffenis / zynde de Heydenstap van Iapon met min / als die van de Provincie van Collao in Peru.

Het 26. Capittel. Van de mismaeckte salvinge die de Maxicaen-
sche Priesters ende andere Natiën ghebruyckten, als oock van hare Toove-
naets.

In de oude Wet heeft God geordineert/ en de maniere inghesleit / hoe ende waer mede dat Aaron ende d'ander Priesters ghe-
wyet souden werden / ende wy hebben oock in de Euangelische Wet van gheleicken het Heylighe Christma ofte Doynsel/ als oock de salvinge die wy ghebruycken / als wy Priesters van Christo gheuyet worden. Dese ghelijc soo wasser in d'oude Wet een sekerere welriekende ghemaeckte Salve/ de welke dooz Gods bevel/ anders nieuwers toe ghebruyckt wiert / van alleenlyck tot Godes dienste. Alle dit selue heeft oock den Duphel op syn maniere willen nae-
boosten/ maer ghelijck als hy placht/ met een inventie van soodanighe ontijdighe ende duple dinghen/ dat se daer dooz selvs genooch openbaren/ wise dat den Ruyheit daer van is. De Priesters der Mexicaensther Afgoden / salden haer op dese maniere/ te weten/ besmeerden ofte besreken haer van t' goost af tot op de voete toe/ ende t' gantsche hant/ ende van dit sinout/ t'welcke sp daer alsoo nat op deden/ soo quam hem t'hant te wassen/ ghelijck als ghebruyckde biechten/ in boeghen dat het seken te wesen/ ghelijck als de Maen van de Berden / soo wanneer dat se in biechten ghebruyckte opgebonden is / comende t' selve met lancht van tijdt soo lanch te wassen/ dat het haer tot ober de knen heen repkite/ zynde t' ghewicht daer van soo swaer/ dat se genooch aen te liden hadden / want en scheedent noch en coynt van alle haer leven nimmermeer af / ofte ten was dat haer sulcr (dooz den grooten Ouderdom vergunt/ ende dat se tot eenighe laste der Regeeringhe ofte andere eerlijcke Ampten der Ghe-
meypnte ghesleit wierden/ droeghen t' boozepde hant ghebruyct met Catoenen biecht-
stroeken van ses vingheren bye ee. In den roock daerse haer met heroochten ende aen-
strecken was ordinants van swartel/ want het selve is van ouden hercomen altoos een aenghename ende bysonder offrande gheweest van hare Goden / waer dooz het oock seer ghebruyct ende in eeren ghehouden was / so dat het sekenen swarte Mooyanen te wesen. Ende dit was haer lieber ordinants salvinghe ofte besmeersel/ wipghesondert dat soo wanneer sp ginghen / om de Wosshagten / de toppen van de Berghen/ ende de donckere ende byeselijcke Spelomcken ende Holen daerse hare Afgoden had-
den/ te sacrificeren ende te bewiercoeken / als dan soo ghebruyckte een andere bysondere salvinghe / met sekerere Ceremonien om de byese te berjaghen ende een onbeschoemt hert te crighen. Dese salve was ghemaeckt van sekerere fensinghe Gheschieten/ als van Spinnen/ Scopytoenen/ Kuypen ofte Ruypen / Salamanden / Aber-
slanghen/

slanghen/ etc. de welke van de Jonghers der Collegien vergadert werden/ ende wa-
 ren daer oock soo op gheslepen/ dat'er altoos een groote menichte by een hadden/ te-
 ghens soo waamer datse haer van de Priesters afgheepscht wierde: Oock soo was
 hare particuliere sogghe/dese sennynighe Gederten op te jaghen/ ende soofe by geballe
 (pwers anders om gaende) eenighe van de selve int ghesicht cregen/ soo steldense haer
 terstondt te weert/ om die niet alder neerslicheydt te hanghen/ eben ghelijck offer haer
 t'leven aen ghehanghen hadde. Hier upt quamt oock dat d'Indianen ghemeinslic-
 ken van dese sennynighe Ghebterten gheern bzeese en hadden/ handelende de selve ghe-
 wijk als eenighe ander dinghen/ dooz oorzake datse in dusdanighe exercitten op ghe-
 boet waren. Om wat t'smout hier van te maken/ so naemense die alle ghelijck te samen/
 ende b'bedense op de byrteste des Tempels, die dooz den Altaer stont/ tot soo langhe
 datse al te samen tot aschen wierden/ alsdan soo bedense dese asche in moztieren ofte
 stampers/ met veel Tabaco, (dat is / Petum ofte Nicotianum) t'welck een cruyt is/ dat
 van dit Volk gebuycht wort/ om t'bleesch te verdooven/ ende den arbept niet te ge-
 voelen/ waer mede de selve asche bermenighden / want dedense de cracht verliesen.
 Wergen noch oock onder dese asche ende t'booysepe cruyt sommige levende Spin-
 nen/ Schopvoenen ende Rupsen/ ofte Rypen/ t'welcke sp alsoo t'samen omfutselden
 ende stampten. Dit albus ghebaen zynde/ soo beden s'per een seker gemalen zaet on-
 der/ Ololuchqui ghenaemt/ t'welcke van d'Indianen in dranken inghenomen wort/
 om Bisnoeten te sien/ welcker effect ofte operatie is/ een van s'n sinnen te verdooven.
 Maelden noch oock van ghelijcken met de booysepe asche/ swartfarighe Ado-
 men/ welcker hanz alleerdyck vergift is / alle dit selve kneedense alsoo te samen met
 swartsel/ ende dedent alsdan in Potkens / t'welcke sp alsoo booz hare Goden stelden/
 segghende dat het selve haren cost was / waerom het oock van hen een Godelijcke
 spijse gheheeten wiert. Maer dit smeersel van veranderden sp haer in gochelaers / sa-
 ghen ende spraken met den Duppel. Soo wanneer dat de Priesters met dit smout
 bestreken waren/ soo verlozense alle bzeese/ ende vercreghen eenen wyeden Geseft met
 een sel ghemoet/ in sulcker boeghen/ datse de Menschen in de sacristien met grooter
 stoutmoedicheypt ombzachten/ gaende by nacht ende ontijden alleen op de Geberghe-
 ten/ in donckere bzeesselijcke Speloncken ende Holen / verachtende de wyede Ghe-
 dierten/ want lieten hen booz ghewis boozstaen/ dat de Leeuwen/ Tygren/ Wolven/
 Serpente / ende andere wyede Ghebterten die daer int Gheberghte onthouden/
 booz haer de blucht nemen/ souden/ ende dat/ dooz de deucht ende cracht van t' booysepe
 de Godelijcke smout: Ende al waert schoon/ datse niet gheblucht hadden dooz de
 cracht van t' smeersel/ souden ten minsten wechghelooopen hebben dooz t' ghesicht van
 een soo Duppelsche figure daerse in getransformiert waren. Van ghelijcken so was
 dit booysepe betumen ofte smout dienstich / om krancken ende kinderen met te
 ghesenen / waerom het selve van een peder een Godelijcke Medecijne ghenaemt
 worde. Hierom wast / datse oock van alle weggen tot de Priesters ende Digniteyten
 quamen/ ghelijck als tot haer Salschmakers/ om hen van de Godelijcke Medecijne
 t' appliceren/ ende s'lieden bestreken daer de ghebreckelijcke plaetsen met / ende daer
 wort geaffirmeert dat'er merckelijcke haet by bonden / t'welcke moeft comen/ dooz
 dien dat het Tabaco ofte Nicotiaen ende t'Ololuchqui seer goet ende geappobret is/
 om t'bleesch te verdooven ofte te versachten: Ende zynde geappliceert tot plaetsers/
 soo is het selve alleen werckende de doobtinghe int bleesch: Doe veel te meer/ daer soo
 veeldelep stof van sennu by is: Ende dooz dien dat het haer de pijn berlichte / soo
 lietense haer boozstaen / dat het een werckinghe van ghesenen ende een Godelijck
 druck was: Waerom dese Priesters oock eenen toelooop hadden ghelijck als Hepti-

ghen/ de welke de stichte ende eenvoudighe met dus danighen bedroch begochelden ende int jaet hielden/ haer soo veel diets makende alffe selve wilen / maeckende oock datse altoog ghehouden bleben / om hare Wedelijc en ende Duppelsche Ceremonien te comen versoeken/ want hadden soo veel autopiteps ende aensien datse haer (soofer pet diets maecten) t selve ghenoech booz een artijckel des geloofs conben doen aennemen : Ende alsoo wast oock datse onder de Gemenste dapsent derlep supersticien/ van Wierooch te offeren/ opbrachten/ als oock de maniere van t huyt te scheeren/ ende stockskens met dyaden van Slanghen-Beenkens aen de halsen te binden/ ende datse hen op sulcken tyt ende ure souden baden : Item van s' nachts by een byterest te waken/ anders gheen Broot t eten/ dan van t ghene dat hare Goden ghesoffert was: Verlepen hen oock terstont op haer Waerseggherije/ ende booz-seyden de dingen int besien van t inghewant der Beesten ende circulen van t Water. In Peru soo ghebruyten de Coobenaers ende Minsters des Duppels van ghelijcken veel gochelerije ende boozsegghingen/ want de groote menichte/ die daer van dese Waersegghers/ Lotwarters/ Gochelaers/ Cepcken-bedieders/ ende ander duppsenderlep soopten van valsche Propheeten waren/ was een dinck sonder eynde. Ende dese pestilentie durret noch meestendeel hedens daeghs/ doch ebenwel int heymelijck / want en derten hare Duppelsche Godloose Ceremonien ende supersticien int openbaer niet ghebruycken/ van welcker bedriegherije ende Godtloos heyt bzeeder ende int bysonder ghewaerschoot woort/ in de Confessionael ofte onderrechtighe der Biechte/ ghemaect dooz de Prelaten van Peru. Daer wierde / namelijcken/ onder dese Indianen/ een sooyte van Cooberije ende Coobenaers toegghelaten/ dooz de Coninghen Ingas, de welke zyn ghelijck als Nigromanten ofte Swarte-Constenaers / die haer in foodanighen ghestaltenis ende figure veranderen alffe willen/ ende vliegen een verre ende verscheyden weegh/ in wepnich tijts/ dooz de Lucht heen/ doozsiende t' ghene datter omgaet / ende sprekken oock met den Duppel/ den welcken haer upt seker steenen ofte andere dinghen/ (die sy in grooter eeren houden) tael ende antwoort geest. Dese dienen booz Waerseggers/ als om te segghen/ t' ghene datter in verre Landen ende contrepren gheschiet is/ eer dat men daer tydinghe van heeft/ ofte comen mach/ ghelijck alst noch ghebeurt is/ na datter de Spagnaerden int Lant gheweest zyn/ want is geschiet/ datse geweten hebben/ alle de heroerten/ Delbt- slaggen/ oneentcheden ende dooden/ soo van de Tyrannen als van des Coninc zjide/ als oock van de personen in bysonder/ die ober de twee of drie hondert Wjelen van daer/ ghebeurt waren / ende dat / op den selven dach ende stont/ ofte s' daeghs daer nae/ alffe gheschieden/ t' welke dooz eenen nat aerlijcken ganck ofte weegh/ onmoghelijcken was soo haest te weten. Om dit abups van Waerseggherije upt te rechten/ soo stekense haer in een huys dat van binnen toegsloten is/ ende dinccken haer soo dyoncken / datse gantsch upt haer verstant zyn / als van soo comense een dach daer nae/ ende antwoorden op t' gene datter ghebraycht woort. Somnighe segghen ende affimeren/ dat de selve een sekere salvinghe ofte smeerel ghebruycken: oock soo segghen d' Indianen/ dat d' oude Wjven ghemepnighen dit Officie useren/ gheslijck als daer zyn d' oude Wjoutzen van een Provincie / ghenaemt Coallo, ende van een ander Wjerk/ Manchai/ gheheeten/ als oock in de Provincie van Gnarochiri, ende op ander plaeten diese ons uptsonderen. Dienen van ghelijcken om te verclaren/ waer dat de beriozen ofte ghestolen dinghen zyn/ welke sooyte van Cooberije op alle plaeten ghehouden woort/ tot de welke ghemepnighen ende seer ordinari die Anaconas ende Chinas/ die de Spagnaerden dienen/ haren toelblucht nemen / alse pet van haer Meesters beriozen hebben / ofte bgeerich zyn om eenighe boozleden ofte toecomende gheschiedenssen te weten / ghelijck als wanneer datse nae de Spaensche Steden

Steden toe gaen/om eenighe bysondere ofte ghemeyne affairen/soo bragghense als dan oft haer wel of qualijc gaen sal/ofte offer ooc sullen siet wordē of sterbē / of gesont wederom comen/ofte offer oock sullen vercrigē / t' ghene datse gaen versoeken / waer op van de Coobenaers/jae ofte neen antwoorden / hebbende eerst met den Dupbel ghesproken in een dupstere plaetse / in sulcker voeghen dat men sijn siem wel hooren mach/sonder te sien met wien noch wat dat hy spreect / tot welker effecte sy dupsent verlep Ceremonien ende superstitien zijn doende/om den Dupbel te verwerken/haer wel te begheven vol ende sat d'winkende/ende ghebyupcken tot dit officie / int bysonder van een cruyt/Villa gheenaemt/daer sy't nat ofte sap af uytbouwen/ende in de Chicha (dat is haren d'vanc) ofte peewers anders in doen. Nu soo mach / by alle t' ghene dat gheseyt is/blijcken/hoe groot dat die t'wendicheyt ende t'ongheluck is/ van den genen die soodanighen Ministers tot Keermeesters hebben / welker officie anders niet en is/dan enkel bedroch: Oock soo wyt bevonden/datter geen meerder swaricheyt onder d'Indianen en is / (om de waerheyt van t'heylighe Euangelie aen te nemen) dan de ghemeynschappe van de boozschyben Coobenaers/de welke ontallijcke beel waren/ende noch wel zijn/al hoe wel datse door de ghenade Godts/ende neerlijcheyt der Relaten ende Priesters/al te mets beginnen milder/ende niet soo hinderlijcke te worden/ende etlijche van de selve hebben haer bekeert/ ende openbare bekentnisse ende predicatie nooz de Ghemeyne ghebaen/wederroepende hare dwalinghen ende bedriegherje/ doende de claringhe van haerder arghelstien ende leughenen / waer nyt een groote v'zuchte ende was dom ghevolcht is / soo ghelijck als wy door Brieven van Japōn verstaen van ghelijcken/in de selve Contrepen/ gheschiet te zijn/tot een groote eere ende glorie van onser Godt ende Heere.

Het 27. Capittel. Van andere Ceremonien ende costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn.

Andere ontallijcke Ceremonien ende costuymen hadden d'Indianen / waer van veel met die van de oude Wet van Moyses ghelijckens hebben. Andere comen met d'usantie der Mozen ofte Marcometisten ober een/ ende etlijche hebben oock eenich schynsel met die van de Evangelische Wet/soo ghelijck als daer zijn/die badinghen/ ofte t' gene datse Opacuna hecten/t'welcke was haer in Water te baden/om van hare sonden reyn te blijven. De Mexicanen hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese Ceremonien te weten / sacrificerden wat / van d'oozen ende t' Manlijck lidt der kinderen/die nieu gh:bozen waren/waer in sy eenichsins de Joodtsche Bestijdinge naer quamen. Dese Ceremonien worden principelijcken ghebyupcket met de kinderen der Coninghen ende Heeren / t'welcke albus toegijck: Soo haest als de selve ghebozen waren/soo wisschense de Priesters af/ende ghetwasschen zijnde/soo stelbense haer in de rechter hant een cleyn ruyperken/ ende in de linker hant een rondsien. Nu de kinderen van t' ghemeyne volck stelbense yet van t' ghereetschap/ van haerder hantwerken/in de handen / ende de Mexkens eenich ghereetschap van Spinnen/ Weben/ende Naepwerck/die ghebyupcktense albus vier daghen lauck/t'welcke al te mael gheschiede nooz eenighen Afgodt. In de Houwelijcken soo haddense oock hare manieren van Houwelijcks-voorzwaarden/ende ghebyupcken/daer den Trentiaer Polus een gantsch Tractaet van ghescheyben heeft/van t'welcke hier nae wat gehandelt sal worden. Ende in andere dinghen / soo hadden hare Ceremonien ende usantien

oock eenighe maniere van rebelijckheyt. De Mexicanen worden ghetrouwt ende t'sa-
 men gheben doozde handen haerder Priesters / op dese maniere : De Wuybegom
 ende Wuyot stelden haer dooz den Priester by den anderen / de welcke haer aif dan
 beyde by der handt nam / ende vzaeghde ofse begeerden te trouwen : Du haeren wille
 verstaen hebbende / so nam hy een epnt van de slaper daer sy t'hoofft met bedeckt had-
 de / ende een ander epnt van synen Mantel ofte omflach / ende bontse te samen / daer
 een knoop van maeckende / endeh zochtse dan alsoo gheboonden tot haerent in hups/al-
 waer een ontfekten bypertsf stont / om de welcke hy haer seuen maels dede rondt om
 gaen / dit ghebaen zijnde / soo ginghen de ghetroude by den anderen neer sitten / zijnde
 t' Houwelijck hier mede besloten. De Mexicanen waren uptnemende jalours / van
 de volmaecktheyt haerder Wuyden / want soo spher eenighe seplen aen bebonden / ga-
 bent met der daet / als oock met laster-woorden te kennen / tot een groote versmaet-
 heyt ende schaemte der ouders ende bytenden / waerom dat sy daer niet beter nae ghe-
 sien hadden : Maer de ghene die haer eere bewaert hadden / ende t' selve alsoo bebin-
 dende / dedense groote seeste ende chiere aen / doende aen haer ende haer Ouders groo-
 te giften ende gheschrencken / als oock groote Ofsranden aen hare Goden / met groote
 Wancketten / te weten / een in syn / en een ander in haer hups : Ende so wanneer dat
 mense hem te hups vzaeghte / soo wiert alle t'gene dat hy ende sy van proibitie te samen
 vzaeghten als van Landen / Juweelen ende ander ghewaet / per memorie ghestelt / welcke
 memorie van haer Ouders bewaert wiert / op dat / soo sy by ghebal quamen te ont-
 huwelijcken / ghelijck als het onder hen een ghebryuck was / ende niet wel over een
 en quamen / men de deplinghe van de goederen doen mochte / nae dat een pder inghe-
 vzaeght hadde / scheldende den anderen quijt / soo dat elck een dan weder mochte trou-
 wen met wie dat se wilden / ende hem blyven de Sonen / ende haer de Dochters / ende
 hen wiertd als dan oock seer seherpelycken beboden / niet weder te versamen op Wylf-
 straffe / t'welcke seer strengelijck ende seherp onderhouden wutert. Du al hoe wel
 dat se in veel ceremonien met den onsen schijnen over een te comen / so is het nochtans /
 niet teghemstaende / different / ende dat / dooz die groote vermenginge diese altoos met
 de ongheschtickte growwelen hebben. Het ghemepne ende t'meeeste hier van / is / een
 van bye dinghen te hebben / te weten / of waertheypt / of onreynicheyt / ofte ledich / pdt /
 want waren al te samen of waer ende hinderlijcken / als Menschen te dooden ende
 hoet te vergieten / of waren onreyn ende ontgoet / als t'eten ende te byticken in den
 naem van de Afgoden / haer soo leelijcken te besmeeren ende aen te strycken / met an-
 dere dypsent berachte dingen / ofte waren ten minsten pvel / wanckelbaer ende t'ee-
 maels leedich / ende meer kinder dinghen als Mans daden / zijnde de reden hier van /
 d'epghen conditie van den doosen Geest / welcker intentie altoos is / quaet te doen / en-
 de te verwerken tot dooddtslaghen ende onreynicheyt / ofte ten minsten tot pvelheden
 ende onvolmaeckte verontleedicheyt / t'welcke bebonden sal worden van een pder / die
 de vandelinghe des Duppels / met den Menschen / die sy bedyeght / met achtighe
 wel dooz / want woxt in alle syn insettinghen / alles ofte eens deels bebonden van t'
 ghene dat ghehept is. Ende nae dat de selve Indianen t'licht van ons gheloof ont-
 sanghen hebben / so lachen sy ende drijben selve haer spot met de kinder dinghen / daer
 sy van hare valsche Goden met verontleedicht hebben geweest / se welke spieden veel
 meer / upt byese / van dat se haer quaet doen souden / soofe haer niet in alles onder da-
 rick waren / bienden / dan upt eenige liefde diese tot haer hadden / hoe wel datter oock
 veel van haer in bezoch leefden / met een valsche hooye van aerdtische goederen ende
 tijtliche wadaden te ghenieten / want van de ouberganckelijcke en quam haer niet
 eens in ggebachten : Oock soo staet t'aemmerken / dat ter plaetsen / daer de tijtelijcke
 moghente

noeghentheyt ende macht aldermeest verheben was / aldaer wierden oock de superstitien aldermeest vermeerderd / soo ghelijck als men sien mach aen de Rijcken van Mexico ende Cusco, al waer de Kenichsels ofte Goden so veel waren / dat het een ongheelooflijck dinc schijnt te wesen / want waren alleen binnen de voorszeyden Stadt van Cusco, oer de drie sonder int ghetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was Mango Inga Yupangui, den ghenen / die de meeste Godsdiensten haerder Afgoden opbracht ende beoerdeden / in venterende bysonderley manieren van Sacrificien / Feesten ende Ceremonien. Ende t' selve was van ghelijcken / in Mexico, by den Coninck Icoált, welke was den vierden van t' selve Rijcke. Onder d' ander Partien der Indianen / als in de Provincie Guatimala, in de Eplanden / int nieuwe Coninckrijck / in de Provincie van Chile, ende onder andere Gemeenten / (al hoe wel dat se een groote meniche van superstien ende sacrificien hadden) soo waren sy nochtans niet te ghelijcken met die van Mexico ende Cusco, alwaer den Satan hem was onthoudende / ghelijck als in sy. Roome of Jerusalem / tot dat hy daer t' sijner spijt / van daen ghedreven is / ende in sy'n plaets ghestelt ende ingheboert wert / het heylighe Crups / ende t' Rijcke Christi onsen Heere / bestitende t' gene dat den Tyran gesurpeert / ofte onrechtlijcken nae hem ggetrocken hadde.

Het 28. Capittel. Van som mighe Feesten; die, die van Cusco ghebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft willen nabootsen het *Mysterium* ofte verborghentheyt der H. Dryvuldicheyt.

Nu dit Boeck te beslypen / t'welcke is / van dat de Religie aenjaet / soo verstaet daer noch wat te segghen / van de Feesten ende solenniteyten / die d' Indianen ghebruyckt hebben / de welke (om dat se veel ende verscheppen waren) al te samen niet verhaelt moghen werden. D' Ingas, Heeren van Peru, hadden tweederley Feesten / waer van eenige ordinaris waren / die op haren besetten tijt ende in de Maenden quamen / ende andere extraordinaris / die door eenighe wichtighe oorsaken overquamen / soo gelijck als wan eer datter eenen nieuwen Coninck ghetooit / ende eenigh Oorlog van importantie aenghebanghen wierden / ofte datter een groote benaetheyt van quade tijden was. Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen / dat se in elck een van de twaelf Maenden des Jaers / een sonderlinghe Feeste ende Sacrificie deden. Want al hoe wel dat se in elcke Maent ende Feeste des selven / hondert Schapen ofte stammen offerden / soo moesten se nochtans van verscheppen colouren ofte gedaenten wesen. In de eerste Maent / die sy Rayme hieten / (t'welcke December is) so hielden se d' eerste Feest / zijnde oock de principaelste van allen / waerom de selve Capacayme genaemt wiert / dat is een costelijcke ofte principale Feeste gheseyt. In dese Feeste / soo wiert daer een groote meniche van Schapen ende Lammeren / tot een sacrifice / gheoffert / ende wierden ghebandt met ghewoicht ende welcke kent hout / bracht in daer oock Schapen / Gout ende Silber by / ende setten der de drie ghesneden Beelden der Sonne / ende de drie van den Donner / Vader / Soon ende Woeder / die se seppen / de Sonne ende den Donner te hebben. In dese Feesten / so wiert de jonghe Ingas ghebediceert / dat is de Guáras ofte Doerken opgheset / ende d' dozen beurbroet / moedende van d' Ouden met slingers ghegeesselt / ende t' gantsche aensicht niet bloet oerstreken / t'welcke al te mael was tot een teyken / dat se den Inga ghetrouwe Ridder souden wesen. Daer en mocht niet een byemdelinck / in dese Maent ende Feeste / in

Cusco wesen/maer a's de Feesten volepndicht waren / soo mochten al die van buyten/
 Inanen comen, als dan soo wiert haer ghegheben van de koecken/die van t Mays ende
 e' bloet der sacrificie ghemaectt waren t welke sp aten tot een tepken/dat e met den
 Inga berecht waren / als boozen gheseyt is. Het is boozwaer om te noteren/hoe
 bet den Duyvel/op sijn maniere/ van ghelijcken in de Afgoderije/de Dyeputdicheyt
 inghevoert heeft/want de dye boozsheden Beelden der Sonne/waren genittuereet
 Apolinti, Churimuti ende Intiquaouqui, dat is soo veel gheseyt als den Vader ende Heere
 Son/den Soon Son / ende den Broeder Son. Op de selve maniere soo noemdense
 oock de dye Statuen ofte Beelden van Chuquilla, welke is van den Godt die hem is
 onthoudende in de Gheseste ofte Regioen der Lucht/daer den Donner/Reghen en-
 de Sneeu van daen comt. Wy is indachtich/hoe dat ny ghewesen wiert(wesende in
 Chauquifaca)van een eerwaerdich Priesier/een Informatie/die ich langh ghenoech in
 handen ghehad hebbe / in de welke booz warachtich vertoont wiert/hoe dat een se-
 kere Guaca ofte Kenntidjel / daer d'Indianen Professie booz dreden / den Tangatanga
 t'aenbidden/eenen Afgod was/die sp sepden/in een/dye/ende in dye/een te wesen: en-
 de als hem den selven Priesier hier van was verwonderende/ soo sepdie ick hem / dat
 mijn gheloof was dat alle het gene dat den Duyvel/door sijn leugens ende bedroch/
 de waerheit mochte ontstelen/dat hy t selve dede, ende dat met alsulcken sekken en-
 de werbarstighen hoovaerdhe/als t altoos begeerich geweest is/om Godt ghelijck
 te wesen. Nu/keerende tot de Feesten/te weten/van de tweede Maent/die genaemt
 wiert Camay, soo noemdense noch/boven de sacrificien/d'assen/ende wierpense in een
 aflooyent water / volghende de selve alsoo bys nighen wreghs / met leenstorken in de
 handen/van achteren nae, biddende datse die tot in de Zee wilden brenghen/want al-
 daer soo soude den Viracocha t selve Present ontfanghen. In de derde / vierde ende
 vyfde Maent/soo offerden sp van gelijken/in elke Maent/ haer hondert Schapen/
 te weten/waer te beplackte/of bonte ende grauue/met noch veel ander dingen/ wel-
 ke wy achter late om niet moeylic te wesen. In de sesste maent/genaemt Hatuncúzqui
 Aymorai,welcke met de Mep-Maent over een comt/soo wierden daer oock hondert
 Schapen(ende dat/van alle coleuren)geoffert. In dese Maent ende Maent / t welke
 is in den tijt dat men e Mays upt den Wegst t'huys brenghet soo dedense de Feeste (die
 noch hedens daeghs onder d'Indianen seer gheueert werdt) diese noemen Aymorai:
 Dese Feeste wort ghedaen/ soo wanneer dat men van de Chacra, ofte de Bouterije
 of/nae huys toe comt/met sekere gesangen/waer mede sp bidden d'ghn/ dat het Mays,
 t welke sp noemen Mamacora,langhe mach dueren/nemen van haer Chacra,Bouteri-
 e ofte Acker-Vant/een seckere quantiteyt van t beste Mays, ende legghen dat/met
 sekere Ceremonien/in een cleyn bondelken(genaeamt Perua)dat dye nachten bewaken-
 de/als dan so doen sp het selve Mays in de costelijckste deckels ofte Mantels diese heb-
 ben/ende nae dat het wel toeghestopt ende bereyt is/soo aenbiddense dese Perua, ende
 houdent in grooter weerden / seggende dat het de Maeder van t Mays, van haer
 Chacra ofte Bouterije is / ende dat het Mays van t selve sijn hercomste ende onder-
 houdt heeft : Doent in dese Maent een opsontde Sacrifice / ende de Toebenaers
 draghen aen de Perua, of het oock kracht heeft booz het toeromende Jaer : Ende
 soo t dan neen antwooydt / soo brenghen sp t op de selve Chacra ofte Bouterije / om
 te verbyganden / t welke sp met soodanighen solemnteyt doen/ a's een yghelijck
 vermach/makende met de selve ceremonien weder een ander Perua, seggende datse het
 selve bernieuwe/op dat het zaet van t Mays niet te looz en gae:maer soo t antwooyt/dat
 het cracht genoech heeft om langer te duere/so laten sp t tot het ander jaer toe blyuen.
 Dese boozsheden superstitie duert noch tot hedens daeghs toe/en is onder d'Indianen
 seer ghe-

seer ghemeyn dese Peruen, met de Ffeesten van't Aymorai te houden. In de sefenste
 Maent/Auca yeuzqui Intráymi gheheeten/ de welcke met Junio ober een comt/ soo
 dedense de Ffeeste/Intráymi ghenaeint/ in de welcke geoffert werden/hondert van de
 Schapen Guanacos, ende lepen/ dat dit de Ffeeste van de Son was. In dese Maent
 soo maercktense een groote menichte van Statuen ofte Beelden/die ghewoest ofte ge-
 sieden waren van't hout Quinua, zijnde al te samen met costelijcke cleederen toeghe-
 maect / ende deden den dans diese Cáyó noemden: stropden in dese Ffeeste veel bloe-
 men ober den weeg/zijnde d' Indianen seer bestreken ofte besmeert/ ende de Weeren
 met goude plaetkens aen de kinnen behangen/gaende al te samen al singende. Staet
 t'aemmercken/hoe dat dese Ffeeste bynae comt te vallen op den seiben tijdt/als by ons
 Christenen de solemnitte van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach / ghehouden
 wordt/ende heester oock in sommighe dinghen eenich schijnfel van ghelijckenis met/
 ghelijck als daer is/in de danssen/representatien ofte ghesanghen. Door dese oorjake/
 soo zijnder eenighe onder d' Indianen gheweest/ghelijck als men daer deden/daeghs
 oock noch wel bint/die hen laten duncten / dat het celebreren van onse solenne Ffeeste
 van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach / veel supersittien heeft / ende datse noch
 haele onse Ffeeste van't Intráymi celebreren. In de achtste Maent/genaemt Cháhua
 Huarqui, soo wierden daer ander hondert Schapen verbandt in boeghen als ghelept
 is/al te samen graeuachtich/hebbende de couleur van Vizcacha: dese Maent comt met
 d' onse van Julio ober een. In de neghenste Maent / gheheeten Yapaquis, soo wierden
 daer ander hondert Schapen van Castagnen couleur verbandt / ende daer wierden
 soo onthalf als verbandt / duplent Cules, op dat het Vse/ de Locht/ t'Water: ende de
 Son/de Chácaren ofte d' Acker-landen/niet en wilden bechadighen: dese schijnt met
 Augusto ober een te comen. In de thienste Maent / gheheeten Coyaraymi, soo wier-
 den daer verbandt/ander hondert witte ghewolbe Schapen. In dese Ffeeste (die met
 Septembri ober een comt) soo dedense de Ffeeste/Situa ghenaeint/twelcke gheschiedde
 op deser maniere: Vergaderden haer al te samen/op den eersten dach/eer dat de Maes-
 uptquan/ende soo haest aisse de selbe int ghesicht cregghen / soo maercktense een groot
 gherucht met roepen ende cryten/hebbende byandende toortsen in de handen/met de
 welke se d' een d'ander op't lijf sloeghen/segghende:laetter het quaet uptgaen/twelcke
 se noemden Panconcos. Dit ghebaen zijnde/ soo dedense de generale afwaschinge
 in de spuytende wateren ende Fonteynen/een peder in sijn eygghen conduyt / ofte toe-
 behooite/ ende byoncken al/dan vier daghen achter den anderen. In dese Maent soo
 brachten de Manacónas, van de Son/ een groote menichte van de Koecken/die met
 het bloet der sacrificien ghebarken waren / ende gaben daer elcke byemdelinck een
 byocke ofte beet van: son:ent van ghelijcken aen de byemde ofte uptheemische Ge-
 eas van't gantche Kijcke ober / als oock aen verscheppen Guracas, in teycken van't
 gantse Kijcke ober/als oock aen verscheppen Curacas, in teycken van't herbout ende
 ghetroouwigheyt aen den Son ende den Inga, als hooren geselt is. D'afwaschinge
 ofte t'baden/de byonckenichap/ende eenich spoor van dese Ffeeste Situa ghenaeint/
 zyn ebenwel noch hedens daeghs op etlijcke plaetsen duerende / doch met de ceremo-
 nien eenichsins wat verscheppen/ende seer heymelijck/alsoe wel dat het principsel/
 als oock int openbaer te niet ende ghecesseert is. In de elfste Maent/gheheeten Ho-
 maráimi punchaiquis, soo wierden daer ander hondert Schapen gheacrificeert: ende
 soo't gheschiedde/datse water ghebyek hadden/ soo steldense een gheleert swart Schaep
 op een black veldt/bast ghebonden / om dat het regghenen soude/ ende gor: n daer veel
 Chécha rondtom / ende en gaben oock niet t'eten / hoor: aleeer dat het quam te re-
 ghenen. Dit selve wordt van ghelijcken noch aldus / op desen seiben tijdt/
in bel

in veel contrepren onderhouden / welke is in Octobri. In de laesse Maent ghensaemt Ayamara, soo wierden daer ander hondert Schapen gesacrificeert / als van soo bedense de Feeste Raymçantàra Ráyquis gheheeten : In dese Maent / welke met Novembri ober een comt / soo berepde men alle t'ghene dat noodich was / hoorde de Jonghers / die men in de aenbolgende Maent Doringhen seude maken / doende de Jonghers oock met de ouden een sekerer Donsfetinghe / als oock sommige sporinghen ende buptelen. Dese Feeste noemde se Ituraymi, de welke ordinaris gedaen wiert / soo wanmeer dat het te veel ofte te wepnich regende / ofte alser pestilentie was. Van extraordinarische Feesten / die seer veel waren / soo was de booznaemste den ghenen / die se Ytu hieten : Dese Feeste van Ytu en hadde geen besetten tijt / dan bedense alleenlijk in tijden van nooden : Ende om de selve te doen / soo vasse alle het Volck twee dagen landt / in welken tijt sp' gheen vrouwen aen en roerden / noch en aten oock geenich drinck met sout / noch Axi, noch en dzoncken oock gheen Chicha, vergaderden hen al te samen op een plaets / daer gheenighen bremdelinck / noch eenich Ghehartte was / ende hadden vooz dese Feeste / sekerer Mantels / Cleederen en Grwaet / welke allenlijk hier toe was dienende : ginghen in Proecessie met de Mantels ober t'hoofst bebedt / ende dat seer verlancksaem met het gheluydt van haer Trommelen / sonder d' een d' ander eens te spreken / welke albug duerde eenen gheheelen dach / ende nacht ober / tot des anderen daeghs daer aen volghende / als dan soo aten / dzoncken ende dansten sp' twee daghen ende nachten ober / legghende dat haerlieder ghebedt verhoort was : Ende hoe wel dat men t' selve hedens daeghs niet en doet met alle de boozsepe Ceremonien / soo is het niet tegghensaende seer ghemejn / een ander dergelijcke Feeste te doen / die se Ay- ma noemen / met eenighe Cleederen diese alleenlijk daer toe houden. Dese maniere van Proecessie / ghelijck als ghesepd is / van bywijlen met Trommels / ende t' vassen vooz aen / met de dzonckenschap achter nae / gebuyckens in tijden van groote nooden ende benautheden : Ende hoe wel dat se t' sacrificeeren van de Kinderen / ende ander dinghen / diese vooz de Spagnaerden niet verbergen moghen / ten minsten int openbaer / naeghelaten hebben / soo onderhouden se nochtans / des niet tegghensaende / veel Ceremonien / die haren oozsponck van de boozscheben oude Feeste ende superstittien hebben. Hierom soo ist noodich / dat men op t' selve achttinghe heeft / namelijkken om die swille dat se dese Feeste van t' Ytu noch hedens daeghs zyn doende met dissimulatie ende onder den duym / in de danssen van t' Corpus Christi / ofte den Omme-gaenck van t' Sacraments-dach / makende de danssen van Lamallama, van Guacon, ende andere dergelijcke / consoyne d' oude Ceremonien ende superstittien / die d' Indianen / ten tijden haerder Heydenschap / plachten te hebben / op dat se van de Pastoozen ende Priesfers niet toeghelaten worden / ghelijck als men albaer / int ghene dese materie berocende is / vreder stelaes van gegeven heeft / ende is vooz dese mael genoegh alhier aenghe-roert te hebben / d' exercitie / daer den Duphel sp' Dewotarijzen mede berontledicht hadde / op dat men t' spner sijt sien mach / wat onderschept ende versschil datter is / tusshent licht ende de dupfennis / ende van de Christelijcke waerheyt tot de Heydensche leughenen / al hoe wel dat der Menschen ende Godts Wpandt / noch soo veel ghesocht heeft / Godts dinghen met artificien ofte conste nae te bootfen.

Het 29. Capittel. Van de Fecste van't *Iubileo*, ofte Aflaet, die de Mexicanen ghebruyckt hebben.

De Mexicanen en waren in hare solenniteyten ende Fceesten niet minder curicus / ende hoe wel datse in de goederen beter coop waren / so waren se nochtans / sonder comparatie / in't menschen bloet veel costelicker. Van de princijaelste Fceeste van Viztlipuztli, so noeren gehandelt, nae de welcke de Fceeste van den Afgodt Tezcatlipuca seer gesolenniteert was. Dese Fceeste quam in de May-maent / ende hadden in haertsever Kalendier ofte Almanack, den naem van Toxcoalt, maer de selve verlicp ende verschijc- te in sulcker boeghen, datse alle vier Jaren / met de Fceeste der Penitentie / ober een / en gelijck quam / in de welcke Indulgencia plenaria, ofte volcomen aflaet / ende vergiffenis der sonden was. Sacrificeerden op desen dach een slaef, die de gelijkenis van den Afgodt Tezcatlipuca hadde / twelcke was op den neghenthienden Maye. In de Desper- tijt van dese Fceeste, so quamen de Heere. n in den Tempel, ende bysichten een nieu dieet / soo ghelijck als dat van den Afgodt / twelcke hem de Priesters (vander Cleederen iupt gedaen zijnde) aen trocken / ende bewaerden d' uypghetrocken Cleederen / met soo grooter eer waerdighheyt / ende noch meer als wy d' Ornamenten ofte Afgewaeft han- delen. Ende daer waren oock in de Cofferen des Afgodts / veel ghereetschaps / als van herrierfels / Juweelen / ende ander Saggen ende Arm ringhen van costelicke Mup- men / de welcke anders nieuwers toe en dienden / dan daer alsoo te liggen / alle twelcke van haer soo wel aengebden ende ge-eert wiert / als den selven Godt. Nu / behal- ben 't gewaet / daer se hem op den selven dach met aenbaden / soo behtingen se hem oock noch daer en boven met bysondere triumph- teykenen van Mupmen / Arm- ringen / Son- hoeden / ende ander dingen. Op dese maniere toegemaect zijnde, deden se de Coy- dhne / die vooz de deure stinck / wech / op dat hy van een peder gesien mochte werden : Ende in't op- doen / so quam daer een Digniteyt (van den selven Tempel) iupt / zijnde op de selve maniere gecleedt als den Afgodt / hebbende eenige Bloemen / ende een cleyn steenen Fluytken / van een seer snel geluyt in de hant / twelcke hy (inghekerct zijnde tegens t' Oosten) blies ofte speelde / doende alsoo van gelijcken int keeren nae't westen / hoozden ende Zupden. Aldus gespeelt ofte geblasen hebbende / nae alle de vier zijden der Werelt / (twelcke soo veel bediedde / als dat het de teghenwoozdigen / ofte die ab- sent ende van der handt waren / hoozen mochten) soo sette hy de vinger op de bloet / ende nam daer wat Kerde af / twelcke hy in de mont stack / ende op at / tot een teyken van aenbidning / doende 'tselbe van ghelijcken / alle de ghene die yfent waren / ende strekten haer / al schrypende ter neber / ende aentriepen de donckerheyt der nacht / ende de Windt / haer bidde / datse hen doch niet en wilden begheben noch vergeten / ofte datse haer 't leben wilden benemen / ende so veel moeyten / alser in passeerden / op een epnt byngen. Maet dat dit Fluytken geblasen ofte ghespeelt wiert / soo gehoelden de Dieben / Overspeelers / Dootslagers / ofte eenige andere soorte van misdabigers / een groote verschrickinge ende droefheyt / Jae sommighe ontstelden hen so seer / datse haer niet en costen onthouden noch bismuleren misdadich te wesen / waerom alle de selve anders niet en baden tot haren Godt / dan dat hare misdaden niet gheopenbaert en mochten wozden / sozden de veel tranen / met groot berou ende leet wesen / ende offerden menichte van Weroock / om Godt te versoenen. De byome ende cloecke Helden / als oock alle d' oude Soldaten / die de Kirghh volghden / hoozden t' Fluytken / so baden se

aen God den Schepper/ende aen den Heere/door wien wy leven/als ooc aen de Son/ende aen d' andere hare principale Goden/met een seer grootte benaughte ende bevoorte/datse hem doch tegens hare Spanden wil den victorie ende sterckte verlicken/om heel Captijven ofte slaven te mogen hangen/tot een bereeringhe haerder sacrificien. Dese hoorsepde Ceremonien werden gedaen tijen dagen voor de Jeeeste/in welchen tijt de Priesters altoos op't Fluytken speelden / op datse al te samen d'aenbiddinghe van d' aerde t' eten/doen souden/als oock om aen d' Afgoden t' epfsehen/tghene dat se begeerden/doende alle dagen de gebeden met suchten ende karmen/ende d' oogen nae den Hemel/gheijck als den ghenen die seerwesen ende berou van hare schulden ende sonden hadden/hoe wel dat dit hem teber berou anders niet en was / van door vreesse van lichamelijcke straffe dese cregjen/ende niet om d' eeuwighe: Want affimeren/datse niet en wisten/batter in't ander leven so nauwen straffe was/waer door se hen oock soo onpynlijcken ter doot begaven/meynen de dat men albaer al te samen in rusten was. Nu gecomen zijnde den eersten dach der Jeeeste/van desen Afgodt Tezcacalipuca, so versaeude haer de geheele Stadt ofte Gemeynte op de plaats/om gelijckelijcken oock te celebren de Jeeeste van den Almanack ofte Kalendar, die wy gheseyt hebben/te heeten Toxoalt, dat is soo veel gesept/als een dinc dat dzoogh is / welke Jeeeste altemaal streckende was/om water van den Hemel te epfsehen / in mantere gelijck als wy de Processien ende Gebeden doen/ende hierom soo heldense dese Jeeeste altoos in de May-maent/twelcke is den tijt datmen in't selve Lant'tregen-waeter aldermeest van doen heeft. Men begonst de selve Jeeeste te celebren den negensten dach/soo vrochten haer Priesters een Kofbaer ofte Setel upt / die seer verciert was/met Goddijnen ende Sluyers van verscheden manieren. Dese Setels hadden soo veel hand-vatfels alffer Minsters waren dese draeghen souden/ de welke al te samen met swartfel bestreken quamen/hebbende langhe gemaecte ende gheblachte haren/die te middewegen met witte riemen ofte bindfels ghebonden waren/zijnde de cleereen van't levrey des Afgodts. Op desen Setel so steldense de personagte des Afgodts/die tot dit Ampt uptgesondert was/van welchen se noenden / de ghelijcknisse van den Godt Tezcacalipuca,namen hem op de schouderen/ende draeghen hem int openbaer tot aen den voet van de trappen/al van so quamen terfont hier nae de gelijck Jongelingen ende Dochters/van den selven Tempel,upt met een dicke coorde,die ghedraept ofte ghemaect was van snoeren van gheroost Mays,met den welcken se den geheelen Setel omringhden/ende hinghen oock terfont een snoer ofte vijstich/van't selve / om des Afgodts hals / met een Crants op't hooft: Dese Coorden werden genaemt Toxoalt, twelcke so veel te bedieden was/ als de dzooghte ende onvruchtbaerheyt des tijts. De Jongelingen quamen met Goddijnen van Netten gemaect/om-wonden/ende met Crants/ende vijstighen ofte snoeren van't gheroost Mays,ende de Dochters waren ghecleedt met nieuwe habjten ende berierf is / hebbende van ghelijcken vijstighen van't selve om de halsen / ende op de hoofden hulfels van rijfken ofte roepkens ghemackt/altemael met Mays bedekt / zijnde de voeten ende d' armen bepluynt/ende de haken ofte wangen met verwe aengestrecken: draeghen van ghelijcken veel Crants ende snoeren / ofte vijstighen van't gheroost Mays met haer upt/ende steldense ende hingghense de boornaemte op de hoofden / ende om de halsen/ende gavender oock in de handen eenighe Bloemen. Den Afgodt albus op sijn Setel gheset zijnde/so haddense op de gheheele plaats een groote menichte van May-boomen ofte groene takken van Mangey, welcker Bladeren breet ende vijstelijck zijn. Den Setel op de schouderen der hoorsepde gheset zijnde / soo dzoegghense den selven

den ſelven in Proceſſie binnen in den Omganc van de plaets / hebbende vooz haer heen gaen / twee Prieſters / elck met een Wperreſt ofte Wieroochs- vat / de welcke den Afgodt geſtadelijcken bedieneroocaten : Ende t'elcken mael datse't Wierroock daer in wierpen / ſoo heſtense d'armen ſoo hoogh op / nae den Afgont ende de Son toe / alſe primers mochten / ſeggende datſe haer lieber ghebeden ten Hemel wulden opboeren / ſoo ghelijck als den ſelven roock was opwaerſ treckende. Al het ander volck die op de plaets den Afgodt in't ront ſom gaen / van achteren nae volghden / hadden al te ſamen nieuwe coorden in de handen / die ghemaect waren van't gaern van Manguey, ende dat van een Dabem lanch / met een knoop aen't eynde / waer mede ſp haer diſciplineerden ofte geſſelden met groote ſlaghen op den rugge / in maniere ghelijck als men hem by ons / op den heyligghen ofte witten Donnerdach / diſciplineert. Den gheheelen ombanch van de plaets ende de Tinnen van't dach / ſtonden altemael vooz groene tacken ende Bloemen / ende dat / ſoo ſraep ende luſſich berriet ende toeghemaeckt / dat het een vermaken om ſien was. Deſe Proceſſie aldus ghe daen zijnde / ſoo hiſſenſe den Afgodt weder in ſyn plaets daer ſp behoorden te ſtaen / terſont daer na ſoo quam daer een groote menichte van Volcke / met Bloemen die op verſcheyden manieren toeghenaeckt waren / ende ſtrodender den Altaer / met ſpen ombanch / als oock de gantsche plaets vol van / in ſulcker voegghen dat het een vooyberepinghe van een monument ofte begraeffentis ſcheen te wesen. Deſe dinghen worden aldus vooz des Prieſters handen beſteit / doende de Jonghelinghen des Tempels d'adminiſtratie van byſten aen ende bleef dien dach / met ſyn Capelle alſoo ontdeckt / ſonder de ſtuipr daer vooz te hebben. Dit ghebaen zijnde / ſoo quamenſe al te ſamen ten offer / te weten / met Dooyne / Supers / Zulweien / coſtelijche Gheſteenten / Wierroock / haerſighe Houten / Horen apen van Mays. Quartels / epdelijcken met alle het ghene / dat men in dierghelijcken ſolemmitaten ghewoon was t'offeren. In de offerande van de Quartels (twelcke van den Armen was) ghebyupcktenſe deſe ceremonie / te weten / gabenſe aen den Prieſter / de welcke die in't nemen / de hoofden aſtroek / ende alſoo terſont aen de voet van den Altaer heen wierp / om 't bloet t'ontloopen / doende oock alſoo met alle de gene die daer geoffert wierden. Van andere Druchten / ende eerbare waren / offerden een pegelijck nae ſyn vermogghen / twelcke dooz de Miniſters des Tempels aen de voet van den Altaer gelept wiert / ende ſp waren oock de gene die t'op namen / ende in de Cellen (dieſe daer hadden) droegen. Deſe ſolennele offerande aldus volepndicht zijnde / ſoo ginch het volck in haer woonplacten ende hupſen eten / blyvende daer en tuſſchen de Feſte aldus opghelchoyt / tot nae de maeltijt. Middeler-tye ſoo veroccupeerden haer de Jongeligen ende Dochters des Tempels (met de vooyſchijven berrierſels toeghemaeckt) den Afgodt te dienen / van alle het ghene dat hem vooz ſyn eten ghebederreert ofte toe-gheepgent was / twelcke berept wiert van andere Vrouwen die beloſtens ghebaen hadden / haer dien dach te verontledigen / om den Afgodts koſt te hoocken / ende hem dien gantschen dach ober te dienen. Alle de gene die aldus beloſten gebaen hadden / quamen in't aencomen van den dach / haer preſentieren aen den Opjender des Tempels / om gheboden te wesen / wat datſe doen ſouden / ende deden oock t'ghene haer beholen was / met groeter ſorghe ende werckſigheyt : Wachten daer nae ſoo beckerlep inventien ende verſchepdenheyt van ſyſe / dat het een dach om verworden was. Deſe koſt aldus berept / ende den tijt van de Maeltijt gheromen ſpnde / ſoo quamen alle de Dochters des Tempels in Proceſſie upt hebbende elck een koſt ſien vol Woot in de rene / ende een kronne ofte ſchotel van de toegemaecte ſyſe / in d'ander hant / en vooz haer heen / ſo ginc een out bedraegt Man / de

welcke hoor Hof-meester diende/met een seer antijcks habijt te weten/hadde een wijs
 Chooy-creedt aen/twelcke hem rechte tot ober de kuypen / ende daer onder een root
 leppen Dambays sonder moutwen / op de maniere van een Sambenito, (twelcke in
 Spagnien de schand rochreken zijn/die d' Inquisitie de mis dadighers tot een Peni-
 tentie doet dragen/alsoe haer van de Ketterige bekeeren ende af-staen) ende hadde in
 de plaats van moutwen/bleugelen/daer eenige breede riemen ofte banden upt quamē/
 aen de welcke (te weten/recht achter op de rugge) een middebare Calabaça ofte Cau-
 werde hinc/die door eenige gaetkens (die daer in waren) voi Bloemen stack/heb-
 bende binnen in verschepden dingen van superstitie. Dese Ouden giuck albus toege-
 maect/hoor alle t'gereetschap seer ootmoedich/voerbich/ende met neder gheslaghen
 hooft de heen/ende comende by t' bestek (twelcke was aen de boet van de trappen/so
 bede sy een groote ende ootmoedige eerbiedinge/ende stelden hem aen d' een zyde/als-
 dan so genaechten de Dochters een ende een/met het eten/met een groote reberentie/
 de welcke altemael op een rye gestelt wierden: Dit gedaen zijnde/so quam den ouden/
 ende gelephense also wederom/ende sy keerden als van wederom nae hare bertreck-
 plaetse toe. Na dat sy ingegaen waren/so quamen de Jongelingen ende Ministers
 des selven Tempels, upt/ende hieben de spijzen van daer op/ende brachten in de Cel-
 len der Digniteyten ende Priesters/de welcke by daghen achter een ghebast hadden/
 maer eens daeghs etende/zijnde van hare Vrouwen afgesondert,sonder in alle de bys-
 dagen eens upt den Tempel te comen/hen seer strengelijken met Choorden geeselen-
 de: Men van dese Goddelijcke spijse gelijck als spise noemden) so veel alsoe mochten/
 van de welcke oock niemant gheoyloft was t' eten/dan spieden allen. Na dat nu alle
 thockt gegeten hadde/so quamen sy weder by den anderen op de plaats/om de Feste
 te celebreren/ende t'epnde daer van te sien/altwaer sy dan een slaef ofte gevangen upt-
 brachten/die den Afgodt een Jaer lanch gherepenteert hadde/zijnde geleet/toege-
 maectt ende ge-zert/gheelijck als den selven Afgodt. Ende nae datse hem al te samen
 reberentie gedaen hadden/so levedense hem in de handen van de Sacrificateurs/ die
 oock op de selve tijdt upt quamen/ende genomen zijnde by de handen ende boeten/soo
 sneedt hem de Paus de boxt open/ende haelde daer t' herte upt / dat met de hant soo
 hoogh opstekende als sy mocht/ tselve aen de Son ende den Afgodt vertoonende/als
 op een ander verhaelt is. Dese/die den Afgodt repenteerde/aldus gebodt zijnde/so
 quamen se op een ghewijde plaats die tot oten effacte gheputeert was/comende de
 Jongelinghen ende Dochters/met de booysheden toemaectfels / alwaer se in ordi-
 nantie gestelt zijnde/by de Crommel/oy t' gheuyt van t' spelen / der Digniteyten des
 Tempels,dansten ende songen/ende alle de Heeren toe-ghemaectt zijnde met de selve
 tepkenen ofte omhangfels die de Jongelinghen vzoegen/dansten in't ront/rontsom
 by haer heen.Op desen dach so en wierden der ordinaris anders geen meer gheboodt/
 als desen gesacrificeerden/want daer wierden alleenlijck om de vier Jaeren eens / an-
 dere met hem gebodt: Ende soo waerneer dat het selve gescheet/soo was het t Jaer
 han t' slaet ende Indulgentia plenaria. Nu haer gheuoegen hebbede van spelen/eten/
 en d'yncken/ende de Son onder zijnde/so gingen de booysheden Dochters nae haer
 bertreck-plaetsen/ende namen groote aerde schotelen/vol ghebaken Honich-byoot/
 welcke bedeckt waren met eenige gemaectte spruyten van Doof-hoofden en been-
 deren/ende brachten den Afgodt Collacie,dommen tot aen de plaats/die hoor de beute
 van de Capelle font/ende tselve daer neberstellende/so gingen se met haren Hofmee-
 ster booyaen in de selve ordinantie weder af/gelijck alsoe ghecomen waren: Cerfont
 daer nae/so quamen alle de Jongelinghen met Rieten in de handen/ende in ordinantie
 gestelt zijnde/upt/ende liepen nae de Crappen des Tempels toe / doende elck een sijn
 best/om

best/om hoor d'ander aen de schotelen der Collatie te gemaeken/ende de Digniteyten des Tempels hadden achttingh ende ooghtmerckinghe om te sien wie dat d'eerste / tweeberde ende vierde/daer by quam/sonder van alle d'ander meer werck te maken / tot datse alle de Collatie aen-grepen ende wech byoegen / gelyck als groote oberblijfselen van heylighdommen. Dit gedaen zijnde/soo namen de Digniteyten ende Ouderen des Tempels,de vier eerste die daer aengecomen waren/ende stelden se te middewege n van haer/ende byacht n se also tot in de Cellen,alwaerse haer met seer goede verrietsels begaef den ende bereyden/ende wierden oock van dien tijt hoorstaen gheacht ende ghe-respecteert ghelyck als uptgheleene ende bernaemde Mannen. De opneminghe der Collatie gedaen/ende die gerechtheit wesen de met een groote blijfchap ende gerucht/soo gaven se alle de Dochters ende Jongeltingen/die den Afgodt gedient hadden/oor-los/datse wech gaen mochten/ende alsoo ginghen se oock d'een hoor ende d'ander naer upt : Ende ten tijden datse wech ginghen/soo stonden alle de Jonghers der Collegien ende Scholen/by de deure van de plaets met gemaecte Bies ende Cruyt-ballen in de handen/ende bewierpense/haer begeekende ende den spot daer met bydende / als een volck die haer van den dienste des Afgodts af-treypden/gingen al dan met bypic-heyt/om met haer selven te doen tghene datse wilden/waer mede de solennitept ende Feste ten eynde was.

Het 30. Capittel. Van de Feste der Coopliden, die de *Cholutesas* ghebruykten.

A hoe wel datter ghenoech gesept is/ van de Godts-
diensten die de Mexicanen hare Goden aendeden / des niet tegenstaen-
de/om dat den Godt/die genaemt was Quetzalcoalt, eenen God van t'
rijck volck was/ende een bysondere Godts-dienste ende solennitept had-
de/soo sullen wy alhier verhalen tgene dat van sijn Feste ghelateert
woyt. An/so woerde de Feste van desen Afgodt gesolenniseert op dese maniere/te we-
ten/veertich dagen te vozen/soo kochten de Coopliden een wel gefatsonneerde slaef/
sonder eenich lesel ofte teyken/so wel van siecken/als van wonden ofte slagen: De-
se leeden se al dan met het selve gewaet ende verrietsels des Afgodts/om dat hy hem
dese veertich dagen soude teyrepresenteren : Ende al eer datse hem nu cleeden/so repnich-
den ende wieschense hem tweemael in een Lack ofte Mepz/walcke sy der Goden
Lack noanden. Aldus gerepnicht ende gewaschen wesende/soo cleeden se hem op de
selve maniere/als den Afgodt gedeet was : wiert alle dese veertich daghen ober seer
ge-zert/om het gene dat hy teyrepresenteerde/stelden hem des nachts in een kaulwe ofte
br sloten Tralie/ (als op een ander gesept is) om niet wech te loopen / ende haelden
hem des morgens terfont wederom upt/hem stellende op een eerlijcke ende behoor-
lijcke plaets/alwaerse hem dienden ende costelijcke spijzen teten gaven : Ende als hy
gegeten hadde/soo hingense hem snoeren/oste hijftigen van Bloemen om den hals/
ende gaven hem veel rickerkens in de handen / hadde seer volcomelijcken sijn Afg-
wacht/ende veel ander volck die hem gheleypden ende met hem door de Stadt gin-
ghen/ende den sel ven ginc al singende ende dansende/ om hoor de gheleghenits
van haren God bekent te wesen/ende nu beginnende te singen/soo quamen de Vrouwen
ende kinderen upt haer huyfen loopen / om hem te groeten ende offerande te
doen/gelyck als eenen Godt. Degen daghen hoor de Feste ofte Hooghstijt/soo qua-
mender twee achtbare oude Mannen,van de Digniteyten des Tempels,hoor hem t'n
haer hoor.

haer booz hem berootmoedigghende/sepden sy met een seer nederighe ende sachte stem:
 heere/suit weten/hoe dat van u ober negen daghen/ uwen arbeyt van danssen ende
 singhen een eynt neemt/want siet alsoan sterben/ende sy soude antwoorden/ dat het
 te goebeer tyden mocht wezen. Dese ceremonie noemdense Neygho, Maxile, Hèzth,
 dat is te segghen die Dooybereydinghe:ende alle t selve deden/ soo sagghense hem met
 grooter achttinghe aen / of sy hem oock noch met de selve ghelicheyde danse als sy
 plach / ende soo sy t selve niet en dede met soodanighen byenche als sy t wel begeer-
 den / soo dedense een seer walghelijcke supersittie / te weten/ ginghen terstont ende
 namen de Dighnen ofte Scheerinesen van t sacrificie / ende wieschense van t Wers-
 sehen bloet/datter van de boozgaende sacrificien aenghecleest was/met welcke affwe-
 linghe sy hem eenen dyanck maecten/ die met een ander van t Cacao vermengt was/
 t welcke sy hem alsoo te dyancken gaben / want sepden dat het selve soodanighen ope-
 ratie in hem werchte / dat sy sonder centighe memoerie ende bynae wyssinnich bleef/
 van t ghene datse hem gheseyt hadden/keerende weder tot d'ordinarische ghesangen:
 ende sepden noch meer/dat sy hem selfs/ dooz dese middel/met grooter blydichap pre-
 senterde om te sterben/zynde dooz desen dyanck betoobert. D'oorzake waerom datse
 den selben sorchten de droyghet wech te nemen/was om dieswille datse t selve booz een
 seer quade boozsegginghe ende prognosticatie hielden van eenich groot quaet. Nu/
 den dach van de Feste gheromen zynde/ soo namen hem de Sacrificateurs/des mid-
 dernachts/ (nae datse hem eerst veel ghecert/ met Wylich ghesonghen/ende betwe-
 roockt hadden) ende sacrificerden hem op sulcken maniere/als op een ander verhaelt
 is/doende van syn herte/ offerande aen de Maen/ende daer nae den Afgodt daer met
 bezwoyende / latende t Lichaem van den genen die hem geoffert hadden/ t welcke
 waren de Coopliden/welcker Feste dit was. Opgheromen zynde / droegghense
 hem ten huyse van een van de booznaemste/ alwaer syer berseyden syphen af deden
 bereyden / om met den dagheraet t banket ende de maeltijt van de Feste te celeb-
 ren/begroetende eerstelijcken den Afgodt met eenen goeden morgen/ende eenen clep-
 uen dangh dese hem senteden / onder tusshen dat het daeghe ende t Sacrifice ghe-
 hoorcht worde. Daer nae/soo versaedden hen alle de Coopliden tot dit Banket/na-
 melijcken de gene die de handeligh hadden van slaven te coopen ende vercoopen/tot
 welcke laste stont alle Jaeren een slaef te offeren tot de ghelijckenisse van haren
 Godt. Dese Afgodt was een van de ydeltste van die contreye/ghelijck als ver-
 haelt is / ende alsoo was oock den Tempel, daer sy in stont/van grooten aensien ende
 hadde t'istich trappen om daer op te comen/ende op t opperste van t selve / een plat
 van middelbare byede/ t welcke seer curieuslyck gheyleypt was. Te middelweghe
 van dit plat/stont een groot ende ront stuck/in maniere van een Oven/ met een enge
 ende leege mconste/in sulcher boeghen dat men hem seer moest buyghen ende bucken
 om daer dooz in te comen. Dese Tempel hadde van ghelijcken / Cellen ofte woon-
 plaetsen/ghelijck als alle d'ander/ alwaer Conventen waren van Priesters/ Jonghe-
 si-ggen/Docters/ende van Jonghers/als op een ander gheseyt is/by de welke al-
 leenlijck een Priester assisteerde/ die daer contiruelijcken syn residentie hielt/ de welke
 was als dienende by de werke: Want alsoewel datter ordinarij in elcken Tempel
 dize ofte hier Pastooren ofte Digniteyten waren / niet tegenstaende soo hadde elck
 een syn werke om te dienen/sonder daer upt te comen. Nu/soo was het Officie/van
 den genen die t syn werke was/ alle daghen (nae d'onderwijssinghe van de Jonghers/
 ten tyden dat de Son onder ghinck) een groote Crommel te slaen/doende daer in de
 wachthouwinghe/ soo ghelijck als wy booz een ghebuyck hebben tot het aboud-
 ghebed

ghebedt te cleppen. Dese Crommel was soo groot/dat men syn heefsch ghelupt over de geheele Stadt hoozen mocht/ende met dat se die begonsten te hoozen/ soo hieldense haer in foo grootten silentie/dat het scheen daer niet een Mensch te wesen / zynde de Maerckten stil stont verstoort ende 't volck ver trocken/bijvende daer mede ober al in grooter stilheit ende ruste. In den dageraet/als den dach upt brack/soo sloegense die weberom tot een tepcken dat het begoft te daghen/waer mede haer de repende lieden ende Vreemdelingen ghereet maercken/om haer op den wegh ende repse te begheven/zynde tot de selve stont ende tydt toe belet om upt de Stadt te mogen comen. Dese voorszeyden Tempel hadde een middebare binn-plaets/altwaer men op den dach van haerder Feste groote dans spelen ende vrechden bedreef/met seer grattuse soez die cluchten ende representatien/waer toe te midde-weghen van dese plaes een clepne Theatrum ofte Conneel stont/van dertich voeten in t viercant/ die seer aerdtich gheplabept was/ twelcke vooz dien dach met groene tacken besteken/ende met alle politie/mogghelijck zynde/op t eierijckste toeghemaeckt wiert/dat al te mael met Wogen ende Piceelen (van verscheyden Bloemen ende Pluppen ghemaect) omringhen te/zynde ondertusschen hier ende daer behanghen met veel Voghelkens/Conijnen/ende andere aengename dinghen/ alwaer se haer/nae den eten/al te saem vergaerden/als dan soo quamen de Keyfenteezders ofte Personagien upt/met coytwijlige representatien/maecten hen gelijck als Dooven/Rochelaers/Mancken/Blinden/Criupelen ende Lammen/comende om aen den Afgodt ghesonlhypt te verdoeken. De dooven antwoozdende aberechts berkeert/de Rochelaers al hoestende/de Creupelen ende Lammen/manck gaende/beden hare clachten/ende seiden hare ellenden/waer mede sp d' omstaenders dan t volck seer debden lachen: Andere quamen upt in den naem van de senynighe Gheiertent/eentge gheleedt zynde als Slangen/andere als Padde/etijckel als Haeghoissen/etc. Ende ben anderen gheuoetende vertelden se haer officien of handelinghe/ende keerende van een peder weder op syn selven ende rechte ghebaente/soo speidense op etijckel fluytkens/waer mede de teehoorders een groot besmaken ende tijt-verdrieff hadden/want waren seer aerdtich ende constich. Wepns den haer oock als veelderley Dlegghen ende Vogelkens van verscheyden coleuten/comende de Jongers van den Tempel in sodanighe gedaente van cleederen upt/ climmende op de geboomten/diese daer toe gestelt hadden/ alwaer se van de Priesters des Tempels niet spuyten op t lijf gheschoten wierden/waer van d' eene t haerder besherminghe ende d' ander tot haerder aendechtinghe een groot debat maecten/met seer gratten se spreucken/daer sp d' omstaenders alsoo met onderhielden: Twelcke aldus volepndicht zynde/soo maectense met alle dese personagten ghelijck / enen Dans/waer mede de Feste ten eynde ende upt was. Dit selve ghebuyckten se aldus te doent op de princypale Hooghtyden ende Festen.

Het 31. Capittel. V Wat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitien der Indianen.

MEt ghene dat nu gherefereert is / sal ghenoech wesen om te verstaen wat een sozgh dat d' Indianen gehad hebben / om hare Afgoden en den Dupbel (twelcke selbe is) te dienen en te eeren/want volcomelijcken te verhalen tgene dat hier van is/iz een dinc dat eyntlic en ban wepnich proffijt is. Ende het gene dat noch verhaelt is / mach pement dunckel wepnich of niet aen gelegē te wesen en dat het is gelijc als den tijt te berlijten

berlijten in't lesen der fabulen ende vies/dien die de Boecken van de Kibbers baden zijn versierende/maer soot van soodanigen te recht aenighmerckt woxt / soo sullense bebinden/tsebe een seer verscheppen sachte te wesen/ ende dat het oock proffijtelijck mach zijn vooz veel dinghen/notitie te hebben van de costup men ende Ceremonien/ die d'Indianen ghebruyckende waren. Verfelijcken in de Landen daer men de selve gebruyckt heeft/en ist niet alleen voorberlijck/maer oock t'eenemaal gantsch noodich/ dat de Christenen ende Leeraers van Christi Wet/kennisse hebben van de dwalingen ende superstitionen der Dooz-ouderen/om te besien of d'Indianen de selve nu ter tijdt oock in't heymelijck of in't openbaer zijn ghebruyckende: tot welker intentie / trefselijcke ende neerslijghe Mannen daer byede Tractaten af gheschreven hebben / van't ghene datse onderbindende waren. Van gelijcken soo hebben de Provinciale Concilien bevolen/dat men selve beschijven ende Tucken soude/gheelijck alst in Lyma gedaen is/ende dat/noch veel byeeder ende copieuse alst hier ghehandelt is/alsoo dat het in de Landen van Indien (zenigge notitie/die men hier van aen de Spagnaerds doet / wel noodich is / tot wel-baren der Indianen. Nu/vooz de selve Spagnaerden albaer/ende t'yn oock waer dat het soude moghen wesen/mach dese vertellinge van gelijcken dienrich zijn/om Godt onsen Heere danckbaer te wesen/ende hem sonder ophouden vooz soo grooten welbaet te loven/gheelijck als daer is / ons sijn heplighe Wet (de welcke t'eenemaal rechtwaerdich/repn ende proffijtelijcken is) deelachtich ghemaect te hebben/die oock seer wel t'onderscheppen ende te kennen is/als men de selve met Satans Wetten is vergheelijckende/in de welcke sy soolanghen tijt ongelucklich gheleest hebben. Mach van gheelijcken oock dienen/om te kennen de hooberdijge /ngdt/ bezoch/ende argheistien des Dupbels/met den genen die hy in slavernije / ofte onder sijn gewelt heeft/dewijle dat hy t'eender zijde Godt wil vergheelijcken / ende met hem endo sijn heplighe Wet competentie ofte tegenstrijt boeren/ende ten anderen / tselve is beringende met soo veel pbelheden/onreynchepts/sae oock met soo veel wyeetheden/dat hy daer sels gheuoerch met is openbarende / dat hy vooz een Officie heeft / alle tgoet te verbelgghen ende te niet te byenghen. Ependlijcken / den ghenen die de verblinthept ende dupsternisse te sien comt/in de welcke soo manighen tijden/soo grooten Probintten ende lijcken gheleest hebben/ende dat des niet tegghstaende / noch veel Volckeren/ende een groot deel der Werelt / in dierghelijcke bezoch leuende zijn / en sel niet naelaten comen / (soo hy een recht Christelijck ghemoet heeft) den Alderhooghsten te dancken/vooz den ghenen die hy van soodanighen dupsternisse geroepen ende ghetrocken heeft,tot het wonderbaerlijcke licht sines Euangeliums/biddende die onmetelijcke liefde des Scheppers de selve te willen conserveren/ende in sijn kennisse ende onderdantighept te vermeer deren/ende hem gelijckelijcken te willen erbarmen over de ghene die noch eben wel volghen de zijn/den wegh van haerder verties/doende instantie aen den Vader der barmhertigheiden/haer te willen ontdekken de Schatten ende Rijckdommen Iesu Christi, den welcken met den Vader ende den heplighen Gheest regnerende is van eeuwen tot eeuwen/ Amen.

Eynde des vijf den Boecks.

Het sefte Boeck der Historie Naturael ende Morael van West Indien.

Her eerste *Capittel*. Hoe dat de gene een valsche opinie hebben,
die d'Indianen voor onverstandighe aeden houden.

Gehandelt hebbende 'tghene beroerende is/ de Reli-
gie die d'Indianen ghebruyckt hebben / hebbe boozghenomen in die
Boeck te schryven van haerlieder manieren/ Politien ende Regeertin-
ghe, ende dat tot twee eynden : 'Leene/ om de valsche opinie wech te
nemen/ die men daer ghemeenlycken van heeft / als van een Wildt/
beestachtich ende onwetent Volk/ ofte ten minsten/ datse nauwelijck
den selven naem zyn verdienende/ uyt welcker bedroch comt te volge/
dat mensche veel ende seer merkelycke oberlast ende onrecht doet/ henlieder in wepnich
minder diensten ghebruyckende als de Beesten/ verachtende / 'tzp wat maniere van
respect dat men haer soude mogen hebben / 'twelcke so gemeenen ende boosen bedroch
is/ als de gene wel weten/ die met eenige selt uysheyt ende aemmerckinghe onder haer
gewandelt/ ende hare secreten ende abdyssen gesien ende gehoort hebben/ ende ghelijc-
kelijcken / 'twepnich datse al te samen geacht woerden / van de ghenen die meuen datse
veel weten/ de welke doch ghemeenlycken d'alder onwetenste / ende op haer eyghen
sels/ alder meest vertronwende zyn. Soo en sie ick geen beter middel/ om dese so hin-
derlijcke opinie alderbest te moeghen wech genomen werben/ dan met te verstaen ge-
ben/ d'ordinantie ende maniere van Procederen/ die dese lieben gehad hebben/ ien ty-
den datse nae hare Wetten leefden/ onder welke (al hoe wel datse veel dinghen had-
den die Barbaertich ende sonder fondament waren) sy des niet teghenslaende oock
veel andere hadden/ die verwonderens weert waren/ by de welke wel een gheneoech
te verstaen is/ datse een natuerlijck vernuft hebben/ om wel onder wesen te woerden/ sa
gaen oock in 't meerendeel / veel van onse Republicken ofte Ghemeenten te boben.
Ende ten is niet te verwonderen / datter h' sitighe dwalinghen met vermenght zyn/
want de selve hint men wel onder de boornaemste der Wet ghebers ende Philo-
sophen/ al ist schoon datter Licurgus ende Plato met onder gherekent worden / ende in de
alder wijste Ghemeenten/ ghelijck als daer zyn gheweest die van Roome ende Athe-
nen, sien wy wel onwetentheben/ weerdich om lachen. Doozwaer / so de Republicken
ofte Ghemeenten der Americanen/ ende die van den Ingas, in kennisse gewest waren
ten tijden der Romeynen ofte Griecken/ sonder twijffel hare Wetten ende regeertinge
souden wel gheacht geweest zyn : Maer om dies wille / dat wy (sonder hier van yet
te weten/ noch die oock te willen hoorzen of verstaen) daer met het zweert in comen/
soo en dunckt ons niet/ dat d'Indiaensche dingen weerdich zyn / eenige reputatie te
hebben/ dan soo ghelijck als dingen/ die op de Aecht in 't Gheberghte bererigen/ ende
tot onsen die niste ende goet- duncken gebracht zyn. Maer de lieben van meerder curi-
eusheyt ende wetenschap (de welke hare secreten/ oude stijle/ ende Regeertinge/ dooz-
gront/ ende te recht verbaet hebben) gheben daer een ander ende verschepten ooz-
deel van haer verwonderende datter soo veel geschickthepts ende reden/ onder haer-
lieben gheweest is. Van dese Aufheuren een/ is geweest enen Polus Ondegardus, den
kk welcken

welken ick gemeenlijcken in de dinghen van Peru, bolghe / ende in de materien van Mexico, Ioan de Tovar die ghetweest is Beneficial der Mexicaenscher Kercke zijnde nu ter tijt van ons geselschap ofte Societeit van Iesu, die welcken ter begeerten des Vico-reys Don Martin Henriques, neerstlic ende hieet onder soech ghebden heeft / van de oude Historien van de selve Partie behalven noch andere treffelijcke Nutgeuren / die my / soo by gheschijfte als met den monde / genoechsaem onderrecht hebben / van alle het ghene dat ick in desen verhalende ben. Cander epnde / van dat up de kennisse der Wetten / Costummen ende Politie der Indianen volghen mach is / die te helpen / ende dooz de selve te regeren: Want in t'ghene daer sp de Wet van Christo ende syn gep-lighe Kercke / niet teghens en zijn / behozen se gheregeert te worden nae uptoghen haerder Wetten ende Rechten / welke zij ghelijck als hare municipal: Lopen / (ofte t'Lants Rechten) dooz wecker mis-verstant / ghepleecht zijn / seplen ende mis vuyt-ken van niet wepnich wicgtichepts / niet wetende den genen die oordeeln / noch oock de ghene die Regeren / waer met dat se haerkeber onderdanen / oordeelen ende Regee-ren sullen / welck behalven (dat het ghene men haer doet / overlaf ende buyten ree-den is) oock een groot achterdeel ende schade is / om dat se ons zijn gatende / ghelijck als leden die in alles (soo wel in t'goet als in t'quaet) haer altoos teghen / ende con-trarie ghetweest zijn.

Het 2. Capittel. De maniere van de Rekeninghe ende Kalendier
ofte Almanack die de Mexicanen ghebruyckten.

NDan / beginnende by de afdeplinge der tijden ende Rekeninghe die d'Indianen ghebruyckt hebben / twelcke een van de merkelijckste teykenen van haerder vernut ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck verhalen op wat manieren dat de Mexicanen haer re-partitie maecten / in de af-deplinghe van t'Jaer Maenden / ende van haren Kalendier ofte Almanack, als oock de Rekeninghe der Ceuwen / ofte Ouberdommen der Werelt. Welcken t'Jaer in achtghen Maenden / gebede elke Maent twintich daghen / twelcke te samen ghesommeert comen / in als bye hondert ende t'sestich daghen. Nu d'ander bys restende dagen (die daer gebreken tot de vol-comenheyt van t'volle Jaer) en voegghense by geentich van de Maenden / maer re-kendense op haer selven / ende noemdense ledige / ofte oberfhot van daghen / in de welcke 'tholck gantsch niet en beden / noch en saggen oock niet eens nae de Kercken om / dan beronselichden haer alleenlijck in malcanderen te versoeken om tijtcoytinghe / ende de Priesters des Tempels hielden op van sacrificeren. De selve daghen booyp zijnde / begonsten weder op de rekeninghe ende tellinghe / ende t'volgende Maent hier beginsel ende eerste Maent was / in den tijt van de Maent / als de bladeren w' der begonsten groen te worden: Doch hadden daer eben wel bye daghen van Februario / by want haren eersten dach van t'Jaer / was den ses en thinttichsten Februarij / ghe-lijck als sulch by haren Almanack ofte Kalendier is blyckende / in de welke den onsen met een merkelijcker rekeninghe ende conste / inghelijst is / dooz d'oude Indianen / die d'eerste Spagnardren te hemmen quamen / welcken Almanack ick sels ghesien / ende noch ter tijt in handen hebbe / die in der waerheyt aenmerckens weerd is / om t'bis-zouts ende abelheyt van dese Mexicaensche Indianen te verstaen. Elck een van de achtghen Maenden booysept heeft syn bysondere naem / af beeltsel / ende eygen teyck / twelcke gemeenlijcken genomen was / van de principaelste Feeste / die men in alsielcke Maent celebjeerde / ofte nae dat de veraeringhe van t'Jaer / op den selven tijt / met bracht. Had den oock in den selven Almanack booz alle hare Feesten / sekere betep-kende.

kende daghen uptghefondert/de weken teldense elck van dertien daghen/tepkende een peber dach/met een cleyn ront Cijffer ken/af/ende dat alsoo/tot dertigsten toe/begijnende al dan terfont weber te tellen van nieuſ aen/een/twee/etc. Deelden van ghelijcken de Jaren in bieren/met hier tepkenen/boeghende tot elcke Jaer een bysonder tepken/twelcke waren vier Figuren/te weten/d'eene een Hups/d'ander een Conijn/de derde een Riet/de vierde een Wperſlach/ op welcke maniere ſp de ſelue oock af-beelden/ende de Jaren/daerſe in waren/ noemden/ſeggende/ op ſo veel Hupsen/op ſo veel Wperſlaghen/van ſulcken Raadt/geſchtede ſoo/ende ſulcken dinc:k:Want men moer weten/dar haerleber Raadt (welcke is ghelijck als een Ceutwe/ofte enen ſekeren tijt van Jaren) vier weken van Jaren hadde/zijnde elcke weke van dertien Jaren/in boegen dat het in als quam te weſen/twee en vijftich Jaren. Schilderden in't midden van't Raadt een Son / waer van vier armen ofte dweerſch-ſtrecken upt quamen / de welcke tot aen de circumferentie ofte omganck van het Raadt tepkten/ende daerom heen ſtreckten/in ſulcker boegen datſe de circumferentie ofte omganck in vier partien af-deelden/zijnde elcke gedeelte met ſneen arm ofte ſtreek/van eenderleij verwe/maken/alsoo vier verſcheyden colouren/te weten/van groen/blau/rood/ende geel. Nu ſoo hadde elck een van deſe vier ghebdeſten/noch dertien ſcheptſels ofte af-deplinghen/met haer tepkenen van Hups/Conijn/Riet/ende Wperſlach/bedeende elck een ſpneyghen Jaer/ende aen de zijden/ofte in margine,ſoo beeldeſe de geſchiedenissen/van't ſelue Jaer/af/ op welcke maniere ic (in den boozepden Almanack) geſien hebbe/Jaer dat de Spagnaerden eerſt in Mexico quamen/met een af breedtel van een Man die op onſe maniere in't root gherleedt was / want ſoodaerich was't ghajt van den eerſten Spagnaert die Hernando Cortés derwaerts ſont. Ten eynde van de boozſcheyden twee en vijftich Jaren/ (waer mede't Raadt volſloten wert) ſoo ghebyrcktenſe een cluchtige Ceremonie/te weten/braken op den laetſten nacht/alle de Waten ende Porten dieſe hadden/aen ſturken/ende deden alle de lichten upt/ſeggende dat in eenigge van de beſluytinghe der Raden/de Werelt volcypden ende verzoer ſoude/ende dat het miſſchien ſoude weſen/in de ſelue/daerſe haer in vonden/ende delwijſe dat de Werelt doch vergaen ſoudt/ſo en behoefdenſe niet te koken/noch't eten/waerom ſp oock geen Waten noch licht van doen hadden/ende waren alſoo dien gheheelen nacht ober/wacker/ſeggende dat het by avontuer niet daghen en ſoude: Doch hielden eben wel al te ſamen met grooter ſozghe/dapper wacht / om te beſien of het oock daeghde. Nu/inſende dat den dach aen quam / ſoo ſpeeldeſe op veel Trommen/ Basunnen/Hijpen/ende andere bijde ende bzolijcke Inſtrumenten/ſeggende dat het Godt noch een ander Ceutwe (dat zijn twee en vijftich Jaren) verlenge hadde/al dan ſoo begonſtenſe weer een ander Raadt op een nieu: Tregen op dien dach / met den dageraet/ (ende dat tot een beginſel van een ander Ceutwe) ni: u licht/ende oom'ten weder op een nieu: Waten/Porten ende alle'tgene dat e van doen hadden/om'te ten te bereyden: gingen al te ſamen om nieu licht by den Opper-Heiſter ofte Haus/van de welcke't ſelue opgeſlagen werde/zijnde te voren gerecheyert een ſeer ſolennele Proceſſie/tot een danſegginge van dat het dach geworden/en een ander Ceutwe verlenge was. Dit was nu haerleider maniere van de Weken/Waenden/ Jaren/ ende Ceutwen te tellen.

Het 3. Capittel. Op wat maniere dat *d Ingas* de Jaren ende Maenden telden.

In deſe tellinghe der Mexicanen (hoe wel dat het een groote Rekeninghe ende vernut was / boozlieden die ſonder Letteren waren) dunkt

my des niet tegenstaende/gebreck van aenmerckinge te wesen/ van datse gheen reken-
ninghe met de Maenen hadden/ende datse de Maenden/naer uptwijjen des selve/ niet
en verbeelden/in 't welcke/sonder twijffel/die van Peru haer te boben ginge. 1. Want
de selve rekenen gantsch ende 't eenemaal 't Jaer van soo veel daghen/ als wpliden
doen/dat verbeelde in twaelf Maenden/ofte Maenen/sinltende daer onder/ de elf
baghen die van de Maen ober blyben. Om nu een sekerre ende volcomen rekeninghe
van 't Jaer te houden/soo gebuyckten se dese abelheyt/te weten/hadden in de geberg-
ten die rontsom de Stadt van Cusco zyn/ 'twelcke 't Hof der Coninghen Ingas was/
zijnde van gelijcken 't grootste heplichdom van alle hare rijcken/ ende soo gelijck als
of wy seiden een ander kroome) twaelf Pilaerkens staen / de welcke in sulcher ordi-
nantie/distantie/ende ghestaltens gestelt waren/dat elck een van dien/in e'cke maent
wijfende was/waer dat de Son/op ende onder ginch. Dese noemden se Succanga,dooz
welcke sy de seesten/als oock de tijden van zaepen/maepen ende alle d'ander dingen/
berondtichden : Dedes dese Pilaren van de Son/ooch sekerre sacrificien aen/ nae dat
haerlieder iuperstitien met byachten/elcke Maent hadde sin eppen ende verscheppen
name ende bysondere seeste/begonnen eerst het Jaer met de Maent januarij, gelijck
als wy/maer daer nae/soo heeft eenen Coninck Inga (ghenaeint Pachacuto, dat is soo
veel geest/als reformeerder des tijts) 'tbeginnel van 't Jaer begonnen met de maent
Decembri, ooghinerck hebbende (soo gelijck als te denken is) op soo wanneer dat de
Son weder begint van 't uiterste bestek van Capricornus, te rugge te keeren/ 'twel-
ke is van de Tropico, die haer aldernaest ghelegghen is. Eenighen sekeren reghel van
Schickel-jaer/en weet men niet/dat eenich van bep de dese Natien ghehadt hebben/
hoe wel dat som nigge meynen van sae. De Weken die de Mexicanen seiden / en wa-
ren eppentlijcken geen weken/dewijle datse van geen seben dagen en bestonden: noch
d'Ingas en hadden van ghelijcken oock dese verbeelinge niet/ 'twelcke geen wonder is/
ghesien dat de Rekeninghe der weken niet en is/als die van 't Jaer/ dooz den omlooy
der Sonne/noch ghelijck als die van de Maent/dooz den looy der Maenen/ maer wa-
ren onder de Hebreen/ dooz d'ordinantie van de Scheppinge der Werelt/ ghelijck als
van Moysse herhaelt woyt/ende onder de Grieken ende Latijnen/dooz 'tghetal der se-
ben Planeten, met welckier namen/insgelijck de dagen der weke/ghenoemt worden :
Maer booz lieden die sonder Boecken ende letteren waren/is het genoech/ende noch
meer als beel/ 't Jaer/ de seesten ende Ghetijden met soo veel gheschicktheys ende
ordene te hebben/als gheseyt is.

Genel. 1.

Het 4. Capittel. Datter geenighe Natien van Indianen ontdeckt
zijn,die Letteren ghebruycken.

De Letteren zijn gebonden om in in meditament, ofte
sonder ander middelen/te restieren ende te bediede/de woorden die wy
prononciëren/soo gelijck als de selve woorden ende Vocabulen luyden-
de zyn/gelijck als de Philosoph seyt/soo zyn 't / sonder ander middelen/
teykenen/ ofte een uytzuchtighe/van 't booznamen ende ghebachten
der Menschen/zijnde 't eene ende 't ander (meyne de Letteren ende de stemmen) ghe-
ordineert/om de dingen te kennen te geven/de stemmen booz de teggenwoordighen/
ende de Letteren/booz de gene die van der handt ende absent zyn / als oock booz de
Draconelinghen/de teykenen,die men op't naeste by/niet en ordineert/ tot bededin-
ghe van de woorden/van van dingen. En woorden/noch en zyn oock in der waerheyt
gheen.

gheen Letteren geheeten, al hoe wel datse schoon geschreuen staen/ so ghelijck als daer is een af beeltsel der Sonne/en can noch en mach niet geseyt worden/ een schryfte ofte letteren/van de Son te wesen/maer Schilderijē. Van gheschicken also oock/ noch min noch meer/van de ander teyckenen die gheen ghelijcknisse met de dinghen hebben/ dan alleenlijcken dienende zyn/ tot een memozye ende gheheugenis: Want de ghene diese ghebonden hebben/en hebbense niet verozdineert tot bediebinghe van woorden/maer alleenlijck tot een beuys ofte vertoon van soodanigen dinct. Wese soodanighe teyckenen dan/en zyn eyghentlijcke gheen Letteren/noch en woorden oock niet geseyt Letteren ofte schryften te wesen/maer Cijfferen/ ofte gedenck-teyckenen/ soo ghelijck als de gene die de Espheristen ofte Astrologiens ghebruycken/ om verscheyden Hemelsche teyckenen ofte Planeten, als van Mars, Venus, Iupiter, etc. te bedieden / welke Cijfferen zyn/ende gheen Letteren: Want met hoedanighen naem dat men Mars noemt/woyt altoos/bes niet teghenstaende/op eenderlep maniere/van de Italianen/ Francosēn ende Spagnarēn/bediedet ende afgebeelt/ welke de Schryften niet en doen/hoe wel datse de dingen bediedende zyn/ is dooz middel van de Letteren / alsoo datse niet verstaen en woorden/van den ghenen die de sprake comen / Verbi gratia. Dit geschijft ende woort/Son/ ofte Solen can de Grieken noch den Hebrer niet verbaeten/wat dat het bediet/dooz dien dat hem dese Latijnsche Vocabel onbekent is / in hoegen dat de geschryften ende Letteren alleenlijck gebruyckt woorden/van den ghenen/ die de Vocabulen daer met zyn bediedende: Ende soofe de selue dooz ander middel en zyn verclarende/soo en zyn't gheen Letteren noch gheschryften/maer af beeltsel ende Cijfferen. Hier uyt staen twee seer notabel dingen t'aemmercken/ teene/dat de memoire der Historien ende de Antiquiteyten, onder de lieden gebuwich ende in gheheugenis mach bliuen/op een van dize manieren/ te weten/of dooz de Letteren ende gheschryften/ghelijck als de Latijnen/Grieken/Hebreen/ende veel andere Natien zyn gebruyckende/ ofte dooz afbeeldinge/soo ghelijck als het bynaest dooz de gheheele Werlt een ghebruyck gheweest is/ghelijck alser oock in't tweede Concilio van Niceno gheseyt wiert/de Schilderijē te wesen/de Boecken der Leecken/van die niet lesen en comen: ofte dooz cijfferen ende characteren, soo ghelijck als d'Arithmetica bediedende is/ tghetal van hondert/duyfent/ende alle t'ander meer/sonder eens' twooyt van hondert/ ofte t'ander van duyfent/te pprononciēren. W'ander aemmerkinge van die te noteren staet/ is t'ghene in dit Capittel booggestelt is/te weten/dat gheenich van alle de Natien der Indianen/die by onsen tijden ontdeekt zyn gheweest/ letteren nochte geschryften gebruyckende zyn/maer wel op d'ander twee manieren/ghelijck als daer zyn/af beeltsel ende figuren: Ende en meyne dit niet alleene/van de Indianen van Peru ende nieu Spagnen, maer ooc eens deels van die van Iapon ende China. Ende al hoe wel dat het ghene selc segghe/ eenighe seer valsch sal sijnnen te wesen / dooz de groote kennisse die daer is/van de groote Librarijen ofte bibliotheken ende Studien van China ende Iapan, als oock van hare Platen ofte zegelen/Diacaten ende Wieven/ is niet teghenstaende/die seer eembouwighe waerheyt/soo / ghelijck als men verstaen sal in't Discours hier aen volghende.

Het 5. Capittel. De maniere der Letteren ende Boecken, die de Chinen ghebruyckten.

De gheschryften die de Chinen ghebruycken / meynen veel lieden (sae is oock een ghemeyne opinie) dat het Letteren zyn/ ghelijck als wy in Europa.

in Europa hebben / te weten / dat men met de selve/woorden ende rebenen schryben mach / zynde alleenlyck van onse letteren ende gheschryften berfchepden / in haer characteren, van een ander sojme ofte maecsel te wesen / soo ghelyck als de Griekische van de Latynsche/ende de Hebreeusche van de Chaldeusche verschillen ende verfcghende zyn / welcke int meerendeel alsoo niet en is/want splitden en hebben gheen Alphabet, noch en schryben gheen letteren / noch en is oock de berfchepdenheyt der characteren niet/maer henleeden schryben / is bestaende/ in afmalinge ofte cyfferen/ende hare letteren en zyn oock geenich deel van segf-woorden bediedende / soo ghelyck als d'onse/want zyn figueren van dinghen/ ghelyck als van de Son/van't Wper/van de Mensche/ van de Zee/ ende alsoo van alle t'ander meer. Dit wojt claerlycken bewisen/door dien dat zynde de talen/die de Chinen sprekent/ontelbaer/ende onder haer seer verfcgheden/soo woorden nochtans/des niet te ghesstaende/ henleeder gheschryften ende handt-tepcken ghelyckelicken ban een peber gelesen/ende in alle spzaken verstaen/ soo ghelyck als ons ghetal van Arithmetica, ghelyckelick in Fransoys / Spaensh/ ende in Arabisch verstaen wojt : Want dese Figure 8. bediedt a'toos/t'37 waer dat het soude moghen wesen/acht/ hoewel dat het selve ghetal ban de Francosien op een maniere/ ende van de Spagnaerden / op een ander ghemaeint ofte gheprononcieert wojt. Hier upt soo comt het dan/ dat soo ghelyck als de dinghen onder haer ontelbaer zyn/alsoo zyn oock de letteren ofte figueren (die van de Chinen ghebruyct wozden/ om te selve al te samen te bedieden/oste af te beelden) bynae onepntlycken. Daerom soo moet den gheenen/die in Chinen lesen ofte schryben sal/ (ghelyck als de Mandarijnen (dat zyn de Heeren) ende gheleerden doen / ten minsten kennisse hebben/ van by en tachtich dupseut figueren/characteren ofte letteren/ ende den geenen die dan noch in dese studie volmaectt ende verfccht wesen sal / moeter over de hondert en twintich dupseut weter/en dinc dat al te overdadich is / ende oock ongheelooslyck schijnt te wesen/soo't niet gheseyt en wojde/van gheloofwaerdige personen/ ghelyck als daer zyn de Woeders ofte Vaders van ons Gheselschap ofte Societyt, die welke aldaer noch ter tijdt haerleeder tale ende gheschryften zyn leerende / zynde over de thien Jaeren datser nacht ende dach/ met een onsterffelicken arbeit ende moepten/in ghestudeert hebben / t'welcke alkemael / door de Chyrtelijcke liefe ende begeerte van de behoudentisse der zielen/overwommen wojt. Dit selve is oock d'oorzake / waerom dat de Gheleerden in China, soo geacht woerden/als een dinc dat soo difficult is : ende sp zyn oock alleen de ghene / die bedienende zyn / d'Officien ofte Ampten van Mandarijnen, Gouverneurs/Rechtters ende Capiteynen / ende hierom soo d'aghen d'Ouders oock groote sozge hooz haer kinderen / om die te doenleeren lesen ende schryben. Daer zyn sekerre ende veel Scholen / daer de kinderen ofte Jonghers onderwesen woerden/altwaerse van de Meesters des daeghs / als oock des nachts van de Ouders in huys/ soo veel ghevojt ende aenghedreeden woerden/ende doense soo veel studeren/datser gepynlijken doogen van verschemelt ende bedoyden hebben/ haer seer dickwils met rieten geefselende / doch ebenwel niet met soodanighe weertheyt ende rieten als men de misbadighers castijdt. Dese dan/wojt ghenamit de tale der Mandarijnen, ofte Heeren/te welke den ouderdom van een mensche wel van doen hreft / om te mogen leeren/doch so is t'adverteeren/dat alhoewel dat de tale, die de Mandarijnen sprekent/ende berfchepden van de ghemeynen (die veel zyn) is / wozden de albaer ghestudeert/ soo ghelyck als by ons de Latynsche ofte Griekische/zynde alleenlyck in kennisse van de Gheleerden/ende dat/gantsch China over/soo wojt niet teghenstaende t'geene dat daer van gheschreben wojt/ in alle talen ofte spzaken verstaen/want al ist schoon/dat de Probitieen malcander en by de woorden niet en verstaen/soo verstaense nochtans ebenwel/

ehen wel/ den anderen by gheschryfte / dooz den dat de letteren / characteren ofte figuren/ onder haer allen/ van een maechfel ende bedetsel zijn / maer en heeft/ int spzeken/ de selve naem noch pponantiate niet/ want zijn soo/ ghelijck als ick ghesepht hebbe/ om te bedieden/ dinghen/ ende gheen woorden/ ghelijck als tselve int exempel van d' Arithmetica, lichtelijcken te verstaen is. Hier uyt soo comt het oock / dat de Japonen ende Chinen (die in de Natiën ende Talen soo verscheppen zijn) de gheschryften van den anderen lesen coninen / ende soose t gene datse lesen ofte schryben/ quaten te spzeken/ ende soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letteren ende boeckken van de Chinen, die dooz de Werelt soo seer vermaert zijn/ ende hare Pinten ofte Drukselstylen/ sijn/ de Figureren (van dese begeeren te drucken) in een houtte plate te sijn den / ende daer dan al soo veel bladen met te drucken alse sels wilten in maniere gelijk als men alhier de conterseptsels ofte af beelotels druckt/ die in koper ofte hout ghesneden zijn. Nu soo soude eenich verstan dich/ Wan moghen vragen / hoe datse de concepten ofte menpatinghen/ dooz eenderlep Figuren connen bedieden / dewijle dat men met gheen eenderlep Figuren bedieden can / de verscheppenheyt/ die daer in de dinghen voocomen/ soo ghelijck als daer is / te segghen dat de Son verwarmt / ofte van dat ick de Son aenij/ ofte dat het een Sonnelijchins dach is. Epndtlijcken/ de Casus, conjunctiën ende Arayckelen, die men in veelberlep talen ende schryften heeft / hoe dat het moghelijck is/ de selve dooz eenderlep Figuren te bedieden. Hier op woxt geant woort datse niet sekere sitghens/ freectsiens ende ghesial tenisse / alle dese verscheppenheyt van bediedinghe weten te maken/ maer t'valt swaerlijck te verstaen/ hoe datse in hare tale eenighe epgghen namen connen schryben / namelijcken van veemdelinghen/ dewijle dat het dinghen zijn dese nopt ghesien hebben / noch daerse eenighe Figuren toe hebben connen binden / waer van ick selve hebbe willen experientie doen / ten tyden dat ick my in Mexico was bindende by eenighe Chinen/ de welcke ick badt / datse my in hare taal/ dese propositie wilden schryben/ te weten / Ioseph de Acosta is uyt Peru ghecomen/ ofte een ander dier ghelijcke : waer op een van de Chinen / een langhe wijl stont en pepnise / ende heeft het int epndt gheschreven / t'welcke daer nae van hem/ als oock van d' andere/ ghelesen wiert/ in effect/ met de selve hoewel datse in de epgghen name eenelijchins valteerden/ want ghebruyckten dese middelen nemen den epgghen naem/ ende soecken eenich binck in haer Tale/ daer soodanighen naem best met over een comt/ welcke Figuren sy dan in de plaets van de selve stellen: Ende sos ghelijck als het swaerlijck is/ onder soo veel namen/ eenighe ghelijckenisse te vinden/ met de dinghen ende stemmen van haer epgghen spzaken / alsoo valt het haer oock moezelijck/ soodanighe namen te schryben / jae soo veel/ dat ons ghesepht wiert van Vader Alonso Sanches, hoe dat ten tyden/ als sy in China verkeerde/ ende dooz soo veel Werscharen/ van den eenen Mandarijn (ofte Rechter) tot den anderen ghebruycht wiert/ datse om synen naem (op de platen ofte paspoorten/ die splieden gebruycken) te schryben/ daer altoos een langhe poos op stonden en dachten/ tot datse hem epndtlijcken op haer maniere eenen naem gaven/ doch met een onbolmaeckten sin/ soo datser qualijck met te recht costen comen. Dit is nu de maniere der letteren ende gheschryften / die de Chinen gebruycken/ zijnde die van de Japonen dese seer gelijk: Hoewel datter gesepht woxt (van de Japonische Heeren die in Europa gheweest zijn) datse seer lichtelijcken alle dinghen in haer spzake schreven/ jae al waerent schoon epgghen namen / van herwaerts over: ende my zijn oock etlijcke gheschryften/ van haer hant/ gheschreven/ waer dooz blykende is/ datse eenighe soorte van letteren moeten hebben / hoewel dat het meestendeel van haerder gheschryften / characteren ende figuren moeten wesen/ so ghelijck als van de Chinen ghesepht is.

Het 6. Capittel. Van de Vniversiteyten ende Studien van Indien.

VAn de groote Scholen ende Vniversiteyten der Philoso-
 phye/ende andere natuerlycke leeringen / wort gheseyt van de Wabers van t
 Gheselschap/ofte Jesuiten/die albaer gheweest zyn/die noyt ghesien en heb-
 ben/noch en connen oock niet ghelooven datser zyn/maer dat alle hare Stu-
 die anders niet en is / als in de Mandarijn'sche tale / de welke seer swaerlyck/ ende
 wijtstreckende is/ghelyck als wy verhaelt hebben. Tghene datse oock studeren/zyn
 dingen die men in de selbe tale heeft/twelcke zyn Histojen/Seecten/Civile ofte Bur-
 gerlycke Wetten/e Morael van Proverben,ofte spreucken en de Fabulen/ende veel an-
 dere compositien, ende de graden ofte digniteyten die men daer heeft/zyn in dese Stu-
 die van haerder tale ende Wetten. Van de Goddelijcke scientien ofte wetenschap/en
 hebben gantsch gheen spooz van: Van de Natuerlycke / niet meer als wat spooz/
 doch met seer wepnich ofte gantsch gheen Methodus ofte Leere/noch Conste / van al-
 leenlijcken met losse ofte ongheliepen proposicien ofte boozstellingen/nae dat het ver-
 nauwt ende studie van een peder/luttel ofte veel is. In de conste van Mathematica, heb-
 bense wat/booz d'erbarentheyt van den omloop ende Sterren / ende in de Medetij-
 nen,dooz de kennisse der krupderen/diese seer veel gebuycken/ ende daer zijnder oock
 veel die curen. Schryben met Inceelen/hebben oock veel geschreben ende gedruck-
 te Boeckken/maer zyn al te samen slozich ende ongestileert van reghelen. Zyn groo-
 te Comedianten ofte Comeel-speelbers / twelcke sp oock doen met een groot appa-
 raet ofte taerustinghe van Conneelen/Cleederen/Clocken / Trommelen ende stem-
 men/op spnen tijt. Daer wort van de Wabers verhaelt/ datse ghesien hebben Comed-
 dien ofte Schou-spe/en,die thien ende twaelf dagen ende nachten achter een duerden/
 sonder datter opt volck op t Comeel / als oock om te sien/ontbrack: Comen met ver-
 scheyden Personagien ende Scenen upt / ende ter wijlen dat d'eene representeren / soo
 eten ofte slapen d' andere. Handelen in dese Comedien van Morale dinghen / als oock
 van goede exempelendoch altoos vermengt met eenige andere gedenckweerdighe
 Heydensche dinghen. Dit is in somma t'gene dat den onsen van de letteren ende ex-
 ercisen/van die van China zyn verhalende/soo dat men niet en mach ontkennen / de
 selbe van veel vernufts ende abelhepts te wesen/ doch soo is alle tselbe van wepnich
 substantie/want alle de gheleertheyt van China,comt in effect te bestaen/in te connen
 lesen ende schryben/sonder yet meer,dr wijle datse eenige andere hooger scientien ofte
 wetenschappe niet begriypen connen / ende oock soo en is tselbe lesen ende schryben/
 noch geen warachtich lesen noch schryben/want en sijn ge lettere/die haer tot wooz-
 den dienen/maer figurkens van ontelbare dinghen/de welcke men met een oneyndt-
 lijcken arbeyt/ende inceplijcken tijt,in kennisse comt te crighen: Ende so wanneer
 dat het met alle hare wetenschappe ende geleertheyt al om comt / soo weet een In-
 diaen van Peru ofte Mexico (die lesen ende schryben gheleert heeft) meer als een van
 haer alder geleertste Mandarijnen,want een Indiaen sal met vier en twintich letteren
 (dien hy schryben ende by een brengen can) schryben ende lesen alle de vocabulen of-
 te woozden die daer in de werelt souden mogen wesen/ende de Mandarijn met spn hon-
 dert buyent letteren sal swijffelijck staen/ende seer verlegen wesen/om eenigen eppen
 naem van Warten ofte Wonsd te schryben / ende sal oock noch veel minder connen
 schryben/de namen van de dinghen die hy niet en kent/soo dat / eyndlijcken gheseyt/
 schryben van China maer een soorte van Schilderjen ofte Chijeren is.

Van de
 Chineesche
 Penen ofte
 Pincesse / als
 oock inkt /
 hebbe ic niet
 my opt oost-
 Indien ge-
 bracht / als
 ooc pampier
 t'welcke
 effuete is/
 dat ick opt
 op geuighe
 plaatsen ter
 werelt ghe-
 sien hebbe
 makent van
 alderley co-
 leuren / ende
 is in hande-
 len so sachte
 als zijde/dat
 spn beuens
 wel waert is
 alle twelcke
 mensien
 mach by de
 boogh ghe-
 seerden ende
 byt - bet-
 maerdelijcke
 ge Doctoor
 Paludanus
 tot Enchuy-
 sen.

Het 7. Capittel. De maniere van de letteren ende gheschriuen
diede Mexicanen ghebruycken.

MEn vint onder de Natiën van nieu Spagnen, groote
kennisse ende memozie van haerder Antiquiteyten, ende als ick begeerich
was om t'onberboecken / op wat maniere dat d'Indianen hare hysto-
rien ende soo veel bysonderheden / mochten conserveren / ende in ghe-
u-ghenisse behouden / soo verfont ick dat / al hoe wel datse soo heel curieus-
heyt ende behendicheyt niet en hadden / als de Chinen ende Japonen / soo en ghebrack-
haer oock euenwel / des niet teghenslaende / eenighe soorte van letteren ende boecken /
waer mede sy op haer maniere / de dinghen van haerlieder Doog-Ouderen / waren
conserberende / ende in ghebachtenis behielden. In de Provincie van Iucatan (alwaer
t'Wisdorn dat men van Honduras noemt / gheleghen is) waren eenighe Boecken van
bladen ghemaect / die op haer maniere ingebonden ofte t'samen gheboonden waren /
in de welke / de geleerde Indianen / de verdeelinghe van hare tijden hadden als oock
de kennisse der Planeten, Ghebiedten / ende andere naturele dinghen / met haerder An-
tiquiteyten, een dinc dat van groter curieusheyt ende neersticheyt was. Ende een
verstandich Leeraer liet hem voostaan / dat alle t'selve Cooverse ende Waere Con-
sten moeste wesen / waerom sy bast aenhielt / dat men die verbanden soude / waer
doog / de selve Boecken oock verbrant werden / t'welcke daer nae niet alleenlijcken van
de selve Indianen / maer ooc van de curieuse Spagnaerden beclaegt worden / de wel-
ke begeerich waren om de secreten van dat Land te weten. Dit selve is oock in ande-
re dinghen ghebeurt / dat meynende den onsen / dat het al te mael niet als si verstanten
en zijn hebben daer doog veel memozien ende geheughenissen / van oude ende verbor-
ghen dinghen / berlozen / de welke niet wepnich te proffijt mochten comen. Dit comt
uyt eenen onwetenden yber / van datse / sonder te weten / noch oock van der Indianen
dinghen / te willen weten / met een obstinaetheyt ende wybelich ghemoe / segghen
dat het al te mael Cooverse / ende dese leden al te samen byonckaerts zijn / wat datse
doch souden moghen weten of verstaen. Maer den ghenen die hem / van haerlieder
met eenen goeden inboest hebben willen insoyneren / hebbender veel dinghen onder
ghebonden die aenmerckens weert waren. Eenen uyt die van onse gheselschap van
Iesu, dat een seer erbaren ende bedeyden Man is / heeft in de Provincie van Mexico,
d'Ouderen van Tuscuc, Tulla, ende van Mexico, by een vergadert / ende daer heef ghe-
meynshaps met ghehad / ende wesen hem hare Liberijen, Hystorien ende Kalenders,
ofte Almanacken, t'welcke een dinc was / weerdtich om sien / want hadden hare Figure-
ren ende Hieroglifien, ofte bebiesels / daer sy de dinghen op deser maniere met af beel-
den / te weten / de dinghen die eenighe figuren ofte ghedaenten hadden / stedense met
haer epgghen af beelsel / ende doog de dinghen / die gheen epgghen af beelsel en hadden /
ghebruyktense andere bebedende characteren, van t'selve: Ende doog de geheughe-
nisse des tijts / in de welke dat een peder dinc gheschiede / soo bestelpense haer met de
gheschilderde Raden / die elck een Ceuwe waren inhoudende / te weten / van twee en
vijftich Jaren / als doozen gheseyt is. Een de zijde ofte in margine van dese Raden /
soo gvinghense die / nae t'Jaer / datter eenighe ghedenckweerdighe dinghen ghebeur-
den / daer by contersepten / met de voorsepde figuren ende characteren, ghelijcker wijs
als te stellen een gheschildert Man / met eenen hoet ende root rockken aen / int t'pe-
ken van t'Jaer / daerse doe ter tijt in was / beledense t'Jaer af / dat de Spagnaerden

Erst in haer Tant quamen/ende alsoo van alle d'ander gheschreben/ssen meer: Maer
 om die/wille dat hare figuren ende characteren/soo sufficient niet en waren/ als onse
 gheschryften ende letteren/soo en condense oock supst in de woorden/soo yersfeyticken
 niet over een comen/van alleenlijken in de substantie der concepten/ ofte meyningen:
 maer om dies/wille datse oock in gebuyck hadden/ Oraticen, Harenghen, ende beelderlyc
 ghesang her/ (die van de Statuys/ ende Kethorlijnen/ ende haerlieder Doeten ghe-
 maect ende gecomponeert waren) te refereren ende uyt het hooft te verhalen/ welcke
 onmoghelijck was door de boozeyde Hieroglyphas ende characteren te moghen leer-
 ren/so is te weten dat de Mexitanen groote curi us heyt hadden/ om haerlieder bin-
 deren de boozeyde Oraticen ende ghebichten van buyten ende uyt de memozye te doen
 onthouden/waer toe sy oock Scholen hadden /ghelijck als Collegien ofte Seminarien,
 alwaer de Jonghers dese ende veel andere dinghen/van d'Ouders onderwesen wier-
 den/de welcke/door d'onderhoudinghe/soo volcomelijcken geconsitueert/oste in de
 memozye bewaert wierden/ghelijck als oster Schuyftuere af gheleest waer. Name-
 lijcken/so deden de booznaemste Patten/dat de kinderen haer begaben/om Kethorly-
 kers te worden/ende t'antyt van Orateur te ghebuycken ende datse t'selue van woort
 tot woort aemamen: Ende als de Spagnarerden quamen/ende haer met onsen let-
 teren/so is te weten ende schryben/soo wierden daer noch veel van dese/door de selue
 Indianen gheschreben/soo ghelijck als van treffelijcke Mannen ghetuyghet wort/die
 gheselen te hebben. Dit wort daerom gheseyt/om dies/wille dat so wie/ in de Mexi-
 caensche Historie/erighe langhe ende welspijckenbedenens ofte Oraticen comt te les-
 sen/souden veel lichtlijcken ghelooen/ dat de selue door de Spagnarerden gheinven-
 teert/ende in rechter waerheyt/ niet van de Indianen ghereferert waren: Maer
 de waerheyt verstaen hebbende/en sal niet conuen naelaten/ t'selue soodanighen ghe-
 loof te gheben/als de reden van hare Historien met bynght. hebben van ghelijken
 de selue bedenen/met figuren ende characteren,op haer maniere/gheschreben: Ende
 sck hebbe (om my hier in te volboen) sels ghesien de Ghebeden van t'Paeter-Nofter,
 Ave Maria, Symbolum, of t' Ghelooft/ende de generale Biechte/ op de boozeyde ma-
 niere der Indianen/waer van hem ymman/soo sy't quamen te sien/ met recht soude
 moghen verwonderen: Want om te bedieden/de woorden van sck sonder boe mijn
 behydenisse/schubderense een Indiaen/die booz een Kethorius op de knyen leyt/ghelijck
 als den gheuen/die hem Biecht/ende t'skont booz dat van tot God Almachtich/skel-
 lense dyt aensichten ofte hoofden/met hare Croone op/in maniere van de Wybulde-
 heyt: Ende van tot de glozyse Maghet Maria/makense een Aeff-Wouwen aen-
 sicht/ met het halbe A hf/ ende een kindken: Ende van S. Pieter ende S. Pau-
 wels twee getoonde hoofden/met de sleutelen ende een zweert/op welcke maniere
 sy de ghehele Biechte met Verden afghemaect hebben/ende soo waer dat de figue-
 ren ghebuycken/daer stellense characteren,soo ghelijck als waer in dat men ghesondicht
 heeft/etc. waer uyt men de subtylshydt ende t'beruust van dese Indianen verstaen
 mach/want dese maniere van onse Ghebeden ende Artijckelen des Gheloofts/ aldus
 te schryben/en is haer van gheentghe Spagnarerden onderwesen gheweest/ noch sy
 en konden daer oock niet mer te recht comen/maer maecten/van t'ghete men haer
 leerde/ seet sy/onder bediedinghe. Ick hebbe op de selue maniere van figuren ende
 characteren in Peru,de Biechte geschreben gesien/van alle de zonden die een Indiaen
 in de memozye hadde/om te Biechten/hebbende elck een van de thien Gheboden/ op
 een sekere maniere afgherontseft/met sekere topkens daer sy/gelijck als ciffren/
 t'welcke de zonden waren/die sy teghens suliken ghebodt ghebaen hadde. Ick en
 twyffel niet/ sooment veel (van onse bededen Spagnarerden) te last lejde/ en me-
 mozye van

in yse van dierghelijcke dinghen (door bewijs van conterseptfels ende teykenen) te maecten datser in een haer / jaet noch in ghien / gheen uytcomste van souden weten te gheben.

Het 8. Capittel. Van de gheheughenissen ende Rekeninghe, die d'Indianen van Peru ghebruyckten.

DIndianen van Peru, en hadden (voor der Spagnauerden comste) gantsch geen soorte van gheschijft / noch van letteren / noch van characteren, cyfferen ofte figuerkens / soo ghelijck als die van China ende die van Mexico, ebenwel soo en onderhieldense daerom de gedachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min / noch en hadden oock in alle hare dinghen / van Bede / Ouylogh / ende Regeeringhe / niet minder rekeninghe / want waren in de transporteringe / ofte overdrachte / van d'eene tot d'andere / seer neersich / ende wierden oock van de Jonghers / ghelijck als een gewijet ende heyligh dinc aenghenomen ende onthouden / t'ghene haer van d'Ouders geresereert wiert / t'welcke is oock alsoo / met de selve sooghvuldrichte / van ghelijcken aen hare naecomelighen / onderwisen. Nu behalven dese neersicheyt / soo volbedense noch eens deels t'gebrack van t'gheschijft ende lettere / met afbeeldinghe / soo ghelijck als die van Mexico, (hoe wel dat dese van Peru seer grof ende plomp ghebaen waren) ende eens deels / als oock t'meeeste / met Quipos: Dese Quipos, zijn eenighe Memoriaelen ofte Registeren van snoeren ghemaect / zijnde met differente knoopen ende vermen / waer mede is verschepden dinghen bededen. Het is een onghehooflijck dinc / wat dat is met dese inventie beel verbaet ende onthouden hebben / want alle het ghene dat ons de Boecken verhalen mogen / van Historien / Wetten / Ceremonien / ende vertellinge van handelinghen / wort al te samen soo voicomeelijcken by de Quipos voldaen / dat het een wonder is. Daer waren tot onderhoudinghe van dese Quipos, gepureerde Officianten / de welke noch hedens daeghs gheuoemt worden / Quipo camayo, die ghehouden waren / van een peber dinc beschept te gheben / soo ghelijck als alhier by ons de Doctaelen / ende men moeste van ghelijcken oock alsoo / voicomen ghelooft gheben / want daer waren / van verschepden materien / als van Ouylogh / Regeeringhe / Tributien / Ceremonien / ende van landen / verschepden Quipos ofte snoeren / ende in elke t'samen bint sel van soo veel knoopen / knoopkens / ende gheslachte draepkens / eenighe roode / andere groene / etlijcke blauwe / sommighe witte / epntijcke soo veel verschepden heyt / ghelijck als vordeden met vierentwintich letteren (op verschepden manieren by een verjaemt / soo veel derlep / ende onepntijcke vocabulen vooybruyngen: Alsoo verclaerden dese van ghelijcken oock / met hare knoopen ende colouren / ontalijcke beel bededinghen van dinghen. Dit selve is in sulcken voeghen / dat het noch wel bedens daeghs in Peru gheschiet / ten epnden van twee ende drie Jaren / als men eenigen Correcteur ofte Richter deponereert ofte afsiet / dat d'Indianen als dan uyt comen / met hare clep / se ende sekerre rekeninghen / epnschende, van datse hem in sulcken Doop / ses epereen ghegheben hebben / sonder die te betalen / ende in sulcken huys / een Doen / ende aldaer twee voeders erupt ofte gras voor sijn Peert / ende dat snyder maer soo veel Tomijnen op betaelt heeft / blyvende noch sa beel schuldich / tot alle t'welcke is de Attetatie doen / int beslypt van de rekeninghe / met menichte van knoopen ende bintfels van Coodkens / t' selve overleberende voor ghewisse getuyghe / ende een seker gheschijft. Ick hebbe een t'saen-bindsel van dusdanighe snoeren ghesien / daer een Indiaentche

Wouwe/ een generale Biechte van alle haer leven aengetepcht hadde/ ende Biechte haer oock daer met / ghelijck als of ick het soude moghen doen met eenen gheschre-
 ven Bief ofte memoire. Ende als ick haer noch vragghde nae sommige vraden ofte
 snoetkens die in een wepnich different sicheu en te wesen / soo versont ick / dat het se-
 kere circumstantien ofte omstandigheden waren / ende die de zonden bereyichten om
 volcomelijcken ghebiecht te wesen. Behalven dese Quipos van garen/ soo hebbense
 noch andere van steenkens / met de welke sy t'eenemaal comen te leeren/ de woorden
 diese in de memoire onthouden willen/ ende is een dinc om sien / hoe dat de oude ende
 bedacde lieden/ met een rinch van steenkens ghemaect/ het Pater- Nofter zijn leere/ n-
 de/ ende met een ander/ het Ave Maria, ofte t' Ghelooft / ende hoe datse waten welcke
 de steen is/ van dat hy ontfanghen is/ van den h. Geest/ ende welcke/ van dat hy ghe-
 leden heeft onder Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat te sien emenderen / soo
 wan neer datse ghemist hebben / ende alle de verbeteringhe bestaat alleenlijck in haer
 steenen wel te besien. Wat mijns belangghende is/ soo waer in een van soodanigge
 ringhen ghenoech om te doen vergheten/ al wat ick opt van bupten gheleert hebbe.
 Van dese en plachte ander/ tot de selve effect/ niet wepnich op de kerckhoven te wesen.
 Nu / soo isser noch een ander soorte van Quipos te sien / diese met de Gzanen van t'
 Mays gebuycken/ welke een gochelerije schijnt te wesen / want om in een ser ver-
 warde rekeninghe/ daer een goet Reken- Meester met Pampter ende Incht ghe-
 noch aen te doen soude hebben/ te sien/ hoe veel dat een pber/ van soo veel/ contribu-
 tie comt/ treckende soo veel hy/ met ander bupsent verdeelighen / soo sullen dese In-
 dianen hare Gzanen nemen/ ende legghen een hier/ bye daer/ acht ick en weet waer/
 nemen een Gzane van hier wech/ ende legghent op een ander / ende wisselender bye
 van daer/ sullen in effect met hare rekeninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/
 datter niet een Gzay aen ghebycken sal / ende spliden weten haer oock beter in recht
 ende in rekeninghe te stellen/ van dat een peder moet betalen/ of hebben/ van wy haer
 met Pen ende Incht souden comen te boopen schijben ende te recht helpen. Soo dit
 dan geen vernust en is/ ende soo dese lieden van noch Beesten zijn/ mach van yemant/
 die t' belieft/ gheoordeelt worden / t' ghene dat ick daer van sekerlijck oordeelt is / datse
 int ghene daerse hen toe begheben ende in bedryven zijn/ ons verde te boven gaen.

Het 9. Capittel. Wat maniere ofte forme dat d'Indianen in hare
 ghel christen hadden.

M Et en sal niet quaet wesen/ te voegghen by t' ghene wy
 van de gheschiften der Indtanen aenghemercht hebben / hoe dat haer
 gebuyck niet en was met achter-een-volghende regelen te schijben/
 maer van boven nederwaerts/ ofte int rondt. De Latijnen ende Grie-
 ken hebben gheschreben van de slincker nae de rechter zyde toe / t' welke
 de meeste ende gem: pnske usantie is/ die van ons ghebuyckt wort. De Hebre-
 en/ int contrarie / van de rechter hant af / ende schijben nae de slincker zyde toe/
 in sulcher voegghen dat hare Boecken het beginsel hebben/ daer d' onse volcypden. De
 Chinen en schijben/ noch ghelijck Griecken/ noch ghelijck Hebre- en/ maer van boven
 nederwaerts: Want de wijle dat het gheen letteren/ maer ghesjele woorden zijn/ en
 de dat elke figure ofte character een dinc op syn selven betedende is / soo en ist haer
 niet noodich die aen den anderen te sluyten/ ende verbolghens te voegghen / ende mo-
 ghen wel van boven neer schijben. Die van Mexico en schreben oock/ om de selve re-
 denja

den) in gheen regghelen van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert van de Chinen / schijvende van onderen af / op waer t'is aen / op welcke maniere sp de r'keninge der d'aghen hielden / als oock van alle t'ander datse aentepraken: Doch soo wanneer dat e in hare Raden ofte Conrhiens schreuen / soo begonnense van te midweghen af / daer de Son gheschilbert stont / ende r'cinnen alsoo van daer af (te weten in de Jaren daer se in waren) tot nae den r'rick ofte cirkel van't Stadt toe. In somma / dat men is v'v'ende / alle de vier berfcheypen / ende in geschifte te wete / neenige schijf e van de rechter af / nae de slincker hant toe / andere van de slincker na de rechter / eilfche van boven nederwaerts / ende somnige van onderen opwaerts. Soodanich is van de berfcheypen heft van't b'ernut der Menschen.

Het 10. Capittel. Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

H nu te voleynden / t'ghene dat dit schrijven beroevende is / soo soude p'mant met recht moghen twijfelen / hoe datse van alle hare Rijcken (die so groot waren) hemtse conden hebben / ende wat maniere van afbeeldinghe dat de Coningen van Mexico ende Peru gaben / in de saken die haer ten Hobe voozquamen ende besegghenden / Deswijle datse gheen letteren ofte schijften en hadden / noch gheen Brieuen en schreuen. Dese twijff. l mach wech genomen worden / met te weten / dat men haer met woorden / ende dooz schildertje ofte memoriazien / seer byedelijcken bescheyt gaf / van alle t'geene datter voozquam / tot welcker effecte daer lieden waren van uytneemende raddijghheit / die dooz loopende Boden dieiden om te gaen ende comen / wogende van jonck af / tot loopen gheoeffent ende opgehoet / ende sochten altoos datse mochten seer lanck gheoeffent wesen / in sulcker boegen / datse een groote hooghte mochten opclimmen / sonder moede te werden. Ende hierom wast datse in Mexico pylen gaben / aen d'eerste / drie / vier / die dien langhen ofte hooghen stepgher / van de trappen des Tempels opclommen / ghelijck als int teghenwoozdighe Boeck gheseyt is. Ende in Culco / sood'clommen d'Opzlingen / in de solemiele Feeste van't Capacrayme / elck een om strjft / den Bergh van Ianaacauri op / ende d'oeffeninghe van te loopen / is ghemeynlijcken onder d'Indianen seer in ghebyueck gheweest / ghelijck als het oock noch is / soo wanneer dat het een sake van importantten was / soo byachtmen de Heeren van Mexico de sake (daer men haer van onderrechten wilde) voozgheschildert ofte uyt ghebeelt / so geijck alsse deden ten tijden datse d'eerste Spaensche Schepen int ghesicht cregghen / ende so wanneer datse quamen om Toponchan in te nemen. In Peru was / onder de loopende Boden / een byeemde curieu / seft / want den Inga hadde over alle sijn Rijcken / Dosten ofte Boden ghesfelt / die se albaer Chafquis noemden / van de welke op sijn plaats ghesfelt sal worden.

Het 11. Capittel. Van de Regeeringhe ende Coninghen die se ghehaet hebben.

H Et is een dinck dat seker ende onderbonden is / dat int ghene daer de Barbaen aldermeest hare Barbarijsheden in toonen / is in de Regeeringhe ende maniere van te ghebieiden / want hoe dat de Menschen de redelijckheyt naest zijn / hoe datse Menschelijcker ende goederter endersijn / ende de regeeringhe minder hooberdijhe heeft: Ende de ghene die Coningen ende Heeren zijn / houden haer slechter / ende boegghen hen oock beter met haer Vassalen ofte Ondersaten / haer kennende / in de nature / ghelijck / ende vooz nederlijcher / om te hebben minder obligatie van nae't gemeyne welbaert te sien. Maer onder de Barba-

ren is het gantsch int contracte want hare Regeeringhe is Tyrannich / ende tracten hare onderdanen / ghelijck als Beesten / willen de oock / dat men haer handelen ende houden sal als Goden. Hierom ist dat veel Nation ende Volckeren van Indien / gheen Coninghen noch absolute Heeren lijden willen / dan leven in byde ende onbewonghen Gemeenten / kiesende alleenlyck voorszeker saken / namelijk / in thiden van Ouylogh / Hoofmannen ende Doyzen / den welcken sy (soo langhe als de selve administratie duert) onderdanich zijn heerende daer nae weder tot haer onde ende eerste officie ofte bysheyt: Op deser voegghen wy het meestendeel van dese nieuwe Werelt gheregeert / te weten van daer gheen gefondeerde Coninckrijcken / noch geordneerde Republiken ofte Gemeenten / noch eeuwighe ende bekende Doyzen ofte Coninghen en zijn / hoe wel dat men daer niet tegenstaende / wel eenighe Heeren ende voornaemste heeft / de welcke onder de ghemeyne man ende d'ander zijn / ghelijck als apmuntende Ridders / op welcke maniere het int gheheele Lant van Chile toe gaet / alwaer d'Araucanen die van Tucapel ende andere / soo veel Jaren de Spagnardes teghenstae hebben. Alsoo was oock van gelijcken t'geheele Lant van't nieuwe Coninckrijck van Granadan ende dat van Guatimala ende d'Yplanden gantsch Florida / Brasiliën / Luçon / ofte de Phillippijnen) ende andere groote ende geweldige Lantschappen / uytghesondeert dat in deel van de selve / de Barbarscheyt noch veel grooter ofte merder is / want en hebben nauwelijck eenighe kennisse van Oerhoofs / maer gebieden ende regeren al te samen int ghemeyn / waerom het daer oock al te mael anders niet en is / noch toe gaet / dan soo gelijck als haer int hoofs comt / met overlast / cracht ende geweld / onredelijckheyt ende onghelijckheyt ende soo wie dat van't meeste vermogen is / is den ghenen die d'oberhant ende t'ghebdt heeft. In Oost-Indien heeft men wydestrecken ende seer ghesondeerde Coninckrijcken / ghelijck als daer is / dat van Siam / van Bifnagar. ende andere / de welcke een hondert duysent Man ofte twee te velt comen brengen / alsoe willen. Ende noch so gart boven al / de groote ende de macht van't Rijkhe van China / welcker Coninghen (nae datse verhalen) over de twee duysent Jaren geregeert hebben / ende dat / door hare goede regeeringhe. In West-Indien soo heeft men alleenlijcken in mer twee gefondeerde Coninck ofte keiser-rijcken ontdert / welke is dat van de Mexicanen in nieu Spagnen / ende dat van d'Ingas in Peru / ende sijn en soude niet lichtelijcken comen segghen / welke van dese twee / dat het ghewelichste Rijkhe gheweest is / want in Esficiën ofte Geboutwen / ende groot sheyt van Hoff / soo gluck Motequma die van Peru te boven. In Chysoyen ofte Schatten / ende in Antiquiteyt ofte Oudsheyt / so was oock het Rijkhe van d'Ingas ouder / evenwel niets te veel. In septen van Wapenen ende Dictoyen dinct m / datse byde gelijcke deel ghehadt hebben. Een dinc is altoos seker / dat dese twee Rijkhen alle d'ander Heerlijckheden der Indianen (die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn) in goeder geschickheyt ende salute grootelijck te boven gingen / als oock in de mogenheyt / rijckdommen / en noch veel meer in superstitien ende diensten van hare Goden: Ende hoe wel datse beyde in deel dinghen over een quamen / soo waren se nochtan in een dinc seer verlijden / want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijkhe / door verkinghe / ghelijck als Roomse Rijkhe: Ende onder die van Peru soo was door Cessus ende naeste bloet / ghelijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende Franckrijck. Van dese twee Regeeringen (ghelijck als van't aldervoornaemste ende bekenste der Indianen) sal getraceert worden / t'ghewe dat tot onse poopost goet dincen sal / achtelende veel clepne ende moeplose dinghen die niet te bedieden hebben.

Dan't Ouylogh ende byome daer van dese Araucanen / mach men lese int tractat van Don Alonzo de Arzilla / ghelijck als op een ander grannoteert is.

Het 12. Capittel. Van de Regeeringhe der Coninghen Ingas van Peru.

Doo wanneer dat den Inga (die in Peru Regneerde) doot was/so volgde hem syn wetlijcke Soon/ int Kijcke nae/ende hielden booz soodanighen/ben ggenen die ghebozen was van de vyntspaelste hrouwde des Inga, die sy Coya noemden/ de welke was/gedert de tijt van eenen Inga, lupangny ghenaeint/ af haer epgghen Suster/ want de Coninghen hieldent booz een grootf heyt/ met haer Susters te trouwen: Ende al wast schoon/datse ander Hrouwen ofte Wifften hadden/so was nochtans de successie van't Coninkrijck op de Soon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Coning eenigen wettelijcken Broeder hadde/so succederde den Broeder booz den Soon/ erde nae den selven/den Deef van desen/te weten/syn Broeders ende eersten Conink Soon. De selve maniere van successie onderstelden van ghelijcken/de Curacas ende Heeren/in de goederen ende Ampten. Daer wierden/met den overledenen oncpndlijcken beel Ceremonien ende overdadighe exequen ofte upthaerden (op haer maniere) bedeyden/onderstelden een grootf heyt/die boozwaer oock groot is/te weten/dat geenigen Coning/die van nieuws de te geringe aerbinc/geentich dinc van de costelijcke Daten/tyesoyen ofte Schatte/nochte goedere des boozgaenden Conink/erfoel naer moest syn epggen hups opstellen/ende Gout en Silver/en alle't ander/weer van nieuws aen vergaderen/sonder eens aen dat van den overledenen te raken/ welcke alsoo al te samen gedebiceert ofte toegheypent wiert/booz syn Weed-hups ofte Guaca, als oock booz de costen ende renten van syn hupsghesin/ die sy naeliet/ de welke hem met haer nae counselingen/al te samen een wicelijcken berontlebrighden/in de sacrificien/Ceremonien/ende diensten des overleden Conink/ want hielden hem ter stout nae syn doot/booz eenen Godt/ende hadden syn sacrificien/ghewouwen Weelden/ende alle't ander meer. Booz dese onderhoudinghe wast/ dat den Schadt (die men in Peru hadde) oncpndlijck was/om dat altoos elck een van d'Ingas, sochte/ syn hups ende schat boden dat van syn boozfaten/te doen upmunten ende te verbeteren. In/ het terpken daerse de Possessie/ofte r'besit van't Coninkrijck/met aennamen/was eenen rooden wollen quaest/die in sijnchept de zijde te boben ginc/den welcken hem quam te hangghen recht te middelwegghen van't boozhoofst/ende en mocht oock van niemant anders gebraghen worden/als alleen van den Inga, want was ghelijck als een Conink Croon ofte Diadema: Doch aen de zijde van't hoofst/te weten/by't Oer hangghende/mocht n. en den quaest wel bragghen/ghelijck alsoe oock van ander Heeren gebragghen wierden/mar by't midden van't boozhoofst was alieen booz den Inga, als gheseyd is. Doo haest als sy nu de quaest ontfinc/so wordender een seer solemele Feeste/ ende een groote menichte van sacrificien ghedaen/ met een groote quantiteyt van Goudende Silbere Daten/ende beel clepne Schaepkens van't selve gemaect/als oock een groote somme van groote ende clepne lakenen/van't Cumbi ghemaect/ die seer net ghewocht waren. Item beel ende alder sep Zeeschelpen/ende beel costelijcke Plupmen/met duppen Schapen/de welc van verscheyden colourē moesten wesen/van alle't welke men sacrifice dede: Ende den Opper-Prester nam een kind van de ses tot de acht Jaren oudt/in de handen/segghende ghelijckelijck met alle d'ander Ministeren) tot het ghehouwen Weelt/van den Viracocha: Heere/ die presenteren ofte offeren wy

wop dat ghy ons in ruste hout/ende ons in onse Oorlogen wilt helpen/ ende dat ghy onsen Heere den Inga in syn grootsheyt ende staet wilt onderhouden/ ende dat hy altoos mach boozspoedich wesen / ende dat ghy hem oock wilt gheben / heel wetenfchaps ofte verstandt / o n ons te regereen. Wp dese Ceremonie ofte Huldinghe / soo vonden haer / die van t' gantsche Kijcke ober/ als oock van weghen alle de Guacas ende Heplichdommen / die se hadden : Ede d' eerbiedinghe die dese lieden haren Ingas aendeden / als oock d' affectie diese tot hem hadden/ was sonder twijffel fier groot / so ader datter opt behonden is / datter pemaent van den haren eenighe veraderije tegens hen gepleeght heeft/ want en procedeerden in haerder Kegeeringhe/ niet alieenlijck met grooter macht/maer oock met heel gherechticheyt ende Justitie/ sonder in gheenderleij maniere toe te laten/ datter pemaent van den haren eenighe wiert. Den Inga stelbe syn Gouverneurs ober verlicheppen Provincien / zijnde eegighe als Superintendenten, ende sonder pemaent anders t' erkennen als hem alleen : Wedere van wat minder machts/ende eenige int bpsonder/ met een hzeemde geordineert geregeltheyt/ in sulcker boegen/ datser haer niet eens en doozten dioncken brincken/ ja noch int minste een koopn- acr van t' Mays haerder gheburen ontnemen. Dese Ingas hadde oock booz een groot hepdt ende opinte / dat men d' Indianen althijs behoozde geocrupeert ende int werck te houden/ waer van men noch dedens daeghs sien mach/ de straten / ende weghen diese met eenen onepatlijcken ardeypt ghemaect hebben/ t'welcke men seyt gheweest is/ om d' Indianen te oeffenen/ ende om datse niet ledich souden wesen. Soo wanneer datse op een nieu/ eenighe Provincie oberwornen/ soo was terstont haer advijs/ de principaelste der Ingebozen nae een ander Provincie te verboeren ofte nae haer Hoff te transporteren / ende dese worden heden daeghs in Peru, Mitimas ghenaemt / stellende in de plaetse van de selve / upt die van haer Ratie van Cusco, namelijcken van de Goylinghen/ welke waren / gheslyck als Kidders van suden Hurpe ofte Gheslachte. De castijdinghe die men booz de mis bruycken dede/ was seer straf / ende alsoo accordeeren alle de ghene die siter yet van hebben comen te weten / dattter gheen beter noch gheraderender Kegeeringhe booz d' Indianen mach wesen.

Het 13. Capittel. Van de verdeelinghe die d' Ingas deden met hare Vassalen ofte Onderdanen.

Vberhalende het ghene geseyt is/ wat breeder ende in bpsonder/ soo is te weten/ dat de verdeelinghen die d' Ingas van haer Vassalen ofte Onderdanen deden / was soo bpsonderlijck/ datse die al te samen seer sictelijcken conden regereen / al hoe wel dat her een Kijcke was van dupsent mijlen in de streckinghe : Want soo hzeest alse eenige Provincien oberwornen/ so maechten ende boeghdense d' Indianen terstont tot Republicken ende Ghemeypnten/ tellende de selve by Kiotren/ ende stellende ober elke thien Indianen/ eenen die daer t' ghebiet ende sozgh booz hadde / ende ober elke hondert een ander/ ende ober elke dupsent een ander / ende ober elke thien dupsent een ander / ende desen woerdense Hano, t'welcke een principael ampt was / ende ober alle de boozsepe wasser in elke Provincie een Gouverneur / upt het Gheslachte van d' Ingas, den welcken sy al te samen onderdanich waren / hem een veder opt' breedste Rekeninghe ghebende van al datter gheschiet was / te weten / van de ghene die daer ghebozen ende ggestorben waren / als oock van t' Wee ende d' Kecken.

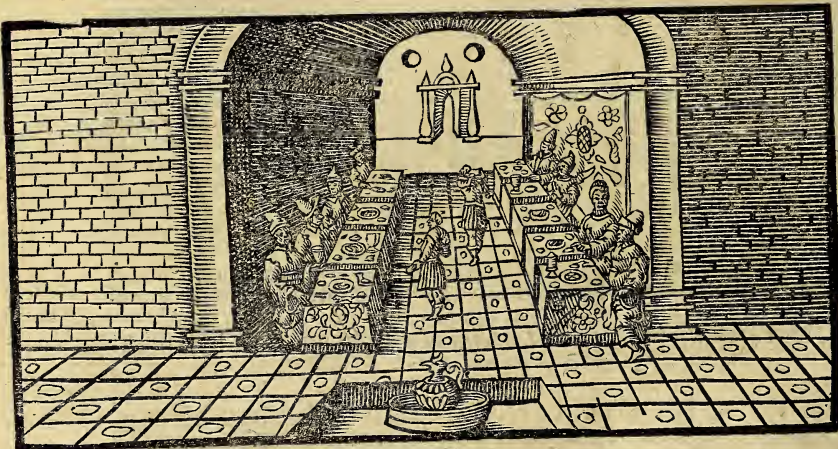

d'Acheren/ ofte de bou ende zaep-landen. Dese Gouverneurs quamen alle Jaren upt Culco, (alwaer t Hof was) ende keerden daer weder nae toe/ teghens den tyt dat men de groote Jeeſte van t Ray me soude houwen/ byengende alsdan alle den Tribut van t Rijkke met hen ten Hobe/want en mochten daer oock andr sijn's niet in comen. **T** gheheele Rijkke was verdeckt in vier quartieren / die gheencmt wierden Tabuan- tinſuyo, t welke waren Chinchafuyo, Collafuyo, Andefuyo, Condefuyo, ende dat/con- forme de vier weeghen die van Culco uptquamen/ alwaer men t Hof ende de genera- le vergaderinghe hielt. Dese weeghen/ als oock de Probintien die daer met over een comen. strecken nae de vier hoeken ofte zyden der Werelt/ te weten/ Collafuyo nae t Zuyden/ Chinchafuyo nae t Noorden / Condefuyo nae t Westen/ ende Andefuyo nae t Oosten. In alle hare Republicken ofte Gemeypnten/ haddenſe twee scoopen ofte Krot- ten van volcke / welke waren van Hananlayo ende Vrinlaya, dat is soo veel gheſeyt/ als die van boven/ ende die van beneden. So wanneer datter yet geboden/ ofte booz den Inga ghebyocht soude werden/ soo was het al te boozen verclaert/ hoe veel dat elcke Probintie/ Republick ende Krot/ daer van te deel quam/ t welke niet en was met ghe- lijcke ghebede/ maer een peder na adbenant / nae de qualiteyt ende tvermoggen van elck landt / in sulcher boeghen datſe wel wiſten (om de ſomme van hondert duyſent Hanegen (ofte Schepelen Mays op te byenghen / verbi gratia) dat sulck een Probintie het tijende deel/ daer van stont te gheben/ ende sulck een/ her ſevende deel/ ende ſu ck een/ t vyfde part/ etc. ende van gheſchick n t ſelve onder de Republicken, Kotten ofte Aillos, ofte gheſlachten. Dooz t Recht ende de Rekeninghe van alles / soo warender die Quipocamayos, t welke d'Officieren van de Reken- camer waren / die met hare vraden ende knoopen/ ſonder eens te ſaelgeeren/ wiſten te ſegghen/ tot een Hoen ende boeder houts toe/ wat datter gegeven was/ ende by de Regiſters der ſelve/ soo wiſten ſe onder d'Indianen/ in een oogenblick te reekenen wat dat een peder te deel quam.

Het 14. Capittel. Van de Edificien ofte Gebouwen ende Ordon- nantie, die d'Ingas in hare Fabrijcken ofte Timmeringhen hadden.

De Edificien ende Fabrijcken ofte Gebouwen/ die d'In- gas ghemaeckt hebben/ ſoo in Sterckten / Tempelen, Weghen/ Velt ofte Landthuyſen/ ende andere/ zyn ſer veel/ ende van overdadighen archi- pt ghe weest/ ghelijck als het huppighen daeghs gheſien mach wozen an de verballen ſtukken ende ober byſſels/ ſoo in Culco als in Tiaguanaco. in Tamba, ende op ander plaetſen/ alwaer men ſteenen bindt van uptnemende groote/ ſo dat men niet en can ghedencken/ hoe datſe ghehouwen/ ghewoeyt ende gheſtelt con- nen weſen/ ter plaetſen daerſe ſtaen. Dooz alle de e Gebouwen ende Stercken/ die den Inga in Culco, ende op verſchepden plaetſen van ſijn Rijkke/ dede maken/ ſo quam daer een groot ghetal van Volk upt alle Probintien / want maecten byemde ende wonderlijcke Gebouwen/ en ghebyuphten gheen bermenginghe van materie ofte kalck/ noch en hadden ooc geen pſer noch ſtael/ om de Steenen te houwen ende te bear- bepden/ noch eenige Inſtrument e ofte gereetſchap om die te byenge/ en zyn noch tans ſo net en perſet gewoeyt/ dat men op veel plaetſen d' aſſcheptſels niet onderſchepden en can/ daerſe aen den ander geboegt zyn/ zynde veel van de ſelve ſteenen ſo groot als geſeyt is/ ſo dat het een ongelooſſijc dinc soude weſen/ ſo ment niet en ſaeg. Ic hebber in Tiaguanaco een gemete van 38. boeten lanc/ ende 18. boeten breed/ hebbende de dicte van ontrent ſes boeten. In de mueren van de Foxtreſſe ofte t Slot van Culco, die

welcke met handen ghestapelt/ ofte op den anderen gelept zijn/ heeft men veel steenen die noch veel grooter zijn. Ende t'ghene dat meer is te verwoerden/ is / dat alhoewel dat dese steenen van de hoogste zene Maeren/ met gheen Regh/ ofte Winkelhacck ghehouwen/ ende onder den anderen / (te weten / in de groote ende gheeaente) seer onghelyck zijn/ soo slupten ende boeghen de naeden/ oft e scheptsels/ nochtans soo wel op den anderen/ sonder eenighe vermenginghe van materie ofte kalck / dat het een onghelooflyck dinc seijnt te wesen. Alle dit selve wiert gedaen met veel volck/ ende met groote lijst/aemhept int arbeiden/ want om den eenen steen met den anderen te boeghen/ (nae datse wel ende jupst te samen slupten) soo heeft het nootwendich moeten wesen / he selve dick wils te bejogeden / dewijle dat de meesten deel van

dien/ niet ghelyck noch effen hol upt en comen. De menichte die der van Dolck moeste comen/ om aen de steenen ende Ghebouwen te arbeiden/ wierden van den Inga jaerlijcx upt ghesondert ende aenghetepkent / doende v' Indianen onder haer de verdeelinghe/ ghelyck als van alle d'ander dingen/ sonder datter hem penant tegens selbe/ ofte tselbe qualijck afsnam. Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren / soo stonden sy nochtans qualijck ende onproffijtelijcken verdeelt / zijnde eppentijck ghelyck als Mexiten, (dat zijn der Mahometister Kercken) ofte Barbarischer Ghebouwen. Eenighe berwelfte steenen Wogen wisten sy in haer Ghebouwen niet te maken/ noch en hebben oock de wetenschap der vermenginghe van kalck ofte siment noyt bereeghen. Soo wanneer datse in de Ritier van Xauxa, quamen te sien d'oprechtighe van de houte Boghen ofte steunfels/ daer men de steenen Wugghe op overwelben soude/ ende hoe dat men se daer nae (de Wugghe ghemaeckt zijnde) weder werck dede/ begon den sy te hlieden ende wech te loopen / meynende dat het gheheel werck van de Wugghe (die van gehouwen steen is) ter neder soude storten: Maer so wanneer datse saghen/ dat de selve gheheel ende vast bleef staen / ende datter de Spagnac-
den ove

den ober ghyghen/soo sepde den Cacique ofte Heere/ tot sijn mede-gezellen: **E**n is recht ende reden/ dat wy dese dienen / want schijnen boozwaer wel kinderen van de Son te wesen. De Zuggen die sy ghebruycken/ waren van een soorte van strop/ ofte gebruyde Biesen/ de welke met sterke teuwen ofte kabels aen de Oet eren van den water-cant vast ghebonden ende ghehecht waren/ want en maecten geen Zuggen van steen ofte hout. **T**egeene dat men heben daerhs heeft/ in de boozwateringhe ofte uytloosinghe dan't groote Lack ofte Mepz van Chicuito in Collao. is een dinc om te verwonderen / want den selven arm ofte dooztocht is uyt der maten bles/ sonder datter eenich siment ofte materie plaets houden mach / ende is soo byet/ dat het niet mogghelijck is/ t'selbe met eenich oberwelsel ofte steenen Boghe te mogen obruycken/ waerom het garisch onmogghelijck was/ daer eenige steenen ofte houten Zugghe ober te comen maken / des niet tegghensaeude soo heeft het vernuft ende d'abelheyt der Indianen connen vinden / hoe datter een seer vaste ende secker Zugghe ober ghemaeckt mocht worden / ende dat / alleentijck van strop: **W**elcke een sovel schijnt te wesen/ende is doch ebenwel waerachtich / want maecten/ ghelijck als op een ander gesep is/ van een seker soorte van Biesen / daer Lark booztzeingh/ van haer Totoro ghehecten) eenighe Bondels / ghelijck als ghebonden mit serben/ ofte schooben: ende om die wille dat het selve een lichte materie is / so en gaet het niet te gront/ alwaer sy alst an beel wesen op stropden zijnde de boozt pde Bales ofte Bondels/ seer wel/ aen weersijden van de Rivier / vast ghebonden / waer mede men daer (soo wel met gheladen beesten/ als de lieben) t'zinnen wille mach ober passer en. **A**ls ick dese Zugghe bywijen ober passerde / soo was ick my verwonderen/ de / van de coaste ende inventie der Indianen / om dat sy met een soo lichtwertighen dinc better ende sekerder Zuggen maecten/ als de Zugghe van de Barken is/ daer men van Sivilien naer Triana obruyt. **I**ck hebbe oock de lenghde van de selve Zuggen ghemeten/ ende was/ soo t' my wel ghebdenckt/ van dyle hondert ende soo veel voeten. **D**e diepten van de selve dooztocht/ ofte uytloosinghe / sept men ongrondelijck te wesen/ende schijnt dat het water / boven op/ niet eens en verroert/ doch segghen dat het van onder eenen seer gheweldighen loop ofte stroom heeft. **D**it is nu ghenoech / soo veel als d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15. Capittel. Van de goederen des *Ingas*, ende van d'Ordinantie der Tributyen ofte Impossten dien hy over d'Indianen ghestelt heeft.

DEn Rijckdom van d'*Ingas* was onnoembaer ofte sonder comparatie/ want alhoe wel datter geenighen Conincken was/ die yet van de goederen ende schatten van zyn Doozsaet quamen te erden/ soo hadden sy nochtans ebenwel alle den Rijckdom ofte schar van hare Rijckheit/ haren wille/ de welke van gout/ silver/ als oock van ghelwaed ofte lakenen ende Wee/ seer oberbloedich ende abundant waren. **E**nde den ober grootsten Rijckdom van allen/ was/ die ontelbare menichte van Onderbanen/ die altoos verontledicht en berept waren/ int ghene daer t' haren Coninck ghesiedde. **M**en so wierden hen uyt elke Provintie ghebrocht/ tegeene datter uytgelesen was/ te werten/ de Chicha (een Natie alsoo ghemaeckt) dienden hen met welriekent ende costelijck hout. **D**e Lucanas met doecke gaenders/ om haer Roofbaer ofte Setel te byaghen. **D**e Chumbibilas, met dansers / ende alsoo boozts in alle t'ander meet/ daer elke Provintie was bysonders ende upmuntende van hadde / ende dit noch behalven de gemeyne middelen ofte Impossten die sy al te samen contribueerden. **D**e gout ende Silver

Nijnen (daer men in Peru een wonderlijcke oberbloet van heeft) wierden bereypt ofte ghegraven Indianen / die hier toe uptijde / ondert waren / te welke van den Inga, in alle het ghene dat sy voer hare costen ende nootdijsten van doen hadden / verzojght wierden waer mede men int selve rijcke soo grooten schat ende rijckdom hadde / dat ter veel van oysane zijn / dat het ghene / dat de Spaguaerden in handen ghecreghen hebben / (alhoewel dat het soo veel was als wy weten) niet gheweest en is het thien- de deel / van t' ghene dat d' Indianen wel versoncken / wech geseken ende verzojghen hebben / sonder dat men t' selve oyt (met alle de neersticheyt die de begerlijckheyt wel ghedaen heeft om te weten) heeft connen ontdecken ofte vinden. Doch den groot- sten rijckdom die de Barbarische Continghen hadden / was / dat alle hare Passalen ofte ondersaten / haer capthjen ofte slaven waren / welker arbeet sy oock t' haren wil- le / ende nae haer appetjt waren ghenietende. Ende t' ghene dat te verwonderen is / is dat sy haer in sulcker noeghen / ende met sulck een ordene / van h' n'ieden lieten die- nen / dat het haer gheen slaverijne / maer een seer geluckijc leven doecht te wesen. Om nu te weten d' Oydinantie der Tribuyten / die d' Indianen aen haer Heeren gaben / soo is te weten / dat soo wanneer den Inga de Republijcken ofte Steden (die hy ober- won) aentepckende / soo verbeelde hy alle t' Lant in d'ijpe ghebedelen / t' eerste deel / voer de Krijghe ende Godt- diensten / in sulcker hoeghen dat den Pachayachacht. (t' welke den Schepper is) de Son / de Chuquilla, ofte Donder / de Godden / ende d' andere Guacas ende H'plichdommen / elck een / sijn epgghen Landen hadden / wozende de huysen hier van / verdaen ende ghebesicht in sacrificien / ende tot onderhout der Mi- nistren ende Priesters / want elcke Guaca ofte Kenbidel / hadde sijn ghe deputerde Indianen int bysonder. T' meestendeel hier van / wierden verdaen in Cusco, al- waer den alghemeen H'plichdom was / ende de reste in de selve Republijcke ofte Stede / daer t' gheplukt ende gewonnen wiert / want hadden in elck Doyp ofte Bleck / hare Guacas ende Kenbidels met de selve oydinantie ende aentoeptinghe / als die van Cusco, comende van ghelijcken in haer doen / met de selve Godt- diensten ende cere- monien ober een / t' welke een dinct om verwonderen is / ende is oock waerachtich / want is by meer dan hondert Doypen onderbonden gheweest / secker te zijn / hoewel dat etijckhe by de twee hondert mylen van Cusco herschepden liggen. Nu t' gene dat men aldus op dese Landen zaepde ende plucte / ofte inhaelde / wiert gelept in bewaer- hupsen / die alleenlijck hier toe gemaecht waren / ende dit was een groot deel van t' tri- buyt dat d' Indianen gaben / doch men en can niet weten hoe veel dat het gheweest is / want was op t' eene Landt veel / ende op t' ander luttel / ende op etijckhe plaetsen by nae t' eenmael / ende dit deel beneficieerden ofte beareyden sy aldererst. Nu / het tweede deel van de Landen ende Erben / was voer den Inga, waer van hy / met het gene dat tot sijnen dienste van doen was / als oock sijn maetschap / de Heeren t' gar- nisoen ende de Soldaten / afonderhouden wierden / zijnde t' selve oock wel t' meesten- deel der Tribuyten / soo ghelijck als het aen de Deposieten ofte Probant- hupsen ghe- sien mach warden / want sijn veel langher ende wijder als de Bewaer ofte Probant- hupsen der Guacas ofte Beerd- hupsen. Dese Tribuyt wiert ghebracht in Cusco, of- te ter plaetsen daer t' voer de Krijch- knechten van doen was / ende dat / met een vzeemde ende spoedighe sojghwuldicheyt : ende soo wanneer t' selve niet van doen en was / soo wiert het thien twaelf Jaren bewaert / teghens den tijdt van noode. Dese Landen van Inga wierden ghebeneficieert nae die van de Godden ende gingen al te samen (sonder eenighe exceptie) beareyden / met haer ffeest- cleederen aen / singhende l'hebekens tot lof van den Inga ende de Guacas, ende soo langhe als de beneficie ofte arbeet duerde / soo atense alsoo op des Ingas cost / ofte op de cost van de Son ofte Guacas,

Guacas, daerse de Landen booz bearbeypden: Maer d'oude Lieden/ siecken/ Vrouwen ende Weduwen/ waren van desen Tribuyp by ende exempt: ende alsoewel dat het ghene dat gheplucht ofte ghewonnen wiert/ booz den Inga, booz de Son/ ofte booz de Guacas was / soo waren ebenwel / des niet teghenstaende / de Landen epghentlijcke van de Indianen ende haerlieder booz-Quera. Het derden-deel van de Landen/ wierden van den Inga booz t'ghemeyne Volck ghegheben / doch men en can niet gheheten/ hoe groot dat dit deel wel gheweest is/ ende of het oock meerder of minder mochte wesen / als dat van den Inga ende de Guacas, altoos is het si ker datter toeficht was/ t' selve ghenoech te wesen/ om t'gemeyne Volck met t'onderhouden. Van dit derden-deel en hadde niemant eenighe besittinghe oft epghentlijckhe int bysonder / noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe possessie van epghentdinghen ghehad/ ten waer dat het was booz sonderlinghe gunste ende toelatt. ghe des Ingas: doch ebenwel so en mocht het selve niet verzeemt noch oock onder d' erfghenamen verdeelt worden. Des Landen van t'ghemeyne Volck / wierden Jaerlyck berdeelt/ ende een peder aenwysinghe ghedaen van een alsticken stuck Landt/ als sy booz t'onderhout van zyn persoon / Vrouwen kinderen van doen hadde/ zynde t' een Jaer wat meer of min als t' ander / nae dat het Wuyghefin was/ waer toe sy oock haer ghesette maet hadden. Van t' ghene dat een peder aldus toegedeelt wiert/ en gaden se noyt eenich tribuyp/ want alle hare contribucie ofte belastinge was/ alleen ijck de Landen van den Inga ende van den Guacas te bouwen ende te vnesificeren ofte bearbeypden / ende de vruchten des selven in depositio ofte bewaringhe te stellen. Soo wanneer dat het een onvruchtbaer Jaer was/ soo wierden alle de gebreke-lycke ofte nootdruftighe lieden / van de selve oppghelaten vruchten ofte probanden/ boozen/ want hadden altoos een groot meniche van overschot. Van t' Dee dede den Inga de selve verdeelinghe als van de Landen/ twelcke was/ die te tellen ende wepden/ ende plaetsen up te sonderen booz t' Dee van den Guacas ende den Inga, ende van elke Republijcke ofte Steede (als oock van t' ghene datter oppgheloot wiert) was een deel booz haer Jurisdictie ofte Contrepe/ een ander booz den Contick/ ende de reste booz de selve Indianen/ sae hadden van gelijcken de selve verdeelinghe ende ordina- tie tot onder de Jaghers toe/ ende lieten oock gheensins toe/ datter een ighe wyskens (verstaet van de Jacht) verhoert ofte gheboot wierden. Het Dee/ ofte de kudden van den Inga ende Guacas, waren deel ende groot/ ende noemens Capaellamas, maer het Dee ofte de kudden van het ghemeyne Volck/ zyn weynich ende arm / waerom die Guacchallamar gheheeten wierden. Den Inga selve groote sozghbuldicheyt in de conserbatte ofte onderhoudinghe van t' Dee/ want is oock alle den schat van t' selve Rijcke. De wyskens en wierden (ghelijck als gheseyt is) in geenderlep maniere ghesacrf- siceert noch gheboodet/ noch oock op de Jacht ghehanghen. Soo daer eenich van de kinderen schurft ofte zeerich wiert/ (t'welcke sy albaer Carache noemen) soo moest- mentterfont levent begraven/ op dat het d' ander t' quaet niet aen en cleefden. Scheer- den t' Dee op zinnen tijdt/ ende gaven daer een peder van/ dat ser booz sen / ende booz haer wys ende kinderen/ ghewaet ofte cleederen af spinnen ende weben souden. En- de daer wiert insgelijc versoeck op ge daen/ ofte t' selve ooc volbrachten ende naequa- men/ straffende den genē die onachtjaem was. Van t' Dee des Ingas, wierden gewaet ofte lakenen afgeweben/ so booz hem als booz t'yn Woffesin/ te weten een soorte van Cumbi, die costelike ende van beyde ziden ebe recht was/ en e ander die slecht en grof was/ de welke sy van Abafca noemen: Men en hadde van dit ghewaet ofte cleeder en geen geset getal / van alleentijck t' gene dat een pegelijck toegelept wiert. De wol die daer overschoot / leyden se by haer Depositen ofte Bewaer-goederen: ende hierom

wast dat de Spagnaerden by haer lieben / van dese dinghen / als oock van alle ander nootdruften tot s' Menschen leven / seer vol op / afvonden / alsoe daer eerst in quamen. Die salder nu mogen wesen / (die van eenighe consideratie is) die hem van soodanighe merkelijcke ende wel voorszene kegeringhe niet en verwondere? want alhoewel dat d' Indianen gheen religieusen noch Christenen en ware / soo ouderhieldense nochstans (op haer maniere) een alsidcken hooghen volmaekthept / van geentlick dincck epgghen te hebben / ende haer al te samen vooz haer nootdruften te voorszien / ende de dinghen der heilige / ende van haren Coninck ende Heere soo volcomelijcken t'ouderhouden.

Het 16. Capittel. Van d'Ambachten ofte Handt-wercken die d' Indianen leerden.

Noch so hadden d' Indianen van Peru een ander wel-
 dat t' te weten / een pedet leerde ende oeffende hem / van soncks af / in alle
 Ambachten ofte Handt-wercken die tot het Menschelijcke leuen van
 doen zijn / want daer en waeren onder haer geen bysondere Ambachts-
 lieben ofte Meesters / gelijck als by ons / van Snijders / Schoemakers
 ende Webers / maer leerden ende verstaen haer al te samen / van alle het gene dat se
 vooz haer lieber personen ende huyzen van doen hadden: costen als ghelijck Weben /
 ende haer epgghen Laeckenen ende ghewaet maken / ende sietrom wast dat soe wan-
 nen eer haer den Inga met wol bede versien / soo wast soo veel als of hysse ghecleet had-
 de. Wisten al te samen t' Landt te bouwen ende te bewelodighen / sonder eenighe
 andere arbeiders daer toe te huyzen: Maecten alt emael epgghen huyzen / ende de Vrouwen
 waren de gene die hier albert meest af wisten / sonder in weelden opgeboert te wo-
 den / maer dienden haer Mans met grooter sorgbuidichept. Van andere Ambach-
 ten ofte Handt wercken / die epgghelijcke niet en zijn van ghemeyne ende opdiar-
 sche dinghen vooz t' Menschelijcke leuen / hadden se haer epgghen ende bysondere Werk-
 meesters / ghelijck als daer waren / Silbersmeden / Schilders / Potbackers / Schuyt-
 boerders / Treken-meesters ende Speellicden. Ende in de selve Handt-wercken van
 Weben / Boutwen ofte Timmeren / soo waren daer oock noch Meesters vooz uptighe-
 len ende exempte wercken / van de welke hem de Heeren dienden / maer onder de
 ghemeynen Man (ghelijck als gheseyt is) soo gheresden een peggelijck zijn selben /
 van t' ghemeyne dat sy vooz zijn huys van doen hadde / sonder dat den eenen een den an-
 deren hier van yet betaelde / ende is oock noch heben / daerghs alsoe / in sulcker voegghen
 dat niemant den anderen van doen en heese / vooz de ddingen van zijn huys ende per-
 soon ghelijck als daer is van Coussen / Schoenen / Cleeseren / een huys te bouwen /
 zaepen ende maepen / ende t' gheretschap ende d' Instrumenten daer toe te maecten.
 Hierinne soo comen d' Indianen bynaest ober een / met de Inlucitie ofte Reghel der
 oude Monicken / die int leuen van de Dabers verhaelt worden. Om de waerheyt te
 segghen / is een Volck / die wepnich begeerlijckhepts ende weelden hebben / ende alsoe
 zijne oock te byeden met een wel-ghemaricht leuen: want vooz waer / soo men haer
 maniere van leuen upt wille keure / ende niet van gheweente ende ryt de natu-
 re aennam / wy souden segghen / dat het een leuen waer van grooter volmaekthept
 ende en laet oock niet een ghenoechsame voozberepdinghe te hebben / om de leere des
 heylighen Euangeliums (de welke soo grooten byant is van de godaerhij / begeer-
 lijckhept ende weelde) aen te nemen ende t'ontfanghen / maer de Jhedi kers en con-
 formeren

sojneren hen altoos niet met het ruyvel/datse met de Leere (diese aen de Indianen pbedicken) geben. Een diack isser om heel op ghelet te wesen / te weten dat / hoe wel dat de dacht ende de deedinge der Indianen so slecht was / so waren nochtans alle de Probitie / hier van verscheppen / namelijk int gene datse op t' hooft sette / zinde van sommige een geweben ofte gebeyde wouge ofte blecht / die dicwils om / en dooz den anderen gewonden is: van anderen is het bree / ende maer eens ombwonen: van etlijcke gelijck als mojtieren ofte clepne horden: van eenige gelijck als hooge rontse boercten: van andere gelijck als t' buytenste van een seef ofte sif / ende alsoo andere dupsentderlep verscheppen hede meer. Ende daer was ooc een onwederroepelijcke Wet / dat niemant de dacht ende t' habijt van zjn Probitie mocht veranderen / ja al waert oock schoon dat sy hem op een ander plaets transporteerde / t'welcke den Inga (om goet te gaerlingen) vooz seer nootwendich hielt / so gelijck als het oock noch hedens daeghs is / hoewel datter nu so veel opsichts ende sozgh niet en is als het wel plaecht te wesen.

Het 17. Capittel. Van de Post-boden ende *Chasquis* die den *Inga* ghebruyckten.

Van loopende Bodden ende Posten hadde den *Inga* in alle zjn Rijkken eenen grooten dienst af / noemdense *Chasquis*, welke waren de gene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droegen / en haer advijzen wederom int Hof brachten. Dese *Chasquis* onthielden haer op elke Topo, (dat is alle anderhalve myle weeghs) in twee hupskens / ende waren vier *Indianen* / de welke by waenden van elk quartier voozien ende verandert wierden / ende liepen met de bootschappen / die hen gegeven wierden / in aller haesticheyt / tot datse die aen een ander *Chasqui* gaben / die altoos (te weten van de gene die loopen souden) bereyt ende wacker / of op de wacht stonden / liepen tusschen dach ende nacht by de bystich Spaensche mylen weeghs / niet tegenslaende dat de meeste landen van daer seer woest ende wilt zijn. Dienden van gelijcken om eenige dingen / die den *Inga* begerde in grooter haest te brengen: ende alsoo haddense oock in *Cusco* versche Zeevich (hoewel dat het hondert mylen weeghs zijn) in twee dagen tijts / ofte wepnich meer. Daer batter de *Spagnaerden* int Lant gecomen zijn / so heeft men dese *Chasquis* gebuyct in tijden van eenighe beroerten ofte grooten noot. Den *Viceroy* *Don Martin* heeftse vooz ordinarijs gestelt / alle vier mylen weegs / om d'expeditien te dragen ende te brengen / t'welcke in dat Rijkke een sake is van grooter importantie / hoewel datse met so groot raddicheyt ende so haest niet en loopen / als d'oude ende voozledenen wel gedaen hebben / noch en zijn oock soo heel niet / doch worden wel betaelt / ende dienen gelijck als d'ordinarische bodden van *Spagnien* / ghebende de pakketten ofte brieven alle vier ofte vijf mylen ober.

Het 18. Capittel. Van de VVetten, Justitie ende straffe, die d'*Ingas* geordineert hebben, als oock van haer Houwelijcken.

Soo gelijck als men den genen / die int Oozlogh / ofte eenige andere administratien wel dienden / preminentien ende hoopdeelen gaf / gelijck als van eppen Tanden / Wapens / Houwelijcken met Vrouwen van des *Ingas* gesachte / alsoo dedense van gelijcken aen de ongeschoofamen / ende de gene die schult hadden / een straffe castijdinge. De doofslagen ende t'felen wierde met der doot gestraft: de Overspelen ende bloetshanden van met de ascendenten ende descendenten in linea recta, ofte rechte

rechte graet wterden desgelijck met de boot des mis dadigers gestraft: doch ebenwel/
 sco is te weten / datse booz geen oebespel en hielden / veel Vrouwen ofte Bpfiten te
 hebben noch sp (te weten de Vrouwen) en hadden daer oock geen lijf straffe om/soo-
 mense by andere hont / dan alleenlijck die de rechte Hupsbouwte was / met de welke
 sp eegelijcken t' Houwelijck onderscheiden / want dese en was niet meer als een-
 de wterden met bysondere solemnitept ende ceremonie ontfangen ende aer genemē/
 'twelcke was den Bupdegom t' haren huuse te gaer / ofte die met hem te nemen / ende
 haer een Ojota aen de boete te oē. Ojota hietense de schoene diele aldaer gebuyrken/
 welke zijn gelijc als Spaensche alpargatten, (ofte grauwe Monix-schaenen) die bobē
 opē zijn. So de Buppt maeght was / so was d'Ojota bā wol / maer so sp t niet en was /
 so wasse bā sparto, (dat is van t'uyck daer men de Spaensche Wyge-kouven af byept.)
 Alle d'ander moesten dese dienen en erkennē / ende dese byorch oec een jaer lanc zwarte
 rou cleederen booz de Man / als by overleden was / ende en troude in een Jaer lanc
 geen ander / waren gemeenlijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met zijn ep-
 gen hant / aen zijn Gouverneurs ofte Capiteynen / ende de Gubterneurs ende Cacic-
 ken versaenden in hare Steden de jonge Gesellen ende Dochters / op een plaets / ende
 gaben elck een zijn Vrouw / besluptende t'houwelijck met de boozscheden cere mo-
 nie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijf-straffe / soomense by
 een ander hont / als oock van gelijcken den mis dadiger: ende al waft schoon / dat haer
 den Man bergaf / so ende lieten se haer daerom niet te straffen / doch niet met der boot.
 De selve pene wasser oock / in de Bloetschande / van met de Moeder / Groot-moeder /
 Dochter / ofte hints hinderen te doen te hebben. Met ander maetschap en wast niet
 verboden te huwelijcken ofte te hoelere / maer was alleen in de eerste graet. De broe-
 der met de suster en lieten se van gelijcken niet toe / accessie te hebben / noch en hielden
 daer oock gheen Houwelijck van / int welke in Peru veel Lieden met beboeghen zijn
 geloobende dat d'Ingas ende Heeren / welijcken met haer eppen susters trouden / al
 waert schoon dat se van een Dader ende Moeder waren. Daer de rechte waerhept
 is / dat dit selve / altoos booz outwettelijcken gehouden / ende in de eerste graet / in hou-
 welijck te hergaren / verboden is geweest / gebueren de dit selve ald us tot den tijt van
 Topa Inga Yupanguy , Dader van Guainacapa , ende Groot-Dader van Atagualpa , in
 wiens tijt de Spagnaedē eerst in Peru quam: want den selven Topa Inga Yupan-
 guy was den eersten die dese gewoonte brack / trouwende met Mamollo, sin epgghen
 Suster van Dader ende Moeder: ende den selven be val / ende wilde oock / dat alleen
 de Heeren Ingas, ende anders niemant / met haer eppen susters / van Dader ende moe-
 der / mochten huwelijcken / so gelijck als by dede. Hadde tot een soon Guainacapa, ende
 een Dochter die genaemt was Coya Cusillimay, ende bebal op de laetste ure spns le-
 bens / ofte sterf bedde / dat dese zijn soon ende dochter / broeder ende suster van Dader en
 Moeder / te samen souden trouwen / ende dat het ander principael volck / booz haer
 Hups-bowden mochten neiren / haer eppen susters / van de Daders zijde alleen. En-
 de soo ghelijck als tselve houwelijck outwettelijck ende tegens de naturee was / alsoo
 opbinerde oock Godt / dat met de vyuchte die daer van quam 'twelcke was Guacar
 Inga ende Atagualpa Inga) t'lijcke van d'Ingas een eynt nam. So wte dat het gebuyc
 van de Houwelijcken der Indianē van Peru grontelijcker ende byeder begeert te ver-
 staen / mach lesen het Tractaet dat Polus (ter begeerte van Don Hieronymo de Loaysa,
 Kertf-Bijsthop van de Stabt de los Reyes) geschreven heeft / ben welcken so van dit /
 als oor ban veel ander dingen der Indianen / neerstlijck onder soec getaen heeft. Ende
 die selve is ooc noodich / om de dwalinge van veel werch te nemen / de welke niet we-
 tende / welck t'at onder d'Indianen de wettelijcke ofte bpsit is / doen den ghedoopten
 Indiaen

Indiaen de bysit trouwen/ende de rechte Vrouw verlaten. Oock mede soo siet men t'weynich fondament dat sonwige ghehadt hebben/de welcke yreendeerden te segghen/dat woynende Man ende Wyf ghedoopt/ al waert schoon dat het Broeder ende de Suster waren/ soo behoorden nochtans haer Houwelijck bevesticht ende toeggelaten te woynen. Contrarie hier van/ is besloten byt Synode Provinciael van Lyma, ende dat/ niet deel reden/ want het selve houwelijck en was oock noch by de Indianen selfs niet wettelijck.

Het 27. Capittel. Van de afcomste der *Incas*, Heeren van *Peru*, ende van hare conquesten ofte overwinningen ende Victorien.

DAer is doot bevel van de Catholijcke Majesteit den Coninck Don Philippus onsen Heere/ ondersoect ghedaen/ eade dat/ niet alle mogelijcke neer slicheyt/ van de afcomste/ Godts diensten ende Wetten der *Incas*, ende om dat de selve Indianen gheen ghestijften en hebben/ soo en heeft men t' soo wel niet conuen te weegh vzenge/ als men t' wel begerde/ maer by haer *Quipos* ende *Registeren* de welcke / ghelijck als gheseyt is / haer in de plaets van Boecken dienben/ heeft men comeu te weten / t' gyene ick al hier segghen sal. Gheselijcken/ soo is te weten/ dat men in hoorleden tijden / noch Coninck noch Heer in *Peru* en hadde/ die se al te samen onderdaentij waren / maer

waren gelijc als verfaembe rotten en gemeynten/ gelijc als het hedensbaegs noch is/ int rijke van *Chile*, en byna alle d'ander plaetsse geweest sijn/ die de *Spagnaerden* in de selve *Westersehe* *Indien* overu ojn e hebbe/ uytge sondert t rijke van *Mexico*. So is te weten/ dat men onder d' *Indianen* ge bonden heeft/ byt manieren van *Regering* en

ende leben: **D**e eerste ende principsaeste / als oock de beste / is gheweest / die van't Coninckrijcke ofte Monarchie, soo ghelijck als daer was / die van die van de Ingas, ende die van Motecuma, hoe wel dat dese int meerendeel Tyrannich waeren. **D**e tweede is / vande by een versamde stotten ofte Ghemeynten / daer men met de staet van belen kegeert / ende ghelijck als staeden ofte vergaeringhen zijn. **D**ese kiesen in tijden van Oorlogh / een Capiteyn ofte Oversten / den welcken een gheheele statie ofte Provincie onderdanich is. **I**n tijden van Weede / soo kegeert hem elke Stede ofte Vergaeringe op sijn selven / hebbende altoos eenighe principale ofte boognaemts / die van't ghemeyne Volk in respect ende achttinghe ghehouden worden: **E**nde soo wanneer datter eenighe saken voorgecomen daer veel aen ghelegghen is / soo vergaderen eenighe van de selve / om't overlegghen / wat dat haer te doen staet. **D**e derde maniere ofte soorte van kegeeringhe / is gantsch ende t'eenemael Barbarisch ende wildt / ende zijn Indianen die gheen Wet / geen Coninck / noch geen bijvurende plaets en hebben / maer onthouden haer by hoopent t' samen ghelijck als weede ende wilde Ghebieten. **E**nde nae dat ick hebbe comen vermercken / soo zijn d'eerste bewoonders van dese Indien / oock een soodanighe soorte van Volcke gheweest / ghelijck als hedens daeghs / noch zijn / een groot deel der Brasilianen, Chiriguanen, Chunchenen, Yfaycingen, Pilcoconen, ende t' meestendeel der Floridians, als oock in nieu Spagnen, alle de Chinchemecken. **W**an dese generatie ofte soorte / is / (door t' vernuft ende belept van sommighe der boognaemste ouder haer) vander kegeeringhe der Ghemeynten ende versamde stotten uytghecomen / daer men een wepnich meer gheregelthepts ende belepts ouder heeft / soo ghelijck als daer noch hedens daeghs zijn / die van Arauco, Tucapel ende Chile, als oock gheweest sijn / int nieuwe Coninckrijck van Granaden, de Moscas, ende in nieu Spagnen etijck Otomiten, woydende onder al die soodanighe / minder weedthept / ende wat meer rebelijckhepts gevonden. **W**an dese generatie ofte soorte / is / door de cloekhept ende wetenschap van sommighe excellenten Mannen / t' ander ende machtigher Gouvernement uytgheproten / voorsien wesende met een Coninckrijck ende Monarchie, t'welcke wy in Mexico ende in Peru ghevonden hebben / want d'Ingas brachten e'gantse Lant onder haer subiectie / ende stelden daer hare Wetten ende kegeeringhe oer. **D**en tijt die (by hare Memozialen) van haer kegeeringhe gebonden wozen, comt noch tot gheen hie hondert / ende passeert oer de bye hondert Jaeren / hoe wel dat haer weerlijckhept (eenen tijt lanck) niet verder en streckte / als tot by / ses mijlen tontsom Cusco. **H**aer beginsel ende opcomste is gheweest uyt die Dallepe van Cusco, comende allenghens te conqueren, ofte t' overwinnen / t' Landt dat wy Peru noemen / te weten / van boozhy Quito, tot de Rivier / Rio de Pasto, (dat is de Rivier van de Weede) nae t' Boozden / ende nae t' Zupden / tot aen Chile toe / twelcke bynae zijn duppelt Spaensche mijlen in de lengte: **I**n de breede / Westwaerts aen / tot aen de Zupder Zee / ende tot by de groote Weiden van d' ander zijde van den kegghel der Gheberghten Andes, alwaer noch hedens daeghs ghesien wozen / een plaets / die de Puraca van den Inga ghenoeemt wozen / t'welcke een Stercke ofte Slot is / dat by gheboort heeft tot een bescherminghe van tegghens t' Oosten. **D** Ingas en zijn van daer af niet verder ghepasseert / ende dat / boozde menichte der Wateren / als van Mozassen / Lachen ofte Weppen ende Rivieren / die van daer af uytloopen. **D**e breede van haer Rijkhe en moecht noch tot gheen hondert mijlen comen. **D**ese Ingas ginghen alle staten van America in Politie ende kegeeringhe / ende noch veel meer / in wapenen ende cloekhept te boden / al hoe wel dat de Canaris (de welke hare Boot-vpanden / ende de Spagnaedden behulpsich waren) haer noyt eensch voordeel hebben willen erkennen: **E**nde soo de selve reden / noch hedens daeghs onder haer gheroert / ende een wepnich

wepnlich ghehoockt ofte ghehiet wort/sullen daer den anderen by buyfenden om dooden ende onduyngeng/om d' opinie (van wate dat de byoomste ende cloefste is) staende te houden / gheleijck alst in Culco ghebeurt is. Den tijtel ofte naem daer se met conquesteerden, ende haer Heeren van dat ghehele Land maecten/was te vepnen/ dat nae de algemeene Suntblot (van de welcke alle dese Indianen wetenschap ende heimisse hadden) de Wereldt dooz dese Ingas weder gerestaureert ende opgheromen was / comende haerder 7. iupt de speloncke ofte t'hol van Pacaritambo, en dat haer daerom alle d'ander (seve tribuyn en onderdanicheyt schuldich waren) als haer lieber Progenitoren ofte Dooyt-teelders, behalven dat so sepdense ende behestighdense ooc noch dat splicden alleen de warachtighe Religie ende wetenschap hadden / van hoe dat Godt ghedient ende gecert moeste wesen waeromme sp ooc alle d'ander onderwijfen moesten/ ende t'fondament datse hier in hadden / van hare Godt dienften ende Ceremouen/ is een binck dat onpntlich is. Daer waren in Culco (als t'heyllich Landt) ober de vier hondert Kenblotfels/ zijnde alle de plaetsen vol missteren. Ende soo ghelijck alsse gingen conquesterende ofte overwinende/ alsoo brachten ende boerdense oock haer epghen Guacas ende Godt dienften ober dat ghehele Rijkhe in. Den pincipaelsten dese aenbaten/was den Viracocha Pachayachachic, dat is den Schepper der Werelt/ ende nae hem/ de Son/ ende sepden dat de Son/ als oock d'ander Guacas, de drucht ofte cracht ende t'welen van den Schepper ontvinghen/ ende datse vooz hem d'Intercesseurs ofte Dooytbidders waren.

Het 20. Capittel. Van den eersten Inga ende sijn nacomelingen.

Den eersten Man / die d'Indianen vooz een beginfel van d'Ingas noem en/ is gheweest Mangocápa, ende den verferen se nae de Diluvie ofte Suntblot/ iupt het hol ofte t'Denster van Tambo ghemomen te wesen/ t'welcke byfste ses mijlen van Culco verscheppen is. Den selven/ segghen se / heeft twee pincipacte Gheslachten der Ingas, t'beginfel ghegheben/ t'eene Hanan Culco, ende t'ander Vrin Culco ghenaeint. Dan t'eerste Gheslachte zijn gecomen de Heeren die t'Landt overwonnen ende gheregeert hebben. Den eersten diese t'Hoofst maecten (van deser Heeren gheslachte die ich segghe) was ghenaeint Ingaroca, den welken een Gheslachte ofte Aillo ghesicht heeft/ t'welcke sp den naem van Vicaquirrao gheben: Ende al hoe wel dat desen gheen groot Heer en was / soo liet sp hem nochtans met Gouden ende Silberen Daten dienen/ ordinerende dat men alle spnen schat soude dediceren ofte toeygenen/ tot den Godt dienste van spn Lichaem/ ende tot onderhout van spn Familie ofte Hupsghesin/ ende spn nacomerende alsoo van ghelijcken/ wordende een ghemeyn ghebruyck/ ghelijck als gheseyt is/ dat gheentighen Inga de goederen noch Hupsinghe van den Dooysaet Erfde/ maer stichten haer hups op een nieu. Ten tijden van desen Ingaroca ghebruyclaten sp Gouden Afgoden. Dae Ingaroca is ghevolght/ Yaguaruaque, dat is gheseyt Bloetscheyper die al out was: segghen alsoo ghenaeint te wesen/ om dat sp/ van sijn Danden overwonnen ende ghehangen wesen/ uyt enckele spyt ende weemoedicheyt/ bloet weende. Desen wiert begraven int Dooyt / Paulo ghenaeint/ t'welcke leyt op den wegh nae Omafuyo toe. Desen heeft ghesicht / t'gheslachte van Accailli panaca ghenaeint. Dae desen / is ghevolght spn Soon Viracocha Inga, dese was seer rijck/ ende maecte groote Daten van Gout ende Silber / ende heeft ghesicht de

Familie ofte t' Geslachte van Coccopanáca. T' lichaem van desen is (door de saem ban de groote Schat/die daer niet begraven was ghesicht gewest van Gonçalo Piçarro, ende heeft het oor(nae dat hy veel Indianen wreeoe tormenten aengebdaen hadde) in Xaquixaguana ghebonden/alwaer hy nader hant van den President Guasca gevangen ende gherecht is gheweest. Den selven Gonçalo Piçarro hebal/ t' lichaem van den boorszijneven Viracocha Inga te verbynden/ende d' Indianen namender daer nae d' asfche van/ende lepdens in een Pot te bewaren/ende deden daer groote sacrificien met/ tot der tijt toe/dat het selve/niet ander lichamen meer/ van d' Ingas, van Polo, gerime dieert wiert/diese niet een wonderlijcke neerstichept ende practijcke/upt der Indianen macht ghetrocken heeft/hindende de selve soo seer geballemt/ dat'e noch gaef ende g'heheel waren / waer mede hy een groote somme van Afgoderij (diese de selve aendeden) wech nam. Naemt desen Inga qualick af/ dat hy sijn selven Viracocha (t'welcke den name Godts is) intituleerde ofte toepghende: Maer om hem t' eruse ren/ soo sepe hy/ hoe dat hem den selven Viracocha in een droom gheopenbaert was/ ende beholen hadde/dat hy sijnen naem woaren soude. Nae desen is ghevolghe Pachacuti Inga Yupanguy, den welcken een seer cloeck oberwiner / een groot Republijckstichter/ende een binder was/van t' meestendeel der Godtsdiensten ende superstitionen haerder Afgoderij/ghelijck als terstont ghe'ept sal worden.

Het 21. Capittel. Van Pachacuti Inga Yupanguy, ende t'ghene datter geschiet is tot Guaincápa toe.

P Achacuti Inga Yupanguy, regneerde t' seltich jaer/ende heeft veel oberwonen: T' beginsel van sijn Dictozien was / dat eenen sijnen oudtsten Broeder (den welcken de Heerlijckhepdt ofte t' Regiment ende d' administratie van t' oorslogh/by leven ende met wille/van sijnen vader hadde) de nederlaegh creecht in eene

in eenen ſlach dien hy met de Changas dede / t'welcke een ſtatie is / die de Valleje ofte t'Val van Andaguailas beſaten / ontrent dertich ofte veertich mylen van Cusco, op de wegh van Lyma, hem alſoo (verſlaghen ende verwonnen zijnde) met wepnickſch Dolck verreckende ende te rugghe keerende : t'welcke ſiende den inlander Woeder Inga Yupanguy, heeft (om hem ſelven Heere te maken) een inbentie ghebonden / ende gelept dat (weſende hy alleen ende ſeer kranknoedich) hem den Viracocha Schepper / geſproocken hadde hem verſlaghende dat nae d e mael hy een Alghemeyne Heere ende Schepper van alles was / hobbende ghemaect den Hemel / de Son / de Wereldt / de Menſchen / ende ſtaende al watter is onder ſyn ghewelt / datſe nochtans hem de behooflijcke onderdanicheyt niet en bewezen / naer deden eer een ghelijcke eerbiedinghe aen de Son / den Donder / t'kerrijck / ende aen ander dingen / de welke doch anders / niet meer deucht noch crachts en hadden / dan alſe van hem cregen / ende dat hy hem daerom dede weten / hoe dat men hem / in den Hemel daer hy was / Viracocha Pachayachacum noemde / t'welcke ſoo veel bediet als Alghemeyne Schepper : Ende op dat men soude gheloooven / t'ſelbe warachtich te weſen / hoe wel dat hy alleen wag / ſoo en soude hy niet eens twijffelen / met deſen tijtel volck op te maken / ende hoe wel dat de Changas ſoo veel ende Victorieus waren / dat hy hem / des niet teghenſtaende / teghens haer / Victorie verleenen soude / ende een Heere maken / want hy soude hem volck ſepnden / die hem (sonder gheſien te worden) te hulpe ſouden comen / t'welcke alſoo gheſchide : Want begonſt met deſen tijtel / ende onder dit deckſel / volck op te maken / ende eenen grooten hoop te verſamen waer mede hy de Victorie hercreegh / ende hem ſelven tot een Heere maecte / ontnemende ſyn Vader ende Woeder (die hy met ſtrijt verwan / de Heerlijckheyt ofte t'Regiment comende daer nae van ghelijcken de Changas t'over winnen: Ende zedert den tijt van de Victorie af / ſoo berozdinerde hy / dat men den Viracocha booz den alghemeynen Heere soude houden / ende dat hem de Beelden van de Son ende Donder / eerbiedinghe ende t'kenniffe ſouden doen / ende van dien tijt af booztaen / ſoo wiert het Beelt van den Viracocha, hoden dat van de Son / Donder / ende alle d'ander Guacas gheſtelt. Ende hoe wel dat deſen Inga Yupanguy, Châira: Landen ende Dec uptſanderde / booz de Son / Donder / ende d'ander Guacas, ſoo e n dede hy nochtans gantſch gheen aentwijſinghe van eenich dinc booz den Viracocha, ghebende booz reden / dat weſende den ſelven een alghemeyne Heere ende Schepper / niet van doen en hadde. Nu de Victorie van de Changas gheſhadt hebende / ſoo heeft hy ſyn Soldaten verlaert / hoe dat ſpieden niet gheweert en zyn / de ghene die den ſtrijt ghewonnen hebben / maer ſkere ghebaerde Wang / die hem den Viracocha gheſonden hadde / ende datſe oock niemant en heeft comen te ſien comen / dan hy alleen / zijnde de ſelbe daer nae in ſteenen verandert / ende dat het noodich was die te ſoeken / om dat hyſe / nae ſyn ſeggghen / wel wiſte te kennen : Verhalven ſoo veragaderde hy eenen grooten hoop ſteenen / dien hy van t'Ghebergte uptlas / ende rechtſenſe booz Guacas op / de welke hy aenbaden / ende ſacrificien aenbeden / noemende de ſelbe de Pururâncas. Deſe hoerdenſe ſeer debotelijcken met haer ten Oozlogh / hen lazen dunckende datſe met haerder hulpe / de Victorie booz ſekes ende ghewis hadden. Deſe imaginatie ende verſeringe / van den ſelven Inga, vermoecht ſoo veel dat hy daer ſeer merkelijcke Victorien met vercreegh. Deſen Inga ſtichte de Familie ofte gheſlachte / Yna: apacaca gheheeten / ende rechtſe een groot Gouden Beelt op / t'welcke hy Indylâpa noemde / ſtellende t'ſelbe op een ſtoel / die gantſch ende t'eenmael van louter ende ſeer coſelijck Gout was / van welker Gout noch veel ghebracht is gheweert tot Caxamalca, booz de byſchepdt ofte t'Kantjoen van Atahuâpa, ten tijden als hem den March-graeff. Franciſco Picarro ghebanghen hadde. Deſes Ingas Wups /

Dieuers/ en Mamacónas die tot spner gedachtenis dienden / heeft den Licenciaot Polus in Cusco ghe worden bindende het Lichaem des seluen getranspoteert van Paralacta tot Torocache, alwaer nu de Parochie-Kercke van S. Blasius ghesticht is. **T** selve Lichaem was noch soo gheheel/ ende met een seker Betumen toeghemaeckt/ dat het lebendich schein te wesen : Hadde d' ooghen van Goude Blieskens ghemaect/ de welke soo wel ingheset waren/ datter de natuerlijcke ooghen gheen gheberck aen en deden/ hebbende op 't hooft noch een licken- teycken van een steen-woy / welcke hy in zenen sekeren strijt ghereghen hadde : Was gantich grau / sonder dat daer oock een hazz aen ghebrack / soo ghelijck als of hy op den seluen dach eerst ghestorben ware / zynde meer alst' festich ofte tachtentich jaren dat hy doot geweest was. Dit lichaem / met meer andere van d' Ingas, wierde van de booschzehen Polo na de Stad van Lima toeghesonden / dooz bevel des Vicoreys de March-graef van Canette , t'welcke seer noodich was / om d' Afgoderije van Cusco ynt te roepen. **I**nt Gast-Huyjs van S. Andries (t'welcke den booschzehen March-graef gesticht heeft) hebben veel Spagnaerden t' booschzehen Lichaem / met alle d' ander meer ghesien / hoewel datse nu al quaelyck ghetracteert ende wat vergaen zyn. **D**on Philippe Charitopà , de welke t' derde ofte vierde gelidte (in rechte successie van desen Inga was / affmeerde dat de goederen / die den booschzehen Inga sijn Familie ofte Huyjsghesin naeliet / onnoembaer waren / ende datse moesten wesen in handen van den Inaconas, Amáro , Tito ende andere. **D**a desen dan / soo is ghevolgt Topa Inga Yupanguy ende nae dien / een ander sijn Soon / die den seluen naem hadde / den welcken ghesticht heeft de Familie ofte t' Gheslachte Apac Aillo ghenaemt.

Het 22. Capittel. Van den principaelsten Inga, Guainacapa gheeten.

N Den booschzehen Heere is gevolgt Guainacapa, dat is soo veel geseyt als een rijck ofte cloeck Jorkman / t'welcke hy oock van beyden was / ende dat meer / als eenich van sijn boozsaten ende naecomelinghen : Was seer booschzichtig / ende sieelde een groote oydene op alle plaetsen van t' gantsche Lant ower : Was in de kirckshandeling seer resolut / stout / cloeckmoedich ende ghelukkig / ende verkreegh oock groote Dieftoien. **D**esen verheyyde sijn rijcke / veel meer als alle sijn boozsaten t' samen ghebaen hadden / de doot nam hem wech int Coninkrijcke tot Quito, dat hy ghemommen hadde / t'welcke vier honderd Myljen van sijn Hoff verscheyden is. **W**iert gheoyent / ende lieten de darmen ende t' herte in Quito blyuen / om dat hy t' alsoo beholen hadde : Ende sijn Lichaem wiert ghebracht ende ghelept in den vermaerden Tempel der Sonne / binnen Cusco. **D**aer worden noch hebent daeghs ghetoot / veel ghebouwen / gheplaveyde weghen / Foyteressen ofte Sloten / ende andere merckelijcke ende upmtunten / de wercken van desen Coninck : Heeft oock ghesticht de familie ofte t' gheslachte van Temebamba. **D**ese Guainacapa wert van den sinnen / by sijn lebende lijf / booz een Gode aenghebeden / een dinck dat (naer der ouden bevestinghe) met geentich van sijn boozsaten ghebaen is gheweest. **D**is hy sterf / soo werden daer dupsent personen / van die dan sinnen huyse / geboot / om hem in d' ander werelt te gaen dienen / ende spieden sterbe oock seer bywillich om hem gheselschap te houden / sijn in sulcker boeghen / datter veel behaiben de verhaelde / haer selvs tot de selbe eferre ber doot ppensterden. **D**en rijckdom ende Schat van desen / was een dinck dat noyt ghesien is gheweest : Ende om dat de

dat de Spaengnaerden niet lange na sijn doot int Lant quamen/ soo waest dat d'In-
dianen seer sooghulwich waren/ t' selve al te mael te verdelghen ende wech te steken/
hoe wel batter een groot deel van ghebracht is gheweest tot Caxamalca, booyt Kant-
soen van sijn Soon Atahualpa. Daer woxt bevesticht van ghelooft waerdighe lieven/
dat hy binnen Cusco ober de dyse hondert/ soo kinderen / als katris kinderen hadde.
De Moeder van desen/ genaemt Mamaoclo, was in grooter estime ende aensien. De
Aichamen / soo van de Moeder als van Guainacápa (die seer wel ghebalstent ende ge-
cureert waren) zyn van Polo nae Lyra gesonden geweest/ waer mede hy een onepnt-
lijcheit van Afgoderhe (die seer met bedrybe) wech nam. Nae Guainacápa soo succdeerde
in Cusco sijn sone/ Tito Cussy gualpa genaemt/ die daer nae Guafcar Inga gheheet wiert/
dewelcke sijn lichaem noch verbrant wiert dooz de Capitepné van Atahualpa, die insge-
lijc Guainacapas sone was. Desen stont (in Quito wesende) tegens zynen broeder op/
hem met een gheweldighe Heppracht teghens treckende/ alsoe soo gheschiedent dat
de Capitepnen (van Atahualpa) Quizquiz ende Chilicuchima, Guafcar Inga in de stadt
van Cusco ghevangen namen/ te weten/ nae dat hy booy Heere ende Coninck bekent
ende toeghelesten was gheweest/ want was in effe et de wettijcke successieur ofte nae-
comer/ waer van die van ober alle zyn Rijcke (namelijcken int Hof) grootelijcken in
bezwaert waren. Ende soo ghelijck alsse in d'uyterste noot/ haer (tot de sacrificien be-
gevende) niet machelijc ggenoech en bonden / om haer Heere in vryicheit te stellen/
ende om datse oock van de Capitepnen (die hem ghevanghen hadden) seer ober wel-
dicht waren/ als mede booyt groote Heppleggher daer Atahualpa met aen quam/ so ac-
cordeerdense/ ende daer woxt noch gheseyt/ datse/ dooz zyn bevel/ een groote sacrificie
beden aen den Viracocha Pachayachacic, t'welcke den alghepnyen Schepper is/
hem biddende dat (dewijle sy haer Heere niet en mochten verlossen) hy Volck van
den Hemel wilde seynen/ die hem upt de ghevanghenisse mochten trecken. Sta ende
aldus met een groot vertrouwen op haer sacrificien/ soo quam daer rijdinge/ hoe dat
ter een secker Volck/ van ober Zee/ upt de Schepen aen landt gheromen waren/ die
Atahualpa ghevangen hadden/ ende om dies wille dat de Spagnaerden (die Atahualpa
in Caxamalca gevangen namen) so weynich waren / als ooc om dat het sijst terstont
geschiede als d'Indiané t'booyz. sacrificie aen den Viracocha gedaen hadden/ so noen-
de sy de Spagnaerde Viracochas geloobende datse van Godt gesonden waren/ waer-
om den selven naem (van datse de Spagnaerden den Viracochas noemden) noch tot he-
densdaegs in gewoonte gebleven is. Ende so top booy waer tē sodantgen exempel ge-
gebrin hadde/ als de reden wel eyschte/ so sudent d'Indianen met recht geraden haer
ben/ in te segghen dat het een Volck was/ die Godt ghesonden hadde: Oock soo staet
de hooge Goddelijcke booyzientcheit hier in grootelijcken te bemercken/ van hoe dat
die d'incomste der onseren in Peru, berept hadde/ de welcken onmogelijcken geweest
soude hebben/ soo de tweebacht ende oneentcheit/ van de twee Broederen ende haer.
Volck/ als oock de groote estime daerse de Christenen/ als van een Hemels Volck/ in
hadden/ niet gheweest en ware/ t'welcke ons seckerlijcken is verbindende/ dat soo de
Lanben van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch soo deel te meer ghewonnen
sullen worden de Zielen voorden Hemel.

Het 23. Capittel. Van de laetste Successeuren ofte afcomelin-
ghen van der Ingas.

Het gene dat op't booyzende meer te seggen valt/ is breed-
lijcken van de Spagnaerden getraecteert in de Historien der Indianen/ ende
om dat

ghen (die onder die van Mexico ſtonden / welke was die van Tezcuco, ende die van Tacuba) de electie ofte verkieſinghe te doen / toe quam. Cozen gemeynliken jonghe Mannen tot Coninghen / om dat de Coningen altoos ten oorlogh trocken / ende was oock t'punctpaelfte daer ſpe om begeerden / ende alſoo ſagenſe oock datſe tot de oorlogh bequaem mochten weſen / ende datſe ſelver een vberichepde in hadden. Dae a' Electie, ſoo hieldenſe twee manieren van Ffeeten : D'ene / int aennemen van de Poſſeſſie der Conincklycke ſtaet / waer toe ſp / in den Tempel gaende / groote Ceremonien ende ſacrificien deden / op de hertteſt (dieſe Goddelijc uemden) daer altoos boozden Altaer van haren Afgodt byer in was / doende daer nae veel Oratien ende Harengen van Rhetorica, waer t'ine ſp groote curie uſhept hadden. D'ander ende ſollenneeſte Ffeete was / die van haerder croontinge. Om tot de ſelue te comen / ſo moeſt hy eerſt ee Welt-ſlach winnen / ende ſcher ghetal van Captiven ofte ſlaven brenghen / om haerder Afgoden te ſacrificeren / ende quam alſo dan met groote triomphe ende praecht in / wozynde ſeer ſolemnelyck ontfanghen / ſo wel van die van den Tempel, (de welke al te mael in proceſſie gingen / ſpelende op verſcheyden Inſtrumten / al Dierroockende ende ſingende) als van de Weerlyken ende die van t' Hoff die al te ſamen met haerden inbentde upquamen / om den Victorieuſen Coninck te ontfanghen. De Croon ende t' Coninckteyken / was van boozen op de maniere van een Myſter, ende van achteren omgheſlagen in ſulcker boege / datſe niet geſchel ront en was / want het boozſte ſtak hoogher / ende puntſe ggelijcs op. Den Coninck van Tezcuco hadde de pze minente / dat den Coninck van Mexico van ſijner handt moeſte gheroont wozyden. De Mexicanen waren haer Coninghen ſeer ghetrou ende onderdanich / ende daer en wozy niet beſanden datſe eenich vertraet gheleeght hebben : Alleenlyken ſoo wozyter van de Hiſtozyen ghereſteert / datſe den vyfften Coninck / Ticocic gheenaemt / om dat hy blooſterich ende cleynmoedich was / met vergift hebben gheſocht om te brenghen / maer booz competentie ende ambitie, ofte eergterichept / en can men niet beſinden datter onder hen liden oneer / ſchept noch partyſchep gheweeſt is / ghelijck men ghemeynlyken onder de Gemeynten wel heeſt : Maer daer wozy eer verhaelt (ghelyck op ſyn plaets gheſien ſal wozyden) dat de beſte van de Mexicanen t' Coninckrycke gewepghert ende verwoyden heeſt / hem laten dunktende / dat het booz de ſtepublycke ofte ghameyne ſake / beter was / een ander Coninck te hebben. In den eerſten ſoo waren de Coningen / om dat de Mexicanen noch arm ende nau beſet waren / in haer tractement ende Hoſgheſen ſeer matich ofte gemodereert / maer ſoo gelijck alſe in macht ofte moghentheyt waren aenwaſſende / alſoo groepdenſe oock in toerustinghe ende grooſheyt / tot datſe quamen tot die ſoo groote praecht van Motecuma, dat / al en hadde hy ſchoon anders niet ghehadt / als t' hups van de Ghebierten / dien hy hadde / ſoo ſoude het noch een oppghebelen dinc (ende noyt ſins ghelijcken gheſien) gheweeſt hebben : Want daer waren in ſyn hups / van alderley Viſchen Voghelen / Gedierten ende Beeyſen / ghelijck als in een ander Arcke van Noe. Booz de Zee-Viſchen / hadde hy Cifternen ofte Baken met Sout-Water / ende booz de Rivier-Viſch / Baken met ſoet ofte herſch Water. Booz de Nacht ende Ghyj-Voghelen / haer gheleghentheyt / als oock van ghelijcken booz de wyede Beeyſen / ende dat / in grooter overblyc / hebende een groote merichte van Indianen / die alleenlyck verontdicht waren / om deſe Ghebierten t' onderhouden ende te boeden. Soo wanneer dat hy ſach / dat het niet moghelijck en was reutghe ſoozte van Viſch / Voghel / ofte wyedt Beeyſte / moghen levent onderhouden / ſo a' moeſt hy des ſelven ghelijcken iſſe roſelijck uytghehouden hebben in dierbare Gheſteenten / in Silver / of in Gout / of in marber / of in ſteen gheſteeben. Hadde oock booz verſcheyden manieren aenleiden / by ſondre Paleyſen ende

sen ende Wyssen/eenighe van plaeser/ander van rouwe ende droefheyt/ ende eenighe vooz de Kegeeringhe ofte t' Gouvernemenent / hebbende in sijn Paleysen verschejden wooninghen / naer de qualiteyt van de Heeren die hem dienden / ende dat / met een byeemde ordinantie ende distinctie.

Het 25. Capittel. Van de verschejden Digniteyten ofte Staten, ende Ordonnen der Mexicanen.

Madden een groote eerbaerheyt / in de Heeren ende Edelieden hare tijtelen ofte Digniteyten te gheben / op dat men onder haer moeffte erkennen / wiens dat men de meeste eere schuldich was. Nae den Coninck / soo was de Digniteyt ofte t' Ampte van de vier / gheleyck als Kurvoosten / de welke / nae dat d' Electie van den Coninck ghebaen was van ghelijcken ghezozen wierden / waren ghemepalijcken de Voeders / ofte seer nae Marchschay / van den Coninck. Dese wierden ghehoent Atlacohcalcatl, dat is soo veel ghesepd / als een Prins van de Woy-Itaten / t' welke een soorte van gheweer was / die spliden seer veel ghebuyckten. Nae dese / soo waren de gene die men Tlacatecatl noemde / dat is Menschen-dover / ofte Doorzouwer ghesepd. Den berden tijtel / was van den ghenen dese Ehuahuacatl noemden / dat is Bloetstoper ofte bergtieter te segghen / niet soo als hy wil / maer al crabbende : Alle dese tijtelen waren haer kirijghslieden. Daer was noch een vierde Digniteyt, die gheintuleert was / Tillancalqui, dat is Heere van t' swarte Wyp / ofte van de swartsheyt / ende dat / ont een seker swartsel baer hen de Priesters met bestreken / ende dieneende was tot haerder Afgoderije. Alle dese vier ampten / waren van den oppersten Raet / sonder wiens goetducken den Coninck gheen sake van importantie dede / noch doen mochte. Ende als den Coninck doot was / soo moest den ghenen vooz Coninck ghezozen worden / die eenich van dese vier tijtelen hadde. Behalven de voozsepe / soo waren daer noch andere kaden ende Wyerscharen : Ende daer wordt van erbare liden / van t' selve Lant ghesepd / datter soo veel gheweest soude n zijn / als in Spagnien / ende datter verschejden Conistorijs met haer Rechters ofte Auditeuren, ende Balliouwen van t' Hof waren / hebbende andere Substituten als Correcteurs, Vooch-Balliouwen / Ste-houders / Opper-Schouten / ende andere van minder weerdicheyt / die van gelijcken dock onder dese stonden / met een seer goeje ordinantie / zijnde de selve / al te samen de vier Superintendente Princen (die neffens den Coninck assificeerden) onderwoyden / ende dese vier mochten alleen bonnis gheben van leuen ter doot / ende alle d' ander moesten aen dese per memorie gheben / t' ghene datse Sententeerden ende uytweisen / ende den Coninck wiert op seckere tijden notitie ghegheben / van alle t' ghene dat in sijn Rijkhe omgintk ende ghebaen wiert. In de goederen haddense van ghelijcken haer Politie ende goede administratie / hebbende over t' gantsche Rijkhe haer Officieren / Reken-Meesters ende Chyepsters verbeelt / die des Coninck Tributten ende Rentten ontvinghen / ende inhielden. Den Tribut wiert ten minsten eens ter Waent int Heff ghebracht / zijnde de contributie van alle t' gene dat de Zee ende t' Lant voozt brengt / soo wel van de berckers als van de mont-costen. Int ghene dat haerder Religie ofte superstitie ende Afgoderije aengaet / haddense noch veel meerder sogghuldicheyt ende distinctie / met een groot ghetal van Ministers, welker ampt was de Gemepute haer Godt / diensten ende Ceremonien t' onderwijsen ende te leeren : Waerom een Indiaen seer wel ende wijselijcken sepe tegens een Christen Priester / die hem van d' Indianen

b'Indianen beclaechte/ dat het gheen goede Christenen waren (ende datse de Wet Gods niet en leerden. Laet (sejde hy) de Paters, ofste Pastors / soo veel soeghs braghen om d'Indianen Christenen te maken / als de Ministers van de Afgoden wel ghehad hebben/ om haer de Ceremonien te leeren/ want niet de heist van de selfde soegh/ soo sullen wy Indianen/ seer goede Christenen wesen/ bewijle dat doch de Wet Iesu Christi veel beter is/ wordende door ghebrack van diese endert'ist / van d'Indianen niet aenghenomen. Sepde hoorwaer de waerheyt / ende is oock hoor onsteden een ghe-noechsame confusie ende scijande.

Het 26. Capittel. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van Krijgh-Ampten die se hadden.

De principaelste graet van eeren / Aelden de Mexica-
nen in den Krijgh/berhalven soo waest oock / dat d'Coellieden de trefse-
lijckste Soldaten waren/ende andere die gheen Coellieden en waren/
quamen door de gloze der Krijghshandelingē tot Digniteyten ende am-
pten/ende onder d'edelen gerekent te worden/gaben notabele pryßen aen
den ghenen die haer byamelijcken ende cloeck ghedraghen hadden / ghenigende pre-
minentien, die niemant anders hebbē en mocht / waer mede sy haer seer stoutmoedich
ende hartich maechten. Haer Wapenen waren scherpe Dighnen ofste Scheer-
messen van Bier-steen / die aen beyde zijden van een stock / tost gemaecht waren. Dit ge-
weer was soo sel / datter geaffrincert werdt / datser met eenen slach t'hoofst van een
Deert hy de dach gantsch niet afschieden. Gehuypten oock sware kolben ofste Knod-
sen/ende sijde Lancen/ende oock soo ghelijck als Spetsen/ ende andere Werp-
Lancien/daer sy wonder in gheooffent waren: Rechteden oock veel met steenen uyt. Du-
om haer te beschermen/soo gehuypten se kleyne Rondassen ende Schilden/omnige
ghelijck

byghen als helmten ofte Casacken/ met een groot ghebeert van Plumagien aen
 de kromdassen ende helmten: Cleeden haer met Cypghers/ Leeuwen/ ofte ander
 wyede Beesten vellen: Waren tegens den Wyant seer haestich int aenballen/ ende ooc
 seer bedreven op't loopen ende woyselen/ want haer maniere van't overvallen en
 was soo veel niet ghelegghen in te dooden/ als in te Capiveren/ of te vanghen/ dienende
 de de Cariven, als geseyt is/ tot haerder sacrificien. Motecuma is gheweest den gener/
 die de Ridderichap tot meerder graet ofte Digniteyt ghebracht heeft/ oydinerende in
 de Keyghshandelnghe sekere Digniteyten, soo ghelijck als van Commandeurs/ met op-
 sondere teykenen. Valberghepsefereertste van dese/ waren de ghene die de crupn
 van't hapt/ met een roode riem ovghebonden hadden/ met een costelycke Plumagie/
 waer van eeni ghe tacken af wistaken/ die achter op den rugge neerhinghen/ met
 quasten van't selve aen de eynden. Dese quasten waren soo veel int ghetal/ als de fey-
 teren waren/ diese bedreven hadden. Van de Godden der Ridderichappe was van ghe-
 lijcken den Coninck sels/ ende woyt oock alsoo met dusdanighe soorte van Plumagie
 afgheschildert ghebonden/ ende in Chapultepec, alwaer Motecuma met syn Soen in
 een Steenrotse wptghehouden staen/ (t'welcke weerdich om sien is) staense met de
 voorszeyden dyacht/ met een groot ghebeert van Plumagien. Daer was een ander
 ooyden/ diese de Aguilas, ofte d'Arnden uoemden/ ende van noch een ander diese de
 Leeuwen ende Cypren hieren/ t'welcke gemepe sijcke de byome ende cloecke Heyden
 waren/ die hen in den Keygh upnunteben/ dese quasten altoos/ alsse ten stryt gha-
 ghen/ met haer teykenen upt. Daer waren noch andere/ ghelijck als bale ofte grau-
 we Ridders/ die van soo grooter estime niet en waren als d'ander: Dese dyozghen
 gesneden Colbers/ die hen int rouit tot boben ober t'ooz hen rephaten/ comende ten
 stryt met de teykenen/ als d'ander Ridders/ marr waren allenijcken ghe wapent
 van de middel opwaerts/ want d'altreffelijckste wapenden haer gheyeel end' al-
 le de boben verhaede mochten Gout ende Silber draghen/ haer met costelyck Ca-
 toen Cleeden/ goude ende beschilberde Vaten hebben/ ende met Schoenen gaen. De
 ghemepne Man en mochten anders gheen Vaten ghebruycken als van arde/ noch
 en mochten niet gheschoent gaen/ noch oock anders gheen Cleederen dragen als van
 Nequen, t'welck een grof tuych is. Elk een van de vier voorszeyden Ordenen ofte
 Digniteyten, hadden int Paleys ofte Hof/ haer epgen wooninghen ende tijtelen:
 Dierste werden ghenaemt/ de wooninghe der Prinzen ofte Doyken: De tweede/
 van d'Arnden: De derde, van de Leeuwen ende Cypren: De vierde/ van de grau-
 we ofte bale Ridders/ etc. t'ander boick/ die gemeprdet waren/ hadden haer woonin-
 ghen beneden: Ende so pement buyten syn Logement herbruyde/ was op de pene
 van Lijff-straffe.

Het 27. Capittel. Van de groote sorghvaldicheyt ende Politie,
 die de Mexicanen ghehad hebben, int opbrenghen van de jeucht.

Heenich dinck en heeft my meer verwondert noch
 weerdigher gheocht ghepsefen ende in memozie ghehouden te wesen/
 ala de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehad hebben/
 int opvoeden van haer kinderen: Want om datse wel verfonten/ dat
 alle de hope van een goede Keypublicke ofte Staats welbaert/ bestaende
 is/ in de onderwijnghe der kindt/ heyt ende jeucht/ (t'welcke van Plato byedelijcken
 ghehandelt woyt/ in syn Wetcken/ De Legibus, ofte van de Wetten) soo bestelden se dat

Iacq. Barre

hare kinderen/de weelde ende byzichheit (de welke/voorz den selven ouderdom / twee pestilentien zijn) ontrocken worden/haer berontledighende in proffijtelijcke ende eerlijcke exercitien/tot welcker efferde sy in de Tempelen bysondere huypen van kinderen gwoon/soo ghelijck als Scholen/oste onderwijs-huypen zij de van de Ouders ende dochters des Tempels (daer op sijn plaats byedelijcken van ghy andel is) verstercken. Daer waren in de voorszeyden kinder-Scholen een groote menichte van knechtken/die daer bywillichlijcken van d'Ouders self gebzacht werden/de welke haer Opfinders ende Tucht-Meesters hadden / dese leerden ende onderwiesen / in loslijcke exercitien/als van beleeft te wesen/haer Ouders in respect ofte achttinghe te hebben / te dienen ende onderdanich te wesen / waer toe sy haer lessen ende leeringhen gaven ende voozhtelden op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen: Leerden haer oock singhen ende dansen onderrechtense van ghelijcken in krijgshandelinghe/ghelijck als daer is/ten Dyl/Harpoen/Wer/oste gerofte Roede op een bestek/af te schieten / met een Rondebas wel om te gaen / ende met het zwerdt te spelen of te sehermen. Weder'e qualijck slapen/ende noch arggher eten / op datse van jonghs af tot den arbeit souden wennen/ende gheen weeldich boeck wozden. Behalven t'gheue ghelael van dese Jongers/soo waren der noch/in de selve verreck-plaetsen/ander e Heeren ende Edelsteden kinderen / de welke wat meer opsichts ende een bysonder tractement hadden : De cost wiert haer van haer Ouders ghesonden : Waren oude ende erbaren Mannen hebden/datter die nae sien souden/van de welke sy ghesdelijcken onderrecht ende bermaent werden/veucht saem te wesen/kupich te leuen/ghereghelt int eten te zijn/te vassen/de ganck te matighen / sacht sinlich ende gheschickte te gaen : hadden voore en gebzucht haer in eenighen arbeit ende sware exercitien te beproeuen. Soo wanneer datse al ogghehoet waren/soo hadden se groote achttinghe op haer gheneghentheit/ende den ghenen dese saghen tot der kirch gheneghen te wesen / (ende ouderdom hebbende) sochtense in eenighe occasie te beproeuen. Dese soodanige/sonden/onder decksel datse de Soldaten eten ende lighstochen souden brengen/in de kirch/om aldaer te moghen sien / hoe dat het toeghinc/ende de armaedt die daer geleden wiert / op datse alsoo de breefe mochten verkijsen. Lepden haer dickwils een seer sware last op den hals/om datse (soose haer int selue cloeckmoedich coonden) te lichtelijcker int gheselschap van de Soldaten mochten aenghenomen worden: alsoo dat het oock wel ghebeurde geladen nae't Leggher te gaen/ende Capiteyn / met een tepcken van eren/wederom te comen : Ende van andere die haer so seer wilden upmunten/datse d'eerste mael ghebanghen ofte doot bleuen. Heiden voozt argghet/gebangen te bliuen/waerom sy haer seluen liever doot vochten/als in de handen van haerder Opanden te raken / in voeghen dat den ghenen die haer hier toe begaden / (welcke ordinaris de kinderen van den Abel ende byome Heiden waren) volghden daer haer gheneghentheit ende affectie in. Andere die gheneghen waren tot de dinghen des Tempels,ende om (op onse maniere ge vsoecken) ghesestelijck te wesen. Namense (alste de Zaren hadden) upt der Scholen/ende brachten in de Cellen ofte woonningen des Tempels,die daer vooz de heiligsteusen waren/haer van gelijcken de ghesestelijcke tepcheken aendoende/ende aldaer hadden se haer Prekaten ende Meesters/ diese/ van al wat de selve administratie aenghinc/onderwiesen/ende moesten in den dienste/daerse haer toe dediceerden,ofte begaden/holherden ende achtervolghen. Grootte opden ende gheschicktheit was die van de Mexicanen in haer kinderen op te byenghen/ende soo men nu ter tijdt de selve ordinaris hadde/in huypen ende Seminarien te maken/daer men dese Jonghers opbrachte/de Christenheit der Indianen soude sonder twyffel seer flozeren. Sommighe jaloersche Personen hebben bestaen int werck te

legghen/hebbende den Coninck ende synen Raet oock bewesen / de hant aen't selve te houden/mact om dieswille dat het een sake van interes is / so gaet het seer verlancksaem ende sleu welghen booyt. Godt wil ons te vergt veyden op dat h't gene de hantereen dat onpsterrijst haerder verhe; ghedaen hebben / ons ten minsten een consuejste ofte veruerthejdt en zy / ende dat de Kinderen des lichtg niet soo seer uit goet ten achteren en blgven.

Het 28. Capittel. Van de Dans-spielen ende Feesten der Indianen.

DE wijse dat in de vermakelijckhejdt ende tijtcoztinghe van een Republijk ofte Ghemeente / tot sner tijt / eens deels de goede Regeeringhe bestaende is / soo en salt niet quaet wesen pet te segghen van t gene dat d' Indianen hier van gebruyck hebben / aam lijcken de Mexicaen. Daer is gheenich gheselichte ofte sooye van Menschen (die in ghemeenschap leden) ontdeckt gheueest / die haer maniere van v. rnakelijckhejdt en de tijt verzojft niet en hebben / met spelen / dansen / ofte roztwijtighe exercitie. Ich hebbe in Peru een maniere van partijen ontstact dat haer Pucilla (ghelijck sje hieten) met ghenocch verghckels afleyp. Hebbe oock dupsentbetey manieren van dansen ghesien / daer je verscheppen a mpten ofte ghenerringhen naebroosen / als van Schaepherders / Ackerteden / Dirschers / Jaghers / etc. Ende waren gemeenlijcken al te mael met eenich gheluyt ende treden / die seer verlancksaem ende slematijc / op haer pas / quamen. Daer waren noch ander Danssen / met Dom-aensichten (diese Guacones noemen) ynde de ghyfen ende haer Congrien / ghelijck als van enkele Dupbels. Danssen van ghelijken / d' eenne Dans / op d' anders schouderen / op de maniere alsoe in Portugal de Pelas (ghelijck sje hecten) draghen. Meesten-deel van dese Dans-spielen waren supersitten / ende een sooye van Afgoderije : Want alsoo wast / datse hare Afgoden ende Guacas eerbetdinghe bewesen : Waerom de Prelaten ghesocht hebben / soo vele alsoe moghen / dierghelijcke Dans-spielen te schoutwen : Doch om dat het meestendeel van dien / enkele vermakelijckhejdt ende tijtcozinge is / soo woxt het des niet te min noch eventuel toeghelaten / datse op haer maniere danssen ende springhen moghen. Spelen / met dese Danssen / op verscheyden Instrumenten / te weten eenighe ghelijck als Fluythens / ofte Puyptens / andere ghelijck als Trommen / ende andere ghelijck als Vluythoorns. Copdinariste is al tesamen met ghelijcker stemmen te singhen : Singhen een ofte twee haerlieder rijmen ofte gedichten voozaen / ende antwooydende alle d' ander met het laetste van t veers. Sommigh : van dese Liedekens ofte Ghedichten waren seer aerdich / ende verhaelden eenighe Histoxien : Andere waren vol superstitten / ende andere waren niet als enkele diesvagen ende leurerijen. Den onse / die onder haerliederen rkeeren / heb ven onderstaen / de dinghen van ons heplijch Ghelooft / onder haer maniere / van ghesanghen in te voeren / ende t' profijt dat hier door ghebonden te oyd / is seer veel / want saen met de lust van de sangh ende thoon / gantsche daghen ober / in toe te hoorzen ende nae te segghen / sonder eens moebe te wozden. Hebben van ghelijcken ven. ghesanghen van Liedekens ende stondeelen / ende is om te verwonderen / hoe wel ende met wat een lust / datse d' Indianen aennemen. Dit is doorwaer booz dit Volk een groote ende seer noodighe middel. In Peru soo worden dese Danssen gemeenlijcken Tagul gheuoemt : In ander Probindien van Indien noemden se Atey tos, ende in

Hebben in
Portogael cē
gebruyck
datse in de
processien vā
reuzige An-
neganghen
ende groote
Festdaghen
onder andere
Dansspelen
ende reysse-
rarien / jon-
ge Dochter-
kens al staen
de op de
schouderen
draghen / al-
waer de d' ja-
ghere / met de
voeren / al
Danssē / de
en het darb-
cercken met de
armen in de
Lucht / een
acerdighe booz
seize aenrecht
een.

Mexico, Mitotes. In gheenighe plaetsen en was soo grooten curieusheydt van speelen ende danffen/als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedens daeghs Wuptelaers vint/ die een doen verwonderen: Enige op een coorpe/ andere die met voeten op een stock ofte rechte pael staen en danffen/ ende dupsenderley syronghen doen: andere die in t de soolen ende t'hol van de Doeten een strupck ofte bakc verroeren/ ondyarpen ende om hoog werpen/ welke niet gelooflijcke schijnt te wesen/ soomen niet en faech/ ende doen noch ander dupsent/ yzoef-stucken van grooter subtylheydt/ in clauieren/ syronghen/ wuptelen/ sware ghewichten te d'agghen/ slagghen te verdragghen/ t'ewelcke ghenoech soude wesen om p'ier te h'cken/ van alle t'welcke men aerdyghe ende auytlichsche perren ghenoech af siet. Maer de vermakelijcke recretien die van de Mexicanen aldermeest in w'erden g'gehouden is/ is die solemnie Mitote, t'welcke eenen Dans is/ diese in sulcker achttinghe hielden/ datter al te mets de Coninghen seifs in quamen/doch niet tegghens haren danck/ende met ghewelt/ ghelijck als een Coninck Don Pedro van Aragon met den Barber van Valencien. Desen Dans ofte Mitote dedense ghemeynlijcken in de tranen ofte binne plaetsen van de Tempels ende s' Coningh kuypen/ de welke d'alderripinste waren/ selben te midde wegen van de plaets twee Instrumenten/ zijnde t'ene int maerckel ghelijck als een Crommel/ ende t'ander als een Con/ t'welcke upt een stuck ghi maekts/ ende van binnen uptghehol/ was/ comende te staen ghelijck als op een Beert van een Mensche of Ghedieret/ ofte op een Pilar: Waren byde gaer in sulcker boegghen ghestelt/ datse op den anderen aoyberden/ ende een goede consonantie gaben/ maekten daer versheppen gheluyt/ met/ zijnde de ghesanghen veel ende herscheyden/ ginghen al te samen al singhende ende danffende op t'gheluyt/ met soo grooten gheschickheyt ende ordene/ dat uemant den anderen ober tradt/ ofte te buyten g'roek/ passende al te maal op malcanderen/ soo wel in de stemmen als int herroeten van de voeten/ ende dat/ niet sulcken behendicheyt/ dat het een d'inch om sien was. In dese Dans-spielen maektense twee Ringhen van Dolck/ te weten/ int midden daer d' Instrumenten stonden/ stelden haer d'Ouderen/ Heeren/ ende de treffelichste lieden/ de welke obaer bynae met een stilstaende voet danffen ende songhen. Frontsom de selve/ een goet stuck daer van of quamen al d'ander/ twee ende twee upt/ danffende rondtom met meerder haesichheyt/ maekende versheppen veranderinge/ en sekere syronge op spne tyt en te propoost/ romende also onder haer enen seer byerde/ en cupinetic te make. Quame ad dese danffe met h' t'alderbeste gheluyt/ datse hadden/ ende met versheppen Zuywelen/ een peder nae spin vermoghen. Hadden hier een groote achttinge op/ waerom sy dese maniere van danffen van jonghs afleerden ende aentwenden. Al hoe wel datse veel van dese Dans-spielen ter eeren van haerder Goden hielden/ soo en was het noch tans van haer Institutie ofte Instellinghe niet/ maer was/ ghelijck als gheseyt is/ een maniere van recreatie ende verheuginghe booz de Ghemeynte/ derhalven soo en is het oock gheen reden/ rselve d'Indianen ontrecken/ maer dat men wel booz hem sie/ datter geenigen suspesitie met t'ermenght worde. In Tepozotlan, t'welcke een Doop is/ ghelegghen s'eben mijlen van Mexico, hebbe ick de hoofscheben Dans ofte Mitote sien doen in de binne-plaets van de Kerke/ ende stont my wel aen/ dat men d'Indianen op de s'ceft' dagen hier in berontlichde en met onderhielt/ de wyle datse doch nootwendich enige recreatie ofte vermakelijckheyt hebben moeten/ want int gene dat openbaer ende sonder permants nabeel gheschiet/ heeft men minder hinder van/ als in andere dese op haer selben alleen souden mogen doen/ so haer dese wech genomē en verboden werde. En generalijcken so is het/ int gene dat men d'Indianen van hare costumen en gewyrtchen mach/ toelaten/ (so daer niets van haer oude dwalingen onder vermengt is) weerdig.

weerdich te ghebergen ende toe te laten / ende te maken na den raet des Paus S. Gregorius dat hare Feesten ende tijtoztingen gerecht ende gestuert worden tot Godes ende snerer Heylighen eere / welker Feesten sy celebrerende zijn. Dit sal nu ghenoech wesen / als oock int ghemeyn / van de costumpen / ende politijcke ghebruycken / der Mericanen / van haren oorspronck ofte oprornste / vermeerbertinghe / ende lieper / tijcke / (t welcke een saecke is / die wat breeder ende vermakelijcker wesen sal / t selve upt de gront / ende van eersten in / te verstaen) sal blijven om in een ander (te weten t aenbolghende) Boeck van te handelen.

Eynde des seften Boecks.

Het seivenste Boeck der Historie Natural ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel*. Wat datter aen gelegen is, kennisse te hebben van de gaden der Indianen, namelijk van de Mexicanen.

Ale (ofte t'yn wat) Historien dat het soude moghen wesen / waerachtich ende wel gheschreven zijnde / en brenghen geen cleyn proffit booz den leser: want het gene dat ge weest is / gelijc als de wyse mā seyt) dat selve dat is / noch en t'gene dat wese sal / is t selve ge weest is. De menscheijcke dingen zijn haer onder den ander seer gelijc / en wt de geschiedenissen van t eene so lert men t ander. Daer en is geen so Barbarisch volc / die niet pets goets hebben / dat pijnens weert is: Ende daer en is oock geen soo politijc ende menscheijc / die niet pets hebben dat te verbeteren is. Nu / soo wanneer dat het Melacs ofte Historie / van de baden der Indianen / anders gheen vruchte meer en hadde / als t'ghemeyne / van te wesen een Historie ende Tractact / van dinghen die in effect ende met de waerheyt alsoo geschiet zijn / soo is het waerdich booz een nutbaer binck aenghenomen ende ontfangen te worden / ende niet om dat het Indianen zijn / soo en is daeromme de notitie van hare dinghen niet te verwerpen / ghelijc als wy in de natuurlijke dinghen sien / dat d' Kuthuren niet alleenlijc en schrijven van de boozuaemste Ghebrenten / uptnemeren / de Planten ende dierbare Geseenten / maer oock van de weynich gheachte Ghebrenten / ghemeyne Cruydenen / Steenen / ende dinghen die seer ordinaris zijn / want men in deselve oock epg henschappen heeft / die aenmerckens weert zijn: In boegen / dat soo wanneer dit anders niet en ware als een Historie / wesende / ghelijc als het is / en gheen fabulen ende versiersels / soo en is het gheen subiect / dat men booz onweerdich houden mach om te schrijven ende te lesen. Maer daer is noch ren andere seer sonderlinghe reden / te weten / om dat het van een weynich gheacht Volk is / so wort het ghene dat van h aerlieden ghebendkens weert is / te meerder gheacht / als oock om dat het versceyden materien zijn / van die van Europa, ghelijc als daer zijn / van de selve Natien /

selve Natien/so geest het een grooter lust/ om upt de gront ende van aenbegin te ver-
 staen/haren oorspronck of beginsel/haer maniere van procederen/haer gelyckighe en-
 de teghensoebigge gheschiedenissen/ende en is niet alleen lust/maer oock profijt/na-
 melijcken vooz de ghene die daer met handelen moeten. Want de kennisse van haer-
 der blaghen/ zyn haer noobende/ om ons int onse gheloofte gheben/ en de zyn int
 meereendeel onderwijfende/hoe dat se ghehandelt moeten worden. Is oock noch veel
 van de ghemeyne ende onwetende verachtinge/werchnemeride/daerse die van Europa
 in hebben/de welke van dese leeden oozbeelende zyn/datse geringe dinghen van men-
 schelijcke redelijckheyt noch voozsichticheyt hebben. Den onschijlt van dese hare ge-
 meyne opinie/en can uicuwers beter gebonden worden/ als in de warachtighe nar-
 ratie/van de daden van dese leeden. Soa sal ick dan met des Heeren hulpe/ handelen
 van den oorspronck/successe ende notabele daden der Mexicanen/ende dat/so rozt als
 int moghelijck is/ende int laetste soo sal men verstaen moghen/die ghestaltenisse die
 den alderhooghten Godt heeft willen upkiesen/ om dese Natien t'licht des Euange-
 liums van sijnen eenighen ghebozen Sone Iesu Christ onsen Heere/roopenbaren/den
 welcken ick bidde/ dat hy desen onse u cleynen arbept/in sulcker vooghen te recht wil
 stieren/dat het ter eeren ende gloye van sijn Goddelijcke moghentheyt/ ende tot eeni-
 ghe nutticheyt van dese leeden (dien hy sijn heylighe Euangelische Wet bergemeyn-
 schapt heeft) strecken ende int licht comen mach.

Het 2. Capittel. Van de Oude bewoonders van *nieu Spagnen*, en-
 de hoe datter de *Nauatlacas* in ghecomen zyn.

D'Oude ende eerste bewoonders van de Provincien die
 int *nieu Spagnen* heeten/waren seer Barbarische ende woeste leeden/ en-
 de onderhielden haer alleenlijck van de Jacht/ waerom sy den naem van
 Chichimecas cregen/leefden sonder t'Lant te besaepen/ofte te bouwten/ noch
 en woonden noch niet by een/want alle hare exercitie ende leuen was anders niet als
 Jaghen/waer in sy wonder brachten waren. Woonden ende onthielden haer op de
 scherpe Steenrotsen/ende op d'alderwoeste plaetsen van t'Gheberghte/ lebende seer
 weestelijck/sonder eenighe Politie/ende gantsch end' al naecht. Jaeghden Venesce-
 nen/Wasen/Conijnen/Wesels/Wollen/Wilde Katten/Woghelen/als oock ontydiche-
 den/soo ghelijck als daer zyn Slanghen/Waeghdissen/Katten/Spynck hanen ende
 Woymen/met het welke/als oock met Crupderen ende Woxtelen/so haer onderhielden:
 Slieden op de Geberghten in de holen ende Wildernissen: De Vrouwen gin-
 deren aen een tack van een Boom (in een Dieken Koyken ghelegghen) hanghen/na
 datse haer Wupck vol ghesoghen hadden/tot soo langhe datse wederom vande Jache
 quamen. En hadden geen Overhoofst/noch eenighe erkentnisse/ende leefden sonder
 eenighe kennisse van Goden/Godts dienste of Religie. Men vint noch hedens daegs
 in *nieu Spagnen* dusdanighe soorte van volcke/de welke alleenlijck van hare hoghen
 ende vylen leuen/ende seer hinderlijck zyn/want om quaet te doen/ende yet te besprij-
 ghen/voegen ende rotten haer by een/sonder dat haer de Spagnaerden opt met goet-
 heyt of quaerheyt/met list of gewelt tot eenighe Politie ende onderdantscheyt hebben
 connen brengen: Want naedemaet datse geen Gemeynschappen/Woymen/ofte schre-
 re plaetsen hebben/daerse haer onthouden/soo ist met dit Volck te bechten/anders
 niet als enckele Ghebergheen op ende neer te sagen/allwaerse haer versprepen/ende
 op't alder-

op't alderwoeste en bedeckste van't gebergte verbergen. Soodanich dan'te supdigen
 daeghs de maniere van't leven der Indianen / ende dat / in deel Provincien ende op
 verscheyden plaetsen. Van dese soorte van Barbartsche Indianen / wozt boozname-
 lijcken ghestracteert / in de Boecken De procuranda Indorum salute, soo wanneer daer
 ghesep't wozt / dat het haer van noode is / ghebwoonghen ende onderdanich ghemacht
 te wozen / met eenich eerlich ghewelt / ende dat het ons noodich is / haer verst te lee-
 ren Menschen wozen / ende daer nae Christenen. Men wil segghen / dat de gene die
 men in nieu Spagnen, Otomyes noemt / (welcke ghemepdijcken d' arme Indianen
 zijn die op de woeste plaetsen woonen) van de selve soorte gheweest zyn: Doch dese
 woonen by den anderen / ende hebben eenighe Politije / ende noch wel tot dingen van
 de Christenheyt. De ghene die haer met henle den wel verstaen / in bevindense niet
 onbequamer / noch onabelder / als d' ander / die Rijcker ende booz Politijcker ghewo-
 den wozen. Nu comende tot onse pypooft / dewijle dat dese Chichimecas en't m. es
 (van de welke gesept is / d' eerste bewoonders van nieu Spagnen gewest te zijn) zep-
 ten noch maepden / latende t' alderbeste ende vruchtbaerste Lant onbewoont liggghen /
 soo ist selve daer nae / van de Natten die van bupten quamen / inghenomen ende be-
 ontledicht ghewozen / de welck / om dat het een politijck volck was / Navatlaca ghe-
 naemt werden / dat is soo veel ghesep't als een Volck die hare spake weten te ver-
 claren / ende upt e legghen / in comparatie van d' ander Barbartsche ende onredelije
 Menschen. Dese twee bewoonders Navatlacas, zyn gheromen / van een feer ver-
 ghelegghen Lant / upt het Noorden / alwaer men alnu een Nijcke ontdeckt heeft / datse
 nieu Mexico heeten / in welke Landouwe twee Provincien zijn / d' eene Azdan ghe-
 heeten / (dat is een plaets van de Kregghers ghesep't) ende d' ander Teucuilhuacan ghe-
 heeten / dat is soo veel ghesep't als een Lant der gener die Goddelijcke Spoot-baers
 hebben. In dese Provincien soo hadden de Navatlacas hare Nijcken / Nijcker-Landen /
 Goben / Godtdiensten ende Ceremonien / met goede ghereghelicheyt ende Politije.
 Dese Navatlacas waren verdeelt in seven Gheslachten ofte Natten / ende om dat het
 int selve Lant een ghebuypck was / dat elke Gheslachte haer bysonder ende bekende
 Contrepe ende onthoudinghe hadde / soo schilderense den oorsonck ende afkomst
 der Navatlacas, in de Figure van een Speloncke ofte Hol / segghende datse upt seven
 Holen gecomen zyn / t' Lant van Mexico bewoonen / waer van sp in in haer Librijen
 ofte Bibliothec een Historie af maken / Schilderende s den Hoien met haer afstom-
 lingen. Den tijt dat de Navatlacas upt haer Lant gecom. n zyn / naer Rekeninghe ende
 t' melden van haer Boecken / passeert otre de acht hondert Jaeren / ende gheredureert
 op onse t' keninghe / is gheweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich /
 alsoe eerst upt haer Lant bronghen te trecken / vertoefden in den werck / alse datse in't
 Lant van Mexico (datse nu bewoonen) quamen / sachtentich volle Jaeren. Doo-
 sake van haer soo verlanghsaem reysen / was dooz persuasie ende bevel van hare Go-
 den / t' welke sonder twijffel Duppels gheweest zyn / die sichbaerlijcken met haer
 spraken / van datse berepffen ende soecken souden nae nieuwer Landen / van soo erde
 soodanighe tepcken / ende alsoo zynse gheromen / t' Lant te besien / ende de tepcken
 te erkennen / die hare Nijgoben haer ghesep't hadde / ende alwaer datse goede plaetsen
 vonden / sloegense haer ter neder / ende bewoondense / die bescapende ende h' bouwen-
 de: Ende alsoe dan weder ander beter ontdecken / Verleten se de gene diel bewoont
 hadden: Doch latende altoos op de selve plaetsen / eenich Polck blijen / navelijcken
 de ghene die out / krank ende moeloos waren. Aeten van ghelijcken berken met
 goede Ghebouwen ende Edificien / van de welke men noch hedensdaegs (op de wegh
 daer dooz heen quamen) spooz ende tepcken afvindende is. Met dese maniere van
 soo der

soo verlaet hem te reysen / blyuende de tachtentich Jaeren oberwegh / met dool / ine
ghene dat men wel in een Maent tijds gaen mach / ende zijn alsoo ghekomen in
Landt van Mexico op onse Rekeninghe / t' Jaer van neghen hondert ende twee.

Het 3. Capittel. Hoe dat de ses Gheslachten van de *Navatlacas*
t' Landt van Mexico bewoont hebben.

Dese seven Gheslachten / daer van gheseyt is / quamen al
te samen ghelijck uyt / zynde de eerste de Suchimicos, dat is soa heel gheseyt /
als Volck van de Wioem Rekenen : Dese behouden de Zuyt-zijde van de
Water-cant van't groote Lach ofte Meer van Mexico, stichten een Stadt
van haer naem met noch veel ander plaatsen. Lang daer nae / soo quamen die van
het tweede Gheslachte / Chalcas ghe-naemt / dat is gheseyt / Volck van de monden / en
de timmerden van ghelijcken een Stadt van haer naem verocelende de Landt-palen
offte umghien met de Suchimicos. De derde waren de Tepanecas, dat is Volck van de
Bruggge geseft : Dese behouden ende bewoonden oock de Water-cant van't Lach /
te weten aen de West-zijde. Dit Volck vermenichvuldichden so seer / datse de Hoofst-
plaats van haer Probitie Azcapzalco noemden / t'welcke so veel geseft is als Wale-
ren-lyc / ende zyn een langhen tyt seer machtich gheweest. Nae dese / soo zyn gheco-
men de gene die Tezcúco bewoont hebben / t'welcke zyn die van Cúlhua dat is crom
Volck geseft / om dieswile datter in haer Landt eenen Bergh stont / die seer crom
was. Op deser boeghen soo is t' Lach ofte Meer van dese vier Natien / omringht ge-
woorden / bewoondende dese / de zijde van't Oosten / ende de Tepanecas de zijde van't
Noorden. Dese van Tezcúco wurden booz seer coztops ende wel bepraet ghesou-
de / zyn de haer tael oock seer fraep. Daer nae soo quamen die Tlatlucas, dat is volck
van t' Gheb-rghe gheseyt / dese waren d' alderplomste ende grootste van allen. Ende
om t' sake datse alle de platte Landen / rontsom t' Meer / tot aen't Gheberghe toe /
verontlichte bodden / soo passeerdense aen d' ander zijde van't Gheberghe / ende
bouden alsoer een seer spatius / heet ende vuchtbaer Landt / alwaerse veel ende
grote dieken bouden / noemende de Hoofst-plaets van haer Probitie Quahu-
nachua, t'welcke soo breed te segghen is / als een plaets daer des Arents stem gheluyt
geeft / waerom de van die van onse ghemeene Cale Quernavaca gheheeten / ende is de selve
de Probitie die men heuens daeghs t' Maetgraefschap noemt. Dese van't sesste ghe-
slachte t'welcke de Tlalcacac zyn / dat is t' Volck van't Voor gheseydt / passeerden
oock t' Gheb-rghe heen / Oost waerts aen / treckende tot onder t' besneede Gheberg-
te / daer den vermaeren Vulcan ofte Dertighen Bergh / tusschen Mexico ende de
Stadt de los Angelos / ofte van d' Engelen staet : Donden seer groote ende goede ge-
legheuyt en / ende verrippden haer oock seer wijt ende breed / timmerende heerlijcke
geboonden met ber-schypden Dieken ende Steden. De Hoofst-plaets van haer Pro-
bitie noemdense / na haeren naem / Tlascalá. Dit is de Natie die de Spagnarden toes-
ghedien waren / met welker hiupe so oock t' Landt quamen t' overwinnen / waerom
de selve / tot op den huydighen dach / noch vry van Tribu't zyn / ghenietende een ghe-
nerale ofte algheemne vryheyt. Ten tyden dat alle dese Natien de selve Landen be-
gousten te bemooenen / soo en betoefen haer de Chichimecas (te weten / dieude ende
erst betwoonders) gantsch gheen waengunst / noch en seldender haer oock niet eens
teghens / dan docht haer alleenlijck vry te zyn / ende ghelijck als ver wondert ende
verbaest wesen / verbergghende haer int alderbedekste van de Steenroeten. Maer
de ghene

de gene die aen d'ander zijde der besneede Gebergte woonen/ (alwaert de Tlascaltecas behouden) en wilden niet confereren/ & ghene dat alle d'ander Chichimecas ghebdaen hadden/ maer selden haer eer ter weer/ om haer Landt te beschermen: En de om dies wille dat het kreusen waren/ (nae't verhael van hare Historien) soo meynensende byeembelinghen met ghewelt te verdyjben/maer haer groote craecht wiert door de listicheyt van de Tlascaltecas overwonnen ende t'onder ghebracht/ te werten maechten daer eerst versekeret/ ende eenen behepsden peys ofte vrede met/ ende nooden haer te gast/ op een groote Maeltijdt/ hebbende te hoopjen een hoop Dolx/ te schijpende in een verborghen laech ghelept. Wisse nu aldus int beste van haer byasserije ende byontkenschap waren/ so onstaense haer/ met een groote dissimulatie/ de Wapenen/ welcke waren groote st nodjen ofte Kolven / Rondassen/ houtse Zweerden / ende andere diergelycke soorte van Gheweer. Dit gedaen zijnde/ quamen haer onbesiens overballen ende bestojmen / de welcke haer willende te weer stellen / ende missende haer Wapenen/ sloeghen de handen aen de naest- staende Boomen/ ende scheurden daer de takken van af/ ghelijck als ander de bladen van Tatoufouden moghen affhalen. Doch dewijle dat de Tlascaltecas in Wapenen ende op haer hoede waren/ soo hebbense eyntlijcken de kreusen overweldicht ende verslaghen/ in sulcker boeghen/ datter niet een af te lijf en bleef. Niemant en verwondert hem / noch en houde dit van de kreusen boogjen geen sabel/ want daer woerden noch hebens daeghs Menschen-gebeenten gebonden/ die van ongelooflijcke groote zijn. Als ic in Mexico was/ t'haer van ses en achtich/ so wiert daer een van d' d'antige kreusen gebonden in een van onse Erben/ (die wop noemen Iesus van t' Gheberghte) waer van ons een van de kiesen ghetoont wiert/ de welcke/ sonder t' selve te encarereren/ ofte te verheffe/ mel so groot was/ als een mans bypft/ ende alle t'ander nae advenant/ welke ick selvs ghesien hebbe/ my verwonderde van een soo ongheschiedten groote. Met dese Dictozie van / soo zijn de Tlascaltecas byedsamich/ ende alle d'ander Gheslachten/ in rusten gebleven/ onderhouden de booytscheben ses Gheslachten der byeembelingen/ altoos vrientschappe onder bet anderen/ houdende ende trouwende t' eene met des anderen kinderen / verdelende de Lant-palen ofte lijnjen seer byedsamelijcken/ soeckende elcken met een eerlijcke competentie ofte eergiericheyt/ sijn Republich ofte Gemeente te verheffen/ vermeederen ende heerlijck te maken/ tot solange datse tot grooten aenwasch ende mogentheyt quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat datter omginc/ begonsten eenighe polijche aen te nemen/ haer lichamen te bedecken/ ende schaemte te maken/ van t' gene datse tot dietijdt niet ghebdaen hadden/ ende beginnende altemets met het ander Volk om te gaen/ vertiesende door de ghemeenschappe de byese/ quamense met dietijt van haer te leeren/ beginnende te mets Hutten ende Boeten te maken/ met eenighe ozene ende ghereghelicheydt van Republiche ofte Stads Gemeente/ kiesende Keeren/ ende haer booy Obericheyt erkennende / alsoo datse hier mede een groot deel van t' beselijcke leken (datse te boozen hadden) achter lieten ende afleypen/ doch blijvende evenwel altoos op de Berghen/ ende dicht aen't Gheberghte van d'ander afghesondert. Op dese selve maniere/ houde ick woy secker / dat het niet alle d'ander Nationen ende Populanten van Indien toeghegaen is/ dat d' eerste wilde lieden geweest zijn/ de welcke/ om haer van de Sacht t' onderhouden/ seer woeste ende wilde Landen booybooyt / ende een nieuwe Werelt ontdeckt hebben / de selve bynaest betwonnende ghelijck als wilde Dieren/ sonder Hups/ Dack/ Actieren/ Dee/ Conink/ Wer/ Godt/ noch rebelijcheydt te hebben: Daer nae comende andere nieuwe ende beter Landen te soecken/ hebben t' goede bebout/ ghereghelicheyt/ polijche/ ende een maniere van Republiche (hoewel seer Barbarich) inghevoert. In daer nae soo hebben haer eenighe

(van dese

van dese selve/ofte misschien van ander Staten/die wat meer wetenschaps ende listte hepts hadden/als d'ander begheben/om de ghene die van inlander vermogen waren/ te verbrucken/ende t'haerder onderdanicheyt te byngheuen/ tot soo langhe datse grootte Coninckrijcken ende Keijserdommen quamen te sichten. Also ist gelveest in Mexico ende in Peru, ende alsoo ist oock sonder twijffel gheue si/ t' zo waer dat het wi/ op alle plaatsen daer men onder dese Barbaren gesondeerde Steden ende Republiken/ ofte Stads-gemeenten vindinge is/ waerom ic mi in mijn opinie (die ic int eerste boec briedelijck ghesandelt hebbe) come te bevestigen/ van dat d'eerste bewoonders van West-Indie overlaet gecoude zijn/ en dat consequentelijck alle de landen van Indien met dese van Asien, Europa ende Africa, ende de nieuwe Werelt met d'oude/ aen een comen/ hoe wel dat tot huydigen daeghs toe/ t' Want dat dese twee Werelden aen een knoopt ende t' samen hoeght/ noch niet ontdeckt is/ ofte soo daer Zee tusschen beyden is/ moet soo nau wesen/ datter de wilde Gedierten/ al swemmende/ ende de menschen in de pae ende armschuyten/ mer ober mogen comen. Maer achterlatende dese Philosophye/ soo willen wy weder tot onse Historie keeren.

Het 4. Capittel. Van den uyttocht ende wegh der Mexicanen; ende vand e bouwinghe van Mechoacan.

ND verloopen zijnde/drie hondert ende twee jaren/ dat deses booscheyden Gheslachten uyt haer Landt ghetrocken waren/ ende dat van nieu Spagnen behout ende bewoont hadden/ zijnde t'lant al seer te woont ende in goede ordene ende politij ghebracht/ soo zijn die van t' sebende Vol- ofte Gheslachte/ ober ghecomen/ t'welcke de Natie des Mexicanen is/ comende/ gelyck als d'ander/ uyt de Probintie van Aztlan ende Teculhuacan, een politijck/ belest/ ende seer strijbaer Volck: Dese aanbadden den Afgodt Vitzlipuztl, van de welcken hier booren briedelijcke mentte ghemaeckt is: Ende den Duyvel/ die in den seluen Afgodt was/ sprac/ ende regeerde dese Natie seer lichtelijcken. Dese van/ beval haer/ uyt haer Lant te trecken/ sien beiovende/ dat hy haer Princen ende Heeren soude maken/ van alle de Probintien die d'anderes Gheslachten behout hadden/ ende dat hy haer soude gheben een seer oberbloedich Landt/ met veel Gouts/ Silber/ costelijcke Gheskeenten/ Playnen/ ende rijcke Mantels ofte Cleederen: Waer mede sy uyt trocken/ hebbende haren Afgodt in een Arcke van Wiesen gheseten/ hy haer/ de welcke van hier de boornaemste Presters ghebraghen wiert/ met wien hy oock gemeenschap hiel/ ende uut heymelijck de gheschiedenissen van haren wegh openbaerde/ hem waerschouwende van t' ghene dat haer wederbaren soude/ ghebende ende ordinerende haer seker Wetten/ Godels dienste/ ceremonien en sacrisien/ in sulcker hoegen datse oock niet een boet en berestten/ sonder goetbuncken ende beval van desen Afgodt: Wanneer ende waer datse repen ende rusten souden/ wiert van hem boogghestelt/ ende van haer tot een punt toe achtervoight. Het eerste datse deden/ (alste peters quamen) was t'fondt een Hups ofte Tabernakel te bouwen/ boog haren valschen Gode/ ende selben hem altoos te midde waghen van t' Legher/ daerse haer ter neer sloeghen/ settende d' Arcke op een Altaer/ die op de selve maniere ghemaeckt was/ gelyck alsse de Christelijcke kercke in ghebruyck heeft. Dit ghedaen zijnde/ soo bereden ende bouwde hare Wkeren met hoorn ende andere Wertwepten/ dese onder haer ghebruycken/ maer waren noch ebenwel haren Gode so onderdanich/ dat soo t' hem goet doeght/ datset inhaerde so halden set in en so niet/ (en bebelende dat sy t' Legher souden

souden opbreken) so bleef het daer altemael staen tot enkel zaet / ende tot onderhou
 van d'oude krankhen / ende moeploose lieben / diefer met ojsotto wille lieten bliuen /
 t'zij te wat plaetsen datse bonden / pretenderende dat alle t' Landt van haer Jatte
 mochte behoort bliuen. Op aventure soo salde e uyt rocht ende behaert des Ilyric
 canen een ghelijckenis seghen te hebbe / met de tocht ende weegh die de uitroeten
 van Irael uyt Egypten deden / want sp. i. be. i. w. i. r. b. e. i. o. s. k. als dese / vermenen uyt te
 trecken om t' Landt van Belosten te soecken: Ende hadden / soo wel d'een als d'ander
 Tabernakel makende / ende brachten oock / soo w. i. l. e. e. n. als d'ander een groot ghesel
 van Jaren om / aler datse int Landt van Belosten quamen: So dat ter in alle dat sel
 be als oock in heel ander dinghen (van dat de Ilyric te dit Ilyric raen dermeiden
 is) ghelijckenisse is / met het gene dat de Werlyge Scrijfture vergaelt van de Ilyric
 liden / ende is sonder twyffel alsoo / dat den Duppel / z. p. s. b. r. i. s. o. o. v. a. n. y. y. e. o. c. h. t.
 heeft (in de hedinghe ende onderden chip van dit volck naer boorden t'haer
 dat den Alrethooghsten ende warachtighen Godt met sp. i. e. n. e. p. t. e. u. p. t. i. g. h. t. e. c. h. t.
 heeft. Want soo / gelijk als voozen gesep: is / soo heeft de / S. a. n. a. l. t. o. o. p. / e. i. e. n. e. m.
 de appetijt ofte lust om Godt te verghelijcken w. i. l. i. e. r. g. e. s. a. n. a. l. t. o. o. p. e. i. e. n. d. h. a. e.
 linge met de Menschen / desen Doot-Isant vol ruyckeng. Noe heeft d'ant
 ren ofte nae hem te trecken. Daer en is noch noyt Duppel / z. p. s. b. r. i. s. o. o. v. a. n. y. y. e. o. c. h. t.
 lieben omghegan heeft / als desen Duppel / z. p. s. b. r. i. s. o. o. v. a. n. y. y. e. o. c. h. t. /
 hy geweest is / want daer en zyn noch noyt superstitien / of Godt dienste / noch we
 der ende onmenscheijcher sacrificien ghesien / noch ghehoort / als dese den p. e. n. g. e. e.
 van den sellen Dyant des Menschelijcke Geslachten. Den Ouersten ofte Capiteyn /
 die dese lieden nae volghden / was ghenaemt Mexij / waer van daer nae den naem
 Mexico ende die van sp. i. e. n. e. p. t. e. u. p. t. i. g. h. t. e. c. h. t. /
 de selbe verlancktaemheyt / (als d'ander ses Partien gedaen hadden) bouwende / saepen
 de en in sepende op verchesden plaetsen / waer van men noch tot huppigen daegs de
 te ocken ende ruinen ofte overblijfela bint / passerende heel moeptens ende perijckels /
 heet / (dat is soo veel als ten Ditsch-ryck-landt gesep) want men aldaer seet veel heeft
 te weten in de groote ende schoone Laken ende Marjzen die daer zyn / alwaer se (om
 dat haer de ghelegentheyt ende frischeyt van t' Landt aenstont) becerden te rusten:
 Maer te raer gaende met haren Afgodt / (den welcken daer niet te heyden was) o ha
 dense hem / dat hy haer ten winsten wilde vergunnen / dat'er eenich van haer Dooch
 mocht n. i. l. a. t. e. n. e. n. s. o. o. g. o. e. d. e. n. L. a. n. d. t. e. b. e. h. o. u. t. w. e. n. : W. a. e. r. i. n. h. y. w. e. l. t. e. b. y. d. e. t.
 was dat gaende oer de praetich / hoe datset doen ende aenrechten souden / t' w. i. c. h. e.
 was dat gaende slieden / soo wel byoutwen als mang / in een schoon Lach ofte Marj /
 Pazuar / ghenaemt om hen te baden / soo riet hy / dat men de cleeren seude ontroove
 van de gene die daer bliuen / ende terstont sonder eenich ruoer t' Leghet opbyken /
 ende dooggaen / welke alsoo ghedaen wiert. Als nu d'ander (die met de lust van t' b. a. d. e. n.
 den / op t' bedroch niet verdacht waren) uyt quamen / en haer haer h. e. r. c. l. e. e. d. e. r. n. i. n. e. t. a.
 ghesien beranse bespot / ende verlaten bonden / bleuense eer verslaggen ende claghe
 lijck: ende om te bewijfen den haet diefer oncregen / so sejt men datse haer bracht als
 oock haer tale / veranderen. Ten misten so ist een bint: dat seker tijt dat dese Mechoa
 can / altooghyanden van de Ilyricanen geweest zyn / waer in sp. o. o. c. h. t. den Warch
 graef van den Dale / t' gheluck ofte te goeder tijt quamen aenbieden / ten tyden als hy
 de Dictose van t' overwinnen van Mexico verreyghen hadde.

Het 5. Capittel. Van 't gene dat haer wedervaren is, in Malinalco,
in Tula, ende in Chapult-poc.

VAn Mechoacan tot Mexico zijn ober de vijftich mijlen/ op
desen wegh lept Malinalco, alwaert ghebeurde/ dat ser aen haren Afgodt be-
claeghden van een Vrouwte npt haer oet gheselschap/ die een groote Toobe-
naerster was/ (de welcke genaemt wiert / Suster van haren Godt) om dat se
hen lieben / met haer quade consten/groote schade dede / ende op een secker maniere
sochte haer van hen lieben/voor een Godinne te doen aanbieden: waer op ten Afgodt/
aen een van de Ouderlinghen/die d' Arcke droeghen / in een droom opebaerde/ ende
seyde/dat sy de geneynte van sinent wegen/soude troosten/ haer op een nieu groote
belofcents doende/ende dat se ben seluen/sijn Suster/als een wyede ende quade vrou-
we/met alle haer familie/souden verlate/ byskende t' Leger by nacht/ende met groo-
ter stillschept op/soude eenich spooz te laten / waer nae toe dat se trocken. t'welcke sy
alsoo deden. Nu de Toobenaerster haer/met haer familie/alleen ende bespot binden-
de/ heeft aldaer een Dieck gesticht/ t'welcke Malinalco ghenaemt wiert ende men hou-
de van Malinalco alsnoch voor groote Toobenaers/ gelijck als kinderen van sooda-
nighe Moeder. Nu / om dies wille dat de Mexicanen/ doot dese partij schappen/als
oock om de deel kranche. ende t' moeyloos Doick/ dat se hier ende daer achter lieten/
seer gewacht ende genuybert waren/soo wildense haer wederom bersekeren/ waer-
om sy haer Rust- t'laetse maekten / in een gheleghent' epdt die men Tula hiet/
dat is soo veel als en/ plaats van Diefsn gheseyt / albaer geboort haer den Afgodt/
dat se een groote Kintere souden af dammen/ende verseyden / in sulcker boeghen dat se
over een groot vlack belt mochte hien storten/ende met de conste dien sy haer leerde.
omringhden se een schoon Geb. rechte/ Coatépec genaemt/altemaal met Water/ ende
maekten daer een groot Ark ofte Maeyt/ t'welcke sy roufom beplant met Wil-
gen Popelieren/ Eiscen. ende ander boomen alwaer veel Disch in begonst te groepen/
comende oock na t' gheboorte veel ghebooghelte / soo dat het een seer lustighe plaats
wiert. Ende om dat haer de gelegent'heyt wel aenstont/ende moede wesen de van soo
veel reysens begonst. die veel te handien/ van aldaer te bouwen / ende niet verder te
passeren: Waer van een den Dushel seer dapper verstonde / die peggende son Dye-
sters niet ver doot. ende behal haer terstont/ dat se d'afjammighe van de Kintere
wiedt wech souden nemen/ ende t' Water laten loopen/ daer t' te hooren ghesloopen
hadde/ende serot/dat sy de ghene die onghesoorfaem geweest waren/dien aenstaen-
de nacht/ulken castijnghe souden gheben als sy ver dient hadden. Ende so gelijck
alst t'quaetdoen den Dushel soo epgghen is / ghehenghende dickwils de rechte d'err dic-
heyt Goors/ dat de ghene die hem voor haren Godt vercozen hebben soodanighen
Ben ober ghelevert warden/soo geschle dent/datter des middernachts/ op een si ken
oort van t' Leger. een groot gherucht ghehoort wiert / ende als sy daer smorgheng
nae toe gtinghen/soo bonden se daer liyghen de ghene die booz ghenomen hadden al-
daer te blijven. De maniere van dat se gheboort waren/was de boyst uptgherucht/ en-
de t' herte daer upt gheschact/soo ghelijck als sye bonden liggen / waer mede desen ha-
ren liefschen Godt aen tse arme ongheluckighe Menschen leerende was/ de manie-
re van Sacrificien die hem aenghenam waren/ t'welcke was van die tijdt booz-
taen de Menschen in haer grouwelijcke Sacrificien de Boyst op te sijden / ende de
herten daer upt te rucken. Met dese castijdinghe ende met het verhoogen van t'
Delt/om

Wilt om dat het Lack weder gantsch verloopen ende uytghezooght was / soo heb-
bense hem met haeren Godt beraden/ende zyn/ met sijn wille ende bevel / allenghens
booz aen ghetrocken/tot datse op een Mijl nae aen Mexico in Chapultepec quamen/
een plaetse die seer gerelevert is / om sijn ghenoechelijchhepdt ende crifchepdt wille/
maeckten haer in dit Gheberghe sterck/booz t'weese van de Natien die t' selve Landt
betwonden / die haer al te samen teghens waren / namelijcken/om date enen Copil,
Sone van de Coobenaerster die se in Malinalco verlieten/de Mexicanen ghebameert/
ende eenen quaden toep naeghegheben hadde/den welcken/booz bevel van sijn Moes-
der/een langhen tijt daer nae int verbolgh der Mexicanen ghetomen is/soeckende de
Tepanecas, met de andere onilgghepde naebuieren/jae tot de Chalcas toe/ tegens haer
te doen opstaen/ende bracht het oock in sulcker boeghen te wegh / datse met ghewa-
pender hant op trocken / om de Mexicanen te vernielen. Den boozgheben Copil
siede hem op enen Bergh die te middeweghen van't Lack staet / (Acopilco ghehee-
ten) verwachende de Nederlaghe ende verdelinghe van sijn Wpanden : Maer sp-
lieben siepen/booz t'advijs van hare Afgod/naer hem toe/en quame hem onverhoets
t'oberballen ende doot te smijten / ende brachten t' hert aen haeren Godt/den welcken
t' selve behal int Lack ofte Mepz te woopen/ van't welke sp versieren een Tunal (dat
is eenen Boom alsoo ghenaemt) booztgeromen is/ alwaer daer nae Mexico gheficht
wiert. De Chalcas, met de ander Natien/zijn teghens de Mexicanen ten stryde ghe-
comen / hebbende de Mexicanen booz haer Capiteyn ghezoen een kloekmoedich
Hedt/met namen Vitzilovitch, den welcken in de meeste furie ofte hitte/van de Wpan-
den ghehanghen ende ghedoot wiert: Doch eventuel so en verlozen de Mexicanen
hierom de moet niet/maer hoeghen seer byzomelijcken/so datse tot pyt van de Wpan-
den/eenen open wegh ofte scheuringhe/in haer slach-woyen maecten / hebbende te
middeweghen van haer/d'oude Mannen / Vrouwen ende kinderen/ende passeerden
alsoo tot Atlacuyavaya toe / een Wleck ofte plaets van de Culhuas, de welke sp besich
vonden met haer Feeste te celsheren. Alhier maecten sp haer sterck / sonder datse
eens van de Chalcas, noch van d'ander/achtervolght wierden/maer zyn weder/ als
beschaemt wesende (om dat sp die soo veel waren) haer van soo wepntich overwonnen
saghen)naer haer Woon-plaetsen toe ghetrocken.

Tunal is een
Boom ofte
plante / be-
staende in
enckele bla-
den die gant-
sch groef ende
dick zyn/co-
nnende t'ee-
ne bladt uyt
het ander
booz / daer
int bierde
Woek hier
booven/ Cap-
23, van ghe-
bandelt is.

Het 6. Capittel. Van den strijd die hadden teghens die van
Cuhuacon.

Onden/ Dooz raet van den Afgodt / hare Ghelanten
aen den Heere van Culhuacan, hem ghelegghenthepdt ende plaets op-
schende/om te bouwen ende woenen/den welcken/nae dat hy hem met
den spnen beraden hadde / haer aenwysinghe dede op Ticaapan (dat is
soo veel gheseyt/als t'witte Water) met intente van datser moeghen
sterben ende te looz gaen : Want daer was in de selve contrey een groote menichthe
van Weren/Slanghen/ende andere Fenighe Gebierten/die uyt een Gheberghe/
dat daer ontrent stont / boozt quamen. Maer slieden aenghepott ende onderrecht
zynde van haeren Duppel / namen seer gheerne aen / t'ghene dat haer ghepresen-
teert wiert / beteminnende booz s'Duppels Konst alle de boozstzreben Ghebier-
ten / sonder datse haer pet quaets deden / Jae veranderingse noch oock tot boede-
sel / daer t' haeren wille ende bymoedelijken van etende : Welcke de Heere
van Culhuacan siende / als oock hoe dat t' Landt bebouden / Ende daer Alker ende
zaerplanden

zaep-landē gemaert hadde/gehengde haer sijn stad/en liet haer toe datser in alle byent-
schappe met mochten handelen. Maer den God/die de Mexicanen aanbadden/en dede
dit niet (so gelick als hy placht) om eenich goet/dan om meerder quaet te doen. Nu so
sepe hy tot sijn Priesters / dat dit de plaets niet en was/ daer hy begeerde datse bij-
ende ende volgheden souden/ ende dat oock d'uptcomste van daer / booz Wylogh te
weegh ghebracht moest wesen/waer toe sy een Wou-Verfoon moesten soeken/om te
brenghen aen de Godinne van't bisoot/ ofte tweebacht/ zynde den aenslach/ dat
men soude doen epffchen aen den Coninck van Culhuacan / sijn Dochter/ tot een Co-
ninginne der Mexicanen/ende Moeder van haren Godt/den welcken d'Amibassae-
schap goet-burekende / haer die terstont met veel herrierfels ende gheselschaps ober-
gheleert heeft. Nu / den selven nacht datse ghecomen was / soo hebbense/booz de bel-
van den selven dootslager diese aanbadden/de dochter seer weerdelychen geboot en ge-
bilt/ gheleert als sy oock seer delicaet doen connen / treckende t'bel een Jonghelick
aen/ende dat boven oter de cleederen van de Dochter / stellende haer alsoo op dese
maniere by den Afgodt/haer booz een Goddinne ende Moeder van haren Godt de-
dicerende/ende deden haer oock van die tijt af/aen/haer eenen Afgodt makende diese
Tocci noemden/ dat is soo veel als onse Groot-Moeder gheseyt. Nu/ noch niet te be-
selven met groote pfeuten/ soo hebbense met schalkheyt de Coninck van Cul-
huacan/ Vader van de Dochter ghemodet/ dat hy sijn Dochter/ die al booz een God-
dinne geconsacreert ofte ghewydt was/ soude comen aanbidden: Ende comende den
Capelle ghebracht/ die seer doncker was/ alwaer haren Afgodt stont / op dat hy sijn
Dochter/ die daer oock stont / offerhande aen doen mochte: Maer gheschiedende dat
hy (int ontsien van't Wierooch/ t'welcke op haer maniere in een Wpetest opgheof-
fert wierdt) booz de blam/ t'bel van sijn Dochter quam te bekennen: Ende verlaen
hebbende de wyetsept ende t'bedoch/ is terstont al crifende uptgelopen / ende met
alle sijn Volck met een dullicheydt ende verbolghen ghemodet/ op de Mexicanen ghe-
ballen/ tot soo langhe dat hy haer te rugge dreef/ ende vertrecken dede/ tot aen't Lach
ofte Wepz toe/ Jae soo seer/ datser bynae in versmooyden ende te grondt ginghen. De
Mexicanen verweerden haer/ende wierpen met sekeren Roeden/ diese ghebruykten/
daer sy haer wederpartije dapper met quetsen / in sulcker boeghen dat se epnlijcken
lant cregghen / ende verlatende de selve contreppe/ zyn ober het Lach ofte Wepz ghe-
comen/ seer verdestruert/ moeploos ende nat wesende/ met een groot gheschrey ende
ghebruycht van Woutwen ende kinderen/ teghens haer/ende teghens haren Godt/ die
haer in sulcken parcket selde. Moesten ober een Ribier/ die men niet gronden const/
alwaer se van hare Roudassen / Schilden / Wlen ende Wiesen / Balsas ofte Wondels
maecten/ daerse met ober quamē. Epnlijcken/ makende van Culhuacan af/ eenen on-
wegh/ zyn ghecomen tot Iztapalapa, ende van daer tot Acatzintlan, ende daer nae tot
Iztacälco, ende epnlijcken ter plaetsen daer hedens daegs de Hermijte ofte Clupse van
S. Antonio staet / aen de incoinste van Mexico, ende in de Wijk die men alnu van
S. Pauwels noemt/ haren Godt sien in de tribulatten ende moeploosheyt vertroosten-
de/ ende sien moet ghevende/ met belostenissen van groote dinghen.

Het 7. Capittel. Van de Stichtinghe ofte Bouwinghe van Mexico.

N Den tijt ghecomen wesende/ dat den Vader der leughe-
nen sijn Gemepute vollossen wilde/ de welke niet langher soo veel on-
wergen moepten

moepkens ende verhekelen verdraggen mochte / soo is ghebeurt / dat eenighe oude
 Coorniaers ofte Dysters (int doozgaen van een dicke bewassen Wildernisse van
 Wiesen ende diergelijcke crupderen) ghemoet hebben een plas van seer claer ende
 schoon Water / t welcke schein verlibert te wesen / ende slaende haer oogen rontsom
 her/sagen dat de Boomen/de Beemt/de Disschen/ ende al wat datse te sien quamen/
 seer wit schijnende was/ ende haer hier van verwonderende/ soo wieden se een Pro-
 phetije van haeren Godt ghebachtich/de welke haer t selve ghegheben hadde/tot een
 tepcken/van de plaats daerse rusten/ ende Heeren van t ander Voelck wozen souden:
 Ende schepende van bijdtichap / zynse met de goede tijdinghe weder nae de Ghe-
 mepnte ofte t Legher gecomen. Den aenbolgenden nacht/ soo is Vizlipuzili een out
 Dystester in een boom verschenen/ seggende datse int selve Rack ofte Maey een Tunal-
 Boom souden soecken/die uyt een

steen boort quam/t welke nae zyn seggen/was/ter
 plaetsen daer/ dooz sijn bebel t herte van sijn vyant
 Copil, sone van de Coorniaersier gewozen was/
 ende datse op de selve Tunal souden binden eenen
 seer schoonen Arent/die hem aldaer was wepden-
 de/ ofte onderhielt met het boetsel van seer schoone
 Voghelen: Ende soo wanneer datse sinder saghen/
 soo mochtense weten/dat het de plaats was/daerse
 haerleeder Stadt Timmeren souden/de welke alle
 d' ander souden overtreffen / ende in de Werelt
 vermaert t wesen. Des mozzghens soo versamen
 de Guden de gantsche Ghemepnte / ende dat han-
 den meesten tot den minsten toe/ ende bedense een
 vermaninghe ende reden / van t vele datse haeren
 Godt schuldich waren/ ende van de verschijninge/
 dien hy den nacht (hoe wel onweerdich) ghehad
 hadde/ besuptende datse al te samen gelijc behooz-
 den te gaen/om die soo gheluck salighe plaats / die
 haer beloest was/ te soekken/ t welke in haer al te
 samen soo grooten debotte ende bijdtichappe ver-
 ooz/saecte/datse haer terstont/sonder eenich dlap/
 op de toecht begaven/ende haer verdeelende aen d' een ende d' ander zjhe/ende ower de
 ghesheele Wildernisse van Wiesen/Wiesen/ende ander crupderen van t Rack/ begon-
 stense nae de tepkenen der openbatinghe/van die soo gheuensichte plaats te soekken/
 quamen op den selven dach te ghemoeten de Plas-Waters des hoozleden daeghes/
 maer seer verscheyden/want en was niet wit-
 schijnende/maer soo root als bloet/zijn-
 de verdeelt in twee stroomen/waer van d' eene so dick ende doncker blau was/ dat het
 haer seer verwonderde / ende te dencken gaf / dat het eenich groot mysterium moeste
 bedieden. Epntlijck/nae datse langhe hier ende daer ghesocht hadden/ soo hertoonde
 hem den Tunal-Boom,die uyt een steen ghesprot: n was/sittende in de selve eenen Co-
 ninx Arent met opghespreyde ende upgherechte vleughelen/ ende t ghesicht nae de
 Son toeghevent/hebbende rontsom hem een groote verscheydenheyt van costelijcke
 Voghels-Plummen/als wit/root/geel/blau ende groen / van soodanighe sijnichpeyt/
 als daerse de Beeldekens af maken/ende hadde in sijn clauwe een seer schoone Vogel.
 Soo wanneer datse hem te sien/ende de plaats van t Orackel te kennen quamen / soo
 zynse al te samen op haer knipen gheballen/doende den Arent een groote eerbiedinghe
 aen/ende hy heeft haer van gelijcken t hooft toegene pgt/ende van alle canten beien.
 Alster

Hier was een groot rumoer ende bewijs van behoefte ende dancksegginghe aen den
 Schipper / ende haren grooten Godt Viztli-puztli, die haer in alles een Vader was/
 ende altoos met warachticheyt ghehandelt hadde/noemden om de voorszijden oorz-
 sake/de Stadt diese alhier richteden/Tenoxitlan, t welcke soo veel te bebieiden is/ als
 een Tunal op een steen zijnde haer Wapen ende Debijns noch tot op den hupbigsten
 dach/een Xrent op een Tunal, hebbende in d' eene clauwe/een Doghel / ende sittende
 met d' ander clauwe op den Tunal. Des anderen daeghs zijns met gheijcker stem-
 me gaen maken een Clupse ofte Capelle/bieft by de Tunal van d' Xrent/op dat d' Ar-
 ke van haren Godt aldaer mochte rusten ende bewaert wesen/tot der tijt toe datse de
 macht cregghen om eenen heerlijcken Tempel te maken / ende alsoo wast / datse die
 maectken van aerden-fooden ende ander dierghelijcke materie/ ende met stroo ober-
 deckten. Terskont daer nae/datse haer beraetslaecht hadden / soo naemense vooz haer/
 te coopen van de onligghende ghebueren hout/steen ende kalk/in mangelingh van
 Wisc/Wooschen ende Barnaet/als oock booy Gansen/Scholvers / Teelinghen/ en-
 de ander verscheppen sooyten van Water-Doghelen/alle t welcke sy met groote neer-
 sticheyt/ int voorszijden Lack ofte Wey/dat hier van seer overbloedich is/ vischten
 ende joeghen / ginghen met dese dinghen op de Marchten van de Steden ende Woy-
 pen der Tepanecas, ende die van Tezcuco, haer ghebueren/bergaberende allengkens/
 met grooter beynsticheyt ende yactijcke t ghene datse van doen hadden/tot de bou-
 winghe van hare Stadt / ende maectken een ander beter Capel van steen ende kalk
 vooz haren Afgodt. Bescheyden ende bemden oock een groot deel van t Lack ofte
 Wey met plancken ende timent. Dit ghedaen zijnde/do heeft / op eenen nacht ha-
 ren Afgodt/een van hare Priesters albus toeghesproken : Seght tot de Bergaberin-
 ghe ofte Ghemeente der Mexicanen / dat hen de Heeren afferen ende verbeelen/
 een yder met sijn Waechschop/zienden ende aenhanghers / in vier principale Wijk-
 ken ofte Ghebuerten / latende t Waps / dat ghy vooz mijn Rust-pleetse ghemaeckt
 hebt, te meddelen ege bijde/en elcke verdeelinghe ofte rot/bestimmere sijn Wijcke ofte ge-
 buerte na sijn wille. En dit zijn de vier principale Wijckē hā Mexico, die heben/darcs
 genaemt sijn/S. Ian de Ronde, S. Maria, ofte lief-vrouwe/S. Paulus t s. Sebastiaen. Naer
 dat haer de Mexicanen in dese vier Wijcken verbeelt hadden/so heeft hen haren God
 beholen/datse onder haerleiden souden verbeelen de Goden/die sy haer aenwees/en-
 de datse in elk een van de vier principale Wijcken souden ordineren ende aftencken/
 andere bysondere Wijcken ofte Ghebuerten / daer de voorszijden Goden gheslelt
 ende geeert souden worden. En alsoo hadde dese Wijcken noch ooc andere cleyne Wijc-
 ken / die onder haer stonden / nae dat het ghetal van de Afgoden was / die hen haren
 Godt bede aenbieden/de welcke sy noemden Calpulteco, dat is ghesepdt / Godt hande
 Wijcken. Op dese maniere worden gesticht/ende van cleyne beginnelsen so is de Stad
 van Mexico Tenoxitlan tot een groote wasdom ende vermeerderinghe ghetomen.

Het 8. Capittel. Van de oproeringhe van die van Tlatellulco, en-
 de van den eersten Coninck die de Mexicanen ghecoren hebben

De verdeelinghe der Wijcken ende Ghebuerten met de
 voorszijden ordinarie ghedaen zijnde/so zijnder sommighe ydt d' Ou-
 ders/ende van langhen hercomste (die hen lieten duncken / dat men haer in
 de verdeelinghe van de Erben ende plaetse / sulken booydeel niet en gaf/alsoe
 wel verbienden / als Volck die op haer seer ghetreden ende verflooyt waren / midts-
 gaderg

gaders haer Maechſchap ende Vrienden die ghemutineert / ende teghens d'ander
 ogheſtaen hebben / ende zyn verrocken een nieuwe Woon-plaetſe te ſoeken / de
 welcke haren wegh nemende langhs het Lack ofte Mexy/teen/zyn ghecomen daer-
 ſe een dopen Dupnachtich ofte oghehooght Lant bonden / t'welcke ſp Tlatellolli noe-
 men/ alwaer ſp haer ter neer ſloeghen/ ghevende t'ſelbe den naam van Tlatellulco, dat
 is ſoo veel gheſepdt/ als een oghehooght ofte gebult Landt. Dit was de derde ver-
 deelinghe ofte ſcheuringhe der Mexicanen/ nae datſe upt haer Lant gerocken waren/
 zynde d'eerſte die van Mechoacan, ende de tweede die van Malinalco. Deſe die haer
 naer Tlatellulco aſſonderden/ waren van haer ſelven ongherust ende van quaden in-
 bozſt/ ende alſoo waſt datſe oock hare nabueren de Mexicanen de quaeste Wuerſchaj-
 aen deden/ dieſe coſten/ warenſe altoog overlaſtich ende moeylich/ ſae ſoo veel / dat
 d'oude twiſt ende partyſchappe noch tot op den hupdighen dach is duerende. Nu/
 ſiende die van Tenoxtitlan, dat haer die van Tlatellulco ſeer teghens waren / ende datſe
 al te mats vermeerden ende aenwiefſen / vzeſende ende ſchoemde datſe hen met der
 tijt ſouden moghen te boben gaen/ ſoo hebbenſe haer op de ſake langhen tijt beraed-
 ſacht/ beſluptende eyntlijcken dat het goet was eenen Coninck te kieſen/ die ſpieben
 onderdantich waren / ende de wederpartije ontfien mochten/ want hier mede ſouden
 ſpieben/ onder henleeden ſoo veel te eendrachtigher ende ſtercker wiefen / ende de Sp-
 anden en ſouden haer ſoo veel niet verſkouten. Aldus gerſe lveert zynde om een Co-
 ninck te kieſen/ ſoo hebbenſe noch eenen anderen ende ſeer noodigen ende goeden raet
 ghenomen/ datſe niemant van onder haerleeden ſelfs toe wilden kieſen / om alle twiſt
 ende tweedracht te ſchoutwen/ als oock om met den nieuwen Coninck eenighe van de
 naeſt liggende Natten (daerſe afomringht ende hulp ſoos ban waren) te winnen :
 Ende ſiende t'ſelue al te maal wel in/ als ooc om te verſoenen den Coninc van Culhua-
 can, den welcken ſp grootelijcken veronghelijck ende te coyt ghedaen hadden/ om
 datſe de Dochter van ſyn boozſaet/ gheboodt/ gheblit/ ende daer ſoo grooten ſpot met
 hebzen hadden/ als mede om eenen Coninck te hebben / die van t' Mexicaens bloet
 was/ van welcker generatie/ daer veel in Culhuacan waren / banden tijt af datſe met
 in peps ende vyeede leefden / ſoo hebbenſe beſloten tot eenen Coninck te kieſen / een
 Jonck-Man met namen Acamapixtli, Sone van een groot Mexicaens Wozſt/ ende
 Woutve / Dochter des Coninck van Culhuacan, ſonden terſont hare Gefanten om
 hem ſulck aen te bieden / met een groot present/ doende de ſelbe hare Ambaſſaetſchap
 op deſe maniere: Groot-Heer/ wplieden D. Baſſalen ende Dienſknechten de Me-
 ranean / ſtekende ende beſloten zynde/ onder de Wilderniſſe der Dieſen ende Water-
 liefen van t' Lack ofte Mexy/ alleen/ ende herlaten van alle Natten der Werelt/ zynde
 alleenlijck van onſen Godt ghelept/ ter plaerſen daer wy nu zyn / t'welcke gheleghen
 is/ in de Jurisdictie van D. Tlantpalen/ ende die van Azcapuzalco, ende die van Tezcu-
 co. Ende de wijle dat ghy ons toeghelaten hebt/ daer in te woonen/ ſoo en begeeren
 wy noch en is oock gheen reben/ ſonder Woot ende Heere te wiefen/ die ons gebiet/ te
 recht helpt/ ghelept/ ende ons teghens onſe Wpanden beſchermt ende voozſaet. Hier-
 om iſt/ dat wy tot u comen/ wetende dat in u hups ende Wozſt/ Soneſyn/ die van onſe
 generatie met u hermaechſchapt / ende han onſe ende uwar inggelwant ende bloedt
 boort/ gheſpotten zyn. Onder deſe/ ſoo hebben wy kenniſſe van eender ulves ende on-
 ſe kints kint ghenaeamt Acamapixtli, den welcken wy u bidden/ ons te willen geben
 booz een Heere/ ende ſullen hem in ſulcker achttinge hebben/ als ſp verbdienende is/ ge-
 ſien dat hy is van rechter Linea ende ofcomſte der Mexicaenſcher Heeren ende Co-
 ningen van Culhuacan. Den Coninck de ſaethe ingheſien hebbende / ende hoe
 dat het hem niet qualijck en quam/ met de Mexicanen/ die doeck ende broom waren
 ſint ver-

ſint verbont te treden/ heeft ſien gheantwoort/ dat ſe ſyn Dochters Sone te goeder tijt
 mochten niet ſien nemen/ hoe wel hy daer by ſepde/ dat ſoo 't een Vrouw-Perſoon wa-
 re/ en ſoudeſe haer niet gheben: Wilende daer mede te verſtaen gheuen/ dat ſoolle-
 lijcken ſept/ dat boven verſaelt is/ volepndende ſyn reden/ met te ſegghen: Gaet he-
 nen/ mijn Kint/ dient uwen God/ weest ſijnen Stadhouder/ Regeert en Gouverneert/
 de Schepelen/ der gener/ door/ wens wyſeuen/ Heere van der Pacht/ van den Darch/
 ende van de Winden: Gaet henen/ ende weest een Heere der Wateren/ ende van 't
 Land dat de Natie der Mexicanen beſitten: neemt hem nu met u/ in goeder ure/ ende
 ſiet toe/ dat ghy hem handelt als een Sone ende Kint mijns Dochters. De Mexi-
 canen bedankten hem wederom/ ende haden ſeinghelijckelijck/ dat hy hem niet ſyn
 eppen hant wilde uphulwelickē. ende alſo gaf hy hem tot een Wuyſvrouw een van de
 princypaelſte Dochters van onder haer leden/ brachten de nieuwe Coninck ende Co-
 ninginne met alder eeren die 't hen mogghelijck was. / ende deden haer in comſte/ co-
 mende al te ſamen/ tot de clepne kinderen toe/ up/ om haren Coninck te ſien / ende
 brachten hem in een Daleys/ t'welcks alſo am gheuoerch was/ ende ſelden hem in
 hare Conincklijcke Detels. Cerſont daer nae/ ſoo ſont daer een van d'oude Kijeto-
 rijckers (die daer ſeer ymoipt ende gheſchickt waren) oereypt / ende mach op deſe
 maniere: Mijn Sone/ ende onſen Heere ende Coninck/ weest ſeer willecom/ in dit ar-
 me Wuyſ ende Stadt/ onder deſe Wilberniſſe van Dieſen ende Water- Dieſen/ etc. al-
 waer d'armen van D. Vaders / Groot- Vaders/ ende Maerſchcap zyn lghende t'ge-
 ne dat den Heere/ van dat gheſchapen is/ bekennt is: neemt acht Heere/ dat ghy comt
 weſen een Woyſtander/ ſchaduwē ende beſchutſels van deſe Natie der Mexicanen/
 om dieſe wille dat het is t'zaet van onſen Godt. Vizlipuziti, om welcker oorzake D' t'ge-
 biet ende de Jurisdiction ghegheben wort. Dit is wel bekennt/ dat wy in ons Landt
 niet en zyn/ want het gheue dat wy nu beſitten/ is ons byceemt / ende wy en weten
 niet/ hoe dat het moezen ofte oeromozgen met ons weſen ſal/ daerom ſo meught ghy
 ſemmercken/ dat ghy niet en comt om te ruſten / noch om D te vermaken / maer om
 enen nieuwen arbept aen te baten met een ſoo ſwaren laſt die u altoos gheuoerch te
 doen ſal gheben/ weſende een Slaef ofte Dienſtknecht van alle deſe menichte/ die D te
 deel gheballen is / ende van alle d'ander naest ghelegghen Volkieren / de welke ghy
 ſoerke in ſult aenghenaem te weſen/ ende in byeedſaemheyt/ t'onderhouden / den ghe-
 dat ghy weet/ dat wy in haer Landt- palen ende Jurisdiction woonen: waer mede hy
 volepnde met weder te verhalten/ weest ſeer willecom / ghy ende de Coninginne onſe
 Wuyſe/ in die D Coninckrijck. Dit was de Harenge ofte Ontfangh- reden van den
 Ouden/ de welke/ met alle d'ander die de Mexicaenſche Hiſtoyen oelbieren/ ſy booz-
 een ghebryck hadden/ de Jonghers van buyten te leeren / ende deſe Kedenen alſoo/
 booz/ oerbrycht / ende van handt tot handt/ te conſerberen ende in ghebruyghenisse te
 houden/ zynde etijliche van de ſelue waerdich om met haer eppen woorden verſtaet
 te worden. Den Coninck antwoorde/ haer dankende / preſentierende zyn upreſte
 neerſticheyt ende ſorghe/ om haer te beſchermen/ ende ſoo bele als hy mocht/ behulps-
 ſaem te weſen/ waer mede ſy hem den Ceerdeden/ ende ſetten hem/ op haer maniere/
 de Coninck Croon op / de welke ghelijckenisse heeft de Senioria ofte
 Heerlicheyt der Venetiaenbers. Den naem van deſen eerſten Coninck Acamapixli,
 wiſt ſoo veel ſeggen als Kieten in de wuyſ/ ende alſoo is doock ſyn Wapen ofte Trep-
 ken/ een Hand met veel Kieten- Pijlen daer in.

Het 9. Capittel. Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van Azcapuzalco betaelden

Et kiesen van den nieuwen Coninck quam so wel te ghelucken / dat de Mexicanen / in een weynich tijts / een sojme van een Republijcke ofte Stadts regeeringe / en by de vzeembelinge eenen naem ende opinie begonsten te crjigen / waer dooy haer onluggende Nabueren (ghepicht zijnde dooy haer ende vzeese) begonsten te handelen / om haer onder te vjenghen / namelijcken de Tepanecas, welcker Hoost was de Stadt van Azcapuzalco, aen de welke sy tribuyt betaelden / als een Volk die van buyten ghecomen waren / ende in haer Aant woonden: Maer den Coninck van Azcapuzalco, vzeesende haer macht die te mets aentwies / heeft ghesocht de Mexicanen te verduycken / waerop hem met den spnen beraden hebbende heeft doen segghen aen den Coninck Acamaxtli, dat den tribuyt / die hem betaelden / weynich was / ende dat hem oock van dien tijt boozraen souden vjenghen / Wjilghen ende andere boomen / tot de opbouwinghe van sijn Stadt: Ende behaluen dat / soo souden se hem noch maken een Ackertwerf int Water van verscheyden Aertweyten / ende hem die alsoo volwasssen / ende rijp / dooy t selve Water / alle Jaren heen vjenghen / sonder pet te ghebreken: Ende so niet / soo verclaerden sy haer booy vjanden / ende vzeeghde die wt te roepen ende te vernielen. De Mexicanen wierden / dooy dit bebel / seer dapper verflaghen ende ontfelt / hen laten dincckende / dat het een onmogelijck dincck was / t ghene men haer opleyde / ende dat het anders niet en was dan een ooylaerke te soecken om haer te verderuen. Maer haeren God Viztliputzli heeft haer ghetroost / verschijnende den seluen nacht / booy een van d'Ouders / hem bebelende / dat sy sijn Sone den Coninck / van spnen wegghen soude segghen / dat sy niet en soude twijffelen / den eyck van t tribuyt aen te nemen / ende dat sy / met sijn hulpe / soude maken / dat het al te mael lichte om doen ware. Welcke oock alsoo gheschiede: Want ghecomen wesende den tijt van t tribuyt te geben / soo brachten haer de Mexicanen de Boomen die sy bevolen hadden / als oock d'Ackertwerf int Water ghemaect / ende die dooy t Water heen boerende / op het welke stont veel ghegraent Mays (dat is haer Coozn) met sijn aaren / als oock Chile of Axi, Blitum ofte Maepet / Tomates, Frisolen, Chias, Clauwerde / ende veel ander dinghen / al te samen volwasssen ende in sapoen: Den ghenen die d'Ackertwerfien ofte Bou-Anden (die men int Lac ofte Merz van Mexico, midden int water maect) niet gesien heeft / sal t ghene hier verhaelt woort / booy een beuselinghe houden / ofte sul-len ten minsten geloouen / dat het Clooverhe ende een werck van den Duybel (die dese lieden aenbaden) ghetweest is / maer is sickerlijck ende booywaer / een dincck dat seer wel te doen is / ende dicswiljs ghebaen woort / bys Ackeren op t water te maken / want stozten d'aerde in sulcker hoegen boben op de Wiesen ende Water-liefen / dat het van t Water niet eens ghescrekent mach worden / wordende daer op ghesaep / ghebout / ende was / geest rijpdom / ende woort alsoo nae alle wegghen verboert. Maer om t selue lichtelijcken met grooter menichte ende seer wel ghesaponeert te maken / soo ist al te mael wel te gheloouen / datter den Viztliputzli (die anders Patillas genoemt wiert) niet omghegaen heeft / namelijcken int eerste / alse sijn nopt ghebaen noch gesien hadden. Den Coninck van Azcapuzalco heeft hem oock seer verwonbert / soo wanneer dat sy volbracht sach / t ghene dat sy booy onmogelijck gehouwen hadde / ende seyde tot den spnen / dat dat volck enen grooten Godt hadde / ende dat het haer al te mael licht om doer

om doen was/ende septe tot hennieden: Naedemael dat hen haren Godt alle dinc te
 booren dede/soo begeerde hy/dat se hem op een ander Jaer/ten tijden dat se de tribuyp
 brachten/van ghelijcken souden byengen op d' Ackerwerf/een Gang met een Kieper/
 sitende op gheboepde Weren/ende moest wesen in sulcker boeghen/dat/ ten tijden
 van t aencomen/de songhen terfont uytgepicht wierden/ende booz den dach quamen/
 sonder dat het andersints mochte wesen/ op de berbeurte van in haer byandschap te
 verballen / uyt werken soo hoorberdig hen ende ondoonlijcken eysch / onder
 de Mexican en een groote broeffheyt volghde. Maer haren Godt heeft hen by nacht
 (ghelijck als syn ghewoonte was) dooz eenen van den synen vertroost/ seggende/dat
 hy t selbe altermaal op syn last nā/ en dat ser niet in beducht wilde wese/ en dat se haer
 versekerē souden/datter eenē tijt soude comē/dat die van Azcapuzalco de selbe byende
 lusten/van neuwe tribuypē/met het leben betale souden/maer dat het booz den tegen-
 woordigen tijt van doen was/te swijgē/ en gehoorsaem te wese. Den tijt van den tri-
 buyp gecomen wese/ende/byengende de Mexican alle het gene datter van haer Acker-
 werf afgeepscht was/so quamē daer op de Balta ofte Acker te verschijnen/sonder dat
 spliden selfs wisten hoe dat het toeginck) een Gang ende een Kieperher / sittende op
 haer Weren te byepte n. Nu haren wegh verhooyderende / zyn gheromen tot Azca-
 puzalco, alwaer sy terfont de songhen uytkippen / waer van den Coninck van Azca-
 puzalco boven maten verwonderd zijnde/wederom tot den synen gheseyt heeft/dat de
 selbe dingen meer als menshelijc waren/ ende dat de Mexicanen een boozganc had-
 den/om noch Weren boven al te worden. Epntlijcken/so en swackten doch ebenwel
 d' instellinghe/van t tribuyp te geben/niet een hapt/ ende om dat se haer niet machtfich
 gheuoech en vonden / soo waren se verbuldich / ende volherden in dese subjectie ende
 dienstbaerheyt/bijstich Jaren lanch. In desen tijt soo quam den Coninck Acamapixeli
 t' oberlijden / hebbende syne Stadt van Mexico vermeerderē ende versien met veel
 Ghebouwen/Straten/Woortochten van Wateren / ende een groote menichē van
 Dictuallen ofte lijstochten. Heeft geregneert met grooter Dyeede ende ruste heertich
 Jaren/hebbende altoos salours gheweest van t welvaren ende vermeerderinge van
 syn Republicke ofte Ghemeente. Liggghende op syn sterben / soo dede hy een dinc
 weerdich om gedencken/te weten/en wilde de successie van t Coninckrijcke niet stel-
 len in handen van den genen dien hy t laten mochte/maer liet eer de Republicke ofte
 Ghemeente in haer volcomen byschept/op dat se (gelijck als se hem bywillichijcken
 ghecozen hadden) oock alsoo mochten kiesē / den ghenen die t haer alderbest te pas
 quam/tot de goede Regeeringhe / haer vermaenende dat se doch altoos de welstandt
 van hare Republicke ofte Ghemeente wilden aensien / ende bewijfende swaricheyt
 te hebben/van dat sy haer niet by en liet van t tribuyp/ ende de subjectie/met haer te
 bevelen syn Wou ende kinderen / heeft syn leben volepndicht/ latende syn gheheele
 Ghemeente/dooz syn doot/ser misstroostich.

Het 10. Capittel. Van den tweeden Coninck, ende van t ghene
 dat by sijn Regeeringhe gheschiet is.

De uytbaert van den oberleden Coninck gedaen wesen/
 de hebben haer d' Ouderen t' boornaemste volck/ende een deel van de Ghe-
 meente versamt/om eenen Coninc te kiesē/ alwaer den alderoufsten den
 noot booz ooghen selden/ daerse in waren/ ende dat het noodich was/booz
 Hoof van haer Stadt te kiesē/ een Persoon die medebooghenthepdt hadde met de
 oude lieden/

oude lieben/ Weduwen ende Weesen / ende die een Dader van de Gheweynte waer/
 want slijden souden wesen de plupm van sijn bleughelen / d' ooghzaalwen van sijn
 ooghen/ ende den baert van sijn aensicht/ ende dat het oock van doen was/ cloeck moe-
 dich/ te wesen/ dewijle dat het haer haest van doen soude wesen / hen met cracht van
 haer handen te behelpen/ nae dat het hen haren Godt ghepropheeteert ende boozsepedt
 hadde. Soo is dan de Resolutie gheweest/ booz eenen Coninck te kiesien / een Sone
 van den Doozjaet/ ghebruyckende hier in/ soo Ebelen Resolutie/ hem tot een nacomer
 te gheben sijn Sone/ sos ghelijck als hy gehad hadde/ in meerder vertrouwen te heb-
 ben op sijn Gheweynte. Dese Jonghelinck was ghenaeint Vitziloviti, t'welcke
 beduyt costelycke ofte Rijcke plupm/ kelden hem een Coninck Croon op/ ende sals den
 hem/ ghelijck als de ghewoonte was te doen met alle hare Coninghen/ met een salbe
 dies/ Goddelijck noemden want was de selbe daerse haren Afgodt met salsden. Een
 Rijcksojcker dede hem terstont een elegante Oratie, hem verweckende moet te heb-
 ben om haer te verlossen upt de moeyten / dienstbaerheyt ende ellende daerse van de
 Azcapuzalcos in bedruyckte leefden: Ende voleyndt zijnde/ hebben hem al te samen ge-
 groet/ ende deden hem hare erkenntisse. Dese Coninck was onghehouw/ ende sijnen
 Raet lieten haer duncken/ dat het goet was hem te huwlijcken/ met een Dochter des
 Coninck van Azcapuzalco, om hem te byent te hebben/ ende met dese oozsake eentich-
 sing te doen vermindere van de sware last der tribuyten / die hy haer oplepde / hoe
 wel datse breefden/ dat hy hem niet en soude willen verontweerdigen/ haer sijn Doch-
 ter te gheben/ om dat hyse booz sijn onderdanen hielt. Maer versoekende t' selbe met
 grooter demordicheyt ende seer beleefde woorden/ den Coninck van Azcapuzalco hees-
 ter in verwillicht/ ende een van sijn Dochters ghegheben/ ghenaeint Ayauichigua, en-
 de deden de Ceremonie ende solenniteyt van t' Huwelijck / t'welcke was / een epnde
 van des Mans Mantel te binden/ met een ander epnde van t' wijfs bruyck ofte cleet/
 in tepeken van des Houwelijck bant. Dese Coninginne baerden een Sone/ welcker
 naem sijn verlichten aen sijn Groot Dader den Coninck van Azcapuzalco, ende woy-
 pende de loten/ ghelijck als sy t' booz een ghebruyck hebben/ want waren upt der ma-
 ten groote Doozseggers/ in haer kinderen namen te geben/ beval dat men sijn Doch-
 ters Sone soude heeten Chimalpopoca/ hetwelcke te seggen is/ een Schilt ofte Kou-
 das dat roock van hem gheeft / met het goet genoegen dat den Coninck van Azcapu-
 zalco/ met het Dochters kindt bewees/ soo nam de Coninginne sijn Dochter soysake/
 hem te bidden booz goet te willen aensien/ ghesien dat hy al een Mexicans kindt
 kindt hadde/ de Mexicanen te willen verlichten van die soo sware lasten van sijn Tri-
 buyten/ t'welcke den Coninck seer gheerne (met goetduncken van den sijnen) toeliet/
 haer latende/ in de plaats van t' Tribuyt datse gaven/ verobligeert/ van datse alle Ja-
 ren souden brenghen een paer Gansen ende eenighen Wifsch / tot een erkenntis van
 sijn Onderdanen/ ende datse in sijn Lant woonden/ met hetwelcke de Mexicanen seer
 verlicht ende wel te byeden bleeden. Maer desen troost en duerde haer niet lanc/ want
 de Coninginne haer Doozstantster wiert binnen weynich Jaen affblich/ ende een
 Jaer daer nae/ den Coninck van Mexico, Vitziloviti, latende sijn Sone Chimalpopoca
 van t'hten Jaen. Heest geregneert dertighen Jaer/ sterf van weynich ouder als dertich
 Jaer/ was ghehouwen booz eenen goeden Coninck / sozghublich ende neer stich
 in de Godts dienften harer Goden/ van de welke sy booz eenen opinie hadden / dat de
 Coninghen gelijckenis waren/ ende dat d' eere die men haren Godt anbedde/ dat men
 die den Coninck dede/ t'welcke sijn gelijckenis was/ ende hierom wast dat de Conin-
 ghen soo curieus waren / in den Godts dienste ende eerbedinghe van hare Goden.
 Was van ghelijcken cloeck/ innich / in de herten van de onlijggende ghebueren te
 woumen

winnen ende tot hem te trecken/ende daer veel handels met te drijven/waer mede hy
 sijn Stadt vern eerde, merkende dat de spnen hem verontledighden (op het Lack ofte
 Mepz) in Arijghf-saken/terustende het volck/teghens het ghene daer se vast op toe
 seiden om te verrijghen/ghelijck als haest bijcken sal.

Het 11. Capittel. Van den derden Coninck *Chimalpopoca*, ende
 van synen wreeden doot, ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aen-
 vinghen.

Ot een nabolgher van den dooden Coninck/hebben
 de Mexicanen/na seer eygen raet/gheroeten / sijn Sone Chimalpopoca,
 hoe wel dat het een Jonghen van thien Jaeren was/hen latende dunc-
 ken/dat het haer noch ene. wel van doen was / de genade des Coninck
 van Azcapuzalco t'onderhouden/met datse sijn Dochters Sone tot een
 Coninck maectaten/ende seiden hem alsoo op sijnen thoon/hem ghebende de trepche-
 nen van't Oorlogh/met een Boghe ende Wylen in de eene hant, ende een Sweert van
 Wghnen (welcke sijn leden ghy bijcken) in de regher handt/beduodende hier mede
 na haer seggher/datse hen dooy Wapenen pretenderben byp te make. Die van Mexi-
 co leden een grooten noot ende gebreck van Water/want dat van't Lack ofte Mepz
 was onnosch ende quaet om drincken/ende tot een remedie van't selve / beden dat
 den jongen Coninck soude seynde om aen sijn Grootvader/die van Azcapuzalco te eys-
 sjen/t'Water van't Gheberghe van Chapultepec, welck ghelegghen is een myl van
 Mexico, ghelijck als boven gheseyt is/welck sijn seer mildelijcken vercreghen / ende
 stellende in't selve neersigghet/waerchten een water-goot van Turben/ ofte zooden
 van aerde/staken ende palen, waer mede 'twater tot in haer Stadt quam / maer om
 dat het op't Lack ghebout was/ende de goot daer ober heen quam / soo wast dat het
 op veel plaatsen om bsel en aen stucken byack ende en mochten haer water niet ghe-
 nieten ghelijck alsse wilden ende van doen hadden. Met dese occasie ('tzy nu dat sijn
 lieden 'tselbe al wiliens sochten/om met de Tepanecas te bycken / ofte 'tzy datse met
 wepnich aenmerkinghe haer beweegghen) sonden in effect een seer troetsen Ambas-
 saetschap aen den Coninck van Azcapuzalco, segghende datse 'twater dat hy haer ge-
 schoncken hadde/niet en mochten genieten/om dat haer de goot tot veel plaatsen on-
 stelt ende aen stucken was waerom sijn hem eyschten/dat hy haer wilde versien van
 hout/kalk/ende steen/ende sijn werclieden seynden/om met het selve een goot te ma-
 ken van kalk/ende steen/die niet vergaen mocht. Dese tijdinghe en beviel de Coninck
 niet wel/ende den spnen noch veel minder/haer dunckende dat het een seer vermeten
 ende stoute boodtschap was/ende een quaet bedryf van Onderbanen met haer Bee-
 ren. Nu de principaelste vanden staet verstoort zynde / ende segghende dat het selve
 oock al te onbeschaemt was/gesien datse niet te vreden en waren in een bycemt Lant
 te woonen/ende dat men sijn haer water gaf/wilden dat men hen soude gaen bnen/
 wat dat boef booy een dinck was / ofte wat dat haer een vliedent volck / ende die
 onder bief-bosschen staken/leten duncken/datse haer souden doen herstaen ofse goet
 waren booy Werk-meesters/ende datse haer d'opgeblafentheyt souden doen dalen/
 met haer Lant ende lieben afhandich te make. Met dese redden ende toornicheyt
 zynse up tgegaen latende den Coninck/diese eens deels booy suspert hielben / om de
 Dochters Soons wille/ende spieden hielden op haer selden weder eenen nieuwen
 staet/in de welcke besloten wiert/dat men openbaerlyck soude doen uptroeyen/dat
 gheenighen

gheynighen Tepaneca met de Mexicanen souden handel of wandel doen/noch in haer Stadt comen/noch toelaten/datse in de harte quamen/oy lyfstraffe/waer upt men verstaen may/dat de Coninck onder dese Leeden gheen abioluut gheblet ende heerfschappe en had/ende dat hy eer de Kegeeringe hadde op de maniere van een Burgermeester ofte Hertoch/als van een Coninck/hoe wel dat oock daer na/tegebiert van de Coninghen/met de macht opghewassen is/tot dat het enkele tyranijse ghewoonden is/gelyck als men sien sal aen de laetste Coninghen: Want onder de Barbaren ist also altoos gheweest/dat soo groot als gheweest is de macht/soo groot is 't gheblet gheweest. Mae men bint oock noch wel in onse Histoyten van Spagnien/dat etlike van de oude Coninghen/de maniere van Kegeeringe/ghelyck als dese Tepanecas in ghebypck hadden.Oock mede soo waren d'eerste Coningen van Roome van gelycken alsoo/uptgesondert dat Roome van Coninghen quam te declineren op Consulen ofte Burgermeesters ende vzoetschap / tot soo langhe dat het weder op Keyseren quam. Maer de Barbaren zyn van ghematchde Coninghen gebleet tot op Cyannen/zynde deene ende d'ander Kegeeringe gelyck als tytmemende/ende de middellste/te weten die van een gemacht Coninckryck/dalder sekerste. Maer keerende op onse Histoye/siende den Coninck van Azcapuzalco,de absolute van den zynen /welcke was de Mexicanen om te vzenghen/badt haer/datse eerst sijn Oochters Soon / den jonghen Coninck/wilden ontfalen/ende datse daer nae te goeder tijdt de Mexicanen mochten overhellen. Stenden bynaest al te samen hier in over een/om den Coninck te ghelieven/ende om datse medelijden met den Jonghen hadden: Maer twee van de ynnicpaelste waren daer heftich teghens/ affnemende dat het eenen quaden rart was: Want al hoe wel dat Chimalpopoca van haer bloet was van wegghen de Woeder/ende dat de zjnde van de Waders wegen aldermeest trecken soude/ende hier mede besloten is/dat den eersten die men behoorde sieben te nemen was Chimalpopoca, Coninck van Mexico,ende datse oock beloof den 'selve alsoo te doen. Met dese resistentie diese hem deden/ende met de resolutie diese genomen hadden/nam den Coninck van Azcapuzalco sulcken swartghept/dat hy van hertfweere ende deseraethept terfont sieck wert/ende niet langh daer na gestoyden is, met wens doot volepden/de de Tepanecas haer te resolberen/hebben een groote verraderje aengebangen/ende op eenen nacht liggende den jongen Coninck van Mexico te slapen sonder wach: ende eenich achterdencken/zynde die van Azcapuzalco in sijn Valleys ghecomen/ende hebben met der haest Chimalpopoca gedoot/ende zyn daer weder van daen gekeert/sonder datmense eens ghewaer werde.Soo wanneer des mozzghens den Mexicanischen Woel / nae haer gewoonte quamen om haren Coninck te groeten / ende hem met soo wyede wonden doot bonden/maekten sulcken rumoer/ende misbaet/datter de geheele Stadt afwaeghde/ende stelden haer terfont al te samen (blint zynde van granschap) in wapenen/om de doot van haren Coninck te wreken. In spleeden dus verholgen ende sonder ordinantie heen loopende/so is haer een van haer boornaemste Ridders te gemoet gegaen/ende heeft gefocht haer te stillen/ende met boozdachte wijse redenen op te houden. Maer loopt ghy/ (sepde hy) O Mexicanen / weest ghebrust ende stelt u herten te vreden/denck dat de dinghen sonder consideratie geen goet belept noch uptcomste en hebben/bedwinght s'heten leet/oberpeynsende / dat al hoe wel dat uwen Coninck doot is/so en is niet hem niet volepdencht / het doozluchtych Bloet der Mexicanen/Sonen hebben wy van de oberleden Coningen/ met welcker toeberlaet/urederende in 't Richte/ghy beter doen sult / 'tghene dat ghy boozneemt. In wat Oberste ofte Hoofst hebt ghy/die u in uwen opiet gelepde? En loopt so blint niet/derust u gemoet/liest eerst een Coninck ende Heere die u gelepde/berstercke ende moedt.

moedt ghebe teghens uwe Opanden: Daer en tusschen dissimuleert niet verstant/ doende de Wtwaert van uwen dooden Coninck/die ghy teghentwooydich hebt/want daer nae salder beter gelegentheyt wesen/tot de Wjake. Hier mede hielden se van haer boeznemen op ende om de Wtwaert van haren Coninck te doen/soo nooden se de Wjeren van Tezcucoc, ende die van Culhuacan, den welcken sp/dat soo seelijken ende Wjende seft (dat de Tepanecas te werck gestelt hadden) vertelben/waer mede sp haer be- wergijden tot medeliden van haerlieder/ende tot toozni cheyt van tegens hare Opanden: Voeghden daer by/dat hare intentie was/of te sterben/of soo grooten quaet te wjeken, haer biddende datse die soo onrechtdeerbijge sake/van haer wederpartije niet en wilben besulwich wjese/want en wilben van ghelijcken oock niet/datse hem met haer Wjapenen ende Volck bystant deden/maer dat sp't tusschen bedden wilden aensien hoe't daer met aschep: Alleenlijck tot haer onderhout begeerdense/datse haer b'onderhandelinghe niet en wilden affluypen/gelijck als de Tepanecas gedaen hadden. Op dese redenen bewesen die van Tezcucoc ende die van Culhuacan een seer goet ghe- noeghen ende satisfactie/pe seiterende hare Steden/ende alle den handel ende wissel die se begeerden, om haer nae haren wille/soo te Water als te Landt/te boozsien van Afsichtigen. Nae dit/soo baden haer die van Mexico, by haer te wilsen blijben/ende t'assisteren op d' Electie van den Coninck diese wilden maken/twelck sp van gelijcken accepteerden om haer te gheselben.

Het 12. Capittel. Van den vierden Coninck *Iscalt*, ende van den Krijgh teghens de *Tepanecas*.

Do wanneer dat alle de gene (die haer by de Electie souden laten binden) verfaemt ende by een waren/so isser een van d' Oubers (die men hooy een groot Orateur hiet) opgesaen/ende spzack/na dat de Histojien verhalen op deser maniere: D'gebreck d' Mexicanen tlicht van uwen oogen/maer niet dat van t' Herte: Want al ist schoon dat ghy verlozen hebt/den genen/die t'licht ende den Leptsman was/van dese Mexicaensche Ghemeente/soo is doch gebleven dat van t' Herte/om t'oberdenken/dat soose een ghebodt hebben/soo zijnder ander ghebleven/die met groot hooydeel sullen moghen volboen/tgebreck dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico en is hier mede niet te niet/noch het Coninck Bloet ten epnde: Keert u oogen ende siet tontsom/soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaenschen Adel/in ordynantie/niet een noch twee/maer veel ende siet excellente Wjsten/Sonen van den Coninck Acamaxitli, onsen rechten ende iustlijcken Heere. Alhier mooght ghy t'uwen wille upkiesfen/seggende/desen willen wy/ende dien willen wy niet/ende soo ghy een Wader ver- lozen hebt/alhier sult ghy Wader ende Moeder binden. Maecht rekeninge d' Mexi- canen/dat de Son hooy eenen clepnen tijt gheclipsert/ende t' Verrijck verdupstert is/ende datse het licht terstont weder gerregen hebben. Soo Mexico met de doot van uwen Coninck verdupstert is/laet de Son terstont opgaen/kiest eenen anderen Co- ninck/besiet wien/waer dat ghy u ooghen opsaet/ende tot wiens dat u herte ghene- gen is/dien is de gene die uwen Godt *Vizilipuzeli* uptvercoyen heeft. Ende vertree- kende dese Oratie wat meer/so heeft den Orateur gheconcludeert/met een groot wel- behaghen van alle die daer by waren. Soo is dan upt den staet hooy Coninck gheco- ren geworden *Izcocalt*, twelcke soo deel te seggen is/als een Slanghe van Wjmen/ sen welcken een Sone was van den eersten Coninck *Acamaxitli*, die sp by een van

In Slabimien geteelt hadde/en hoemel dat hy niet wettelijck en was/ soo hebben se
 hem gecoren/want in goede manieren vromdicheyt ende doelicheyt/ ginch hy alle
 d'aender te boben/be wesen daer al te samen een goet genoegen in te hebben/ nament-
 lijcken die van Tezucuo, om dat haren Coninck ghout was met een Sufter van Hoo-
 ale Gheeront ende op sijn Coninckr Setel gheset zynde/ so isser een ander Orateur
 uytgecomen/ den welcken seer byedelijcken handelende was/ van d' Obligatie die den
 Coninck tot sijn Ghemeente hadde/ ende van de goede moede die hy bewijzen moest
 inden noot ende s'varichede/ seggende ont er andere reden aldus: Siet/ nu zyn wy u
 aenhangh sels/ sult ghy hy abontuere den last laten vallen / die op u schouderen leyt?
 Sult ghy laet vergaen den ouden Man/ oude Wyf/ oude Weefstint ende de Weduwe?
 Hebt medelijden met de kinderen die op handen ende voeten langs der aerden crup-
 pen/ de welke vergaen sullen so ons onse byanden veroueren. Na dan/ Heere/ begint
 uwen Mantel/ onthouwen ende uyt te spreken/ om u kinderen op den hals te ne-
 men/ welke zyn d'armen ende 'tgemeyne Volk/ de welke haer toerberlaet hebben
 op de schaduwe van uwen Mantel/ ende op de frischeyt van u goedertierenheyt/ ende
 noch veel ander dierghelijcke woorden/ de welke de Jonghers (ghelijck als op sijn
 plaats gelept is) booz haer exercitie van bueten leerden/ ende onder wesen se daer nae
 gelijck als een ies/ aen de gene die van nieuws in de selve Faculeyt van Orateur studeer-
 den. Als doe so waren de Tepanecas al geresolueert/ de gantsche Partie der Mexicanen
 te vernielen/ ende hadden tot dien effecte een groot ghereetschap ende toerustinghe/
 waerom den nieuwen Coninck vast besich was/ om 't Oorlogh aen te banghen/ ende
 aen den man te comen/ met de gene die haer so verongelijck ende hertoocht hadden.
 Waer de gemeyne Man/ Heer omnes, siende dat hare wederpartijen in veelheyt van
 getal/ ende van alle amonitie ende ghereetschap van Oorlogh/ hen te boben gingen/ zyn
 vol angst ende vrees tot den Coninck gegaen/ hem met grooter demoechticheyt bidden-
 de/ dat hy noch een so periculou'en Oorlogh niet wilde aenbangen/ want soude wesen
 om sijn arme Stadt ende Volk te vernielen. Nu/ ghebyacht zynde wat middelen
 dat se van begerden/ dat men boozwenden soude? Antwoorden/ dat den nieuwen Co-
 ninck van Azcapuzalco barmhertigh was/ dat men aen hem vrede soude versoeken/
 ende haer presenteren om hem te dienen/ ende dat hy haer uyt die Dief bosschen ende
 Water-lesjen wilde trekken/ ende haer huyzen ende Landen onder den zynen geben/
 om al te samen onder een Heere te wesen/ ende dat men/ om 'selve te bereygen/ ha-
 ren Godt op sijn Hof/ haer ofte Setel booz hen soude nemen/ tot een Middelaer ende
 Doozbidder. Dit rumoer ende gekarm van de Ghemeente vermoecht so veel name-
 lijcken om datter sommige van den Adel waren die de selve meyninghe toestonden/
 dat men de Priesters de de roepen/ ende den Setel met haren Godt berept maecten/
 om de repete beginnen. Als dit selve nu aldus toegeselt twert/ ende al te samen met
 dit accoort van vrede/ ende haer onder de Tepanecas te begeben/ berwillichden/ so isser
 van onder 't volck opgestaen/ een Jongelinc van een aerlich en galliaert gelaet den
 welcken haer met een groote stoutmoedicheyt seyde: Wel/ wat is dit? Mexicanen?
 zyt ghy sot? hoe dus? salder so veel versaechticheyt wesen / dat wy ons aldus sullen o-
 ber leveren aen die van Azcapuzalco? Ende hem nae den Coninck wendende / heeft
 hem geleyt: Hoe comt het/ Heere/ dat ghy sulck een dinc toelaet? Spreekit tot dese
 Ghemeynte/ ende segt haer/ dat se middel laten soeken tot onser bescherminghe ende
 eere/ ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelijck en stellen in handen van
 onse byanden. Dese Jongelinc was genaemt Tlacaellel, zynde den selben Coninck
 baer Com over/ ende was den alderboomsken ende doelicken Capiteyn/ en vanden
 meesten Raet die te Mexicanen opt gehadt hebben/ gelijck als hier nae gesien sal wor-
 den. Nu

den. Nu reparerende van Icoalt, met het gene dat hem spinnebe so boozdachtelijken geseft hadde/hielt de Ghe. nepite op, seggende/datse hem eerst wilden bezeyden en ander beter ende eerlijcker middel/ende keerende hier mede tot den Woel van den spanen sepe: Alhier zijt ghy al te samen de gene die mijn Marchschap / ende de goet e van Mexico zijt, den genen die moedt heeft om my een bootshap te doen aen de Teapanecas, die staen op. Stende den eenen op den anderen / beven stil / ende daer e was niemant die hem onder t mes presenteren wilden. Alsoe heeft hem de Jonghelinck Tlacaeli (op staende) gepresenteert om te gaen seggende/ ghesien dat hy doer sterben moeste, so wasser weynich aen gelegen of het heben of moezhen was / daer om sulcken oorsake beter te verwachten stont dat hy daer was / hy mocht hem bevelen / tghene dat hem beliefe. Ende hoewel datse dit b. staen / al te samen booz vermeten hept achten/so heeft hem/des niet tegenstaende / den Coninck ghesef. waert hem te seynen / om de wille ende gelegentheyt des Coninck van Azcapuzalco ende spin volck te weten/houdende booz beter lieven van spin Debet / aboutueren / van d'ere van spin Ghemepite. Tlacaeli bereyt zynde/ heeft hem op den wegh begeden ende conende tot aen de Wachters / (welcke ordmantte hadden om t'zyp wat Mexicanen datse costen crighen, doot te smitten) heeft haer met een abelheyt ghepersuabeert / datse hem wilden byden Coninck brengen / den welcken hem verwonderende te sien / ende ghehoort hebbende spin Ambassaet, t'hy / welke was / aen hem byde verfoekende met eerlijcke middelen. Heeft geantwoort / dat hy met den zynen soude spaken / ende dat hy des anderen daerhs wederom soude comen om t'antwoort: Ende eyschende Tlacaeli versekeringe / en cost hem anders gheen gheben / van dat hy spin goede neer sithept soude ghebyrcken. Hier mede is hy weder tot Mexico ghekeert / ghebrin: e spin woort aen de Wachters van wederom te comen. Den Coninck van Mexico bedankende spin goet thertigheyt, heeft hem wederom gesonden / om d'antwoort: Ende soe de selve van t'rych hielt, so bebal hy hem / aen den Coninck van Azcapuzalco s'kere wapenen te geven / om hem te beschermen / ende hem t'hoost te salven ende met Plymen te beskiken / so gelijck als men de doode lieden dede / hem segghende / waer ac dat hy geen byden e begeerde / so souden se hem ende spin volck lieven benemen. Ende hoe wel dat den Coninck van Azcapuzalco wel peps begeerde / want was van goeden hooft / so hebben hem den spuen nochtans in sulcker boegen opgheroekt ende berhooverdicht / dat d'antwoort van openbaer oozlogh was. Twelcke gehoozt hebbende den Gesant / heeft gedaen alle het ghene dat hem spinen Coninck bevolen hadde / verclarende met de selve ceremonie (van den Coninck Wapenen te geven / en hem met der dooden Salve te besmeeren) dat hy hem / van weghen spinen Coninck / uptdaeghde ende ontfeyde / twelcke die van Azcapuzalco bijdelijcken toeliet / hem latende Salven ofte besmeeren / ende met Plymen beskeken / ende gasoen Ghesant ofte Bode / een seer goede rustinge ofte Wapentuych in betalinghe / ende hier mede waerschorde hy hem / dat hy de deur van t' Dalers niet weder upt soude gaen / want daer stont veel volck op hem te wachten / om hem aen stucken te slaen / maer dat hy dooz een el. pu Doozhen (welcke hy in een ganc van spin Dalers opgedaen hadde) heymelijc soude uptgaen / twelcke den Jonghelinck alsoo volbrachte / ende looyende dooz onbrkende omwegen quam so verbe / dat hy in salbement geraecte / ten aensien van de wachters / ende heeft haer / van daer af / uptgedaegt / seggende: Tenapecas ende Azcapuzalcos, ghy doet u ampte seer qualijc van wacht te houden: Nu van weert / hoe dat ghy al te samen sult sterben / ende daer en sal niet een Tepaneca te lijf blijen: waer mede de wachters op hem aendiclen / ende hy weerde hem so bymelijcken / dat hy daer eerlijche van doot smeet / ende siende dat het volc vermeerden / heeft hem aerdtijghe veretrocken na spin Stadt toet

Stadt toe/altwaer hy de tydinghe bracht dat het Oorlogh aengehangen was/sonder remedie/ende dat de Tepanecas met haren Coninck uptghebaecht bleuen.

Het 13. Capittel. Van den Slach die de Mexicanen deden met
ae Tepanecas, ende van de groote Victorie die se vercreghen.

Zijnde d'uytdaginge ter dozen gecomen van de Ghe-
meynte van Mexico zyn met de ghewoonlijke vertsaecht heyt nae den
Coninck geloopen hem oorlof eyschende / dat s'plieden upt haer Stadt
begeerden te gaen / want hi liden haer verlies booz ghewis ende seker.
Den Coninck heeft haer getrooft en goeden moet gegeuen / belouende
dat hy haer byzichept soude geuen/soose de byanden overwonne en dat se niet en sou-
den twyffelen haer booz oerwinners te houden. De Gemeynthe seide daer weer op:
Ende soo wy oerwonnen werden/wat sullen wy dan doen? Soo wy oerwonnen
werden/antwoorde hy so her binden wy ons van nu af/in twee handen te stellen/op
dat ghy ons doode t/en ons bleefsch moogt eten/upt duple panne/ende dat ghy u op
ons wrecht. Wel aen/also salt ooc zyn/seiden sy so ghy de victorie verkest/en so ghy
se bereyght/so presenteren wy ons van nu af/tributarien te wesen/ende u huyse
ende Landen te bontwen/De Wapenen en lasten te dragen/als ghy ten oorlogh trecht/
ende dat/hoor nu ende altoos/wylsieden en onse nacomelingen. Dit arceont gemaect
zijnde/tusschen 'tgemeyne Volc en den Adel/ (welcke sy daer na volbrachte met wil
ofte met dwang/ende dat volcomelijcken gelijc als sy't belooft hadden.) Den Coninc
maecten Tlacaellel sijn oberste Welt-Heer/en zijnde haer geheele Leger in slachtoe-
ne geselt/ghewende 'tbebel van Capiteynen aen de alder-zyoornste van sijn Maech-
schap ende Vrienden/heeft haer een seer discrete en heftige Hareng (ofte vermanin-
ghe) ghebact/waer by hy noch koeghde/den moedt die s'plieden al hadden / die niet
clepen en was/bevelende dat se al te samen/op't bebel en gebiet van den Owersie Welt-
Heer die sy genoemt hadde/souden passen/den welcken 'tVolck in twee deelde/ende
beval d'aldercleefste ende stoutertichste/dat se in sijn geselschap/d'aldereersten aen-
bal souden doen/ende dat alle de reste/met den Coninc Izoalt stil souden staen/tot der
tijt toe/dat se d'eerste booz de byanden sagen inzeken. Du treckende van aldus in op-
diantie aen/so wierden se van die van Azcapuzalco ontdeckt / dewelcke terstont met
een furte ter Stadt upt liepen/met een groote r'hebom ende costelijcheyt van Gout/
Silber/schoone Plumagien/ende seer costelijcke Wapenen/gelijck als de gene/die de
Heerschappij van dat geheele Lant hadden.Icoalt dede een Welt-teyken/met eenē
clapen Crommel/bien hy op den rugghe boeche/ende terstont verstef hem een groot
gecrisich/met een geroep van Mexico,Mexico,ende hielen op de Tepanecas: Ende hoe
wel dat haer de salbe/sonder comparatie/in't getal te boven ginghen / so hebben se die
nochtans in desijde geselt ende doen te rugge keeren na haer Stadt toe/en comen-
de de gene die achter gebleuen waren daer ooc op aen/roepende met luyder stemme:
Tlacaellel,victorie/victorie/zijn al te samen over hoop tot in de Stadt gheloopen/al-
waerse booz s'Coninck bebel/nemant en spaerden / noch Wang/noch Ouden/noch
Wouwen/noch kinderen / brachten se altemael met den zweerde ontroofden/ende
plunderden de Stadt/die seer rijk was. Ende hier noch niet met te vreden wesende/
zijn noch uptgetrocken in't verbolch van den genen die ghevlucht waren/ ende haer
op de woestheyt en wildernisse van't bergrte (die daer dicht by staen) versteke had-
den/ende zijnder op geballen/ende hebben se seer weerdelijck omghepacht en geboot.

De Tepanecas

De Tepanecas hebben van eenen Bergh (daerse op ghetweken waren) de Wapenen van boven neer gewoopen/ende baden haers lijfs ghenade/haer presenterende om de Mexicanen te dienen/ende haer Landen/Acheren/steen/Italck ende hout te gheben/ende hen altoos vooz haer Heeren te kennen. Waer mede Tlascalléel sp'n Wolck behalst af te wijcken/ende den slach op te houden/haer lieben vergunnende onder tverband van de voozgestelde conditien/twelcke sp haer solemelijcken beden zweeren/en met eet bevestigen/waer mede sp weder na Azcapuzalco toe keerden/ende met haren seer rijcken roof/ende groote victorie na de Stadt van Mexico. Des anderen daechs deden den Coninck de voornaemste ende tgemeyne volc vergaderen/ende verhalende taccoort/dat de Gemeynte ghemaeckt hadde/yaerhjde offe oock te byeden waren/t selve nae te comen. De Gemeynte sepden/dat sp lieden sulckij beloofst/ende den Adel tselve seer wel verdient hadden/ende datse oock alsoo te byeden waren/haer eeuwichlijcken te dienen/ende hier van deden se den Cat/twelcke sonder overtredinge altoos onderhouden is gheweest. Dit gedaen zijnde/is Iascoalt weder nae Azcapuzalco gheceert/ende heeft met Itact van den zijnen/alle de Landen ende goederen (van de gene die overwonnen waren) ghebeelt onder d'overwinners/zijnde tprincipaelste deel vooz den Coninck/ende terfont daer na vooz Tlascalléel,daer na vooz d'ander Edel-liebed/naer dat hem een peder/in't bechten vroom ghebragen hadde. Somnige van de gemeyne Mann/wierden van ghelijcken Landen ghegeven/om datse haer byomelijken grouten hadden/alle d'ander wesen se van der hant af/ende verschoven se/ghelijck als een bloo ende cleynhertich Wolck. Teykenen oock ghemeyne Landen af vooz de Wjcken offe Gebuerten van Mexico,een peder t'zija/om met de selve den dienste ende Sacrifice van hare Goden te gherieken. Dit is gheweest d'ordinantie/diese van die tijt af vooztaen altoos onderhouden hebben/in de dekinghe van den Roof ende Landen/der gheuer diese overwonnen/ende tot onderbauchtept brachten. Hier mede soo bleven die van Azcapuzalco soo arm/datse noch vooz haer eppen/selvs niet een Ackerkwerf en beghieten. Ende t'aloerbitterste was/haren Coninck t'ontnemen/en gheenen anderen meer te moghen hebben/als alleen den Coninck van Mexico.

Het 14. Capittel. Van den Crijch ende Victorie die de Mexicanen hadden op de Stadt van Cuyoacan.

Al hoe wel dat het principaelste van de Tenapecas, Azcapuzalco was/soo waren daer noch ander Steden/die onder haer/epgen Heeren hadden/als Tacuba ende Cuyoacan. Dese ghesien hebbende de voosleden destructie/begherden dat die van Azcapuzalco den Crijch weder teghens de Mexicanen vernieuwen souden: Ende siende dat sp't niet te werck seiden/als de gene die gantsch ghebroken ende machteloos waren/so hebben die van Cuyoacan onder haer gehandelt/den Crijch op haer selven te voeren/waerom sp sochten om d'ander omlijgende Partien daer oock toe te verwerken/hoewel dat sp lieden haer niet en wilden bemoepen/noch questie met de Mexicanen hebben. Waer den haet ende rjse (diese van haer voospoet hadden) aenwasende/so begonsten die van Cuyoacan, de Mexicaensche Vrouwen (die op haer Markten quamen) qualijck te tracteren/haren spot daer met bydennde/doende tselve van gelijcken met de Mann diese dermochten quaet te doen/waerom den Coninck van Mexico verboot/datter niemant van den spanen tot Cuyoacan souden comen/noch dat men ooc niemant van den haren/in Mexico gheingen soude. Hier mede volepnde die van Cuyoacan haer te resolyeren om t'oylogh act.

loegh aen te banghen/maer wilde se daer eerst met eenigen schandelijcken ende trot-
 sen schimp/toe beruicken/twelcke was hen op een van haer solenniele feesten te gaff
 vooedende alwaerse (nae dat se met een seer goeden cost wel gesijst/ende met groote
 Dans-je en/nae haer gh' bypuck om haet hadden) haer voozt laetste gherecht/ in
 de plaetse van't Fruyt/Deuinen Creederen sonden/haer dwinghende dat sye moe-
 sten aen-trecken/ende alsoo op syn Woung ghecleet/weder na haer Stadt toe keeren/
 haer verwijtende/dat se van enkele bloosherticheyt ende Wyse-aradicheyt (dewij-
 le dat se van te boyen toe gepoyt hadden) niet in Wapenen ende ter weer gesleit had-
 den. Die van Mexico (sipt men) deden haer wederom in betalinghe/ enen anderen
 swaerlastighen spot/van hen in hare Hoosten van Cuyoacan, seker roock te maken/
 waer mede sy deden/datter veel Woutwen quade misvachten cregen ende oock veel
 volck srick wierden. Eyndtlycken/dat de sake op een openbaer Oozlogh upt quam/
 comende d' een tegeens den anderen/met alle haer macht te slach/ in welken slach de
 listicheyt ende vromicheyt van Tlacaellé, de victorie hercregh/ want latende den Co-
 ninck/vercrnde met die van Cuyoacan,wist met eilijcke / doch weynich byome Sol-
 daten/oen onlaech te maken/in sulcker boeghen/dat sy die van Cuyoacan op den rug-
 ghe aen quam/ende van achteren in den hoop slaende / hen nae haer Stadt toe dede
 wjcken/ende siende dat se hen sochten te begheben inden Tempel die seer srick was/
 is met ander dype Soldaten/door haer heen gheslaggen / ende heeft haer de Dooz-
 rocht ende den Tempel afhandich ghemaecht/ende den byant daer in ghesleken / haer
 dwinghende te belde waert in te vluchten/alwaer met de oberwonnene/ een groote
 d'structie ghebadaen wiert/ende verholchdese tot op thien mylen weeghs te Lande-
 waerts in/tot soo langhe dat se op een Gheberghte comende/ (de Wapenen van haer
 werpende, ende de handen ober een cruyssende) haer aen de Mexicanen op gaben/
 ende hen met veel tranen om vergiffenis baden/van de onb'keftheyt die se bedyeden
 doense haer als Wyven veracht hadden / ende presenteerden haer voozt slaven: In
 somma/hebben haer eyndtlycken bergheben ende in ghenade ontfanghen. Met dese
 victorie sijn de Mexicanen/met eenen seer rijcken luyt van gewaet/wapenen/Gout/
 Silber/Zuwelen/seer schoone Plumagien / ende een groote mentchte van Captij-
 ven/wederom ghekeret. In dese daet hebben haer koben al gequeten/die van de vooz-
 namije van Culhuacan,die de Mexicanen quamen helpen/om eere te verwerben/en-
 de daer nae dat se van Tlacaellé verhent ende voozt ghetroon bevonden wierden/ (hen
 ghebende Mexicaense debijse ofte Cer-repckenen) heeft se altoos by hen/aen syn
 zyde geschouten verchende deselbe met een groote vromicheyt. Men sach wel dat men
 dese dype, met den Obersten Delt-Heer/alle de victorie schuldich was/war t van alle
 de Captijven ofte ghevangenen die daer waren/wiert bevonden/dat van de dype de-
 den/de twee deelen van dese vier gheregghen waren/twelcke seer lichtelijcken bebou-
 den wiert/door de listicheyt diese ghebypuckten/want so wanneer dat se ymant bin-
 gghen/so snedense die een lock harz af/ende leberdense alsoo aen d'ander ober / ende
 daer wiert bevonden/dat de ghene die't harz afghesneben hadden/so ober dadich veel
 waren/als ghelept is/waer door sy een groote reputatie ende fame vercreghen / van
 byome Helden/ende eerderse als oberwinners met haer te gheben seer groote vooz-
 derien van den roof ende Landen/soo ghelijck als de Mexicanen altoos in ghebypuck
 ghehad hebben/waer mede sy de ghene die ten strijdt trocken / soo cloekmoedich
 machteren/om hen in de Wapenen upt te mannen.

Het 25. Capittel. Van den strijdt ende Victorien die de Mexicanen hadden met de Suchimilcos.

NW/ De Natie der Tepanecas, t'onderghebracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen oorzake / om t selbe te doen met de Suchimilcos. de welke ghelijck als ghesepdt is d'eerste waren / van de boozsepeckten Hoken ofte Gh'sichten/die t Lant bewoont hebben. D'oorzake en is van de Mexicanen niet ghesocht gheweest/hoewel datse ghelijck als Overwinners/presinnereen mochten/boozder aen te passeren. Maer de Suchimilcos her seiden om haer eppghen quaet/ghelijck als het gheschiet met lieden van wep'nich verstante/ende van al te grooten sooghuldsichepdt/ de welke om t quaet datse haer laten inbeelden/te sijn wien daer midden in vallen. De Suchimilcos lieten haer boozsaen/dat de Mexicanen met de boozleden Victorien/handelen souden/ en haer oock tot onderdanicheyt te bingghen/ende tracterende hier van onder haerleeden/ soo waerend die sephen/dat het goet was/dat men haer van sonden aen af/booz Overweeren erkenden / ende haer avontuer booz goet bekenden/ ende te ghemoet ginc. Doch eynlijck/soo heeft de meyninghe van int contrarie / plaats ghehouden/ van haer t'onderseppen ende slach te leeren. Welcke verstaen hebbende den Coninck van Mexico,Izoalt heeft sijnen Oversten Tlaacallèl, met sijn Volck daer nae toeghesonden/ende quamen malcanderen slach te leeren/op t selbe Velt/daer de sijn dinge van haer limgten ofse Lant-palen was: Ende hoewel dat in Volck ende toerustinghe/sepde de partghen niet seer onghelijck en waren/so waren sp't nochtang seer vel in d'obdinantie ende gheregelicheyt van t bechten/want de Suchimilcos hielander ghelijckeliken met den gantschen hoop t'effens/ende sonder ordene / op aen. Tlaacallèl hadde de sijnen verdeelt in Wotten ofte Vleughelen / in goeder oydinantie/ende alsoo waest datse haer weberpartije seer haest in desozde seiden / ende nae haer Stadt toe deden wijcken/de welke sp oock met der haest in namen / haer vervolggende tot soa verre/dat sijn in den Tempel besetten / alwaer sijn met vier deden upbluchten nae t Gheberghe toe/tot dat sp haer eynlijcken met ghecrupste handen deden opgheben/keerende den Capiteyn ofte Oversten Tlaacallèl, met grooter triumphe/weberom comende de Priesters niet met haer Musich Spelen van Fluyten / hem ontfanghen/hem met de princypalste Capiteynen beweroockende/ende doende andere Ceremonien ende vertooninghe van blidschap dese ghebruyckten / ende den Coninck gnick met haer al te samen ghelijck nae den Tempel, om haren balschen Godt dancksegginghe te doen/waer nae den Dupel altoos seer ghehaercht heeft/van hem te verheffen/ met de eere dien hy niet uytghericht en hadde / bewijle dat d'overwinninghe ende hegeeringhe niet van hem / maer van den warachtighen Godt ghegebeven wort/ben ghenen die t hem goet dunct. Des anderen daeghs / soo is de Coninck Izoalt nae de Stadt Suchimilco toe getrocken/ende liet hem sweeren ende Hulden booz Coninck van de Suchimilcos.ende om haer te troosten/beloofde hy/ dat hy haer goet doen soude/ende tot een teycken van t selbe / liet hy haer bevelen / datse souden maken cenen gheplapbeben ofte ghesraecten wegh/ streckende van Mexico af/ tot Suchimilco toe/ t welke hier d'aylen weeghs sijn / op datter alsoo tusschen haer bepden te meerde hande ende ghemeynschaps wesen mochte/t welke de Suchimilcos te werck seiden/ende in wep'nich tijds soo beviel haer de hegeeringhe / ende het tractement van de Mexicanen/soo wel datse haer booz seer geluckich seiden/Coninck ende Rebuldick

ofte de ghemeyne Kegeeringhe berandert te hebben. Eenighe van de onlugghende ghebueren en namen (gelijck alsse wel behoort hadden) noch hier geen Spieghel aen/ zijnde oppghetrocken ende verblind/ of dooz haet ende rijt / ofte dooz byese van haer verlies. Die van Cuytlavaca (een Stadt gelegen op't Lant ofte Wey/ welker naem ende habitatie (hoewel berishepden) noch tot op den hupbigghen dach duert. Waren seer bedriven op de Schuytbaert van't Wey/ ende lieten haer duncken / datse hier mede de Mexicanen te Water wel krencken mochten. Welcke den Coninck ter vooren comende / soude wel gheuisit hebben datter sijn Legher teghens ten strijbe ghetrocken hadde. Maer Tlacaellèl houdende dit Oozlogh in wepulich achttinge/ ende dooz een schandelijck dinc / dat ment met dese lieden so seer ter herten soude nemen / presenteerde dat hyse alleenlijck met Jonghers wilde berwinen / gheelijck als hy t oock te werre selde ginc in den Tempel en nam upt de vertreer-plaets van dien de jongers die hem best aenfonde/ en nam van tui ssehe de 10. en 18. jar. alle de jongers dien hy vout/ die met Schuyten ofte Canoas om costen gaen / ende ghebende de selde sekere onderwijsinghe ende ozene van beesten / is met haer nae Cuytlavaca toe ghetrocken / alwaer hy met sijn loose trecken ende listicheden / de Wyanden soo benaut maecte / dat hyse op de blucht kerech / ende volggende haer op de jacht nae / so is de Weere van Cuytlavaca, upt de Stadt comende / hem te ghemoot ghegaen / hem met sijn Stadt ende Volck opghebende / waer mede het terstont cesserde van haer mer quaets te doen. De Jonghers zyn met grooten roof ende veel ghebangenen / hooz haer sacrificien / wederom ghekeert / ende wierden seer solemneljcken / met grooter Processie / Musjcken / ende Wierookkinghe ontfanghen / ende gvinghen haren Afgodt aen bidden / nemende aerde / ende etende daer van / ende treckende de Pyskers / met de Lancetten / Bloet upt de schenen / met meer andere dierghelijcke superstitien / die se in busdanghen handel ggebruycken. De Jonghers bieden grooteljcken gheert / ende ghemoot / wozende van den Coninck omhelst ende ghecuck / ende van haer Wyenden en Wagghen gelept / ende t'gherucht liep ober t'gheheele Lant / hoe dat Tlacaellèl de Stadt van Cuytlavaca met Jonghers overwonnen hadde. De tydinghe van dese Victoyle / ende d'aemmerkinghe van de hoozledenen / openden d'oozghen van die van Tezcuco, (een treffelijck ende seer verhandich volck in haren doen) in sulcker boeghen / datse / met de eerste Resolutie / van mepninghe wierden / haer den Coninck van Mexico onderdanich te maeken / ende hem hare Stadt aen te bieden. Soo heeft van den Coninck van Tezcuco, met goetduncken van die van sijn Raet / Ghesante n ghesonden / die seer kettoyich ofte wel spreken waren / met upt zesen Pysenten / om haer aen te bieden hooz Onderdanen / sijn biddende om een goede vrede ende vrientschappe / welcke seer goetwillichlijcken ende gheerne aenghnom / wiert / hoewel datse / dooz Raet van Tlacaellèl, (om t' selve t'effecteren) dese Ceremonie deden / van dat die van Tezcuco, met die van Mexico, te West quamen / ende haer epnlijcken opgaben / t'welcke een Rite ende Ceremonie van Oozlogh was / sonder dat daer van weder zijden Bloet ghestoyt / ofte pemant ghequetst wiert. Hier mede soo bleef den Coninck van Mexico hooz Oberhoofst van Tezcuco, sonder dat hy gaer haren Coninck eens ontgaam / maer maecte hem van sijn oppersten Raet / t'welcke daer nae soo altoos onderhouden is gheweest / tot den tijt van Motecuma, den tweeden van dien name / toe / in welcher Kegeeringhe de Spaghaerden int Landt quamen. Met de Stadt ende t'Landt van Tezcuco, tot onderdanicheydt ghebrachte te hebben / bleef Mexico hooz Wyuwe ofte Oberhoofst van alle het Landt ende Blecken / die rontsom t'Lack ofte Wey / daer t op ghesondert is / waren. Nu hebbende van Icoalt dese hoozpoebicheydt / ende Kegeeringhe ggenoten / waels Jaren / is seck ende slijchich gheworden / latende t' Rjcke /

rijcke/datse hem ghegheben hadden / in groote was dom/ door de bzoomeheyt ende
 raect van sijn Beve Tlacaellé, (ghelyck als ghesepot is / den welcken door beter
 hielt Coninghen te maecten/ als sulcx sels te wesen/ ghelyck als hier nae ghesepot
 sal worden.

Het 15. Capittel. Van den vijfden Coninck van Mexico, ghe-
 naemt *Motēcuma*, d'eerste van dien name.

D'Eclie van den nieuwen Coninck quam de vier treffes-
 tichste kuerboosten toe/ (ghelyck als op een ander ghesepot is) ende gelijcke-
 lycken/door bysondere Privilegie/den Coninck van Tezcuco, ende den Co-
 ninck van Tacubá, dese seg verfaemde Tlacaellé, ghelyck als den ghenen / die
 de meeste authoriteit hadde/ ende de saccke in beraet ghesiet zynde/ quam de berke-
 singhe te ballen op Motēcuma d'eerste van dien name/ Beve van den selven Tlacaellé,
 sijn Eclie was seer aenghenam/ ende also wierden daer oock seer soemleke presenten
 ghesdaen/ met in eerder pompeusheyt als de voozgaende. Terstont alsse hem gheco-
 ten hadden/ soo byacht inse hem/ met een groot ghelept/ nae den Tempel, ende vooz de
 Wperstet (diese Goddelijck noemen) daer altoos nacht ende dach byer. In was / stel-
 den hem daer een Coninck Uzoon/ met Conincklycke vertiersels/ ende met de pur-
 ten van een Uogher ende Weresoen (die den Coninck / tot dien eynde/ aen sijn W-
 godt ghesacrificeert hadde/ trock hy bloet uyt sijn oozen / uyt sijn kaken / ende uyt sijn
 schenen/ want alsof was den Dupbel belust/ gheeret te wesen. Alhier deden de Prie-
 sters/ Ouders ende Hoost- Mannen/ haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen
 gheluck biedende/ ghebeychten in soodanighe ketsinghe groote Wanketten/ Dans-
 Spelen/heel Wperwercken ende Lichters te maken. Ende daer wiert ten tyden van
 desen Coninck inghevoert/ ofte int gebuyck gebuycht/ dat den Coninck/ tot de seeste
 daer sijn Crooninge/ sels in Persoone/ pewers een Doxogh ofte strijt soude aenbangé/
 daer hy ghebanghenen van daen byachte/ om solemleke sacrificien met te doen / ende
 dit seide bleef van dien dach af/ vooz een Wet. Alsof trock Motēcuma nae de Probintie
 van Chalco, de welke haer vooz Wpandt verlaert hadde/ alwaer hy/ bzoemelijken
 bechtende/ een groote menichte van ghebanghenen kreech / waer inede hy / op den
 dach van sijn Crooninge/ een uptghelien sacrifice presenteerde/ hoewel dat hy hoop
 datmael de Probintie van Chalco, de welke van een strijtbaer Volck was / niet ghe-
 heel t'onderghebyacht ende gheslecht hadde. Op desen dach van de Crooninge was
 ser eenen grooten toeloop van berscheyden naest ende vertgheleggen Contrepen/ om
 de seeste te sien / ende haer wterden al te samen oberbloedighe ende costelycke
 spij e ghegheben/ ende men cleebde al te samen met nieuwe cleederen / namelijken
 d'arme lieden. Hierom was oock dat de Tribupten des Coninck/ op den selven dach/
 met groote gheschickheyt ende yacht/ in de Stad/ ghebyacht wterden / als van al-
 derhande ghewaer/ ofte lakenen/ Cacao, Gout/ Silber/ costelycke Wuppen / groote
 Paken van Caroen, Axij, ofte Indtaensehe Pey: r berscheyden soorten van Wertwe-
 ten/ veelderlep soorten van Zee ende Rivier- Wisch/ menichte van bychten / ende on-
 tallighe heel Yachts/ behalven dan noch die onnoembare Presenten die de Coningen
 ende Heeren aen den nieuwen Coninck sonden. Alle de Tribupten quamen in ghe-
 leden ende by ghebeuren/ nae de berscheydenheyt der Probintien/ comende de Hoff-
 meesters ende Onsfanghers met sekere ende berscheyden Wapenen ofte Cer-
 keken vooz aen / en de altemael met sulcken gheschickheyt ende Wylighe / datter niet
 min te

min te sien was aen de incomste der tribuyten/als aē alle d'ander Feest. Den Coninc
 geroont wiesende/begaf hem tot de overwinninge van berishesden Probitien/ende
 om deswille dat hy cloeck ende vroom was/soo quam hy van d'eenē Zee tot aen d'an-
 der/hem in alles behelpende met den traet ende loofheyt van sijn Ouerste Capiteyn
 Tlacaellē, den welken hy (als reden was) seer lief ende weert hadde. Denkrijck daer
 hy hem aldermeest in heronledichde / ende die hem alderswaersta viel / was die
 van de Probitie van Chalco, in de welcke hem groote dinghen besegghenden / waer
 onder een gheschiede die wel notabel was / te weten / zijnde een sner Proeder geban-
 ghen/soo hebben de Chalcos hoogghenomen hem tot haren Coninck te maāen / waer
 toe sy hem t' selve seer beleefdelijcken ende onderdanichlijcken hoor sogghen leyden.
 Nu hy dan siende haer obstinaet voornemen/ heeft haer geleyt dat sose hem in effect
 voor Coninck wilden opwerpen/datse op de palets souden oprichten een seer hooghe
 Maast/ende maken op t' hooghste van dien/een deure stellagie / om aldaer op te clim-
 men. Ende gheloovende spieden/dat het een Ceremonie was/om hem herhebender
 te maken/hebben t' selve also te werck gestelt. Ende vergaderende hy alle sijn Mexi-
 canen/consomde de Maast/issre boven op gheclommen/met een bloem-riekerken in de
 handt/ende heeft van daer af tot de spnen albus ghesproken : O vrome Mexicanen/
 dese willen my herheffen voor haren Coninck / maer de Goden en laten my niet toe/
 dat ick om Coninck te wesen / mijn Daders Lant verraderij bewijse/ ende wil lie-
 ber hebben/dat ghy van my leeret/u eer te laten dooden/als u te begeuen aen u vyan-
 den zijde. Dit gheseyt hebbende / wierp hem van boven neer af in duysten stucken/
 van welker spectakel de Chalcos soo grooten afgrijsen cregen/ende met sulcken toorn
 ontfeken wierden/datse terstant op de Mexicanen vielen / ende haer met de spietser
 dooziepen/ende om hals brachten/als een wilt ende herbittet boos Dolck segghen-
 de dat haer herten met den Dypbel beseten waren. Den aenvolghenden nacht ghe-
 beurdet/datse twee Dylen hoorde/die tegheng den anderen aen / een vyeedich gekrejt
 maectent/welcke die van Chalco hoor een hoorsegginge hielden/datse haest verniet
 ende t' onderghebracht souden worden/ghelijck alst oock ghebeurde. Want den Co-
 ninck Moteçuma quam selfs in Persoone met sijn gantsche macht op haer aen / ende
 overwonse/vernietende haer gheseele Coninckrijck/ende passerende t' besneerde ge-
 berchte/(genaemt)beroverde ende conquesteerde t' Lant tot aen de Pooft-Zee toe/
 ende nemende van daer af/spnen keer nae de Zuyder-Zee toe / oberwon ende bracht
 noch oock berishesden Probitien tot onderdanicheydt / in hoeghen dat hy hem een
 seer machtigen Coninck maecte/dit altemael met hulpende raet van Tlacaellē, den
 welken men bynae de gantsche Mexicaensche Heerschappijē schuldich was. Doch
 ebentwel / soo was sijn meyminghe (ghelijck als het oock ghebaen wierdt) dat men de
 Probitie van Tlascala niet beroveren soude/op datter de Mexicanen een s'frontier-
 plaets van vbandē aen mochten hebbe/daer haer de seucht van Mexico in de wapenē
 mochte oeffenen/ende ghelijckelijck om te hebben menichte van capthjen/daerse hare
 Afgoden sacrificien van doen mochten/in de welcke gelijck als men ghesien heeft/een
 groote menichte van Menschenen geconsunereert ofte verbaen wierden/ ende dese moe-
 sten nootwendich in den Krijck ghenomen wesen. Desen Coninck Moteçuma (ofte
 om beter te segghen/spnen Ouersten Tlacaellē) is men met rechte schuldich alle de ge-
 schicktheyt ende Politie die Mexico gehadt heeft/als van Staden/Consiptorien/Dier-
 schickaren/voor berishesden saken/daer een groote ghereghelicheyt in was/ende oock so
 grooten ghetal van traets-Heeren ende Rechter s / als in eenighe van de bloepenste
 Republiken ofte Ghemeypnten van Europa, desen selfden Coninck bracht sijn Co-
 nincklijcke huys tot grooten aensien ende autoriteyt/makende deel ende berishesden
 Officianten/

Officianten/ ende liet hem met groote Ceremonie ende pacht dienen. In de Godts dienften van ſijn Afgoden en heeft hy hem niet minder ghetoont/ vermeerderende t'ghetal der Miniſteren/ opmerende nieuwe Ceremonien/ houdende in ſijn Wet een beemde ende pbele ſuperſtitten/ ſe obseruantie boude bſen grooten Tempel/ daer in de booggaende Boecken mentie van ghemaeckt is/ booz ſinen Godt Vitzlipuzli. In de dedicatie banden Tempel, offerde hy ontalijke ſacrificien van Menſchen / dien hy in verſcheyden Dictozien ghecreghen hadde. Spntlijcken/ ghenietende een groot boozſpoedicheit in ſijn Heerſchappje / quam ſieck ende aſlych te worden/ hebende geregeert acht en twintich Jaren / ſeer different van ſinen navolger Ticoic, die hem/ noch in bloomheyt/ noch in gheluck niet eens en gheleek.

Het 17. Capittel. Hoe dat Tlacaellé geen Coninck wilde weſen,
ende van de Electie ende gheſchiedeniſſen van Ticoic.

D vier Gedeputeerde vergaderden haer met de Heeren van Tezucó ende Tacuba, ende preſiderende Tlacaellé, gingen daer met boozt/ om d'electie van den Coninck te doen / ende dze ben al te ſamen haer ſtenimen op Tlacaellé, ghelijck als den ghenen die t' ſelbe ampt/ beter als pe- mant anders/ verdienende was. Maer hy wepgherde fulckx met crachtighe ende/ volboende rebenen / de welke haer beweeghden een ander te kieſen/ want hy ſepde/ beter booz de Gemeynte te weſen/ dat een ander Coninck/ ende hy ſyn uprechter ende medeſchulper was/ ſoo ghelijck als hy t' tot dien tijt toe gheweest hadde/ als alle den laſt op hem alleen te laden/ want ſonder Coninck te weſen/ mochten ſe boozſeker worden/ dat hy niet minder booz ſijn Gemeynte ſoude arbeeden/ als of hy ſulck ware. Ten ſe gheen binck dat deel in ghebruick is/ van niet te willen ghe dooghen / d' opperſte plaats ende ghebiet te hebbe/ te willen de ſorghen moeyte / ende niet d' eere ende overmacht: Doch ten ghebeurt oock niet deel/ dat den ghenen / die t' altermaal hy ſyn ſelven can upvoeren ende handelen/ blijde is/ dat een ander de principaelſte hant ofte macht heeft/ ten aenſien dat de ſake der Gemeynte te beter upcomſte hebbe. Deſen Barbare heeft hier in de ſeer wiſje ſrompen ende Giecken te boben gegaen/ ende ſoo niet/ laet het ſegghen Alexander, ende Lulius Caſar, de welke den eenen te wepnich was/ een Werelt te ghebieden / ende d' alderweerdichſte ende ghetrouwen van den ſpen/ met wiſebe tojumentent' leven benomen heeft/ alleenlijc om een cleyn vermoede dat hy hadde / van datſe hegeerden te regeeren / ende den anderen beclaerden hem/ booz Span van ſyn Vaders- Lant/ ſegghende / ſoo men pmmers t' recht verdragen woude/ ſoo ſoudement alleen verdragen om te moghen regeeren / ſoo groot is den doxt die de lieden hebhen om te ghebieden. Hoewel dat de daet van Tlacaellé oock wel gheſporen mochte weſen/ van een al te grooten vertoutwen op ſyn ſelven / hem latende buirken/ dat hy ſonder Coninck te weſen / ſulck ghenoech was / gheſien dat hy bynaeſt de Coningen tot ſyn ghebiet hadde / ende ſpieden lieten hem oock toe/ toe te moghen dragen een ſeher eer- tepcken als een Tiara (dat is een Turbant ofte Cuiſ) t' welke alleenlijcken de Coningen betaemde. Doch boben alle t' ſelbe / ſoo is deſe daet pſijens weert / ende noch meerder/ te houden / de Gemeynte beter te moghen helpen / weſende onderdan als Oberhoofft: Want is in effect alſoo/ dat ghelijck als in een Comedie, de meeſte eere is herdienende/ den ghenen die reyzenteren de is / de Perſonagie die d' alderbequaemſte ende noochſte van doen is / al is ſchoon van een Schaepherder ofte Boer/ latende die van den Coninck ofte Capiteyn booz de ghene die t' doen.

dit doen raen. Also behoopen oock in goeder Philosophie de liden meer t'gemeene
 welbaert aen te sien/ende haer te boeghen tot het aenp ende staet / daer se best in be-
 zehen ende bequaein toe zijn: Maer dese Philosophie is meerder ogghehoopt/dan
 afse teghenwoordich ghehandelt wort / daerom soo laet ons tot onse vertellinghe co-
 men met te segghen/dat in vergheldinghe van sijn zebichept / ende doot t respect dat
 hem de Mexicaensche Keurvorsten hadden / soo dat enje Tlacaellel, bewijle dat hy
 niet en begeerde te Kegeeren/dat hy wilde segghen/wie dat hem dorchte / dat men de
 Kegeertinghe in handen soude stellen. Hy gaf sijn slem op een Soon des oberledenen
 Coninck/die noch heel jonck was/met namen Ticozie: Ende sy antwoozden / dat het
 seer swache schouderen waren / booz soo veel lasts. Waer op hy weder septe dat de
 haren daer oock waren/om den last te helpen draeghen/ soo ghelijck afse met de booz-
 gaende ghebaen hadden/waer mede sy haer refolberden/ende tozen Ticozie, doende
 met hem de ghewoonlijcke Ceremonien/hoorboozden hem de neus/ende stelden daer/
 tot een scaepchept/een Ekmerault in. Ende dit is d'oorjake / dat desen Coninck in de
 Mexicaensche Boeken booz een doozgh: boozde neus vertoont ofte aenghetepcken
 wort. Desen wiert seer different van dat sijn Vader ende Doofsat gheweest hadde/
 want wie et ghescholden booz bloohtich ende wepnich stryden/roek up/ om tot
 sijn crooninge/te Provintie/die opgestaet was/te behenche/ in verloop op de tucht veel
 meer van sijn volc/als hy byanden gebange creetgh. Des niet tegenstaende/kerde hy
 wederom/seggende/dat hy t'getal van de byanden draecht/die daer tot de sacrisie vā
 sijn crooninge van doen waren/en also wiert hy ooc met groeter solennitept geroont.
 Maer de Mexicanen waren qualije te briede/dat se een Coninck hadde/die deppmoedich
 ende gheen goet Crichman was / waerom onder haer handelden / hem niet bergift
 aen een raent te helpen/ ende alsoo en buerde hy oock in de Kegeertinghe / niet lang her
 als hier Jaren. Waer aen goet te sien is/dat de kinderen niet altoos t'bloet ende de
 broomhepdt van d'ouders aen en erben / ende hoe dat de glorie ende eere van de
 Doofaten meer gheweest is/hoe dat d'oudercht ende veracht hept / van de ghene die
 haer int ghebiet/ende niet in de herdienssen/naevolghen/te hatelijcker is. Maer dit
 berkeg verbeterde des te meer/eenen anderen Zoeker van den oberledenen/de He-
 lict Sone van Moteçuma, den welcken ghenaeamt was / Axayaca, ende wiert met
 goetduncken van Tlacaellel ghecozen/waer in hy beter gheraecte als met den booz-
 ledenen.

Het 18. Capittel. Van de doot van Tlacaellel, ende daden van
 Axayaca, den sevenden Coninck van Mexico.

Dese tijt soo was Tlacaellel seer out/ende boozgen
 hem als soodanich/in een stoel op de schouderen/ om hem te laten vin-
 den in den traet ende saccken die daer booz guamen. Quam epntlijcke
 sieck te worden/ende comende den nieuwen Coninck/die noch niet ge-
 croont en was/hem verjoeken / heeft veel tranen ghesloot / hem laten
 dunckende / dat hy aen hem een Vader/ende Vader van het Vaders Landt verloor.
 Tlacaellel heeft hem seer hertgrondelijcke sijn kinderen bevolen/namelijcken den out-
 sten/die hem in d'Bozlogen (dese ghehadt hadden) broom ende wel ghedraghen had-
 de. De Coninck beloefde hem/dat hy daer nae sien sout / ende om den ouben noch
 meer te vertroosten/soo heeft hy hem booz sijn ooghen ghegheben / den last ende eer-
 tepcken van Oberste Capitepu ofte Deldt Heer / met alle de presentien ofte
 boozdelen

boopdeelen van sijn Vader. Waer mede den Guden soo wel te vreden/ ende gherust
 was/ dat hy daer sijn daghen met volepnde. Ende so de selve van daer niet en passer-
 de nae die van't ander leuen/ soo soudmensche boozgheluckich moghen rekenen / want
 liet/ dooz sijn doocksheyt van een arine ende verlaten Stede/ daer hy in gebozen was/
 ghefondert/ een soo grooten/ rijken ende machtighen Coninckryck. Ende ghelijck
 als een soodanighe stichter/ ende dat bynae van haer gantsche Heerlyckheyt/ soo heb-
 ben hem de Mexicanen den Wraert gedaen / met meerder pompeus heyt ende her-
 tooninghe / alsse opt eenich van de Coninghen ghebaen hadden. Om nu t'gheluckich
 ende den tot weidte de gantsche Mexicaensche Ghemeente/ dooz de doodt van dese
 haren Capiteyn/ bedreuen te doen vergeten/ soo heeft Axayaca boozghenomen/ ter-
 stont den tocht t'aenbeerden / die tot sijn Crooninghe van noode was / ende is met
 grooter haeste met sijn Legher ghepasseert nae de Probinctie van Teguatepec, de
 welke van Mexico herscherden lept/ twee hondert Mylen / ende heeft aldaer eenen
 slach ghebaen/ teghens een machtighe ende ontallijcke Heerlyckheyt/ die daer/ soo van
 de selve Probinctie/ als van d'omligghende gebueren teghens Mexico vergadert was.
 Denersten die van sijn Legher/ te velde ende boozquam/ was den selven Coninck/
 daghende sijn wederpart he ypt / van de welke hy (alisse hem aenbielen) beynde te
 vlieden / tot soo langhe dat hyse in een laech byachte / alwaer hy veel Soldaten/ (met
 stroo bedekt) verborghen hadde. Dese quamen op haren tyt boozden dach/ ende de
 gene die booz liepen/ keerden haer weder om/ in sulcker boegen/ dat se die van Teguan-
 tepoc tusschen heppen creghen/ ende blien daer op aen / ende deden daer een wyeden
 neerlaeggh onder/ ende verbolgende de Victorie/ raferden ende herntelden hare Stede
 ende Tempel, ende castigere alle d'omligghende gebueren seer straffelijck/ ende wa-
 ren sonder rusten oberwinende tot Guatulo toe/ een Haven ende Zuyder-See/ die
 hedensdaeghs seer bekent is. Van dese tocht is Axayaca weder na Mexico ghekeert/
 met een seer grooten Supt ende rijckdom/ alwaer hy hem/ met een grooten hooghe-
 moet/ preside gereetschap van sacrificien/ tributpen/ ende alle t'ander meet/ liet Croo-
 nen / comende alle de Werelt ypt / om sijn Crooninghe te sien. De Coninghen van
 Mexico ontfinghen de Croon van de handt van de Coninghen van Tezucuo, welke
 pzeeminentie haer toe quam. Dede noch veel ander tochten ende aenflaghen / daer
 hy groote Victozien met vercrech, wesenbe selve altoos den eersten/ die sijn volck aen-
 boerde/ ende den Wyant aenransten/ waer mede hy een naem verkreect/ van een seer
 bjoom Capiteyn. Ende hy en ghenoghe hem niet alleen met de veyende Patien-
 t' onder te byngghen/ maer stelde oock die van sijn eyghen Weallen ofte Opvoer
 makers den toom in den mont/ een d'nick dat sijn Boozsaten noyt hadden moghen/ noch
 berren doen. Daer is voogen gheseyt gheweest / datter sommighe ongheruste ende
 malcontenten/ van de Mexicaensche Ghemeente/ afghesondert/ ende ghescherpen
 waren / die niet verte van Mexico een ander Stede bouden / de welke sy noemden
 Tlatelluco, ende was daer/ als nu S. Jacob staet. Dese Ouynders/ maectten een
 Hof ofte partje op haer selven/ ende quamen seer te vermenichvuldigen/ ende en wil-
 den de Heeren van Mexico noyt erkennen/ noch haer ten dienste staen. Nu soo heeft
 van den Coninck Axayaca aen haer ghefondert/ te vermanen dat se niet en wilden her-
 deelt ende afghesondert wesen/ maer dewijle sy van een bloet ende Ghemeente wa-
 ren/ dat se haer met jenslieden souden veramen/ ende den Coninck van Mexico erken-
 tenisse doen. Op dese bootsechap antwoorde de Heere van Tlatelluco/ met een groote
 verachttinghe ende hooghe moet/ dat ende den Coninck van Mexico ypt/ om hant booz
 hant met hem te campen/ ende heeft terstont sijn volck te gherust / bedreude dat se
 haer een deel souden verberghen/ onder Wiesen ende Aes-Boessen van't Lark ofte
 Mep/

May/ om also te beдекter te wesen / ofte om die van Mexico te meerder te bespotten /
 beval haer toe te maken ghelijck als Rabens / Epnden / Voghelen / Dorschen / ende als
 andere senhutighe Dieren / die men int May/ heeft / meynende de Mexicanen met be-
 dooch te verrassen / ende datse over de weghen ende straten van t' Nack / sou den co-
 men. Axayaca ghehoort ende verstaen hebben de d' updraginge / ende de listicheit van
 syn wederpartije heeft syn Doelck verdeelt / ende ghebende een deel aen syn Obersten
 de Sone van Tlacallé / heeft hem bevolen de selve laghe van t' May/ te niet te maken /
 ende te vernielen / ende hy is van d' ander zijde ghetoghen / met de reste van t' Doelck /
 door een onrige woone wegh / nae Tlatellulco toe / ende heeft eerst hoort al uptgeroepen /
 den ghenen die hem uptigh / daeght hadde / op dat hy syn woort soude naecomen ende
 volbronghen. Ende comende de twee Heeren van Mexico ende Tlatellulco upt / om
 teghens den anderen te campen / hebben beyde gaer de haren bevolen stil te staen / tot
 der tijt toe datse saghen wie dat van haer bebben / d' oberwimer bleef. Ende t' bevel
 ghehoort / aen zijnde / zijn seer moedichlijcken den anderen te keer ghegaen / alwaer
 eynlijcken (nae datse een wij'e tijts ghehochten hadden) die van Tlatellulco gebou-
 ghen wiert / den rugghe te keeren / want die van Mexico deekte hem soo veel ende meer
 op / als hy verdraghen mochte. Siende die van Tlatellulco haren Capiteyn bluchten /
 gaben van ghelijken den moet verlozen / ende lieten den rugghe sien / ende verholgen-
 de de Mexicanen / haer op de helen nae / zijnder niet ontcomen / want meynende
 den Doelck soo en is den Heere van Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen / want meynende
 den selven hem sterck te maecken / op t' hobenste van synen Tempel / is hem nae ghe-
 comen / ende heeft hem met gheweldt ghegrepen / ende van den Tempel
 af / in moezelen neer ghevozen / doende daer nae den Tempel ende de Stad
 aen bzant steken. Aldoer tijt dat dit aldus toeginck / soo was den Mexicaenschen
 Obersten daer ginder / seer geflitsende / in hem te wycken van den ghenen die haer
 met bedorch ghesocht hadden in net te krijghen. Ende naer datse door de wapenen
 ghebronghen waren / haer op te gheven / ende om ghenade te bidden / soo septe den
 Obersten / dat hy haer in gheen ghenade woude op nemen / hoort ende aleeer datse de
 ghedaente der Ghebterten / daerse in verwandelt hadden gheweest / eens nachbootste /
 Daeromme soo moestense singhen ende tieren ghelijck als Ruck Dorschen ende
 Rabens / welker Gehijen se aenghenomen hadden / ende datse op dese maniere / ende
 oock anders gheen / ghenade verwerden souden / willende hen hier mede te schande
 maken / ende met haer listicheit de spot byhen. De hzeese doet alle dinghen met der
 haest leeren / want songhen ende craepden / ofte tierden / met alle de herschepdenheyt
 van stemmen die haer bevolen wierde ten eynde datser met her leven mochten afco-
 men / hoe wel seer beschacnt van een sooswaer / lastighen thibertijf / die haer byan-
 den met herlieden bezeben. Men sepd dat het noch tot den hupdighen dach duert /
 dat die van Mexico, die van Tlatellulco sulck ver wijten / ende se moghent oock seer qua-
 lick verdraghen / dat men haer yet van dese gheneuchelijcke sanghen / ende craepen
 ofte tieren opjaelt. Den Continck Axayaca hadde in dese Jeeft een goet begaen /
 ende zijn met de selve / ende met een groote blidtschappe weder nae Mexico toe ghe-
 keert. Dese Continck wierdt ghehouden hoort een van d' alderbeste / heeft geregneert
 xlv Jaren / hebbende tot een naeromer een ander / die in cloefheyt ende de ughen niet
 winder en was.

Het 19. Capittel. Van de daden van *Autzol*, den achtsten Coninck van *Mexico*.

Onder de vier Keurvorsten van *Mexico*, wiert (g)helijck als ghesepdt is t'rijcke door haer stemmen ghegheben / aen den gheren die t'haer goet docht. *Au* / soo wasser eenen van grooter bequaemhijt genaemt *Autzol*, op den welcken de meeste stemmen vtselen / ende sijn *Cleete* was oock van de gantsche *Bemeynte* wonder aenghenaem / want besalven / dat hy seer cloeck ende vroom was / soo hielden se hem al te samen hoor seer genijnsaem ende een byient van goet te doen / t'welcke in de ghene die kegeeren / t'principaelste is / van beint ende ghehoosjaemt te wesen. Den tocht dien hy boornam te doen tegen de *Feeste* van sijn *Crooninghe* / was om te gaen straffen d'onbeleeftheit van die van *Quaxutlan*, een seer rijcke ende wooshoedighe *Provincie* / de w'elcke heden d'aghs t'principaelste van nieu *Spagnen* is. Dese hadden de *Hoff-Meesters* ende *Officieren* (die de *Tribuften* nae *Mexico* brachten) bespronghen ende afghelijt / ende waren der met ogghestaen. Hadde een groote moepte om dit *Dolck* t'onder. ende tot ghehoosjaemheyt te brengen / want hadden haer begheben ter plaetsen daer de *Mirskanen* door eenen grooten arm van der *Zee* t'overcomen belet was / tot welcker reinede / *Autzol*, met een bye ende ende moepliche inbentte / int water dede sonderen / een dinck ghelijck als een *Plandcken* ghemaect van *Rijsen* ofte teenen / acerde ende beel ander materialen / waer mede hy met sijn *Dolck* tot by sijn vbanden mocht overcomen / ende haer slach leveren / in welcken slach hy haer ter mer leyde / berwon / ende tot sijnen wille castigerde / ende is met grooter triumphe ende rijckdomme weder na *Mexico* toe ghekeert / hem nae haer lieber ghewoonte doen croonende. Den selven *Autzol* heeft met verchepden conquesten ofte overwinnighen / sijn rijcke verbyepdt tot by *Guatimala* toe / t'weleke ghelijck is bye hondert *Mijlen* van *Mexico*. En is oock niet min milts als vroom gheweest / want soo wemmer dat sijn *Tribuften* ghebracht wierden / de welcke / gelijck als gesepd is / met groote pompe / heyt ende overbloeit in quamen / soo quam hy upt sijn *Paleys* / ende vergaderde / ter plaetsen daer t'hem goet dochte / alle de *Bemeynte* / beval dat men aldaer de *Tribuften* soude bjerghen / alwaer hy alle de nootdruftighe ende *Armen* ombeelde van t'ghewaet / ecbare spijzen / ende van alle t'ghene dat se van doen hadden / in grooten overbloeit / Ende de dingen van waerdighe / als *Gout* / *Silver* / *Juwelen* / *Plumazten* ende *Bagghen* / beelde hy onder de *Capitaynen* / *Soldaten* / ende t'*Dolck* die hem vtsenden een feeder na sijn berdiensien ende byoune daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede soo was *Autzol* van ghelijcken een groot *Republijck* - stichter / woypende de *quade* *Officieren* ter neber / ende hertimmerende wederom veel heerlijcke *Ghebouwen* op een nieu. Met hem duncken / dat de *Stad* van *Mexico* weynich waters was ghetende / ende dat het *Nack* ofte *Meys* seer *Mozassich* was / waerom hy booz hem nam / daer eenen grooten arm ofte loop *Waters* (daer haer die van *Cu yocan* met vtsenden) in te brengen / tot welcker effect hy dede ontbieden de treffelijckste van de selve *Stad* t'welcke een seer vermaert *Coobenaer* was / ende sijn inbentte voozgestelt hebende / heeft hem de *Coobenaer* ghesepdt / dat hy wel booz hem soude sien / wat dat hy dede / want in de selve saecke was een groote swarichepdt ghelegghen / ende dat hy mocht weten / dat soo hy t' selve *Water* upt te moer ofte sijn loop trock / ende in *Mexico* leyde / dat hy daer de *Stad* met verdrincken soude. Den *Coninck* hem laten dunckende / dat het maer

erufen waren/om sijn voornemen te willen beletten/ heeft hem met gramschap woel
 geslooten ende verjaecht. Des andren daegs heeft hy tot Cuyoacan gesonden eenē
 Alcade ofte Officier van't Hoff om den Coobenaer ghevangen te nemen. Ende heb-
 te ide den selven verstaen/waerom dat de Minsters des Coninck gecomen waren/
 heeft haer bevolen in te comen / ende heeft hem getransportmeert ofte verandert in de
 ghebdaente van enen vreeselijcken Arent van welker ghesicht hy seer beanght wter-
 den/datse waderom ghekeert zyn / sonder hem te vanghen. Autzól vertoont zynde
 heester ander ghesonden / hoort de welke hy hem vertoont in de ghebdaente van een
 seer vreesden ende sellen Cyger/waerom hen dese beghelijker niet en dochten aenroer-
 ren : Zijn ten derden maal ander ghecomen. ende vonden hem ghelijck als een grou-
 weijck Serpent/waerom sy noch soo veel te meer vreesden. Den Coninck met dese
 halstricken verijstert zynde / heeft die van Cuyoacan doen dreygghen / by alsoo vere
 om soude doen verniet. a ende omw rpen. Dooz dese vrees / ofte 'tzy nu met sijn op-
 ghen wille / ofte dooz dwanck van den zynen / soo is den Coobenaer daer epndighen
 nae toeg egaen/ende daer comende/ heeft hem terfont doen verwolgen/ endz ope aen-
 de een Canaal ofte Cocht/daer't Water(nae Mexico toe)dooz quam / is met sijn lu-
 tentie ten epide ghecomen / comende enen grooten stroom ofte loop Waters in sijn
 Rack ofte Meyz stopten / de welke sy met groote Ceremonien ende supersti-
 tien gheseyden/gaende sommighe Pylesters Wierookende op den Oeber van de wa-
 ter cant. Andere sacrificerende Quartels / ende besmeerende de canten van de cocht
 ofte goot/met haer bloet. Andere spelende op Auckshoorn / ende doende t'Water
 Waujck aen / met welker cleedinghe (meyne van de Godinne van't Water) was/
 dat de voornaemste toeghemaect was / groetten ende lieten t'Water al te samen
 raensche Annalen ofte Jaer-Boecken/welcke Boecken men in Boome hest / op de
 ghewijde Bibliothecke ofte Liberije Varicano, alwaer een Vader onses geselschaps (die
 van Mexico gecomen was) dese/ende d'ander Historien meer/ste sien quam/ende ber-
 staende van Bibliotheker van sijn heyligheyt die een wonder groot vermaaken hadde/
 t' selve boeck te verstaen / dat hy van te voozen noot hadde comen te verstaen comen.
 Den loop van't Water quam tot Mexico toe/maer den aenstoot was soo groot / dat
 het niet veel en schilde/ofte de Stadt soude verbrucken hebben / ghelijck als den an-
 deren ghesepdt hadde/ende quam in effect e en groot deel van dien te rupneren/maer
 dooz't vernuft van Autzól wiert t' selve altemael geremedieert / want liet een Water-
 loosinghe ofte Slups maecken / waer mede hy de Stadt versekerde / ende heeft alle
 t' verballen t'welcke van een quaet ghebou was/weder gerepareert ende versien met
 een sterck ende welghemaect merck / ende liet alsoo sijn Stadt rontsom met Water
 bevinghelt (ghelijck als een ander Venetien) ende seer wel bebout. De Kegeeringhe
 van desen duerde elf Jaer/rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naercomer
 van alle de Mexicanen.

Het 20. Capittel. Van de Electie des grooten *Moteczuma*, den
 laetsten Coninck van *Mexico*.

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnen quamen/
 (welcke was int Jaer ons Heeren duysent vijfhondert ende achtthien) soo re-
 gneerde Moteczuma, den tweeden van die r namen / ende laetsten Coninck der Mexi-
 canen.

tanen: Segghen den laetsten / want alsoewel dat die van Mexico, nae den doot van
 desen eenen anderen cozen: Jae dat noch meer is / by't leven des selven Motequma,
 hem berclarende vooz een Spanant van t' Daders-Lant / ghelyck als hier nae gheseyt
 sal worden / soo en heeft noch tans / den ghenen die hem in de successe nae volghde / als
 oock den ghenen die ghevanghen ghebracht wiert / in de handen des Marchgraeffs
 van den Dale / niet meer ghehad als bloote namen ende Tghelen van Coninghen /
 om die wille dat de Spaguaerden alsoe bynae haer gheheele Rijkke droovert ende
 afhandich ghemaelst hadden. Alsoo dat wy met reden daerom Motequma vooz den
 laetsten Coninck rekenen. Vende is oock ghelyck als soodanich ghecomen op't uper sie
 ende hooghste der Mericaenscher macht ende groothepdt / de welcke van onder de
 Barbaren ofte Hedenen te rekenen / een pder een groote verwonderinghe gheeft.
 Vooz dese oorsake / ende om dat dit de sapsen was / die Godt gebout heeft / dat de ken-
 nisse des Euangeliums / ende t' Rijkke Iesu Christi, in dit Landt soude inghedoert wor-
 den / soo sal ick de dinghen van desen Coninck een wepnich breeder verhalen. Mote-
 quma was van sijn selven seer statich rustsinnich / ende van wepnich spracks / ende soo
 wannere dat hy quam te sijnken / in den Oppersten Vaet daer hy van was / soo gaf
 sijn discretie een verwonderinghe ende maedencken / waerom dat hy / noch oock vooz
 sijn Coninck ampt / ontzien ende gerespecteert was. Ontsielt hem ghemeynlijcken in
 een groote vertreck-plaetse / dien hy vooz sijn selven geordineert hadde in den grooten
 Tempel van Vitzlipuztil, alwaer men seyde, dat hy veel met sijn Afgod ongnick / ende
 niet hem sprack / ende hielt hem alsoo vooz een groot religieus ende Debotaris. Met
 dese conditien / ende met dat hy van seer goeden Adel ende grootmoedich was / soo is
 d' Electie / seer lichtelijcken / ende met wepnich teghensants / op hem gheballen ghelijck
 als een persoon daer (vooz soodanighen ampt) al te samen d' ooghen opgheslaghen
 of ghewapen hadden. Au cruyghende den selven de wetenschap van sijn berkeijnghe
 te hem in den Tempel / op de voozseyde sijn vertreck-plaetse gaen berberghen / t' zy dat
 het gewest is / om een so swaren sake t' oberdencke / (gelijc als daer is van so vert volc
 te regeeren) ofte t' zy dat het gewest is / (gelijc als ic best geloobe) vooz een beveynst ge-
 laet / wa dat hy de Heerschappye niet en achte. In somma / hebben hem aldaer gevonde
 en ghereghen / ende brachten hem / met alle t' ghelept ende byuechde / die t' hem moghe-
 lijck was / nae haer Consiptorie toe: Ende hy quam met sulcken grabitept / datse al te
 samen seyden / dat hem den naem van Motequma (t' welke soo veel te segghen is / als
 een straf Heere) met recht wel toequam. De Heur vorsten deden hem een groote eer
 biebdinghe / ende gaben hem de weie van sijn Electie / gincck terfont van daer / nae de
 Dper ofte Coolstet van de Goden / om te Wierdooken ende sijn Offerande te doen / hem
 bloet treckende opt de oogen / haken ende schenen / ghelijck alst een ghebruyck was.
 Seleeden hem met sijn Conincklijcke herclerfels / ende doozboozen / die t' heerde van
 sijn neus / hinghen daer een seer costelijcken Elmerault aen / (Barbarische ende pyn-
 lijcke wstanten) doch de yacht van te ghebeiden / dede / datset niet en gheboeden. Sit-
 tende daer nae op sijnen Thoon / heeft d' Oratien ofte Menspraken / dieje hem deden /
 aenghehoort / de machte / nae datset in ghebruyck hadden / elegant ende conatijck wa-
 ren. Deerste dede den Coninck van Tezcuco, ende om dat de selve noch met versche
 memorie in gheheughenisse ghebleven / ende waerdich om te hoozen is / soo sal ick e al-
 hier stellen / ende was aldus: T' groot avontuer dat alle dit Rijkke vercreghen heeft /
 (seer edele Jongelinc) in berdent te hebben / die te ontfanghen vooz een hooft / naer
 alle het gaet / in ic) dooz de lichthepdt ende ooreencominghe van d' Electie / ende
 dooz die soo algemeyne blijtschappe (die se al te samen daeromme bewijzen) ghenoeck
 C t 2 berstaen

verstaen woerden. Hebben voozwaer seer groote reden/want de Mericaensche Heer-
 schaapje is nu also groot ende wijt verheeft/bat daer/om een Werelt (gelijc als dese
 is) te regeren/ende een so swaeren last te dragen/ niet minder stercke ende dapperheyt
 van doen en is/als die van D onbeweeghlyc ende cloetmoedich hert/noch ooc min-
 der rustin ucheyt/wetenschap ende voorszichticheyt/als d'uwce. Ick sie daerschyulijc/
 dat den almoghenden Godt/dese Stadt lief heeft/naedemael dat hyse lieft ghegeven
 heeft/om te kiesen/t'ghene dat haer noodich van doen was. Want wie twijfelt/dat
 een Dorsl(die vooz syn siegeertinge)de negen dubbhelieden van den Hemel voozgront
 heeft/alsnu(dat hem te last vā syn rijke herbindende is) niet sulche lewendigē scherp-
 sanchteyt niet en souden begripen ende verbaten/de dingen van t'aertrijcke/om syn
 volck te baet te comen. Wie twijfelt/dat de groote cracht/die ghy altoos so byoome-
 lyken bewesen hebt/in saken van importantie/D alsnu(daer so veel van doen is) niet
 en sullen oerachteten? wie soude moghen den ricken / dat in soo veel deuchtis gebraken
 sal,toeberlaet ende remedie vooz Weduwen ende Weesen? wie en soude hem niet la-
 ten haer zeggen/dat de Mericaensche Heerschappje niet al gecomen is/ op t'hoogste
 van gesag aulhozichteit/wijle dat D de Heere/van dat gheschepen is/soo veel berghe-
 menyschapt heeft/want han u alleen aen te sien / bewijst ghy aen den genen die u be-
 siet. Verlijt u O ghy geluckich Lant/van dat u den Schepper ghegheben heeft/een
 Dings die u sal wesen/een vaste colonne daer ghy op steunt/sal wesen een Vader en-
 de toelucht/daer ghy u met salt te hulp comen/sal wesen met den synen in barmher-
 ticheyt ende medeliden meer als byoeder. Laet u O Contrick/voozsecker voozstaen/
 dat ghy met de staet geen oorsake en n'eint/om D te bermaken/ende gestreect te lig-
 gen op t'bedde/berontledicht in wellust ende tijtverdyff/maer t'herce sal D eer in de
 beste slaep ontfynigen ende wacker blijben/om de sozgh die t'vooz D sal dragen/ende
 sal in de snakelijckste beet van syn eten/ geen geboelen hebben/opgetrocken zijnde in
 de gebachten van D welbaert. Segt my doch geluckich Kijcke/of ick reden hebbe/in
 te seggen/dat ghy u met sulken Contrick vzoelijc maect/ende u adem/oste aessen/ber-
 haelt. Ende ghy O seer wel-gehozen Jongelinc/ende groot mogenden onsen Heere/
 hebt een goet vertrouwen en moet/dat nademael D de Heere/van al dat gheschepen is/
 dit anjpt gegeven heeft/hy D van gelijcken geven sal/stercke en cracht/om t'elue t'on-
 derhouden. En den genen die in allen den voozleden tijt/so mit met D geweest is/die
 moecht ghy wel vertrouwen/dat hy D niet en sal wepgeren/syn grootste gaben/ de-
 wijle dat hy D in den grootsten staet beroepen ende gestelt heeft/den welcke ghy veel
 en goede saren moet genfeten. Den Contrick Motezuma sat op alle dese redē met groo-
 ter aendacht toe en hoorde/de welcke volepndicht zijnde/hem(gelijck als men seyt)in
 sulcker boegen beweegden/dat hy tot dye mael toe aenbinc om t'antwoozden / ende
 sulc niet en rost uytzengen/als overwonnen zijnde van tranen/tranen die d'eyghen
 lust ofte blifschap wel placht te storzen / smedende een maniere van bebotie (die van
 syn eygen vrychde vooztcomt)met bewijs van groote ootmoedicheyt. Epntlic hem
 bedarende/heeft coztelijck geseyt:ic moeste wel(goede Contrick van Tezucuo)blint ge-
 noech wese/so ic niet en saech en versont/dat de dingē die ghy my gesept hebt/anders
 geweest sijn/als enckele gunste die ghy my hebt willen bewijse / bewijle dat hebben-
 de so veel Edele en wel-geboze.1 mannen in die Kijcke/ghy de hant geslagen hebt/op
 die van d'alderminste bequaemheyt t'welc ic beren is seker/dat ic in my so wepnich
 bewijns geboele/vooz een soo trefelijcken sake / dat ick niet en weet wat beginnen/
 dan alleenlijcken mijn toelucht te nemen tot den Heere van dat gheschepen is/dat hy
 my wil bystaen/ende al te samen te bermaken/vooz my te willen bidden. Dese wooz-
 den gheseyt hebben de/begonst wederom van beweghenis te weenen.

Het 21. Capittel. Hoe dat *Motecuma* den dienst van sijn Huys ordineerde, ende den strijt dien hy voeræ om hem te laten Croonen,

DEn/die in sijn Electie so veel ootmoedicheyts ende bewyghens ghe'toont hadde / heeft terstont (nae dat hy Coninck was) sijn hooghmoedige ghedachten beginnen t'openbaren/bevelende in den eersten/dat niemant van de ghemeene lieden/in sijn huys/norch eenich Coninck Officie moechte bedienen / ghelijck als het / tot die tijt toe / sijn booz' laten in ghebruyck ghehadt hebben / waerinne hy haer seer berispte / datse hen hadden laten dienen van sonnutge van leegen stamme / ende wilde dat alle de Heeren ende lieden die van Adels waren / hen in sijn Huys souden onthouden / ende d'amp'ten van sijn Huys ende Hoff bedienen. Ende als hem t' selve van een Ouder / van grooten aensien / (die hem ooghhebracht hadde / ende sijn Tuchtmeester was) teghens ghesproken wiert / seggende dat hy wel soude booz' hem sien / ende dat het selve al wat veel in hadde / want was om de gantsche gemeynte ende de gemeyne Man van hem te jagen ende te verbruyden: Jae dat mer is / en souden hem niet eens dorben aensien / siende datse also verwoyen en verschoben waren. Waer op hy weder sepd / dat dat het gene was dat hy sochte / en dat hy niet en soude toelate / dat de gemeynen man met de Adel soude vermencht / en onder een wesen gelijc alst tot die tijt toe geweest hadde. en dat den dienst die soodanich Volc dede / was soo gelijck als sy selsa waren / waer mede de Coninghen gantsch geen reputatie en verwoysen. Heeft hem epatlijcken in sulcker hoegen geresolueert / dat hy nae sijnen Raet font / te bevelen / dat se terstont alle de Setels ende ampten / die van de Ghemeente in sijn Huys ende Hoff hadden / soude benemen ende te niet doen / ende die weder gheben aen de Ridderz ofte Edelkeden / t'welcke also ghedaen wiert. Dit ghedaen zijnde / is selsa in persone gheroccken op de tocht ende aen'slach die tot sijn Crooninghe van doen was. Nu / soo was se teghens de Croon gerebelleert ofte oghhesaen / een Provincie die seer vert ghelegen was / nae de Hoorder / Zee toe / alwaer hy nae toe trock / met hem nemende de uptgelefsen te van sijn volck / de welcke al te samen seer clerlijck ende wel toegherust waren / ende hoerde t' Oorlogh met sulcken cloec'sinnicheyt ende behendicheyt / dat hy in wepnich tijts de ghehele Provincie t' onderbracht / ende de gene die schult hadden / strafselijck castigeerde / keerde ende met een seer groot getal van ghevanghenen / booz' de sacrisien / ende veel ander Buys / wederom nae huys toe. In sijn wederom-comste wiert hy van alle de Steden seer solemnelijcken ontfanghen / ende de Heeren van dien / quamen hem dienen ende hantwater gheben / doende haer ampten ghelijck als die van sijn eyghen huys ghesin / een dinc datse met geenich van de booz' ledenen ghedaen hadden / so groot was de zeeft ende t' ontlich datse van hem gheresghen hadden. In Mexico wiert de Heeste van sijn Crooninghe ghedaen met sulcken pompeus heyt van Dansspelen / Comedien, Sotte-cluchten / lichters / inventen / herscherden Spelen / ende met soo veel Rijckdoms van Tribuyten / die hem van alle sijn Rijcken gebrecht wicden / datter eenen toeloop was / van vreemt Volk / die daer te boozen nopt ghesien noch bekent waren gheweest / jae oock selsa de vanden der Mexicanen / quam en bedektelijcken in een groot ghetal / en die te sien / ghelijck als daer waren die van Tlafcala ende Mechoacan. Motecuma sulckx te boozen comende / heeft bevolen dat men se soude verbergen / ende soo wel trachten als sijn eyghen persoon / ende dede haer strace stelsagen ende Rijck-Denstern marcken / ghelijck als den sijnen / om de

Feeſte te ſien. Ende des nachts ſo quamen / (ſoo wel ſpieden) als den ſelven Coninck / daer oock mede in / met haer ſpielen ende Mon-Aenſichten. Ende om datter van deſe Probinſie mentſe gemaect iſ / ſo iſt goet dat men waert hoe dat die van Mechoacan, Tlaſcála ende Tepeaca, haer nopt en hebben willen begheben onder de Coninghen van Mexico, maer hebben eer ſeer brinnelijcken daer teghens geſteden / hebben de die van Mechoacan, Tepeaca, alwaer den Marcgraef Don Fernando Cortés (nae datſe hem met de Spagnaerden upt Mexico verſaegt hadden) in meyninghe was / (nae datſe hem van de Spagnaerden te bouwen / de welcke hy noemde / (ſoo't my wel ghedenckt) Segura de la Frontera, (dat iſ / de verſekeringhe van de Frontiere) hoewel dat de ſelve bouwinghe wepnich hooztganch hadde / want alle het Spaenſch Volk / iſ daer nae (met de veroveringhe) nae Mexico ghepaſſeert. In effect / dat het die van Tepeaca, Tlaſcála ende Mehoacan, altoos ſtaende ghehouden hebben teghens de Mexicanen / hoewel dat Moteçuma teghens Cortés ſepde / dat hye al wilſſen niet en hadden willen overwinnen ende t' onderzenghen / om t' onderhouden d' oefeninghe van den krijch / ende te krijghen t' ghetal der ghevanghenen / dieſe van doen hadden.

Het 22. Capittel. Van de coſtuymen ende grootſheydt van

Moteçuma.

D Eſen Coninck dan / begaf hem / om hem te doen respecte-
ren / ja bynaeſt gelijck als een Godt te doen aenbidden / want niemant van t'
ghenepne Volk en moecht hem onder d' ooghen ofte t' int aenſicht ſien / ende
ſoo't niemant dede / moeſter om ſterben. En ſelde ſyn moeten nopt op der
erden / maer wiert altoos ghedraghen op de ſchouderen van de Heeren / ende ſoo hy
af ſoude ſijghen / ſoo ſpenderſe hem een coſtelijck Capjt onder de boeten / om op te
gaen. Als hy overwegh ginch / ſoo moeſt hy / met de Heeren van ſyn gheſelſchap / in
een parck ofte beſteck gaen / dat tot dien eynde daer toegemaect was / ende alle t' an-
der Volk buyten t' parck van beyde de zyden. En trock nopt cleedt tweemaels aen /
noch en adt noch en dzont nimmermeer / meer als eens upt een Schotel ofte Oyn-
Beker / moeſte altoos altemael nieu weſen : Ende daer hy hem eens mer ghedient
hadde / gaf hy terſcont aen ſyn Dienaers / de welcke met deſe toeballen coſtelijck ende
ſchoon getracteert zinghen. Was upt der maten Vriens / van dat men ſyn Werten
onderſtelde / gebeurde wel / als hy van eenich oogloch (met Victoyle) wederom quam /
dat hy beynende hem pwers te gaen vermaeken / hem onbekent maecte / om te ſien
(dewijle ſy niet en dochten / dat hy teggenwoordich was) ofſe yet van de Feeſte ofſe
ontſauck achter lieten / ende ofſe die pewers in te buyten ginge / ofſe dat daer wat aen-
gebjacks / ſoo caſtiggeerde hy 'e ſonder remiſſie. Om oock te weten hoe dat ſyn Wirtſ-
ten haer ampt bedienden / ſoo maecte hy hem van gelijcken dick wils in ander habij-
ten onbekent / jae onderſocht ende vernam ſcherpelijck / wiſe dat ſyn ſterckers ſocht om
te roopen / ofſe haer verweckte om onſechte ſaken booz te ſtaen / ende yet hier van be-
vindinge / wierden de ſelve terſcont ter doot verweſen / en byeghde daer niet eens na /
of het Heeren dan of het van ſyn Maerſchſchay / jae of het van ſyn eyghen Broeders
waren / want den ghenen die miſbede / moeſt ſonder remiſſie ſterben. Hielt met den
ſynen wepnich ghenepſchaps / ende liet hem ſelven ſien / was veeltijds in ſyn
vertreck / plaetſe / overdenckende de Regeringhe van ſyn Kijcke. Behalven dat hy
ern goed

een goet Rechter ende statich was/so was hy oock seer strijtbaer/ sae seer geluckich/ en vercrech ooc also goote Dictozien/ comende tot alle de boozschreven groot hept. Ende om dat de selve al in de Spaensche Historien gheschreven slaen / soo en dancat my niet noodich daer yet meer af te verhalen. Ende int ghene dat nu boozlaen gesept sal worden/ sal ick alleen sozgh hebben/ te schryben t'gene dat d'Indiaensche Boerken ende Tractaten zijn verhalende/ daer onse Spaensche Schrybers geen mentie af en maeken/ om die wille datse de secreten van dat Lande soo wel niet gheweten hebben/ ende zyn dinghen seer waerdich aen te merken / ghelyck als nu ggesien sal worden.

Het 23. Capittel. Van de vreemde Voor-spoken ende teycken
 en die daer in Mexico gheschiedden, eer dat hem sijn Heerschappije vol-
 cynde.

Deut. 18.
 Hiere. 10.

Hewel dat ons de Goddelijcke Schriftuere verbiedt/ pde Booz-spoken ende Prognostication geloofte geben/ ende Hieremias ons te keunen gheeft / dat wy ons verschicken van de teyckenen des Hemels/ ghelijck als de Heydenen doen/so is nochtans de selve Schriftuere leerende/ dat in sommighe algemeyne veranderinghen ende castighdinghen/ die Godt doen wil/ ze Teyckenen / Wousten ende Booz-spoken / die daer beeyts plachten te verschynen/ niet al te misghissen ofte verwerten en zyn/ ghelijck als ons Eusebius Cesariensis te verstaen gheeft / want den selven Heere van de Hemen en der Werden/ opdineert foodantighe vyeemde nieuwscheden aen den Hemel/ Ementen/ Beesten/ ende aen ander sijn schepselen/ op datse eensdeels mogen dienen tot een waerschouwinge booz de menschen/ ende eensdeels om een beginsel te wesen/ van de straffe/ met de verschickinge ende verbaerthept/ diese veroorzaken. Int twede Boeck der Machabeen staet gheschreven/ hoe dat het booz die soo groote veranderinghe ende beroerte der kinderen van Isracl/ veroorzaecht dooz de Czymise van Antiocho Epiphanes ghensemt/ de welke de Heplighe Schrift is noemende / wortel der zonden/ gheschiede/ dat men oter Jerusalem/ beertich daghen lanck/ groote slach doozden van Ruysterje ende strijgh volck / in de lucht sach/ de welke met haer vergulde Harnassen/ Spietsen/ Schiben/ selle Heerden/ ende met bloote zwerden/ slaende ende seghemutterende/ teghens den anderen doende waren. Ende daer wort ghesep / dat (siende dit selve die van Jerusalem) sy Godt baden/ dat hy sijn straffe wilde van haer weeren/ ende dat de selve Booz-spoken ofte Teycken/ te goede mochten gedijen. Int Boeck der wijsheyt/ soo wanneer dat Godt sijn Gemeynthe wilde trecken upt Egypten/ ende d' Egyptenaren straffen/ wierden oock verhaelt etliche ghesichten ende verschickinge van Wousten/ als van vier verschynende lichten/ gesichten by ontheden van byesselijcke troungien ende gebaenten/ die daer verschynen. Iosephus. In de Boerken de bello Iudaico, ofte van de Joodsche Oozloghen / bertelt van veel ende groote Booz-spoken die daer verschynen booz de destructie van Jerusalem/ ende laetse ghebangheuisse van t'ongheluckighe Volk/ die God met veel teben booz spannen hiet. Ende van Iosephus heeft Eusebius Cesariensis/ ende andere/ t selve Relae gzenomen/ authorijende de selve Prognostication. De Historyschrybers zyn vol van diegelycke obseruaten ende groote veranderinghe van Staten/ Republijcken / ofte Rijkken. Ende Paulus Orolius en isser niet weynich/ bertellende/ ende sijn obseruante en is oock

Lib. 9. d.
 Demons.
 Euang.
 Demon-
 strat. 1.

Mach. 5.
 Mach. 5.

Sap. 17.

Euseb. lib.
 1. de Eccl.
 Heft.

is oock sonder twijffel niet ydel/want hoe wel dat het een ydelheyt/zae een supertititit
 is/doe Godt dooz syn Wet verboden heeft / Prognostication ende Cepkenen licht-
 lykken gheloof te gheben. Niet teghenstaende in seer groote dinghen/veranderingen
 van Natien/Rijcken/ende seer merckelijcke Wetten/ende is het geen ydelheyt/maer
 goet geraden/te ghelooiben/dat d'opperste Wyf heyt schijckt/ ofte toelaet/de dinghen
 die eenighe tghinghe met byenghen/van dat gh'schieden sal/ welke dieneende is/ ge-
 lijck als ick gheseyt hebbe/d' eene tot een waer'schouwinghe/ende d'ander/van wegen
 de straffe/ende al te samen tot een tepcken/dat de Coninck der Hemelen met der men-
 schen dinghen rekeninghe hout/den welcken/ gelijk als booz de grootste verandering-
 ghe der Werelt/te welke sal wesen den dach des oordeels/ gheoydneert heeft d' alder-
 grootste ende schrikelijckste tepkenen die men soude moghen bedencken. Also oock/
 om te hebieden / ander clepnder ofte minder veranderinghe (doch eben-wel
 merckelijcke) op verscheyden plaetsen der Werelt/so en laet hy niet te vertoonen re-
 nighe wonderbaerlijcke schijfels/ die hy/nae de Wet van syn eeuwighe wyf heyt/ver-
 oydneert heeft. Oock mede/so is te her'saen/dat alhoewel dat den Duppel een Va-
 der der leughenen is / soo doet hem nochtans den Coninck der glorien t'ziner spijt/
 dickwils de waerheyt bekennen/jae van louter bzeese ende tegens synen danck/ moets-
 se den selve niet weynichmaels segghen. Also wast / dat hy in de Woestijne / ende
 dooz den mont der Wefetenen/met luyder stemmen was roepende/dat Iesus den Sa-
 licmaker was/die gheromen was om hem te vermelen. Also sepe hy oock (dooz
 Phitonifa) dat Paulus den oppechten Godt predicat. Van ghelijcken / verschijnende
 ende toymenterende de Duppeltwe van Pilato, bede haer booz Iesum / den rechtbre-
 dighen Maan/sollicteren. Inghelijcker soo zyn ons noch oock (behalben de Heplijghe
 Schryfture) andere Historien refererende/verscheyden getuygenissen van d' Afgoden/
 tot een bevestinghe der Christelijcker Religte / daer Lactantius, Prosperus, ende andere/
 mentie van maecten. Ende in Eusebius, in de Boecken der beroydinghe van t' Euan-
 gelij, ghelesen mach worden/ende daer nae in die van zyn Demonstratie, t'welcke hier
 van hreedelijcken is handelende. Webbe alle dit selve aldus te propoost ghebracht/ op
 dat niemant en wille verachten/ t' ghene dat de Historien ende Jaer-boecken der In-
 dianen zyn verhalende / beroerende de bzeemde Boozpoken ende Prognostication diese
 ghehadt hebben/van dat haer Rijcke/ende t' Rijcke des Duppels/die sy ghelijckelij-
 ken aenbaden/ten eynde was/ende om datse ghebeert zyn/ in soo onlanghs gheleden
 tyden/welcker gheheugenis noch versch in de memorie is/ als oock om datse de reden
 soo ghelijcksonnich zyn / dat hem den dooztrapten Duppel van een soo groote ver-
 anderinghe bzeese ende beclaezde / Ende Godt hier mede ghelijckelijck
 soo wyede ende verwoeste Afgoden-dieners begoft te castigeren/soo segge ick/ datse
 weerdich zyn/ghelooft te gheben/ende booz soodanighe ist/ dat t'ckse oock houde ende
 al hier verhale. Nu so is t' selve toegegaet op dese maniere/dat hebbende Motecuma ge-
 regeert veel Jaren lanck/met d' alderopperste boozpoedicheyt/ende ghestelt zijnde in
 soo hooghen gedachten/dat hy hem promptelijcken dede dienen ende bzeesen/jae aen-
 bidden / ghelijck of hy een Godt gheweest waer / soo begonst hem den alder-
 hooghstente castigereen / ende een deels te waerschonwen / met te ghehenghen/
 dat de selve Duppels (dien hy aenbadt) hem seer bjeobtighe boozbaden son-
 den / van brulies van syn Rijcke / Ende datse hem toymenteerden met Progn-
 ostication / die noyt ghehoort ofte ghesien waren / waer mede hy soo melancolijck
 ende beruyst bleef/dat hy van syn selven niet en wist. Den Afgod van die van Cho-
 lola, Die ghenaemt wiert Quezalcoalt, vercondichde/ hoe datter een bzeemt volck
 op den wegz was / om die Rijcken te besitten. Den Coninck van Tezaco
 (t'welcke

Matth. 1.

Luc. 4.

Act. 16.

t'welcke een groot Nigromant ofte swarte-Constenaer was / ende compact met den Dupbel hadde) quam Moteçuma besoecken/ bupten de ghewoonlijcke wy / en verseeckerde hem/ sijn Goden gheseyt te hebben/ hoe dat hem ende sijn gantsche Kijcke een groot verlies ende moeyte wooz handen was. Veel Toovenaers ende Hoehelaers/ seiden hem t' selve van gelijcken/ onder de welke eenen was/ die hem seer bysonderlijcken seide / t' ghene dat hem naemaels quam te ghebeuren: ende staende met hem te spzecken/ soo wiert hy ghewaer/ hoe dat hem de Duppen ende groote Teenen van de handen ende Voeten ghebzaecken. Nu zijnde met foodantighe tijdinge gantsch ontstelt ende qualijcken te bzedden/ heeft alle dese Toovenaers bevolen ghevanghen te nemen/ maer 3p-lieden zijn haestelijcken upt de ghevanghenisse verdwenen / waer mede Moteçuma soo rasende ende uptinnich wiert / (van dat hyse niet en mocht doen dooden) dat hy alle hennieder Vrouwen ende Kinderen dede ombzenghen / ende haer Hupsen ende Goederen in de grondt wptroepen ende vernielen. Ende voeiende sijn selven / dooz dese voozboden ghepzeckelt / soo heeft hy ghesocht den toozn van sijn Goden te versoenen / waer toe hy gheboot te bzinghen eenen seer grooten Steen / om daer heftighe sacrificien op te doen / ende gaende seer veel volcx/ met haer Kabels ende ghereetschap upt / om die te bzingen / en constense niet eens verroeren / hoe wel datse vast aenhoudende / seer veel dicke Kabels aen stucken bzaecken / ende dooz dien datse noch eben optmatelick vooztginghen / sonder ophouden / so hoozdense int eynt / dicht by de Steen / een stemme / dat se niet en wilden te bergheeffs arbeypden / want en souden se doch niet connen met te nemen / om dat den Heere van dat gheschapen is / niet langher en wilde ghebooghen / dat men sulcke dinghen dede. Moteçuma dit hoozende / heeft bevolen / datse de sacrificien aldaer souden doen : waer op (soo men sept) weder een ander stem seide / En heb ick niet gheseyt / dat het niet en is de wille des Heeren / van dat gheschapen is / dat men sulcx doet : ende op dat ghy sien meucht / dat sulcx waer is / soo sal ick my een poos laten vooztsteppen / ende sult my daer nae niet weder connen verroeren : t'welcke al so ghebeurde / datse die een poos lichtelijcken vooztrocken / ende daer nae in gheenderley maniere / soo lange datse haer / dooz vrel biddens / liet bzinghen tot aen de incomste der Stadt Mexico, alwaerse subytelijcken in een Watertocht ofte stroom biel / ende soeckende daer nae / en is nopt verschenen of gebonden / maer vonden se daer nae / weder liggghen / op de selve plaets daer hyse van daen ghehaelt hadden / waer van 3p seer verwondert ende verlust bleven. Op desen selven tijt / soo verschen daer aen den Hemel / een seer groote ende licht-schijnende vlamme Wyers / in de ghedaente van een Pyramide , de welke hem begonst te verthoonen des midternachts / climmende alsoo op : ende des mozghens als de Son op ginck / soo quam het te frae op het besteck van den middach / al waer het weder vertween. Wert hoonde hem op dese maniere alle nachten / den tijt van een gantsch jaer lanck / ende t'elcke mael dat het upt quam / soo maeckte t' volcx een groot ghecrifsch ende gheroeyp / (ghelijck alst haer ghewoonte is) verstaende dat het een voozsegginge ofte teycken van groot quaet was : doch mede soo is eens den gheheelen Tempel ontstecken / (sonder datter van binnen of van buyten / eenich licht / noch Donner of Wixem / ontrent was) ende ghebende de Wachters een groot gheluyt / quam daer seer veel volcx met Water nae toe loopen / om t' selve t'uyten / maer en hielp gantsch niet / tot soo langhe dat het gantsch end al gheconsumert was / segghen dat het scheen ghelijck of het Wyer upt het selve houtwerck ghecomen hadde / ende dat het met het Water meer bzande. Sagghen van gelijcken een Comeer opcomen

by claren lichten dach / de welke sijnen loop dede / van upt den Westen nae't Oosten / werpende een groote menichte van Boncken ofte Vperstralen van hem / ende sepden te hebben de ghedaente van een seer langhe Steert / ende aen't beginfel ofte epnde / drie dinghen ghelijck als hoofden. Te groote Lack ofte Mepz / welke gheleghen is / tusschen Mexico ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe Windt / Herdrbevinghe / ofte eenighe andere oorsaecke was) subitelycken te sienden / wassende ende spyzinghende met Waterbellen ofte Babbelen / soo hoog; op / dat alle de Timmeragien ofte Ghebouwen / die daer dicht by stonden / onder de boet vielen. Daer woort gheseyt / dat men op desen tijdt / veel gheluydts ofte stems hoorde / ghelijck als een bedruckte ofte weemoedighe Vrouwe / de welke somtijds seyde : O mijn kinderen / wien onderganck ende verderf is nu op handen. Andermaels seyde sy / O mijn kinderen / waer sal ick u heen voeren / dat ghy te eenemael niet verlozen en gact? Van ghelijcken soa versehenen daer verschepden Monstren met twee Hoofden / ende bzinghende de selve voor den Coninck / verdwenen terstont upt het ghesicht. Alle dese voorseyde dinghen gaen twee seer vzeemde Monstren te boben / waer van te eene aldus was : De Wilschers van't Mepz ofte Lack / cregghen een Voghel van de grootte ende Coleur als een Craen / doch van een vzeemde ende noyt-ghesoorde ghedaente / den welken sy brachten tot Motezuma, die tot die't stonden hem onthielt / int Paleys datse noemden van den vrouwe ende Dwoefheyt / dat altemael swart gheverwet was : want soo ghelijck als hy hadde verschepden Paleysel tot vermaeckelijckheyt ende tijdt-verdyf / alsoo hadde hyse oock van ghelijcken voor tijden van swaricheyt / daer hy nu dapper met becommet was / door de dreyngementen die hem sijn Goden aen deden. Met sulcke dzoevighe maren ofte voorzaden / quam by hem recht op den Middagh / ende stelden hem den selven Voghel voor / de welke recht boben op't Hoofst / een dinck hadde / t'welcke blinckende ende doozschijnende was / op de maniere van een Spiegghel / int welke Motezuma condesien t' schijnfel van den Hemel ende Sterren / waer van hy verwondert bleef / ende keerende d' Voghen nae den Hemel toe / en sach daer gantsch gheen Sterren altoos aen. Nu siende weder in de selve Spiegghel / sach hy Crichsvolck die van upt den Oosten / met een Heyplegher / al bechtende ende doot smiltende aen quammen / dede sijn Waersegghers roepen / die hy veel hadde / ende hebbende t'selvede ghesien / sonder reden weten te gheben / van't ghene haer ghebracghyt was / soo is den Voghel op den besten tijdt verdwenen / sonder datse die opt meer te sien quammen / waer van Motezuma seer dzoevich ende gantsch verbaect bleef. Tander datter gheschiedde / was aldus : Daer quam eenen Boer ofte Buiiman hem aensprecken / de welke gheshouden was / voor een goet degelijck ende slecht man / ende den selven referende hem / hoe dat wefende hy des voorzighen daeghs besich op sijn Ackerwerf / soo quam daer eenen overgrootten Arent nae hem toe bliegen / ende nam hem int ghewicht op / sonder eenich letsel ofte seer te doen / ende bracht hem by een secker Hol / al waer hy hem in dede gaen / segghende den Arent : Aldergroot-moghensse Heere / daer bzinghe ick u den ghenen die ghy my beholen hebt. Ende den Indiaenschen Landtman sach ronsom aen allen zyden / om te sien met wien dat hy sprack / ende en conde niemant sien / ende hoorde terstont een stemme / de welke hem seyde / Kent ghy dien Man / die aldaer op der Werden wptghestreckt leyt? Ende siende op de Doer / sach hy een Man die seer vast in slaep lach / met Conincklycke vercierfels aen / ende een Bloem-rieckerken / met een

een welriekende bzandende Leemte in de Handt / nae de ghewoonte van't selve Landt / ende comende de Bouman hem te verkenmen / sach dat het was den grooten Coninck Moteçuma. Terkont nae dat hem den Landtman berkent hadde / soo antwoorde hy : Groot-mogghende Heere / dit schijnt te wesen onsen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme wederom sepe / Ghp seggt de waershepdt / besiet eens hoe slaperich ende sozgheloos dat hy leyt / van de groote moeyten ende quaden die hem over t'Hoofc hanghen ende bejeghenen sullen : t'is alrijdt / dat hy betale de groote overlasten ende quellinghe / die hy Godt aenghedaelen heeft / ende de groote tyzannije van sijn opgheblasenthepdt / ende hy is hier van soo sozgheloos ende verblindt in sijn ellendichepdt / dat hy't niet eens en ghevoelt : ende op dat ghy't sien moocht / soo neemt die Leemte dien hy in sijn Handt heeft bzandende / ende houfse aen sijn Ope van't Been / ende ghy sult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den armen Landtman en dorft hem niet ghenacken / noch goock doen t'ghene hem gheseyt wierdt / dooz de groote vreesse diese al te samen van den selven Coninck hadden. Waer de stemme sepe wederom : En vrees niet / want ick ben / sonder comparatie / veel meer als desen Coninck / ende ick can hem vernielen / ende u beschermen / daerom doct het ghene dat ick u bevele. Waer mede den Boer de Leemte wt des Coninck Handt nam / ende stacste hem al bzandende aen sijn Ope / ende hy en verroerde hem niet eens / noch en thoonde daer gantsch gheen gheboelen in. Dit ghedaen zijnde / sepe de stemme tot hy hem soude gaen waacker maecken / ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert was / ende dat hem den Arent alsdoe / dooz t selve bevel / weder int ghewichc op nam / ende op de selve plaetse bzacht / daer hy hem van daen ghenomen hadde / ende tot boldoeninghe van t'ghene hem gheseyt was / soo quam hy hem waerschouwen. Men seyt / dat Moteçuma alsdoe nae sijn Ope sach / ende bevont dat het verbzandt ofte versengt was / t'welcke hy tot die t'stonden niet eens ghevoelt hadde / waer mede hy boven maten droevich ende mistroostich bleef. C mach wesen / dat het ghene den Landtman alhier verhaelde / hem ghebeurt is / dooz een inbeedinghsche Nacht-ghesicht / ende en is niet ongheeloos / dat Godt de Heere (dooz middel van eenen goeden ofte quaden Engghel) gheordineert ofte toegheselaten heeft / de selve waerschouwinghe te doen aen den Landtman / (hoe wel een ongheeloos ofte vepden) tot een castijdinghe des Coninck / naedemael dat wy van dier ghelijcke ghesichten zijn lesende in de Goddelijcke Schrijftuere / datse van ghelijcken gheopenbaert sijn / aen ongheeloobighe ofte vepdensche lieden ende sondaren / als Nabuchodonosor, Balan, ende die Pythonisa van Saul. Ende soo wanneer dat juyft alle dese dinghen niet alsoo volcomelijcken gheschiet waren / soo is het nochtans secker / dat Moteçuma met groote swaricheyt ende quellinghe belast was / dooz de veel ende verscheyden Wooroden ofte Spoocken dien hy hadde / van dat sijn Rijke ende Wet haest op een eynde was.

Het 24. Capittel. Van de tijdinghe die *Motecuma* creech, hoe dat de Spagnaerden aen sijn Landt ghecomen waren, ende van d'Ambassaerfchap dien hy aen haer sandt.

Noos zijn dan int veerthiende Jaer/ der Regeeringhe van *Motecuma*, (t welcke was int jaer onses Salichmaeckers/ 1517.) verschenen in de Noort-Zee / eenighe Schepen met volck/ waer van de bewoonders van de Zee-Custe (t welcke Onderdanen waren van *Motecuma*) hen seer grootelijcken verwonderden / ende wilsende haer d'Indianen noch meer voldoen/ van wie datse waren/zijn met etlijcke Canoas ofte Schuyten/ de Schepen aen boort ghebaren / nemende veel verberfchinghe van eetbare Spijzen ende costelijck ghewaet voor haer / ghelijck als offe ghecomen hadden om die te vercoopen. De Spagnaerden ontfinghen in haer Schepen / ende in betalinghe van hare Spijzen ende Cleederen/ daer se hen van te vreden stelden/ gaben sijse sommige Snoeren/ van valsche roode/ blauwe/ groene ende geelle Steenen/ de welcke d'Indianen meynden diebare Steenen te wesen. Ende hebbende haer de Spagnaerden gheinformeert / van wie dat haren Coninck was / ende van sijn groote macht / hebben haer verlost ghegheven / segghende datse die Ghesceenten aen haer Heere wilden brengen/ende hem segghen/ datse hem voor dese repse niet en mochten gaen besoeken/maer datse wel haest wederom souden comen/ om hem te comen besien. Met dese bootschap zijn die van de Zee-Cust nae Mexico toe getogen brengende met haer in een Doeck gecontersept/ alle het ghene datse gesien hadden/ als van de Schepen/ Menschen/ ende haer ghedaente/ ghelijckelijck met de Ghesceenten diese hen ghegheben hadden. Met dese bootschap bleef den Coninck *Motecuma* seer perplex ende swaermoedich / ende beval datser niemant yet af segghen souden. Des anderen daeghs vergaerde hy sijnen Raet / ende wij/ende haer de Doecken ende Snoeren/ byaeghde hen om raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert besloten/ dat men aen alle de Zee-Custen ordene soude stellen / om op haer hoede te wesen ende wacht te houden / ende datse hen (soo daer yet bejeghende ofte overquam daer van souden waerschouwen. Daer volghende Jaer/ t welcke was int begintsel van't Jaer van achtthienen/ soo sagesse t Zee waert in/ de Bloot verschijnen/ daer den Marchgraef van den Dale / Don Fernando Cortés, met sijn metghesellen in quam / met welcke tijdinghe *Motecuma* seer verbaest was / ende hem met den sijnen beradende / sepden zy altemael / dat sonder twijffel ghecomen was/ haer oude en groote Heere *Quetzalcoatl*, de welcke geseyt hadde/ dat hy weder comen soude/ en dat hy nu oock alsoo van uyt den Oosten quam/ daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder de selve Indianen een opinie / dat haer in voozleden tijden een groot Pyins verlaten hadde/ met belosten van weder te comen/ van welcker fundament op een ander gheseyt sal worden. Hebben epntlijcken ghesonden vijf treffelijcke Ghesanten/ met costelijcke Presenten/ om haer willecom te heeten/ seggende dat zy wel wisten/ dat haer groote Heere *Quetzalcoatl* daer mede quam/ ende dat hem haer Dienaer *Motecuma* dede visiteren / hem houdende voor sijn Dienfkinnecht. Dese Ambassaerfchap verstonde de Spagnaerden dooz middel van Marina Indiaen diese met hen byachtē/ de welcke de Mexicaense tale const. Ende dunckende *Hernando Cortés*, dat het selve een goede occasie was / om in Mexico

Mexico te gheraecken / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel ende cierlijck soude opschicken ende toerusten / ende hebbende sijn leven gheselt met groote authoriteyt ende pacht / heeft de Ghesanten bevolen in te comen / de welcke niet meer en ghebzack / als hem vooz haren Godt aen te bidden. Gaven hem haer Ambassaetschap / seggende dat sijn Dienaer Moteçuma hem dede verfoecken / ende dat hy hem / als sijn Stadthouder / t Landt op sijnen naem in bewaernis hielt / ende datse wel wisten / dat hy Tolpicin was / die haer al over veel Jaren beloofst hadde / weder te comen sien / en datse hem alhier van de Cleederen bzachten die hy placht te bzaghen / als hy onder haer verkeerde / ende datse hem oock baden / de selve te willen ontfanghen / hem biedende veel ende seer goede Presenten. Cortès antwoorde (accepterende de giften) ende gaf te verstaen / dat hy den ghenen was / die 30 sepden / waer mede 30 seer wel te vreden bleven / siende datse van hem soo vrientlijcken ende liefsallich ghetraecteert wierden / t welcke (soo wel in dese als in ander saecken) in desen vroomdabigen Capiteyn pñsens weert was : ende soo sijn ontwozz vooztganck ghehadt hadde / t welcke was / t selve volck met goetheyt te winne / soo scheent datter de beste middelen voozghewent ende gheraecht waren / die men soude moghen wenschen / om dat gheheele Landt met liefde ende vreedsamicheyt / t Evangelium onderdanich te maecken. Maer de sonde van die soo wzeede dootslaghers ende Satans lijs-eygghen / waren de castijdinghe van den Hemel berepshende / zijnde oock die van veel Spagnaerden niet weynich / ende alsoo ist / dat de hooghe oordeelen Gods / de ghesontheyt van de lieben verfelt hebben / houtwende eerst te verdozen Dozelen af. Ende soo ghelijck als d Apostel sept / t quaet ende *Rom. 8.* de verblintheyt van d eene is gheweest / de salicheyt van d andere. In effect / des anderen daeghs / nae de voozseyde Ambassaetschap soo zijn de Capiteynen / ende t principaelste volck van de Bloot / in den Ammerael ghecomen / ende oberleggende de saecke / ende verstaende hoe rijck ende machtich dat het rijcke van Moteçuma was / lieten hen duncken / dat het van noode was / onder dat volck reputatie te vercrijgen / van dappere ende vrome cloecke Helden / ende datse daer dooz (hoe wel 30 weynich waren) souden ontsien / ende binnen Mexico ontfanghen worden. Tot sulcken eynde / dedense alle het Gheschut van de Schepen rontsom afschieten : ende om dies wille dat sulcx van d Indianen noyt ghehoort of ghesien was geweest / bleven soo verbaest ende verschrikt / ghelijck of haer den Hemel op t hooft gheballen hadde. Daer nae / soo hebben hen de Soldaten gaen uptdaghen / om met haer te bechten : ende om dat het d Indianen niet en dozsten onderstaen / soo hebben 30 haer t selve berweten / ende qualijck getraecteert / hen wijfende haer Capieren / Lancien Rinck-Tragen / Partuwanen ofte Hellebaerden / ende andere Wapenen / waer mede 30 haer sier verbeert maecten. d Arme Indianen cregen hier dooz soo grote erghernisse ende verschykinghe / datse gantsch van opime veranderden / seggende dat haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet met onder en quam / maer dat het Goden ende Wpanden waren / die ont hemlieden te vernielen quamen. Soo wanneer datse nu tot Mexico quamen / soo was Moteçuma int huys bande Werschare / ende al eer datse hem d Ambassaetschap bzachten / soo dede den ongheluckighen noch in sijn teghen woordicheyt / een groot getal van Menschen sacrificeren / doende met het Bloet der ghesacrificeerden / de Ghesanten bedoutwen ofte bespenghen / meynende dat hye / met dese ceremonie / (diese in seer solemnele Ambassaetschappen ghebzupkten) goet souden crjghen. Maer alle t Relaex ende informatie van de ghebaente der Schepen / volck ende Wapenen ghehoort hebbende / bleef gantsch

gantfch ende t'eenemael confuys ende perpler : ende raet ghehouden hebbende/ en heeft gheen beter middel ghebonden/ dan om t'onderfoecken/ of hy d'aencomfte van de felve Bzeemdelinghen/ dooz swarte Conften ende befweeringhen coft beletten. Flagghen haer dickwils niet dusdanighe middelen te behelpen / want de ghemeyn- fchappe diefe met den Duyvel hadden / was feer groot/ met welcker hulpe zy oock menichmaels bzeemde effecten te weegh brachten. Nu dan/ soo vergaderden haer de Coobenaers / swarte-Conftenaers ende Duyvel-befweerders: ende van Mo- teçuma ghepozt zijnde / namen op haer laft / t'felve volck weder in haer Landt te doen keeren/ tot welcker eynde/ zy ghegaen zijn/ op feekere Dozden/ ofte beftemde plaetsen/ (die haer/ om de Duyvelen te vermanen/ ende haer Conit te gebuycken/ bequaem dochte) een dinck waerdich aen te merken/ deden al waerf mochten ende rozen / ende fiende dat de Chyftenen gheemich dinck hinderlyck en was / zyn we- derom tot haren Coninck ghekeert/ segghende / dat die kieden meer als menschen waren / want daer en was niet een dinck van haer Cooberije ende Befweeringe/ dat haer yet beschadichde. Alhier begoft hem Moteçuma te perfwaderen/ zoenen anderen weegh te kiesen / ende beynfende met haer conitfe een goet ghenogghen te hebben/ heft over alle fijn Rycke (fepnende) bevolen/ dat men de felve Hemelſche Goden / die in fijn Landt ghecomen waren / dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Ghemeynte was feer verflagghen ende miftraoſtich / ende daer qua- men veel bzeede tijdinghen / hoe dat de Spaghaerden feer veel bzaegghden nae den Coninck / nae fijn maniere van pzoederen / ende nae fijn huys ende Goederen. Hier van waerf/ dat hy hem boven maten feer beclaegghde/ ende radende hem den fyn- nen/ ende ander swarte-Conftenaers/ dat hy hem soude verberghen/ pzeſenterende hem ter plaetsen te bzenghen / daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx ghewepghert/ om dat het hem dochte/ een verachthert te we- sen/ ende nam voor hem/ dat te verberghen/ al waert ſchoon dat hy daer om ſterbe it ſoude / ende is epntlyck van fijn Coninck huys in een ander ghegaen / om de vooz- ſepde Goden (ghelyck als zy-tieden ſepden) in fijn Dalys te doen herberghen.

Het 25. Capit. Van der Spaghaerden comfte in Mexico.

Min meyninghe en is niet / te handelen / van de daden der Spaghaerden/ die nieu Spagnen gewonnen (noch van de bzeem- de gheſchiedeniſſen dieſe ghehadt/ hebben/ noch oock van de moet ende vroomheyt des onverwinlijcken Capiteyns Fernando Cortés, want hier van doch al genoegh hiftozien ende Tractaten zyn: ende de gene die den ſelven Capiteyn Fernando Cortés gheſchreven heeft aen den kiejers Carel de vijfde/ (hoe wel met een ſlechte ſijl/ ende bzeemt van opgheblasentheyt) gheben ghenoechſame ghetuygheniſſen van datter ghepaſſeert is / t'welcke veel ende feer waerdich was / in eeuwige gheheugheniſſe te blyben. Maar om alleenlijcken mijn intentie te voldoen / ſoo reſteert daer te ſegghen / t'gene dat d'Indianen van deſe ſaecke zyn refererende/ t'welcke tot noch toe in geen Spaenſche letteren ofte ſchryft gheſtelt en is. Nu/ hebbende dan Moteçuma de tijdinghe van de victorie des Ca- piteyns/ ende hoe dat hy vaſt/ in fijn bereyſch/ aen quam trecken/ hebbende verbont ghemaeckt met die van Tlalcala fijn Hoof-t-ypanden / ende een ſtraffe caſtidinghe ghedaen ober fijn bzienden die van Cholola, ſoo heeft hy hem ghemeynt te bedrie- ghen/

ghen / of te bepooven / met vooz upt te sepnden / een van sijn trefelijckste / met sijn
 Wapenen ende Coninc eer- tepckenen / de welke hem bepsnde te wesen Moteçuma : welke bedroch ofte versieringhe / den Marchgraef verstaen hebbende / dooz
 die van Tlafcalà , die in sijn gheliefchap quamen / heeft hem sulcx ontboden met een
 discrete berispinghe / van dat hy hem hadde willen bedriegen . Waer van Moteçuma
 seer verlust bleef / ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende sijn
 ghedachten om ende weer om) wederom onderstaen / de Christenen te doen afwijcken
 / dooz middelen van Coobenaers ende Dupbel- besweerders / tot welken epn-
 de / hyder veel meer vergadert heeft als d' eerste reys / haer dreyghende t' leben te
 beneemen / soose wederom quamen sonder t' effectuieren daer hysse om upt sant . Zp-
 lieden beloofden sulcx te doen : ende daer ginck een groot krot ofte schare / van dese
 Dupbelsehe Officianten / op de wegh van Chalco , (t' welke was / daer de Spa-
 gnaerden nae toe / ende dooz moesten comen / ende climmende een hoochte opwaerts
 aen / soo is haer vercheuen Tezcalipuca , (een van haer pzincipaelste Goden) de
 welke vart Spaensche Legher af quam / zijnde ghecleet ghelijck als de Chalcas
 hebbende de Dozsten ghegozt ofte opgheshoxt / met een Coorde van sparto , (een
 tuch daer men in Spagnen de Dijghcoorven af dzept) die acht maels om t' lijf
 ginck / sach daer upt / ghelijck als of hy upt sijn sinnen / dzoncken / moeploos ende
 dul gheweest hadde / ende comende by t' krot ofte schare van de Coobenaers ende
 Cochelaers / is stil bliuen staen / ende heeft daer met een groote toornichept ghes-
 sept : Waerom comt ghyliden weder hier ? Wat ist dat Moteçuma dooz ulieder
 middel soeckt ? Hy heeft hem te laet bedocht / want het is al besloten / dat men hem
 sijn Rijcke / sijn Gere / ende al wat hy heeft / ontneme / dooz die groote tyranijen /
 die hy teghens sijn onderdanen bedreven heeft / want hy en heeft niet gheregeert
 als een Heere / maer als een Tyran ende Derrader . Voozende dese woorden / soo
 h'bben de Coobenaers verkent / dat het haren Afgod was / ende hebben haer vooz
 hem verootmoedicht / ende eenen steenen Altaer opgherecht / bedeckende ende be-
 stroepende de selve met Bloemen / van die daer ontrent stonden . Waer hy hier
 gheen werck af maeckende / heeft haer weder bekeven / segghende : Waerom zijt
 ghy Derraders hier ghecomen ? Keert u / keert u terstont wederom / ende siet Me-
 xico eens aen / op dat ghy weten meucht hoe t' daer met af lospen sal . Ende men
 sept / datse haer (om Mexico te besien) omkeerden / ende saghent alternael in een
 louter Wyer ende Wam staen byanden / ende hier mede is den Dupbel verdwenen .
 Ende om dat zp lieden niet voozder aen dozsten passeren / soo hebben zy t' selve Mo-
 teçuma te kennem ghegheven / den welken vooz een wijl rjds (met sijn ooghen
 nae der Herden toe) niet een woort cost upt bzeinghen / ende zijnde t' selve wat oer-
 heeft gesept : Nu wel aen / wat sullen wy doen / soo ons de Goden ende onse byen-
 den niet te hulp en comen / ende datse eer onse Byanden voozberlijck zijn ? Soo
 hebbe ick my van gherefolbeert / ende laten wy ons alsoo al te samen resolveren /
 daer come af wat het wil / dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen ons oock
 niet verberghen / noch eenighe vertsaechtsept thoonen . Ick hebbe medelijden ende
 compassie met de Guden ende kinderen / die gheen Handen of Doeten en hebben
 om haer te beschermen . Ende dit gheseyt hebbende / sweeg hy stil / om dat hem
 sijn ghemoet begoft t' oberstulpen ende te bewegen . Epntlijcken / beginnende den
 Marchgraef Mexico te ghenaecken / soo heeft Moteçuma vooz hem ghenomen /
 banden noot een deucht te maecken / ende is die vierendeel mijls upt de Stadt hem
 teghens ghetogen / t' ontfangen / comende met grooter Majestept : ende wozende
 gheda

ghebrazghen op de schouderen van vier Heeren / hebbende ober t'hoof / een verhemelt van Gout ende costelycke Plumpen. Nu / ten tijden datse maecanderen ghemoetten / soo is Motecuma afgheflegghen / ende hebben den anderen seer beleeft oelijcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortés heeft hem gheseyt / dat hy sonder swaricheyt soude wesen / dat sijn comste niet en was / om hem sijn Rycke te benemen of te verminderen. Motecuma heeft Cortés, met sijn met-ghesellen / gheherberghet in sijn principaelste Paleys / dat seer heetlyck was / ende hy is selfs in een van sijn ander Huspen ghegaen. Den selven nacht / soo hebben de Soldaten t'gheschut van blydschap los gheschoten / waer van d'Indianen (die sulcken musyck niet ghe woon waren) niet wepnich en verschickten. Des anderen daeghs / soo heeft Cortés, Motecuma ende de Heeren van sijn Hof doen vergaderen in een groote Sael: ende hy een zijnde / heeft haer (sittende in sijn Stoel) gheseyt / hoe dat hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte Dorst / die hem uptghesonden hadde / om over de selve Landen goet te doen / ende welbaer te bewijzen / ende dat hy daer die van Tlalcala (t'welcke sijn Vrienden waren) seer claeghlyck in ghebonden hadde / van't onghelyck ende leet / dat hen die van Mexico altoos aenghedaden hadden / ende dat hy begheerde te weten / wie dat de schult hadde / om haer te ver eenighen / ende van nu voortaen den anderen gheen quaet meer aen te doen / ende dat hy / met sijn Broeders / (verstaet de Spagnaerden) aldaer souden blijven / sonder eenighe schade te doen / maer souden haer eer in alles helpen daerse costen en mochten. Bede dat dese rederen van al te samen wel verstaen mochten worden / waer toe hy sijn Colcken ghebruyckte. T'welcke den Coninck ende d'ander Mexicaensche Heeren verstaen hebbende / zyn daer grootelijcken in verblijt ende gheerust gheweest / nae t'bewijs ende vziendtschappe die se aen Cortés, ende aen alle d'ander / thoonende waren. Dele hebben een opinie / datse (ghelijck als de saecke op den selven dach besloten bleef) seer lichtelijcken met den Coninck ende t'Coninckrijck ghedaen condon hebben / al watsc wiliden / ende datse haer de Wet Christi ingheplant mochten hebben / met groote voldoeninghe ende vzeedsaemheyt. Maer Godts oordeelen sijn onbegrijpelyck / ende de sonden van beyde zijden veel / ende alsoo is de saecke oock seer verschepden afghehoopen / hoe wel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie ghecomen is / in te bewijzen barmherticheyt aen de selve Natie / met het licht van sijn Evangelium / hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen over den ghenen / die t'voor sijn Goddelijcke Majesteit verdient hadden. In effect / daer zyn dozaecken opgherefen / waer dooz aen beyde zijden / quaet vermoeden / slachten ende onghelijcken voozghewent wierden. Ende siende Cortés, dat het ghemoet der Indianen veruzeemt was / soo heeft het hem goet ghe docht / hen te verseeckeren met de handen te slaen aen den Coninck Motecuma, ende hem gevanghen te nemen / ende in d'Aers ofte Woepen te setten / een saecke die de Werelt te verwonderen gheeft / t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verbrande / ende hem onder de Spannen liet besluften / om te verwinnen of te sterben) wel ghelijck is. Het argste van allen / was / dat hem Cortés (dooz oozsaecke van d'ontydighe comste / eener Pamphilo de Narvaes, tot Vera Cruz, om t'Lant opzoerich te maecken) van Mexico moeste absenteren / latende den armen Motecuma in handen van sijn Wet-ghesellen / de welke sijn discretie noch moderatie niet en hadden / waer dooz / dat de saecke ghecomen is / tot een gantsche opzoer ende t'weczacht / sonder eenighen middel van vzeede.

Het 26. Capít. Van de doot van *Moteçuma*, ende hoe dat de Spagnærden uyt *Mexico* scheyden.

De Cortesens afwesen ofte absentie van *Mexico*, soo heeft den ghenen / die in sijn plaats bleef / vooz hem ghenomen / een straffe te doen over de Mexicanen / ende was soo overdadich / ende daer wierden soo veel van den Adel omghebracht / (in een Mitote ofte Dans-spel diese int Hof ofte Paleys hielden) dat de gantsche Ghemepnte oproerich wert / ende grepen / met een verbolgen uptsinnicheyt / de Wapenen in de hant / om haer te wzecken ende de Spagnaerts te dooden / ende alsoo waft / datse het huys besetten ende dapper behauden / sonder dat haer de schade (diese van't Gheschut ende Doetboghen cregen / die seer groot was) yet toe costen doen / om van haer voornemen af te staen. Volgherden int selve veel daghen lanck / ende benamen haer de Lijfrocchten / sonder daer pets ter werelt in of uyt te laten. Dochten met Steenen / woyp-Pijlen / met haer maniere van Spietsen en Sweerden / welke kroede zyn / daerse vier ofte ses seer scherpe Dlijmen ofte Scheermessen in hebben / ende waren soodanich / datter in dese surie ende oproerte (gelijck als de Historien verhalen) een Indiaen met een slach / den gantschen hals ende t'hoofst van een Heert gheheel met af maeyde. Alse nu op eenen dach met sulcken opset ende verbolghentheyt waren verchtende / soo hebben de Spagnaerden (om haer te stillen) *Moteçuma*, met een ander van de trefselijckste / doen klimmen boven op een plat van t'huys / beschut zijnde met de Rondaassen ofte Schilden van twee Soldaten die met hem ginghen. Siende zp-lieben haer Heere *Moteçuma*, bleven al te samen stil staen / en daer was terfont een groote silentie. Al'doe soo seyde haer *Moteçuma*, dooz middel van dien anderen trefselijcken / met luyder stemme / datse haer souden bedaren / ende de Spagnaerden gheen Oozlogh aen doen : want dewijle dat hy ghevanghen was / (ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer niet profiteren. Hoozende dit selve een cloeckmoedich Jongelinc / genaemt *Quicuxtemoc*, den welcken zp onder haer al gehandelt hadden / vooz Coninck op te werpen / riep weder met luyder stemme tot *Moteçuma*, dat hy hem wel mocht gaen versen als een stuck Schelms / nademael dat hy soo bloohterich geweest was / datse hem doch afsnu niet meer ghehoorzsaem souden wesen / maer souden over hem soodanighen straffe doen / als hy verdient hadde / ende noemden hem / tot meerder schande / een Wijf te wesen. Dit gheseyt hebbende / spande hy sijn Woghe / ende begost hem met Pijlen nae sijn Lijf te schieten / ende de Ghemepnte begonst weder aen met Steenen te werpen / ende haer stozm te verbolghen. Daer wozt van velen gheseyt / dat *Moteçuma* op dese reys met een steenwoyp getrefst wiert / daer hy van sterf. Daer d'Indianen van *Mexico* bebestigen / dat sulcx niet waer en is / dan dat hy daer na / de doot gestozven is / die ick terfont verhalen sal. Als hem *Alvarado* ende d'ander Spagnaerden / soo benaut ende beset saghen / hebben ghesonden aen den Capiteyn Cortés, om hem te doen weten / t' groot perijckel daerse in waren. Ende hebbende hy / met een wonderlijcke behendicheyt ende cloeckheyt / de dinghen van *Narvaes* gheremedieert / ende t'meeften deel van sijn volck tot hem gheregen / is met grooter haest / ende spoedighe dachrepen / nae *Mexico* den sijnen te hulpe ghetrocken / ende nemende den tijt waer / dat d'Indianen rustende waren / want r'was haer gewoonte /

woonte/datse in haer Oorslogh van alle vier dagen/ een rusteden/ is met practijcke ende ghewelt soo verre ghecomen/dat hy hem ghevoecht heeft tot by den sijnen/int Coninck Daleps/daer hen de Spagnaerden sterck ghemaect hadden/waerom zy veel vrechden ende blytschap bezeyden/ende alle het Gheschut los schoten. Maer om dies wille/dat d'uytsinnicheyt der Indianen meer ende meer aen wies/sonder datter eenige middelen ware/om haer te vreden te stelle/en dat haer de Lijstochten r'eenmael begonsten te ghebrecken / siende oock datter gheen hope en was / van haer langher te moghen verweeren/ soo heeft den Capiteyn Cortés vooz hem ghenomen / daer op eenen nacht al blindelingsh ende bedecktelick upt te trecken / ende hebbede ghemaect eenige houten Byggen/ om te passeren over twee seer groote ende periculense Water-tochten ofte stroomen/ is met grooter stilheyt des middernachts daer upt ghetrocken / ende hebbede al een grooten hoop van t'Welck ghepasseert over d'eerste Water-tocht ofte stroom/ soo zynse ontdeckt gheworden dooz een Indiaensche Vrouw/de welcke seer luyde begonst te roepen/ hoe dat haer Wyanden wech liepen / op welcker gheluyt de gantsche Ghemeynte t' samen liep/ ende met een dappere furie/daer op aen vielen/in sulcker voeghen/datter/int passeren van de tweede Water-tocht/ soo ghewont als overtreden/over de drie hondert ter neder ghelept wierden / ende doot bleven / ter plaetse daer heden daeghs een Cluyse staet/ de welcke (onbehoorlick ende sonder reden) van de Martelaren ghe-naemt wort. Daer warender veel/die/om haer Gout ende Juweelen/ diese hadde/ te bewaren/ t'lijf verlozen. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te byngghen/wierden van de Mexicanen ghevanghen genomen/ende seer wredeelschen vooz hare Goden gesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Morecuma wiert van de Mexicanen doot ghevonden/ zynde/ nae datse segghen/ met Pongnaerden doozstecken. Ende haer opinie is/ dat hy op den selven nacht/ met meer andere der vooznameste/van de Spagnaerden/omgebracht is geweest. Den Marchgraef/ sept eer/ int Kelas ofte Tractaet dat hy aen den Keysers sandt/ dat hem de Mexicanen/op den selven nacht/ een Soon van Morecuma, met meer andere Edelheden/ die hy met hem bracht/ gedoodt hebben : ende sept oock/dat haer allen den rijckdom/van Gout/Silber ende Gheskeenten/ diese met haer byoeghen/int Lack ofte Meys geballe is/sonder dat sulcx opt weer te voozschijn quam. Nu/ t'mach wesen hoe dat het wil/ Morecuma is ellendelicken volepnt/ende heeft van sijn groote opghelafentheyt ende tyranijse gherechtelicken betaelt/t' gene dat hy aen't oordeel van den Heere der Hemelen wel verdient hadde / want comende sijn Lichaem in handen der Indianen/wilden hem niet alleen gheen Coninck/maer noch oock geen gemenen Mans upthaert ofte begraeffnisse doen/ verwerpende t' selve met een groote versmaetheyt en gramischappe. Een van sijn Dienaers hebbede mededoogentheyt met soo veel onghedals van eenen Coninck/ die te voozen ontstienende ghelijck als een Godt/aenghebeden was/ maecte daer etghens een Wpercuyl/ ende verbzant sijnde/lepde hy sijn Afche/soo gelick als hy best moecht/ op een plaets/die ghenoech veracht was. Nu/keerde op de Spagnaerden/die't ontquamen/ passeerden een seer grooten armoet ende moepten/ want d'Indianen waren haer verbolghende/met een obstinaet ghemoet/twee ofte drie dagen lanck/sonder datse haer een ooghenblich lieten rusten/ende zy-lieden waren soo seer gheverceert van honger / datter seer wepnich Gnanen van Mays omgedelt wierden vooz haer eten. De Tractaten der Spagnaerden ende van d'Indianen comen over een/van hoe datse onsen Heere alhier miraculeuslic verlost heeft/haer beschermende

de Moeder der barmherticheyt/ ende Coninginne der Hemelen/ Maria, seer wonderbaerlick op een Bergsche/ Drie Rhylen van Mexico, al waer hedensoeghs een Kercke ghesundert is/ tot een gedachtenis van't selve/ ghemintuleert/ Ons Liefvrouwen der bystant ofte hulpe. Quamen by haer Vrienden die van Tlatcalá, al waerse haer weder oprusten ende versaghen/ ende hebben met haerlieder hulpe/ als ook met de wonderbaerliche cloecksinicheyt en goet beleyt van Fernando Cortés, t' Oorlogh wederom teghens Mexico aenghevanghen / soo te Water als te Landt/ ende hebben eyntlick / met de inventie der Bergantynen ofte Hoop- Jachtten/ die se op't Lack ofte Mey toerusten/ ende daer nae dooz veel Deltlagen/ ende meer als t' festich periculeuse stryden/ de Stadt t' eenemael comen te veroveren / ende in ghecreghen/ op den dach van S. Hipolito, den dertihenden Augusti/ van t' Jaer 1521. Den laetsten Coninck der Mexicanen hebberde seer hartnechelicken t' Oorlogh uptghevoert/ is ten laetsten ghevanghen gheregen in een groote Canoa ofte Schuote/ daer hy't met meynde t' ontcoinen/ ende gebacht zijnde/ met andere van de treffelichste / dooz Fernando Cortés, soo is het Conincken / met een vreedende cloeckmoedicheyt/ (een Poingaert upt treckende) tot Cortés gecomen/ ende heeft hem gheseyt: Ick hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick ghemogen hebbe/ tot een bescherminghe van den mijnen/ soo en ben ick alsinu niet meer schuldich/ als u dit te geven/ op dat ghy-der my terstont met ombzengt ende doodet. Cortés antwoorde/ dat hy hem niet en begheerde te dooden/ noch dat sijn meyninghe niet gheveest en was om haer te beschadighen/ maer dat het haerder soo soeten hartnechheden schult was/ soo veel quaets en verders gheleden te hebben/ want het was haer wel indachtich hoe veel maels dat se haer de vrede ende vrientshippe aengeboden hadden. Dit geseyt hebbende/ liet hem bewaren ende seer wel tracteren/ met alle d' ander meer die daer afgecomen ende ghesalveert waren. In dese Conqueste ofte Ooverwinninghe van Mexico, sijn gheschiet veel wonderbaerliche dinghen/ ende ick en houdet dooz gheen leughen noch verheffinge / t' ghene dat geseyt wort/ van de gene die schryven/ hoe dat Godt de saecken der Spagnaerden met veel miraeckelen te baet ghecomen is / ende sonder hulpe ende faeur van den Hemel/ soo wast onmoghelicken gheweest/ soo veel swaricheden ober te comen/ ende t' ghehele Landt/ dooz t' beleyt van soo wepnich volck/ te slecten ende t' onder te brengen: want al hoe wel dat wy- liden sondaren / ende sulcken hulpe ontwaerdich waren/ soo was nochtans de saecke vooz Godt/ de glozie van ons geloof/ ende de weldaet van soo veel duysenden van Zielen (gelijck als den Heere van de selve Natie ghepedestineert ofte vercoze hadde) verespsehende datter/ om de veranderinge die wy sien/ middelen voozghelweent worden/ die boven de natuer ende eyghen waren/ van den ghenen/ die de Blinden ende ghebangenen tot sijnner kennisse roept/ ende haer met sijn heyligh Evangelium is ghegende/ t' licht ende de vyzichheit. Ende op dat dit selve best gheleest ende verstaen mach worden/ soo sal ick sommige exempelen verhalen/ die my op dese Historie te propoost duncken te comen.

Het 27. Cap. Van sommighe Miraeckelen die Godt in *Indien* ghevrocht heeft, tot een hulpe van't gheloof, ende sonder verdiensten der ghenen diese uygherecht hebben.

Santa Crus de la Sierta (ofte t' heylige Cruys van't Geberghste) is een seer verre ghelegghen ende groote Provincie int Rijkke van Peru, de

welcke nabuerſchap heeft/met verſchepden onghelooibghe Natien/die tot noch toe licht van't Evangelium niet ontfangen hebben/ ſoo zy't van den tijt af (datter de Dader's van ons gheſeſchap met ſulken intentie nae toe gherecken zijn) niet aengenomen en hebbe. Doch die vande voorgeſeyde Provincie/zijn al't hants Chriſtenen/en daer zijn Spaguaerden/en een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Chriſtenheyt eerſt in gecome is/ was aldus: Een Soldaet/van een ongheregelt ende moettwilich leben/in de Provincie van de Charcas, de welcke hem / dooz vzeerſe van't gherecht (die hem om ſijn miſdaden verboylghde) ſeer verde te landewaerts in begaf/wiert van de Barbariſche ofte onghelooibgen/van't ſelue Landt/ in behoet opghenomen. Ende ſiende deſen Spagnaert/dat deſe lieden een groot ghebreck van Water leden/ende datſe om reghen te crighen/veel ſuperſtitionen (ghelgch het haer gebzupck is) aenrechten/heeft haer gheſeyt/ dat ſoſe wilden doen t' ghene hy haer ſeyde/dat het terfont ſoude reghenen. Zplieden pzeſenteerden haer/dat ſeer gheerne te willen doen. Hier mede dan/ ſoo maecte den Soldaet en groot Crups/ende rechtent oberepnt/ende beval haer/datſe aldaer ſoudden aanbidden/ende Water epſſchen / t'welcke zplieden alſoo deden/ ende dincd dat wonderbaerlick is: daer ſtozten terfont ſoo grooten menichte van Regenwater/dat d' Indianen ſoo grooten debotie tot het heplich Crups cregghen / datſer in alle hare nooden haer toelucht op namen/ ende t' ghene vercreghen datſe epſchten: ſae ſoo veel/ datſe hare Afgoden quamen onder de voet te werpen / t' Crups vooz een Wapen ofte Cer-tepcken bzoegghen / ende Predicanten epſchten / om haer te laten onderwijſen en Doopen / waerom de ſelue Provincie noch tot heden/daeghs geintituleert ofte ghenoemt wert Sancta Crus de la Sierra, (dat is t' heptighe Crups van't Gheberghte. Maer op dat men ſien mach/ dooz wien dat Godt dit wonder tepcken ghewooght heeft / ſoo is te weten / dat comende den ſeluen Soldaet (nae dat hy etijliche Jaren deſe miraeckelen van Apoſtel ghedaen hadde / onder ſyn leben te beteren) in de Provincie vande Charcas, ende rechtende wederom ſijn ſehelmerije upt/ is in Petoli openbaerlick aen de Galgh ghehangen: daerom ſoo moeff (den ghenen die dit altemael ſchrijft/ als een ſaechte die kennelick/ende in ſijnen tijt ghebeurt is) hem ſeer wel ghekent hebben. In de vzeemde Peregrinatie die Cabeça de Vaca (oft t' kroepen-woof / den ghenen die nae naels Gouverneur in Paraguy gheweest is) gheſchzeben heeft/van't t' ghene dat hem int Lant van Florida geſchiet is/ met twee of drie Macker's zijnde daer/ van een Armada ofte Bloete/alleen ghebleven/dwalende thien jaren lanck/dooz Barbariſche Landen. Ende doozloopende t' ſelue Lant tot aen de Supder-Zee toe/vertelt/ende is oock een ghehoofwaerdich Autehur/hoe datſe van de Barbaren ghedwongen waren/haer van ſeekere Crancheden te ghenefen/ende ſoſe ſulcx niet en deden/dzeoghdenſe haer t'leben te benemen. Ende hoe wel dat zy gantſch gheen erbarentheyt/ noch oock eenighe ghereeſſchap tot de Medecijnen en hadden/ ſoo maectenſe haer (dooz den noot ghedwonghen weſende) Evangeliſche Medecijnen / leſende de Kerckelijck Ghebeden/ende maechende het tepcken des Crupes daer over/ en quamen de ſelue Crancheden daer met te geneſen/met welcker nieu. marc 3't ſelue Anipt moeffen achter volghen / dooz alle de Plecken ende Steden die ontfbaer waren / comende haer de Heere wonderlick te bate/ in ſulcker boegghen/dat zijder haer ſelſ van verwonden/ dewijle datſe niet meer als lieden van een ghemejn leben waren/zijnde den eenen van haer noch oock een Swart. Lancerero, is in Peru een Soldaet gheweest/ende men en weet oock van hem anders gheen weerdicheyt meer / dan dat hy een Soldaet

Solbaet was. Deseu ghenas de Wonden op de staende boet / alleen met seecker goede woorden / ende het tepken van t' Crups daer over te slaen / waer upt dat ter een ghemeyn spreckwoort boozt quam / Den Psalm van Langero. Ende woordende den selben gheexamineert van den genen die d'authoriteyt in de kercke hebben / soo is sijn Arint ende daet gheapprobeert / ofte boozt goet bekent gheworden. Ten tijden dat de Spagnaerden in de Stadt van Culco belegen / ende in soo grooten benaetheyt waren / dat het haer / sonder eenighen bystant van den Hemel / niet moghelijk en was / daer van bezijt te worden / soo woort daer van ghelooft weerdighe Personen vertelt / ghelijck als ick het selfs gehoozt hebbe / dat werpende d'Indianen met Byer-Pylen op het Dack van de Wooninghe der Spagnaerden / (welcke was / daer al sin de groote kercke staet) wesende t' selve Dack van een secker Stroot / welck men aldaer Chicho noemt / en quam noch nopt t' ontseecken of yet te byanden / want een Vrouw / die daer boven om hoogh was / dede het Byer terfont upt / ende dit wiert oogghenschynliken van de Indianen aenghesien / ghelijck als zy t' met verwonderinghe nae gheseyt hebben. Boozt veel Tractaten ende Historien die daer zyn / weetenmen boozt seecker / dat (in verscheppen Deltlagen die de Spagnaerts gehadt hebben / soo in nieu Spagnen als in Peru) de weberpartije der Indianen / in de Nocht ghesien hebben / een Ridder met een Sweert in de hant / ende sitende op een wit Peert / die boozt / ofte met de Spagnaerden was vechtede / waer van de veneratie ofte eer biedinge / die men den gloziusen Apostel S. Iacob over alle de Landen van Indien gheeft / altoos ende al sinu noch soo groot is gheweest. Op andere tijden saghense / in dier gelijcke benaetheiden / t' Beelt van ons Li. f. vrouwe / van wiens de Christenen / in die Contreien / onvergheelijckelijcke welbaden ontfangen hebben. Ende soo men dese Hemelsche wercken altemael op t' byzet wilde verhalen / ghelijck als ghepasseert zyn / soude een seer lanck tielaes vallen : het is ghe-noecht dit selve gheroert te hebben / met d' boozt / saecke van de byzentschappe die de Coninginne der glozie aen den onsen verthoont heeft / ten tijden datse van de Mexicanen / soo seer benaut ende vervolght waren / t' welcke altemael gesept is / op dat men verstaen mach / dat onsen Heere sozgh ghedragen heeft / om t' Christelijcke Ghelooft ende Religie boozt te staen ende behulpich te wesen / beschermende den ghenen die t' haer professie was / hoe wel dat splieden by avontuer / boozt haer wercken / soodanighe Hemelsche welbaden ende hulpe niet en waren verdienende. Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat men alle de dinghen / van de eerste Overwinners van Indien / niet soo absolutelijcken en verdoeme of verworpe / ghelijck als sommighe gheleerden ende Religieusen (doch sonder twijffel met eenen goeden yver / maer al te veel) ghedaen hebben. Want al hoe wel dat den meesten hoop gheweest zyn / gierighe / roecke / oose / en seer onwetende Lieden in de maniere van procederen / die men onder d' ongheloobigghen (die de Christenen nopt te cozt ghedaen hadden) behoozde te hebben / des niet teghensstaende / soo en mach men insghelyx niet ontkennen / dat ter oock van wegghen d' ongheloobigghen / veel boos hepts ende quaets tegens Godt ende den onsen bezeben is gheweest / die haer tot wazert heyt en straffe verobligeert ende gepozt hebben. Ende t' ghene dat noch meer is / soo heeft den Heere van allen / (hoe wel dat de gheloobigghen / Sondaren waren) haer saecke ende partije willen / boozt / laen / tot welhaert der selver ongheloobigghen / de welcke haer daer nae / boozt dese occasie / tot het heplighe Evangelium souden bekeeren / want Godes wegghen ende raetslagghen / zyn hoogh ende wonderbaerlich.

Het 28. Capit. ende t'laetste, Van de gheleghentheyte ofte ghe-
 Italenis, die de Goddelijcke voorfenicheydt, in *Indien* gheordineert
 ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer in comste te
 hebben.

Wil dese Historie van Indien volepnden/ met te vercla-
 ren/ de wonderbaerlijcke schickinghe/ waer dooz dat Godt/ d'incom-
 ste van't Evangelium/ int selve Land/ gebisponeert ende berept heeft/
 t'welcke grootelicken t'aemmercken staet/ om de wijsheyt ende goet-
 heyt des Scheppers daer dooz te lobé ende groot te maecten. Dooz t'
 Discours dat ick in dese Boecken gheschreven hebbe / soo mach van
 ele een verfaen worden dat de selve Rijcken/ soo wel in Peru als in nieu Spagnen,
 ten tijden dat daer de Christenen in quamen / gecomen waren op't alderhooghste/
 ende op d'upperste Palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besitren-
 de/ t'Landt van't Rijcke van Chile af/ tot dooz by dat van Quito, t'welcke zijn
 dupsent Mijlen weeghs: ende hadden soo grooté dienst ende rijckdom van Gout/
 Silber/ ende alle costelijckheyt. Ende in Mexico regneerde Motecuma, van de
 Noort-Zee af/ tot aen de Supder-Zee toe / wordenbe ontsien ende aenghebeden/
 niet als een Mensche/ maer als een Godt. Op desen tijdt soo oordeelde den Alder-
 hooghsten/ dat dien Steen van Daniel, die de Rijcken ende Monarchijen der We-
 relt aen stukken brack/ van ghelijcken soude bzeerken/ die van d'ander nieuwe We-
 relt. Ende soo ghelijck als de Wet Christi booz den dach quam/ ten tijden dat de
 Monarchie van Roome ghecomen was op syn alderhooghste/ alsoo is in ghelijck
 gheschiet in de Westersche Indien, ende is boozwaer gheweest / een opperste booz-
 sienicheyt ende schickinghe van den Heere / want zijnde in de Werelt een Hoofst en
 tijtlich Heere/ (ghelijck alst van de ghewijede Doctoren aenghemercht wort) was
 d'oozsaecke / dat men het Evangelium seer lichtelicken mochte verghemepnchap-
 pen/ aen soo veel volck ende Natien. E selve is van ghelijcken in indien toeghe-
 gaen / al waer de comste ende kennisse Christi / aen de Hoofden van soo veel Rijc-
 ken ende Volckeren / d'oozsaecke gheweest is / dat die seer lichtelicken ober alle de
 selve versprept wiert. Oock mede/ soo staet hier noch een bysonder dinck t'aemner-
 ken / te weten / dat soo ghelijck als de Heeren van Mexico ende Cusco de Landen
 quamen t'oberwinnen/ alsoo quamen zp daer oock hare tale in te voeren : want al
 hoe wel datter waren/ ende noch zhu/ eer groote verscheppendheden van bysondere
 ende eyghen talen/ niet tegenstaende soo was/ ende is noch heben/ daeghs de Hoof-
 sche tale van Cusco wel ober de dupsent Mijlen int ghebupck. Ende die van Me-
 xico en moet niet minder wesen het welke (om de Predicatie te verlichten/ ten tij-
 den dat de Predicanten niet de kennisse der talen/ (gelijck in boortijden/ niet begaest
 en zijn) niet wepnich/ maer seer veel gheproffiteert heeft. Hoe grooten behulp dat
 de grootte van de boozschreven Rijcken gheweest is / tot de Predicatie ende beke-
 ringhe der lieden / mach / van die t'begheert / ghesien worden / aen de meeste swa-
 richheit die men onderbonden heeft / in te byngghen tot Christum / d'Indianen die
 gheen een Heere en erkennen/ ghelijck als ghesien mach worden int Land van Flo-
 rida, in Brasilien, in de Gheberghten van d'Andes, ende op ander dupsent Con-
 trepen/ al waer men in bystich Laren soo veel niet gheeffectueert ofte uptgherecht
 heeft/

heeft/als in Peru ofte nieu Spagnen, in min als vijf Jaren. Soo men nu wil segghen/ dat den rijkdom van't selve Landt / sulcx veroozsaecht heeft / en ontken ick niet / doch ebenwel soo en waert niet moghelijk gheweest de selve rijkdom te besitten ende te vermaten/soo daer gheen Monarchie gheweest ware. Ende dit selve is een schickinge Gods/ dat men (in den tijt dat wo Evangelische Medicanten/ soo rout ende gezeckelscken van gheest zijn) Cooplieden ende Soldaten vint/die met den brant ofte vpericheyt der begheerlijckheyt ende t'ghebiet / soeckende ende bindende zijn/ een nieu volck/ daer wy met onse Coopmanschappen moghen incomen. Want soo ghelijck als S. Augustijn seft / soo is de Propheete van Esaie veruult/van dat hem Christi Kercke/niet alleen en verbeeyt/aen de Kesther/maer insghelijcx oock aen de stincker rant/ t'welcke is/ ghelijck als hy selfs verclaert/aen te nemen ofte te vermeerderen door Wereltsche ende aertsche middelen van Iudaischen/de welcke meer haer selfs/als Iesus Christus soecken. Is van gelijcken een groote boozsienicheyt Gods gheweest/ dat d'eerste Spagnarden hulpe gebonden hebben/aen de selve Indianen/ende datter partijcheyt ende een groote oneenicheyt onder was. In Peru ist altoos claer ende blyckelick / dat d'oneenicheyt van de twee Broeders/ Athaulpa ende Guascar, (zijnde den grooten Coninck Guajnacápa onlangs gestorven) den Marchgraef Don Francisco Pizarro, ende de Spagnarden/ incomen/ ghegheben heeft/om datse verontledicht waren/ in malcandieren Oozlogh aen te doen/ ende elck een versochte haer te vrient te hebben. In nieu Spagnen en is het niet minder onderbonden / dat den bystant ende hulpe van die van de Provincie van Tlascalá, (om d' eeuwighen wpaentschap / diefe met de Mexicanen hadden) den Marchgraef Don Fernando Cortés, ende den synen/ de victorie ende Yeerlijckheyt van Mexico gaf/ende sonder dat/ soo wast onmoghelijcken gheweest/ de selve ghewonnen/ noch haer oock op t'lant te mogen onthouden hebben. Soo wie dat d'Indianen in weynich hout ende oorzdeelt/ dat men/ met het boozdeel die daer de Spagnarden over hebben van Persoonen / Peerden/ offensive ende defensive Wapenen/ wel alle Landen ofte Patien der Indianen souden moghen overwinnen/ is seer bedrogghen. Daer is Chile, ofte om beter te segghen/ Arauco ende Tucapel, t'welcke twee Vallepen zijn/ende is ober de 25. Jaren (hoe wel dat men daer eenen daghelijckchen ende continelijcken strijt teghens voert/ ende sijn upterste best doet/ sonder datter nochtans onse Spagnarden by nae een voert lants commen afwinnen: Want als zy maer eens de vrees van de Peerden ende Roers verlozen hebben/ ende te weten comen/dat de Spagnarden insghelijcx van een steenwozzp ende van een Hyl ter meer ballen ende gequetst comen worden/ soo worde daer de Barbaren soo in verhart/datse door de Spietsen heen loopende/ haer seft comen upt te rechten. Hoe veel jaren zijnt wel/dat men in nieu Spagnen volck ooghemaecht ende teghens de Chichimecos ghestreden heeft / t'welcke een weynich naechte Indianen zijn/ die alleenlick met Hylen ende Boghen omgaen/ sonder datmen se tot op den huppigen dach heeft comen verwinnen/maer worden eer alle daeghs stouter ende onbertsagghder. Nu de Chuchos, Chiriguáns, Pilcoçones, ende alle d'ander van d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo grooten ghereetschap van Wapenen ende volck (ghelijck wy ghesien hebben) niet nae toe ghetrocken? Wat hebben se uptgheerecht? Mer wat winst zijns wederom ghecomen? Quamen mederom niet weynich/te vrede ende blij wese/ende/van dat zy daer met het leven afgecomen waren/ hebbende by naest alle haer Bagagie ende Peerden verlozen ende achtergelaten. Niemand en late hem dancken/als hy Indianen

August. lib.
2. de con.
Euangel.
cap. 36.

hoort

hoozt noemen/dat hy daer dooz verstaen moet/dat het lieden vanhout/ of uyt een Boom gehoutwen zyn/en soo niet/mach het comen besoecken en ondertasten. Laet de glorie ofte eere gegeven worden/diese toe comt/ t welcke pynpalijcken Godt/en sijn wonderbaerlijcke schickinge is. Want soo hem Moteçuma in Mexico/en den Inga in Peru, te weer gestelt hadden/ om de Spagnaerden d'incomste te beletten/Cortés en Picarro (hoe wel dat het excellent Capiteynen waren/souden daer weynich toe geholpen hebben/ om voet op t lant te krijgen. De groote subiectie en gehoozsaemheyt/die d'Indianen tot hare Coningen en Heeren hadden/en is oock geen clepne hulpe geweest/om Christi Wet aen te nemen en t ontfangen/en de selve dienstbaerheyt en subiectie/diese den Dupbel/sijn tyranijje/en een soo swaren jock onderwoopen waren/was een seer excellente gheleghentheyt/vooz de Godelijcke wijsheyt/ om de selve misbruycken tot het goet te poffiteren/ pluckende sijn goet van een anders quaet/dat hy selfs niet gesaep en heeft. Het is een dinc/dat slecht en gewis is/datter geenich volck van de Westersche Indien bequamer geweest/als oock noch) zyn/om t Evangelium aen te nemē/als de gene/die haer Heeren alderonderdanichst waren/en den meesten last gedragen hebbe/soo van tribuyten/diestbaerheyt/ als van Goddiensse en gebuycken der doode ofte begraaeffnissen. Alle het gene dat de Mexicaensche Coninge/en die van Peru, besetē hebben/ is heden daeghs t alderbeyloeghste van de Christenheyt/en daer de minste swaricheyt ghebonden wozt/in de politijcke en Geestelijcke regeeringe. Het swaerlastich en t onberdragelijck jock van des Satans Wette/Sacrificien en Ceremonien/ warē de selve Indianen (als vooren geseyt is) alsoo moede af te verdragen/datse hen onder haer beraetslaeghden/een ander Wet en Goden te soecken/om te dienen. En alsoo heeft haer ooc Christi Wet/gedocht(en noch dunck) te wesen rechtbeerlich/sachtmoedich/repn/goet/gelijck ofte effen/en gantsch en al vol weldaden. En t gene dat in onse Wet swaer valt/ (t welcke is/soo groote/hooghe en verdragen misterien te gelooven/wiert onder dese lieden seer lichtelijcken ingeplant/om die wille dat haer den Dupbel/ander swaerder/en noch oock de selve dingen/die hy van onse Evangelijcke Wet ontselende/ vergemeynschapt en dienst gemaect hadde/ gelijk als sijn maniere van t Pachtmael t ontfangen/biechten/aenbedinge van drie in een/en ander diergelijcken/en zyn/tor spijt vanden Opant/dienstich geweest/datse wel en te degen met de waerheyt aengenomen mochten worden/ van de gene diese met de leugen ontfangen hadden. Godt is in alles wijs en wonderbaerlich/verwint den tegenstryder met sijn eygen gewep/en Wapenen/bangt hem met sijn stric/en ont-halft hem met sijn eygen sweert. Epitlijcken/ soo heeft onser Godt (die dese lieden geschapen/en soo langen tijt/soo t seheen/vergeten hadde/en als de gheluckige ure gecomen was) willen doen/dat de selve Dupbels/vpanden der Menschen/ die valscheelicken vooz Goden gehouden wierden/ tot haerder spijt/ getuygenisse moesten geben/der conste van de warachtige Wet/van de macht Christi/en van de triumphe sijnes Cruyses/gelijck als het dooz de boven-verhaelde Doozboden ofte Spoken/Propheeten/Cepkenen/Prognostication/en dooz veel ander dingen/die daer in Peru, en op verscheyden Contrepen/geburden/ warachtelijcken gebleecken is/en de selve Indiaensche Gochelaers en Wijzen/ Ministers des Satans/ hebben t selve beleden en bekennt. En men en cant oock niet ontkenmen/want het is openbaer en kennelick ghenoech vooz de Werelt/ hoe dat ter plaetsen daer men t Cruys gestelt/kercken/ende Christi naems belijdinge heeft den Dupbel niet eens en derslickken en geceffert en te niet zyn/alle de t samen-spraeken/Oraculen antwoorde/en licht-

en ſichtbaerlijcke beſchijningen/die daer onder alle ſijn ongelooſigen ſo ordinairſ en gemeen waren. En ſo daer noch heden/daeghs eenich van ſijn vermaledijde Miniſteren yet van't ſelue is genietende en in gebuyck heeft / is daer pedwers in de Speculonden ofte Hoven/en op verhooghen ende ſeer heymelijcke plaetſen / gantſch end' al upr de wegh/en byzint van den naem en handelinghe der Chriſtenen. Den alder-opperſten Heere 3p gebenedijt booz ſijn groote barmherticheiden / en booz de glorie van ſijnen H. Name. Boozwaer ſo de gene die deſe lide t'wereltlyc als ooc int geſte-lyc regteren/haer (gelick als hen Chriſtus gegeven heeft/ een Wet en Jock die ſachtmoedich en berdyghelijc is / met eenen lichten laſt) niet meer laſts op en ledden/alſe wel verdyagen mogen/gelijc aſt de Cedullen ofte Schriſten des goeden Kiepers/ ſaliger gedachten/bermelden en bevelen. Ende ſoo gelijckelijc met het ſelue/noch ten miſten de jeyſt van de ſozge ware/om den gene tot haerder ſalicheyt behulpſaem te wesen/die ons met haer arin ſweret en arberdt zyn proffiterende/ſoo ſoudet de byrdſaemſte en geluckichſte Chriſtenheyt der Werelt wesen. Onſe zonden en geben ons dicwils geen plaets tot meerder welbaet/ebenwel ſo ſegge ic hier mede/r gene dat de waerheyt/ende booz nu ſeer ſeker is/ dat alhoewel dat d'eerſte Incomiſe des Euangeliums op veel plaet eniet geweest en is/ met de Chriſtelijcke eenboudicheyt en behoorighe middelein/ſo heeft nochtans de goetheyt Godts. upr het ſelue quaet/ goet getrocken/en gedaen dat de ſubjectie ofte onderdanicheyt der Indiane/ geweest is tot haerder volcomen remedie en ſalicheyt. Maer geſien worden/alle her gene dat in onſe tijde op een nieu in Oſte en Weſte tot de Chriſtenheyt aengehaelt is/en laet geſien worden/hoe wepnich ſekerheyt en byſtant/batter int geloof en Chriſtelijcke Religie geweest is/ter plaetſen daer de nieuwe bekeerden volcomen bypicheyt gehad hebben/om hen nae haerder eygen byze wille te diſponeren ofte te regulere. Onder d'Indiane/bte de Chriſtenheyt onder woopen zyn/ neemt het/ ſonder twyffel / in waſdom en verbeteringe aen/ byzengende alle daegs meer byzichte boozt/en onder andere/ van andere qualiteyten en geluchiger beginselen/ comt het te verballen/en is baſt byzengende tot een vernietinge. En hoewel dat de beginselen in de Weſterſche-Indien moerlycke geweest zyn/ſo en heeft daerom nochtans/ den Heere niet gelaten/daer terſiont heere te ſchicken/ſeer goede Werck-gaſten van ſijn getrouwe Miniſteren en H. Apoſtoliſche mannen/gelijc als daer geweest zyn / byzoder Marten van Valencien/ Franckſtaner / byzoder Dominicus van Betanços, Dominiconer/ byzoder Jan van Roa, Auguſtiner/ met andere Dienſtknechten des Heeren/die heyllichken geleest/en dinghen upgerecht hebben/die s' menschen macht te boben gingen. Beſgeijrt/ wiſe heylige Prelaten/en ſeer gebenedijde Priesterſ/ van de welcke wy niet alleenlic en hoozen merkelijcke miracelen en eygen Apoſteliſche daden/ maer hebben haer noch oock in onſen tijde in de ſelue graet gekent/en ſelſe gemeenſchapp met gehad. Maer dewijle dat mijn intentie nu anders niet geweest en is / als te handele r gene dat d'eygen Wiſtoje der boosſcheyden Indiane is beroerende/ tot op den tijt dat het den Vader onſes Heeren Iesu Chriſt goet gedocht heeft/ haer t'licht van ſijn woort te bergemeenſchappenen wil niet boozder paſſere/latende t'discours van't Euangelium inde Weſterſche-Indien/ tot op een ander tijt/ ofte booz een beter vernuſt. Biddende den opperſte Heere van alle/en aen ſijn dienaers/ hertgondelijcken te willen bidden aen ſijn Goddelijcke Maſtept dat hy hem/booz ſijn goetheyt/wil verweerdigen/ ſijn nieuwe Chriſtenheyt/die hy in den laetſten tijde aen t'epneder Werden/geplant heeft/ dicwils te willen beſecken/ende met Hemelſche gaben vermeerderen. Den Coninck der Ceuwen/3p de Glozie/Creen Heerlicheyt booz nu ende altoos/ Amen.

FINIS.

De Tafel van alle de Capittelen die in dit gheheele Boeck, ofte Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien, verhandelt zijn.

*Den goetwillighe Leser wort ghe waerschout, dat het ghetal daer de b, by
gh. ik. li is, b. z. ceekent de and. r. zyde van 't blaet.*

Het Eerste Boeck.

- H**et eerste Cap. Van d'opinie die sommige Autheuré gehad hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Werelt. Fol. 1.
- Het 2. Cap. Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is. Fol. 2.
- Het 3. Cap. Dat de H. Schrift ons te verstaen geeft, het Aertrijc int midden van der Werelt te wesen. Fol. 3.
- Het 4. Cap. Antwoordt op het gene dat uyt de Schriftuere geallegeert werdt, tegens de rondicheyt des Hemels. Fol. 4. b.
- Het 5. Cap. Van 't Schepsel ende gedaente des Hemels der nieuwe werelt. Fol. 5.
- Het 6. Cap. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen, Iant-Zee heeft. fol. 5.
- Het 7. Cap. Waer inne wederleydt wert, d'opinie van Lactantio, de welcke seyde, datter geen Antipodes en waren. Fol. 6.
- Het 8. Cap. Van d'opinie die S. Augustijn hadde om d'Antipodes t'ontkennē. F. 7.
- Het 9. Cap. Van de opinie die Aristotelus hadde, beroerende de nieuwe Werelt, en welcke d'oorsake was, die hem bedroogh om sulckx t'ontkennen. Fol. 8.
- Het 10. Cap. Dat Plinius ende d'Ouderen oock het selfe van Aristoteles ghevoelende waren. Fol. 9 b.
- Het 11. Cap. Hoe datter onder de Voorouderen eenige kennisse van dese nieuwe Werelt g'hevonden is. Fol. 10. b.
- Het 12. Cap. Wat Platonis gevoelen was, van dese Westersche-Indien. Fol. 12.
- Het 13. Cap. Dat sommige geloofd hebben, hoe dat Ophir, in de H. Schrift, dit ons Peru beduydende is. Fol. 12.
- Het 14. Cap. Wat dat Tharsis ende Ophir in de Schriftuere beduydende zijn. F. 13.
- Het 15. Van de Prophecije van Obadia, die van sommige op dese Indien beduyt ende uytgheleyt worden. Fol. 14.
- Het 16. Cap. In wat manieren dat de Menschen in Indien ghecomen moghen wesen, ende datse na die contreyen met geen opsette wille gevaren zijn. Fol. 4.
- Het 17. Cap. van de eygenschappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seylsteens, om met te varen: ende hoe datse d'ouderen niet gekent hebben. Fol. 16. b.
- Het 18. Cap. Waer in geantwoort wert, den genen die gevoelende zijn, dat men in voorgigen tijden de Zee Ocean bevaren heeft, gelijk als heden daeghs. Fol. 17.
- Het 19. Cap. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bewoonders van Indiē, aldaer gecomen zijn, verstecken wesende met onweder en tegens hare wille. F. 18.
- Het 20. Cap. Dat het niet tegenstaende meer gelijckenisse, dan goede redē heeft, te denckē, dat d'eerste bewoonders van Indien over Iant gecomen zijn. Fol. 19.
- Het 21. Cap. Op wat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ge-

T A F E L.

- dien ghepasseert zijn. Fol. 20.
 Het 22. Cap. Hoe dat t'Indiaensche gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van Atlantide, gelijk als sommig meynen. Fol. 21.
 Het 23. Cap. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestigende zijn, d'Indianen van t'Joodsche gheslachte af te comen, valsch is. Fol. 22.
 Het 24. Cap. Door wat redenen men niet wel en can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen. Fol. 23.
 Het 25. Wat d'Indianen te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerste opcomste ofte beginsel. Fol. 23.

Het tweede Boeck.

- Het eerste Cap. Daer in gehandelt sal worden van de Natuere ende eyghenschappen der Equinoctiael. Fol. 24.
 Het 2. Cap. Wat dat d'ouderen gemoveert heeft, voor eē ongetwijffelt dinc te houden, de Torrida onwoōbaer te wese. Fol. 24.b
 Het 3. Cap. Hoe dat de Torrida Zona overvloedich vochtich is, en dat hē d'ouderen hier inne seer bedrogē hebbē. Fol. 25.
 Het 4. Cap. Dat het buytē dē Tropicos int contrarie van de Torrida is, en also heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verst af is. Fol. 25.
 Het 5. Cap. Hoe dat men binnen den Tropicos, in den tijt van de hitte en Somer, den egen en opwateren heeft, en van de rekeningē der Winter en Somer. Fol. 26.
 Het 6. Cap. Dat de Torrida groote overvloedicheyt heeft van waterē en weydē, al ist schoon dat het van Aristotelis noch soo veel ontkent wort. Fol. 26.b
 Het 7. Cap. Wort ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de Tropicos, daer verst af wesende, t'water is optrec-

- kende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is. Fol. 28.
 Het 8. Cap. Op wat maniere men verstaen moet, het gene dat van de Torrida Zona gheseyt wort. Fol. 29.
 Het 9. Hoe dat de Torrida niet uyt der maten, maer passelijckē heet is. Fol. 29.b
 Het 10. Cap. Dat haer de hitte vā de Torrida, met den overvloedigen regen ende corticheyt der dagē matigende is. Fol. 30.
 Het 11. Cap. Dat men, behalven t'voorsejde, andere oorsaken heeft, om de Torrida getempert te wesen, namelijk kende Nabuerschap de Zee Ocean. Fol. 31.
 Het 12. Cap. Dat de hoogste landē d'alder coutste zyn, ende wat d'oorsaecke daer van is. Fol. 31.
 Het 13. Cap. Dat de principaelste oorsake, van de Torrida getempert te wesen, het waeyen van de coele winden is. Fol. 32.b
 Het 14. Cap. Dat men in de Geweste des Equinoctiaels, een seer gevoelijck ende bequaem leven leeft. Fol. 33.

Het derde Boeck.

- Het eerste Cap. Dat de Historie Naturael vande Indiaensche dingē, aengenaem en vermakelijcken is. Fol. 34.
 Het 2. Cap. Van de Winden ende hare verscheyden eyghenschappen ende oorsaken int generael. Fol. 34.b
 Het 3. Cap. Van sommige eyghenschappen der Winden, die in de nieuwe Wereldt waeyen. Fol. 36.
 Het 4. Cap. Datter in de Torrida Zona altoos Briesen, ende buyten dien, Vendavalen ende Briesen waeyen. Fol. 37.
 Het 5. Cap. Van de verscheydenheydt der Winden Briesen, ende Vendavalen, met d'andere meer Winden. Fol. 38.
 Het 6. Cap. Wat dat d'oorsake is, dat men

T A F E L.

- altoos in de Torrida is vindende, Windé
van Orienten, ofte uyt den Oosten, om
te varen. Fol. 59. b
- Het 27. Cap. Door wat oorfake dat men
gemeynlijcker de *Pendavale* is vindede, buy-
tē de *Torrída*, op de meeste hoogte. F. 40. b
- Het 8. Cap. Van de exceptien die men inde
voorseyde Regel vint, ende van de Win-
den ende stilten, die daer in de Zee ende
op't Lant zijn. Fol. 41.
- Het 9. Cap. Van sommighe wonderbaer-
lijcke effecten van Winden, in de Con-
treyn van Indien. Fol. 41. b
- Het 10. Cap. Van den Ocean die Indien
is omvanghende, ende van de Noorder
ende Zuyder Zee. Fol. 43. b
- Het 11. Cap. Van de engte vā Magallanes,
hoe die vā de Zuytzijde gepasseert is. 44 b
- Het 12. Cap. Van de Straet ofte engte die
sommighe bevestighen, aen de Custe van
Florida te wesen. Fol. 45. b
- Het 13. Cap. Van de eygenscapen der
Straet ofte engte van Magallanes. F. 46.
- Het 14. Cap. Van't Vloeyen ende Ebben
der Zee Ocean in Indien. Fol. 46. b
- Het 15. Cap. Van verscheyden Visc'h, ende
maniere van Visschen der Indianē. F. 47. b
- Het 16. Cap. Van de Lacké ofte Meyren,
die in Indien gevonden worden. Fol. 49.
- Het 17. Cap. Van diversche Fonteynen en-
de vloeyende Beken. Fol. 50.
- Het 18. Cap. Van de Rivieren. Fol. 50. b
- Het 19. Cap. Van de qualiteyt van't Lant
van Indien int Generaal. Fol. 51. b
- Het 20. Cap. Van de eygenscapen van't
Lant van Peru. Fol. 52.
- Het 21. Cap. Van d'oorfaken diese geven,
van dat het op de vlacke Landen niet en
reghent. Fol. 54
- Het 22. Cap. Van de eygenscapen van
nien Spagnen, met d'Eylanden, ende an-
der Landen meer. Fol. 54. b
- Het 23. Cap. Van't lant dat noch onbekēt
is, en van t verschil, van eenen geheelen
dach, tusschē die van Orientē ofte Oostē
en die van Occidentē ofte Westē. F. 55.
- Het 24. Cap. Van de Vulcanen, vyerighe
monden ofte Swavelbergen. Fol. 56. b
- Het 25. Cap. Wat dat d'oorfake is, dat het
vyer ende roock van dese Vulcanen soo
langhen tijt duert. Fol. 57.
- Het 26. Cap. van de Aertbevinge. F. 57. b
- Het 27. Cap. Hoe dat het Aertrijc ende de
Zee haer zijn omvangende. Fol. 58. b

Het vierde Roock.

- Het eerste Cap. Van 3. soorten vā Mixt ē,
dat is gemengten ofte compositien, daer
mē in dese Historie vā handelē sal. f. 59. b
- Het 2. Cap. Van d'abondantie der Metalen
die men in West-Indien heeft. Fol. 60.
- Het 3. Cap. Van de qualiteyt des Aerttijcx
daer men de Metalen vint, ende datse in
Indien niet altemael bereyt worden: en-
de hoe dat d Indianen de Metalen ghe-
bruyckt hebben. Fol. 61.
- Het 4. Cap. Van het Gont dat in Indien
bereyt wort. Fol. 61. b
- Het 5. Cap. Van't Silver van Indien, F. 63.
- Het 6. Cap. Van't Gheberghte Potosi, en-
de van sijnen ontdecker. Fol. 63. b
- Het 7. Cap. Van de rjedommē ofte schar,
die daer gegraven is; en noch alle daegs
getrocken wort uyt het gheberghte van
Potosi. Fol. 65.
- Het 8. De maniere van't graven ende be-
reyden der Mijnen van Potosi. Fol. 66. b
- Het 9. Cap. Hoe dat het Metael van't sil-
ver gebeneficieert ofte bereyt wort. F. 68
- Het 10. Cap. Van de wonderlijcke eygen-
schappen van't Quicksilver. Fol. 68. b
- Het 11. Cap. Waer dat het Quicksilver
gevonden wort, ende hoe dat sijnē over-
rijcke

TAFEL.

- rijcke Mynen in Guancavilca, eerft ontdeckt fyn gheworden. fol. 69. b
- Het 12. Cap. Met wat cofte, dat het Quic-filver uytgetrocken, ende t'filver daer met bereyt oft gefuyvert wert. fol. 70. b
- Het 13. Cap. Van de Artificien, ofte Ingenien daermen de Metalen met maelt, en de hoe dat het filver geefflaeyert ofte beproeft wort. fol. 72. b
- Het 14. Cap. Van de Efmeraulten. fol. 73. b
- Het 15. Cap. Van de Peeren. fol. 73. b
- Het 16. Cap. Van't broot van Indien, en van t' Mays. fol. 74. b
- Het 17. Cap. Van de Yucas, Cacavi, Pappas, Chunos, ende t'Rijs. fol. 75. b
- Het 18. Cap. Van verfcheyden Wortelen van Indien. fol. 76. b
- Het 19. Cap. Van verfcheyden foortē vā groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diefe Comcommers, Pyn-Appelen, fruytken van Chile, ende Pruymen heeten. fol. 77. b
- Het 20. Cap. Van't Axi ofte Peper van Indien. fol. 78. b
- Het 21. Cap. Van de Platano. fol. 78. b
- Het 22. Cap. Van't Cacao ende van't Caca. fol. 79. b
- Het 23. Cap. Van't Maguey, Tunal, Greyn, ofte Cochinillie, Anil ofte Indigo, ende van't Algodon ofte Kattoen. fol. 80. b
- Het 24. Cap. Van de Mameyen, Guayavos ende Paltos. fol. 81. b
- Het 25. Cap. Van de Chicocapotes, Annonas ende Capolies. fol. 81. b
- Het 26. Cap. Van de verfcheyden foorten van vruchten, als oock van de Cocos, Amandelen, van d'Andes ende Amandelen van de Chacapoyas. fol. 82. b
- Het 27. Cap. Vā verfcheyden Bloemen, als ooc vā sommige boomen, die alleenlijk enckele bloeffemen voortbrengē, en hoe dat d'Indianē defelve gebruyckē, fol. 83. b
- Het 28. Cap. Van't Balsem fol. 83. b
- Het 29. Cap. Van't Liquedamber, en ander Olyen, Gommen ende Drogen, die van't Indien gebracht worden fol. 84. b
- Het 30. Cap. Van't groote geboomte van't Indien, als oock van de Cedren, Ceivas, ende andere groote Boomen fol. 85. b
- Het 31. Cap. Van de Planten ende vrucht-Boomen die uyt Spagnien naer Indien ghebracht zijn. fol. 86. b
- Het 32. Cap. Van de Druyven, Wijngaerden, Olijf ende Moerbefie-Boomen, ende van't Suycker-Riet. fol. 87. b
- Het 33. Cap. Van't cleyn ende groot vee van't Indien fol. 88. b
- Het 34. Cap. Van sommige gedierten vā Europa, die de Spagnaerden in Indiē gevonden hebben, en hoe dat de felve daer ghecomen mogen zijn. fol. 89. b
- Het 35. Cap. Vā de vogelē die men daer van hier heeft, ende hoe dat se daer in't Indien ghecomen mogen zijn. fol. 90. b
- Het 36. Cap. Hoe dat het mogelijcken is, dat men in't Indien gedierten heeft, die op geenighe ander plaetsen ter werelt gevonden worden. fol. 90. b
- Het 37. Cap. Van de voghelen die eygentlijcke van't Indien syn. fol. 91. b
- Het 38. Cap. Van de Bergh-gedierte. fol. 92. b
- Het 39. Cap. Van de Meer-katten ofte Apen van't Indien. fol. 93. b
- Het 40. Cap. Van de Vicuvas ende Tarugas van Peru. fol. 93. b
- Het 41. Cap. Van de Pacos, Guanacos, ende Schapen van Peru. fol. 94. b
- Het 42. Cap. Van de Bazar-steenen. fol. 95. b

Het vijfde Boeck.

- Het 1. Cap. Hoe dat de hooverdye ende nydicheydt des Druyvels d'oorfake gheweeft is van d'Afgoderye fol. 97. b
- Het 2. Cap. Hoe veel manieren vā Afgoderye dat d'Indianen gepleecht hebbē, 98. b

TAFEL.

- Het 3. Cap. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is. fol. 98. b
- Het 4. Cap. Van de eerste soorte der Afgoderye, met de natuerlijke ende ghemeyne dinghen. fol. 99.
- Het 5. Cap. Van de Afgoderye, die d'Indianen gebruyckten met de Particuliere dinghen. fol. 100. b
- Het 6. Cap. Van eē ander soorte van Afgoderie met de overledenē ofte doodē. f. 101. b
- Het 7. Cap. Van de superstition diefse met de dooden bedreven. fol. 102. b
- Het 8. Cap. Van de gebruyckē die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen gehad hebben. fol. 103
- Het 9. Cap. Van de vierde en laetste soorte der Afgoderye, die d'Indianen, namelijk, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren gebruyckt hebben. fol. 104.
- Het 10. Cap. Van een vreemde maniere van Afgoderye, die de Mexicanen gebruyckten. fol. 106.
- Het 11. Cap. Hoe dat den Duyvel gesocht heeft, in de maniere der sacrificē, religie en Sacramentē, God te vergelijken. f. 106. b
- Het 12. Cap. Van de Tempelen die men in Indien gevonden heeft. fol. 107.
- Het 13. Cap. Van den hooveerdigen Tempel van Mexico. fol. 107. b
- Het 14. Cap. Van de Priesters ende damp-ten diese bedienden. fol. 108. b
- Het 15. Cap. Van de Cloosters der jonge dochteren, die den Duyvel tot sijnen dienste genaventeert heeft. fol. 109.
- Het 16. Cap. Van de Cloosteren der Religieusē die den Duyvel voor syn superstition heeft. fol. 110. b
- Het 17. Cap. Van de penitentien en strengicheydt die d'Indianen, doot s' Duyvels ingeven, gebruyckt hebben. fol. 111. b
- Het 18. Cap. Van de sacrificiē die d'Indianen aen den Duyvel deden, ende van wat dinghen. fol. 112.
- Het 19. Cap. Van de sacrificien diese van Menschen deden. fol. 113. b
- Het 20. Cap. Van de grouwelijcke sacrificien der Menschen, die de Mexicanen gebruyckten. fol. 114.
- Het 21. Cap. Van noch een ander maniere die de Mexicanen gebruyckten in de sacrificie van Menschen. fol. 115. b
- Het 22. Cap. Hoe dat de selve Indianen al moede warē, en de wreethedē van hare godē niet langer verdragē mochtē. fol. 116. b
- Het 23. Cap. Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der heylighe Kercke nae te bootsen. fol. 117
- Het 24. Cap. Op wat maniere dat den Duyvel in Mexico onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feeftē ofte Ommeganck van t Corpus Christi, dat is t' Sacraments-dach, ende d'uytdeelinghe van t nachtmal, die de Kercke gebruyct. fol. 117. b
- Het 25. Cap. Van de biecht en de Biechtvaders die d'Indianen gebruyct hebbē. fol. 119
- Het 26. Cap. Van de mismaeckte salvinge die de Mexicaensche Priesters ende andere Natien gebruyckten als oock van hare Toovenaers. fol. 120. b
- Het 27. Cap. Van andere Ceremonien en costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn. fol. 122
- Het 28. Cap. Van sommige feesten, die, die van Cusco gebruyct hebbē, en hoe dat de Duyvel van gelijckē heeft willē nabootsen het Mysterium ofte verborgentheyt der heylighe Dryvuldicheyt. fol. 123.
- Het 29. Cap. Van de Feeftē van t Jubileo, ofte Aflact, die de Mexicanen gebruyct hebben. fol. 125
- Het 30. Cap. Van de feeftē der Cooplidē, die de Cholutecas gebruyckten. fol. 127
- Het 31. Cap. Wat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstition der Indianen. fol. 128.

T A F E L.

Het sefte Boeck.

Het eerste Cap. Hoe dat de gene, een val-
sche opinie hebben, die d'Indianen voor
onverftandige lieden houden. fol 129

Het 2 cap. De maniere van de Rekeninghe
en Kalendier ofte Almanack die de Mexi-
canen ghebruyecten. fol 129.b

Het 3 cap. Op wat maniere dat d'Ingas de
Iaren ende Maenden telden, fol 130

Het 4 cap. Datter gheenighe Natien van
Indianen ontdeckt zijn, die letteren ghe-
bruycken. fol 130.b

Het 5 cap. De maniere der Letteren ende
Boecken die de Chinen gebruycten. 131

Het 6 cap. Van de Vniversiteyten ende
Studien van China. fol 132.b

Het 7 cap. De maniere van de letteren en-
de gheschriften die de Mexicanen ghe-
bruyecten. fol 133

Het 8. cap. Van de ghehengenissen ende
Rekeninghe, die d'Indianen van Peru ge-
bruyecten. fol 134

Het 9 cap. Wat maniere ofte forme dat
d'Indianen in hare geschriifte haddē 134.b

Het 10 cap. Hoe dat d'Indianen hare Bodē
uytsonden. fol 135

Het 11 cap. Van de Regeeringhe en Con-
ningen diese gehadt hebben. fol 136

Het 12 cap. Van de Regeeringhe der Con-
ningen Ingas van Peru. fol 136

Het 13 cap. Van de verdeelinghe die d'In-
gas deden met haer Vassalen ofte On-
derdanen. fol 136.b

Het 14 cap. Van de Edificien ofte Gebou-
wen ende ordnantie, die d'Ingas in hare
Fabrijcken ofte Timmeringē haddē. 137

Het 15 cap. Van de goederen des Ingas,
ende van d'ordnantie der tribuyten ofte
Imposten dien hy over d'Indianen ghe-
stelt heeft. fol. 138

Het 16 cap. Van d'Ambachten ofte Hant-
wercken die d'Indianen leerden. fol 139.b

Het 17 cap. Van de Post-Boden ende
Chasquis die de Inga gebruycte. f 140

Het 18 cap. Van de Wetten, Justitie en
stafte, die d'Ingas geordineert hebben,
als ooc van haer Houwelijcken. fol. 140

Het 19 cap. Van de afcomste der Ingas,
Feeren van Peru, en van hare conquisten
ofte overwinnghe en victorien. fol 141

Het 20 cap. Van den eerste Inga ende sijn
nacomelinghen. fol. 142

Het 21 cap. Van Pachacuti Inga Yupanguy
ende t'gene datter geschiet is tot Guain-
capa toe. fol 142.b

Het 22 cap. Van den principaelsten Inga,
Guainacapa geheeten. fol. 143.b

Het 23 cap. Van de laetste successuren
ofte afcomelingen van der Inga. fol 144

Het 24 cap. Wat maniere van Republijc-
ke, ofte Stadts Regeeringe, dat de Mexi-
canen gehadt hebben. fol. 144.b

Het 25 cap. Van de verscheyden Digni-
teyten ofte Staten, ende Ordenen der
Mexicanen. fol 145.b

Het 26 cap. De maniere van der Mexica-
nen vechten, ende van de Krijch-Amp-
ten diese hadden. fol. 146

Het 27 cap. Van de groote forghvuldic-
heyt en Politie, die de Mexicanen gehadt
hebbē, int opbrengē van de jeucht 146.b

Het 28 cap. Van de Dansspelen ende fee-
sten der Indianen. fol 147.b

Het sevenste Boeck.

Het 1 cap. Wat datter aen gelegen is, ken-
nisse te hebben van de daden der India-
nen, namelycken van de Mexicanen. 148.b

Het 2 cap. van de Oude bewoonders van
nieu Spagnen, ende hoe datter de Navata
lacas in gecomen syu. fol 149

Het 3 cap. Hoe dat de ses Gheslachten
van de Navatlacas t'lant van Mexico be-
woont hebben. fol 150.

TAFEL.

- Het 4 cap. Van den uytrócht ende wegh der Mexicanen , ende van de bouwinghe van Mechoacan. fol 151
- Het 5 cap. Van't gene dat haer wedervaren is, in Malinalco, in Tula, en in Chapultepec. fol 152
- Het 6 cap. Van den strijt diese hadden teghens die van Cuhuacan. fol 152, b
- Het 7 cap. Van de Stichtinghe ofte Bouwinghe van Mexico. fol 153
- Het 8 cap. Van de oproeringe van die van Tlatelluco, en van den eersten Coninc die de Mexicanen gecoren hebben. fol 154
- Het 9 cap. Van't vreemde Tribut dat de Mexicanen aen die van Azcopuzalco betaelden. fol 155. b
- Het 10 cap. Van den tweeden Coninck, ende van't ghene dat by syn Regeeringe gheschiet is. fol 156
- Het 11 cap. Van den derden Coninc Chimalpopoca, en van synen wreeden doot, ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aen vingen. fol 157
- Het 12 cap. Van de vierde Coninc Iscoalt, en van de Krijch tegens de Tepanecas. fol 158
- Het 13 cap. Van den slach die Mexicanen deden met de Tepanecas, en van de groote victorie diese vercreghen. fol 159, b
- Het 14 cap. Van den Krijch ende victorie die de Mexicanen hadden op de Stad van Cuyoacan. fol 160
- Het 15 cap. Van den strijdt ende victorie die de Mexicanen hadden met de Suchimilcos. fol 161
- Het 16 cap. Van den vijfden Coninck van Mexico, ghenamet Motecuma, d'eerste van dien name. fol 162
- Het 17 cap. Hoe dat Tlacacllel geconinc
- wilde wesen, ende van de electie ende geschiedenissen van Ticocic. fol 163
- Het 18 cap. Van de doot van Tlacacllel, ende daden van Axayaca, den sevenden Coninck van Mexico. fol 163. b
- Het 19 cap. Van de daden Autzol, den achtsten Coninck van Mexico. fol 165
- Het 20 cap. Van de Electie des grooten Motecuma, den laetsten Coninck van Mexico. fol 165. b
- Het 21 cap. Hoe dat Motecuma de dienst van syn huys ordineerde, en de strijt die hy voerde om hem te late croone. f. 167
- Het 22 cap. Van de costuymen en grootsheyt van Motecuma, fol 167, b
- Het 23 cap. Van de vreemde voorpokken ende teyckenken die daer in Mexico gheschieden, eer dat hem syn Heerschappye voleynde. fol 168
- Het 24 cap. Van de tijdinge die Motecuma creech, hoe dat de Spagnaerden aen syn lant gecome waren, ende van d' Ambassaetschap die hy aen haer sant. f. 170. b
- Het 25 cap. Van der Spagnaerden comste in Mexico. fol 171. b
- Het 26 cap. Van de doot van Motecuma, ende hoe dat de Spagnaerden uyt Mexico scheyden. fol 173
- Het 27 cap. Van sommighe Mirakelen die Godt in Indien ghewrocht heeft, tot een hulpe van't geioof, ende sonder verdiensten der ghener diese uytgherecht hebben. fol 174
- Het 28 cap. en t'laetste, van de gelegentheyte ofte gestaltenisse, die de Goddelycke voorsiechtheyt, in Indië geordineert ofte geschiet heeft, om de Christelycke Religie daer incomste te hebben. fol 175. b

Eynde des Tafels.

Quelques traitant de cet ouvrage (F. 1. 41)
Biblioth. n. orig. par (alt. translation)
orig. en français (à l'indianisme)
L'éditeur original (imprimé) de et
ouvrage de D. W. Smith en 1830 - 1831
par la t. "Histoire naturelle y
moral de las Indes".

Presque de 12 planches gravées en
br. L. 2.

C'est un ouvrage joint à l'ouvrage
sur l'Amérique (de la même époque).

Alban

Alban

p

"

L

u

Johnston IIII
13

F7290610LERN

USAN

ceedy's

B624
A185h2

100 423
179 17A

ab116

